1949

Monasticon Praemonstratense: id est historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici ordinis Praemonstratensis / Vol. 1

Norbert Backmund, O.Praem.

MONASTICON PRAEMONSTRATENSE

ID EST

HISTORIA CIRCARIARUM ATQUE CANONIARUM CANDIDI ET CANONICI ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

Auctore
P. Norberto Backmund O. Praem.
Ecclesiae Windbergensis in Bavaria Canonico

TOMUS
PRIMUS

Straubing 1949

Cl. Attenkofersche Buchdruckerei

De licentia Superiorum
Ordinis:
Imprimatur
Windbergae, die 9a maii 1949
Dr. M. O. van der Hagen O. Praem
Prior

Licentia Ordinarii:
Imprimatur

Ratisbonae, die 10a maii 1949
J. Franz
Vic. Gen.

Herausgegeben unter Lizenz Nr. 6
Verlag Katholische Kirche, Bayern
Auslieferung durch Kloster Windberg, 13a Post Hunderdorf Ndb.

Propriis sumptibus auctoris

(3)

IN EORUM MEMORIAM ET LAUDEM
QUI SACRA AC CANDIDA INDUTI VESTE
ANTEACTIS SAECULIS CLAUSTRA NOSTRA IMPLEVERUNT
QUI LABORE ZELO AC CARITATE EXSTRUXERUNT
QUOD HISCE PAGINIS DESCRIBITUR
QUI VERO NUNC APUD DEUM SUNT ORDO TRIUMPHANS
HOC OPUS DEDICATUR

PRAEFATIO

Iam dudum omnes ordines antiqui, canonici et monastici, saecularem suam ac gloriosam historiam jure merito per expertes atque eruditos viros concinnantes mundo scientifico praesentare studuerunt. Eo magis mirandum simul est ac dolendum, tale quid apud ordinem illum Praemonstratensem adhuc desiderari. Nequaquam nempe haec religio nostra omni tempore tam exigua et parum nota fuit sicuti est fere ubique hisce diebus. Fuit enim simul cum ordine Cisterciensi quodammodo gloria saeculi duodecimi, quo est orta, ac per saecula usque ad haeresim Lutheranam hic, usque ad saecularisationem illic centenis in abbatiis ubique dispersis floruit.

Iam saepius quidem historici ordinis nostri magno cum zelo, sed minore cum successu conati sunt, historiam ordinis vel saltem indicem completum ac fide dignum omnium canoniarum ordinis componere. Materia pro maiore historia generali ordinis a Ch. L. Hugo Abbate Stivagiensi[1]) et ab Alphonso Zak, Canonico Geruseno[2]) collecta numquam fuit absoluta et impressa. Nuper Basilius Graßl, Canonicus Teplensis[3]) et Franciscus Petit Canonicus Montis Dei[4]) historiam valde succinctam prelo ediderunt. Intentionem habemus simile quid concinnandi in volumine tertio huius operis.

Quoad monasteriologiam adhuc peior est status noster. Antequam historiam singularum domuum vere scrutari possumus, primo sciendum esset nobis, quae et quot domus revera extiterint. Sed talis index, exigentiis scientificis vere sufficiens, adhuc est unum ex maximis desideratis historicorum. Extant indices ex medio aevo — de quibus expresse ac minutim tractabimus in tomo tertio — quorum fide tamquam primus

---

[1]) Edidit quidem „*Annales*“ et *Sacrae Antiquitatis Monumenta*“ (vide infra) sed historia generalis ordinis mansit inedita. Nunc MS in Bibl. Munic. de Nancy (Cf. GOOVAERTS III 110/29, *Anal. Praem.* XI 129, XIII 71)

[2]) Tria volumina, MS. Arch. Abb. Gerusenae

[3]) B. GRASSL, *Der Prämonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart.* Anal. Praem. X (1934) ed. textus.

[4]) F. PETIT, *L'Ordre de Prémontré* (Collection „Les Ordres Religieux“, Paris Letouzey 1927)

Servatius de Lairuelz[5]) elenchum prelo edidit. Asserit quidem zelosus ille reformator se scientiam suam e multis antiquis manuscriptis et indicibus collegisse, sed ut historicus omni peritia et spiritu critico caruit; multa male legit, multa duplicat vel triplicat,, plura omittit et confundit. Ideo elenchus eius parum vel nihil sub respectu historico valet, immo est causa omnium errorum, qui usque ad nostra tempora in libris de ordine inveniuntur.[6]) Ch. L. Hugo, annalista noster, fuit quidem historicus maximi ponderis. Profundam scientiam ac zelum indefessum conjunxit cum sano spiritu critico. Sed apparatus scientificus illius temporis nondum fuit ita excultus, ut opera tunc scripta exigentiis nostris quoad omnia adhuc sufficere possint. Hugo, etsi saepius cunctanter, fere omnia menda Lairuelii transsumpsit ac deinceps omnes scriptores absque critica emendatione eos secuti sunt. Unicum opus modernum post Hugo, quod tamquam Monasteriologia etsi succincta considerari potest, est Repertorium illud Raphaelis v. Waefelghem, canonici Parcensis. Multa bona et utilia praebet, sed summarie consideratum, sequitur fideliter Lairuelium, ideoque opus eius, fatentibus omnibus recensoribus[7]) vix satisfacere potest.

Dum nullos alios fontes habemus in Monasteriologia Praemonstratensi nisi Lairuelz, Hugo et Waefelghem, maxima adhuc viget ubique confusio ac incertitudo. Dolendum est, quod errores Lairuelii, sanciente ipso Waefelghem, intrusi sunt etiam operibus scientificis sicut „Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclesiastique" (Parisiis 1928 sq) et Cottineau, Dictionnaire des Abbayes (Macon) 1935/47. Opportunum ergo esse videtur, ut minimum quid dicamus, conamen instituendi, operibus extantibus meliora substituere. Atqui tale opus, si vere scientifice conficeretur, vires unius solius, etsi sit rei expertissimi, longe excederet. Necesse esset ad

---

5) in opere suo „*Optica Regularium*" (Pont à Mousson 1603) pp. 383/422

6) Lairuelz usus est catalogis antiquissimis, ut ipse fatetur, Osterhovii et Ursbergae, probabiliter inter annos 1270 et 90 conscriptis. Archetypus eorum videtur fuisse catalogus Scheftlariensis, de quo infra. Ex illis descripsit nomina et dioeceses (plura nempe non continet Scheftlariensis, Lairuelio ceteroquin simillimus) mendosa saepe, ut ea ibi inveniebat, quibus addidit varias explicationes quoad filiationem, situm et speciem monasterii. Hoc fecit proprio marte et intuitu, et ideo quam plurimum graviter erravit. Monasteria quae ipse novit vel visitavit, ut ea circariarum Sueviae, Bavariae, Lotharingiae etc. partim fusius et bene tractat.

7) R. VAN WAEFELGHEM, „*Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives a l'histoire et a la liturgie des monasteres de l'Ordre de Prémontré* (Bruxellis 1930). Titulus iste scopum libri satis quidem restringit, nihilominus fusa recensio Fr. Julii EVERS in *Anal. Praem.* VI (1930) 422/26 et aliae haud sunt favorabiles.

hoc integra commissio historica, specialiter ad hoc deputata, cuius membra per annos in singulis archivis materiae insudare possent.

Temeritas ergo dici potest, si ego solitarius tale opus aggredi audeo. Opus hoc evidenter est imperfectum et incompletum, historicus in eo multa reprehendet et desiderabit quidem, sed ut spero, tamen melius est quam ea, quibus usquedum usi sumus. Favente ac auxiliante Deo forsan postea, diuturno ac zeloso labore, secundam editionem auctam et emendatam procurare potero.

Maximam vero nunc laudem et gratiam debeo collaboratoribus meis, sine quibus opus hoc numquam potuisset perfici. Ii, qui usquedum me adiuverunt, nominatim adducere volo in sequentibus, illos vero qui crescente paulatim opere adhuc accedent, in fine tertii voluminis laudare non omittam. Primo loco hic nominari debet Albertus Stara, Canonicus Teplensis, qui nonnullas domus ordinis plane oblitas de novo detexit, atque indefesso cum zelo ingentem materiam collegit non pro Germania, Austria et Helvetia tantum, sed pro Bohemia praesertim et Polonia, immo etiam pro Frisia et Scandinavia. Quam integram suam materiam simul cum intensa correspondentia cum historicis exteris fraterne mihi praebuit et reliquit.

Alii confratres, qui mihi consilis et auxilio quoad totum opus succurrerunt, textusque revidebant, fuerunt D. Augustinus Huber, Canonicus Teplensis et Assistens Ordinis, D. Hermannus Lentze et D. Siardus Wimmer Canonici Wiltinenses. D. Placidus Lefèvre, Can. Averbodiensis.

Pro singulis circariis[8]) auxilio mihi fuerunt in hoc primo volumine:

ANGLIAE: Dr. H. M. Colvin, Professor Coll. Sti. Joannis Oxonii. — Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh — Prof. Jenkins, Bangor University — Prof. Rees, Cardiff University — Mr. Archdall King, Walsingham — Rev. J. Walmsley, Thurnham Lancs.

BAVARIA Arch. Stat. München — Dr. S. Hoffmann, Steingaden — P. Majolus Jägerhuber OSB, Schäftlarn. — Staatsarchiv Klagenfurt.

BURGUNDIA Arch. Cant., Fribourg Rev. D. P. Poivre, Parochus in Corneux.

DANIA Tria Archiva Regia Scandinaviae, praesertim Dr. Söderlind Holmiae — P. Jörgensen, parochus in Börglum.

---

[8]) Monasteria ordinis in quodam regno vel provincia sita paulo post annum 1200 in „circarias" aduniebantur, quibus praefuit primo abbas quilibet ut „Circator", dein duo visitatores annui, postremo ab anno 1630 Vicarius Generalis. Termino „Circaria" correspondent apud alios ordines „congregatio, provincia, oboedientia" etc.

FRISIA D. Elisabeth Prins, Archivaria Hagae Comitis, quae mihi benigne procuravit catalogum Ninivensem — P. Elpidius Bruna OFM, Drachten — Arch. Stat. Aurich et Groningen — Permulta debeo defuncto Dno. J. Reimers, parocho in Spiekeroog.

GRAECIA ET HIEROSOLYMITANA Mr. Longnon, Institut de France, Paris — Wolfg. Schindler, Bibliothecario Univ. Goettinganae — Prof. Hotzelt, Baierbrunn — S. H. Stephan, et AHS. Megaw, Detachment of Cyprus Antiquities, Nicosia.

HIBERNIA P. J. J. Dunning, Prof. Collegii OO. SS. in Dublin — Rev. M. J. Connellan, Kilglass.

HUNGARIA D. Aristides Oszvald O. Praem, Gödöllö.

ILFELDIA Arch. Status Marburg, Würzburg, Nürnberg et Hannover — Dr. Freudenberger, Prof. Univ. Theol. in Ratisbona — † Dr. Dersch, Archivarius quondam Marburgi.

LIVONIA Dr. Skapars, quondam Dir. Arch. Riga.

POLONIA † Sor. Czeslava Wojciechowska O. Praem, Zwierzyniec — Prof. Glemma Krakow — Dr. K. Kaczmarczyk, Poznan — Arch. Municip. Nowysacz — Rev. St. Stoinski, Boleslawiec.

SAXONIA Arch. Stat. Magdeburg, Hannover — Wolfg. Schindler, Goettingen — Dr. Wohltmann, Stade. — Dr. Ronneberger, Jena.

SUEVIA Arch. Stat. Stuttgart, Karlsruhe, Zürich — Dr. J. Battaglia, Arch. Episc. Curiensis — Prof. Staubli, in seminario episc. ibidem — P. Rudolphus Henggeler OSB, Einsiedeln — Rev. D. R. Lang, Ursbergae

VADEGOTIA Arch. Stat. Speyer, Marburg, Koblenz et Wiesbaden — Dr. L. Clemm, Arch. Darmstadt — Arch. Princ. Büdingen — D. Becker, Parochus in Wehrheim. — Rektor M. Schaefer, Niedermittlau.

WESTFALIA Arch. Stat. Münster, Düsseldorf, Koblenz, Hannover — † Dr. Dersch — P. Gosses CSSp, Knechtsteden — R. D. Schnieder, Parochus in Cappenberg.

Restat quid dicendum de structura huius operis. Partitum est in circarias quomodo fuerant medio aevo, ab anno scilicet 1320 usque ad saeculum XVI. Si aliqua monasteria perierunt ante divisionem ordinis in circarias, vel orta sunt post interitum illius circariae, tamen hoc in libro adscribuntur circariae circumiacenti secundum regionem, etsi ad illam numquam pertinuerint. Novae canoniae, saeculis XIX et XX fundatae, in fine tomi secundi breviter separatim tractantur. De nova partitione circariarum in Gallia saeculo XVII non curamus, sed verbum

fit de ea evidenter in praevia historia circariarum Galliae. Tantum ea monasteria singulatim proferuntur et expresse tractantur, quae fuerunt vere domus formatae; ideo abbatiae, praeposituraе sui juris, parthenones si fuerint a canoniis virorum separati et sui juris saltem quoad bona; prioratus conventuales, de aliis vero prioratibus, praeposituris et residentiis eae tantum, in quibus viguit vera vita conventualis. Afferuntur etiam collegia studiorum, sed curiae et parochiae incorporatae, quae in quibusdam regionibus non raro etiam „prioratus" appellabantur, sub abbatia nominantur, a qua dependebant.

Antecedit toti operi primo elenchus literaturae generalis saepius citatae, dein conspectus praevius totius ordinis, secundum circarias et singula monasteria alphabetice ordinatus. Quem conspectum gratum fore lectoribus duximus eo magis, quod opus hoc paulatim tantum in lucem edi potest et index generalis, et textus antiquorum catalogorum in fine tantum adiungi possunt. Continet evidenter hic conspectus adhuc nonnulla dubia et incerta, suo loco signo interrogatorio insignita, quae postea saltem partim, in quantum potest, adhuc dissolvere ac corrigere posse speramus Unicuique circariae antecedit conspectus historiae generalis illius, in quo respiciuntur praesertim sequentia: Dioeceses et territoria saecularia in quae se extendit circaria, evolutio generalis politica et religiosa. Verbum fit de separatione mensarum, de commendis, de monasteriis an et quamdiu fuerint duplicia, an ab abbatibus vel a praepositis recta, causa interitus, conspectus monumentorum artis, quae supersunt.

Si plures Circariae in regno quodam sitae, omnino aequali modo se evolverunt, ita ut de unaquaque idem nobis esset dicendum, primae circariae illius regni antecedit longior historia generalis, ut fecimus apud Belgium, apud Angliam et Galliam. Atqui in Germania evolutio fuit tam differens, ut omnis circaria exigeret specialem articulum, et insuper ea quae habent communia circariae illius imperii, describuntur in generali conspectu circariae Bavariae praevio.

Dein sequuntur fontes, postremo bibliographia pro historia circariae et earum regionum, super quas illa se extendit, competentes. Textus ipse singularum domuum sequenti modo est ordinatus: Nomina monasteriorum primo ac praecipuo loco data sunt in forma moderna, sicuti locus iste hodie nuncupatur, et quidem in lingua huic territorio nostro tempore vernacula. Multae quidem offensionis ansam praebet hoc principium, quia nonnullae regiones linguam vel dominum mutarunt, v. g. Bohemia, Alsatia, Silesia, Hibernia, multae partes Hungariae etcetera. Si uni favemus, alter offenditur, ergo perpaucis exceptionibus admissis, tamquam principium uniforme statuimus praeferendi linguas illarum gentium,

quae hodie has regiones dominantur, etsi monasteria hisce denominationibus apud auctores historicos minus sunt nota, vel tempore, quo floruerunt, vix taliter fuerunt nuncupata.
Index generalis monasteriologiae invenitur in fine voluminis secundi. — Secundo loco, ad dextram nominis, invenitur patronus ecclesiae abbatialis, nisi ille iam in nomine monasterii consistit (v. g. St. Salvator). Generatim in ordine nostro Beata Maria Virgo considerabatur tamquam patrona primaria, cui saepius alius patronus secundarius accedit. Sed multoties ille secundarius tantum expresse celebratus est, ideo primariam in documentis plus minusve neglectam seu postea omnino oblivioni datam jure merito omisimus vel saltem inter parentheses posuimus. Semper ordinem hierarchicum servamus, ita ut primo nomina et attributa divina (SS. Trinitas, Salvator, Spiritus, Crux etc.) dein B.M.V. et postremo Sancti adducuntur, etsi aliquando, qui de jure essent digniores hoc in ordine, in praxi fuerunt postpositi.

Deinde afferimus alias denominationes et varias formas, sub quibus nomen monasterii in documentis occurrit. Omisimus hic vero formas corruptas antiquorum catalogorum, ex falsa lectione ortas, quas vides in capite illis specialiter dedicato in tomo tertio.

Tunc adducitur situs monasterii exactus, dein provincia (moderna), et postremo dioecesis antiqua et moderna. Quoad Scandinaviam et Angliam dioecesis moderna catholica tacetur, quia antiquae, etsi nunc protestantes, adhuc subsistunt. Dein indicatur dignitas juridica domus in ordine, nempe apud monasteria virorum utrum abbatiae fuerint an praeposituraе, vel prioratus. Domus in Hungaria, Saxonia et canoniae nobiles in Westfalia fundatae ut praeposituraе, tales et manserunt usque in finem. In reliquis circariis Germaniae fere omnes canoniae ut praeposituraе fundantur, paulatim vero in abbatias evehuntur. In reliqua Europa omnes domus virorum sui juris, si perpaucos prioratus excipis, fuerunt ab initio abbatiae.

Ecclesiae cathedrales ex quibus septem ordini erant incorporatae, varias habuerunt constitutiones secundum mores regionis, in qua sitae erant. Generaliter capitulo regulari praefuit praepositus vel prior.

Apud parthenones vero adducitur, utrum praeposituraе fuerint (ideo independentes praelaturae, in circaria Bohemiae et una in Frisia immo abbatiae) an prioratus, id est sub dominatione immediata patris abbatis. Extra Germaniam occidentalem, Hollandiam, Poloniam et forsan Hispaniam nonnisi pauca asceteria ordinis extiterunt. Magni momenti quid dein memoratur: numquid et quamdiu fuerit monasterium duplex, et quo fuerint moniales in posterum translatae. Notandum est decretum Capituli

Generalis anni 1137, quo monasteria duplicia fuerunt deroganda, in multis circariis non fuisse exactum, in aliis saltem non statim et valde cunctanter. In Frisia et in Germania nonnulla monasteria duplicia extiterunt per saecula. Praeter Galliam et Angliam generatim fere omnis nova fundatio pro viris saltem usque ad finem saeculi XII (ca. 1180) etiam habuit suum parthenon in vicinitate simul cum canonia fundatum.

Sequitur brevis delineatio historiae. Conati sumus ad minus hic concinnare sequentia: fundationem (datum, fundatores, circumstantias), paternitatem. Hac in re apparet difficultas, quia saepius mutata fuit. Nequaquam enim semper paternitas illius canoniae, a qua nova plantatio egressa erat, in posterum fuit manutenta. Ultimis saeculis generatim matres abbatiae longe distantes vel extra propriam circariam sitae aegre ferebantur, et canoniae in propria circaria illis paulatim sunt substitutae. Canoniae, quae de alio ordine, praesertim ex canonicis regulatis Ord. Sti. Augustini ad ordinem nostrum transierunt, vel quae ex seipsis sunt ortae, communiter ut „filiae Praemonstrati" habebantur. In antiquis vero catalogis vidimus permulta monasteria utriusque sexus indicata ut „Filias Praemonstrati", de quibus ceteroquin constat semper fuisse de jure et de facto subjecta paternitati alius canoniae propioris. Absque studio decretorum capitulorum generalium et provincialium sicut et archivorum illarum domuum in singulis casibus cognoscere nequimus, in quantum hoc veritati concordet. Videtur vero constare, quod praesertim asceteria non pauca, sed etiam aliquando canoniae virorum ex dissensione cum Patribus abbatibus se iurisdictioni illius saepius detraxerunt, ac Praemonstrato soli tamquam matri generali omnium se subesse declaraverunt. Forsan etiam in uno alterove casu ii, qui scripserunt catalogos veram paternitatem domuum magis distantium ignorantes, eas „Filias Praemonstrati" esse supposuerunt. Non in omni casu indicavimus hanc filiationem Praemonstrati ab antiquis catalogis praetensam, si aliam fuisse alioquin novimus. Confer textum extensum horum catalogorum in volumine tertio.

Loquimur dein de asceteriis, quae paternitati illius domus fuerunt subdita, item de prioratibus et praeposituris dependentibus, seu residentiis vel curiis illis titulis insignitis, conventu proprio tamen carentibus. Ceteroquin curias non adducimus. Semper vero hospitalia et parochias a canonia administratas, apud parthenones etiam eas, quae jure patronatus dependebant, et quae generatim (saltem in Circariis Germaniae) a canonicis abbatiae matris administrabantur. Annum, quo abbates vel Praepositi pontificalibus sint insigniti, diligenter quidem inquisivimus, sed praeter aliquas circarias Europae centralis nonnisi raro invenire potuimus. De sanctis, beatis, et aliis membris illustribus singularum domuum nonnisi

per transennam hic et illic tractamus, quia hoc scopus specialis operis esse oportet.[9])

Ad calcem huius notitiae historicae invenis rubricam sub voce: „Archivalia“. Hic inprimis enumeramus, quibus in depositis archivalia et fontes manuscripti reperiuntur, quae ad historiam istius monasterii exarandam utiliter consuluntur.[10] In quantum fieri potuit, etiam depositum pristini archivi canoniae notamus. Sequitur dein bibliographia. Notantur tantum praecipua opera, moderna antiquis et desoletis praeferuntur. Primo loco Annales Hugo, dein alia opera collectiva, dein specialia, ordine alphabetico non servato. In fine habentur editiones chronicorum et obituariorum vel aliorum fontium huiusmodi.

Apud canonias sui juris virorum afferimus in fine seriem abbatum, praepositorum vel priorum etsi saepius incompletam, in quantum conficere ex fontibus competentibus, quas semper indicamus, potuimus.[11])

In fine totius circariae, si opus est, sunt duo appendices: „Dubia“ nempe et „praetermissa“. In primo tractatur de domibus, de quibus non

---

[9]) Unicum opus huiusmodi hactenus est GOOVAERTS (v. infra). Parum scientifice est conscriptum, multa vel potius nimia continet, sed difficile quid in eo invenitur, quia indice plane caret. Propter hoc confeci indicem eius et addidi eum suo loco apud omnes canonias.

[10]) Optandum fuisset evidenter hanc rubricam fusius exponere et specificare, adducendo apud omnes canonias speciatim praecipua documenta, quae supersunt in singulis archivis, sicuti optime fecit verbi gratia W. DERSCH in suo „*Hessisches Klosterbuch*“ vel etiam partim WAEFELGHEM. Sed materiam ad hoc congerere excederet omnino vires unius. Pro una alterave circaria forsan potuissem exarare hoc debito modo, sed pro maiore parte, praesertim pro dissitis regionibus, omnino fieri non potuit. Propterea restrinxi materiam, quod nempe non possum praebere pro omnibus, nec volo dare pro singulis. Notandum est hic, quod archiva gubernii multam quidem materiam generatim praebent pro historia exteriore, praesertim oeconomica canoniarum; pro historia vero vitae interioris, disciplinae etc., quae est longe maioris momenti, nonnisi pauca. De hisce multo magis inveniuntur in Archivis dioecesanis, ubi correspondentiae abbatum cum ordinario, protocolla visitationum et electionum, acta personalia religiosorum et alia huiusmodi asservantur. Dolendum est, generaliter haec archiva dioecesana ab historicis plane fuisse neglecta et oblita. In indicibus archivalium, et in monographiis historicis raro respiciuntur vel saltem adducuntur, quod nec nos speciatim facere potuimus. Suadendum est tamen, ut in exaranda historia alicuius canoniae, semper et ubique primo archiva diocesana adeantur.

[11]) Apud ecclesias cathedrales praebetur series episcoporum trium dioecesium Germaniae Havelberg, Ratzeburg et Brandenburg, quia illi omnes praeter paucas exceptiones e gremio capituli erant electi. Apud ceteras ecclesias cathedrales ordini incorporatas generaliter episcopi illi erant alieni, ergo inutilis esset hic eorum series, et datur loco eius, si fieri potest, series praepositorum vel priorum capitulis praefectorum.

certe constat, an extiterint an ad ordinem umquam pertinuerint, in secundo vero de illis, quae falso a quibusdam auctoribus ordini nostro attribuuntur, vel quae certe numquam extiterunt.

Quoad omnia consulas praeter indicem generalem etiam „Supplementum" in fine totius operis, ubi etiam stemmata canoniarum et antiquos catalogos circariarum invenies.

Indulgeat benevolus lector Latinitatem parum classicam, qua hoc opus est conscriptum. Parum sum expers huius rei, proposui quidem omnia philologis ad revidendum. Sed multae post hoc additae interpolationes non amplius potuerunt corrigi nec revideri. Praecipuum meum scopum, ut omnes enim intelligant, non tantum Germani sed etiam Galli, Hispani etc., qui generatim linguam Germanicam ignorant, attamen aliquatenus me attigisse spero.

Windbergae in canonia, in festo Sti. Hermanni Joseph 1949

P. Norbert Backmund

LITERATURA GENERALIS

in hoc opere saepius citata

AA.SS. — *Acta Sanctorum, edd. Bollandus* etc. Antwerpiae, Bruxellis, Tongerloae, Paris 1643/1925, 68 voll.

L. d'ACHERY, *Veterum aliquot scriptorum . . . spicilegium* (13 voll. Paris 1655/77, nova. ed. de la Barre, 3 voll. ibid. 1723)

ANAL. PRAEM. *Analecta Praemonstratensia* Tongerloae 1925 ff.

BN — *Bibliotheque Norbertine*, Parc 1899 — 1905, dein: *Analectes de*

AOP — *l'Ordre de Prémontré*. ibid. 1905 — 14

ANN — *Annales Norbertines*, Frigolet 1863 — 92

A.Chr.K — *Archiv für Christliche Kunst*, Stuttgart 1883 ff.

Arch.Z. — *Archivalische Zeitschrift*, München 1891 ff.

U. BERLIERE, *Les monasteres doubles au XIIe et XIIIe siecle*, in: *Mémoires de l'Académie Royale de Belgique* XVIII (Bruxelles 1923)

CAESARIUS HEISTERBACENSIS, *Dialogus Miraculorum*, edd. J. STRANGE, Coloniae 1851

Dom L. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés*. Macon 1935/45

DHGE — *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique*, edd. A. Baudrillart et alii. Paris-Louvain 1912 ff.

Gall.Christ. — *Gallia Christiana* (nova). Voll. I/XIII edd. Maurini Parisiis 1715/85, XIV/XVI edd Hauréau ibid. 1856/65.

L. A. GOOVAERTS, *Dictionnaire bio-bibliographique des écrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, 4 voll. Bruxellis 1900/09

HPolBl — *Historisch-Politische Blätter für das Katholische Deutschland*, München 1838/1923.

Ch. L. HUGO, *Sacri Ordinis Praemonstratensis Annales*, 2 voll Nanceii 1734/36

IDEM, Sacrae Antiquitatis monumenta, St. Dié 1731

JAFFÉ-LOEWENFELD, *Regesta pontificum Romanorum usque ad an. 1198* (Leipzig 1851, 2 a. ed. 2 voll. 1881/88)

L. JANAUSCHEK, *Origines Cistercienses*, Wien 1877

P. F. KEHR, *Regesta Pontificum Romanorum*, *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, 2 voll. in 2 part. (Berolini 1911/35) Italia Pontificia, 8 voll. Berolini 1906/35

S. de LAIRUELZ, *Optica Regularium*, Pont a Mousson 1603

LTK	*Lexikon für Theologie und Kirche*, edd. M. Buchberger, 10 voll, Freiburg 1930/39
	G. LIENHARDT, *Ephemerides Hagiologicae Ordinis Praemonstratensis* (Augsburg 1764) *Auctarium Ephemeridum* (ibid. 1767)
	E. MARTENE - U. DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, 5 voll Paris 1717
	E. MARTENE, *Veterum Scriptorum et monumentorum ecclesiasticorum et dogmaticorum amplissima collectio*, 9 voll, Paris 1724/33
	A. MIRAEUS, *Chronicon Ordinis Praemonstratensis*, Colonia 1614
MGH	*Monumenta Germaniae Historica* ed. Pertz (SS = Scriptores, Necr. = Necrologia)
	J. LE PAIGE, *Bibliotheca Ordinis Praemonstratensis*, Paris 1633
	H. PEZ, *Thesaurus anecdotorum novissimus*, 6 voll, Augsburg 1721/29
Bibl.	A. POTTHAST, *Bibliotheca historica medii aevi*, Berlin 1862/88
RPR	IDEM, *Regesta Pontificum Romanorum 1198 — 1304*, 2 voll, Berlin 1873
	Pro Nostris, Ephemerides Circariæ Brabantiæ, Averb. 1929 ff.
ROPM	*Revue de l'Ordre de Prémontré et de ses missions*, Parc 1905—14
	SIEBMACHER, *Wappenbuch*, I Bd 5. Abt. II Reihe: Klöster, Nürnberg 1882
StudMittOSB	*Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cistercienserorden*, München 1880 ff.
	R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monasteres de l'Ordre de Prémontré*, Bruxellis 1930
	WETZER u. WELTE, *Kirchenlexikon*, 12 Bde., Freiburg 1882/1903
ZBBW	*Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Leipzig 1884 ff.

CONSPECTUS PRAEVIUS TOTIUS ORDINIS

Sequitur haec sequens compartitio in circarias ordinem definitivum, illum nempe qui annis 1290/1320 videtur esse statutus, et qui deinde viguit usque ad saeculum XVI. Initio, id est saeculo XIII ineunte, partitio in circarias videtur esse introducta, eo quidem modo, quod omne regnum suam propriam haberet circariam, etsi unum tantum monasterium vel duo ibi fuerint. Quod principium postea, desinente paulatim ulteriore expansione ordinis, derelictum est et parvae circariae coniungebantur.[1])

Primitiva divisio ordinis, secundum antiquissimos catalogos (Ninivensem et Scheftlariensem, de quibus infra) videtur in sequentibus discrepasse ab ordine definitivo: Norwegia, Sti. Andreae, Moravia et Graecia adhuc sunt separatae. Monasteria in Terra Sancta sita pertinent ad circariam „Tuscie et Calabrie", quomodo Romana tunc adhuc appellabatur. Bavaria cum Suevia nondum est unita, econtra Ilfeldia a Vadegotia nondum est separata. Arvernia nondum existit, Normannia nondum est subdivisa in meridionalem et borealem. Multa monasteria insuper mutarunt circariam.

Etsi de antiquis catalogis expresse ac fuse tractare nonnisi in volumine tertio intendimus, utile nobis videtur iam hic breviter praecipua de eorum forma et valore exponere. Generatim putabatur index monasteriorum ordinis, secundum circarias divisus, quem habet Le Paige in sua „Bibliotheca Praemonstratensi", et qui habetur etiam in Repertorio Van Waefelghem, esse unicus et constituere quasi formam indicum, ab ordine propter novum modum taxationum et propter introductionem divisionis in circarias, quam multi auctores putant fuisse decretam nonnisi anno 1320, hoc ipso anno impositam. Putabantur insuper omnes ceteri indices manuscripti ab eo esse descripti, nec multum ab illa forma, quam nuncupare solebant „Catalogum 1320" esse distincti, ceteroquin hi omnes indices, ut mendis scatentes et fide parum digni, jure merito esse vilipendendi.

Haec opinio videtur esse minus recta et revidenda. Iam Fr. Julius Evers (Analecta Praem. VI 1930, p. 424) agnoscit magnum valorem antiquorum

---

[1]) Praeter Circariam Livoniae, quae fere semper, ut apparet, unica ecclesia Rigensi consistebat. In praxi vero postea minores circariae (ut v. g. Slavia) cumulative cum vicinis maioribus administrabantur.

indicum, ac recte putavit studium eorum systematicum et comparativum esse opus indispensabile.

Ideo comparavimus septem alios indices manuscriptos nondum notos vel editos, inter se et cum catalogo illo, quem appellare volumus Le Paige, ac minutius studium hac de re instituimus. Invenimus, quod quatuor ex illis anteriores sunt anno 1290, reliqui vero redacti esse videntur inter annos 1290 et 1320. Anno 1290 videtur esse decreta definitiva divisio ordinis, et anno 1320 facta est probabiliter revisio huius decreti. Varia monasteria aliis circariis sunt attributa et novis suis circariis in indicibus quidem adscripta, sed apud antiquas non semper rasa, ita ut bis inveniuntur in indice.[2]) Indices post annum 1290 redacti praebent omnes taxationem singularum domuum, omnes enarrant, quomodo mutata sit paternitas canoniarum Hungariae anno 1294, et quando interesse debeant praepositi Saxoniae et Livoniae Capitulo Generali. Scheftlariensis et Ninivensis videntur esse originis Germanicae vel Flandricae, reliqui sunt originis Gallicae quod recognosci potest ex adulteratione horribili omnium nominum germanicorum et slavorum. Hungarica nomina ab utrisque deturpantur.

Optime ergo fieri potest indices ante annum 1290 redactos esse proprio marte singulorum praelatorum, posteriores vero iussu Capituli Generalis et secundum formam quandam a Praemonstrato divulgatam.[3]) Probabiliter omnes praelati occasione cuiusdam Capituli Generalis sibi copiam talis indicis procuraverunt, quae copia domi paulatim additionibus, mutationibus et iteratis descriptionibus adeo est mutata, ut omnes plus minusve discrepent. Relative paucae copiae venerunt ad nos, sed unaquaeque habet suam propriam formam et valorem. Habemus ergo:

I. Catalogos antiquiores (saec. XIII)

1. SCHEFTLARIENSIS. Casu deteximus eum in loco plane inopinato (Staatsarchiv München, Klosterlit. Schäftlarn Nr. 2 fol 72/79), quia talia MSS Monachii generaliter in Bibliotheca Regia asservabantur. Catalogus ille, pulcherrime scriptus a manu annorum circa 1270/80, videtur esse, ut iam diximus, archetypus eorum indicum, quibus usus est ipse Lairuelius Osterhovii et Ursbergae. Multa quidem duplicat, multa falso loco inserit. Nihilominus maximi est valoris, multa nova praebet, varia problemata

[2]) Si aliqua canonia in pluribus catalogis duabus circariis est inserta, cum certitudine concludere licet eam de una ad alteram transisse (v. g. Speinshart, Schlägl etc.).

[3]) Quae vero forma nequaquam eadem esse debet ac catalogus Lepaige.

dirimit vel elucidat, sed et nova creat. Auctor se prodit esse Germanum. scribit nempe multa nomina extranea modo teutonico (Tierhaym pro Dereham, Wellerberg pro Welbeck, Thumansdorf pro Tumetorp) et Circaria Ilfeldiae, apud catalogos posteriores mendosissime relata, apud eum omnino est correcta et completa.

2. LAIRUELZ. Confer de eo quod iam in Praefatione diximus.

3. et 4. NINIVENSIS. Continetur in „*Libro Monumentorum Ecclesiae SS. Cornelij et Cypriani juxta Ninive*" (Archiv. Archiep. Mechliniense, Cartularium Ninivense saec. XV, fol. 235/40) et est omnino independens in suo genere. Duplex est ille index. Ninivensis I est divisus secundum circarias. Valde succinctus est, multa monasteria sunt omissa, praesertim in regionibus dissitis, et quidem non tantum ea, quae post redactionem catalogi sunt fundata. Parthenones fere habet nullos. Circariam Saxoniae omittit. Circariam Vadegotiae tamen bis adducit, primo coniunctam adhuc Ilfeldensi, secundo fusius et emendate dat ambas circarias, sed separatas ab invicem. Haec videtur esse unica interpolatio in textu eius, qui ceteroquin videtur esse redactus ante annum 1240. Ninivensis II est divisus secundum regna et ditiones, in fine monasteria singula satis arbitrarie sunt adscripta. Auctus est uberrimis annotationibus circa situm et historiam canoniarum, et ex decretis capitulorum generalium annorum 1210—40. Nucleus eius videtur esse redactus inter annos 1234 et 39, sed additiones variae sunt juniores, usque ad annum circiter 1270. Auctor huius indicis pretiosissimi, qui alioquin scripsit nomina immo extranea satis correcte, prodit se esse Flandrum scribendo „Rodekerke" pro abbatia Rothenkirchen in Germania.

II. Catalogi recentiores (1290/1320)

5. TONGERLOENSIS. Tres catalogi MSS inveniuntur in archivis huius abbatiae, qui quoad omnia fere concordant, ita ut de uno indice tantum loqui possumus. Nomina apud eum sunt valde adulterata, ceteroquin circa multa concordat cum sequentibus. Addit apud canonias Bavariae et Sueviae, numquid abbatiae fuerint an praepositurae. Videtur esse confectus praesertim ad requirenda tallia et taxas.

6. LEPAIGE. Ipse fatetur ille auctor se suum indicem concinnasse e „veteribus manuscriptis membranaceis sanis et integris" — ergo est compilatio e pluribus antiquis catalogis probabiliter saeculi XIV, quos in Praemonstrato vel in aliis canoniis Galliae invenerat. Est quidem unicus index hactenus publicatus (LE PAIGE, *Bibliotheca Praemonstratensis* p. 326/44, et F. PETIT, *La Spiritualité des Prémontrés aux XII et XIIIe siècles*, Paris 1947, p. 283/86, et emendatus apud *Waefelghem* p. 332/48)

Habet multa specialia, praesertim quoad Belgium et Galliam. Concordat praesertim cum duobus sequentibus Apparet talem indicem compilatum recentiore tempore ex antiquis manuscriptis, sicut et Lairuelz, multo minoris esse ponderis quam ipsa originalia authentica.

7. HILGENTHALENSIS. Originale est MS anni 1458 prodiens e canonia Heiligental in civitate Lüneburg, nunc in Bibliotheca municipali ibidem. (MS Theol. 20. 84) Est copia indicis longe antiquioris. Habet aliqua specialia pro Germania, nihil habet de talliis.

8. WINDBERGENSIS. Originale est MS saeculi XIV ineuntis, in Bibl. Stat. Monachii, clm 22286, fol. 55/59. Adducit tallias. Index iste, qui est haud exigui valoris, prodit suam originem Gallicam (Adembourc pro Altenberg, Cetrecein pro quo habet Scheftlariensis correcte Scheftershaym).

In sequenti elencho nomina omnia sunt moderna. Additur illis, praeter speciem canoniae etiam, quibus in antiquis catalogis occurrunt. Canoniae hodie florentes pinguiore typo sunt impressae.

ABBREVIATIONES

A.	Abbatia
Coll.	Collegium studiorum
EC.	Ecclesia Cathedralis
Md.	Monasterium duplex
Mon.	Moniales
Pp.	Praepositura
Pri.	Prioratus

Numerus nomini circariae adlatus indicat quot domus illa habuerit.

Omn	occurrit in omnibus catalogis supra allatis
H	Hilgenthalensis
L	Lairuelz
N1, N2	Ninivensis 1 et 2
P	Lepaige
S	Scheftlariensis
T	Tongerloensis
W	Windbergensis

ANGLIA AUSTRALIS (14)

BAYHAM A. Omn
BELEIGH A. Omn
BLACKWOSE Pri.
BRADSOLE A. Omn
CHARLTON Pri.
DUREFORD A. Omn
LANGDON A. Omn
LANGLEY A. Omn
LEYSTON A. Omn
OTHAM A.
TICHFIELD A. Omn
TORRE A. Omn
WENDLING A. THLN2W
WEST DEREHAM A. Omn

ANGLIA MEDIANA (21)

BARLINGS A. Omn
BEAUCHIEF A. T H, S et L bis („DeAuchel"), P, N1, N2, W (Beanthies)
BROADHOLME Mon.
CAMMERINGHAM Pri.
CROXTON A. H, S, L, P, N1, N2, W

DALE A. Omn, S bis
DODFORD Pri.
HAGNEBY A. T, H, S, L, P, N1, W
HALESOWEN A. Omn, H bis
HOLME LACY ? A.
HORNEBY Pri.
IRFORD Mon.
KALENDAR Pri.
LAVENDON A. Omn
NEWBO A. T, H, S, P, L, N2, W
NEWHOUSE A. Omn
SULBY A. Omn
TAL-Y-LLYCHAU A. Omn
TUPHOLME A. Amn
WELBECK A Omn, sed apud Circariam Borealem
WEST RAVENDALE Pri

A N G L I A B O R E A L I S (14)

ALNWICK A. Omn
BLANCHLAND A. Omn
COCKERSAND A. Omn
COVERHAM A. Omn
DRYBURGH A. Omn, P bis
EASBY A. Omn
EGGLESTON A. Omn
FEARN A. S Circ. Scotie, apud ceteros bis, sub hac circaria et sub „Circ. St. Andreae"
GHINES Mon.
HOLYWOOD A. Omn
SHAP A. Omn
SOULSEAT A. Omn
TUNGLAND A. Omn
WHITHORN EC. Omn

A R V E R N I A (5)

AUBETERRE Mon. P
BELLEVAUX AMd. T, H, W, N2, P, L. S Circ. Franciae
CLERMONT ST. ANDRE A. THPLN2W, S: Circ: Normanniae
DOUE A. ut. ap. Clermont
NEUFFONTAINES AMd. ut Clermont

B A V A R I A (9)

GRIFFEN A. THSPLN2W
NEUSTIFT AMd. Omn
OSTERHOFEN AMd. Omn
ST. SALVATOR A. THSPLW P L W
SCHEFTLARN AMd. Omn
SPEINSHART A. THSW: bis (apud Bavariam et ap. Bohemiam) P, N1, N2
STEINGADEN A. Md Omn, N1 et S: Circ. Sueviae
WILTEN AMd. TSPL N1, N2, W
WINDBERG AMd. Omn

B O H E M I A E T M O R A V I A (24)

BUDEC Mon. L (Beuz)
CHOTESOV Mon. THSPW N2
DOKSANY Mon. THSLW
DOUBRAVNIK Mon.
GERAS AMd. THSPLW N2
HRADISKO AMd. Omn
KNEZICE Pp.
KOUNICE Mon. T, H, S, P, L bis, W
LITOMYSL EC. Omn
LOUKA A. Omn
LOUNOVICE Mon. T, H, S, P, L, W

MILEVSKO A. Omn. L bis
NOVARISE Mon., dein A. T, H, S, P, W, L bis
OLOMOUC Sti. Jacobi Mon.
PERNEGG Mon., dein A. THSPLW
PRAHA Collegium Norbertinum Coll.
SCHLÄGL A. L: Circ. Bavariae T, H, S, P bis (Circ. Bav. et Bohemiae)
STRAHOV AMd. Omn.
SVATY KOPECEK Pri.
SVITAVKA Pri.
TEPL A. Omn.
WIEN Himmelpforten Mon. THSPLW
ZABRDOVICE A. THSLPW N2
ZELIV AMd. Omn.

B R A B A N T I A (35)

ANTWERPEN St. Michael AMd. Omn.
ANTWERPEN St. Sacramenti Mon.
AVERBODE AMd. THSPL N1, N2
BERNE AMd. Omn., S bis (ap. Frisiam et ap Brabantiam)
DIELEGHEM A. Omn.
EEWEN Mon.
GEMPE Mon. TSPW N1, H bis, L ter
GRIMBERGEN AMd. Omn.
den HAAG St. Barbara Mon.
HAARLEM St. Antonisboomgaard Pp.
HERENTHALS Beslotenhof Mon. P
KEIZERSBOSCH Mon. THPW, L bis
KONINGSVELD Md., dein Mon. THPLW
LEUVEN Coll. P
MAARSBERGEN Pp.
MARIENWEERD AMd Omn, S bis (ap. Frisiam et ap. Brabantiam)
MECHELN Leliendaal Mon. THSPW, N1 L bis
MIDDELBURG AMd. Omn.
NIEUWENRODE Mon.
NIJMEGEN St. Magdalena Mon.
NINOVE AMd. Omn.
OOSTERHOUT St. Catharinadal Mon THLP, P bis
PAMEL Mon.
PARK AMd. THSPL N1, N2
POSTEL A. P
RENISSART Pri.
RUKELEN Pri.
SANTVLIET Mon.
ST. JANSBERG A. P
TONGERLOO AMd. Omn.
UTRECHT Wittevrouwen? Mon.
VENLO St. Spiritus Mon.
WOERT Mon. P
ZENNEWIJNEN Mon. THPW, L (Frisia) S: bis (ap. Frisiam et ap. Brabantiam)
ZOETENDAAL Mon. THSPLW N1

B U R G U N D I A (13)

BELCHAMPS AMd. THSPL N1, N2
BELLELAY A. (Md.?) Omn.
CORNEUX AMd. Omn.
FONTAINE ANDRE AMd. Omn.
GOTTSTATT A. THSPLW N2

GRANDGOURT A., dein Pri.
HUMILIMONT AMd. Omn.
LAC DE JOUX AMd. Omn.
MONS VAUX Mon. SPLW
NEUFCHATEL Mon.
POSAT Mon.
RUEYRES A LA VAUX Mon.
VAUX LES VERNOIS Mon. N1

D A N I A E T N O R V E G I A (8)

(VÄ-)BÄCKASKOG A. HSPL, N1, N2, T et W bis.
BØRGLUM EC. Omn.
DRAGSMARK A. THPW, L: Slavia
LUND SS. Trinitatis A, dein Pri. TSPLW
ØVED AMd. Omn.
TOMMARP A. Omn.
TØNSBERG A. Omn.
VREJLEV Mon. THPW

F L A N D R I A (16)

CHATEAUDIEU A. Omn.
DOUAI Coll. P
DRONGEN AMd. Omn.
HARCHIES Mon.
HOFTENVROUWEN Mon.
LISQUES AMd. Omn.
MACQUINCOURT Mon.
MONT ST. MARTIN AMd. Omn.
PETEGHEM Mon.
SERQUES Mon.
THEROUANNE St. Augustin AMd. Omn.
TUSSCHENBEEK Mon. THPLW
VERMAND AMd. Omn.
VEURNE St. Joseph Mon.
VEURNE St. Niklaas AMd. Omn.
VICOGNE AMd. Omn.

F L O R E F F I A (25)

BEAUREPART AMd. Omn.
BONNE ESPERANCE AMd. Omn.
BUCILLY A. Omn.
CAPPENDAEL Mon.
CAUMONT Mon.
CHAUMONT A. Omn.
CLAIREFONTAINE AMd. Omn.
FECHEL Mon.
FLOREFFE AMd. Omn.
HERLAIMONT Pri. P
HEYLISSEM AMd. Omn.
LEFFE A. Omn.
LONGUE A. Omn.
LOUVAIN Coll.
REEKHEM Mon. P (Westfal) L (Brabantia)
RIVREULLE Mon.
ST. FEUILLIEN A. (Md.?) Omn.
SENNEFFE Pri.
SEPTFONTAINES en Thiérache AMd. Omn.
SEUMAY Mon.
STOCQUOY Mon.
THENAILLES AMd. TSPLW N1, N2
VALDIEU A. (Md.?) Omn.
VEROFLE Mon., dein Pri.
WANZE Mon., dein Pri. P

F R A N C I A (31)

AUXERRE St. Marien AMd. Omn.
AUXERRE Vauxprofond Mon.
AVIGNY Mon.

BASSEFONTAINE A. Omn.
BEAULIEU A. Omn.
BONNEUIL Mon. SPL
BRAISNE AMd. Omn.
BRUYERES Mon.
CHAMBREFONTAINE A. Omn.
CHAPELLE AUX PLANCHES A. Omn.
CHARTREUVE AMd. Omn.
CUISSY AMd. Omn.
DILO A. (Md.?) Omn.
DIONE Mon.
DORENGT Mon.
DORMANS Mon.
GENLIS A. PW
GUE DE L'ORME Pri.
HERMIERES A. Omn.
JAVAGES Mon.
LAON St. Martin A.Md. Omn.
LIEU RESTAURE AMd Omn.
MONCELS A. Omn.
MONTAUDON Mon.
PARIS Ste. Anne Pri. P, L?
PARIS Ste. Trinité Pri. P
PREMONTRE AMd. Omn.
SENS St. Paul A. Omn.
VALCHRETIEN AMd. Omn.
VALSECRET AMd. Omn.
VALSERY AMd. Omn.

F R I S I A (26)

ALAND Pp. Md. P, L bis?, N2
BAJUM Mon. P
BAKKEVEEN Pri. P
BARTHE Mon. THPW, L bis, N2
BETHLEHEM Mon. P
BOLSWARD Md. Mon. THPLW
BUWEKLOOSTER Mon. THLW, P bis
DOKKUM AMd. Omn., L bis
GERKESKLOOSTER Pri.
HEILIGERLEE Mon. THPLW
HOPELS Mon. THPLW
KOLDINNE Mon. THPLW
KUSEMER Mon. TPLW
LANGEN Md. Pp. THPW, L bis, N2 (Sigeberg)
LIDLUM A. Md. HSPLW, N1, N2
MARNE Nyeklooster AMd. TPHW, N1, L bis
MARNE Oldeklooster AMon. TPHW, N1, L bis
PALMAR Mon. THPLW, N2
ROZENKAMP Mon.
SCHILDWOLDE Mon. (Md.) THPLW, N2
TRIMUNT? Mon.
VEENKLOOSTER Mon. TW, P et L bis
VROUWTENBERGHE Pri. (Mon.?)
WEERD Mon. P[4])
WESTERWIRD Pri.
WITTEWIERUM AMd. Omn.

G A S C O N I A (19)

ARTHOUS A. Omn.
BEHAUNE Pri.
BELLPUIG A. Omn.
LA CAPELLE A. THPLW, N1, N2
LA CASEDIEU AMd. Omn.

[4]) Si Weerd idem est ac illa mystica „Scona Mora", quod nondum videtur esse certum, occurrit insuper in THW.

LA CASTELLE A. THPLW, N1, N2
CLARAVALLS A.
COMBELONGUE A. Omn.
DIVIELLE A. Omn.
FONCAUDE A. Omn.
GOUJON Mon.
LA HONCE A. THSW, N1, N2, P et L bis
HUVEAUNE A. N2, S et L (Scotia)
LANNES Pri. P
MORON A.? SLN1
PLAINE SILVE A. Omn.
SARRANCE Pri. P
SAN NICOLAS DE TANDARILLA A. THPLW, N1, N2
URDAX A. Omn., P bis

GRAECIA ET HIEROSOLYMITANA (5)

BELLAPAIS A. THPLW
CONSTANTINOPOLIS St. Nicolaus extra Muros S
KALAVRYTA A. SPL, N2
ST. HABACUC A P
ST. SAMUEL (ACCON) A. THPLWS, N1 N2

HIBERNIA (13)

ATH MUIGE Pri.
BAILE MOR Md. Pri. THLP, N2, W, L bis
CILL NA MANAC Pri. THSPLW, N2
CILL NA TRINOIDE Mon.
CILL ROIS Pri.
DRUM CROSS A.? Pri. THPLW, N2
ENACH DUIN A.
GALWAY Pri.
LOCH CE A. THPLW, N2
LOCH UACHTAIR Pri.
RINN DUIN Pri.
TUAM SS. Trinitatis A. THPLW, N2
WOODBURN A. THWP, N2, S bis. L ter (Gratfex et bis Grafergos)

HISPANIA[5]) (40)

AGUILAR de Campoo A. Omn.
ALBA DE TORMES S. Leonardo A. TSPLW, N1, N2
ALMAZAN Pri. Md. P
ARENILLAS S. Pelagio A. THPW, N2, S et L Circ. Casconiae
AVILA S. Spiritus A. THSPLW, N2
BRAZACORTA Mon. THLW, P bis
BUJEDO de Cande Pajares A. Omn.
CERRATO A. THSPW, N1, N2
CEVICO NAVERO A.
CIUDAD RODRIGO N. S. de la Caridad A. Omn.
FREZNILLO de las Duenas Mon. THSPW, L (bis?)
San Miguel de GROZ AMd. Omn.
GUADALAJARA A.?
Sta. Maria da HERMIDA A.
IBEAS de Guarros AMd. Omn.
LISBOA S. Vicente A.
LUGO San Eloy A.?
MADRID S. Joaquin A.
MADRID S. Norberto A.

[5]) Varias canonias in Aragonia sitas vide sub Circaria Gasconiae.

MEDINA DEL CAMPO S. Maria de los Huertos Mon. TPW
MEDINA DEL CAMPO S. Saturnino AMd. TSPLW, N1, N2
QUINTANILLA Mon.
Sta. Cruz de REINOSO Mon. THPLW
RETUERTA AMd. Omn.
SALAMANCA S. Norberto A. P
S. JUAN de la Pena A.?
S. Julian de PEREGRO A.?
SEGOVIA S. M. de los Huertos A. THPLW, N2
S. Pablo de SORDILLOS Mon.
TOLEDO Sta. Columba A.
TORO Sta. Sofia Mon.
TORTOLES Pri.
TEJO A.
San Miguel de TREVINO AMd. Omn.
VALLADOLID S. Norberto (Monzon) Omn
VENDOMA Sta. Eufemia A.
LA VID AMd. Omn.
VILLAMEDIANA A. Omn.
VILLAPEDRO A.
VILLORIA A., dein Mon. HPLW, N2

HUNGARIA (48)

ABRANY Pp. THSPLW, N2
ADONY Pp. THSPW, L bis
ALMASMONOSTOR Pp. THPW, N2
BENY Pp. THSPLW
BOZOK A. THSPLW, N2
CSORNA Pp. THSLW, N2, P (bis?)
CSUT Pp. THSPLW
DARNO Pp. THSPLW
DENESMONOSTOR Pp.?
DROZO? Mon.
GARAB A. THSPW, N2, L bis
GEDIRMONOSTOR Pp. THSPLW
HATVAN Pp. THSPLW, N2
HERPALYI Pp. THSPLW, N2
HERRMANNSTADT Mon. N2
HORPACS Pp. SL
INSULA LAZARI? Pp.? THSPLW
IVANIC Mon. SPL
JANOSHIDA Pp. THPLW, N2
JASZO A. THSPLW, N2 („Turna“)
KAPOSFÜ Pp. THSPLW
KEME Pp. THPW, N2
KÖKENYES Pp. THSPLW, N2
KRONSTADT Mon. N2
LELESZ Pp. THSPLW, N2
MAJK Pp. THSPLW, N2
MESZES Pp. N2
MISLE? Pp.
MORICZHIDA Pp., dein Mon. THSPW
NAGYOLASZ Pp. SPL
NYULAKSZIGETE Pp. THSPL
OCSA Pp. THW, N2, SPL bis
POK Pp. THPW
RAJK Pp. THSPL
RATOTH Pp. THSPLW
SADIV Pp. THSPW
SAG Pp. THSPW, N2, L bis
STUS. AUGUSTINUS? Pp.? SPL
SZALANKEMEN Mon. THSPLW
SZEGED Mon.
TÜRJE Pp. THPW, N2, SL bis?
TUROCZ Pp. THPW, SL bis?
VARADHEGYFOK Pp. Omn.

VASARHELY Mon.
ZICH Pp. N2
ZSAMBEK Pp. THSPLW, N2
ZOPRIZA? Mon. SL
ZSIDO Pp. THSPLW

ILFELDIA (24)

BRUDERHARTMANNSZELL Mon. N2, L?
EPPENBERG Mon. THSPWL, N1
FRAUENBREITUNGEN Md., dein Mon. Omn.
FRAUENWALD Mon.
GEORGENBERG Pp. S
GERLACHSHEIM Mon, dein Pri. Omn.
GERMEROD Md., dein Mon. THPLW, N1, N2
HAUSEN Mon. Omn.
HOMBERG Mon. S
ILFELD A. THSPW, L (Vadegotia), N2, N1 bis
KASSEL Ahnaberg Md.? Mon. N2
LOCHGARTEN Mon.
MICHELFELD Mon. S
OBERKAPPEL Mon. TH, N1
OBERZELL AMd. THSPLW, N1 bis, N2
ST. ELISABETH Pri.
SCHEFTERSHEIM Mon. Omn.
SCHWEINFURT St. Nikola Pri.
SPIESKAPPEL AMd. THSPW, N2, N1 bis, L (Vadegotia)
SULZ Mon. Omn.
TROSTADT Mon. THSPW, N1, N2
TÜCKELHAUSEN AMd., dein Mon. Omn., N1 bis
UNTERZELL Mon. THSPW, N1, L bis
VESSRA AMd. Omn., N1 bis

LIVONIA (2)

RIGA EC HSPW, N2, T (Polonia)
SEMGALLEN EC

LOTHARINGIA (31)

BELVAL AMd. Omn.
BENOITEVAUX Pri.
BELLE TANCHE Mon. THPLW
BERUPT Mon.
BONFAYS AMd. Omn.
BONLIEU Mon. SPL (Berok, Berca, Berck)
CELLE DES DAMES Mon. PL
CRECY Mon. SL
L'ETANCHE A. Omn
ETIVAL AMd Omn.
FLABEMONT AMd. Omn.
FREISDORF A
HAMEVILLERS Mon.
JANDEURES AMd. Omn.
JOVILLIERS AMd. Omn.
JUSTEMONT AMd. Omn.
METZ Ste. Croix AMd. Omn.
MUREAUX AMd. Omn.
NANTEUIL Mon.
MONT STE. ODILE Pri.
PIERREMONT A.
PLAINMONT Mon.
PONT A MOUSSON AMd. Omn.
RIEVAL AMd. Omn.
RENGEVAL AMd. Omn.
SALIVAL AMd. Omn.
SEPTFONTAINES en Bassigny AMd. Omn.
VANON les Nonnains Mon. PL (bis?)

VERDUN St. Paul AMd. Omn.
VALDESNONNES Mon. SP
VOID Mon. L

CONGREGATIO REFORMATA LOTHARINGIAE:

Domus fundatae saeculis XVII et XVIII (5)
BRIEULLES Pri.
CHARLEVILLE Pri.
NANCY St. Joseph Pri.
PARET Pri.
PARIS St. Sacrement Pri.

NORMANNIA BOREALIS (7)

BEAUPORT A. Omn.
BLANCHELANDE A. Omn.
L'ETOILE A. Omn.
LIEU DIEU en Jard A .Omn., L (Arvernia)
LA LUZERNE A. Omn.
LE PERRAY NEUF A. Omn., L (Arvernia)
LA ROCHELLE Mon.?

NORMANNIA AUSTRALIS (9)

ARDENNE A. Omn.
BELLE ETOILE A THSPLW, N2
BELLOZANNE A. Omn.
FALAISE A. Omn.
ISLEDIEU A. Omn.
MONDAYE A. THP, N1, N2, SL bis
ST. GEORGES en Foret A.
SILLY A. Omn.
VAAS A.

POLONIA (16)
BYTOM Pp.?
BOLESLAWIEC Mon.
BRESLAU St. Vincentius AMd. Omn.
BUSKO Mon. THSPLW, N2
CZARNOWASY Mon. THSPSW
HEBDOW AMd. N2, N1: Moravia, SL bis
THWP bis: ap. Bohemiam et Poloniam
IMBRAMOWICE Mon. THPW
KRAKOW St. Norbertus Mon.
KRZYZANOWICE Md. dein Pri THPLW, S?
LECZYCA Mon. P.
NOWY SACZ A. THP.
PLOCKO St. Magdalena Md., dein Mon. THPW, L et N2 (Sta. Maria)
STRZELNO Md., dein Mon. HPW, N2, L bis apud Scotiam et ap. Polon.
WITOW AMd. Omn., L bis
ZUKOWO Md., dein Mon. THKW
ZWIERZYNIEC Mon. THW, N2, SPL bis

PONTIVUM (15)
ABBECOURT A. Omn.
AMIENS St. Jean AMd. Omn.
BEAUMONT les Nonnains Mon.
BERTRICOURT Mon., Pri. SPL
BOISMONT Pri. (Mon.?)
DOMMARTIN AMd. Omn.
GRANDCHAMP A. Omn.
JOYENVAL A. Omn.
MARCHEROUX AMd. Omn.
OMONT Mon.

RESSONS AMd. Omn.
ST. ANDRE au Bois AMd. Omn.
ST. JUST au Chaussée A. Omn.
SELINCOURT AMd. Omn.
SERY AMd. Omn.

ROMANA (10)

ANTRODOCO S. Quirico A. Omn., L bis
BARLETTA S. Samuele A. THW, N1, N2 P bis, S et L ter
BRINDISI Sta. Maria A. Omn.
CAMEROTA A. Omn., SL bis
GRATTERI Pri.? A.?
ORVIETO S. Severo A. THSPWL, N1
ROMA St. Alessio A. Omn.
ROMA Coll. Tongerloense
ROMA Sta. Crux in Laterano [6])
TODI S. Leucius A. SL.

SAXONIA (22)

BRODE Pp. HSL.
BRANDENBURG EC THSPLW, N2
GOTTESGNADEN Pp. Md. THSPLW, N2
GOTTESSTADT Pp.
GRAMZOW Pp. THSPLW, N2
HALBERSTADT Pp.
HARLUNGERBERG Pp.
HAVELBERG EC THPLW S?, N2
HILWARTSHAUSEN? Mon.
JERICHOW Pp. THSPLW, N2
KLOSTERRODE Pp. THPW, N2, SL bis
KÖLBIGK Pp. THSPLW, N2
LEITZKAU Pp. Md. THSPLW, N2
MAGDEBURG St. Marien PpMd THSPLW, N2
MILDENFURT Pp. THSPLW, N2
PÖHLDE Pp. (Md.?) THSPLW, N2
QUEDLINBURG St. Wipert PpMd TPSLW, N2, H bis
RATZEBURG EC THSPLW, N2
REHNA Mon. P.
STADE St. Georg Pp. THSPLW, N2
THEMENITZ Pp. THPN2, W

SLAVIA (4)

BELBOG AMd. THSW, N1, N2, PL bis
PUDAGLA A. THSLW, N1, N2, P bis
STOLP St. Nikolaus Mon. H
TREPTOW St. Nikolaus Mon. HP

SUEVIA (26)

ADELBERG AMd. Omn.
ALLERHEILIGEN A. SL, N1, N2, THP Vadegotia
BEBENHAUSEN
BERG SION Mon.
BOLLINGEN Mon.
BURK Mon.
CHUR St. Hilarius Mon. HP
CHUR St. Luzi AMd. Omn.
CHURWALDEN St. Maria Mon.

---

[6]) Proprie dictum, haec domus, ultimis annis saeculi XIII authentice occurrens, pertinuit ad circariam Saxoniae, cuius domus quasi procuratoria in Urbe fuisse videtur.

CHURWALDEN St. Michael AMd. Omn
EDELSTETTEN? Mon.
HIMMELPFORTE A. THPLW
KATZIS Mon.
LAUFFEN Mon.
MARIATAL Mon.
P, L (Bavaria)
OBERMARCHTAL AMd. Omn.
ROGGENBURG AMd. Omn.
ROTH AMd. Omn.
ROTH Mon.
RÜTI A. Omn.
STRASBOURG OO.SS. Pri. PL
ST. JAKOB im Prätigau Pp. SP
SCHUSSENRIED A. Omn.
UNTERMARCHTAL Mon.
URSBERG AMd. Omn.
WEISSENAU AMd. Omn.

V A D E G O T I A[7]) (23)

BETHLENRODE Mon.
ENKENBACH Mon. Omn.
GOMMERSHEIM Mon. THPLW, N1, N2
HACHBORN Md., dein Mon. THPW, N1, N2
HAGEN Mon. THPW, N1, N2
HAGUENAU St. Nikolas Pp. THPL, N2, N1 bis, SW (Circ. Suev.)
ILBENSTADT AMd. Omn., N1 bis
JAKOBSBERG A.
KAISERSLAUTERN Pp. Omn., N1 bis
KONRADSDORF PpMd, dein Mon. THPLW, N1 N2
LANGENSELBOLD AMd. Omn., N1 bis
LORSCH Pp. HSPLW, N1, N2
MARIENTAL Mon. Omn.
MEERHOLZ Mon. THPLW, N1, N2
MERZIG St. Peter Pp.?
MÜNSTERDREISEN AMd. Omn., N1 bis
PETERSBERG Pp.?
RETTERS Mon. THPW, N1, N2, L bis
RODE-TIEFENTAL Mon.
ROTHENKIRCHEN AMd. Omn.
STEINBACH Mon. S
UNTERILBENSTADT Mon. L N1
WADGASSEN AMd. Omn., N1 bis
WIRBERG Mon.

W E S T F A L I A (50)

AFFOLTERBACH Mon.
ALTENBERG Mon. THP, L ter, W bis, S (Vadegotia)
ANTONIGARTZEM Mon.
ARNSBERG AMd. Omn.
ARNSTEIN Amd. Omn.
BEDBURG Md., dein Mon. THPLW
BERENTROP Pp. (Md.?) dein Pri., SL N1, N2
BESELICH Mon. THPW
BLANKENBERG Mon.
BREDELAR Mon.
BRUNNENBURG Mon.
CAPPENBERG PpMd. Omn.
DORLAR Mon., dein Pri.
DORTMUND St. Katharina Mon. THPLW
ELLEN Mon.

---

[7]) Addi posset, ut dubium exiguae tamen probabilitatis, parthenon Immichenhain.

ELSEY Mon.
ENGELPORT Mon. THPLW
FLAESHEIM Mon. THPLW
FÜSSENICH Mon. THPW. N2, L bis
HAMBORN AMd. Omn.
HEILIGENBERG A. THSPW. N1, L (Vadeg.)
HEILIGENTAL A. HSPLW. N2
HEINSBERG Md., dein Mon. TH, S N2 (Brabantia) PLW (Brabantia et Westfalia)
HOUTHEM St. Gerlach Mon. THW, L (Brab.)
KAPPEL Mon. THPLW
KEPPEL Mon. THW
KLARHOLZ PpMd THWP, N1, N2, SL bis, (ap. Westfaliam et ap. Frisiam)
KNECHTSTEDEN AMd. Omn.
KÖLN Weiher Mon. THPLW
KÖLN Coll.
LANGWADEN Mon. THPLW
LETTE Mon. THPLW
MARIENRODE Mon.
MARIENSTERN Mon. L?
MEER Mon. THPLW
NIEDEREHE Mon., dein Pri. PL
ÖLINGHAUSEN Mon. THPLW N2
REICHENSTEIN Mon. (Md) dein Pri., Pp. THPLW
ROMMERSDORF AMd. THSPLW N1, N2
RUMBECK Mon. THPLW
SAYN A. Omn.
SCHEDA PpMd. Omn.
SCHILLINGSKAPELLEN Mon. P
STEINFELD Mon. (Md?) Omn.
STOPPENBERG Mon. (Md?)
VARLAR Pp. (Md?) Omn.
WENAU Mon. THPLW N2
WESEL Mon. THPLW
WULFERSBERG Mon. THPLW
ZYFFLICH Pp.

Complectebatur ergo universus ordo secundum hanc computationem nequaquam iam absolute certam, circiter 614 domus, inclusis dubiis.

DE CIRCARIIS GERMANIAE IN GENERE

Tantopere discrepant evolutio historica ac indoles singularum tribuum et territoriorum in millia distributorum in hoc imperio, quod cunas dedit fundatori ordinis, ut revera unaquaeque circaria in illo sita suum omnino propium characterem prae se fert. Sunt nempe sequentes: Bavaria, Suevia, Vadegotia, Ilfeldia, Westfalia, Saxonia, Slavia, partim etiam Bohemia, Burgundia, Frisia et Polonia.

Vide historiam specialem harum omnium infra suo loco. Breviter hic dicendum est nobis verbum de eis, quae hae circariae habent commune Ex septem ecclesiis cathedralibus ordini nostro incorporatis tres fuerunt in Germania, et apud illas tantum fere omnes episcopi fuerunt ex ordine, id est electi e gremio capituli cathedralis regulati. Systema nefastum commendarum in Germania omnino fuit ignotum, immo separatio mensarum in abbatialem et conventualem vix alicubi fuit in usu. Derogationem monasteriorum duplicium et suppressionem parthenonum a Capitulo Generali praescriptas tantum illa Circaria ad amussim est exsecuta, quae secus de supremo regimine ordinis parum curavit, immo se ab eo separavit, nempe Circaria Saxoniae. In aliis circariis monasteria duplicia floruerunt adhuc per saecula — in Ilbenstadt et Oberzell usque ad annum 1803 — etsi parthenones fuerint separati in aliqua distantia et sui juris quoad bona. In circariis Westfaliae, Vadegotiae et Ilfeldiae multa nova asceteria fuerunt erecta, ita ut praevaluerint moniales numero et nullibi ordo noster tot habuit quam illic. In quibusdam casibus monasteria duplicia excreverunt non in abbatias virorum ut alibi de more, sed abrogatis canonicis versa sunt in parthenones. (Bedburg, Heinsberg, et alia.) [1])

Speciale quid sunt in Germania abbatiae sic dictae „imperiales" (Reichsabteien), quae erant quoad dominium civile immediate subditae Caesari. Atqui huius potestas fuit valde tenuis, ita ut principes et minores nobiles, equites et parva oppida in damnum potestatis regiae independentiam

[1]) Magna ceteroquin cautio adhibenda est in designandis monasteriis primitus duplicibus, quia parthenones primis saeculis non tantum plures canonicos et conversos habuerunt ad exercendam curam animarum et ad culturam terrarum, sed immo usque ad annum 1317 proprios professos huiusmodi receperunt.

plenam sibi arripuerint ac in minusculis suis territoriis potestatem illimitatam, immo altum judicium (jus gladii) exercuerint. Huic evolutioni partim participaverunt et abbatiae, praesertim in Suevia. Ordo noster sequentes habuit abbatias imperiales: Roth, Roggenburg, Schussenried, Weißenau, Ursberg, Obermarchtal, Arnstein et Wadgassen. Etiam Episcopi Brandenburgenses, Raceburgenses et Havelbergenses fuerunt Principes Sacri Romani Imperii ac habuerunt suum territorium.

Maior pars vero domuum ordinis in Germania suberat potestati alicuius principis, ideo illae omnibus vicissitudinibus politicis et religiosis huius territorii fuerunt expositae. Integrae Circariae saeculo XVI ab haeresi lutherana, quam amplexa est maior pars principum, extinctae sunt. Curiosum est et singulare, quod protestantismus in Germania monasteria et vitam claustralem non penitus ut alibi exstirpavit, sed multis in locis sub moderata forma retinuit. Multa asceteria monialium versa sunt saeculo XVI in coenobia lutherana, ubi virgines nobiles in communi vivunt sub abbatissa pedo insignita, et immo monasteria virorum manserunt tamquam collegia pastorum, qui praesertim scholas et seminaria dirigunt, retenta tamen constitutione monastica et dignitate abbatiali. Usque ad saeculum XVIII talia monasteria manutenebant ipsum habitum et officium chori, et floruerunt usque ad nostra tempora. De domibus quondam ordinis nostri illis adnumeranda sunt asceterium Stolp in Pomerania, Ecclesia cathedralis Brandenburgensis, et celebres canoniae Ilfeldensis et B. M. V. Magdeburgensis.

Saeculo XVI elapso, praeter abbatias imperiales supererant tantum illae domus, quae in territoriis Bavariae, Austriae et principum ecclesiasticorum fuerunt sitae. Anno 1629 Imperator Ferdinandus II. decrevit sic dictum „Edictum Restitutionis", quo omnes episcopatus et coenobia, a protestantibus ab anno 1552 iniuste ecclesiae alienata, illi essent restituenda. Generatim deinde in exsecutione huius edicti iussu Sanctae Sedis coenobia pristinis suis possessoribus reddebantur. In Septentrione nonnullae canoniae solius Circariae Saxoniae erant restitutae, sed ad biennium tantum, quia pugna Lutterensis, Catholicis nefasta, anno 1631 omnia ad irritum fecit. In Hassia, Elector Moguntinus studuit omnia monasteria sibi arripere, non vero ordinibus. In regione ergo Circariarum Ilfeldiae et Vadegotiae minimus et brevis erat successus huius edicti. Tantum in Württemberg (Adelberg) monasteria restauratione sua gaudebant usque ad annum 1648, quo Pax Westphalica edictum illud pro toto Imperio revocavit.

Saecularisatio, quae coepit in Austria anno 1782, consumpsit fere omnia annis 1802/03, et quod in Prussia superfuit annis 1810-38 suppressum est.

Fere ubique ecclesiae harum canoniarum extinctarum factae sunt dein parochiales - ideo feliciter supersunt sicut et fere omnia aedificia claustralia saltem in meridie, minus in occidente, ubi sub dominatione gallica multa sunt destructa. Maior pars ecclesiarum et aedificiorum illarum domuum, quae iam saeculo XVI perierant, eversa est.

Tres canoniae in Austria et quinque in Bohemia, quarum una est linguae germanicae, a generali saecularisatione fuerunt exemptae, fuerunt vero partim ad breve tempus dissolutae sub regimine hitlerico. Post diuturnum exilium ordo reversus est in Germaniam proprie dictam ac resuscitavit sequentes antiquas canonias: Speinshart 1921, Windberg 1923 et Roth 1948. His accedit Schönau in Nassovia (1947), quondam abbatia O.S.B. Illae domus nondum formant circariam propriam, sed Abbati Generali immediate sunt subditae.

FONTES ET LITERATURA

saepius citata, pro integra Germania competens, vel quae super plures Circarias eius se extendit.

N. BACKMUND, *Neuere Forschungen zur Geschichte der deutschen Prämonstratenser,* Anal. Praem. XV (1939) 65—83

FRG J. F. BOEHMER, *Fontes Rerum Germanicarum*

RAM BOEHMER - v. d. ROPP, *Regesta Archiepiscoporum Moguntinensium,* 742—1514, Innsbruck 1877 ff.

GP A. BRACKMANN, *Germania Pontificia.* 2 voll., in 4 part. Berlin 1911/35

S. BRUNNER, *Ein Chorherrenbuch.* Wien/Würzburg 1883.

C. BRUSCHIUS, 1°: *Centuria prima monasteriorum. Monasteriorum Germaniae Chronologia praecipuorum ac maxime illustrium.* Ingolstadt 1551.

BRUSCHIUS-NESSEL, 2°: *Supplementum Bruschianum sive Centuria secunda hactenus numquam edita,* Wien 1692.

BUCELINUS, *Germania Sacra,* 4 voll., Augsburg 1655/78.

DEHIO, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler,* 5 Bde, Berlin 1905 ff.

TH. GOTTLIEB, *Über mittelalterliche Bibliotheken,* Leipzig 1890.

O. GROTE, *Lexikon deutscher Stifter, Klöster und Ordenshäuser,* Vol. I. et unicum (A—L) Osterwieck 1881.

A HAUCK, *Kirchengeschichte Deutschlands,* 5 Bde., Leipzig 1887/1929.

HIRSCHING, *Stifts- und Klosterlexikon,* Leipzig 1792.

H. HOOGEWEG, *Verzeichnis der Stifter und Klöster Niedersachsens vor der Reformation,* Hannover-Leipzig 1908.

P. LEHMANN, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz,* 3 Bde, München 1918/32.

J. CH. LÜNIG, *Teutsches Reichsarchiv,* 24 voll., Leipzig 1710/22, *Spicilegium ecclesiasticum* (Vol. 17).

F. RAMACKERS, *Neuere Arbeiten zur Geschichte der Prämonstratenser im Nordwestlichen Deutschland,* Anal. Praem. VII (1931) 339/48.

H. SCHÄFER, *Pfarrkirche und Stift im deutschen Mittelalter*, Stuttgart 1903.

J. F. SCHANNAT, *Vindemiae literariae, hoc est veterum monumentorum ad Germaniam sacram praecipue spectantium collectio*, 2 voll. Fuldae et Lipsiae 1723.

V. WATTENBACH, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13. Jahrh.*, 2 Bde., 6. Aufl., Berlin 1893.

PAM A. ZAK, *Der Prämonstratenserorden in den alten deutschen Metropolen*, Wien 1919.

KDK = *Kleine Deutsche Kirchenführer*, hsg. v. Dreifaltigkeitsverlag München (Schnell & Steiner) seit 1932.

NArch = *Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde*, Hannover 1876 ff, seit 1923 Berlin.

DE ROTULIS[1])

F. BÜNGER, *Admonter Totenroteln 1442—96*, in „*Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums*", Heft 19, Münster 1935. Excerpta ex eo in Anal. Praem. XIII (1937) 147/53.

O. SCHMID, *Die St. Lambrechter Totenrotel von 1501/02*, in *Stud. Mitt. OSB* VII (1886), IX (1888) et X (1889).

J. WICHNER, *Eine Admonter Totenrotel des 15. Jahrhunderts*, ibidem V (1884) I 61, 314, II 28, 313.

---

1) Rotuli mortuorum haud parvi momenti sunt pro historia monasteriorum. In pluribus abbatiis in Germania meridionali hi rotuli per saecula asservabantur et excreverunt, postremo in magnas collectiones (v. g. St. Peter in Salzburg: 55 tomi in fol., Michaelbeuern 35) Generatim hae abbatiae fuerunt confoederatae cum multis canoniis ordinis nostri, et quidem nequaquam tantum cum vicinioribus. Extant v. g. in collectione Michaeloburana, quod est prope Salzburg, 140 rotuli ex Windberg.
Habetur index harum collectionum, quae sunt utilissimae pro historia circariarum Sueviae, Bavariae et Bohemiae, in opere P. LINDNER, *Monasticon Salisburgensis Metropolis antiquae* (Salzburg 1908) s. 473/74.

CIRCARIA BAVARIAE

Transgreditur haec Circaria limites antiqui ducatus Bavariae. Complectitur nempe etiam Tyrolum (Wilten) et Carinthiam (Griffen), quae ambo spectant ad Austriam. 1). In catalogis ante annum 1290 redactis Bavarica Circaria separatim adducitur a Suevica, ad quam tunc adhuc pertinuit Steingaden. Sed ab anno 1290 hae Circariae fuerunt unitae, ut apparet e recentioribus catalogis, et ex capitulis provincialibus Sueviae[2]) Sed Servatius de Lairuelz reformator, qui anno 1601 has circarias visitavit, Bavaricam iterum a Suevica seiunxit.

Steingaden, ut diximus, initio pertinuerat ad Circariam Sueviae. Schlägl primitus Bavaricae aggregata, postea ad Bohemicam transiit, Speinshart similiter fecit, sed vice versa. Wilten anno 1454 ad breve tempus Circariae Saxoniae fuit unita, et etiam in posterum diu circariae suae fuit alienata. Griffen vero anno 1738 Circariae Bohemiae adnexa fuit. De jure praecedentiae disputabant Wilten et Windberg, ambo praetendentes se primo esse fundatas. Revera ambo errabant, quia de facto Osterhofen videtur esse monasterium antiquissimum circariae. Ortum est nempe anno 1128, Wilten 1138, Windberg inter 1130 et 40.

Ex abbatiis bavaricis ordinis nostri nulla fuit tam praeclara et potens, sicut de nonnullis dicere valemus in vicinis circariis Sueviae et Bohemiae. Communitates raro numerum 20—30 canonicorum transgressae sunt. Antiquiores ex illis fundatae sunt tamquam monasteria duplicia. Parthenones nequaquam statim post interdictum capituli generalis fuerunt abrogati vel saltem translati, sed partim per saecula adhuc florebant anno 1400 vero omnes videntur fuisse exstincti. Initio omnes canoniae a praepositis fuerunt gubernatae et paulatim in abbatias fuerunt evectae. Primo Windberg, maturius ceteris in Germania meridionali sitis anno 1146, tamquam ultimae vero satis sero Neustift (1717) et Griffen (1738). Circa annum 1400 multae canoniae coeperunt collabi, sed fuerunt,

[1]) Titulus Vicarii Generalis fuit propterea: „. . . per Bavariam, Palatinatum (propter Speinshart), Tyrolum et Carinthiam". Canoniis Wiltinensi et Gryphensi amissis, in fine saeculi XVIII Circaria se designavit ut „Palatino-Bavarica".

[2]) Cf. Valvekens, Capitula Sueviae I 99: „Rmi. Praelati Sueviae et Bavariae Circariarum, quae in unam provinciam coniunctae sunt."

quae etiam hoc in obscuro saeculo bene floruerunt. Anno 1454, Wilten a Circaria Saxoniae fuit reformata, et Albertus Dux Bavariae anno 1520 per Provincialem Eremitarum Ord. Sti. Augustini, Staupitz, quem e vita Lutheri novimus, Electorem Saxoniae Fridericum adiit, ut illi in reformanda Circaria Bavariae Ord. Praem. succurreret. Ille vero praeposito Mildenfurtensi hoc mandatum imposuit.[4]) Sed nulla reformatio vere successit, usque ad initium saeculi sequentis, cum Lairuelio instigante, „duo Voglij in Bavaria". abbates nempe Windbergensis et Osterhoviensis fratres germani, novam vitam et novum spiritum excitarunt, ad normam canoniarum Sueviae, ad quam Circariam Bavari adhuc spectabant. Saeculis XVII et XVIII tota circaria optime floruit quoad omnia. Splendida nova aedificia sunt ubique erecta, et sicuti iam in medio aevo, scientiae et studia fuerunt magno in honore, et gloriari potest circaria haud paucis scriptoribus, artificibus et viris doctis.

Munus provisoris videtur numquam fuisse notum in ea, cuius loco exstitit „granarius"[5]), et Prior cum Suppriore e propriis capsis pro necessitatibus fratrum curam habuerunt. Peculium, a reformatione saeculi XVII abrogatum, saeculo sequenti iterum viguit. Novitiatus communis non extitit, immo putaverunt abbates se hac in re specialibus frui privilegiis[6]). Saeculo XVII ad breve tantum tempus fuit introductus (in Steingaden), nec studium commune, Ingolstadii hoc tempore institutum, diu manere potuit. Plures abbates et religiosi numerantur inter „Venerabiles" Ordinis, sed nullius cultus et admissus.

Anno 1769 statuit Elector Bavariae, omnes nexus monasteriorum territorii sui cum superioribus extraneis esse rumpendos. Circaria nostra hoc obedienter fecit, nulla misit amplius subsidia vel tallia, suspendit potestatem patrum abbatum extra Bavariam degentium, quod tetigit praesertim Ursbergensem. Abbatis Generalis auctoritas pro sequentibus tantum mansit recognita: Confirmatio neoelecti Vicarii Generalis, simul ac decretorum capitulorum provincialium (quae vero cessaverant), et depositio abbatum. Wilten propter hoc a Circaria fuit separata, et anno 1781 etiam Josephus II. Imperator per similem legem omnem relationem cleri regularis sui imperii adhuc rigorosius interdixit. Aliquot annis post suppressionem Societatis Jesu, anno 1781, Circariae commissum est ab Electore Bavariae Gymnasium Landishutense, quod mutatum fuit cum Straubingensi anno 1794. Anno 1799, iam imminente saecularisatione, Elector adiit abbates

---

[4]) R. Dietzel, Das Präm. Kloster Mildenfurt bei Weida, (Jena 1937) S. 74.

[5]) Sicut etiam in Circaria Sueviae, cf. Cap. Sueviae I 137. Designatio haec, germanice „Kastner", adhuc hodie adhibetur in canonia Wiltinensi.

[6]) cf. Anal. Praem. IX 309 et XI 105.

Circariae, ut illi schema proponerent ad novam constitutionem „tempori adaptatam" ordini in Bavaria dandam, quod schema ultimus abbas Steingadensis anno 1802 luculenter et ad amussim illi exposuit. Sed frustra, anno 1803 omnes canoniae praeter Wiltinensem sunt suppressae. Feliciter omnes ecclesiae abbatiales, quae partim sunt ex pulcherrimis totius Bavariae, et fere omnia aedificia claustralia supersunt.

Griffen iam anno 1786 interierat, Wiltina, sub regimine bavaro suppressa revixit tamen, et anno 1859 Circariae Austriacae fuit adnexa. Sed nuper etiam in Bavariam ipsam ordo revertit, cum anno 1921 Speinshart et anno 1923 Windberg sunt restauratae.

CAPITULA PROVINCIALIA ET VICARII GENERALES CIRCARIAE SAECULIS XVII ET XVIII.

Etsi hic sequens elenchus nequaquam sit completus, tamen eius insertionem haud inutile esse duximus. Ante saeculum XVII saepius Bavari abbates fuerunt „Visitatores et Vicarii generales ordinis" non solum per Bavariam, sed etiam per plures circarias vicinas simul. Sed difficile est distinctu, si fuerint „Visitatores ad hoc" vel vere Vicarii generales ad vitam. Anno 1606 fuerunt duo visitatores in Bavaria: unus, nempe abbas Windbergensis, pro Bavaria inferiore, alter Neocellensis pro Bavaria superiore. Anno 1794 Sancta Sedes nominavit Joachim Eggmann, abbatem Windbergensem, Vicarium Generalem Circariae cum potestate generalitia, sed ille nec promulgavit hoc decretum nec umquam exercuit suam potestatem. Vices eius gessisse videtur ultimus abbas Neocellensis.

Index capitulorum provincialium desumptus est ex Archivo Generali Monacensi, ubi in Sectione „Praemonstratensia in genere" acta eorum sunt deposita. Cum in saecularisatione anni 1803 acta et documenta temporis novissimi generatim fuerunt dilapidata, nullo modo usquedum experiri potuimus numquid, et ubinam capitula talia ultimis decenniis saeculi XVIII locum habuerint.[7])

LOCUS CAPITULI	DATUM	PRAESES CAPITULI
1) Osterhofen	2. II. 1624	Servatius de Lairuelz
2) Osterhofen	13. V. 1629	Andreas Vögele, Abb. Windberg
3) Osterhofen	3. V. 1643	Joannes Textor, Praep. Neustift
4) Schäftlarn	1. VI. 1650	Carolus Hieber, Abb. Schäftlarn
5) Schäftlarn	12. V. 1652	idem

[7]) Videntur vero omnino cessavisse capitula, et praelati convenisse ad colloquia privata tantum.

LOCUS CAPITULI	DATUM	PRAESES CAPITULI
6) Windberg	3. V. 1654	Aug. Bonenmayr, Abb. Steingaden
7) Osterhofen	11. V. 1659	idem
8) Schäftlarn	23. VIII. 1665	idem
9) Schäftlarn	15. VI. 1670	Anianus Mayr, Abb. Schäftlarn
10) Schäftlarn	3. IX. 1679	Michael Steinmayr, Abb. Osterhov.
11) Landshut	14. I. 1686	idem
12) Schäftlarn	6. IX. 1688	idem
13) Osterhofen	21. VIII. 1695	idem
14) Neustift	6. V. 1708	Franc. Knodt, Abb. Windberg
15) Windberg	19. V. 1715	idem
16) Steingaden	15. V. 1718	Magnus Pracht, Abb. Steingaden
17) Neustift	3. X. 1723	Jac. Lac. Gruber, Abb. Neustift
18) Neustift	15. V. 1728	idem
19) Neustift	18. IX. 1730	idem
20) Neustift	13. I. 1738	idem
21) Osterhofen	19. VI. 1746	Joseph de Silbermann, Abb. St. Salvatoris
22) Osterhofen	30. IV. 1752	idem

VICARII GENERALES CIRCARIAE

Joachim Wiedemann
(Steingaden) 1569 — 1575
Gallus Theininger
(Steingaden) 1585 — 1605
Andreas Vögele
(Windberg) 1606 — 31
Johann Textor
(Neustift) 1631 — 48
Karl Hieber
(Schäftlarn 1648 — 53
Augustin Bonenmayr
(Steingaden) 1653 — 1666
Anian Mayr
(Schäftlarn) 1666 — 1679
Michael Steinmayr
(Osterhofen) 1679 — 1701
Gregor Stremer
(Wilten) 1701 — 1704 res.
Franz Knodt
(Windberg) 1704 — 1717
Magnus Pracht
(Steingaden) 1717 — 1722
Jacob Lac. Gruber
(Neustift) 1722 — 1740
Martin Stickler
(Wilten) 1740 — 1746 res.
Joseph v. Silbermann
(St. Salvator) 1746 — 1756
Dominikus v. Lieblein
(Speinshart) 1756 — 1771
Bernhard Strelin
(Windberg) 1771 — 1777
Joseph Gaspar
(Neustift) 1777 — 1794
Joachim Eggmann
(Windberg) anno 1794
a Sancta Sede nominatus cum potestate generalitia, sed hanc potestatem nec promulgavit nec exercuit.

FONTES

APIAN, *Topographia Bavariae* (1559) edd. Oberbayr. Archiv f. Vaterländ. Geschichte 39 (1880)

J. AVENTINUS, († 1534) *Opera Omnia*, continens *Annales Ducum Boiariae*, et *„Bayrische Chronik"*, 6 voll. München 1880/1908

W. HUND-GEWOLD, *Metropolis Salisburgensis*, 3 voll. Ratisbonae 1719

MB — *Monumenta Boica*, *60* voll. München 1763 — 1916

T. RIED, *Codex Chronologico-Diplomaticus Episcopatus Ratisbonensis*, 2 voll. Regensburg 1816

Reg.R.B. — *Regesta sive Rerum Boicarum Autographa ad annum usque MCCC*, edd. LANG, FREYBERG et alii, 13 Voll. et Registrum, München 1822/1927 (vide indicem)

OEFELE, *Scriptores Rerum Boicarum*, 2 voll, Augsburg 1763

LITERATURA

KDB — *Die Kunstdenkmäler Bayerns*, München ab anno 1895, opus nondum finitum. Pro omni districtu (Bezirksamt, Landkreis) editur integrum volumen. I Oberbayern, 3 voll, München 1895, II Oberpfalz-Regensburg, III Unterfranken, IV Niederbayern, V Mittelfranken, VI Pfalz.

J. CHR. v. ARETIN, *Beyträge zur Geschichte und Literatur, vorzüglich aus den Schätzen der K. Hof- und Zentralbibliothek in München*, 9 voll, München 1803/07

N. BACKMUND O Praem, *Eine Episode aus der Geschichte der Bayr. Zirkarie*, in: Analecta Praem. XI (1935) 97/111

IDEM, *Die Akten des Bayerischen Provinzialkapitels von 1629*, ibidem IX (1933) 305/20

M. v. DEUTINGER, *Beyträge zur Geschichte, Topographie und Statistik des Erzbisthums München u. Freising*, 12 voll. München 1850/1915

A. W. ERTL, *Churbayrischer Atlas*, Pars II (enthaltend die *„Thomb und Collegiatstüffter, Abbteyen, Probsteyen u. Clöster")* Nürnberg 1690

A. FEULNER, *Bayrisches Rokoko*, Augsburg 1922

M. HARTIG, *Die Oberbayrischen Stifte* (2 voll.) München 1935

M. HARTIG, *Die Niederbayrischen Stifte*, München 1939

F. JANNER, *Geschichte der Bischöfe von Regensburg*, 3 voll, Regensburg 1883/86

L. H. KRICK, *Die ehem. stabilen Klöster des Bistums Passau*, 1923

P. LINDNER, *Monasticon Metropolis Salisburgensis antiquae* (cum supplemento) Salzburg 1908/13

F. MARTIN, *Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg*. 2 Bde., Salzburg 1926/31

A. MAYER - WESTERMAYER, *Statistische Beschreibung des Erzbistums München-Freising*, 3 voll. München 1874/84

F. S. MEIDINGER, *Historische Beschreibung der Churfürstlichen Hauptstadt und der Regierungsstädte in Niederbayern, Landshut u. Straubing.* (Landshut 1787)

IDEM, *Historische Beschreibung verschiedener Städte und Märkte der Chfstl. Pfalzbairischen Rentämter München, Burghausen, Landshut u. Straubing.* (Landshut 1790)

(MELCHINGER) *Geographisch-statistisch-topographisches Lexicon von Baiern.* 3 voll. Ulm 1796/97

S. RIEZLER, *Geschichte Bayerns*, 8 voll. Gotha 1880/1927

A. M. SCHEGLMANN, *Geschichte der Säkularisation im rechtsrheinischen Bayern*, 3 voll. Regensburg 1903

SIEBMACHER 37/38 (Sigillum Circariae, cf. Anal. Praem. V 94 et XI 98).

M. WENING, *Historico-Topographica Descriptio Bavariae, 4 partes.* Ad nos spectant I, III, IV. München 1701/26

J. A. ZIMMERMANN, *Churbayr. Geistlicher Kalender*, 4 voll. München 1754/57

A. ZIMMERMANN, *Bayrische Klosterheraldik*, München 1930 (Habet stemmata omnium canoniarum et praesulum)

BAVARIA. *Landeskunde des Königreichs Bayern.* 5 voll. München 1860/68

Sulzb.Kal. = *Kalender für Katholische Christen*, Sulzbach 1841 — 1915

VN *Verhandlungen des Histor. Vereins für Niederbayern*, Landshut 1846 ff.

VO *Verhandlungen des Historischen Vereins für die Oberpfalz*, Regensburg 1856 ff.

Ob.Arch. *Oberbayrisches Archiv*, München 1839 ff.

Antiquae imagines canoniarum inveniuntur apud Wening, Ertl, J. A. Zimmermann, MB, et apud MERIAN, Topographiae d. i. Beschreibung und Abbildung der vornehmsten Oerter und Plätze. 31 partes in 18 voll. Frankfurt 1642/1726.

cf. etiam apud Circ. Sueviae: Zak, Lindner Mon. Aug.

GRIFFEN Assumptio B.M.V.

Ecclesia B. M. V. in Valle Griven-, Grifenthal, Gryphense, slovenice: Grebinj. Hodie publice nuncupatur „Stift Griffen", vitetur confusio cum municipio Griffen, media hora distante.

In solitudine sita est inter Völkermarkt et St. Andrä, in Carinthia linguae slavicae, sed ditionis austriacae. Dioc. Gurk.

Praepositura, dein (1738) abbatia. Fundata est anno 1236 ab Egberto Episcopo Bambergensi et a comitibus de Haimburg. Filia Vessrae. Post suppressionem huius domus videtur fuisse sub cura abbatiae de Oberzell, dein 1616 - 1738 sub Steingaden, postremo usque ad finem sub Hradisko. Semper dependebat ab episcopis Bambergensibus, qui hac in longinqua regione territoria et iura possederunt. Ecclesia consecrata est anno 1272. Anno 1475 infulantur praepositi. Parochiae incorporatae: Markt Griffen, Stift Griffen, Wölfnitz, Weißenegg, Haimburg, Greutschach, St. Peter in der Perau, St. Peter in Villach. Saeculis XV—XVII tantopere elanguit haec exigua ac dissita canonia, ut pluries interitui esset proxima. Anno 1601 unio eius cum Collegio S. J. in Graz iam fuit quidem decreta, non tamen exsecuta. Circa annum 1700 reconstructa est ad intus et ad extra, anno 1738 Circariae Bohemiae est aggregata et in abbatiam evecta. Anno 1786 suppressa est cum 24 canonicis, fortuna eius tunc fuit 240 000 florenorum. Ecclesia, quae nunc turri caret, est parochialis, aedes monasterii supersunt, collapsae partim, ac ruinosae. Habitat in eis parochus, caupo, et administrator bonorum, quae ut aedes ad nobilem quendam pertinent.

Archivalia: Staatsarchiv Wien, Klagenfurt, Stiftsarchiv Schlägl, Kreisarchiv Bamberg.

Literatura: HUGO I 781, prob 617/20 — WAEFELGHEM 102 — GOOVAERTS I 327, 431, 579, 608, II 203 — A ZAK, *Österreichisches Klosterbuch,* (Wien/Leipzig 1911) S. 58 ff — LINDNER 98/101 — LTK IV 704 — A. WOLF, *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich* (Wien 1871) 153/55 — M. FIEDLER, *Austria Sacra* (Wien 1781) V 306/07 — A. EICHHORN, *Beiträge zur älteren Geschichte und Topographie des Hzms. Kärnten,* Klagenfurt 1817/19, I 231/36 — A. v. JAKSCH, *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae,* Klagenfurt 1896 ff, IV 1, XIII-XIV — MARTIN 504, 935, 1031 — MEISENZAHL (v. Vessra) 32/33 — B. SCHROLL OSB, *Das Präm. Stift St. Maria zu Griffenthal, Klagenfurt 1886 (Archiv für Vaterländische Geschichte und Topographie* Bd. 16) — Auszüge aus dem Kopialbuch des Klosters G. (Regesten 1250 — 1500) in: *Carinthia* 1862 S. 190 — S. LASCHITZER, *Geschichte der Klosterbibliotheken und Archive Kärntens zur Zeit ihrer Aufhebung unter Josef II.,* in: *Carinthia* 1883 S. 161 ff — A. ZAK, *Zur Geschichte des Prämonstratenserstiftes G. in Unterkärnten,* in: *Carinthia* 1892 S. 87 ff.

Series Abbatum (Lindner, Meisenzahl)

1. Praepositi

Konrad I. occurrit 1238

Balduin occurrit 1258/66

Gottfried I. circa 1267/70

Pilgrim I. circa 1267/70
Konrad II. obiit 1271
Eberhard occ. 1271/72
Johannes I. occ. 1276/84
Leonhard 1291
Konrad III. occ. 1292/1301
Marquard I. occ. 1305
Gottfried II. occ. 1309
Marquard II. occ. 1312/18
Friedrich I. occ. 1319
Heinrich I. occ. 1332/33
Berthold I. occ. 1336
Oswald I. occ. 1339/46
Konrad IV. occ. 1347
Albert (de Vessra) 1348
Oswald II. †1349
Nikolaus occurrit 1349/87
Konrad V. occurrit 1387/94
Johannes II. 1394—1401
Pilgrim II. 1401—05 —
Achatius occurrit 1419
Friedrich II. occ. 1425, obiit 1428
Johannes III. 1428—46
Antonius 1446—56
Johannes IV. 1456/67
Oswald III.
Laurentius 146?—70
Johannes V. 1474/98, † 1501
Andreas Thanner 1501—28, res.
Johann von Zollner 1528—30, res.
Martin I. Lindmayer 1530/35
Heinrich II. Quirill occ. 1537
Georg I. Grebien 1537 vel 38—1561
Martin II. Ammer 1561—71
Koloman Vallöder occ. 1574/75
Simon Ladinig 1575—81
Lukas Güetl 1581—85
Sebastianus Werner (de Oberzell) 1585—88
Martin III. Uebeleysen 1588—96
Martin IV. Brenner 1596—99
Philipp Baumann (Agricola) de Oberzell, 1599—1604
Georg II. Zwierlin, de Oberzell 1604—17
Petrus Bayer 1617—32
Baltasar Künigl (Regulus) 1633—51
Norbert Cramer 1652—67
Bartholomaeus Raudiesch 1667—70
Rupert Potens 1670—96
Joseph I. Karner 1697—1704
Augustin Pichler 1704—20
res. † 1756
Karl v. Mayersberg 1722—31, res. † post 1740
Maximilian Goldegg (de Klosterbruck) electus 1732, obiit ante receptam benedictionem ca. 1736
Joseph II. von Sichten electus 1737, † 1740

2. Abbates

Hermann Joseph Felber 1740—58 res., † 1759
Raphael Mudrack 1759—78
Gottfried Mayerhofer 1779—86
Sequuntur praesules occurrentes in quibusdam necrologiis, qui vero inseri nequeunt:
Andreas † 8. V. 14 . . } Necrol. Seccoviense
Andreas † 4. VIII. 14 . . } Necrol. Seccoviense
Christoph Mosburger † 7. X. 14 . . } Necrol. Seccoviense
Christianus † 22. VIII. (Necr. Speinshartense)

NEUSTIFT SS. Petri et Pauli

Neuzell, Neocella, Novacella (Vitetur confusio cum Neustift prope Brixen, canonia O. S. A.). Juxta, hodie intra civitatem Freising, sedem episcopalem in Bav. Superiore.

Praepositura, dein (1717) abbatia, initio monasterium duplex. Hospitale a sororibus directum, quod ortum erat loco perantiquae clusae a monachis scotis fundatae, anno 1141 vel 42 ab Ottone Frisingensi Episcopo Praemonstratensibus ex Ursberga est traditum. Colebantur ibi etiam reliquiae SS. Martyrum Scotorum Marini et Theclani. Canonia, quae saepius fuit igne combusta (1160, 1634 cum integro archivo, 1751) semper mansit exigua. Habuit canonicos anno 1263: 4; 1483: 7; 1803: 19. Parochiae incorporatae in Bavaria: Gamersdorf, Haindlfing cum peregrinatione Tüntenhausen, Buch, Allershausen, Kleinviecht, Kirchdorf; et in Austria Ebersdorf (1501—1772). Saeculo XVIII floruit, funditus pulchre de novo fuit constructa, pinacotheca eius fuit celebris. Anno 1803 suppressa, spectabilis ecclesia fuit profanata, sed anno 1881 iterum consecrata, ab anno 1892 est parochialis. Monasterium nunc est manufactura textilis. Superest etiam amoena bibliotheca, separatim constructa, cum armariis absque libris.

Archivalia: Archivum antiquius periit. Cetera in Staatsarchiv München, Oberbayr. Ordinariatsbibliothek, et Kreisarchiv ibidem, Staatsbibliothek München, Wien Niederösterr. Landesarchiv, Pfarrarchiv St. Georg Freising.

Literatura: HUGO II 331, prob. 203/08 — WAEFELGHEM 177, 379 — MB IX 525/610 — SCHEGLMANN III 303/11 — GOOVAERTS I 233, 244, 321, 436, 591, II 238, III 190 — HUND-GEWOLD (Mon.) II 527/29 — LIENHART, *Ephem. Hag.* 165, 301, — LINDNER 210/214 — KDB I 424 ff — ARETIN (1805) IV 179/88 — MEICHELBECK, *Historia Frisingensis* I 1 p. 320/23 DEUTINGER I 202 ff. 31 n. 16, 86 n. 1 — MEIDINGER 1787: 348/50; 1790: I 321 — WENING I 77 — ZIMMERMANN, *Heraldik* 106/107 — BRACKMANN GP I 342/43 — LTK VII 528 — HARTIG, *Oberb.* II 11/18 — MAYER - WESTERMAYER I 438, 454 — BÜNGER 13, 35, 234 — KDK S 255 — FEULNER 3 K. Busch, *Ehemalige Freisinger Bilderschätze, 1. Neustift*, im *20. Sammelband des Histor. Vereins Freising* 1937, S. 1 — 29 — J. PRECHTL, *Das ehemal. Kloster N.* in: *Beiträge zur Geschichte von Freising*, 3. Lfg. Freising 1877, S. 1 — 59 — J. SCHEUERL, *Die Geschichte Neustifts.* S - A aus dem Freisinger Tagblatt 1937 — M. SCHLAMP, *Die Präm. in Neustift bei Freising*, in: „*Frigisinga*", Freising 1934 — S. MÜHLBAUER, *Die Traditionen des Klosters Neustift b. Freising*, Dissert. Univ. München 1949.

Series abbatum (Lindner, Hartig)

1. Praepositi

1. Hermann 1141/63
2. Conrad I ca. 1165
3. Engelschalk 1181, 1184
4. Heinrich I 1203
5. Meinhard
6. Albert I
7. Gumpold

8. Gozwin 1228
9. Ulrich I 1235
10. Conrad II 1258/65
11. Ulrich II 1276/96
12. Grimold 1296/97
13. Arnold 1300/12
14. Ludwig
15. Heinrich II. v. Sterzing 1319/20
16. Conrad III 1324
17. Hermann II 1326/34
18. Conrad IV 1336
19. Heinrich III
20. Hermann III 1346
21. Heinrich IV
22. Friedrich v. Leibnitz 1358
23. Matthaeus I 1378
24. Albertus II 1390
25. Gundekar 1401
26. Stephan I. Protzenest 1423
27. Ulrich III Weiß 1424
28. Ulrich IV Holmas 1434
29. Johann I. Schmidhofer 1447, † 1474
30. Conrad V. Aiglshaimer 1474/95
31. Johann II. Pixenmeister 1495 — 1512
32. Conrad VI. Attinger 1512 — 14
33. Stephan II. Thaimer 1519, 1549
34. Peter I Phar 15. . .— 1562
35. Matthaeus II. Schwaiger 1562 — 79
36. Peter II. Paul Dohler 1579 — 93
37. Jakob I. Küttel 1593 — 95
38. Peter II. Schlaich 1595 — 1605
39. Johann III. Dollinger 1605 — 17
40. Johann IV. Textor (Weber) 1617 — 48
41. Paulus Voith 1648 — 56
42. Philipp 1656 — 59

Administratores:
Chrysostomus Faber 1660 — 61

43. Marian Galgamayr 1661 — 63, Praepositus 1663 — 75
44. Bernhard Neumayer 1686 — 91

2. Abbates

45. Matthias Widmann 1692 — 1721, Abbas simul et infulatus an. 1717
46. Jacob Lacopius Gruber 1721 — 40
47. Ascanius Heinbogen 1740—75
49. Joseph Gaspar 1775 — 94
50. Castulus Wohlmuth 1794 — 1802. Obiit ante suppressionem, gubernium novam electionem non amplius permisit.

OSTERHOFEN St. Margareta

Osterhovium, Ostreovia, Austravia. Semper sic fuit nuncupatum, etsi a pago Osterhofen separatum, in villa „Altenmarkt" est situm. Ab anno 1783 usque in hodiernum diem appellatur „Damenstift".

Non longe a Danubio, inter Straubing et Vilshofen, Bav. Inferior, Dioc. Passau.

Praepositura, dein (1228) abbatia. In initio monasterium duplex (adhuc 1198). Fundatio saeculo VII ab Odilone Duce pro Benedictinis probari nequit, probabiliter est adinventio Bruschii. Saeculo IX fuit curia

regia. Anno 1004 Henricus Dux Bavariae fundat hic ecclesiam collegiatam, quam mox (1009) donat ecclesiae Bambergensi. Stus. Otto Episcopus Bambergensis anno 1128 (non vero 1138) tradit eam ordini Praem. Filia Ursbergae, mater Sti. Salvatoris. Exercuit paternitatem in canoniam Plagensem. Parochiae incorporatae: Stift Osterhofen, Markt Osterhofen, Haardorf, Arbing, et beneficia Ebersdorf et Diessenstein. Anno 1414 infulantur abbates. Status personalis: 1579: 6 DD, 4 FF; 1625: 19 DD; 1701: 16 DD, 1 Nov, Conv; 1746: 20 DD, 3 FF; 1765: 18 DD, 5 FF, 1783: 14 DD. 1701 totaliter est combustum, dein magnifice reconstructum. Erectio splendidae novae ecclesiae, a celeberrimo architecto J. M. Fischer, et a praeclaris artificibus Asam et Cuvilliés ornatae (1730/40) canoniam tanto aere alieno oneravit, ut ab anno 1769 admissio novitiorum fuerit restricta, et anno 1775 Vicarius Generalis Circariae omnes abbates ordinis adiit, ut auxilio suo pecuniario canoniam ab interitu salvarent, sed in cassum. Anno 1783 cum permissione Stae. Sedis ab Electore Bavariae fuit suppressa[8]) et una cum maiore parte bonorum abbatiae canonissarum saecularium nobilium tradita, quam ipsa uxor Electoris paulo ante Monachii fundaverat. Canonissae etiam ad tempus degebant in Osterhofen, unde nomen Damenstift. Ecclesia facta est parochialis, monasterium traditum est anno 1858 Instituto Beatae Mariae Virginis, vulgo „Englische Fräulein", quae moniales ibi habent lyceum pro puellis.

Archivalia: Staatsarchiv et Staatsbibl. München, Staatsarch. Wien

Literatura: LAIRUELZ, *Optica* 409/10 — HUGO II 461/72, prob. 283/305 — DHGE sub art. Altenmarkt — KDB IV 14, pp. 71—101 — MB XII 321/503 — ERTL 191/94 — NESSEL - BRUSCHIUS, *Supplem.* 52/62 — HUND - GEWOLD III 4/39 — WENING II 191 — LINDNER 366/70 — *Sulzb. Kal.* 1902, pp. 51/59 — SCHEGLMANN I 60/65 — ZIMMERMANN, *Heraldik* 112/13 — HARTIG, *Niederb.* 238/52 — WAEFELGHEM 187/88 — LTK VII 807 — GOOVAERTS I 190, 533, II 90, 148, 154, 180, 197, 348, 381, 440, IV 226 — P. K. BAUDENBACHER, *Osterhofen-Damenstift*, Osterh. 1904 — O. GRIEDNER in *„Bayerland"* VII (1896) — H. L. KRICK 40/56, 335/38 — G. RUDHART, *Zur Geschichte des Klosters u. der Stadt Osterhofen*, in VN I (1834) 1/43 — J. N. SITTERSPERGER, *Geschichte des Klosters O.-Damenstift*, Passau 1875 und 1884 — R. GUBY, *Die niederbayr. Donauklöster*, Augsburg 1927 — F. SCHUSTER, *Die Aufhebung des Präm. Klosters Osterhofen*, in *„Bayerland"* XXVI (1915) 325 ff.

Annales Osterhovienses (MS in Wiener Nationalbibliothek et Staatsb. München) edd. WATTENBACH MGH SS XVII 537/58, POTTHAST *Bibl. Med. aevi* I 2 281, RAUCH in *Scriptores Rer. Austriacarum* I 491/544, et partim F. ÖFELE in *Script. Rer. Boic.* I 729/30.

---

[8]) Aes vero alienum fuit vanum praetextum tantum pro hac suppressione. Revera enim fuerunt capitalia activa abbatiae in actu suppressionis 969 000, passiva 367 000 florenorum.

Series abbatum (sec. Hartig)

1. Praepositi

1. Richwin 1128 — 40
2. Truchmar 1140 — 53
3. Engelschalk 1153 — 88
4. Dietmar 1188
5. Walther 1188 — 1219
6. Gerung 1219 — 28
7. Ulrich I. 1228
8. Heinrich I. 1228 —
9. Berthold 1241
10. Heinrich II. Gneistinger 1242
11. Eberhard 1249
12. Ulrich II. 1255
13. Hermann I. 1255
14. Albert I. 1258
15. Diepold 1260
16. Johann I. 1262
17. Hartwig 1265
18. Konrad I. 1266
19. Ulrich III. 1281/86
20. Albert II 1286/88 (haec data sunt incerta)

2. Abbates

21. Ulrich IV. v. Holzheim 1288 — 1324
22. Ulrich V. v. Spörl 1324 — 35
23. Hermann II. 1335 — 48
24. Peter I. 1349 — 59
25. Albert III. 1359
26. Engelbert 1359 — 61
27. Wilhelm 1361 — 67
28. Ruger 1367 — 90
29. Andreas I. Eschelhofer 1390 — 1405
30. Johann II. Rauch 1405
31. Johann III. Vetter 1406 — 22 (1414 infulatur)
32. Ernst 1422
33. Andreas II. Chauzaban 1422 — 29
34. Martin Wirtinger 1429 — 37
35. Peter II. Lamp 1437 — 47
36. Andreas III. Amelstorfer 1447 — 61
37. Johann IV. Schiltl 1461 — 84
38. Georg I. Hölzl 1484 — 1500
39. Johann V. Retzinger 1500—04
40. Vitalis v. Seybolstorf 1504 — 08
41. Stephan Wiesinger 1508 — 44
42. Johann VI. Pock 1544 — 47 Augustinus, Abb. Sti. Salvatoris, Administrator 1547 — 48
43. Georg II. Schregl 1548 — 55
44. Wolfgang Scharfnickel 1555 — 57 (apostata)
45. Johann VII Bitterle Administrator 1557 — 60, abbas 1560 — 78
46) Johann VIII Wolf Administrator 1579 — 83, abbas 1583 — 93
47. Michael I. Vögele 1593—1604
48. Johann IX Wöckhl 1604 — 25
49. Georg III. Greiß 1625 — 30
50. Christoph Dimpfl 1630 — 72
51. Gottfried Molitor (Müller) 1672 — 75
52. Michael II. Steinmayer 1675 — 1701
53. Ferdinand Schöller 1701 — 17
54. Joseph Mari 1717 — 27
55. Paul Wieninger 1727 — 64
56. Michael III. Liggleder 1765 — 83

ST. SALVATOR

vel „Salvator" tantum. Non longe ab Ortenburg, Dioc. Passau, Bavaria inf.

Praepositura, dein (1441) abbatia. Minima fuit in circaria. Antiquitus curia abbatiae Osterhoviensis, juxta quam anno 1289 duo eremitae, Fridericus et Bernardus Pöringer oratorium erexerunt. Paulatim excrevit in monasteriolum, cui Wernherus Episcopus Passaviensis anno 1300 dedit regulam Sti. Augustini. Videtur hoc coenobium initio ad breve tempus fuisse duplex. Anno 1309 aggregatum est Ordini Praem, tamquam filia Osterhoviensis. Canonia mansit semper exigua, nihilominus diu ante plures canonias maiores in abbatiam et quidem juribus pontificalibus gaudentem fuit evecta. Parochiae incorporatae: Uttlau cum filiabus Haarbach et Wolfakirchen. Petrus Zistler anno 1441 infulatus est. Abbas Josephus de Silbermann (1733 — 56) fuit renovator tertii Ordinis Praemonstratensis. Anno 1803 suppressum est cum 13 canonicis. Ecclesia (constructa annis 1633/44) est parochialis, monasterium, quod partim est demolitum, nunc est domus parochi, taberna et praxatorium.

Archivalia: Staatsarchiv et Staatsbibl. München.

Literatura: LAIRUELZ *Optica* 411/12 — HUGO II 733, prob. 468/72 — WAEFELGHEM 250 — KDB IV 21, pp. 278/300 — SCHEGLMANN III 2, 336/41 — GOOVAERTS II 180, IV 313 — LINDNER 372/75 — MARTIN II 1169 — WENING II 217, Tab. 66 — MB XXI 385/87 — LTK IX 136 — ZIMMERMANN *Heraldik* 142/43 — KRICK 59/61, 338/40 — M. NOTHAFT, *Kurze Geschichte des ehemal. Klosters St. S.*, in: *Rottaler Bote* 1907 S. 528 — HARTIG, *Niederb.* 267/75 — *Necrologium* in MGH Necr. IV 170/81.

Series abbatum (sec. Hartig)

1. Praepositi

1. Heinrich I. *1309 — 46*
2. Wilhelm *1346 — 49*
3. Petrus I. *1349 — 63*
4. Johann I. Setzer, *1363 — 65*
5. Heinrich II. Hosmund 1365 — 81
6. Georg I. 1381 — 85
7. Nikolaus 1385 — 88
8. Johann II. 1388 — 92
9. Heinrich III. 1392 — 96
10. Johann III. Kaufmann 1396 — 1410
11. Wolfhart Hofreuter 1411—31

2. Abbates

12. Petrus II. Zistler 1431 — 53
13. Georg II. 1453 — 79
14. Erasmus Pächinger 1480 — 83
15. Johann IV 1483 — 94
16. Gregor Reiter 1494 — 1520
17. Leonhard Möll 1520 — 35
18. Augustin I. 1535 — 42

Administratio 1542 — 58

19. Ulrich Wagner 1558 — 63
20. Kaspar Froschhaimer 1564 — 78
21. Wolfgang I. Thalhaimer 1578 — 87
22. Johann V. Dayser 1587 — 1601
23. Michael I. Reiser 1601 — 14

24. Christoph Poschinger 1614 — 40
25. Michael II. Lanzensperger 1640 — 1648
26. Wolfgang II. Pichler 1648 — 56
27. Christoph II. Ackerle 1656 — 77
28. Gottfried Bauer 1677 — 87
29. Christian Freisleben 1687 — 1702
30. Augustin II. v. Pöck 1703—26
31. Leopold Reichl 1726 — 33
32. Joseph Freih. v. Silbermann 1733 — 56
33. Marian Saggerer 1756 — 89
34. Franciscus Fuchs 1790 — 1802. Obiit ante suppressionem, gubernium novam electionem prohibuit

SCHEFTLARN SS. Dionysius et Juliana

Schefft-, Schöfft-, hodie Schäftlarn. Sceftilari, Scephlar, Sceflare, Sepflaria, Septflerensis, Prope Monachium, in valle Isarae versus meridionem, Dioc. Freising, Bav. Sup.

Praepositura, dein (1598) abbatia. Monasterium duplex usque ad saec. XIV. Fundata anno 762 pro Benedictinis tamquam monasterium episcopale Frisingense (Bischöfliches Eigenkloster) a Waltrico sacerdote. Saeculo IX collapsum est, a monachis est derelictum post 931. Saec. XI versum est in collegiatam, quam Otto Episcopus Frisingensis tradidit Ord. Praemonstratensi anno 1140. Filia de Ursberg. Hac ex canonia, in qua litterae semper floruerunt, oriuntur prima statuta ordinis quae supersunt (1140) Parochiae et ecclesiae incorporatae: Scheuring, Deining, Baierbrunn, Schäftlarn, Straßlach, Wackersberg, Keferloh, Neufahrn, Zell, Mühlthal. Anno 1598 praepositi simul cum dignitate abbatiali infulam obtinent. Annis 1702/07 construitur hodiernum aedificium amplum, 1733 — 56 nova splendida ecclesia, quae a celeberrimis artificibus (J. B. Zimmermann, Gunezrhainer, Cuvilliés) ornatur. Anno 1803 suppressum est. Ecclesia exinde fuit parochialis, monasterium tristia fata perpessum est (fabrica ceramica, thermae publicae), dein anno 1845 a monialibus Instituti BMV (Englische Fräulein) est acquisitum, quae anno 1866 nutu regis castrametatae sunt in Berg am Laim, locum dantes iterum primis eius possessoribus, monachis nempe Ord. Sti. Benedicti. Anno 1910 iterum abbatia est facta.

Archivalia: Staatsarchiv et Staatsbibl. München, Kreisarchiv Oberbayern ibidem. (Minuta optime apud Waefelghem).

Literatura: LAIRUELZ *Optica* 409 — HUGO II 765 prob. 480/84 — WAEFELGHEM 269/71 — MB VIII 357/576 — SCHEGLMANN III 2 341/50 — GOOVAERTS I 241, 264, 280, 331, 393, 406, 467, 618, II 162, 179, IV 85, 102, 125, 316 — *Sulzb. Kal.* 1856 — WENING I 263/64 — DEUTINGER I 200 ff. VII 31 n. 17. 88 n. 2 — J. v. KRENNER Excerpta e codice traditionum Scheftlar., in: *Histor. Abh. d. Münchner Akademie* II (1813 163/202 — RIEZLER I 157, 604 — ARETIN (1803) I 94/99, 100/02 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 11,

163 — KDB I 1, 830/901 — LINDNER 214/17 — MEIDINGER 1787: 366/70 — LTK IX 211 — HARTIG *oberb.* II 3/11 — Bavaria I 945 — BRACKMANN GP I 378/80 — HUND GEWOLD II 199/208 — ZIMMERMANN *Heraldik* 144/45 — MAYER - WESTERMAYER II 647/56 — L. ABSTREITER OSB, *Geschichte der Abtei Sch.*, Schäftlarn 1916 — R. HOFFMANN, *Kloster S.* (Deutsche Kunstführer) Augsburg 1928 — S. MITTERER OSB, *Schäftlarn*, in: *Bened. Monatsschrift* VI (1924) 125/31 OEFELE I 639/41 — *Necrologium* edd. MGH. Necr. III 116/32 — *Annales Scheftlarisenses maiores:* MGH SS XVII 335/45.

(sec Staatsarchv. München, Klosterlit. Schäftlarn 2, 4 et 7.)

Series abbatum

1. Praepositi

1. Engelbert 1140—53 res.
2. Eberhard 1153—60
3. Arnold 1160—64
4. Heinrich I. 1164—1200
5. Werner I. 1200—18
6. Konrad I. 1218—38
7. Liupmann 1238—40 depos.
8. Ulrich I. Suevus 1241—49 depos.
9. Konrad II. Wieshaimer 1249
10. Berchter 1249—59 res.
11. Heinrich II. Kozmer 1259
12. Sighard 1259—64 depos.
13. Dietrich Suevus 1264—73 res.
14. Berchter (secundo) 1273—77
15. Gerwich 1277
16. Friedrich Schwabinger 1277—86 res.
17. Konrad III. 1286—89 (Abbas!)
18. Konrad IV. Witscheid 1289—95 depos.
19. Heinrich III. Giesinger 1295—1301 res.
20. Friedrich Schwabinger (secundo) 1301—05
21. Ulrich II. Teufelhart 1305
22. Konrad V. Schwabinger 1305—17
23. Rudolf 1317—20
24. Konrad VI. Sachsenhauser 1320—46
25. Berthold Nöderdorfer 1346—48
26. Wernher II. 1348—52
27. Heinrich IV. Phaner 1352—62
28. Ulrich III. Osterhofer 1363—80
29. Johann I. Valer 1380—1410
30. Johann II. Trostberger 1410—38
31. Heinrich V. Saytsch 1438—57
32. Wilhelm Oberndorfer 1457—63
33. Erasmus Golnhueter 1463—68
34. Leonhard I. Volkl 1468—76
35. Georg I. Trumetter 1476—90
36. Leonhard II. Schmid 1490—1527
37. Georg II. Veckenbeurer 1527—44
38. Johann III. Ecker 1544—56
39. Georg III. Pachberger 1556—62
40. Ludwig Holzmayr 1562—90 res.

2. Abbates (1598)

41. Leonhard III., Klotz 1591—1619
42. Michael Graf 1619—26

43. Dionysius Keller 1626—34
44. Albert Steinbacher 1634—40
45. Karl Hieber 1640—53
46. Anianus Mayr 1653—80
47. Melchior Schußmann 1680—1719
48. Hermann Joseph Frey 1719—51
49. Felix Gege 1751—76
50. Gottfried Spindler 1777—1803, † 08

SPEINSHART B.M.V.

Spains-, Spans-, Spenss-, Sponshart, -shard, Spanchard.
prope Eschenbach (Oberpfalz). Bavaria. Dioc. Regensburg.

Praepositura, dein (1457) abbatia.[9]) Non videtur umquam fuisse mon. duplex. Fundata anno 1145 ab equite Adelvolk de Reiffenberg, filia de Wilten. Parochiae administratae: Kastl, Eschenbach, Tremmersdorf-Speinshart cum filiali Oberbibrach. Grafenwöhr, Kirchenlaibach, saec. XVII etiam Kirchenthumbach et Burkardsreuth. Georgius Ochs, abbas insignis, anno 1460 infulatus est et titulum „Praelatus Palatinus" obtinuit. Anno 1556 suppressa est a principe ad calvinismum defecto. Ecclesia tunc facta est parochialis protestantium, monasterium versum est in praedium principis. Anno 1621 per hereditatem Palatinatus venit ad ducem Bavariae, qui religionem catholicam restauravit, sed restauratio monasteriorum per machinationes curiae electoralis et etiam episcopalis diu desiderabatur. Anno 1654 frustra abbas Adelbergensis hanc canoniam Speinshartensem conventui suo expulso adipisci conatus est. Anno 1661, de facto 1669 Elector Bavariae eam ordini reddidit. Usque ad annum 1691 regebatur a praesidibus e conventu Steingadensi vocatis hoc anno vero iterum facta est abbatia sui juris. Saeculo XVIII bene floruit quoad omnia, aedificia nova spectabilia fuerunt erecta. 1699: 5 DD et 10 Nov; 1797: 20 DD, 5 FF, et 1 Conv. Redditus annui fuerunt 19 000 florenorum. Anno 1803 iterum est suppressa. Ecclesia fuit deinceps parochialis, monasterium sibi retinuit status in domum parochi, in scholam et ad varia officia publica. Anno 1921 denuo est restaurata, Canonia Teplensis redemit aedes a gubernio. Post bellum canonia, quae anno 1944 facta est sui juris, refugium facta est multis canonicis e Tepla expulsis.

Archivalia: Staatsarchiv München, Kreisarchiv Amberg. Necrologium (ineditum saec. XVIII, St.-A München)

Literatura: HUGO II 833, prob. 509/12 — WAEFELGHEM 283 —

[9]) In catalogis Tongerloensi, Hilgentalensi et Windbergensi bis commemoratur haec canonia: primo sub circaria Bavariae ut filia Wiltinensis, secundo sub circaria Bohemiae, et quidem ut filia Teplensis. Concludere possumus ex hoc, eam saeculo XIII ad tempus pertinuisse ad circariam Bohemiae.

Bavaria II 496/98 — LINDNER 461/64 — BRUSCHIUS I 540 — SCHEGLMANN III2 350/75 — *Sulzb. Kal.* S. 81 — 85 1878 — ZIMMERMANN, *Heraldik* 152/53 — KDB II 11, 125/47 — BRACKMANN GP I 305/06 — ERTL II 259 — LTK IX 714/15 — GOOVAERTS I 14, 236, 325, 449/51, 508, 633, II 16, 196, 213, 397, 404, III 29, 145, IV 158/62, 193 — G. BLÖSSNER, *Die Äbte des oberpfälzischen Präm.-Klosters Sp. nach der Kirchenspaltung bis zur Säkularisation 1691 — 1803,* Regensburg 1904 — A. EDER, *Geschichte des Klosters Sp.* (mera compilatio) in: VO 25 (1868) 32 — 126 — J. SCHERL, *Die Grundherrschaft des Klosters Sp., seine wirtschaftliche Betätigung und seine rechtliche Stellung bis zu seiner ersten Säkularisation,* in: VO 90 (1940) p. 176 — 233 — GAMBS, *Personalstand der ständigen Klöster der Diöz. Regensburg z. Zt. d. Säkularis.* VO 1885, 214/16 — RIED II 775 — G. BLÖSSNER, *Führer durch die Geschichte von Kirche u. Kloster Sp,* 1933 — *Regensburger Diözesanmatrikel* 1916, S. 519, 607 — H. MAYR, *Alte Bayrische Erde,* München 1921, S. 77/81 — MARTIN II 645 — A. SCHÖPPNER, *Sagenbuch der Bayer. Lande* 1852) No. 624 — BÜNGER 54 — N. BACKMUND, *Die im Bayerischen Hauptstaatsarchiv München vorhandenen Speinsharter Literalien, Anal. Praem.* XXIV (1948) 163/67

Series abbatum (sec. Lindner)

Anni regiminis praepositorum saeculorum XII—XIV vix exacte reconstrui possunt, quia nobis non traditi sunt nisi per Bruschium, qui non data ipsa praebet, sed tantum quot annos praepositi rexerint, approximative indicat. Atqui Bruschius ante primam suppressionem archivis canoniae, quae postea quasi integra perierunt, usus est, sed aliunde scimus, hunc autorem vix esse fide dignum. In documentis authentice occurrunt sequentes abbates tantum (cf. Reg. R. Boic. Index, sub Speinshart, et KDB o. c. 129 Nota):

Ranulf 1181 — D. 1200 — Konrad 1285 — Gerhard 1294 — Konrad 1296/99 — Heinrich 1309/14, 1320 iam resignaverat — Johannes 1328, 1332 — Volkwin 1333/49 — Karl 1357 — Erhard Reutter 1358 — Gregor 1363 (Arch. Abb. Metten) — Engelhart 1396. Apparet discrepantia cum serie Bruschii.

1. Praepositi

1. Grimo 1145 — 51 (regn. 6 annos)
2. Wigger 11an., † 1162
3. Konrad I. 7 an., † 1169
4. Rudolf 13 an., † 1182
5. Gottschalk regn. 21 an., † 1203
6. Gottfried I. 8 an., † 1211
7. Hermann I. 8 an., † 1219
8. Heinrich I. 7 an., † 1226
9. Rupert 3 an., † 1229
10. Konrad II. 6 an., † 1235
11. Heribert 5 an., † 1240
12. Heinrich II. 6 an., † 1246
13. Konrad III. 3 an., † 1249
14. Arnold 4 an., † 1253
15. Konrad IV. 7 an., † 1260
16. Johannes I. 19 an., † 1279
17. Konrad V. 11 an., † 1290
18. Heinrich III. v. Eger 24 an., † 1314
19. Friedrich 7 an., † 1321
20. Gregor 15 an., † 1336
21. Volkwin 12 an., † 1349
22. Karl 7 an., † 1356
23. Erhard Reutter 9 an., † 1365
24. Martin Erlbeck 21 an., † 1365
25. Heinrich V. Sack 1386/97
26. Engelbert Wild 1397 — 1406
27. Konrad VI. von Pregels 1406 — 33
28. Jordan von Neuseß 1433—57

2. Abbates

29. Georg Ochs (Taurus) 1457 — 1503
30. Hermann II. Ochs 1503 — 05 (res.)
31. Konrad VII. von Wichsenstein (alias Wittgenstein) 1505—22
32. Johann II. von Egloffstein 1522 — 39
33. Johann III. Gries 1539 — 52
34. Johann IV. Georg von Gleißenthal 1552 — 56, apostata uxoratus, † 1580

3. Praesides post primam restaurationem

Marian Steiger 1661 — 74
Hieronymus Hail 1674 — 84 (apostata)
Augustin Agricola 1684 — 87
Benedikt Haim 1687 — 90

4. item Abbates:

35. Gottfried II. Blum praeses 1690, abbas 1691 — 1711
36. Otto Peisner 1711 — 34
37. Dominikus I. von Lieblein 1734 — 71
38. Eberhard Razer 1771 — 78
39. Hermann III. Joseph von Brodreis 1778 — 88
40. Quarinus Keiling 1789 — 94
41. Dominikus II. Wagner 1794 — 1803, † 1824

5. post secundam restaurationem

Abbas-Administrator:
Gilbertus Helmer Abb. Teplensis 1921 — 44
Priores in Speinshart:
Richard Totzauer 1921 — 41
Justinus Möhler 1941 — 42
Gereon Motyka 1942, ab anno 1944 Prior de regimine.

STEINGADEN S. Joannis Baptistae

Staingaden, -gadium, gademen, Petropolis.
Ad pedem Alpium, inter Schongau et Weilheim, Bav. Sup. — Dioc. Augsburg, quod fuit disputatum cum dioc. Frisingensi.

Praepositura, dein (1434) abbatia, monasterium duplex usque ad finem saec. XIII. Fundata anno 1147 a Guelfo VI. Duce, filia Rothae. Usque ad annum 1425 fuit coenobium immediatum et imperiale (Reichsstift), et usque ad finem saec. XIII pertinuit ad circariam Sueviae. Anno 1475 abbates infulantur. Anno 1525 a rusticis, et anno 1646 a Suecis devastatum. Constructio celeberrimae ecclesiae peregrinationis ad D. N. J. C. flagellatum „in der Wies‘ non longe a canonia (1746/53) illam tanto aere alieno oneravit ut abbas, etsi frustra, anno 1784 suppressionem a gubernio expeteret. Postremo etiam lapsa est disciplina. Status personalis: 1401: 1 Can., 1623:16 can., 9 cler. 3 nov., 1764: 45 can., 1783:33; 1803:25 can. Parochiae incorporatae: Prem, Steingaden, Hohenfurch, Trauchgau, Epfach, Irsingen, Wiedergeltingen, Ingenried, Siebnach, Holzhausen, Peiting, Willmannshofen. Insuper duae in Tyrolo meridionali: Algund et Tschars, ubi canonia habuit suas vineas. Redditus annui fuerunt 34 000 florenorum. Suppressa est anno 1803, maior pars monasterii, quod adhuc

integrum fuit ex medio aevo, fuit demolita, in reliquo est pulchrum claustrum, schola et domus parochi. Ecclesia nunc est parochialis.

Archivalia: Staatsarchiv et Staatsbibl. München.

Literatura: LAIRUELZ *Optica* 408/09 — HUGO II 877, prob. 533/37 — WAEFELGHEM 285/87 — *Bavaria* I 910 — WENING I 191/92 — ARETIN 1804 IV 81/86 — SCHEGLMANN III2 376/96 — LIENHARDT *Ephem. Hag.* 30, 47, 263 — IDEM, *Auct.* 27, 56, 57, 62 — *Sulzb. Kal.* 1906 et 1907 — GOOVAERTS I 14, 21, 58, 71, 93, 175, 204, 323, 331, 398, 439, 543, 556, 579, 584, 610; II 60, 83, 134, 163, 165, 174, 196, 211, 385, 395, 405; III 10, 179, IV 116, 185, 213, 329 — ZIMMERMANN *Heraldik* 154/55 — P. LINDNER OSB, *Monasticon Episcopatus Augustani* (Bregenz 1913) p. 111/14 — MELCHINGER, 393/97 — KHAMM (vide apud Circ. Sueviae) III 2, 475/80 — KDB I, Bez. A. Schongau, 598/604 — LTK IX 792 — HARTIG, *Oberb.* II 18/27 — MB VI 475/632 — BRACKMANN GP II 74/78 — HUND GEWOLD III 243/55 — A. AUER, *Kloster Steingaden als Grundherr im Etschland*, München 1935. — COTTINEAU 3089 — G. HAGER, *Die Bau- und Kunstdenkmale des Klosters St.*, in: *Ob. Arch.*, München 1892, S. 124/77 — S. HOFMANN, *Stift St.*, Steingaden 1947 — S. HOFMANN - RINGMEIER, *Die ehemal. Klosterkirche St.*, St. 1935 — E. KÖNIG, *Die süddeutschen Welfen als Klostergründer*, Stuttgart 1934 — C. LAMB, *Die Wies*, Kunstbücher des Deutschen Volkes, Nr. 22, Berlin 1937 — Dr. H. SCHNELL, *Die Wies*, München 1935 — F. SCHRANK, *Baierische Reise*, München 1786, S. 175/240 — *Historia Welforum. Weingartensis saec. XII, continuata in Steingaden usque ad an. 1191*, in: MGH SS XXI 457/72 — *Necrologium* in MGH SS I 35/37.

Series Abbatum (Clm 1921 Reg. Mon)

1. Praepositi

1. Anselm 1147 — 62
2. Konrad I. 1162 — 90
3. Gebizo I. 1190 — 98
4. Walter 1198 — 1208
5. Berthold I. 1208 — 23
6. Gebizo II. 1223 — 39
7. Berthold II. 1239 — 65
8. Manegold 1266 — 70
9. Egino 1270 — 81
10. Dietrich 1281 — 93
11. Eberhard 1293 — 1311
12. Ulrich I. 1311 — 37
13. Berthold III 1337 — 69
14. Berthold IV. 1369 — 79
15. Johann I. Brotschneider 1379 — 85
16. Konrad II. 1385 — 92
17. Ulrich II. 1392 — 1400
18. Petrus 1400 — 1402
19. Johann II. Sürg von Sürgenstein 1402 — 31

2. Abbates

20. Johann III. Scheitterer 1431 — 45
21. Johann IV. Pfeiffer 1445—50
22. Konrad III. Vischer 1450—56
23. Kaspar Suiter 1456 — 91
24. Vitus Meier 1491 — 1500
25. Ulrich III. Griespeitel 1501 — 23
26. Johann V. Dimpt 1527 — 35
27. Michael Moser 1535 — 53
28. Joachim Wiedemann (Salicetus) 1553 — 80
29. Gallus Theininger 1580—1606
30. Georg Frühschütz 1606 — 23
31. Norbert Marstaller 1623 — 45
32. Augustin I. Bonenmayer 1645 — 74

33. Gilbert I Frh. Schmid von Wellnstein 1674 — 84
34. Hieronymus Hail 1684 — 87
35. Augustin II. Bauer 1687 — 99
36. Marian I. Biechele 1699—1708
37. Anton Erath v. Erathsburg 1708 — 15
38. Magnus Pracht 1715 — 29
39. Hyacinth Gaßner 1729 — 45
40. Marian II. Mayr 1745 — 72
41. Gregor Fischer 1772 — 74
42. Franz Weber 1774 — 77
43. Augustin III, Bauer 1777—84
44. Gilbert II. Michl 1786—1803, † 1828.

WILTEN SS. Laurentius et Stephanus Mart.

Wilthau, Wiltina, Wilthan, Veldidena.
Juxta, nunc intra urbem Innsbruck in Austria (Tyrol). Dioc. Brixen, nunc Innsbruck.

Praepositura, dein (ca. an. 1250) abbatia, mon. duplex usque ad finem saec. XIII. Fama narrat hunc locum iam extitisse temporibus Romanorum, et monasterium ibi fuisse fundatum pro Benedictinis a gigante quodam Haymone circa an. 870. Postea fuit ecclesia collegiata. Quae cum omnino collapsa esset, ante annum 1138 (non vero 1127) a Reginberto Episcopo Brixinensi Praemonstratensibus ex Roth est tradita. Filia: Speinshart. Parochiae incorporatae: Wilten, Pradl, Hötting, Amras, Mutters, Natters, Ampaß-Aldrans, Völs, Tulfes-Rinn, Igls-Vill, Sistrans-Lans, Patsch, Ellbögen, Gries im Sellrain, St. Sigismund im Sellrain. Anno 1460 infulantur abbates.

Cardinalis Nicolaus de Cues anno 1454 Wilten ab unione ordinis seiunxit reformando eam per praepositum B. M. V. Magdeburgensis et uniendo eam Circariae Saxoniae. Defuncto Cardinale anno 1464 status pristinus est restitutus, sed mox Episcopus Brixinensis sibi canoniam subiecit, ita ut illa per integrum saeculum (1492 — 1591) nullum connexum habuerit cum ordine. Anno 1591 reformata est a Rotha matre, anno 1606 a Servatio de Lairuelz. Hoc tempore disputabatur, utrum Suevicae aggreganda esset circariae an Bavaricae. Postremo anno 1618 iterum Bavariae est reunita, et quidem sub paternitate abbatis Scheftlariensis. Episcopi Brixinenses reclamaverunt statim iura sua usurpata, quod litigium postremo decisum est in favorem ordinis anno 1655. Ultimis decenniis saeculi XVIII iterum separata fuit Wiltina a sua circaria, ut supra in praefatione fusius diximus. Ab anno 1859 pertinet ad Circariam austriacam. Annis 1807 — 16 a gubernio bavarico fuit suppressa, denuo annis 1939/45 ab Hitlerica tyrannide, quo tempore etiam ecclesia fuit profanata. Status personalis an. 1853:41 DD, 3 cler; 1900:44 DD, 1 cler, 2 nov., 3 conv; 1937:45 DD, 3 cler, 1 nov; 1949:37 DD, 6 cler, 4 conv. Anno 1944 aggressione aerea satis deleta est. Pro tempore bene floret, et tecta iam resurgunt.

Archivalia: In canonia ipsa. Pars archivi et bibliothecae a Bavaris anno 1807 fuit ablata, nunc est in bibliotheca Universitatis Oenipontanae.

Literatura: HUGO II 1095, prob. 686/90 — WAEFELGHEM 324, 333 — LINDNER 136/40 LIENHARDT *Eph. Hag.* 123, 283, *Auct.* 23, 59. — M. FIEDLER, *Austria Sacra* (Wien 1781) III 423/29 — WICKHOFF, *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich* (Leipzig 1905/29) I 271/73 — BRACKMANN GP I 150/51 — GOOVAERTS I 37, 62, 65, 87, 95, 161, 246, 265, 294, 334, 354, 392, 393, 418, 431, 438, 447, 460, 614, II 26, 28, 51, 61, 102/04, 147, 161, 204, 206, 214, 255, 406, 408, 416, 420, III 27, 52, 147, 148, 155, 175, IV 44, 127, 254, 255, 320, 351, 353, 357 — LTK X 927 — *„Tirol — Natur, Kunst und Leben"*. 3. F. H. 1/2, 1931. Continent 5 articulos de Abbatia W. pp. 3, 17, 25, 31 — *„Wilten, Nordtirols älteste Kunststätte* (Tiroler Heimatbücher, Innsbruck o. J.) vol., I, pp. 12 ff, 23 ff, 49 ff, 59 ff, vol. II p. 5 ff — O. STOLZ, *Politisch-Historische Landesbeschreibung von Tirol*, T. I Nordtirol, Wien-Leipzig 1923, S. 319 ff, 824 ff — K. SCHADELBAUER, *Zur mittelalterlichen Geistesgeschichte des Stiftes W.*, in: *„Tiroler Heimatblätter"* 1934, S. 83 ff — KDK S. 316/17 — J. GRITSCH, *Der Kreuzgang des Stiftes W.*, in: *„Österreichische Zeitschrift für Denkmalpflege"* 1948 H.1/2 — H. LENTZE, *Die Wiltener Mission in den USA*, in: *„Tiroler Heimatblätter"* 1948, H. 1/2 p. 19 ff — J. SEEMÜLLER, *Die Wiltener Gründungssage*, in *Zeitschrift des Ferdinandeums* 1895, S. 1—142 — F. WILHELM, *Die Histor. Handschriften der Univ.-Bibl. Innsbruck*, in: *Mittlg. des Österr. Vereins für Bibliothekswesen*, Bd. V. 1901, S. 210 — A. JÄGER, *Geschichte der landständischen Verfassung Tirols I* (Innsbruck 1881) 394/400 — G. TINKHAUSER, *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Brixen* (Brixen 1879) II 249/76 — A. EMMERT, *Monumenta Tyrolensia* in *Österreichischer Geschichtsfreund*, hsg. von Chmel, I 575 ff — A. SPARBER, *Das hundertjährige Jubiläum der Wiederherstellung der tirolischen Stifte*, in *„Tiroler Stimmen"* 1916 Nr. 75 — COTTINEAU 3456 — SIEBMACHER 105 — BRUNNER 681/715 — *Necrologium* edd. MGH Necr. II 198 et III 60/71, et S. BRUNNER in *Archiv f. Österr. Geschichte* XLII (1870) 233 ff.

Series abbatum (sec. Archiv. Wiltinense)

1. Praepositi

1. Marquard occurrit 1138, † 1142
2. Heinrich I. 1142—86
3. Dietrich 1186—1190
4. Gunther occ. 1201
5. Siegfried 120. —1207
6. Heinrich II. Milunar occ. 1220/25
7. Konrad I. occ. 1230
8. Ulrich I. occ. inter 1245 et 49
9. Ludwig 1249/57

2. Abbates

10. Gottschalk occ. 1260/61
11. Witmar 1266/88
12. Konrad II. Amraser occ. 1294/99
13. Wernher 1300—1332
14. Konrad III. Partenkircher 1332—37
15. Johann I. 1337—38
16. Konrad IV. Speiser v. Friedberg 1338—68
17. Johann II. 1368—71

18. Friedrich Penser 1372—82
19. Jakob I. 1382—97
20. Heinrich IV. 1397—1401
21. Jodocus Kurz 1401—13
22. Heinrich V. Putsch 1413—28. res.
23. Johann III. Belkel 1428—52
24. Erhard 1452—58
25. Ingenuinus Mösl 1458—64
26. Johann IV. Lösch 1464—69
27. Oswald Trenker 1469—70
28. Alexius Stoll 1470—92
29. Jakob II. Schmölzer 1492—98
30. Leonhard Klingler 1498—1531
31. Georg Tremer 1531—36
32. Johann V. Brunner 1536—76
33. Ulrich II. Kriendl 1576—85
34. Johann VI. Sauerwein 1585—94
35. Christoph Larcher 1594—1601
36. Markus I. Kniepasser 1601—05
37. Simon Kammerlander 1605—21
38. Andreas Mayr 1621—50
39. Dominikus Löhr 1651—87
40. Johann VII. Mayr 1687—93
41. Gregor von Stremer 1693—1719
42. Martin von Stickler 1719—47
43. Norbert I. Bußjäger 1747—65
44. Joseph von Lizzi 1765—78
45. Norbert II. von Spergs 1778—82

Prior Hieronymus von Egloff 1782—84

46. Marcus II. Egle 1784—1820
47. Alois Röggl 1820—51
48. Johann VIII. Freninger 1851—76
49. Franz Sales Blaas 1877—88
50. Laurentius Müller 1888—1906
51. Adrianus Zacher 1907—22
52. Heinrich VI. Schuler 1922—
53. Hieronymus Triendl coadjutor 1948

WINDBERG B.M.V., SS. Sabinus et Serena

Winneberge, Winithberg, Windperga, Windeberge, Bindwerg, Wintenburg, Windeburg, Ventomontana.

Amoene sita in monte, prope Bogen versus aquilonem, Bav. Inf.-Dioc. Regensburg.

Praepositura, dein (1146) abbatia, monasterium duplex usque ad annum circiter 1400. Parvus coetus sacerdotum saecularium, duce Rudberto praeposito ut sic dicta „capella" in castro comitis Alberti de Bogen-Windberg degentium, instigantibus forsan Sto. Norberto (1125/26 Ratisbonae), certe vero Gerhoho de Reichersberg, Cunone quondam abbate Siegburgensi, nunc vero episcopo Ratisbonensi (qui ambo fuerunt Sto. Norberto familiares) et Sto. Ottone Episcopo Bambergensi, vitam communem amplexi sunt et quidem sub regula Praemonstratensi inter annos 1125 et 40. Hoc anno 1140 Albertus comes castrum suum Windberg de facto ac legaliter ordini tradidit ad novam canoniam fundandam, quae ut filia Praemonstrati habebatur. Iam anno 1146, prima omnium domuum ordinis in Germanis meridionali, facta est abbatia. Vidua fundatoris, Hedwigis, anno 1147 fundavit parthenonem adnexum, qui habuit conversas quidem tantum, sed tamen propriam ecclesiam ad Stum. Blasium.

Saeculo XIV hic parthenon iam habuit sua bona propria[10]). Gebhardus primus abbas, fuit egregius scriptor. Parochiae incorporatae: Windberg, Viechtach (mutatum anno 1616 pro Hunderdorf), Sossau, Englmar, Albertskirchen (cessavit haec parochiola, e curia orta, saec. XVI) et Albrechtsried in Bohemia. Saeculis XVII et XVIII administravit etiam varias parochias saeculares vicinas. Anno 1400 abbates infulantur. Status personalis: 1504: 21 DD, 7 FF, 1 Conv; 1592: 10 DD, 5 FF; 1664: 21 DD, 3 FF, 2 conv; 1730: 30 DD, 2 conv; 1765: 43 Religiosi, 1796: 23 DD, 4 FF; 1803: 28 DD, 4 FF. Anno 1634 et 44 a Suecis exspoliata est. Post bellum initiavit scholam theologicam, quae etiam fratribus aliarum circariarum et immo clero saeculari patuit. Redditus annui: 9000 florenorum. Anno 1803 suppressa est. Ecclesia pulchra romanica (cons. 1167) facta est parochialis, praelatura domus parochi, conventus anno 1835 versus est in praxatorium. In statu lamentabili haec aedes cum parvo bono adnexo redempta est pro ordine ab abbatia Bernensi in Hollandia anno 1923, et anno sequenti antiqua abbatia Windbergensis a Sancta sede fuit canonice restaurata. Pertinuit usque ad annum 1937 ad circariam Brabantiae, exinde immediate subest Domino Praemonstratensi. Hodie est de facto prioratus conventualis (1949: 10 DD, 3 FF, 2 Conv.). Anno 1948 restauravit antiquam abbatiam Rothensem.

Archivalia: Staatsarchiv et Staatsbibl. München — Oberbayr. Kreisarchiv ibidem — Kreisarchiv Landshut — Arch. Dioec. Ratisbonae et Pragae.

Literatura: LAIRUELZ *Optica* 412/13 — HUGO II 1163, prob. 724/27 — WAEFELGHEM 325/26 — HARTIG, *Niederb.* 253/67 — GOOVAERTS I 20, 71, 73, 139, 190, 270, 274, 297, 340, 347, 391, II 61, 214, 263, 408, 431, IV 33, 194, 286, 431 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 34, 90, 334, 336 — BÖHMER, *Fontes Rer. Germ.* 524/25 — BRACKMANN GP I 324/27 — BRUSCHIUS-NESSEL, *Suppl.* 10 ff — LTK X 933 — PEZ, *Thesaurus anecdotarum* VI 476 ff, 441/66, 399, 417 — *Bavaria* I 1114 — ARETIN IV 24/52 — GAMBS, *Personalstand* (vide Speinshart) VO 1885, S. 212/14 — HUND-GEWOLD III 338/42 — KDB IV Bez. A. Bogen (1930) 440/517 — *Sulzb. Kal. 1855* — LINDNER 464/67 — MB XIV 9, 90/110 — SCHEGLMANN III, 2, 429/53 — ZIMMERMANN, *Churb. G. Kal.* IV 314 ff — ZIMMERMANN, *Heraldik* 180/81 — *Archiv für Kunde österr. Geschichte* XIV 60—65, 86—92; XXVI: 431, 350 — N. BACKMUND O. Praem, *Die Mitglieder des Windberger Konvents seit Aufkommen der Familiennamen*, in: *Bayerwald* 1935, No. 1/2 — IDEM, *Briefe von Layruelz und Longpré an Abt Andreas Vögele von Windberg anläßlich eines Exemptionsstreites mit dem Regensburger Bischof*, in: *Anal. Praem.* 1933 pp. 33—37 — IDEM, ibidem 1933 320/22; 1934 112/14 et 1936 173/78 — IDEM, *Äußere und innere Verhältnisse des Klosters Windberg beim Eintritt der Säkularisation*, ibidem 1943 pp. 35/51 — IDEM, *Windberg*, im: *Baiernkalender* 1949, S. 143/51 — KDK S. 473 — COTTINEAU 3458 — *Regensb. Diöz. Matr.* 1916, S. 191, 607 — GOTTLIEB, S. 390 — B. BRAUNMÜLLER

[10]) Videtur cessavisse versus annum 1400, ecclesia Sti Blasii dein facta est parochialis.

OSB, *Monumenta Windbergensia*, in VN XXIII Heft 2, S. 137/79 — IDEM, *Die lobsamen Grafen von Bogen*, VN 1874 113 ff. — E. G. GRAFF, *Deutsche Interlinearversion der Psalmen, aus einer Windberger Handschrift zu München (12. Jahrh.) und einer Handschr. zu Trier (13. Jh.)* Quedlinburg 1839 — JANNER II 79/82 — J. KORNMÜLLER in: VN V. (1856) 191/262 — NEUREUTHER, *Das Kloster W. (Programm zum Jahresbericht der Kgl. Realschule in Straubing 1890/91)* — RIED No. 230, 282, 442, 709, 755 — A. STURM OSB, *Windberger Schrifttum von der Gründung des Klosters bis zum Ausgang des Mittelalters*, in: *Ostbayrische Grenzmarken* XIII (1926) 105/11, 142/54 — *Annales Windbergenses* (saec XII) in MGH SS XIII 752 ff — item (1218/1392) ibidem XVII 559/66 — *Primordia Windbergensia*, ibidem pp. 590/95 — *Necrologium*, edd. MGH Necr. III 383/405.

Series abbatum (Braunmüller, Monum. Windb.)

1. Praepositi

1. Rudbert —1140
2. Eberhard 1140—41

2. Abbates

3. Gebhard 1141—91
4. Konrad I. 1191—1203
5. Petrus 1203—04
6. Ulrich I. 1204—10
7. Volmar 1210—16
8. Johannes I. 1216—21
9. Konrad II. 1221—29
10. Johannes II. 1229—42
11. Heinrich I. 1242—73, † 1276
12. Albero 1273—77, dein praepositus in Osterhofen
13. Ulrich II. 1277—81
14. Konrad III. 1281—94
15. Heinrich II. von Netzstuhl 1295—1305, †1306
16. Dietrich 1305—23
17. Wernher 1323—27
18. Friedrich I. 1328—35
19. Gottschalk 1335—45
20. Friedrich II. 1346—57
21. Thomas 1357—61
22. Konrad IV. 1361—69
23. Johann III. Hetzinger 1370—85
24. Ulrich III. Hofmann 1386—93
25. Berthold 1393—1400
26. Nikolaus Lohamer 1400—30, † 1436
27. Johann IV. Berchinger 1430—35
28. Albert von Berching 1435—61
29. Jakob Poyßl 1461—67
30. Ulrich IV. Hummel 1467—96
31. Paulus 1496—1511
32. Sigmund Regenmüller 1512-19
33. Wolfgang Carnifex (Fleischmann?) 1519—23
34. Caspar Schwab 1523—26
35. Gregor Haidpichler 1526—41
36. Johann V. Talmair 1541-70, res
37. Christoph I. Curtius 1570—98
38. Andreas Vögele 1598—1631
39. Sabinus Aigenmann 1631—34
40. Michael Fuchs 1634—81
41. Christoph II. Hallwachs 1681-91
42. Franz Knodt 1691—1717
43. Augustin Schmidbauer 1717—32
44. Norbert Schranck 1732—35
45. Bernhard Strelin 1735—77
46. Joachim Eggmann 1777—99, res. † 1824
47. Ignatius Breu 1799—1803, † 1840

3. Post restaurationem

Michael v. d. Hagen, Prior 1924—

CIRCARIA SUEVIAE

„Almam Circariam Sueviae" — sic nuncupaverunt fratres unionem suam saeculo XVII, et jure merito. Haec circaria semper fuit una ex florentissimis totius ordinis, una ex fortissimis columnis eius. Praeclaras habuit abbatias, grandes quoad possessiones et aedificia, a numerosis communitatibus semper habitatas. Generatim bona floruerunt disciplina, zelo pro ordine flagrantes semper excellebant studiis et cultu scientiarum, et immo maior pars earum fuit immediata et imperialis. Hoc vero dici potest tantum de Suevia proprie dicta. Non maius contrarium imaginari potest quam inter opulentissimas abbatias Sueviae et pauperculas canonias in asperis montibus Helvetiae sitas, quorum aedificia erant exigua et parum spectabilia, et quae paucos tantum alere potuerunt religiosos.

Extenditur haec circaria super integras dioceses Constantiensem et Curiensem, Augustanam cis Licum, et ad tempus saltem Argentinensem. Politice hoc territorium hodie pertinet ad Württemberg, Bavariam, Baden & Helvetiam. Olim vero in Suevia proprie dicta evolutio fuit sic, ut omnes fere nobiles, civitates et monasteria postremo habuerint independentiam plenam, immo gaudebant jure gladii, et ideo hae regiones divisae erant in innumera parva territoria. Ordo noster habuit in hac circaria sequentes abbatias sic dictas „imperiales": Schussenried, Roth, Roggenburg, Weißenau, Ursberg, Obermarchtal. Reformatio saeculi XVI. quatuor tantum coenobia plane diremit: Rüthi, St. Jakob, Adelberg et Lauffen. Canoniae in Grisonia sita, a saeculo XVI languerunt nec potuerunt pristinum suum statum recuperare.

Fines circariae non semper fuerunt eaedem. Abbatia Omnium Sanctorum primo quidem pertinuit ad Suevicam, sed a saeculo XIV usque ad XVI Vadegotianae fuit adnumerata, dein revertit ad Suevicam. Abbatia Steingadensis iam prius (saeculo XIII) mutaverat Suevicam cum Bavarica. Bellelay post interitum Circariae Burgundiae Suevicae adnexa fuit anno 1672. Hoc modo etiam Porta Coeli, antiquitus Suevica, dein (1523) Burgundica, cum matre sua Bellelagia ad Suevicam rediit. Praepositura Hagenau initio quidem videtur pertinuisse ad Suevicam, postea vero per saecula ad Vadegotianam, et Suevicae eo tantum tempore nomen dedit, quo fuit abbatiae Allerheiligen unita, propterea non hic, sed apud Vadegotianam eam inserimus.

Initio omnes canoniae fuerunt praeposituræ, sed saeculo XV iam omnes praeter Stum. Jacobum in abbatias erant evectae, immo minuscula ac pauper Porta Coeli. Omnes abbates gaudebant pontificalibus. Usque ad annum 1178 omnia monasteria fuerunt fundata tamquam vere duplicia, ita adhuc Adelberg hoc ipso anno, non iam vero Schussenried anno 1183. Dislocatio monialium saeculis XIII et XIV paulatim est peracta, sed non ubique, in Adelberg nonnisi anno 1476, tempore quo in ceteris domibus moniales iam erant extinctae. Parthenones generatim habuerunt bona propria.

Usque ad annum 1652 omnes religiosi nominati sunt „Fratres", sicuti antiqua statuta praescribunt. Hoc anno vero decrevit capitulum provinciale Priorem et Suppriorem, anno 1684 vero omnes sacerdotes esse alloquendos ut „Patres", quod decretum etiam in Circaria Bavariae in praxim est deductum. Saeculo XVII circaria haec tendebat ad separationem a Praemonstrato et ad introductionem integri ritus romani, quod vero abbas generalis impedivit anno 1654 et exinde postulavit, omnia decreta capitulorum Sueviae suo beneplacito esse proponenda.

Cum anno 1802/03 per saecularisationem tota circaria esset suppressa, spiritus religiosorum erat optimus. Fuerunt abbates qui saecularisationi vi armata restiterunt, ac religiosi qui pensionem recusantes in monasteria austriaca refugerunt. Archiva et documenta, si non iam saeculis anteactis perierant, bene conservata sunt in Archivis status Monachii, Stuttgart, Karlsruhe, Chur et alibi.

In Suevia ipsa fere omnia aedificia antiquarum abbatiarum cum suis ecclesiis in bono statu subsistunt. Quia abbates simul exercebant potestatem civilem, illa sunt splendida ac magnifica nimis, pulcherrima exempla architecturae saeculorum XVII et XVIII. De medio aevo non multa supersunt.

Nuper ordo noster revertit in praeclaram canoniam Rothensem.

VICARII GENERALES ET VISITATORES CIRCARIAE SUEVIAE
a medio saeculo XVI usque ad finem

Leonhard Dürr (Adelberg) 1514 — 38
Georg Ehrmann (Roggenbg.) 1543/47
Johann Mayer (Roggenbg.) — 1566
Michael Hablitzel (Weißenau) 1566 — 75
Martin Ermann (Roth) 1575 — 89
Mathias Insenbach (Weißenau) 1590 — 95
Christoph Hablitzel (Weißenau) 1595 — 99
Johann Sausentaler (Ursberg) 1599 — 1617
Joachim Gieteler (Roth) 1617—31
Ludwig v. Haselberg (Roth) 1631 — 58

Augustin Arzet (Schussenried) 1658 — 66
Nikolaus Wirieth (Obermarchtal) 1668 — 91
Martin Ertle (Roth) 1691 — 1707
Leopold Mauch (Weißenau) 1707 — 21
Herrmann Vogler (Roth) 1721—39
Kaspar Geisler (Roggenbg.) 1739 — 53
Joseph Seitz (Ursberg) 1753 — 71
Georg Lienhardt (Roggenbg.) 1771 — 83
Willibold Held (Roth) 1783 — 89
Karl Ummenhofer (Weißenau) 1789 — 94
Nikolaus Betscher (Roth) 1795 — 1803

FONTES

WUB *Württembergisches Urkundenbuch*, hsg. vom Staatsarchiv Stuttgart, 11 Bde, 1849 — 1913

H. BLOCH, *Regesten der Bischöfe v. Straßburg*, 2 Bde, Innsbruck 1908/28

REC *Regesta Episcoporum Constantiensium*. Hsg. v. d. Badischen Hist Kommission, 4 Bde, Innsbruck 1895/1930

CDA T. NEUGART, *Codex Diplomaticus Alemanniae et Burgundiae Transjuranae intra fines dioceseos Constantiensis seu fundamentum historiae eiusdem diocesios* 2 voll. St. Blasii 1791/95

Cap S *Capitula Provincialia Circariae Sueviae 1578—1688*. Pars I, ed. E. VALVEKENS, *Anal. Praem.* I-IV, Pars II ed. V. v. GENECHTEN, ibidem V-VI (editio textus).

J. D. SCHOEPFLIN, *Alsatia Diplomatica*. 2 Bde, Mannheim 1772/75

LITERATURA

cf. etiam sub Germania in genere, et sub Bavaria (Zimmermann Klosterheraldik, Scheglmann, Sulzbacher Kalender, Bavaria)

P. BECK, *Die Säkularisation in Württemberg 1802/03*, in DArchf Schw XIX 145 ff

C. BESOLD, *Documenta rediviva monasteriorum praecipuorum in ducatu Wirtenbergico sitorum*, Tübingen 1636

P. BRAUN, *Geschichte der Bischöfe von Augsburg*, 4 Bde, Augsburg 1813/15

C. BREHM, *Klosterzucht in Obermarchtal, Weißenau, Roth und Schussenried während des Mittelalters*, in: *DArchfSchw.* XX 129/35, 150/55

F. CLESS, *Versuch einer kirchlich-politischen Lands. und Culturgeschichte von Württemberg*, 2 Bde, Tübingen-Gmünd, 1806/09

M. CRUSIUS, *Annales Suevici*, Frankfurt 1595, germanice ibid. 1733

A. EICHHORN, *Episcopatus Curiensis*, St. Blasien 1797

M. ERZBERGER, *Die Säkularisation in Württemberg von 1802/10* Stuttgart 1902

P. GAMS, *Personalstand der aufgehobenen Benediktiner- und Prämonstratenserklöster in Württemberg im Jahre 1802*, in: *Tübinger Theol. Quartalschrift* 1879, Heft 2, 3, 4.

A. GAUDY, *Die kirchlichen Baudenkmäler der Schweiz*, 2 Bde, Berlin 1922

KdmWürtt GRADMANN - E. PAULUS, *Die Kunstdenkmäler von Württemberg*. (Stuttgart 1889/19 . .) . . voll.

C. KHAMM, *Hierarchia Augustana*, Pars III. (Regularis) Augsburg 1719

N. HAUNTINGER, *Süddeutsche Klöster vor 100 Jahren*, Köln 1889

W. HEYD, *Bibliographie der Württembergischen Geschichte*, 3 Bde, Stuttgart 1895/1915

KEPPLER, *Aus Kunst und Leben*, Freiburg 1908/09

A. KRIEGER, *Topographisches Wörterbuch des Großherzogtums Baden*, 2 Bde, Heidelberg 1904/05

A. KRIESSMANN, *Geschichte der katholischen Kirchenmusik in Württemberg*, Stuttgart 1939

H. LEU, *Allgemeines Helvetisches Lexikon*, *20 Bde*, Zürich 1747/65

Th. v. LIEBENAU, *Schirmbrief Ludwigs XIV für die schwäbischen Prämonstratenser*, in: DArchfSchw. XIII 22/24

P. LINDNER, *Monasticon Episcopatus Augustani antiqui*, Bregenz 1913

J. G. MAYER, *Geschichte des Bistums Chur*, 3 voll, Stans 1907/14

E. v. MÜLINEN, *Helvetia Sacra*, 2 Bde, Bern 1858/61

A. NÜSCHELER, *Die Gotteshäuser der Schweiz*, Zürich 1864

F. PETRUS, *Suevia ecclesiastica, clericalia collegia tum saecularia tum regularia*, Augsburg/Dillingen 1699

B. PFEIFFER - KICK, *Barock, Rokoko und Louis XVI in Schwaben*, Stuttgart 1897 *(Inventar der Kunst- und Altertumsdenkmale, Donaukreis)*

P. C. PLANTA, *Geschichte von Graubünden*, Bern 1892

P. L. RÖDER, *Geographisch-statistisch-topographisches Lexikon von Schwaben*, 2 Bde, Ulm 1800 (2a editio)

C. F. SATTLER, *Geschichte des Hzms. Württemberg unter der Regierung der Grafen*, 4 Teile, Tübingen 1773/77

E. SCHNELL, *Die Kirchen und Klöster des früheren Bistums Konstanz*, in RPBl I (1883) 112, 115 ff, *DArchfSchw.* I (1884) 28, 43, 72, 96, II (1885) 7, 15, 24, 40

C. F. STAELIN, *Wirtembergische Geschichte*, 4 Bde, Stuttgart 1741 — 73

A. STEICHELE, *Das Bistum Augsburg, historisch u. statistisch beschrieben*, fortges. von A. SCHRÖDER, 8 voll., Augsburg 1893/1914

WEGELINUS, *Thesaurus Rerum Suevicarum, dissertationes de rebus suevicis*, 4 voll. fol. Lindau 1755

K. WELLER, *Württembergische Kirchengeschichte*, I (Stuttgart 1936)
A. WILLBÜRGER, *Die Säkularisation der Prämonstratenserklöster in Württemberg*, in *FDA*, NF, Bd XXVIII.
L. WILSS, *Musikgeschichte der oberschwäbischen Klöster im 18. Jahrhundert* (mit Notenbeispielen) Stuttgart 1927
A. ZAK, *Der Prämonstratenserorden in Bayern und Schwaben*, in Historisch-Pol. Blätter CXLVI 443 ff.

HBL Schweiz	*Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz*, 7 Bde, Neuenburg 1921/34
KdmBaden	*Kunstdenkmäler des Großherzogtums Baden*, Freiburg 1887 ff. *Das Königreich Württemberg*, ... voll, Stuttgart 1904/ ...
DArchfSchw.	*Diözesanarchiv für Schwaben*, Rottenburg 1884 ff.
FDA	*Freiburger Diözesanarchiv*, Freiburg 1874 ff. NF = Neue Folge
LtBStAnz	*Besondere Literarische Beilage des Staatsanzeigers für Württemberg*, 1875 ff
RMPT	*Rottenburger Monatsschrift für praktische Theologie*, 1917 ff
RPBl	*Pastoralblatt für die Diöcese Rottenburg*, 1883 ff
WJbStL	*Württembergisches Jahrbuch für Statistik u. Landeskunde*, 1845 ff.
WVJH	*Württembergische Vierteljahreshefte*, 1878 — 1936, NF = Neue Folge
ZGOrh	*Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, Karlsruhe 1850 — 85
ZWLG	*Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte*, 1937 ff.

ADELBERG B. M. V. et Stus. Udalricus Constantiensis

Madelberg, Magdebercensis, Mons Aquilae.

Inter Schorndorf et Göppingen, Württemberg, Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg.

Praepositura, dein (1440) abbatia. Monasterium duplex usque ad annum 1476. Fundata anno 1173 a Volknand de Staufen. Primo filia de Roth, sed mox Rothenses iterum reverterunt, anno 1178 venit nova turba fratrum et sororum e Roggenburg, sub cuius paternitate deinceps mansit. Anno 1361 igne combustum est. Circa annum 1443 abbates infulantur. Habuit scholam celebrem, et administravit parochias: Heiningen, Bergenried, Börtlingen, Dürnau, Hochdorf, Großsüßen, Roßwälden, Oeffingen, Holzmaden, Weilheim, Zell, Uhingen quarum maiorem partem ab anno 1346 ipsa administravit. Parthenon huius ultimi monasterii duplicis ordinis nostri in Germania meridionali translatus est anno 1476 in Lauffen, ubi tamen mansit sub paternitate canoniae. Anno 1535 suppressum et solo aequatum est, anno 1555 restitutum et reconstructum, sed anno 1565 iterum dissolutum. Anno 1629 denuo restitutum et abbatiae Rothensi traditum, anno 1648 definitive suppressum est. Fuit deinceps sub „abbatibus" protestanticis, sed absque conventu. De hoc monasterio ditissimo et extenso nihil superest nisi capella quaedam, horrea lapidea et aliqui muri et fundamenta.

Archivalia: Archiva et Bibliothecae Status in Stuttgart et München.

Literatura: HUGO I 122, prob. 81 — 83 — WAEFELGHEM 1, 372 — DHGE I 524 — WUB II 216/17, 236 — GOOVAERTS I 220, 222, 241, 512, II 108, 156, 261, 375, III 43, 195 — WELLER 283 — CRUSIUS II 474 ff — PETRUS 1/17 — CLESS II 1 191/93, II 2 111/22 — LTK I 95 — BRACKMANN GP II 1, 212 — REC I/IV — HEYD II 46, III 22 — BESOLD I 1/120, II 1/67 — SATTLER II 248/53 — SIEBMACHER 31 — A. DIEHL, *Die Gründungsgeschichte des Präm. Stiftes A.*, in: ZWLG VI (1942) 474/76, cf 476/77 — B. ODEBRECHT, *Kaiser Friedrich I. und die Anfänge des Präm. Stiftes A.* in: ZWLG VI (1941) S. 44/77 — K. ROTHENHÄUSLER, *Die Abteien Württembergs im Zeitalter der Reformation*, Stuttgart 1886 — G. STEINHAUSER, *Die Klosterpolitik der Grafen von Württemberg bis Ende des 15. Jahrhunderts*, in: *Stud. Mitt. OSB* 1913 S. 201/04 — J. ZELLER, *Das Präm. Stift A., das letzte schwäbische Doppelkloster 1178 — 1476*, in: WVJH XXV NF 1916, 106/62 — MÜLLER, *Kloster Adelberg, seine Kunstschätze, Geschichte und frühere Gestaltung*, Schorndorf 1898 — *Necrologium:* MGH Necr. I 143/44.

Abbates (Hugo, Zeller, Sattler, St. Arch. Stuttgart)

1. Praepositi

Ulrich 1173 — 1216
Konrad 1228 — 36
Ludwig 1274
Berthold 1284
Wernher 1294
Heinrich 1296/1303
Heinrich von Heilbronn 1320/28
Reinhard — 1344
Rudolf 1344/47
Burkard von Hall 1349/51
Johann Rauch 1352/60
Heinrich 1380/87
Heinrich Grieß 1387 — 1414 (idem?)
Berthold 1415 — 23
Albert 1423 — 34
Rupert 1434 — 54, abbas 1440

2. Abbates

Diepold Lieher 1455 — 59, † 1466
Berthold Dürr 1461 — 90
Berthold — 1502
Leonhard Dürr 1502 — 36
Ludwig Wernher 1547 — 65
Georg Schönhainz 1629 — 48, † 1673

ALLERHEILIGEN OO. SS.

Cella vel Abbatia Omnium Sanctorum, Abb. Sanctorensis, Allenheylgen, von Allen Helgen. In extrema solitudine silvarum, abscondita in montibus asperis Silvae Nigrae prope Oberkirch, Baden. Dioec. Straßburg, in cuius territorio et dominio sita fuit, nunc dioc. Freiburg.

Praepositura, dein (1657) abbatia. Fundata ut coetus eremitarum in Erbipoldszell in valle Renchtal prope Lierbach. Duce Gerungo, filio Utae comitissae de Schauenburg, Ordini Praemonstratensi aggregata anno 1192 et in Allerheiligen est translata. Uta ditavit novam canoniam, quae fuit primo prioratus tenuis, et filia de Marchthal. A saeculo XIV usque ad saec. XVI pertinuit ad circariam Vadegotiae, tunc videtur

fuisse filia Praemonstrati. Filiae: Lorsch, Straßburg Allerheiligen, et Hagenau 1643 — 1717. Parochiae incorporatae: Oberkirch, Oppenau, Peterstal, Durbach, Malberg, Ebersweier, Nußbach, Appenweier, Unterachern, Ottersweier, Windschläg, et Lautenbach cum peregrinatione. Ter sategit conventus solitudinem suam silvestrem derelinquere per translationem, primum post incendium anni 1470 in Lautenbach, secundum annis 1625/39 in Oberkirch, tertium circa annum 1650 iterum in Lautenbach, sed frustra. Versus finem saeculi XVI elanguit ac pene suppressa fuit. Saeculo sequenti, auxiliantibus canoniis Strahov et Schussenried iterum revixit. Habuit 30 praedia. Redditus annui: 50 000 fl. 1595:4 DD, 1737:29 DD, 1803:26 DD. Gymnasium eius fuit praeclarum. Anno 1803 est suppressa a gubernio Badensi. Anno sequenti igne combusta sunt omnia aedificia, perpulchra ecclesia gothica in posterum petulanter fuit mutilata et dilapidata, ita ut iam anno 1824 fuerit in ruinis. Quod superest de monasterio, nunc est sanatorium, ruina ecclesiae allicit quotannis permultos visitatores.

Archivalia: Landesarchiv Karlsruhe, Erzbisch. Archiv Freiburg, Archiv des Erzbischöfl. Gymnasiums Rastatt. Necrologium (ineditum) in Archivo Abbatiae Sti. Bonifacii in München. Bibliotheca unita fuit cum Hofbibl. Karlsruhe et Univers. Bibl. Heidelberg. Archiv. Dép. du Bas Rhin, Strasbourg.

Literatur: LAIRUELZ 405 — HUGO II 453/60, prob. 278/82 — WAEFELGHEM 5,372 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 58, 94 — LTK I 279 — GOOVAERTS I 16, 58, 244, 245, 324, 353, 372, 392, 446, II 77, 143, 146, 194, 365, 386, III 156 — KRIEGER I 36/40 — Kdm. Baden VII 262 — BAIER in *FDA* 1915 201/56 — K. G. FECHT, *Kloster A. in Baden*, Lahr 1879 (2. Aufl. 1890) — L. HEIZMANN, *Das Präm. Kloster A.*, Oberkirch 1924 — RÖGELE, *Säkularisation des Klosters A.*, in *FDA* 1926 326/74 — K. SACHS, *Schicksale des Klosters A. und Mittelbadens während der Koalitionskriege 1797/1801*, in „Die Ortenau" 1927, 14. Heft 27/44 — J. P. SCHERER, *Allerheiligen*, Leipzig 1900, et Freiburg 1931 — STAATSMANN, *Die Klosterkirche in A.*, Offenburg 1914 — BLOCH I 735, II 459 — Fv. BÖCKH, *Geschichte des Kurortes A., Gründung und Geschichte des Klosters*, Lahr 1879 — GAMS, *Personalstand 1802*, in: FDA XII 231/34 — FDA XIV 268 ff, XXI 311 ff — PETRUS 651/57 — REC I — RUPPERT, *Regesten zur Geschichte der Schauenburger*, ZGOrh XXXIX 83/180 — SCHANNAT, *Notitiae Monasterii OO. SS.*, in Vindemiae lit. I 142/51 — F. J. SCHMITT, *Die Bautätigkeit der ehemal. Praem. Abtei A.*, in ZGOrh N. F. IX 274/83. — *Das Kloster A. im Schwarzwald*, in „Katholik" 1850 (II) 461/70.

Series Abbatum (Hugo, Krieger, Scherer)

1. Praepositi

1. Gerung 1198 — 1217
2. Walter 1217 — 33
3. Heinrich I. 1233 — 62
4. Konrad v. Staufenberg 1262 — 91, res.
5. Heinrich II. 1291 — 1319
6. Johann I. Rohart 1320 — 50

7. Eberhard 1350 — 62
8. Friedrich von Schaffhausen 1362 — 69
9. Hartlieb von Ramstein 1369 — 86
10. Johann II. v. Müllenheim 1386 — 1407
11. Berthold Schaupp 1407 — 23
12. Kunemann Lederholz 1428 — 37
13. Rulmann Dedinger 1440 — 69
14. Andreas Rohart v. Neuenstein 1469 — 74
15. Georg Federlin (alias Lederle) 1474 — 77
16. Johann III. Schulmeister 1477 — 92
17. Peter I. Burchardi 1492—1514
18. Heinrich II. Vell 1514 — 31
19. Jakob I. v. Hornberg 1531 — 35
20. Matthaeus Baumgartner 1535 — 42
21. Gregor Kueffer (alias Ruest) 1542 — 50
22. Peter II. Müller v. Ulmburg 1550 — 62
23. Martin I. Rothärmel 1562—65
24. Martin II. Daucher 1565—72
25. Jodok Sebold 1572 — 89
26. Heinrich III. Schmidt 1589 — 94
27. Jakob II. Jehle 1594 — 95
28. Johann IV. Schüßler 1599 — 1601
29. Martin III. Dietrich 1601
30. Heinrich IV. Klein 1601 — 13
31. Laurentius I. Scheffler 1613 — 39
32. Norbert Hodapp 1639 — 53

2. Abbates (1657—)

33. Anastasius Schlecht 1653 — 91
34. Albert Schleck 1691—1700 res.
35. Joseph Seitz 1700 — 05
36. Engelbert Matthis 1705 — 09
37. Isfried I. Bressle 1709 — 18
38. Joachim Bahr 1718 — 46
39. Laurentius II. Schlecht 1746 — 56
40. Karl Pulser 1756 — 66
41. Felix 1766 — 77
42. Isfried II. Christ 1777 — 83
43. Felix Kemmerle 1783 — 97
44. Wilhelm Fischer 1797 — 1803

BEBENHAUSEN B. M. V.

prope Tübingen, Württemberg, Dioc. Konstanz.

Canonia fundata ab Hugone Palatino Tübingensi, fundatore etiam de Marchthal, circa annum 1187. Probabiliter filia de Marchthal. Sed fundator mutavit sensum, et iam anno 1189 adiit ordinem Cisterciensem, ut novam plantationem Bebenhausen acciperet. Quod et factum est. Fuit deinceps celebris abbatia illius ordinis, cuius aedes adhuc hodie multi admirantur.

Literatur: WAEFELGHEM 23 - WELLER 272 - WUB II 270 Nr. 466 - JANAUSCHEK I 191 - Dr. K. PFAFF in: *Korrespondenzblatt* V (1857) Seite 66.

BERG SION B. M. V. Lauretana

prope Uznach parochia Gommiswald, in Helvetia, Dioc. Konstanz, nunc St. Gallen.

Monasterium sororum tertii ordinis regularis (cf. Veurne St. Joseph in Circaria Flandriae). Parochus Jos. Helg fundavit anno 1754 monasterium sororum O. S. B. perpetuae adorationis in Glattburg. Anno 1762, aliquae sorores ab hoc conventu se separantes, tenderunt in Montem Sion, ubi idem parochus eis novum monasteriolum construxit. Ecclesia est benedicta anno 1772. Illae sorores aggregaverunt se ordini Praemonstratensi, et ab abbate de Schussenried vestem candidam acceperunt. Abbas ille etiam pecunia eis succurrit, et voluit parthenonem Circariae Sueviae adiungere, quod consilium vero numquam in praxim fuit deductum, nec ordo de parthenone amplius curavit, ita ut ille totum se iurisdictioni episcopi subiecerit. Anno 1897 quidem a Capitulo Generali Ordinis legaliter est recognitus ut parthenon tertii ordinis regularis, et curae R. D. Abbatis Teplensis est commendatus. Ideo meretur inseri in elenchum domuum ordinis, etsi practice cum illo nullam habet communicationem. Parthenon adhuc florens (45 sorores), regitur a superiorissa et colit adorationem perpetuam. Anno 1847 combustus est. Ab anno 1887 recipit hospites ad instaurandam valetudinem.

Literatura: WAEFELGHEM 38 — ZAK PAM 13 — Schw. Philomena EUGSTER, *Die Entstehung des Klosters Berg Sion*, in „Stift Tepler Vierteljahrshefte" I 1, Tachau 1920 S. 16/18 — MÜLINEN II 165 — GOOVAERTS IV 209 — HBL Schweiz VI 379 — J. v. ARX, *Geschichten des Kantons St. Gallen* (1810/13) III 608 — MAYER II 530 ff — J. WIDMER, *Geschichte der Gemeinde Gommiswald*, S. 23.

BOLLINGEN

Prope Rapperswyl ad lacum Turicensem (Zürichsee) Helvetia, Dioc. Konstanz, nunc. St. Gallen.

Parthenon, cuius vita brevis erat. Circa annum 1250 Rudolfus I. Comes de Rapperschwyl fundavit hoc monasterium pro monialibus Ord. Cist., et donavit ei etiam bona sua in Wurmsbach. Paulo post hae moniales sine licentia Stae. Sedis transierunt ad ordinem Praemonstratensem, et recognoverunt paternitatem abbatis Ruthinensis, cui comes anno 1229 patronatum in ecclesiam Bollingensem cum multis pertinentiis donaverat. Anno 1260; Praepositus et Priorissa. Fundator, hoc aegre ferens, anno 1259 illis bona in Wurmsbach iterum abstulit, tradens ea sororibus vicinis de Kilchberg, quae fuerant O. S. B. vel absque regula, ea sub conditione, ut in Wurmsbach se transferrent et regulam Cisterciensium amplecterentur. Quod et fecerunt, et hac sub regula monasterium floret usque in hodiernum diem. Moniales vero Bollingenses amare requestae sunt de fundatore suo apud Sanctam Sedem, sed iam

anno 1263 enixe rogaverunt, ut in ordinem Cisterciensem, primitus illis destinatum, iterum acciperentur. Anno 1267 Bollingensis parthenon fuit dissolutus et cum omnibus bonis et membris suis monasterio Wurmsbacensi unitus. Bollingen vero mansit parochia abbatiae Ruthinensi incorporata.

Literatura: WAEFELGHEM 38 — MÜLINEN II 163 — J. E. KOPP, *Geschichte der eidgenössischen Bünde* (Leipzig 1847) II 342/44 — M. HERRGOTT, *Genealogia diplomatica augustae gentis Habsburgicae* (Wien 1737) II 245, 295, 359, 401 — *Urkundenbuch der Stadt und Landsch. Zürich* (Zürich 1888ff) III Nr. 1184 — REC I 2031, II — HBL Schweiz II 296.

BURK Stae. Crucis

Burg, non vero Burgau.

Non longe ab Ursberg, in Suevia Bavariae. Dioc. Augsburg.

Parthenon dependens ab Ursberg. Hanc abbatiam diu mansisse monasterium duplex apparet non solum ex omnibus fere antiquis catalogis, quibus expresse ut tale est insertum, sed praecipue ex eius necrologio, quod „sororibus nostris" vere scatet. Atqui neque pauca illa documenta archivi Ursbergensis incendio anni 1632 superstitia, nec chronica mediaevalia ullum verbum afferunt de sororibus ibidem. Traditionem domus, documentis quidem non probatam, enarrat nobis ultimus Prior Grimo Kornmann in suo „Chronico Ursbergensi". Anno 1142 canoniae Ursbergenses utriusque sexus igne consumptae sunt per negligentiam sororum. Tunc irati canonici illas ejecerunt. Aliquae earum receptae sunt a Gisela de Schwabegg, sorore fundatoris canoniae Ursbergensis et magistra (nequaquam vero abbatissa) asceterii in Edelstetten,[1] a fratre suo post annum 1126 simul cum Ursberga fundati. Altera pars sororum expulsarum, ut refert Kornmann, refugium invenerunt in Burk, in parochia Balzhausen prope Ursberg. Hic fuerat castrum comitum de Schwabegg, et anno 1142 Schwinhildis comitissa fundavit ibi asceterium pro monialibus, ipsa fundatrix et prima magistra in ecclesia ibi est sepulta, et saeculo XVII adhuc ibi fuit imago eius. Burk floruisse dicitur non ut domus sui juris, sed omnino dependens ab Ursberga usque ad annum 1440, quo non tantum fuit suppressum, sed solo aequatum, et quidem „propter gravem corruptionem". Hodie ibi nihil invenitur de monasterio nisi calix cum stemmate comitum de Schwabegg. Notandum est Burk numquam fuisse possessionem abbatiae Ursbergensis, sed omni tempore pertinuisse ad ecclesiam collegiatam Sti. Mauritii in Augsburg, in cuius documentis vero nulla mentio fit de parthenone.

Forsan fuit sic: Pars monialium anno 1142 ex occasione supra allata, translata est in Edelstetten, ubi mox ordini alienata est, altera pars re-

[1]) Vide infra inter „Dubia".

mansit Ursbergae juxta canoniam, sicuti fuit apud ceteras domus Sueviae. Postremo vero, et hae sorores, „propter corruptionem“ translatae sunt, forsan in Burk, ubi cum permissione praepositi Sti. Mauritii, per aliquod tempus degebant, certe non diu, quia secus documenta de illis loquerentur. Tandem et hic in ultimo suo refugio dissolutus est parthenon.

Quidquid sit, deficientibus documentis problema manet sat intricatum. Nequaquam vero supponere possumus traditionem domesticam Ursbergensem, existentiam monialium ordinis in Burk et Edelstetten probantem, omni fundamento in re carere.

Archivalia: Probabiliter cum archivo Ursbergensi combusta sunt anno 1632.

Literatur: HUGO I 429 - WAEFELGHEM 47 - ZAK PAM 11 (falso collocat hanc domum in pagum Burgau) - LINDNER, *Monast. Augustanum* 155 (negat eum umquam exstitisse) - BACKMUND, *Neuere Forschungen* 80/81 - *Moderna ecclesia Augustensis... in suis locis, ecclesiis et personis breviter descripta* (Augsburg 1762) V 89 - Cf. Grimo KORNMANN, MSS sub Ursberg allata - STEICHELE VIII 28/30.

CHUR St. Hilarius

in civitate Curiensi, sede episcopali in Grisonia (Helvetia).

Vetus ecclesia ad Stum. Hilarium, in rupe supra flumen Plessur non longe a Sto. Lucio sita, iam saeculo VIII. extitit. Sorores monasterii duplicis ad Sanctum Lucium (vide sub sequenti) inter annos 1170 et 1208 huc fuerunt translatae. Loquuntur bullae hoc anno 1208 de „monialibus inclusis‘-, et paulo post de „Sororibus, quae in gravamine famis Deo ibi inserviunt“. Anno 1347 hoc tenue monasteriolum ultima vice memorant documenta, anno 1365 iam simplex est curia, ita ut probabiliter interea desierit. Bona illis Sti. Lucii fuerunt unita, qui frustra anno 1624 ea reclamavit. De capella Sti. Hilarii ultima vice fit mentio anno 1598. Hodie est curia quae pertinet ad seminarium episcopale Sti. Lucii, de antiquis aedificiis nihil superest.

Archivalia et Literatura: vide sub sequenti

CHUR St. Lucius (et Andreas)

in civitate Curiensi, sede episcopali in Grisonia (Helvetia).

Praepositura, dein (1453) abbatia. Monasterium duplex (vide supra sub Sto. Hilario). Haud probabile est, hoc coenobium iam saeculo VI pro Benedictinis esse fundatum, ut quidam dicunt. Fieri potest, circa annum 800 aliquam communitatem clericalem ibi extitisse, sed bulla anni 998, qua innui videtur, hic monasterium OSB sub tutela abbatiae Fabariensis (Pfäfers) fuisse, consideratur ut spuria. Crypta saeculi VIII adhuc existens vero probat, hoc sanctuarium esse pervetustum. Ante annum 1149 Conradus de Biberegg, Episcopus Curiensis, illud tradidit

abbatiae Roggenburgensi. a familia sua fundatae, ad erigendam ibi canoniam ordinis.[1]) Praeter Stum. Hilarium etiam asceterium Katzis ad tempus sub paternitate Sti. Lucii stetit. Filia: Churwalden. Anno 1154 tradita est ei cura xenodochii ad Stum. Martinum Curiae, postea etiam hospitalis ad Stum. Antonium ibidem. Parochiae incorporatae: Bendern, Mistail, Haldenstein, Maladers, Sagens, Riein, Pitasch, Schleuis, Laax, Sennwald, Triesen. Anno 1459 abbates sunt infulati. Anno 1526 ab haereticis suppressum, sed communitas vitam communem adhuc prosecuta est. Anno 1529 Theodulus Schlegel abbas ab haereticis propter fidem necatus est. Anno 1538 definitive est suppressum. Conventus aufugit in parochiam suam Bendern in principatu Liechtenstein. Anno 1624 redditur monasterium, non vero bona eius in Grisonia sita. Anno 1630 resumitur vita communis, de facto vero deinceps fuit prioratus Roggenburgensis. Anno 1688 hic status a capitulo provinciali factus est legalis, sed titulus abbatialis Sti. Lucii omni tempore mansit. Cum vero canonia iterum aliqua bona esset adepta, facta est denuo sui juris anno 1717. Anno 1744 habuit 12 canonicos. Versus finem saeculi iterum declinavit, anno 1803 per saecularisationem amisit bona sua in Austria et in Liechtenstein sita. Redditus eius hac spoliatione tam tenues sunt facti, ut abbas et conventus anno 1806 aedes et reliqua bona vendiderint Seminario Curiensi in Meran degenti. Dein ad tempus Redemptoristae ibi fuerunt, sed anno 1808 Seminarium Curiense, a Bavaris e Merano expulsum, in aedibus Sti. Lucii definitive se stabilivit.

Archivali: Arch. Episcop. Curiense, Stadtarchiv Chur, Staatsarchiv Graubünden.

Literatura: HUGO II 103/12, prob. 65/71 - WAEFELGHEM 236 - LIENHARDT *Eph. Hag.* 26, 121, 204, *Auct* 63 - SIEBMACHER 102 - BRUSCHIUS 432 ff - BRACKMANN, GP II 2 98/101 - MÜLINEN I 209 - GOOVAERTS I 15, 140, 236, 276, 368, 403 II 48, 77, 109, 146, 147, 374 III 134, 184 - *Kunstdenkm. Schweiz, Kant. Graubünden* Bd. VII (ebd. E. POESCHEL) S. 257 ff - LTK II 958 - W. EFFMANN, *Die Luciuskirche in Chur, in Zschr. Christl. K.* VII (1895) 34/50, 363/84 - O. FARNER, *Die Kirchenpatrozinien des Kantons Graubünden*, in: *Jahresberichte der Historisch-Antiquarischen Gesellsch. von Graubünden* 1924, S. 98/104 - J. G. MAYER. *St. Luzi bei Chur. Geschichte des Klosters, der Kirche und des Seminars.* Lindau 1876, 2. Aufl. Einsiedeln 1907 - *Schwere Zeiten des Klosters St. Luzi*, in *„Bündnerisches Monatsblatt“* II 1915, S. 191 ff. - POTTHAST, *Reg. Pontificum* 3089, 3402, 4913, 6693, 8472, 18151. JAFFE LOEWENFELD 10214 - R. STAUBLI, *Zur Datierung von 2 Bullen des Papstes Innozenz III. für die Präm.Klöster Churwalden und St. Luzi b. Chur*, in: *„Zeitschr. f. Schweizer Kirchengeschichte“* 36 (1942) 140/52 - LEU XII 310/12 - EICHHORN 317/22 - NÜSCHELER I 53 - GAUDY 12, 13, 28, Abb. 1, 104 - HBL Schweiz II 583.

---

[1]) Anno 1149 canonici sub regula Sti Augustini confirmantur, et Annales Osterhovienses referunt ecclesiam Sti. Lucii anno 1160 ordini Praemonstratensi esse adscriptam. Nihilominus videtur esse favendum traditioni supradictae.

Series Abbatum. (Mayer)

1. Praepositi

1. Haimo 1149 — 56
2. Vigilius 1156 — 1208
3. Konrad I. 1208 — 15
4. Reinold 1215/20
5. Albert I. 1229
6. Heinrich I. 1231
7. Johann I. 1249/76
8. Berthold I. 1281/90
9. Andreas I. 1295/99
10. Berthold II. 1300/03
11. Albert II. 1307/12
12. Andreas II. 1318
13. Konrad II. 1319/43
14. Nikolaus v. Angs 1347/50
15. Jakob I. von Nenzingen 1361/71
16. Ulrich v. Mayerhofen 1384 — 1405
17. Theodorich 1405 — 12
18. Johann II. 1412 — 32
19. Jodocus 1432 — 50

2. Abbates

20. Johann III. 1450—75
21. Leonhard 1475 — 97
22. Johann IV. Walser 1497—1515
23. Theodul Schlegel 1515 — 29
24. Bartholomäus de Castelmur 1542/51
25. Georg I. Feuerstein 15.. — 1560
26. Christian Ganzmann 1560—73
27. Michael Paulinus 1573 — ..
28. Johann V. 15 .. — 76
29. Hieronymus Huttler 1576—92
30. Matthaeus Agricola 1597—99
31. Simon Maurer 1603 — 24
32. Georg II. Heinlin 1624 — 29
33. Jakob II. Rauch 1629
34. Johannes VI. Kopp 1639—61
35. Florinus Zarn 1662 — 89
36. Adalbert Rauscher (cf. Roggenburg) 1694 — 1711
37. Hugo Lindter 1713 — 17
38. Milo Rieger 1717 — 25
39. Marianus Heiß 1725 — 31
40. Macarius Mesmer 1732 — 44
41. Norbertus Kauffmann 1744 — 54
42. Augustin Leutter 1754 — 82
43. Nikolaus v. d. Flüe Gyr 1782 — 1806

CHURWALDEN (B.M.V. et) St. Michael

Curwaldia, Curwalde, Silva Augeria. Curwalt, Churbaldia.

Duabus horis distat a Curia versus meridiem, secus viam quae ducit in vallem Engadin, in montibus asperis Grisoniae, Helvetia, Dioc. Chur.

Praepositura, dein (1446) abbatia. Monasterium duplex, de quo vide infra. Antiqua ecclesia ad B.M.V. in „Sylva Augeria" anno 1149 fuit de bonis fundatitiis canoniae Sti. Lucii, quae, dotantibus liberis baronibus de Vaz, canoniam ordinis ei adnexit anno, ut fertur, 1164[1]). Primitivum monasterium ad B.M.V. datum est, ut videtur, ante annum 1208 sororibus parthenonis adjuncti, juxta quem canonici sibi novam ecclesiam erexerunt in honorem Sti. Michaelis. Hospitale monasterii adhuc floruit saeculo

[1]) Fundata quidem a Sto Lucio, fuit tamen semper sub paternitate abbatis Roggenburgensis.

XVI. Filiae: Rüti, St. Jakob im Prätigau. Ecclesiae incorporatae: Paspels, Alvaneu, Parpan, Sevelen, Luzein, Churwalden, Dusch, St. Margareten prope Chur, Balzers in Liechtenstein, Altenstadt prope Feldkirch. Canonia stetit sub advocatia domus Austriacae, propterea saeculo XVI non fuit suppressa. Anno 1540 vero ultimus religiosus obiit, usque ad annum 1599 abbates soli vixerunt in Churwalden. Abhinc habuit administratores e Roggenburg, usque ad annum 1807. Protestantes anno 1616 sibi arripuerunt maiorem partem bonorum, simul et ecclesiam, quae usque hodie est simultanea, 1622—46 iterum transitorie erat in manibus catholicorum. De licentia ultimi abbatis Roggenburgensis, Episcopus Curiensis bona Churwaldensia anno 1808 suo Seminario dioecesano univit. Anno 1838 ruinae aedium claustralium sunt demolitae, superest praeter ecclesiam tantum alta praelatura gothica, hodie domus parochi catholici.

Archivalia: Archiv. Dioec. Curiense, Staatsarchiv Wien.

Literatura: HUGO I 573/88 — WAEFELGHEM 59 — GOOVAERTS II 396. Vide, sicut et quoad cetera, etiam sub Roggenburg. — POTTHAST *Reg. Pont.* 3403, 6840, 15089, 20891 — LIENHARDT *Eph Hag.* 43, 253 — MÜLINEN I 211/13 — BRACKMANN GP (II 2) 100/01 — HBL Schweiz II 587 — GAUDY 32, 36, 119/21 — REC I/III — BAYRHAMER (vide Roggenburg) cap. 8 — G. E. HALLER, *Bibliothek der Schweizer Geschichte* III 411/17 — F. JECKLIN, *Zinsbuch des Klosters Churwalden von 1513*, Chur 1909 EICHHORN, S. 352/58 — LTK II 962 — H. LEHMANN, *Geschichte des Klosters Ch.*, in FÜSSLI, *Schweizer Museum* IV (1788) 1/21, 81/119 — J. G. MAYER, *Geschichte des Bistums Chur* I 293/97, 302, 533, 721/22. — J. SIMONET, Raetica Varia II (1922) 35/68 et III (1923) 71/123 — *Kunstdenkm. des Kant. Graubünden* II 216 ff. — HIRSCHING I 718/41 — Guberts von WIEZEL „*Historie des Klosters zu Ch.*" in „*Bündnerisches Monatsblatt* IX (1904) 1, 25, 45, 65 — PLANTA S. 66 — De necrologio cf. F. L. BAUMANN *in N. Archiv* VIII 428.

Series abbatum (Mayer II 721)

1. Praepositi

1. Ulrich I. 1200—08
2. Swikerus 1208—60
3. Berthold I. 1260—65
4. Ulrich II. 1268
5. Berthold II. 1270/90
6. Konrad I. 1295/1305
7. Berthold III. 1307/18
8. Jakob 1320/36
9. Johann I. Schultheiß 1341, † 1388
10. Konrad II. 1349/67
11. Ulrich III. 1373/82
12. Gerung 1383—96, † 1423
13. Ulrich IV. 1397/1409
14. Nikolaus I. 1413/15
15. Konrad III. 1420/28, † 1429
16. Georg I. 1429—61

2. Abbates (1446)

17. Ludwig von Lindau 1461—88
18. Johann II. von Trostberg 1488—97
19. Gebhard Vittler 1497—1536

Martin Duff (non fuit abbas, sed unicus et ultimus conventualis, obiit anno 1540)

20. Florinus Janutt 1540—48
21. Peter Baliel 1548
22. Eberhard Rink 1549—61
23. Nikolaus II. Jenatsch 1562—88
24. Johann III. Wysmann 1588—89
25. Silvester Schroffer 1589—99 resignavit et paulo post obiit.

CHURWALDEN B.M.V.

Niederchurwald, Churwaldia inferior.

Parthenon adnexus abbatiae Churwaldensi. Immediate juxta illam fuit situs, et probabiliter simul cum ea fundatus, etsi annis 1208 et 1311 tantum in documentis occurrit. Ecclesia eius, primitus abbatialis canonicorum, habuit duas turres, ut videre est in pictura (anni 1795) quae invenitur in canonia Roggenburgensi, et apud GAUDY p. 37. Quando desierit, nescitur, probabiliter saeculo XIV. ruinae spectabiles anno 1838 sunt demolitae. Non est certum, an quoad bona fuerit sui juris.

Archivalia et Literatura, vide sub Churwalden.

HIMMELPFORTE B.M.V. et St. Martinus

Porta Coeli, Im Himmelreich, Weißherrenkloster, Wilon, Wilen, Hymelport, Maria im Buchs (Vitetur confusio cum diversis aliis coenobiis „Porta Coeli" in Germania, praesertim cum tribus abbatiis, qui fuerunt O. Cist.)

Prope Wyhlen in extremo meridie ducatus Badensis, non longe a Rheno. Dioc. Konstanz, nunc Freiburg.

Haec domus pauper ac minuscula ab initio suo fuit abbatia. Fundata anno 1303 a Bertha vidua Ottonis de Nollingen, equitis de Basel, pro Joanne de Rheinfelden abbate Ruthinensi, consobrino suo, qui a conventu suo ex discordia secedere voluit. Filia de Rüthi, sed quia successor Joannis ibidem contra novam plantationem insidiabatur, mox archicoenobio Praemonstratensi fuit subdita. De facto vero fuit sub tutela et saepius sub administratione abbatiae Bellelagiensis (Circ. Burgundiae). Post mortem primi abbatis videtur esse prioratus, ut apparet ex cat. Tongerloensi et Windbergensi, sed mox iterum pristina dignitas fuit ei restituta. Usque ad annum 1364 ne ecclesiam quidem habuit nec officium chori, anno 1431 conventus unicum habuit religiosum. Ab anno circa 1450 inaugurata est peregrinatio ad B.M.V., tunc meliora venerunt tempora. Redditus annui numquam 24 ducatos transgressi sunt, ecclesias incorporatas non habuit. In fine saeculi XV iterum declinavit. Anno 1523 unita est abbatiae Bellelagiensi tamquam prioratus dependens, qua cum canonia anno 1672 post interitum Circariae Burgundiae ad pristinam suam Circariam Suevicam revertit. Bellelagienses loco aedium omnino collapsarum anno 1743 novas erexerunt, et tenuerunt ibi semper conventum cum vita communi, post suppressionem suae domus anno 1797

cum abbate refugium ibi invenerunt. Anno 1807 et Porta Coeli fuit suppressa a gubernio Badensi, et bona sunt vendita pro 112 000 florenis. Ecclesia nunc est parochialis — florente simul adhuc peregrinatione — monasterium est sanatorium a sororibus directum.

Archivalia: Staatsarchiv Karlsruhe

Literatura: HUGO II 579, prob. 389/97 — WAEFELGHEM 115 — REC II/IV - KRIEGER I 977/80 - E. BANGERT, *Das Kloster H. bei Wyhlen am Oberrhein in Vergangenheit und Gegenwart*, Freiburg 1932 — G. BASSLER, *Das Kloster H. bei Wyhlen*,. Wyhlen 1902 — H. Gmelin, *Das Kloster H., in ZGOrh* 26 (1874) 344/91 — *Monatsblätter des Bad. Schwarzwaldvereins (1902) 193/98* — H. LANG, *Geschichte des Klosters H.*, Wyhlen 1931/37 — L. PERIGRIN, *Die ehemal. Präm. Abtei H. bei Wyhlen am Rhein*, Basel 1903. — LEU III 35/40 Kdm. Baden V 60. —

Series abbatum (Krieger)

1. Johann v. Rheinfelden 1304
2. Herrmann 1313/25
3. Heinrich I. 1327
4. Benedikt 1340
5. Petrus zu dem Winde 1359
6. Heinrich II. Melin 1364/72
7. Wilhelm von Basel 1375—87
8. Johann II. Büttel 1389—1400
9. Andreas v. Zweibrücken 1400—08
10. Heinrich III. Vallat 1428—40
11. Heinrich IV. Rudoz 1440—42
12. Johannes III. Heinrici 1448/50
13. Heinrich V. 1452/72
14. Petrus II. Pitrineti † 1479
15. Heinrich VI. Varnery 1479-80
16. Imerius 1488/98

Nicolaus abbas Bellelagiensis administrator 1523.

KATZIS SS. Petrus (et Paulus)

Caz, Cazis, Chazes, Cazia, Cazium, Chazzes, Cazias (Romanice: Cazas) In Grisonia (Helvetia), juxta Rhenum posteriorem, in valle quae dicitur Domleschg, Dioc. Chur.

Parthenon fundatus circa annum forsan 690 ut abbatia canonissarum, ab episcopo Curiensi Victore. Saeculis VIII et X verbum fit de sororibus et sanctimonialibus, quae postea, ut videtur, secutae sunt regulam Sti. Augustini. Anno 1156 Adalgotus Episcopus Curiensis subiecit hunc parthenonem abbatiae Sti. Lucii, quae consuetudines Praemonstratenses ibi introduxit, et loco abbatissarum magistras ad nutum abbatis ei praeposuit.[2]) Videtur vero haec unio mox iterum fuisse revocata, quia in nullo

[2]) Addita erat conditio, quod moniales proprietatem possent retinere. Poeschel et alii ex hoc dubitant, an observantia Praemonstratensis hac cum conditione non concordans in Katzis umquam fuerit introducta. Recte objicitur, tale quid rigori ordinis praesertim saeculo XII esse nimis contrarium. Sed suspicamur esse tenendum, quod abbates Sti. Lucii hanc conditionem aegre quidem ferentes, sed nihilominus acceperunt, et quod illis contigit saltem per aliquod tempus observantiam ordinis parthenoni imponere, quia secus traditio ordinis (HUGO) certe de illo nihil sciret.

antiquo catalogo hic parthenon adducitur, etsi e saeculo XV tantum nobis est traditum, quod libera electio abbatissae denuo fuit in usu. Parochiae incorporatae: Katzis et Hohenrealt, simul et capella Sti. Albani prope Sils ad tempus a canonicis Sti. Lucii sunt administratae. Postremo iterum fuit canonissarum nobilium OSA, anno 1565 suppressum est, anno vero 1622—47 restitutum. Sed hac vice sub regula Sti. Dominici, cuius moniales ibi degunt usque hodie.

Archivalia: Fere omnia perierunt, reliqua (praesertim recentiora) in loco et in Arch. Dioc. Curiensi.

Literatura: HUGO I 497 — WAEFELGHEM 52, 374 — EICHHORN 342/47 — BRACKMANN GP II 2 101/03 — BRUSCHIUS 1: 37/38, 2: 134/137 J. G. MAYER, *Die Inschrift der Stifter des Klosters Cazis*, *in: Katholische Schweizer Blätter* VII (1891) 504 ff — GAUDY 32, Abb. 165 — HBL Schweiz IV 461 — LEU XI 55/57 — MÜLINEN II 180/83 — NÜSCHELER I 96 — *Kunstdenkm. des Kantons Graubünden* (edd. POESCHEL 1940) III 178 — MAYER, *Bistum Chur* II 301, 727 — idem, *St. Luzi* (1907) 39/40 — PLANTA 66 ff — J. SIMONET in „*Raetica Varia*" (IV. Lfg. Chur 1923) 127/83.

LAUFFEN St. Johannes Bapt.

Civitas in Württemberg, ad flumen Neckar, prope Heilbronn, Dioc. Würzburg nunc Rottenburg.

Parthenon, fundatus in Adelberg, cum quo formavit monasterium duplex. Fuit asceterium nobile. Retento jure paternitatis, Adelberga transtulit moniales suas anno 1476 in Lauffen in antiquum monasterium, fundatum anno 998 vel 1003 ab Henrico Episcopo Wirceburgensi pro monialibus OSB. Anno 1261 vero transierat ad moniales Ord. Sti. Dominici. Anno 1521 admissio novitiarum fuit inhibita, anno 1553 definitive est suppressum. Superest pars monasterii et rudera ecclesiae.

Archivalia: Staatsarch. Stuttgart. Vide praesertim sub Adelberg.

Literatura: HUGO II 21 — WAEFELGHEM 144, 378 — SAUTER 30 — M. BACH, *Das Nonnenkloster L. am Neckar*, in *Zeitschr. für Württembergisch Franken* III (1868) S. 104/06 — K. KLUNZINGER, *Geschichte von Lauffen a. Neckar* (Stuttgart 1846) — K. ROTHENHÄUSLER, *Die Abteien und Stifte Württembergs im Zeitalter der Reformation*, Stuttgart 1886 — F. V. GAISBERG-SCHÖCKINGEN in *Württ. Jahrbuch für Statistik u. Landeskunde* 1902, S. 25/34 — *Die Stadt L. am Neckar* (edd. municipium) 1934.

MARIATAL B.M.V. et Stus. Nicolaus

antiquitus Maisenthal, Meisuntal, Messental, deformatum ex Maidental = Vallis virginum. His sub nominibus ubique invenitur in nostris antiquis catalogis et in literatura ordinis. Atqui Hugo scribit hunc locum iam in fundatione sua nomen mutavisse in Mariatal, quam designationem adhuc hodie tenet ab immemorabili. Ergo nulla est ratio amplius retinendi nomen „Maisental".

Prope Ravensburg, Württemberg, Dioc. Konstanz, nunc. Rottenburg.

Parthenon ortus ex translatione sororum canoniae Weissenau anno 1156. Monasterium exstructum et dotatum est ab Ortolfo de Wisemburg. Anno 1194 habuit 90 sorores .Per duo incendia mox periit, anno 1245 definitive dicitur fuisse dissolutum.[3]) Loco monasterii erecta est capella B.M.V. cum peregrinatione, quae adhuc floret.

Archivalia et Literatura vide Weißenau. Speciatim: HUGO II 127, WAEFELGHEM 157. BERLIERE. *Monasteres doubles* 24.

OBERMARCHTAL (B.M.V.). SS. Petri et Pauli

Marchtal, -tall, Marcellum, Marchtelanensis. Marchtel, Morhtil, Marhtelense. Prope Munderkingen, ad Danubium. Württemberg. Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg.

Praepositura, dein (1440) abbatia insignis. Monasterium duplex usque ad annum circa 1273 (vide Untermarchthal). Ante annum 776 comes quidam Halahoff prioratum OSB ibi erexerat, et quidem abbatiae Sti. Galli subditum. Saeculo IX vel X periit, loco eius comes Hermannus II. de Tübingen instituit ecclesiam collegiatam cum 7 praebendis. Quae etiam desiit, tunc Hugo II. Palatinus Tübingensis anno 1175 Praemonstratenses ex Rotha advocavit. Circa annum 1200 fuerunt ibidem 20 canonici, 20 conversi et 40 sorores. Filiae: Allerheiligen. Parochiae incorporatae: Ammern, Berg, Dieterskirch, Kirchbierlingen, Obermarchthal, Unterwachingen, Hausen, Seekirch, Kilchen, Reutlingen, Niederraitenau. In fine saeculi XV abbatia est facta imperialis, territorium eius concernebat tres leugas quadratas cum 6000 subditis. Habuit prelum et scholam. Anno 1609 abbates infulantur. In bello XXX annorum, sub piissimo abbate Joanne Kneer canonia fuit saecularisata et principibus de Hohenlohe addicta, quod vero anno 1648 fuit revocatum. Anno 1803 haec florentissima abbatia est suppressa a Principe de Thurn et Taxis. Superest perpulchra ecclesia (1686—1701 erecta) cum artificiosissimis stallis a fratre converso P. Speisegger confectis, et amplissimum splendidumque monasterium, quod usque ad annum 1919 remansit omnino intactum tamquam castrum principis. Tunc pars eius data est monialibus de Visitatione, novissime vero altera pars facta est novitiatus Fratrum Sti. Joannis de Deo e Silesia exulum.

Archivalia: Omnia supersunt in Archivis Principis in Obermarchtal et Regensburg. Staatsarchiv Stuttgart.

---

[3]) Contradicere videntur huic aliqui veteres catalogi. Catalogi nempe Tongerloensis, Windbergensis, Hilgentalensis et Lepaige, omnes scripti post annum 1300, designant „Augiam" tamquam monasterium duplex, non vero Obermarchtal, quod moniales suas iam anno 1273 suppresserat. Immo Windbergensis et Tongerloensis addunt: abbas est. Atqui Weißenau anno 1257 in abbatiam est evecta.

Literatura: HUGO II 135/48, prob. 80/91 — WAEFELGHEM 184, 379 — LTK VI 873 — WUB II 177, 208, 314, VII 240 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 60, 106, 112, 152, 165, 332, 367 — GOOVAERTS I 23, 30, 41, 50, 51, 60, 62, 193, 235, 236, 335, 342, 344, 387, 391, 437, 434, 447, 516, 609, 613, 614, II 95, 114, 122, 122/31, 148, 151, 209, 227, 363, 365, 383, 392, 402; III 68, 186; IV 125, 189, 212, 214, 301, 314 — F. CH. STÄLIN I 371, 473, 589, II 731 ff — ERZBERGER 349/55 — KDK S 139 — KEPPLER 138/42 — BRACKMANN GP II 216/18 — BRUSCHIUS 1° 82/84; 2° 294/300 — HAUNTINGER 100/03 — WELLER 281/82 — De prelo I. BECK in *D. Arch. f. Schw.* XIII 145/47, XVIII 128, XXIII 64 — HEYD II 158, III 130 — BÜNGER 109, 161 — M. BIRKLER, *Die Kirchen im Obermarchtal*, Stuttgart 1893 — LEHMANN I 214/15 — REC I/IV — GAMS 261/65 — LÜNIG III 343/64 — FEYER, *Kurze Geschichte des Präm. Klosters O.*, Ehingen 1835 — JOHNER, *Schwäbische Dialektdichtungen in Marchtaler Schuldramen*, in WVJH NF XXI 269/314 — S. SAILER, *Das jubilierende Marchtall*, 1771 — H. SELIG, *Die Professen des ehemaligen Stifts O.* 1702 — 1802 in: *„Die Heimat"*, Beilage zum Donauboten, Munderkingen, No. 40—51 (1934) et Nr. 1—2 (1935) — M. SCHEFOLD, *Kloster O.*, Augsburg 1927 — F. v. WALTER, *Kurze Geschichte des ehemal. Präm. Stifts O. von .. 1171 bis .. 1802*, Ehingen 1835 — WILSS 27/29 — *Beschreibung des Oberamts Ehingen* (1893) 172/84 — KRIESSMANN 27 — GRADMANN-PAULUS, *Donaukreis* I, (1914) 591/614 — SIEBMACHER 19 — *Liber fundationis seu Annales eccl. Marchtalensis 992 — 1229, Continuatio ad an. 1299*, edd. J. SCHOETTL in FDA IV (1869) 147/209, WAITZ in MGH SS XXIV 662/83 et GIEFEL in *Württ. Geschichtsquellen* IV (1891) 3/30 — *Acta B. Eberhardi praep. Marchtalensis O. Praem. in Suevia*, † 1179, in: AA. SS. 17. Apr. II 502/04 — *Obituarium* (fragm.) de anno 1647) edd. BAUMANN MGH Necr. I 201/02 Rotulae Marchtalenses (1680/1749) in collectione Elchingensi vol. XIII.

Series abbatum (Hugo, Walter)

1. Praepositi

1. Eberhard v. Wolfegg 1171—79
2. Ulrich I. 1179—87
3. Gerlach 1187
4. Manegold 1191—1204
5. Meinrad 1204—08
6. Heinrich I. v. Suppingen 1208—09
7. Walter I. Westernach 1209 — 14
8. Rudiger 1214—17
9. Rudolf v. Ertingen 1217—29
10. Walter II. v. Schmalstetten 1229—43
11. Theodor v. Wittenhausen 1243—51
12. Friedrich I. 1251—52
13. Heinrich II. v. Munderkingen 1252—66
14. Konrad I. v. Taugendorf 1266—73
15. Werner I. 1274—81
16. Engelher 1281—82
17. Berthold I. 1282—92
18. Heinrich III. v. Datthausen 1292—99
19. Burchard I. 1299—1304
20. Siffridus 1304—08
21. Werner II. 1308—10
22. Konrad II. Volk 1310—12
23. Burkard II. Steiner 1312—22
24. Konrad III. 1322—29

25. Hermann Hutter 1329—33
26. Heinrich IV. Walk 1333—40
27. Eberhard II. Griff 1340—44
28. Konrad IV. Gager 1344—48
29. Konrad V. von Roth 1348—67
30. Berthold II. 1368—77
31. Ludwig 1377—99
32. Stephan Wocherer 1399—1401
33. Jakob I. Kupferschmid 1401—09
34. Jakob II. Klingler 1409—25
35. Albert Pfluger 1425—36
36. Heinrich V. Mörstetter 1436—61

2. Abbates (1441)

37. Jodocus Blanck 1461—82
38. Simon Götz 1482—1514
39. Johann I. Haberkalt 1514—18
40. Heinrich VI. Stölzle 1518—38
41. Johann II. Gudin 1538—50 res.
42. Christoph I. Bonner 1550—59
43. Christoph II. Schenz 1559—71 res.
44. Conrad V. Frey 1571—91
45. Johann III. Riedgasser 1591—1600
46. Jakob III. Heß 1600—14
47. Johann IV. Engler 1614—37
48. Konrad VI. Kneer 1637—60
49. Gottfried Dorner 1660—61
50. Nikolaus Wierieth 1661—91
51. Adalbert Rieger 1691—1705
52. Friedrich II. Herlin 1705—11
53. Edmund I. Dilger 1711—19
54. Ulrich II. Blanck 1719—46
55. Edmund II. Sartor 1746—68
56. Ignatius Stein 1768—72
57. Paulus Schmid 1772—96
58. Bernhard Kempter 1796—1802
59. Friedrich III. Walter 1802—03

ROGGENBURG B.M.V., St. Johannes Bapt. et Augustinus

Rockenburg, Siligoburgum, Rochlenburc, Riccenborc.

Prope Weißenhorn, in Suevia Bavariae. Dioc. Augsburg.

Praepositura, dein (ca. 1450) abbatia celebris. Monasterium duplex, sorores ultima vice anno 1178 occurrunt. Fundatum est versus annum 1130 a Bertholdo comite de Biberegg, et uxore sua Diemutha de Zollern. Filia de Ursberg. Filiae: Adelberg 2°, Chur St. Lucius, Churwalden Parochiae incorporatae: Meßhofen, Biberach, Breitenthal, Christertshofen, Oberwiesenbach, Rennertshofen, Tafertshofen, et peregrinatio B.M.V. in Schießen. Anno 1500 abbates infulantur, anno 1544 facta est abbatia imperialis. 1764: 42 DD; 1774: 41; 1802: 34. Anno 1803 Electori Bavariae est adscripta et ab eo suppressa. Bona ex hoc sunt possessio privata, ecclesia ingens et venustissima hodie est parochialis, amplum et sumptuosum monasterium, quod adhuc integrum superest, pertinet ad gubernium. Habitant in eo parochus, ludimagister, nemorum inspectores et multi alii. Bis conatus iam sunt facti hanc canoniam restaurandi, iam fratres iterum in ea habitabant (1924 ex Averbodio, 1932 e Tepla) qui iam per annos parochiam administraverunt, sed omnia fuerunt in cassum.

Archivalia: Kreisarchiv et Staatsarchiv München, Staatsbibliothek München, Staatsarchiv Neuburg, Ordinariatsarchiv et -bibliothek Augsburg.

Literatura: LAIRUELZ 407 — HUGO II 675/88, prob. 435/41 — WAEFELGHEM 211 — LTK VIII 939 — KDK 40 — *Bavaria* II 1072/76 — LINDNER, *Mon. August* 107/11 — *Sulzb. Kal* 1889 — SCHEGLMANN III 2, 312/36 — LIENHARDT, *Eph. Hag.* 41, 137, 151, 245, 256, 329, 350, *Auct.* 29, 66 — GOOVAERTS I 14, 43, 59, 95, 140, 193, 203, 212, 233, 240, 258, 261, 275, 276, 341, 346, 355, 368, 371, 399, 444, 448, 513/18, 556, 577, 616 II 48, 53, 77, 108, 218/26, 253, 374/76, 385, 406, 436 III 53, 144, 155 161, 169, 183 195 IV 166, 215, 324, 332 — BRACKMANN GP II 84/85 — ZIMMERMANN, *Klosterheraldik* 134/35 — BRUSCHIUS 1° 104, 2° 377/79 — M. FIEDLER, Austria Sacra (Wien 1781) II 481/84 — BRAUN II 95 ff 120 ff — REC I — KHAMM, Hierarchia Augustana III 2, 462/74 — PETRUS 722/74 — RÖDER II 518/21 — Anal. Praem II. 332, VII 221, XIV 95/97, 262, XV 112 — BÜNGER 57, 156 — PH. BAYERHAMMER, *Historia imperialis Canoniae Roggenburgensis 1126—1759*, in H. KUEN *Scriptores rerum variorum religiosorum ordinum* (Ulm 1760) VI 1/174 — SIEBMACHER 74 — J. CHRISTA, *Roggenburg*, in *Bayerland* 43 (1932) 427/36 — IDEM, in *Kalender f. Bayr. u. Schwäb. Kunst 25 (1929)* 7/16 — P. GAMS, *Personalstand des Klosters R. im Jahre 1802*, in: *Neuburger Collectaneenblätter 1882*, S. 94/97 — HOLL, *Stiftung und Anfänge des Klosters R.*, in: *Mittlgn. des Museumsvereins Weißenhorn* 1909, Nr. 11—13 — L. WEILER, *Denkmal der Dankbarkeit und Verehrung, dem ehemal. Reichsstift R. und seinen Vorstehern, vorzüglich dem letzten Abte Th. Aigler errichtet*, Augsburg 1822. — IDEM, *Versuche einer topogr. Geschichte der Pfarrei Roggenburg* (Augsburg 1828)

Rotulae ex R. (1707/91) in collectione Elchingensi voll. IV.

Series abbatum (Weiler)

1. Praepositi

1. Gerung 1126—70
2. Berthold I. 1170—1208
3. Menfried 1208—18
4. Marquard 1218—
5. Ludwig I. 1248
6. Ulrich I. Winkelhofer 1265—80
7. Ludwig II. 1280—
8. Rudolf 1294
9. Theodorich I. 1331
10. Konrad der Werder 1329—36
11. Berthold II. von Gunzegg —1348
12. Theodorich II. 1362
13. Heinrich Schyrlin 1378
14. Johannes I. Keller 1397
15. Ulrich II. Hörner 1398/1406
16. Johannes II. Ellrang 1434
17. Ulrich III. Schwarz —1440

2. Abbates

18. Johannes III. Dreyringer 1440—74
19. Ulrich VI. Pöller 1474—84
20. Georg I. Mahler 1484—1505
21. Johannes IV. Müller 1505—07
22. Jodok Dreher 1507—28
23. Johannes V. Mayer 1528—43
24. Georg II. Ehrmann 1543—54
25. Johannes VI. Mayer 1555—66
26. Georg III. Hieber 1566—72
27. Johannes VII. Schifelin 1572—80

28. Johannes VIII. Mayer 1580—81
29. Vitus Breg 1581—89
30. Jakob Werkmann 1589—1610
31. Michael Probst 1610—39
32. Friedrich Rommel 1639—56
33. Bonaventura Schalk 1656—61
34. Franciscus Doser 1661—77
35. Adalbert Rauscher 1677—94 (cf. Chur St. Luzi)
36. Hugo Lindner 1694—1713
37. Dominicus Schwaninger 1713—35
38. Kaspar Geisler 1735—53
39. Georg IV. Lienhardt 1753—83
40. Gilbert Scheierle 1783—89
41. Thaddaeus Aigler 1789—1803

ROTH (B.M.V. et) Sta. Verena

Rotte Rote, Rotha, Rothum, Münch-, Mönchsroth. Vitetur confusio cum praepositura OSB Mönchsroth prope Crailsheim, et cum abbatia OSB Rott am Inn.

Prope Memmingen, versus occidentem, in Württemberg, Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg.

Praepositura, dein (statim anno 1140) abbatia conspicua. Monasterium duplex (vide infra). Fundata anno 1126, interveniente, ut fert traditio, Sancto Norberto, a Hemma de Wildenburg. Filia Praemonstrati. Filiae: Wilten, Weißenau, Steingaden, Obermarchthal, Kaiserslautern, Adelberg 1°. Sub primo abbate Odinone iam habuit 200 religiosos et 40 sorores. Saeculo XIV desolata et pauper nimis, sub abbate Martino Hesser tamen refloruit. Saepius igne combusta est. Parochiae incorporatae: Roth, Haslach, Kirchberg, Amendingen cum 5 filialibus, Berkheim, Heisterkirch, et prioratus Steinbach in Bavaria (cum celebri peregrinatione). Anno 1587 abbates infulantur. Iam saeculo XV abbatia facta fuerat imperialis, immo anno 1616 obtinuit jus gladii, sed haec omnia anno demum 1744 sunt legaliter recognita. Anno 1588 obiit frater clericus Wilhelmus Eiselin in odore sanctitatis. In fine saeculi XVIII habuit 2500 subditos et redditus annuos 58 000 florenorum. Annis 1782/86 abbas ipse cum conventu erexit sibi novam ac splendidam ecclesiam, inconsulto architecto. Disciplina fuit in hac canonia fere semper exemplaris. Anno 1803 cum 31 DD, 3 novitiis et uno converso fuit comiti de Wartenberg addicta, qui eam suppressit. Anno 1808 per hereditatem venit cum omnibus bonis ad comites de Erbach, qui eam possederunt tamquam castellum usque ad annum 1834. Anno 1840 duae alae monasterii cum bibiotheca sunt demolitae. Post annum 1934 factum est „Arbeitsdienstlager", ac aedificia, usquedum in optimo statu, lamentabiliter sunt pessumdata. Postremo venit in possessionem civitatis Stuttgartensis qui eam anno 1948 ordini locavit. Hoc anno canonia Windbergensis in Rotha iterum novum conventum cum suo novitiatu instituit.

Archivalia: Archivum mansit in Rotha usque ad annum 1941, quo in Staatsarchiv Stuttgart, ubi iam alia pars deposita fuerat, translatum est.

Literatura: LAIRUELZ 407 — HUGO II 697/712, prob. 446/53 — WAEFELGHEM 213 — HEYD II 178, III 150 — KDK S 117/18 — BÜNGER 29, 71, 162, 232 — SIEBMACHER 75 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 3, 93, 218, 296, 337 — LTK VII 666, VIII 1007 — ERZBERGER 388/90 — KEPPLER 79/86 — WUB II 69/72, 149, 219 — CLESS II, 1, 107 — PETRUS 725 — REC I/III — CF. STÄLIN II 726 — GOOVAERTS I 51, 56, 59, 60, 238, 241, 252, 311, 354, 368, 384, 387, 394, 403, 421, 430, 447, 472, 486, 493, 523, 550, 584, 586, 590, 609, 611 II 92, 93, 122, 146, 149, 150, 154, 156, 173, 194, 195, 203, 229, 340, 348, 373, 437 III 21, 76, 155, 181, 202 IV 195, 211, 296, 318, 329 — BRACKMANN GP II 1, 230/31 — LÜNIG 450/79 — A. FEULNER, *Die Klosterkirche in Rot*, in *Christl. Kunst* XI (1915) 161/69 — IDEM ut mappa in serie „*Süddeutsche Kunstbücher*" Bd. 18, Augsburg 1922 — P. GAMS, *Personalstand des Klosters R im Jahr 1802*, in: *Tübinger Quartalsschrift* 1879, S. 270/74. — B. STADELHOFER, *Historia imperialis et exempti collegii Rothensis*, 2 voll., Augsburg 1787 (tertium volumen est MS ineditum in Staatsarch. Stuttgart) — A. WALSER, *Das Präm. Kloster Roth*, Roth 1926 — *Topographische Beschreibung der Besitzungen und Gerechtsame des Reichsgotteshauses R.*, in: HAUSLEUTNER *Schwäb.* Archiv I (1790) 82/87 — *D. Arch. f. Schw.* 1900 p. 108/11 et 1902 p. 151 ff — GRADMANN-PAULUS *Kunstdenkm. in Württembg. Oberamt Leutkirch* (1924) S. 114/48 — *Anal. Praem* VI 447 ff — *Necrologium* (1581, fragm.) edd. BAUMANN MGH Necr. I 202/05.

Series abbatum (Stadelhofer,[4]) Staatsarch. Stuttgart)

1. Burchardus (Praepositus) 1126—40
2. Odino (Abbas) Truchseß v. Waldburg 1140—82
3. Berthold I.
4. Volmarus —1217
5. Albertus 1217—20
6. Heinricus I. 1222
7. Werner
8. Reinhard
9. Berthold II. 1268—73
10. Heinrich II. 1273—1305
11. Konrad I. de Au 1307—43
12. Eglolf de Lutrach 1343—69
13. Heinrich III. de Krauchenwies 1369—80
14. Konrad II. Fruwenbiß 1380—91
15. Johann I. Barner 1391—97
16. Petrus I. 1397—1402
17. Lucius 1402—03
18. Gerung abbas de Weißenau, administrator 1403—05
19. Petrus II. Städelin 1406—07
20. Friedrich I. Biedermann 1407
21. Johann II. Geldrich 1407—11
22. Jodocus de Ursberg 1411—14
23. Leonhard Truchseß 1414—17
24. Heinrich IV. Merck 1417—20
25. Martin I. Hesser 1421—57
26. Georg Iggenauer 1457—70
27. Johann III. Moshaim 1470—75

---

4) Ille est chronista criticus et omnino fide dignus. Ergo omisimus nomina abbatum saeculi XIII quae nec ille affert, quae vero inveniuntur apud Hugo absque datis: Nicolaus, Giboldus, Marquardus, Otmarus, Godefridus, Ernestus et Dieterus.

28. Heinrich V. Hünlin 1475—1501
29. Konrad III. Ermann 1501—20
30. Johann IV. Lauinger 1520—33
31. Konrad IV. Ermann 1533—43
32. Konrad V. Spleis 1543—49
33. Vitus Weber (Textor) 1549—56
34. Dominicus Freiberger 1556—60
35. Martin II. Ermann 1561—89
36. Martin III. Schlaich 1589—91
37. Balthasar Held 1591—1611
38. Joachim Gieteler 1611—30
39. Ludwig Locher 1630—67
40. Friedrich II. Rommel 1667—72
41. Martin IV. Ertle 1672—1711
43. Herrmann Vogler 1711—44
44. Ignatius Vetter 1744—55
45. Ambrosius Guggenmoos 1755—58
46. Benedikt Stadelhofer 1758—60
47. Mauritius Moritz 1760—82
48. Willibold Held 1782—89
49. Nikolaus Betscher 1789—1803

ROTH S. Joannis Bapt.

Parthenon adnexus canoniae supradictae, sed separatus in aliqua distantia. Cessavit anno 1380. Loco eius nunc est coemeterium et ecclesia eius ad Stum. Joannem Baptistam.

Archivalia et Literatura: vide supra.

RÜTI B.M.V.

Rüthi, Rutti, Riuti, Ruoti, Rutin, Ruthinense.

Non longe a Rapperswyl, Kanton Zürich, Helvetia. Dioc. Konstanz, nunc Chur.

Praepositura, dein (probabiliter anno 1230) abbatia. Non videtur fuisse mon. duplex. Eques Liutoldus de Regensberg-Grüningen anno 1208 tradidit Ulrico praeposito de Churwalden, qui biennio ante monasterium suum ex discordia cum aliquibus confratribus dereliquerat, praedium suum in Rüthi, quod a colonis haereticis habitabatur, ut canoniam novam ibi fundaret. Ab anno 1230 fuit sub paternitate de Weißenau, anno 1300 aedificia fuerunt perfecta. Mater fuit de Himmelpforte, quae saeculo fere post eodem modo est orta ac Rüti. Habuit etiam hospitale, et administravit parochias: Gossau, Aadorf, Eschenbach, Fehraltorf, Fischental, Bollingen (ubi fuit ad tempus parthenon sub directione abbatis Ruthinensis), Dürnten, Elsau, Schmerikon, Seegräben, Dreibrunnen b. Wil, Uster, Volketswil, Wangen. Anno 1388 abbas Peregrinus voluit novam canoniam fundare in loco pugnae de Näfels, sed fuit impeditus. Redditus annui 1354: 150 Marcae argenti. Status personalis: 1415: 15 DD, 1439: 9 DD. Anno 1517 ultimus abbas est infulatus. Disciplina videtur fuisse fere semper bona in hac domo. Cum esset suppressa anno 1525 a gubernio Turicensi, ultimi religiosi diu et tenaciter operati sunt ut vitam com-

munem prosequi et canoniam suam restaurare possent, postremo cum omnibus pretiosis suis et cum archivo aufugerunt in Weißenau, sed frustra. Postea omnia debuerunt reddi gubernio Turicensi. Rüti anno 1706 est combustum. Supersunt pauca de monasterio, ac presbyterium turrisque ecclesiae, quae est nunc parochialis protestantium.

Archivalia: Staatsarchiv des Kantons Zürich, Stadtbibliothek Zürich.

Literatura: HUGO II 715 — WAEFELGHEM 214 — MÜLINEN I 225/27 — NÜSCHELER p. 97 (falso putat fuisse monasterium duplex) — REC I/III — HBL Schweiz V 746/47 — LTK IX 38 — *Kunstdenkmäler des Kantons Zürich*, Bd. II, von H. FIETZ (Basel 1943) S. 207 ff. — P. R. HENGGELER OSB, *Das Prämonstr. Stift R.*, in „*Diasporakalender*" 1940, S. 33/39 — J. R. RAHN, *Die Wandgemälde im Chor der ehemal. Prämonstr. Klosterkirche von R.*, in „*Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde*", Zürich 1904, Neue Serie V. 279/84 — P. S. VÖGELIN, *Das Kloster R.*, in „*Mittlgn. der Antiquar. Gesellsch. Zürich*", XIV (1863) 37/62 — ZELLER-WERDMÜLLER, *Die Präm. Abtei R.*, ibidem XXIV (1894) 183 ff — I. C. ZUPPINGER, *Die Präm. Abtei R.*, Rüti 1894 — GOOVAERTS II 396.

Series Abbatum (Mülinen, Bünger)

1. Udalricus (Praepositus) 1208—21
2. Bertholdus (Abbas) 1232
3. U.sive Wal, praepositus 1237/41
4. Ulricus, Praepositus 1257
5. Heinricus (Abbas, sicut sequentes) 1259—77
6. Walther 1278—81
7. Johannes I. de Regensberg 1284—97
8. Johannes II. de Rheinfelden —1303
9. Hesso 1319—42
10. Heinrich II. 1345—77
11. Bilgeri (Peregrinus) de Wagenberg 1377—92
12. Godefridus Schultheß 1395—1422
13. Albertus 1422—31
14. Johannes III. Zingg 1431—39
15. Johannes IV. Murer 1454/59
16. Ulrich III. Tennenberg 1468—76
17. Marcus Wiler 1477—1503
18. Felix Klauser 1504—25

ST. JAKOB im Prätigau SS. Jacobus (et Christophorus)

Wrethegow, Stus. Jacobus in Silva, — in Rhucentiis, — in Valle Portiana.

In Grisonia, inter Davos et limites austriacos, Dioc. Chur, Helvetia. Nunc appellatur „Kurort Klosters".

Praepositura, quae certe fuit sui juris, sed propter paupertatem tam exigua et tenuis, ut ad tempus videatur fuisse potius domus dependens a Churwalden, cuius filia erat. Integrum archivum periit, fundatores eius nescimus. Bona eius fuerunt quidem extensa, habuit nempe 12 curias, sed fundatio eius inter annos 1208 et 1222 facta est in regione asperrima, inhabitata et deserta, vix ad culturam apta. Monasterium mox hoc vertit

in melius, quod est et habet nunc haec regio, debet illi. Anno 1485 praepositus solus fuit in monasterio. Anno 1525 ultimus praepositus uxorem duxit, combussit totum archivum, etiam ceteri conventuales a fide deferunt. Bona data sunt laicis adiacentibus, thesaurus ecclesiae traditus est abbati Churwaldensi. Ab anno 1622 Austria, sub cuius advocatia fuerat, saepius restitutionem monasterii impetrare conata est, sed frustra. Supersunt tantum turris et presbyterium ecclesiae, quae nunc est parochialis protestantium.

Literatura: HUGO I 851 — WAEFELGHEM 136 — ZAK PAM 13 — MÜLINEN I 221/22 — *Kunstdenkm. des Kantons Graubünden* (edd. POESCHEL) II 132 ff — SIMONET, *Kloster Churwalden vor der Reformation, (Raetica Varia* II 1922) p. 47 — A. EICHHORN, 359/60. — GAUDY 20, 32, 45, Abb. 177 — HBL Schweiz IV 509.

Ex praepositis tantum quatuor sunt noti:

Ulrich 1461 — Paulus 1488 — Konrad Schmelzl 1503 — Bartholomaeus Bilger 1512—25 ultimus.

SCHUSSENRIED (B.M.V. et) St. Magnus

Scucenried, Shuzzin-, Schusin-, Scuzzenriet, Sorech, Sorec (cf. Jud. 16, 4) Soreth(um).

In medio inter Ravensburg et Munderkingen, in Suevia Superiori, Württemberg, Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg.

Praepositura, dein (1440) abbatia celebris. Fundata anno 1183 a fratribus Berenger et Conrado, equitibus de Schussenried, qui ambo intraverunt. Filia de Weißenau. Non fuit monasterium duplex. Multa passa est in bellis, saepius igne combusta est. Parochiae et ecclesiae incorporatae: Schussenried, Reichenbach, Allmannsweiler, Untereggatsweiler, Steinhausen, Muttensweiler, Oggelshausen, Stafflangen, Attenweiler, Winterstettendorf, Otterswang, Eberhartzell, Michelwinnaden et Eggmannsried cum peregrinatione, ubi canonia famosam ecclesiam erexit. 1650: 12 DD, 1802: 30 DD. Saeculo XVIII ingens novum monasterium aedificare coepit, sed non perfecit. Abbas Ludovicus Mangold (1582—1604) infulatus est. Usque ad finem canonia, quae fuit imperialis, habuit celebrem scholam. Anno 1803 addictum fuit comitibus de Sternberg-Manderscheid, qui monasterium suppresserunt et postremo anno 1835 gubernio Württembergensi vendiderunt. Dein facta est fabrica ferraria, magna pars novi aedificii fuit demolita anno 1840. Ab anno 1875 est manicomium, splendida bibliotheca — ex pulcherrimis probabiliter huius saeculi in Europa — nunc est oratorium simultaneum. Ecclesia, magnificis stallis ornata, est parochialis.

Archivalia: Staatsarchiv Stuttgart Pfarrarchiv Schussenried, Necrologium (1703) in Arch. Abbatiae Averbodiensis.

L i t e r a t u r a: HUGO II 819/34, Prob. 509 — WAEFELGHEM 274 — KDK 163/64 — LTK IX 356 — HEYD II 188/89, III 159/61 — HAUNTINGER 17/19 — KEPPLER 148/50 — REC I/III — WUB II 349, III 106, 212 — WELLER 284 — ERZBERGER 382/85, 413/19 — KRIESSMANN 34/37 — SIEBMACHER 20 — BÜNGER 231 — *Anal. Praem.* V (1929) 374/82, et XIV (1938) 265 ff, XV (1939) 113 ff — P. BECK in *D. Arch. f. Schw.* I (1884) 32/46, III 7 ff, 13/15, 92 ff, IV Beilage zu 1, 7 ff, 11/13; IX 93/96, X 1 ff, 20/27; XI 37, 11, 4—6; XIII 97/108; XVI 160/64; XVIII 1/11, 33/40 — GOOVAERTS I 26, 34, 51, 61, 95, 125, 235, 257, 329, 344, 351, 359, 445, 463, 561, 579, 586, 590, 598, 599, 614, 630, 636, 637 II 74, 90, 122, 141, 149, 176, 244, 349, 388, 405, 435, III 154, 156, IV 101, 169, 205, 320/22 — B. RUESS scripsit plus quam 30 articulos in variis periodicis, hi omnes congesti sunt in libro „*Aus Schussenrieds Kunst und Geschichte*", 2 Bände, Waldsee 1938 — P. WEISSENBERGER, *Eine Bau- und Kunstchronik der Präm. Abtei Sch.* 1683/1772, *Anal. Praem.* XXII/XXIII (1946/47) 91/120 — B. WILHELM, *Schweikart und Mohr, zwei schwäbische Flieger aus alter Zeit*, in „*Illustrierte aeronautische Mitteilungen* XIII 441/45 — *Necrologium* edd. BAUMANN MGH Necr. I 205/08 — GAMS, *Personalstand des Klosters Sch. 1802*, in *Tübinger Quartalschr.* 1879, 472/75 — BREHM 129 — LAIRUELZ 406.

S e r i e s a b b a t u m (Rueß)

1. P r a e p o s i t i

1. Friedrich 1183—88
2. Mangold 1188—92
   Sedisvacantia 1192—1205
3. Menfried 1° 1205—08
4. Luither 1208—09
5. Burkhard 1209—15
6. Konrad I. v. Besserer 1215—18
7. Menfried 2° 1218—20
8. Rudolf 1221—22
9. Konrad II. 1223—48
10. Bertold I. 1248—78
11. Ortholf I. v. Wielin 1278—81
12. Heinrich I. 1282—90
13. Albert 1290—1302
14. Konrad III. 1302—26
15. Ortholf II. Schorp 1326—56
16. Berthold II. v. Altheim 1356—63
17. Johannes I. v. Veser 1363—71
18. Hiltbrand v. Wielin 1371—1404
19. Konrad IV. 1404—20
20. Johannes II. Rothmund 1420—38

2. A b b a t e s (1440)

21. Konrad V. Rauber 1438—66
22. Petrus Fuchs 1467—80
23. Heinrich II. Österreicher 1480—1505
24. Johannes III. Wittmayer 1505—44
25. Gallus Müller 1544—45
26. Jakob Renger 1545—52
27. Benedikt Wall 1552—75
28. Oswald Escher 1575—82
29. Ludwig Mangold 1582—1604
30. Christoph Müller 1604—06
31. Martin Dietrich 1606—21
32. Matthaeus Rohrer 1621—53
33. Mathias Binder 1653—55
34. Augustin Arzet 1656—66
35. Bernhard Henlin 1666—73
36. Vincentius Schwab 1673—83
37. Tiberius Mangold 1683—1710

38. Innocentius Schmid 1710—19
39. Didacus Ströbele 1719—33
40. Siardus I. Frick 1733—50
41. Magnus Kleber 1750—56
42. Nikolaus Kloos 1756—75
43. Joseph Krapf 1775—91
44. Siardus II. Berchtold 1792—1803

STRASBOURG Omnium Sanctorum

Straßburg Allerheiligen. Cella OO. SS. Argentinensis. (Comestorff, quod habetur in Cat. Lepaige, et Commentar, ut apud Lairuelz, numquam appellabatur haec domus. Agitur potius in hisce catalogis de „Conradsdorf" male lecto et peius apposito. Vide sub Circaria Vadegotiae).

Metropolis Alsatiae, sedes episcopalis, tunc temporis pertinuit ad Germaniam, nunc vero ad Galliam.

Monasterium primitus ordinis Saccitarum, fundatum inter annos 1254 et 67. Post dissolutionem huius ordinis anno 1297 emptum est ab abbatia Omnium Sanctorum in Nigra Sylva, quae ei nomen suum dedit. Pars saccitarum rite transiit ad ordinem nostrum. Qua ex causa probabiliter monasterium, quod fuit apparenter prioratus conventualis tantum, tantopere collapsum est, ut supprimi debuerit. Fuit vacuum ab anno 1320, anno 1327 vero ab ordine cum omnibus pertinentiis venditum est equiti Argentinensi Henrico von Müllenheim, qui ibi oratorium instituit cum 5 praebendis pro sacerdotibus saecularibus. Anno 1791 suppressum est, ab anno 1854 est ibi domus matrix Sororum Misericordiæ.

Archivalia: vix supersunt. Vide Allerheiligen, et Arch. Dép. du Bas-Rhin.

Literatura: HUGO I 543, prob. 447/52 — WAEFELGHEM 66 — MÜLLENHEIM, *Das alte Bethaus Allerheiligen zu Straßburg*, Straßburg 1880 — E. L. STEIN, *Die Geschichte des Kollegiatstiftes Jung St. Peter zu Straßburg*, Freiburg i. Br. 1920 — J. M. CLAUSS, *Historisch-Topographisches Wörterbuch des Elsaß*, Zabern 1895/1914 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 79. — BLOCH II 2419, 2430.

UNTERMARCHTAL

non longe ab Obermarchtal, Württemberg, Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg

Parthenon adnexus abbatiæ Marchtalensi, cum illa simul juxta canoniam fundatus. Circa annum 1200 habuit 40 sorores. Anno 1217 translatus est in U. Anno 1273 omnino est suppressus.[5]) Dein fuit curia abbatiæ, nunc vero, omnino mutata et ampliata, est domus matrix Congregationis dioecesanæ Sororum Sti. Vincentii de Paul.

Literatura: Hugo II 142, cetera vide sub Obermarchtal.

[5]) Documentum vero illud celebre Praepositi Conradi, in omni literatura ut lepidum et curiosum quid allatum, videtur esse spurium. Originale numquam inventum est, prima vice habetur apud BRUSCHIUM, auctorem parum fide dignum, quem iam Sebastianus Sailer, clarus ille Scriptor Marchtalensis, hac de causa „fabrum mendacii" increpat.

URSBERG SS. Petrus et Joannes Evangelista

Ursperga, Ursberch, Ursburg.

Prope Krumbach, in Suevia Bavariae, Dioc. Augsburg.

Præpositura, dein (post annum 1349) abbatia. Monasterium duplex, vide Burk. Fundata, ut traditio fert, sollicitante Sancto Norberto, non 1125, sed potius inter annos 1126 et 28 a comite Wernhero de Schwabegg. Filia Præmonstrati. Post annum 1350 facta est immediata et imperialis (1802: 512 subditi, redditus annui 34 000 florenorum.)Anno 1414 infulati sunt abbates. Parochiæ incorporatæ: Baiersried, Attenhausen, Oberrohr, Mindelzell, Billenhausen, Langenhaslach. Filiæ: Roggenburg, Schäftlarn, Osterhofen, Neustift. Igne combustum est annis 1142, 1224, 1525 et 1632, hac ultima vice fuit in ruinis usque ad annum 1673. 1764: 26 DD, 1802: 23 DD. Anno 1803 suppressum est a gubernio Bavarico, conventus vitam communem adhuc per tres annos prosecutus est. Ecclesia nunc est parochialis, monasterium ab anno 1884 est domus curatoria pro cura claudorum, mutorum, debilium et fatuorum, fundata a presbytero Dominico Ringeisen. Aedificia integra supersunt.

Archivalia: Multa perierunt, per crebra incendia. Reliqua in Haupt-Staatsarch. Staatsbiblioth et Kreisarchiv, München, Staatsarch. Neuburg, Ordinariatsarchiv et - bibl. Augsburg (Necrologium et Chronicon VI voll. auct. G. KORNMANN) Staatsbiblioth. Dresden (celebre Chronicon Urspergense auct. Praeposito BURCHARDO) Bibl. Scotorum Vindobonae (aliud Chronicon auct. G. KORNMANN).

Literatura: LAIRUELZ 408 — HUGO II 1147, prob. 707/11 — WAEFELGHEM 304 — WUB (v. Index) Reg. R. Boic. (item) — BRUSCHIUS I 595/620 - SIEBMACHER 87 — KDK 109 — BÜNGER 106, 116, 176 — LIENHARDT *Hag. Eph.* 76, 216, 219, 269, 308, 318, 356 — ZIMMERMANN, *Klosterheraldik* 160/61 — *KHAMM* III 2 480/517 — LINDNER *Monast. August.* 115/18 — LÜNIG XVIII *Spicileg. Eccles.* III 672/80 — BRACKMANN GP II 83/84 — *Sulzbacher Kal.* 1888 — PETRUS 825 ff — BRAUN II 73 — STEICHELE VIII 615 — REC I/II — SCHEGLMANN III 2 397/428 — *Bavaria* II 1093 — GAMS, *Personalstand von U. 1802*, in *Neuburger Collectaneenblätter* 1882, 99/101 — GOOVAERTS I 18, 51, 55, 95, 139, 240, 244, 246, 460, 509/12, 531, 537, 561, 576, II 157, 193, 203, 240, 242, 372, 376 III 29, 42, 183 IV 17, 324, 326, 213 — COTTINEAU 3244 — A. SCHRÖDER, *Das Traditionsbuch und das älteste Einkommensverzeichnis des Klosters U.*, in *„Jahresbericht des Hist. Vereins Dillingen“* VII (1894) 1/39 — G. SCHRÖDER in *„Deutsche Illustr. Rundschau“* 1925, 245/76, in: *Ursberger Kalender* 1926 33/43, et in *„Bayerland“* 1929 (XL) Nr. 2 — A STARA in Anal. Praem XII 101, 207/08 — Necrologium MGH SS Necr. I 128/38.

Chronicon Urspergense (auctore praepos. Burchardo) impressum est Augustae anno 1515, ed. MGH SS XXIII 333/83. De uberrima literatura hoc de celebri chronico hic curare nequimus, quia ad historiam ipsius monasterii nihil refert.

Hoc chronicon nequaquam continuatum est a successore Burchardi, Conrado de Liechtenau, ut hactenus generatim putabatur. Integrum opus, quod pro historia Germanici Imperii est praestantissimum, a Burchardo praeposito est coniectum. (Cf. Alois Meister, Grundriß der Geschichtswissenschaft I 2, Leipzig 1906).

Series abbatum (Kornmann)

1. Praepositi

1. Ulrich I. 1125—36
2. Grimo 1136—72
3. Walchun 1172—78
4. Dietrich I. 1178—82
5. Ulrich II. v. Hasberg 1182—1203
6. Ulrich III. 1203—08
7. Friedrich I. 1208—15
8. Burchard 1215—26 res. † 1230
9. Konrad I. von Liechtenau 1226—40
10. Berthold I. 1240—45
11. Konrad II. v. Winzern 1245—48
12. Friedrich II. 1248—57
13. Heinrich I. von Knöringen 1258—62
14. Hermann 1° 1262—68 depos.
15. Dietrich II. 1268—75
16. Herrmann 2° 1275—83
17. Ludwig I. 1283—95
18. Heinrich II. v. Knöringen 1295—1300
19. Albert I. von Eßlingen 1300
20. Berthold II. v. Marchtal 1300—01
21. Ludwig II. 1301—18
22. Heinrich III. von Kirchheim 1318—23
23. Konrad III. Pileolus 1323—24 res.
24. Heinrich IV. Ziechenbogen 1324—33
25. Albert II. 1333—40
26. Heinrich V. Keller 1340—48 res.
27. Berthold III. 1348—55

2. Abbates

28. Heinrich VI. v. Rain 1355—74
29. Albert III. 1374—98
30. Heinrich VII. v. Pfeffenhausen 1398—1407
31. Wilhelm I. Sartor 1407—48 res.
32. Balthasar v. Seebach 1448—49
33. Jodocus Seiz 1449—58
34. Ulrich IV. Säckler 1458—69 depos.
35. Johannes I. Gerngroß 1469—79
36. Johannes II. Ribler 1479—1500 res.
37. Wilhelm II. Henselmann 1500—23
38. Thomas Mang 1523—69
39. Georg I. Lechler 1569—75
40. Georg II. Lock 1575—89 res.
41. Michael Ammann 1589—92
42. Jacobus Müller 1592—95
43. Johannes III. Sausenthaler 1595—1617
44. Vitus Schönhainz 1617—28 res.
45. Matthaeus Hechenrieder 1628—72
46. Maximilian Endgruber 1672—81
47. Joseph I. Dürr 1681—1708 res.
48. Joseph II. Held 1708—29

49. Johannes Evang. Haller 1729—46 res.
50. Joseph III. Seitz 1746—71
51. Wilhelm III. Schöllhorn 1771—90
52. Aloysius Högg 1790—1803

WEISSENAU SS. Petrus et Paulaus

Primis saeculis appellabatur tantum Au, Ouwe, Augia. Deinde Minderau, Augia Minor, A. parva, Minoraugia, postremo Augia Alba, Albaugiensis, Augia Candida.

Prope Ravensburg, Württemberg. Dioc. Konstanz, nunc Rottenburg.

Præpositura, dein (1257) abbatia insignis. Monasterium duplex, vide Mariatal. Fundata anno 1141 a Gebizone de Wisemburg, ministeriali Guelforum. Filia de Roth, mater de Schussenried. Ecclesiæ administratæ: Eschach, Taldorf, Wilhelmskirch, Ravensburg St. Christina, ibidem St. Jodocus, Bodnegg, Manzell, Risenbach, Oberzell, Ummendorf, Grünkraut, Gornhofen, Bernloch, Fischbach, Alberskirch. Anno 1283 Comes Rudolfus de Habsburg donat reliquiam pretiosissimi Sanguinis, ad quam fit deinceps celeberrima peregrinatio. Abbatia fuit imperialis, posseditque 137 vicos et prædia. Bibliotheca eius fuit præclara, abundans pretiosissimis manuscriptis et libris (vide catalogum eorum apud Hugo). Anno 1596 infulantur abbates. Status personalis 1191: 24 DD, 60 Conv.; 1549: 20 DD et 8 Cler.; 1600: 10 DD; 1616: 24 DD; 1724: 29 DD; 1794: 23 DD. Anno 1803 abbatia simul ac Schussenried addicta est Comiti de Sternberg-Manderscheid, qui eam suppressit et postea gubernio Württembergensi vendidit. Ecclesia est parochialis, monasterium ab anno 1892 est manicomium.

Archivalia: praesertim vero et bibliotheca sunt dispersa in totam Europam. Staatsarchiv Stuttgart, Fürstl. Waldburgisches Archiv Zeil, Landesarchiv Karlsruhe (ubi est Necrologium), Stiftsbibliothek St. Gallen.

Literatura: LAIRUELZ 406 — HUGO II 287/304, prob. 149/53 — WAEFELGHEM 319, 381, — WUB II 61, 147 — WELLER 279/80 — HEYD II 269/70 — BRUSCHIUS 13/18 — LÜNIG 746/77 — LIENHARDT 100, Auct. 21, 53, 58 — KEPPLER 378/82 — BRACKMANN GP II 229/30 — KDK 151/52 — LEHMANN I 407/12 — HAUNTINGER 108/11 — BÜNGER 28, 231 — GOOVAERTS I 74, 92, 222, 249, 258, 306, 343, 346, 353, 366, 372, 402, 423, 430, 437, 448, 488, 492, 580, 594, 599, 615, 620 II 76, 149, 163, 175, 229, 396 III 48, 147, IV 169, 214, 315, 333 — *Anal. Praem. III* (1927) 360 ff et VI (1930) 452 — HAUCK IV 988 — LTK X 804 — KRIESSMANN 44—46 — C. A. BUSL, *Zur Geschichte des Präm. Klosters W.*, Ravensbg 1883 — IDEM, *Neues zur Baugeschichte der Präm. Abtei W.* in *Arch. f. Chr. Kunst* XII (1894) 32/35, 40/45, 55 — IDEM, *Das große Abteiwappen von W.* in: *D. Arch. f. Schw.* XII (1894) 77 ff — P. GAMS, *Der Personalstand der Abtei W. 1802,* in: *Tübinger Quschr.* 1879, 467/70 — A. JOHN, *Historia Imperialis canoniae Minoraugiensis ab anno 1145 usque ad an. 1763,* Konstanz 1763 — LEHMANN, *Verschollene und wiederaufgefundene Reste der Klosterbibliothek*

von W., in ZBBW (1932) 1/11 — REC I-III — F. A. RIEFF, *Geschichte der Domäne Manzell und im Zusammenhang damit des Klosters W.*, Lindau 1895 — SCHMIDT, *Kloster W.* (Deutsche Kunstführer) Augsburg 1929 — *Necrologium* edd. MGH Necr. I 153/65 et MONE in ZGOrh VIII (1857) 317/26 — *Codex traditionum saeculi XIII (Acta Sti. Petri in Augia)* Orig. in St. Gallen, (Vadiana) edd. BAUMANN in ZGOrh XXIX (1877) 1/128 et XLII (1890) 359/73 — STAELIN II 728/30 — ERZBERGER 378/82 — DArchfSchw. 27 (1909) 11 ff et 29 (1911) 25 ff — BREHM 133/35, 150 f — Kdm. Württ., OA. Ravensburg (1931) 77/118.

Series abbatum (Rieff)

1. Praepositi

1. Wernher 1145—
2. Herrmann I. † 1175
3. Ortolf 1° 1175—80, res.
4. Albert 1180—83 res.
5. Ulrich I. v. Tann 1183—91
6. Ortolf 2° 1191—1203, res.
7. Konrad I. 1203—17 (postea Abb. Gen.)
8. Ulrich II. 1217—37
9. Herrmann II. 1237—57

2. Abbates (1257)

10. Heinrich I. 1257—66
11. Herrmann III. 1266—70
12. Heinrich II. 1270—79
13. Heinrich III. v. Ankenreut 1279—84
14. Heinrich IV. 1284—94
15. Rudolf I. 1294—97
16 Johannes I. 1297—1303
17. Wernher II. 1303—08
18. Johannes II. 1309—48
19. Burkhard Holbein 1348—59
20. Heinrich V. 1359—67
21. Wernher III. Ruch 1367—91
22. Rudolf II. von Küpfenberg 1391—96
23. Gerung 1396—1423
24. Johannes III. Fuchs 1423—70
25. Nikolaus Hüglin 1470—74
26. Johannes IV. Schütz 1474—83
27. Johannes V. Gäßler 1483-95, res.
28. Johannes VI. Mayer 1495—1523
29. Jakob I. Murer 1523—33
30. Ulrich III. Sattler 1533—49
31. Andreas Rietmann 1549—57
32. Jakob Häblin 1557—63
33. Michael I. Hablützel 1563—75
34. Martin Schraff 1575—77
35. Leonhard Sauter 1577—82 res.
36. Matthias Insenbach 1582—95
37. Christian Hablützel 1595—99
38. Jakob II. Mayer 1599—1616
39. Johann Christoph I. Härtlin 1616—44
40. Bartholomaeus Eberlin 1644—81
41. Norbert Schaller 1681—84 res.
42. Michael II. Muesacker 1684—96
43. Johann Christoph II. Chorros 1696—1708
44. Leopold Mauch 1708—22
45. Michael III. Helmling 1722—24
46. Antonius I. Unold 1724—65
47. Ambrosius John 1765—73
48. Antonius II. Unold 1773—84
49. Carolus Ummenhofer 1784-94
50. Bonaventura Brehm 1794—1803, † 1818

DUBIA

EDELSTETTEN SS. Joannes Bapt. et Evang.

Parthenon nobilis canonissarum sæcularium, non longe ab Ursberga. Fundatus est, ut fertur, a Gisela Comitissa de Schwabegg, sorore fundatoris de Ursberg. Moniales ibi in initio regulam strictiorem sunt secutæ, erant quidem canonissæ ordinis Sti. Augustini, et adest probabilitas haud tenuis, eas in actu fundationis fuisse Præmonstratenses. Grimo Kornmann dicit in Chronico suo Ursbergensi (1805): „expulsas anno 1142 a canonicis moniales Ursbergenses confugisse ad sorores fundatoris Swinhilden et Giselam, et ipsis intercedentibus alias in Burk, alias in Edelstetten, a viris remotiores, acceptas esse traditur. Consonat Joannes Le Paige in Bibliotheca Præmonstratensi". Hoc est unicum testimonium quod innuit in Edelstetten forsan in initio fuisse moniales Præmonstratenses sub directione abbatiæ Ursbergensis. Consanguinitas fundatorum, vicinitas locorum et præsertim passus supradictus „a viris remotiores" loquuntur in favorem huius hypothesis. Silentium documentorum parum refert, quia saepius evenit, ut canonissæ sæculares postea omnia documenta probantia eas initio fuisse vere regulares, diligenter tulerint de medio, ne auctoritas quæpiam eas obligare posset hoc iugum iterum assumere.[7]) Audiamus, quid scribat Kornmann ipse in suo „Versuch einer Geschichte des Damenstiftes Edelstetten 1805" (MS in Archivo dioecesano Augustano Nr. 138): „Die gnädigen Stiftsdamen haben niemals etwas davon hören wollen, daß ihre ältesten Vorfahrerinnen Klosterfrauen gewesen sein sollen, und haben alles fleißig aus dem Weg geräumt, was hierfür zum Beweis hätte dienen können. Doch habe ich soviele Spuren gefunden, daß ich mich für verbunden halte, meine Entdeckung zu veröffentlichen: die ersten Klosterfrauen von Edelstetten sind nichts anderes gewesen als vertriebene Nonnen von Ursberg."

Revera ex hoc defectu documentorum historia fundationis et primi temporis huius asceterii est valde obscura. Fundatum est probabiliter simul cum Ursberga anno circa 1128. Gisela fuit prima antistes, et nequaquam abbatissa, sed potius magistra vel priorissa. Sorores ibidem pie vixerunt, ut scribit Kornmann, sed absque regula distincta. Dum fundatrix erat in vivis, disciplina viguit bona, sed post mortem eius est collapsa, ita ut iubente Episcopo Augustano advocata est Mechtildis abbatissa e monasterio Dießen O.S.A. anno 1153 vel 54, quo facto Edelstetten salvatum et simul tamquam abbatia huic ordini incorporatum est.

Ideo possumus suspicari sequentia: Omnino est probabile, comites de Schwabegg intendisse, asceterium in Edelstetten a se initiatum regulæ ac

[7]) Idem factum esse videtur in Elsey et Stoppenberg (Circ. Westfaliae).

directioni Ursbergensium subjicere. Forsan ad breve tempus hoc et factum est. Sed ordo noster illis suis primis annis, dum monasteria duplicia adhuc erant norma generalis, vix parthenonem a canonia virorum separatum admisit.

Ergo sorores Edelstettenses practice sibi ipsis erant derelictæ et vixerunt absque regula, usquedum a canonia Dießen sunt reformatæ. Factum hoc nobis videtur probare supra dicta, quod nempe fundatores aggregationem ad nostrum ordinem intendebant et immo ad tempus conati sunt. Quia si ab initio apparuisset hoc fieri non posse, Gisela certe gregem suum statim alii ordini subjecisset. Floruit deinde Edelstetten tamquam abbatia imperialis canonissarum sæcularium usque ad annum 1803.

Literatura: BACKMUND, *Neuere Forschungen* 81 — J. ZELLER, *Stift Edelstetten*, in: *Archiv d. Geschichte des Hochstifts Augsburg* IV 370—432 — KORNMANN, MSS supra et sub Ursberg allata. — LINDNER, *Mon. Aug.* 119/20 — BRACKMANN GP II 1 86/87 — PETRUS 294/97.

PRAETERMISSA

KALCHRAIN in Helvetia.

Parthenon Ord. Cist. a fundatione sæculo XIII usque ad suppressionem anno 1848. Th. Schwegler in opere suo „Geschichte der katholischen Kirche in der Schweiz" (Schlieren 1935) p. 219 falso eum ordini nostro attribuit, quem errorem ipse recitificat in secunda editione huius operis (Stans 1943)

SINDELFINGEN

in Württemberg. Apud HEIZMANN, *Das Präm.-Kloster Allerheiligen* S. 8 erronee dicitur fuisse O. Præm. Revera semper fuit canonia O.S.A.

CIRCARIAE VADEGOTIAE ET ILFELDIAE

Ambae Circariae quidem seiunctim inseruntur, sed quoad sequentes notiones generales eas coniungendas esse duximus.

Primitus ,teste catalogo primo Ninivensi, Circaria Vadegotiæ sola existebat. Sed anno 1224 canoniæ Ilfeld et Vessra a Saxonia se separabant et Vadegotiæ sunt adscriptæ, ita ut nimia facta fuerit extensio huius circariæ. Ideoque, ut legimus in eodem catalogo Ninivensi, paulo post Capitulum Generale decrevit: „Cum propter remocionem et distanciam ecclesiarum ab invicem Circaria Wadegocie a visitatoribus annuis minime valeat visitari, de consilio diffinitorum prædictam circariam divisimus." . . . et quidem in Vadegotianam et Ilfeldensem.

Satis extensæ nihilominus manebant ambae Circariæ. Vadegotiana, in occidente potius et versus meridiem, complectens 12 monasteria virorum et totidem sororum, extendit se in partes Palatinatus et Hassiæ, id est, in diœceses Moguntinam, Wormatiensem et Trevirensem. Ilfeldensi vero, versus septentrionem et orientem sitæ, adscriptæ erant 7 domus virorum et 16 monialium, dispersæ per Thuringiam, Franconiam et Hassiam superiorem, et quidem omnes sitæ intra fines diœcesium Moguntinæ et Herbipolensis, ad quorum territoria sæcularia etiam haud paucæ pertinuerunt. Vadegotiana immo appellata est aliquando „Circarie Maintz" (cf. E. Valvekens, Les visites canoniques des abbayes prémontrées au XVI s., An. Præm 1946/49 p. 168)

Inter propagatores ordinis his in regionibus laudandus est præsertim Ludovicus Comes Arnsteinensis, dein prætermittere nolumus Godefridum Comitem Cappenbergensem et fratres eius, neque Ottonem Episcopum Bambergensem, Comites de Hohnstein, de Henneberg, Wernerum de Bolanden et alios.

Fines harum circariarum non fuerunt stabiles nec sunt omnino certæ. Allerheiligen et Hagenau tum pertinebant ad Vadegotianam tum ad Suevicam. Altenberg initio Vadegotiæ adscripta erat, dein vero Westfaliæ. Brunnenburg ab Hugo in suis Annalibus etiam Vadegotianæ attributum, revera ut filia proxima de Arnstein ad Westfaliam pertinuit ibidemque a nobis insertum est. De parthenone Wirberg in Hassia, in omnibus fontibus ordinis deficiente, suspicari tamen possumus saltem ex

situ eius eum ad Vadegotiam pertinuisse. De paternitate in Hachbornense asceterium disputabant sæculo XV abbates de Cappella et Ilbenstadiensis, ideo, quia parthenon generatim quoad circariam est secutus patri abbati, non fuit certum, utrum ad unam an ad alteram circariam pertinuerit.

Ambæ Circariæ nomen suum habent de præcipuis maximisque earum canoniis, quae vero sitae erant in margine earum. Vadegotia in limitibus Galliæ in extremo occidente, Ilfeldia in septentrione longinquo, ambæ sat distantes ab aliis canoniis, quibuscum initio nec vinculum paternitatis nec alia organica unio eas ligavit.

Spieskappel, Wadgassen et Rotenkirchen iam ab initio fuerunt abbatiæ. Iure pontificalium generatim non gaudebant prælati præter paucos præcipue a sæculo XVII. Magnus est numerus parthenonum. Nullibi tam aperte decreto de aboliendis asceteriis opponebatur quam his in circariis. Ilbenstadt et Oberzell usque ad medium sæculum XIII, et Spieskappel adhuc diutius manserunt monasteria duplicia in sensu primitivo. Fere omnes canoniæ sæculo XII fundatæ habuerunt sua asceteria, aliquo quidem translata, sed arcte illis adnexa usque ad suppressionem. Multoties parthenones fundati sunt omnino indepententer a canoniis virorum, et facti sunt domus ordinis spectabiles. Septem monasteria duplicia fundata sæculo XII, eiectis sæculo sequenti vel XIV canonicis, versa sunt in asceteria. Parthenones generatim nobilitati erant reservati, praesertim in Franconia et Hassia, magnum in detrimentum disciplinae.

Duo monasteria (St. Elisabeth et Bruderhartmannszell) orta sunt ex cellis eremitarum[1]), duo alia (Kaiserslautern et Hagenau) ex hospitalibus.

Iam scimus sæculo XII Præmonstratenses sæpius adhuc fuisse designatos tamquam „Ordinis Sti. Augustini". Sed in Hassia hic mos videtur viguisse longe diutius. Promiscue domus ibi sitæ præsertim asceteria, tum O. Præm., tum O.S.A. vocantur, ita ut autores indigenæ, historiæ ordinis consuetudinumque illius ignari, sæpius ea falso Augustinis attribuerent. Quod valet præsertim de Retters, Rode, Homberg, Eppenberg, Wirberg et aliis.

Nihilominus manet incertitudo hac de re. Nam reapse in hac regione plures canoniæ et parthenones O.S.A. adhuc sæculo XIII ad ordinem nostrum transierunt, et plures illi aliquamdiu tantum adhærentes, iterum ad pristinum ordinem sunt reversi. Paternitatibus pristinis in his circariis plerumque postea illa Præmonstrati est substituta.

Scientiæ in his circariis medio ævo, et in superstitibus paucis canoniis et postea optime floruerunt.

---

[1]) Hoc sæpius in ordine contigit: Silly, Isledieu, Vicogne, Cockersand, St. Salvator et alibi.

Sic dicta reformatione sæculi XVI, et facto quod Episcopi (præsertim Moguntinus et Herbipolensis), conventus collapsos et exstinctos sibi arripuerunt nec eos umquam restituerunt, de his circariis Vadegotiana et Ilfeldensi circa annum 1600 nihil superfuit nisi Wadgassen ipsa, ambo Ilbenstadt et ambæ Cellæ, quæ omnes provisorie tunc adjunctæ sunt Circariæ Westfaliæ. Cum spes ordinis, domus has perditas umquam recuperandi pace Westfalica anno 1648 facta sit irrita, hæc unio trium Circariarum facta est definitiva et legalis, quoad Ilfeldiam vero anno 1737 tantum. Canoniæ supra laudatæ floruerunt deinde usque ad revolutionem et sæcularisationem, quæ eas everterunt.

Aedificia mediævalia non multa supersunt, immo interitus totalis maioris partis canoniarum est plangendus. Manserunt tamen pulchræ ecclesiæ romanicæ in Ilbenstadt, Merzig, Enkenbach et Germerode, et ruinæ similium in Vessra et Konradsdorf, ne prætermittamus ecclesiam in Kaiserslautern, in stylo transitionis constructam. De ædificiis claustralibus unum tantum spectabile est conservatum, nempe Oberzell.

FONTES

BECKER *Das Nekrolog der vormaligen Abtei Arnstein*, in: *Nass. Ann. XVI* (1881)

DE BUCK *Vita Beati Ludovici Comitis de Arnstein*, Bruxellis 1864 (etiam habetur in BOEHMER, *Fontes Rer. Germ.* III 326/39)

DOBENECKER *Regesta diplomatica necnon epistolaria historiae Thuringiae* 4 voll. in 7, Jena 1896/1935

X. GLASSCHROEDER *Urkunden zur Pfälzischen Kirchengeschichte* I (München 1903), II *Neue Urkunden zur Pfälzischen Kirchengeschichte* (Speyer 1929/30)

V. F. de GUDENUS *Codex diplomaticus anecdotorum res Moguntinas... illustrantium*, 5 tomi, Göttingen/Frankfurt/Leipzig 1743/68

H. REIMER *Hessisches Urkundenbuch* 3 Bde Leipzig 1891

SAUER *Codex diplomaticus Nassovicus*, 2 Bde, Wiesbaden 1886/87

SCHOETTGEN-KREYSIG *Diplomataria et Scriptores historiae Germaniae* medii aevi, 3 voll., Altenburg 1753/60

J. A. SCHULTES *Diplomatische Geschichte des gräflichen Hauses Henneberg* 2 Bde, Leipzig/Hildburghausen 1780/91

IDEM *Directorium Diplomaticum oder chronologische Auszüge aus den sämtlichen über die Geschichte Obersachsens vorhandenen Urkunden*, 2 Bde, Altenburg 1821/Rudolstadt 1825

A. WYSS *Hessisches Urkundenbuch* 3 Bde., Leipzig 1879/91

LITERATURA

Baudenkm. Pfalz *Die Baudenkmale in der Pfalz.* Gesammelt und herausgegeben von der Pfälzischen Kreisgesellschaft des Bayr. Architekten- und Ingenieurvereins, 5 Bde, Ludwigshafen 1884/97

J. K. BUNDSCHUH, *Geographisch-statistisch-topographisches Lexikon von Franken*, 6 Bde., Ulm 1799/1802

L. CLEMM, *Bibliographie zur hessischen Geschichte*, Darmstadt 1931

v. DEHN - ROTFELSER u. LOTZ, *Die Baudenkmäler im Reg.-Bez. Kassel*, Kassel 1870

W. DERSCH, *Hessisches Klosterbuch*, 1. Aufl. Marburg 1915, 2. Aufl. 1940

IDEM, *Neuere Veröffentlichungen zur Geschichte der Prämonstratenser in Hessen* (1915/24) in: Anal. Praem. I (1925) 69/76

DIEHL, *Hassia Sacra*, 8 Bde, Darmstadt 1931/35

M. FREY, *Versuch einer geographisch-historisch-statistischen Beschreibung des bairischen Rheinkreises*, 4 Bde., Speyer 1836

I. GROPP, *Collectio scriptorum et rerum Wirceburgensium novissima*, 4 tomi, Frankfurt/Leipzig/Würzburg 1741/50

D. HAEBERLE, *Pfälzische Bibliographie*, Speyer 1927

HERRMANN, *Thüringische Kirchengeschichte*, 2 Bde, Jena 1937/40

K. HOPP, *Geschichte der Herrschaft Kirchheim auf dem Gau*, Kirchheimbolanden 1900

A. HUYSKENS, *Die Klöster der Landschaft an der Werra*. Regesten und Urkunden, Marburg 1916

G. KLEINFELD - H. WEIRICH, *Die mittelalterliche Kirchenorganisation im oberhessisch-nassauischen Raum*, Marburg 1937

G. F. KOLB, *Statistisch-topographische Schilderung von Rheinbayern*, 2 Teile, Speyer 1831/33

A. KOELLNER, *Geschichte der Herrschaften Kirchheimbolanden und Stauf*, Wiesbaden 1854

KREMER, *Origines Nassoicae, Genealogische Geschichte des Nassauischen Geschlechts*, Wiesbaden 1779

J. M. KUCHENBECKER, *Analecta Hassiaca*, Collectio I-XII, Marburg 1728/48

G. LINK, *Klosterbuch der Diözese Würzburg*, 2 Bde, Würzbg. 1876

DE LORENZI, *Beiträge zur Geschichte sämtlicher Pfarreien der Diözese Trier*, 2 Bde., 1887

F. LUTHMER, *Die Bau- und Kunstdenkmale des Regbz. Wiesbaden*, Frankfurt a. M. 1907

J. MARX, *Geschichte des Erzstiftes Trier*, 5 Bde., Trier 1858/64

J. MEISENZAHL, *Das Prämonstratenser-Chorherrnstift Veßra*, Meiningen 1914

W. MUELLER, *Hessisches Ortsnamenbuch*, Darmstadt 1937

G. PALZER, *Das Erzbistum Mainz, seine Archidiakonate, Archipresbyterate, Stifle und Klöster im Anfang des 16. Jhs.*, Mainz 1935

X. REMLING, *Urkundliche Geschichte der ehemaligen Abteien und Klöster im jetzigen Rheinbaiern*, 2 Teile, Neustadt a. d. H. 1836

C. v. ROMMEL, *Geschichte von Hessen*, 10 voll., Marburg/Kassel 1820/58

SCHANNAT, *Historia Episcopatus Wormatiensis*, 2 tomi, Frankfurt 1734

G. SCHOEPF, *Historisch-statistische Beschreibung des Hochstiftes Würzburg*, Hildburghausen 1802

H. SPONHEIMER, *Geschichte der Niedergrafschaft Katzenellenbogen*, Marburg 1932

A. USSERMANN, *Germania Sacra in provincias ecclesiasticas et dioceses distributa*

1. *Episcopatus Wirceburgensis*, St. Blasii 1794
2. *Episcopatus Bambergensis*, ibidem 1802

VOGEL, *Beschreibung des Herzogtums Nassau*, Wiesbaden 1843

G. F. WAGNER, *Die vormaligen geistlichen Stifte im Ghzm. Hessen*, 2 Bde. in 1, Darmstadt 1873/78

H. D. WENCK, *Hessische Landesgeschichte*, 3 Bde., Darmstadt/Gießen/Frankfurt 1783/1803

J. G. WIDDER, *Versuch einer vollständigen geographisch-historischen Beschreibung der kurfürstlichen Pfalz am Rhein*, 4 voll Frankfurt/Leipzig 1786 ff

WOLFF, *Die Säkularisation und Verwendung der Stifts- und Klostergüter in Hessen-Kassel unter Philipp dem Großmütigen und Wilhelm IV*, Gotha 1913

Mon. Pal. S. A. WUERDTWEIN, *Monasticon Palatinum*, 7 voll, Mannheim 1793/96

IDEM, *Prospectus archidioecesis Moguntinae divisae in tomos tres*, St. Blasii 1784

AHGA *Archiv für Hessische Geschichte und Altertumskunde*, Darmstadt 1835 ff

Nass. Ann. *Annalen des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung*, Wiesbaden 1827 ff.

ZHarzGA *Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde* Wernigerode 1866 ff

ZHVN *Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen*, Hannover 1850/1923

ZVHGL *Zeitschrift des Vereins für Hessische Geschichte und Altertumskunde*, Kassel 1837 ff

vide supra apud Circ. Bavariae:

Bavaria, KDB, Mon, Boica, Sulzbacher Kalender

item apud Sueviam:

DArchfSchw., Krieger, Weller, WJBStL, WUB, ZGOrh

vide infra apud Circariam Westfaliae:

Baersch, Beyer-Eltester-Goerz, Ewald, Fabricius, Goerz, Günther Stramberg (Rhein. Antiquarius) Stramberg (Brower Masen) Metr. Trev.

BETHLENRODE

Bedelentroth, Bethelintrod.

Locus iste, qui a saeculis est desertus et oblitus, hactenus ab historicis plurimum quaerebatur in Palatinatu. Revera situs erat prope Kördorf in Hessen-Nassau, non longe ab Arnstein. Dioc. Trier, nunc Limburg.

Parthenon, qui videtur fuisse fundatus ante annum 1144 per canoniam Arnsteinensem, probabiliter a Ludovico comite et Fundatore. Cum anno 1144 canonia Münsterdreisen in Palatinatu esset fundata, turbæ fratrum Arnsteinensium, qui in hanc novam plantationem sat dissitam evolaverunt, adjuncta est tota communitas sororum de Bethlenrode, quem locum probabiliter ad asceterium ibi construendum minus aptum esse censebat Ludovicus Comes. In nova patria sorores fixerunt se in Stetten unde postremo translatæ sunt in Mariental, de quo infra.

Literatura: vide Mariental. — Cf. etiam De BUCK 112/13 — VOGEL 665 — SPONHEIMER, p. 226.

ENKENBACH B.M.V.

Vallis Stæ. Mariæ?, Ecken-, Ynke-, Einkebach
inter Alsenborn et Frankenstein a. d. Hardt, Rheinpfalz, Dioc. Worms, nunc Speyer.

Parthenon (Præpositura) dives ac spectabilis, fundatus anno 1148 a Ludovico comite de Arnstein, de bonis ei ab Hunfrido de Falkenstein donatis. Subditus est abbatiæ Münsterdreisen, primæ moniales venerunt e Mariental. Postea dicunt catalogi eum fuisse „filiam Præmonstrati, olim Monasteriensis", tamen præpositi eius semper venerunt e Münsterdreisen. Anno 1185 Hunfridus, donator bonorum, decrevit Enkenbach esse tradendum monachis Ord. Cist. de Otterberg. Lis exinde orta anno 1190 ab Imperatore Henrico et Conrado Episcopo Wormatiensi dirempta est in favorem Præmonstratensium. Advocatia fuit primo penes comites de Dhaun, dein anno 1271 transiit ad Episcopos Wormatienses, postremo ad Electores Palatinos. Illis anno 1557 præpositus tradidit parthenonem cum bonis suis. Anno 1564 suppressus est. Monasterium est solo æquatum, ecclesia romanica, specioso tympano supra portam ornata, facta est parochialis protestantium. Anno 1708 permutatione iterum ad catholicos reversa est.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer

Literatura: HUGO I 647 — De BUCK 113/17 — WAEFELGHEM 82, 375 — REMLING II 138/51 — SCHANNAT I, 9, 163 — *Bavaria* IV 2, 178 — KDB, Landkreis Kaiserslautern (1944) Pfalz IX, 162/97 — *Sulzb. Kal.* 1877, S. 56/64 — WIDDER III 209, IV 213, 235 — GUDENUS I 660 — KOLB II 107 ff — FREY III 42 ff — H. EBERHARDT, *Die Diözese Worms am Ende des 15. Jahrhunderts* (Münster i. W. 1919) S. 177 — D. HAEBERLE, *Kloster*

und Dorf E., in: *Pfälz. Geschichtsblätter* IX (1913) 41 ff, 49 ff — E. HAUSEN. *Die Prämonstratenserkirche zu E., in: Jubiläumsjahrbuch des Pfälz. Gewerbemuseums* 1925, S. 99 ff — E. LIND, *Pfälzer Urkunden im Staatsarchiv Luzern*, in: *Archivalische Zeitschrift* I (1925) 33 — H. MARTIN, *Pfarrei und Klosterkirche zu E.*, Kaiserslautern 1936 — IDEM, *Zur Geschichte des Klosters E.*, in: *Pfälzisches Tageblatt* 5-20. III. 1936 — ZGOrh II (1851) 434 ff — *ibidem* XXVII (1875) 315 ff — LTK III 692 —

GOMMERSHEIM B.M.V. et S. Joannis Evangelistæ

Gommerszheym, Gummerszhem

prope Gauodernheim, Rheinhessen. Dioc. Mainz

Parthenon fundatus anno 146 a Ludovico Comite de Arnstein, de fundo quem ei Episcopus Metensis illic donaverat. Fuit Abbati Arnsteinensi subditus. Præpositus residebat solus vel cum uno socio confratre apud vicinam ecclesiam Petersberg, quæ præpositura cum Gommersheim in omnibus fuit unita (vide infra sub dubiis). Ibi apud moniales tamen residebat prior. Anno 1197 occurrunt: „clerici fratres et sorores", ex qua mentione concludi licet, Gommersheim hoc tempore non quidem fuisse monasterium duplex, sed tamen plures canonicos ibi degisse. Anno 1565, cum adhuc tres tantum moniales ibi essent, suppressum est a Friderico Electore Palatino. Anno 1635 fuit „domus recreationis" ipsius Electoris, monasterium de novo ad hoc fuerat constructum, sed ecclesia iam valde erat desolata. Annis 1644/48 bona asceterii parthenoni cuidam Cisterciensium in urbe Wormatiensi fuerunt tradita. Anno 1735 iam omnia fuerunt in ruinis, anno 1882 ultima rudera sunt remota.

Archivalia: Staatsarch. Darmstadt

Literatura: HUGO I 787 — WAEFELGHEM 105, 377 — WUERDTWEIN Mon. Pal. V 400, 425/40 — WAGNER *Geistl. Stifte* II 74/80 — GROTE 182 — GUDENUS I 660, II 13, 26 — BECKER 40, 315 — LTK IV 574 — De BUCK 117/21 — ZAK PAM 8 — FABRICIUS II 346 — BAERSCH 155/56 — SCHLIEPHAKE, *Geschichte von Nassau von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* (Wiesbaden 1866/75) I 221 — G. F. WAGNER *Die Wüstungen im Ghzm Hessen.* (Darmstadt 1865) 10 ff — GOOVAERTS IV 219.

HACHBORN SS. Joannis Baptistæ, Cosmæ et Damiani

Hachinborn, Havecheburnen, Hakeburnen, Habechburn, Hazbruna, Habetheburg, Habelburg

prope Marburg, Hessen-Kassel, Dioc. Mainz, nunc Fulda

Præpositura, fundata probibiliter anno 1186 a Gisone et Hartrado de Merenberg equitibus, qui tradiderunt Hachborn Abbati Arnsteinensi, „ut ipsum locum ordinet secundum ordinem Præmonstratensem". Ex quo concludere licet, hoc monasterium iam antea alia sub disciplina extitisse. Initio fuit monasterium duplex, adhuc anno 1349, deinde monialium

tantum. Semper — ad minus a sæculo XIII — stetit tamen sub paternitate abbatis de Ilbenstadt. Anno 1493 ille cum abbate de Spieskappel de paternitate contendit. Anno 1527 suppressum est, et anno 1534 alienatum. Modesta ecclesia romanica nunc est parochialis protestantium, ædes claustrales præter exigua rudera non iam subsistunt.

Archivalia: Staatsarchiv Marburg, Universitas ibidem.

Literatura: HUGO I 789 — WAEFELGHEM 105, 106, 377 — DERSCH 1.: 57, 2.: 64 — DEHN ROTFELSER LOTZ 86 — ROMMEL 1. 3. — WYSS I 1-3 — W. DERSCH in: *Oberhessische Blätter* 7 u. 28. 12. 1923 et 5. 1. 1924 — GROTE 200 — H. B. WENCK, 2 UB, 92, 144 — REIMER II 2, 1261 — ZAK PAM 9 — K. H. MAY, *Territorialgeschichte des Oberlahnkreises (Weilburg)*, Marburg 1931, S. 72

HAGEN B.M.V.

Initio appellabatur Bolanden, deinde: Haguene, Hane, Hagensis, Heyne, de Indagine, nunc „Klosterhof".

Juxta Bolanden, Rheinpfalz, Diöz. Mainz, nunc Speyer.

Monasterium duplex ordinis canonicorum Sti. Augustini, fundatum anno 1129 a Wernhero de Bolanden et Guda uxore eius. Filia de Springiersbach, a qua anno 1097 fundata erat etiam canonia Steinfeldensis. Inter annos 1135 et 40 moniales translatæ sunt in Rotenkirchen, circa annum 1160 ambæ communitates transierunt ad ordinem Præmonstratensem. Versus annum 1180 iterum mutaverunt locum, moniales reversæ sunt in Bolanden-Hagen, canonici tenderunt in Rotenkirchen, cui asceterium mansit subditum. Hagen erat parthenon opulentus et nobilis, præter magistram habuit et priorissam. Anno 1525 devastatus, et anno 1564 suppressus est. Factum est deinceps praedium guberniale, ecclesia saeculo XVII adhuc inserviebat cultui protestantium, sed nunc est horrea. Monasterium dispertitum est in varia prædia privata.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer

Literatura: HUGO I 631 — WAEFELGHEM 106 — KDB *Pfalz* VII (1938) 195/203 — FREY III 257 ff — *Baudenkm. Pfalz* V 171/79 — GLASSCHROEDER I 628, II 391 — BECKER 85 — J. G. WIDDER III 244/46 — KREHBIEHL, *Kloster Hane*, in: *Nordpfälzische Geschichtsblätter* 1911 S. 31 ff — KOELLNER 321/25 — HOPP 116 ff. —

HAGUENAU St. Nicolaus

Hagenau, Haguenœnsis, Hagenowe

In vico dicto „Außerstadt" civitatis Haguenau, in Alsatia.

Dioc. Strasbourg (Gallia, usque sæc. XVII Germania).

Præpositura. Cum cappella, quam Fridericus Barbarossa Imperator in castro suo ibidem construxerat, facta esset locus peregrinationis, ipse Imperator anno 1164 xenodochium et hospitale ei adiunxit ad suscipiendos

peregrinos et infirmos. Haec omnia anno 1189 tradidit curæ abbatiæ Vadegotianæ, quæ ibi erexit præposituram (cf. Kaiserslautern). Nihilominus primitus videtur pertinuisse, testimonio catalogorum, ad circariam Sueviæ. In recentioribus tamen catalogis insertum est Vadegotiæ. Numquam erant ibi plus quam 4—5 canonici, qui se „conventum fratrum domus hospitalis in Hagenowe O. Præm." nuncupare solebant. Nihilominus præpositura fuit domus sui juris, propriis bonis et proprio conventu prædita, et in omnibus antiquis indicibus ut talis est inserta. Parochiæ incorporatæ: Ballbronn et Hagenau St. Nikolaus. Sæculo XIV subdita est abbatiæ Allerheiligen, quæ tunc etiam ad circariam Vadegotiæ pertinuit. Anno 1531 canonici monasterium suum tradiderunt magistratui civitatis pro pensione solvenda, tamen manserunt usque ad annum 1579. Anno 1643 Allerheiligen praeposituram recuperavit, quæ anno sequenti adnexa est Circariæ Sueviæ, et anno 1652 facta est sui juris. Anno 1670, cum iam habuerit 4 canonicos, 2 fratres clericos et unum conversum, abbas Steinfeldensis reclamavit Hagenau pro Circaria Vadegotiæ, sed frustra. Anno 1686, ex insufficientia dotationis, in simplicem prioratum proprio conventu carentem est reducta. Postremo tamen iterum Vadegotiæ fuit subdita. Hospitale iam medio ævo desierat, practice ultimis temporibus nil erat nisi domus parochialis. Anno 1791 suppressum est, ecclesia, quæ antiquitus appellabatur „Weiße Herrenkirche", nunc est parochialis.

Archivalia: Arch. Dép. du Bas Rhin. Vide etiam sub Wadgassen et Allerheiligen.

Literatura: HUGO II 359/66 — WAEFELGHEM 107, 377 — LTK IV 781 — LIENHARDT Eph. Hag. 105, 115, 170, 268, Auct 48 — GROTE 202 — A. HANAUER, Le protestantisme a Hagenau, Colmar 1905 — BLOCH II 762, 763, 871, 1768, 2182, 2502 — A. HANAUER, *Cartulaire de St. Nicolas de Haguenau* — V. GUERBER, *Histoire politique et religieuse de Haguenau*, 2 voll, Rixheim 1876 — F. X. KRAUS, *Kunst und Altertum in Elsaß Lothringen*, Straßburg 1876, I 84/86 — W. GUNZERT, *Das Hagenauer Kirchenleben im ausgehenden Mittelalter* (Schriften des wissenschaftlichen Instituts der Elsaß-Lothringer im Reich, Bd. 16) Frankfurt 1936, passim.

Praepositi (Hugo, Bloch)

1. Wolmar 1189
2. Albertus 1208
3. Eberhard 1229—68
4. Johann Künig 1268—91
5. Henricus 1307
6. Konrad v. Pfaffenhofen —1326
7. Simon 1326—37?
8. Johann Fessiger 1353
9. Jakob von Wickersheim —1385
10. Werner Bechti 1385—
11. Johann von Lambersheim 1396

12. Friedrich v. Wickersheim 1412
13. Gotze 1416
idem ac sequens?
14. Godefridus 1417—19
15. Leo Zorn 1420—22
16. Nikolaus v. Luttern 1445
17. Leo 1448
18. Gottfried v. Pfaffenhofen 1457
19. Sigelinus 1478
20. Johann Hegen 1472, 1486
21. Simon Kornkauff 1491
22. N. . . . . Kobe 1501
23. Heinrich Wolff 1521
24. Arbogast v. Sulzbach 1525
25. Clovebold 1530
26. Karl Johann Schwitzer 1535—40
27. Johann Wolff 1540—56
28. Milo 1652—74
29. Hugo Sinoth 1674—1700

ILBENSTADT B.M.V. SS. Petrus & Paulus

Oberilben-, Elve-, Elbin-, Ilm-, Eleve-, Elov-, Elvstadt, -stat(t) prope Friedberg, Oberhessen, Dioc. Mainz (in cuius territorio sæculari erat sita).

Præpositura, dein (1657) abbatia. Fundata anno 1123 a comitibus Godefrido et Ottone de Cappenberg. Filia Præmonstrati. Monasterium duplex, vide infra sub Niederilbenstadt. Godefridus, qui ab ordine et a diocesi colitur ut beatus, hic intravit et sepultus est. (Peregrinatio, festum die 16 a januarii). Anno 1159 consecratur pulchra ecclesia, quam adhuc hodie admiramur. Hospitale adnexum adhuc exstabat anno 1416. Fuit sedes archidiaconatus. Parthenones dependentes: Niederilbenstadt, Hachborn. Parochiæ incorporatæ: Oberilbenstadt, Södel, Bönstadt, Erbstadt, Assenheim, Homburg v. d. Höhe, Obersteden, Rendel, Wolfersheim. Quæ omnes præter Ilbenstadt ipsam sæculo XVI ad protestantismum defecerunt, earum loco abbatia acquisivit postea parochias sequentes: Dornassenheim, Vilbel, Oberwöllstadt, Harheim, Reifenberg. Sæculis XIII—XVI maioritas canonicorum erat de stirpe nobili. In bello XXX annorum sæpius exspoliata, immo suppressa est, multum est passa sæculis XVI et XVII a vicinis suis lutheranis eam undique circumdantibus. Habuit etiam collegium studiorum Moguntiæ. 1750: 30, 1803: 21 canonici. Hoc anno 1803 suppressa est et comitibus de Alteiningen-Westerburg tradita, qui eam possederunt ut castellum usque ad annum 1919 Exinde est proprietas gubernii Hassiæ, ecclesia est parochialis, monasterium annis 1923—37 erat prioratus monachorum OSB, dein „Arbeitsdienstlager" pro puellis, nunc vero „Caritashaus" diœcesis Moguntinæ.

Archivalia: Staatsarchive Darmstadt, München, Münster, Würzburg, Stiftsarchiv Tepl, Diözesanarchiv Mainz.

Literatura: HUGO I 863, prob 661/74 — WAEFELGHEM 120, 377 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 16/18, 48, *Auct.* 38 — LTK V 367 — HAUCK IV 975 — GUDENUS 1. 2. 3 — REIMER II 1-4 — *Gallia Christiana Nova* V

601/02 — GOOVAERTS I 45, 52, 95, 188, 189, 240, 247, 300, 333, 342, 364, 449, 454, 492, 534, 613, 614 II 186, 332, 361, 376, 401, 402 III 204 IV 111, 135 — DERSCH *Hess. Klosterbuch* 1. 74/75, 2. 88/89 — IDEM, *Neuere Veröffentl.* 70/71 — L. CLEMM, *Nekrolog der Abtei Ilbenstadt*, in: AHGA XIX 169/274 — IDEM, *Die Urkunden der Prämonstratenserstifter Ober- und Niederilbenstadt*, in AHGA, NF XIV (1924) 129/223, 617/66; XV (1927, 157/511 — IDEM, *Ilbenstadt*, in: *„Heimat im Bild"*, Jg. 1, Gießen 1927 — KLEINFELD WEIRICH 46/47 — W. DIEHL, *Zur Geschichte der Reformation und Gegenreformation in den Patronatspfarreien des Klosters Ilbenstadt*, in: AHGA XII (1917) 40/74 — A. WUERDTWEIN, *Notitiæ historico-diplomaticæ de Abbatia Ilbenstadt*, Moguntiae 1766 — ADAMY, *Kunstdenkmale im Großherzogtum Hessen*, (Darmstadt 1895) 136/55 — L. KRAFT, *Forschungen zur Bau- und Kunstgeschichte des Klosters I.;* in AHGA NF IV (1923) 32/51 und 224/60 — KISSEL in *Anal. Præm.* I 373/80, II 177/92, 390/404.

Series abbatum (Clemm)

1. Praepositi

1. Walther I 1130
2. Antonius ca. 1138/49
3. Hartmann 1156—67
4. Stephan 1167—
5. Godescalcus 1184
6. Wezzelinus
7. Arnold ca. 1192
8. Marquardus 1229
9. Heinrich I. 1239/43
10. Hermann I. 1249
11. Walther II. 1250
12. Gerlach 1250
13. Hermann II. 1262
14. Gerhard
15. Johannes I. 1275—76
16. Johannes II. 1276—89
17. Werner I. von Carben 1292—1300
18. Johannes III. 1300
19. Gernand 1304/08
20. Johannes IV. Ruße 1313/15
21. Heidenreich 1322
22. Eberhard I. v. Ossenheim 1323—29: „olim præpositus".
23. Franko I. 1341: quondam præpos.
24. Gozold I. 1330—41, res.
25. Franko II. 1341—42 (43?)
26. Gozold II. 1345
27. Konrad von Carben 1352/94
28. Eberhard II. Ruße 1394—1405
29. Richard Lesch (1405?) 1412—23
30. Kuno Halber 1423—29
31. Werner II. Lesch 1429—44
32. Heinrich II. von Michelbach 1446—64
33. Johann V. Heidrich 1464—81
34. Heinrich III. Engel 1481—87
35. Ruprecht Dürnheimer 1487—1502
36. Philipp von Carben 1502—21
37. Johann VI. Gewende 1521—36
38. Servatius Feig 1536—38
39. Mathias Scheffer 1538—51
40. Heilmann Windecker 1551—55
41. Sebastian I. Weißbrot 1555—70
42. Johann VII. Bickel 1571—89
43. Theodor Wörner 1590—1605
44. Wendelin Falter 1606—11

45. Georg I. Conradi 1611—35
46. Georg II. Laurentii 1635—62, abbas 1657

2. Abbates

47. Leonhard Pfreundschig 1657—81
48. Hermann III. Heising 1681 (electus, obiit ante confirmationem)
49. Andreas Brandt 1681—1725
50. Jakob Münch 1725—50
51. Sebastian II. Englerth 1750—89
52. Caspar Lauer 1789—1803, † 1810

JAKOBSBERG

Mons Sti. Jacobi, Mons Speciosus, Schönberg
in monte dicto Drususberg prope Moguntiam, Dioc. Mainz

Fundatum est tamquam abbatia OSB a Bardone Archiepiscopo Moguntino anno 1050. Monachi certamine, quo Arnoldus archiepiscopus anno 1160 in monasterio trucidatus erat, participaverant. Ideo Fridericus Imperator abbatiam suppressit et concremavit, anno 1164 Christianus Archiepiscopus tradidit eam ordini nostro. Hoc anno 1177 ab Alexandro III. Papa confirmatum est. Filia Præmonstrati. Initio erat præpositura, anno 1186, quo constructio novæ ecclesiæ est perfecta, iam est abbatia. Abbates: Fulbertus 1178—89, Hezechinus 1191—92. Anno 1208 revertuntur Benedictini, qui ibi manserunt usque ad suppressionem anni 1802.

Literatura: HUGO I 847/50 — WAEFELGHEM 228 — ZAK PAM 11 — BECKER 122/23 — REIMER I 117, 121 — JAFFE LOEWENFELD Reg. Pont. 12918 —

KAISERSLAUTERN B.M.V. et Stus. Martinus

Lutra Cæsarea, — Imperialis, Lauttern, Lutern, Lutrense.
Civitas in medio Palatinatu (Rheinpfalz), Dioc. Worms, nunc Speyer.

Præpositura. Fridericus Barbarossa circa annum 1150 'juxta arcem suam imperialem in Lautern fundavit hospitale, quod tradidisse fertur anno 1158 Præmonstratensibus ex Roth (cf. Hagenau). Origo huius canoniæ, et tempus eius originis sunt aliquomodo in tenebris. Successores Friderici donationibus hanc præposituram adeo cumulaverunt, ut multo maiorem prosperitatem sit adepta quam Hagenau. Catalogi antiqui dicunt eam fuisse filiam Præmonstrati. Medio sæculo XIV hic vixit scriptor asceticus et canonista Petrus de Lutra. Ecclesiæ incorporatæ: Kaiserslautern, parochia et duæ capellæ in arce imperiali, Wachenheim, Wallhaltern, Erfenbach, Ecclesia pulchra, adhuc exstans, in stylo transitionis exstructa, anno 1291 est consecrata. Anno 1360 hospitale a monasterio est separatum. Sæculo XV collapsa est disciplina, frustra tentatur reformatio anno 1496. Postremo anno 1510 mutatum est in ecclesiam collegiatam

cum 1 decano et 5 præbendis canonicorum. Anno 1564 suppressum est. Ecclesia exinde est parochialis protestantium, claustrum demolitum est anno 1819.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer, Stadtarchiv Kaiserslautern.

Litertura: HUGO II 123/26 — WAEFELGHEM 132, 378 — WIDDER IV 203 ff — SCHANNAT I 152/53 — REMLING II 92/103 — Bavaria IV 2, 181 — FREY III 29 — GOOVAERTS II 44, IV 120, 180 — LIENHARDT Eph. Hag. 368 — WUERDTWEIN Mon. Pal. I 4 — HAUCK IV 998 — *Sulzbacher Kal.* 1890, S. 60/64 — KDB *Pfalz* IX 47/75 — J. G. LEHMANN, *Urkundliche Geschichte der Bezirkshauptstadt Kaiserslautern*, Kaisersl. 1853, S. 21 ff — E. MAYER, *Die Einführung der Reformation in K.*, in: *Blätter für Pfälz. Kirchengeschichte* I 5/12 — Ph. LITTIG, *Die Stiftskirche in Kaiserslautern*, Berlin 1939.

Series Praepositorum (Staatsarch. Speyer)

1. Ulrich 1190
2. Rudolph 1195
3. Hartmut 1219/26
4. Konrad 1241
5. Burkard 1251/66
6. Johann I. 1276/88
7. Siegfried I. 1298
8. Philipp 1327/29
9. Johann II. 1333/37
10. Hugo 1343—50 (55?)
11. Peter von Montfort 1° 1354?
12. Siegfried II. 1363
13. Peter v. Montfort 2° 1368/74
14. Johann III. 1382/1426
15. Jost 1411
16. Johann IV. (III. 2°?)
17. Heinrich Wolff 1427/35, res. 1438
18. Johann V. Germann 1438/49
19. Heinrich II. 1457
    Sedisvacantia? 1474
20. Hamann Westermann 1478/81
21. Amandus 1495
22. Johann VI. Schilling 1502/03
23. Johann VII. v. Odenwald 1507—11

KONRADSDORF B.M.V. et St. Urbanus

Conradesdorp, Consdorff, Kannsdorff (de „Comestorff“ v. supra ap. Strasbourg) prope Ortenberg et Nidda, Oberhessen, Dioc. Mainz.

Præpositura, monasterium duplex. Fundatum post annum 1147 a Gerlaco de Büdingen, filia de Langenselbold. Postea filia Præmonstrati. Advocatia a filio fundatoris anno 1191 tradita est archiepiscopo Moguntino. Fuit sedes archidiaconatus, ecclesia incorporata: Glanburg. Inter annos 1219 et 54 monasterium virorum desiit, parthenon tamen permansit sub tutela abbatum de Langenselbold. Anno 1581 est sæcularisatum. Ultima magistra Helena von Trohe, quæ iam titulum abbatissæ sibi vindicaverat, nupsit et partita est bona monasterii cum tribus ultimis monialibus. Annis 1630—48 iterum fuit restitutum, non quidem ordini,

sed episcopo. Ultimus comes de Hanau intentionem suam 1721 Konradsdorf vendendi abbatiæ Ilbenstadiensi, non est exsecutus. Exinde est prædium guberniale, ecclesia romanica nunc est stabulum.

Archivalia: Arch. Comitum de Stolberg, Roßla, Fürstl. Isenburgisches Archiv Birstein; Staatsarchiv Darmstadt.

Literatura: HUGO I 545, prob. 452/54 — WAEFELGHEM 67, 375 — GUDENUS I 202, II 83 — HIRSCHING I 848 — DERSCH *Hess. Klosterb.* 1:79, 2:101 — IDEM, *Neuere Veröffentl.* 72 — WAGNER, *Geistl. Stifte* I 107/15 — H. WAGNER, *Kunstdenkmale des Ghzms. Hessen (Darmstadt 1890)* 176/83 — *Jahresbericht der Denkmalspflege im Ghzm. Hessen*, 3 (1914) 150 — KLEINFELDT WEIRICH 47/49 — DIEHL, *Hassia Sacra* VIII 816 ff — DIEFFENBACH in AHGA 5 (1848) XIII 21 — L. CLEMM, *Zur Geschichte des Prämonstratenserstiftes K.*, in AHGA NF XXII (1942) 209/43 — W. FREY, *Das ehemal. Kloster K.*, in: „*Heimat im Bild*" Gießen 28. XII. 1933.

LANGENSELBOLD St. Joannis Baptistæ

Selbod, -bold, -both, -bult; Sal-, Cer-, Seil-, Zelbod.
prope Gelnhausen, Landkreis Hanau, Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Præpositura, dein (1343) abbatia. Fundata ante annum 1108 ut monasterium duplex O.S.A. a Dietmaro comite de Gelnhausen-Selbold. Ante annum 1138 aggregatum est ordini Præmonstratensi, sub paternitate abbatis Steinfeldensis. Postea in indicibus invenitur ut filia Præmonstrati. Moniales anno 1151 translatæ sunt in Rode, de quo infra. Parthenones dependentes: (Rode-Tiefental-) Meerholz, Konradsdorf. Parochiæ administratæ: Gelnhausen, Gondsrod, Niedermittlau, Niedergründau, Hüttengesäß. Fuit sedes archidiaconatus. Anno 1343 separatio mensarum. Anno 1543 a comitibus de Isenburg est suppressum. Ecclesia, in forma crucis constructa, anno 1726 demolita est. Loco monasterii, de quo igitur nihil omnino superest, castellum est erectum. Altare goticum ex L. nunc est in ecclesia B.M.V. in Gelnhausen.

Archivalia: Fürstl. Archive Birstein und Büdingen, Staatarchiv Marburg, Staatsbiblioth. Dresden.

Literatura: HUGO II 780 — WAEFELGHEM 276, 380 — *Gallia Christ. Nova* V 601 — GUDENUS I 260, III 1143 — KLEINFELDT WEIRICH 49/50 — DERSCH *Hess. Klosterb.* 1:80/81, 2:105 — REIMER II 1-4 — WICHNER (Rotuli) — LTK VI 378 — HAUCK III 1014, IV 975 — STARA in *Anal. Præm.* XV (1939) 109 — H. BUETTNER, *Zur Geschichte von Stift Selbold und seinen Beziehungen zu den Erzbischöfen von Mainz* im 12. und 13. Jahrh. in: AHGA NF XX (1938) 262/79 — G. MALDFELD, *Auf welche Weise kamen die Cappenberger zu Gütern in der Wetterau?* in: *Friedberger Geschichtsblätter* VII (1925) 93 (tangit etiam Ilbenstadt) — IDEM, *Welchem Orden gehörten die Insassen des Klosters L. an?* in: *Die Heimat*, (Nachrichtenblatt für die Gemeinde L.) III (1916) 3 (199-201), 4 (208/09), 6 (223/25) — — IDEM, *Geschichte der Selbolder Außenhöfe*, ibidem II (1915) 112/14 — IDEM, *Der Überfall auf Kloster Selbold im Jahre 1372*, in: *Monatsschrift*

„Frischauf", Schotten 1916, Nr. 4-6 — M. SCHAEFER, *Heimatbuch des Kreises Gelnhausen*, Marburg 1921, S. 186, 191/93. — O. SCHAEFER *Eine Appellation des Gelnhäuser Stadtpfarrers Konrad von Feuchtwangen* (O. Præm de L.) *an den Papst*, in: *Zeitschr. für Kirchengesch.* 1933, 199-225 — IDEM, *Der Nikolausaltar der Gelnhäuser Marienkirche*, in: *Monatsschrift für Gottesdienst und Kirchliche Kunst* (Göttingen 1938) 249/56.

Series abbatum (Staatsarch. Marburg)

Rabenuld O. S. A 1108
M. O. S. A. 1134

1. Praepositi

1. Luitold 1139—43
2. Eberhard (Gerhard) 1151
3. Gerbodo 1158
4. Folbertus 1170
5. Adelger 1173
6. H. ante 1178
7. Werner 1217
8. Albert 1239—62
9. Wigand 1263—68
10. Herrmann 1271—93
11. Johann I. 1296—1300
12. Wigand II. 1309—12
13. Heinrich 1327

2. Abbates

14. Helfrich v. Rückingen 1° 1343, res. 1350/51
15. Johann II. v. Rüdigheim 1352 præpositus locumtenens
16. Helfrich v. Rückingen 2° 1352—57
17. Johann II. v. Rüdigheim 1357—76
18. Johann III. v. Bleichenbach 1376—91
19. Friedrich v. Rüdigheim 1393—1431
20. Antonius 1431—45
21. Konrad[1]) 1464

Johann Appel 1467 præs., confirm., resignatus
Johann Breidenbach 1467 confirm.
Konrad Brelle 1473
Johann Appel 1478 consecr., 1481—84

22. Werner Lochmann 1484—1505
23. Johann IV. Antel 1505—11
24. Peter Marköbel 1511—32
25. Peter Fabri 1532
26. Philipp Wakerwalt 1536—38[2])
27. Konrad Jäger 1538—43

LORSCH St. Nazarius

Laurissa, Lauresham, Larissa, Lorse, Lorisheim. Vitetur confusio (ut contigit apud Wæfelghem) cum Lorch, quod fuit abbatia OSB in Württemberg.

Celebris et opulenta abbatia monachorum O.S.B. anno 764 erat fundata. Abbas factus est princeps Imperii, et regnavit amplum territorium. Inde invidiæ a parte archiepiscoporum Moguntinensium, quibus anno 1232 disciplina collapsa ansa fuit monachos ejiciendi, et bona principatumque

---

[1]) Incertum est, quot et quales ex sequentibus inter se sint identici.

[2]) Secundum Galliam Chr., l. c. — In documentis vero pro hisce annis nec iste, nec alius abbas occurrit.

sibi arripiendi. Primo Laurissa, maxima parte bonorum et dignitate principali quidem orbata, data est Cisterciensibus. Qui sustinere ibi nequiverunt, ideo Sigisbertus III. Archiepiscopus anno 1248 advocavit eo Præmonstratenses ex Allerheiligen. In catalogo Ninivensi, paulo post probabiliter redacto, designatur ut „specialis filia Præmonstrati". Etsi bene se evolverit, tamen nullo modo tanti momenti umquam fuit præpositura O. Præm., quam fuerat quondam abbatia O.S.B. Parochiæ administratæ: Schwanheim, Steinbach, Wiesloch, Mörlebach, Jugenheim[3], Waldmichelbach et Lichtenklingen. De parthenone Steinbach, et de monasterio Heiligenberg ei anno 1413 incorporato, vide infra. Continuo litigatum est de canonia Laurissana inter Archiepiscopos Moguntinos et Palatinos Rheni, quibus oppignorata fuerat anno 1461. Anno 1527 abbas et Conventus de Münsterdreisen cesserunt suam canoniam præposito Laurissano. Anno 1563 Lorsch est suppressum ab Electore Palatino, anno 1621, quo iterum addictum est Archiepiscopo Moguntino, igne combustum est nec amplius reconstructum. Frustra ordo in posterum canoniam reclamavit ab Archiepiscopo. Capitulum Generale anno 1631 canonicum quendam Parcensem nominavit Præpositum in Lorsch, qui immo a Sancta Sede anno 1640 confirmatus est. Sed Moguntia nihil reddidit. Anno 1803 bona et principatus venerunt ad Hessen-Darmstadt. De monasterio nihil fere superest quam illud celebre peristylium, et pars ecclesiæ. Præclara bibliotheca, pretiosis manuscriptis ditissima, tamquam „Palatina" nunc est in Vaticano.

Archivalia: Staatsarchiv Darmstadt. Maior pars eorum, sicut et literaturæ, tangit abbatiam OSB tantum.

Literatura: HUGO II 23/30, prob. 13/16 — WAEFELGHEM 153, 379 LIENHARDT *Eph. Hag.* 135 — *Gall. Christ. Nova* V 695 — WIDDER I 7,

---

3) Parochus hanc parochiam administrans residentiam habuit in vicino monasterio Heiligenberg. (Vitetur confusio cum canoniis ord. nostri huius nominis in Dioc. Verdensi et in Moravia, et cum monasterio OSB prope Heidelberg) Hoc asceterium, quod Stis. Perpetuae et Felicitati dedicatum et ideo aliquando „Mons Stae. Felicitatis" nuncupatum erat, fundatum est anno 1245 pro Clarissis ab Agnete de Birkenbach. Anno 1413 Joannes Archiepiscopus Moguntinus hunc parthenonem suppressit et cum bonis suis canoniae nostrae Laurissanae univit, „Propter tenuitatem utriusque dotationis". Lorsch vero vix ibi domum formatam cum conventu proprie dicto umquam erexit, etsi in documentis annorum 1478 et 80 Heiligenberg expresse ut „monasterium" a Laurissa distincto adducitur. Videtur fuisse nil amplius nisi domus parochi Jugenheimensis, quod etiam innuit H. MOELLER, *Die Kirchen zu Zwingenberg und Jugenheim und das Kloster auf dem Heiligenberg*, in AHGA NF XIII (1922) 173/85. Anno 1631 monasterium cum ecclesia iam erant in ruinis. Cf. etiam MUELLER I 307 ff, DAHL (v. Lorsch) 104/05, et BACKMUND, *Neuere Forschungen* 70.

117 ff — GUDENUS IV 90 — WAGNER, *Geistl. Stifte* I 115/35, 162/66, 170, 177 — MUELLER II 444/48 — LTK VI 648/49 — GOOVAERTS II 230, III 181, IV 164 — K. HENKELMANN u. E. ANTHES, *Das Kloster L.*, Bensheim 1922 — K. DAHL, *Historisch-topographisch-statistische Beschreibung des Fürstentums Lorsch,* Darmstadt 1812 — F. FALK, *Geschichte des ehemal. Klosters L.*, Mainz 1866 — F. BEHN, *Kloster L.*, Mainz 1936, 2. Auflage 1949 — H. DAMMANN — K. HENKELMANN, *Die Kunstdenkmäler des Kreises Bensheim,* Darmstadt 1914 190/220 — F. FALK, *Über Entstehung, Verschleppung und dermaligen Verbleib der Lorscher Bibliothek*, in: ZBBW, 26. Beiheft.

Series Praepositorum (Dahl)

1. Heinrich † 16.6
2. Konrad I. 1256/57
3. Burchard 1265
4. Heinrich II. 1283
5. Nikolaus I. 1327
6. Peter I. 1328
7. Julius Schenk 1328/32
8. Wycholas 1338
9. Konrad II. v. Dalsheim 1345/47
10. Johann I. v. Sponheim ca. 1370
11. Friedrich I. ca. 1390?
12. Anton I. 1403/12
13. Ulrich Echter v. Mespelbrunn 1417/20
14. Jakob I. 1423
15. Konrad III. von Habern 1345/47
16. Friedrich II.
17. Anton II. 1443/45
18. Johann II. Eckel 1459
19. Eberhard I. 1463
20. Johann III. Link 1467/70
21. Nikolaus II. v. Werkheim 1478
22. Eberhard II. v. Wasen 1478/80
23. Gerlach
24. Johann IV. Mührer † 1497
25. Lukas 1502/05
26. Anton III. Koch
27. Heinrich III. Schwarzenberger 1512/13
28. Anton IV. Bocheler 1519
29. Peter II. Schnorrenpfeil 1523—27
30. Eberhard III. Schabel † 1526
31. Johann V. Seßler
32. Anton V. 15. . —1537
33. Jakob II. Zentner 1537—55

Johann Carpentarius 1556—66 (commendatarius intrusus)

Johann VI. van den Bossche anno 1631 nominatus, sed munere suo potitus non est.

MARIENTAL B.M.V.
Vallis B.M.V.

In valle solitaria in districtu Rockenhausen, juxta montem Donnersberg, Rheinpfalz, Dioc. Mainz, nunc Speyer. Vitetur confusio (ut facit Wæfelghem) cum abbatia O. Cist. huius nominis prope Göttingen.

Parthenon. Fundatus est una cum canonia Münsterdreisen, cui semper erat subditus. Moniales venerunt ex Bethlenrode in Nassovia. Primo fixerunt se anno 1144 in Stetten, dein paulo post translatæ sunt in Mariental. Dotatum est hoc asceterium a Ludovico Comite de Arnstein.

Cito bene effloruit, iam anno 1148 genuit filiam Enkenbach. Ecclesia incorporata: Rockenhausen. Anno 1525 est devastatum, et deinde, ab omnibus incolis derelictum, anno 1553 de licentia Sanctæ Sedis a Friderico III, Electore Palatino, est suppressum et cum omnibus bonis suis collegio Moguntino S. J. unitum. Sed mox venit in manus laicorum. Frustra tentavit Arnstein restaurationem eius anno 1630. Anno 1843 ecclesia, quæ anno 1478 erecta erat, demolita est. In constructione novæ ecclesiæ parochialis ornamenta gothica fenestrarum antiqui templi iterum sunt apposita, secus de parthenone illo nihil superest.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer

Literatura: HUGO I 206 II 1033 — BECKER 187, 329 — WAEFELGHEM 160 — ZAK PAM 8 — REMLING II 165/67 — KDB, *Pfalz* II, *Landkr. Rockenhausen* 160 — KREMER, II 373 — De BUCK 112/13 — HAEBERLE III 152, V 233.

MEERHOLZ B.M.V.

Miroldes, -dos, -da, Meiroldis, Mirolz, Mirhuld, Meroz.

prope Gelnhausen, Diöz. Mainz, nunc Fulda.

Parthenon, prioratus. Moniales monasterii duplicis de Langenselbold, de quo vide supra, probabiliter anno 1151 translatæ sunt in Rode (v. infra) dein in Tiefental, et postremo ante annum 1173 in Meerholz. Hoc anno nempe bona eius ab illis matris canoniæ sunt separata. Anno 1295 numerus monialium restrictus est ad 40. Ecclesiia incorporata: Mitlau. Anno 1564 a comitibus de Isenburg sæcularisatum est, et in posterum fere totaliter destructum. Anno 1629/30 conatus archiepiscopi, hoc monasterium sibi arripiendi, frustrati sunt.

Archivalia: Fürstl. Isenburgsche Archive Büdingen und Birstein, Staatsarchiv Marburg. Confer, sicut quoad literaturam, Langenselbold.

Literatura: Omittitur a HUGO — WAEFELGHEM 163 — WICHNER — BUENGER 19, 145 — HAUCK IV 977 — DERSCH Hess. Klosterb. 1:89/90, 2:117 — L. BICKELL, *Bau- und Kunstdenkmale des Kreises Gelnhausen,* 81, 159 ff — G. SIMON, *Die Geschichte des Hauses Ysenburg und Büdingen,* Frankfurt 1865, I 38 — M. SCHAEFER, *Heimatbuch des Kreises Gelnhausen,* Marburg 1921, S. 191/95.

MÜNSTERDREISEN St. Saturninus

Monasteriensis, Monasterium juxta fluvium, Munster, Münster, -Dreise, -Treisa; ad flumen Pfrimm prope Göllheim, non longe a monte Donnersberg, Landkreis Kirchheimbolanden, Dioc. Mainz, nunc Speyer. Hodie dicitur „Münsterhof".

Præpositura, dein (1317) abbatia. Fundata pro monialibus O.S.B. a comite (Gaugraf) Nanthar anno 872, fuit potens et dives, unum ex antiquissimis cœnobiis Palatinatus. Anno 951 ab Hungaris devastatum, dein

proprietas dynastiæ Hohenstaufen, quæ canonicos regulares O.S.A. ibi instituit. Anno 1144 monasterium omnino derelictum et desolatum a Ludovico comite Arnsteinensi restauratur et canonicis O. Præm. ex Arnstein traditur. Initio monasterium duplex (vide Mariental). Parthenones dependentes: Mariental, Enkenbach. Ecclesiæ administratæ: Stetten, Rockenhausen, usque ad annum 1317 etiam Niederflersheim. Quondam insigne et locuples, ab anno circa 1300 cœpit collabi in omnibus. Anno 1523 abbas monasterium suum ab omnibus religiosis derelictum cessit præposito Laurissano. Deinceps fuit unio personalis inter ambas canonias. Anno vero 1541 Jacobus Zentner, Præpositus in Lorsch et abbas in M., hanc suam abbatiam, quæ anno 1525 a rusticis fuerat devastata, cessit permutatione Electori Palatino. Elector dedit eam de licentia Sanctæ Sedis, cum omnibus bonis suis Universitati Heidelbergensi. Anno 1559 venit in manus privatas. Anno 1630 Arnstein frustra restaurationem conata est. Hodie loco monasterii sunt tres curiæ, in quarum una est fenestra gothica, ut unicum residuum antiquæ canoniæ.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer.

Literatura: Omittitur a Hugo — WAEFELGHEM 175 — *Gallia Christiana Nova* V 601 — BAERSCH 165/66 — WUERDTWEIN Mon. Pal. V 441/51 (ibi Necrologium p. 443) cf. VI 247 — WIDDER II 375 — III 163, IV 326 — KDB Pfalz VII 232/33 — REMLING 103, 165 — GLASSCHROEDER I 573, 681 ff, 686 — E. SCHAUS, *Graf Ludwig von Arnstein und die Neubegründung des Klosters M.* in: *Nass. Annalen* XXX 1899 202/05 — K. HOPP, S. 131 ff — A. KOELLNER, S. 361 —

Series Abbatum (Staatsarch. Speyer)

1. Praepositi

1. Marquardus 1145
2. Burkard 1185: resignatus
3. Dudo ca. 1190
4. Wiricus ca. 1200[1])
5. Ulrich ca. 1200[1])
6. Rodemar ca. 1200[1])
7. Cuno I. 1200[1])
8. Rembodo ca. 1200[1]
9. Johannes I. 1222—27
10. Baldemar 1251
11. Friedrich 1252
12. Siegfried 1258
13. Theoderich 1271
14. Volkmar 1274
15. Heinrich I. 1291 / ca. 1298
16. Wernher I. 1306

2. Abbates

17. Jacobus I. 1317/29
18. Konrad II. 1332/38
19. Gerhard 1346
20. Dielmann 1352
21. Heinrich II. 1353/76
22. Konrad III. 1400
23. Johann II. Rudolf 1410/27
24. Emmerich 1431/33
25. Johann III. Ney 1439/58

[1]) Hi praepositi sunt incerti.

26. Peter I. v. Dürkheim 1458/66
27. Johann IV. v. Schmiedburg 1479
28. Heinrich III. v. Hornbach 1495
29. Werner II. resign. 1511
30. Johann (Jacob) Bicker aus Gremsheim 1511—23
1523—41 vide supra apud Lorsch.

NIEDERILBENSTADT B.M.V. et Sti. Joannis Bapt.

Unterilbenstadt, Ilbenstadt inferius, Johannistal, Engelpforte, Nonnenhof.

Parthenon monasterii duplicis abbatiæ Ilbenstadiensis, paucis passibus ab ea distans. Fundatus cum canonia virorum, de qua supra, anno 1123. Anno 1250 circa ab illa est separatus, et in aliqua distantia de novo constructus. Anno 1502 sui juris est factus, propriis bonis gaudens. Numquam habuit præpositos, sed semper priores. Ab anno 1699 iterum quoad omnia dependebat a canonia virorum, et loco magistræ instituta est priorissa ad nutum abbatis. Anno 1803 est suppressum hoc asceterium, sed permissum est monialibus vitam communem consequi usque ad mortem ultimæ priorissæ anno 1808. Dein factum est prædium, annis 1810—20 ecclesia et maior pars ædificiorum sunt demolita.

Archivalia et Literatura: vide Ilbenstadt.

Specialia: HUGO I 872. Catalogus magistrarum apud eum et apud Würdtwein (Abb. Ilbenstadt) est mera falsificatio — WAGNER, *Geistl. Stifte* I 135 — DERSCH, *Hess. Klosterb.* 1:75, 2:89 — L. CLEMM, *Die Meisterinnen des Stiftes N.*, in: *Beiträge zur Hessischen Kirchengeschichte* XI (1911) 55/60 — DIEFENBACH, *Niederilbenstadt*, in: *Arch. f. Hessische Geschichte* VII 1 1852) 179/82 — H. KISSEL in Anal. Præm. III (1927) 80/89, 199/202 — ZAK A Præm VII 39/40.

RETTERS B.M.V.

Consilium Dei, Rechatis, Rettrez, Rhetirs, Retris, Rettres, Retteresse, Röders

In parochia Fischbach prope Königstein am Taunus, Dioc. Mainz. nunc Limburg.

Monasterium duplex, dein parthenon. Stramberg II 17 prætendit, sub abbate Rommersdorfiensi Dietrico circa annum 1135 in Steinbach ad B.M.V. et Stum. Nicolaum, in comitatu Wied, parthenonem nostri ordinis fuisse fundatum, qui postea esset translatus in Consilium Dei (Gottesrath, vulgo Rethers). Quæ hypothesis improbabilis authentice probari nequit.

Constat monasterium Retters, iam antea a Gerardo Comite de Nüring pro „fratribus secundum regulam beati Augustini" fundatum, anno 1146 Archiepiscopo Moguntino fuisse traditum. Anno 1191 verbum fit de „fratribus et sororibus", sed a sæculo XIII (1222) habentur ibi moniales tantum. Anno 1285 prima vice nuncupatur O. Præm. in posterum promiscue OSA et O. Præm, sed probabiliter iam per totum sæculum XIII, immo

forsan ab initio huic ordini nostro fuit adscriptum. Fuit sub paternitate abbatis Rommersdorfiensis, a priore et magistra directum. Anno 1293 numerus monialium ad 50 fuit restrictus. Anno 1374 omnino destructum est asceterium, et per integrum fere sæculum mansit desolatum. Anno 1466 iterum moniales ordinis nostri eo venerunt. Abbas Rommersdorfiensis voluit parthenonem, ex paupertate languentem, circariæ Saxoniæ vix reformatæ committere, sed omnes conatus reformationis erant in cassum. Anno 1559 ultimæ tres moniales monasterium suum cesserunt Ludovico comiti de Königstein-Stolberg, in cuius territorium erat situm. Anno 1577 hic comitatus venit ad archiepiscopum Moguntinum, qui fecit prædium de parthenone Retters, nec voluit reddere eum ordini iterum iterumque frustra reclamanti. Anno 1640 combustum est. Initio sæculi XVIII, cum ne rudera quidem de monasterio superfuissent, abbas Rommersdorfiensis jura sua in Retters cessit monialibus de Altenberg.

Hodie ibi est prædium „Hofgut Retters vor der Höhe."

Archivalia: Staatsarch. Wiesbaden, München, Würzburg. (Necrologium, quidquid dicant F. ROTH, Nass. Ann. XXIII 568 et WAEFELGHEM, videtur esse perditum)

Literatura: HUGO II 671, prob. 431/35 — WAEFELGHEM 208 — VOGEL 850 — STRAMBERG Rh. Ant. II 15/17, 648 ff, III 1 594 — SAUER I Teil 1-3 (Nr. 731, 890, 933, 969, 1153, cf. Index) — *Nass. Annalen* XVII (1882) S. 50 — GUDENUS I 176, 592, 662, Cartularium: III 789/824 — WEGELER (vide Rommersdorf) 83/84 — FINK, *Kloster (Hofgut) Retters vor der Höhe*, Königstein 1925 — BAERSCH 162 — GÜNTHER I 234 — LEIDNER, Kloster (Hofgut) Retters, in: Nassovia XI (1910) 24 ff — KÜCH, Zur Geschichte des Siegelschnitts in Hessen (Hessen Kunst 1929)

De Beata Christina Moniali († 1292): AASS V 24. julii, LIENHARDT *Eph. Hag.* 597/602 — P. van CRAYWINCKEL, *Legende der Levens van de voornæmste Heylige . . in de Witte Orde van den H. Norbertus* (Antwerpen 1665) II 730/59 — Vita originalis periit, habetur vero in MS sæc.XVII HAAS, Præmonstratum Femininum, in Archivo Abb. Teplensis.

RODE-TIEFENTAL

ambo sitæ sunt prope Niederwalluf, Rheingau, Dioc. Mainz, nunc Limburg

1. Rode B.M.V.

vff der Roden, Rodichen, zum Rödchen. Nunc loco eius est vicus Neudorf.

Moniales monasterii duplicis de Langenselbold huc sunt translatæ[4]) anno 1151, asceterium erectum et dotatum est ab Embrichone Milite de

[4]) Statuitur in documento translationis, quod „moniales cum fratibus sibi necessaria procurantibus subsint praeposito Selboldensi, ita ut sit unus grex et unus pastor, et ut idem victus et vestitus, idem mores, eaedemque consuetudines, idemque officiales pro dispensatione eius utrimque uniformiter teneantur, et nulla sine communi congregationis consensu suscipiatur vel ejiciatur..."

Steinheim. Paulo post, probabiliter anno 1158, videtur esse translatum in vicinum Tiefental, de quo hic infra. Forsan ea de causa, quia ecclesia in Rode ab Archiepiscopo prædita erat iuribus parochialibus.

Deinceps de Rode non amplius fit mentio. Anno 1248 iam fuit domus ordinis Sti. Sepulchri, cui ablata est anno 1525. Ecclesia deinde est peregrinatio B.M.V. Anno 1804 est demolita, loco eius nunc est parvum oratorium.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden. Vide etiam sub Langenselbold.

Literatura: Auctores ordinis nesciunt — STRAMBERG Rh. Antiqua. II 10, 330 ff — F. LUTHMER, I 211 — VOGEL 577 — A. MEUER, *Geschichte des Klosters Rode*, in: *Nassauische Heimat* 1 (1921) Nr. 6 — SAUER, Nr. 228 — KLEINFELD WEIRICH 88 — BOEHMER WILL, Regesta Archiep. Moguntinensium I 345, Nr. 139 — G. MALDFELD *Auf welche Weise kamen die Kappenberger zu Gütern in der Wetterau?* in: *Friedberger Geschichtsblätter* 1925, S. 93 — P. RICHTER, *Geschichte des Rheingaues*, Rüdesheim 1913, S. 36 — G. ZEDLER, *Kritische Untersuchungen zur Geschichte des Rheingaues*, in: *Nass. Annalen* 45 (1921) S. 172/76 — H. REIMER I 62, Nr. 90 — J. ZAUN, *Beiträge zur Geschichte des Landkapitels Rheingau und seiner 24 Pfarren*, Wiesbaden 1879, S. 106 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 72/74 — E. SCHMIDT, *Kirchliche Bauten des frühen Mittelalters in Südwestdeutschland*, Mainz 1932, S. 112 —

Ut patet ex supra dictis, cum Rode intime fuit connexum

2. Tiefental B.M.V.

Dyfendale, Vallis Profunda, Sta. Maria in Valle. Prope Rauental, Rheingau.

Anno 1158 videtur esse citatum ut possessio canoniæ Langenselbold. Anno 1163 iam est asceterium, hoc anno nempe donat Miles Embricho de Steinheim (de quo supra) reliquam partem bonorum suorum monasterio de Tiefental, quod tunc regebatur a præposito et magistra. Non dicitur, ad quem ordinem pertinuerit. Anno 1183 citatur Tiefental tamquam asceterium, ignoti tamen denuo ordinis. Anno 1242 traditur „claustrum de Dyfendal, quondam nigri ordinis“ monialibus Ord. Cist, quæ eo possessione quieta fruebantur ad annum usque 1802. De ædificiis nihil superest.

Adest ergo, ut recte putaverunt iam nonnulli auctores, probabilitas haud tenuis, quod sorores Selboldenses de Rode inter annos 1158 et 63 translatæ sunt in Tiefental, et inde inter 1163 et 73 in Meerholz.

Tiefental vero deinceps transitorie habitabatur a monialibus O.S.B., quæ postremo anno 1242 locum dederunt Cisterciensibus.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden.

Literatura: vide Rode. Specialia: STRAMBERG *Rhein. Antiqu.* II 12, 83/89, 107 — C. DAHL, *Kurze Geschichte des Klosters Tiefental*, in: *Nass. Annalen* III (1842) 71/94 —

ROTENKIRCHEN B.M.V., SS. Petrus et Stephanus

Rodenkirchen, Rubren, Domus Rubra

prope Kirchheimbolanden, Rheinpfalz, Dioc, Mainz, nunc Speyer.

Abbatia (ab initio!), fundata anno 1129 in Bolanden-Hagen tamquam monasterium duplex O.S.A. Filia de Springiersbach (cf. Steinfeld et Merzig). Mox moniales tenderunt in Rotenkirchen, ubi Werner de Bolanden et Guda uxor eius, eis novum monasterium construxerunt. Circa annum 1160 ambæ communitates transierunt ad Ord. Præm. Versus annum 1180 moniales Rotenkirchenses domum suam permutaverunt cum canonicis in Hagen, de quo vide supra.

Abbatia R. habebatur ut filia Præmonstrati, sed practice, ut apparet etiam ex quibusdam indicibus antiquis, subfuit paternitati abbatis Vadegotiani. Parochiæ administratæ: Albisheim, Waldlaubersheim. Parthenon dependens: Hagen. Sæculo XV est collapsa, anno 1525 devastata, biennio post quinque tantum religiosi erant superstites. Anno 1543 cum permissione Abbatis Generalis traditum est Comiti Nassoviensi, quod postea vero est revocatum. Anno 1551 monasterium iam erat omnino derelictum, triennio post a comite de Nassau est suppressum. De canonia nihil superest nisi pulchrum refectorium sæculi XII, nunc in stabulum versum.

Archivalia: Staatsarchiv Speyer et Koblenz

Literatura: HUGO I 631 — REMLING II 112 ff, 131/36, 340 ff — *Bavaria* IV e 178 — WAEFELGHEM 213 — *Gall. Christ. Nova V* 600/01 — GUDENUS I 657, 659, II 635, 541. IV 119 — KDB Pfalz VII 277/90 — *Baudenkmale der Pfalz* II (1892) 140/49 — WUERDTWEIN Mon. Pal. VI 251—*Sulzb. Kal.* 1894, 57/66 — LTK VIII 933 — GLASSCHROEDER II 316 — HOPP 118 ff — KOELLNER 326/32 — FREY III 241/52 — E. HAUSEN, *Otterberg und die kirchliche Baukunst der Hohenstaufenzeit in der Pfalz,* Kaiserslautern 1936; 69, 77 ff.

Series Abbatum (Staatsarch. Speyer)

1. Stephan 1160/85
2. Peregrin 1190
3. Gerhard 1202/31
4. Wolfram ca. 1235
5. Eberhard 1250
6. Ludwig 1258/65
7. Heinrich I. 1270/80
8. Gotsmann 1284/96
9. Hermann 1305/11
10. Heinrich II. 1327/32
11. Ulrich 1351
12. Johann I. 1353/69
13. Nikolaus I. 1395/1406
14. Matthias 1418/19
15. Johann II. 1423/26
16. Matthias Gisebrecht 1434/43
17. Johann III. Boiß 1447/60
18. Johann IV. Heil 1461/69
19. Friedrich v. Dieburg 1470, res. 1473

20. Johann V. Klenk 1473/77
21. Johann VI. von Mayen 1489, † 1495
22. Peter I. Rose (Rudlis) 1495—1504
23. Johann VII. von Wachenheim 1504—15
24. Konrad Morolf 1515—27
25. Nikolaus II. Rauschkolb 1527—45
26. Peter II. Sutor 1545/54

Sequens abbas inseri nequit:
Hugo saec. XIII (Necr. Rommersdorf 15. IV. Obit. de Prémontré 19 Mai).

STEINBACH

sive Michelstadt (quæ non sunt, ut putat Dahl, duo diversa)
Prope Fürstenau im Odenwald, Hessen, Dioc. Mainz

Parthenon. Fundatus est (forsan sæculo XI vel ante) ut præpositura monachorum O.S.B., ab abbatia Lorsch dependens. Anno 1232, post expulsionem monachorum, et ante traditionem monasterii ad ordinem Præm., data est hæc „cella" monialibus O.S.B. Regebatur deinceps hoc pauperculum asceterium a præposito, et ab antistita quæ tum abbatissa, tum magistra vocatur. Sunt qui prætendunt, hoc asceterium æque ac Lorsch, post annum 1248, etsi coacte, ordinem Præmonstratensem fuisse amplexum. Cum certitudine supponere licet, Præmonstratenses Laurissanos, qui tamquam reformatores venerant, nihil prætermisisse, ut moniales illas, ceteroquin illis quoad omnia subditas, ad propriam suam regulam traherent.

Atqui expresse in documentis nihil invenitur, quod hanc thesim possit probare. Factum allatum a Dahl, Schneider et aliis, quod nempe asceterio huic præfuit magistra, nihil probat, quia in hac regione etiam beginæ et immo moniales O.S.B. hoc titulo sunt usæ. Anno 1269 Wernerus Archiepiscopus Moguntinus Canoniæ Lorsch incorporat parochiam Steinbach in temporalibus et in spiritualibus. Anno 1542 Præpositus illius canoniæ vendit Comiti de Erbach proprietatem et omnia jura sua quæ habuerat in monasteriolum Steinbach, quod tunc iam desierat. Hæ aliquid innuere videntur. Sed authentice sæculis sequentibus asceterium pluries citatur ut O.S.B.

Nuper vero stringens argumentum invenisse putamus, probantem Steinbach, ut omnino fieri potuit, saltem ad tempus sæculo XIII secundum normam Præmonstratensem fuisse reformatam. In Catalogo nempe Scheftlariensi, de cuius pondere iam initio sumus locuti, adducitur sub Circaria Vadegotiæ monasterium quoddam Steinbach, et quidem immediate post „Lorse". Si alio loco occurreret, posset dubitari.

De asceterio Steinbach pauca tantum rudera supersunt.

Archivalia: Staatsarchiv Darmstadt

Literatura: — Fontes ordinis, præter catalogum Scheftlariensem, ignorant — DAHL (vide Lorsch), p. 106 — SCHNEIDER, *Erbachische Historie* 263/64, 287 ff, III 552 — WAGNER, *Geistl. Stifte* I 177/82 — G. SCHAEFER, *Kunstdenkmäler des Großherzogtums Hessen, Prov. Starkenburg*, Kreis Erbach (Darmstadt 1891) S. 261 — DRAUDT, *Das Kloster Michelstadt-Steinbach im Odenwald*, in: *Archiv des Histor. Vereins für das Ghzm. Hessen*, XIII (1874) 385 ff — SCHNEIDER, in *Nass. Annalen* XIII 90 —

WADGASSEN B.M.V.

Wadegozzin, Vadegotia, Wadegocia, gallice: Wadegasse.
prope Saarlouis; Lotharingia, nunc Saargebiet. Dioc. Trier.

Abbatia (ab initio), caput Circariæ, dignitate et magnitudine secunda in tota Germania ordinis domus. Fundata anno 1135 a Gisela Comitissa de Saarbrücken, et Alberone Archiepiscopo Trevirensi. Filia Præmonstrati, monasterium duplex adhuc anno 1284. Venerabilis Fridericus canonicus huius ecclesiæ, socius quondam Sancti Norberti, propria capella ei dedicata honorabatur. Canonia hæc dives et florens, quæ gloriabatur se semper mansisse germanicam (allzeit teutsche Abtey), possedit plus quam 200 vicos et prædia, sæculo XVIII redditus eius fuerunt 12 524 librorum. Habuit insuper collegium studiorum Treviris, et præposituras in Merzig, Kleinbockenheim (ambo vide infra sub „Dubiis" et „Prætermissis") et Berus,[5]) diu etiam Hagenau ab ea dependebat. Veluti parva diœcesis circumdabant eam 57 suæ ecclesiæ et parochiæ incorporatæ, quo numero nulla alia canonia ordinis gloriari potuit. Ex illis ipsa administrabat sequentes: Liesdorf, Bous et Puttlingen, Britten, Roden, Köllerthal, Eiweiler, Schwalbach, Hostenbach, Saargemünd, Neunkirchen, Eschweiler, Merten, Bliedersdorf, Ebersweiler, Omersheim, Biringen, Villingen, Onesheim, Ransbach, Saarbrücken, Hornbach, Ensheim, Kleinbockenheim, Buschweiler, Völklingen. A sæculo XVI graviter bellis et ærumnis a parte vicinorum acatholicorum vexabatur. Abbas Joannes Adami (1667—77) infulatus est. Anno 1635: 11 DD, 1700:52, 1768:66.

Constructio magnificæ novæ ecclesiæ annis 1748—52 constabat 270 000 libris. Disciplina in hac abbatia optima viguit usque in finem. Quamquam fuerit abbatia imperialis, una cum Ducatu Lotharingiæ anno 1766 Gallico regno est incorporata, qua de causa paulo post Circariæ Campaniæ se aggregavit. Contra impias leges suppressionis anni 1790 frustra protestata est apud Cæsarem. Biennio post est dissoluta, et deinde elegans templum et omnia fere ædificia sunt demolita. Ultimus abbas legavit fortunam

---

[5]) In Berus commorabantur 4 canonici, sed nihilominus ut domus formata considerari nequit.

considerabilem in Abbatia Strahoviensi ad restaurandam aliquando canoniam suam, sed in cassum.

Pauca, quæ de ea supersunt, hodie sunt pars figlinæ, id est fabricæ ceramicæ.

Archivalia: Staatsarchiv Koblenz, Speyer (Abt. Nassau-Saarbr. 1) et München, Domkapitelarchiv Trier, Arch. Dep. Nancy, Metz et Strasbourg, Pfarrarchiv Wadgassen.

Literatura: HUGO II 1003/10, prob. 618/27 — WAEFELGHEM 317 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 28, 324 — BAERSCH 103/04 — LEPAIGE I 331 — BECKER 105, 343 — *Gall. Christ. Nova* XIII 658/61 — HAUCK IV 1012 — MARX IV 176/85 — LTK X 709 — EWALD 45, 110/12 — KOELLNER, *Geschichte des vormaligen Saarbrücker Landes und seiner Regenten*, Saarbrükken 1841/42, I 61, 68 ff, II 455/59 — STRAMBERG, *Metropolis* II 32/41 — BEYER ELTESTER GOERZ I 532, III 819 et passim — GOERZ IV 1266, 3097, 3098 — COTTINEAU 3425 — E. BALTZER, *Historische Notizen über die Stadt Saarlouis und deren Umgebung* (Trier 1865) II 64/112 — F. GUNY *in Jahrb. für Lothringische Geschichte und Altertumskunde* XIII (1901 145/63 — WITTE ibidem V 2 (1893) 79 ff, 94 ff — A. RUPPERSBERG, *Geschichte der ehemaligen Grafschaft Saarbrücken* (3 Bde. Saarbrücken 1899/1903) I 49, 66, 93, 102, 107 ff, 114 ff, 310 ff, II 13 ff, 196 ff, 204 ff, 214 ff, 247 ff, 254 — M. TRITZ, *Geschichte der Abtei Wadgassen*, W. 1901 — W. ZIMMERMANN, *Die Kunstdenkmäler der Kreise Ottweiler und Saarlouis*, Düsseldorf 1934, 278/93 — P. LESPRAND, *Les derniers jours de l'abbaye de Wadegasse*, in: *Jahrb. für Lothring. Geschichte und Altertumskunde* XXIII 473/549 — A. THOMAS, *Prämonstratenserkultur im Mittelalter* in: *Pastor Bonus* 53 (1942) 119/25 — Necrologium edd. KREMER, S. 31, 374, 428/29, 545.

Series Abbatum (Tritz, Zimmermann)

1. Wolfram 1135—58
2. Fegerinus 1158—68
3. Godefridus 1168—1207
4. Peregrinus 1207—19
5. Reiner 1219—60
6. Heinrich 1260—69
7. Nicolaus 1269—89
8. Jakob v. Warsberg † post 1291
9. Isenbard 1289—1301
10. Matthäus 1301—19
11. Johannes I. 1319—28
12. Rudolf 1328—39
13. Wirricus 1339—53
14. Reinold 1353—58
15. Gerlach v. Randeck 1358—81
16. Philippe I. de Flambrun 1381—95
17. Lambert v. Forweiler 1395—1404
18. Johann II. v. Lautern 1404—30
19. Philipp II. v. Lautern 1430—53
20. Anton Jost 1453—73
21. Johann III. v. Fritzweiler 1473—78
22. Paul Tronß 1478—1506
23. Paul Urban 1506—10
24. Johann IV. v. Tholey 1510—24
25. Kilian Heilmann 1524—39
26. Leonhard Pfalß 1540—49

27. Richard 1549—52
28. Seifried Hültzlin 1552—71
29. Adam Werbel 1571—79
30. Claudius Biesten 1579—1607
31. Johann V. von Berus 1607—34
32. Johann VI. Livensis 1635—36
33. Philipp III. Gretsch 1636—67
34. Johann VII. Adami 1667—77
35. Petrus Marx 1677—1705
36. Hermann Mertz 1705—43
37. Michael Stein 1743—78
39. Johann VIII. Bordier 1784—92

WIRBERG B.M.V. et St. Martinus

Werberc, Mons Virginis

Prope Grünberg, Landkreis Gießen, Oberhessen. Dioc. Mainz

Monasterium duplex, Præpositura. Fundatum inter annos 1124 et 48, instigante Ottone Comite Cappenbergensi ab Aurelia, filia Manegoldi de Wirberg, quæ intravit et ut „Venerabilis“ ab ordine consideratur. Nescitur canonia mater (Ilbenstadt?). Fontes ordinis de hoc monasterio nihil sciunt, sed adsunt argumenta sufficientia, quod reapse et quidem a fundatione sua ad eum pertinuerit[6]). Mox fuit monialium tantum. Factum, quod nulli antiquorum indicum est insertum, insinuat hunc parthenonem iam ad minus ante annum circiter 1290 ab ordine defecisse. Secundum situm suum probabiliter fuit sub paternitate abbatis Ilbenstadiensis, eo magis, quod Comes Cappenbergensis fuit auctor fundationis. Ideo possumus Wirberg adnumerare Circariæ Vadegotianæ. Filia: Immichenhain (de quo infra, sub Dubiis).

Ultimis sæculis Wirberg certe pertinuit ad Ordinem Sti. Augustini. Anno 1527 suppressum est, ædificia partim supersunt. Bona eius pertinent ad Universitatem Giessensem, ecclesia est parochialis protestantium.

Archivalia: Staatsarch. Darmstadt, Hofbiblioth. ibidem, Archiv des Oberhessischen Geschichtsvereins Gießen.

Literatura: WAEFELGHEM 327 — DERSCH *Hess. Klosterbuch* 1:120 (dicit fuisse O.Præm) 2:157 (O. S. A.) — LIENHARDT *Eph. Hag.* 74 — WAGNER, *Regesten von Wirberger Urkunden*, in: AHGA VI (1851) 318 ff — WAGNER, *Geistl. Stifte* I 50 — ZAK PAM 9 — DERSCH, *Neuere Veröff.* 73 — WALBE EBEL WALBRACH *Die Kunstdenkmäler des Kreises Gießen*, 1. Nördlicher Teil (Darmstadt 1938) S. 156 ff — O. GROTEFEND, *Regesten der Landgrafen v. Hessen*, I (1247-1308) Marburg 1909, S. 201 — GUDENUS I 189 — WYSS 1-3 — ROMMEL I, III — KUCHENBECKER, VI 443 ff — DIEFENBACH in AHGA VI (1851) 239 ff — GLASER, *Zur Geschichte des Klosters W.*, Gießener Gymnasialprogramm 1856 — ROESCHEN, *Aufdeckung*

[6]) In Vita Sti. Godefridi Cappenbergensis (vide sub Cappenberg) p. 134 legimus de „Werberc, quod ibi adhuc floret monasterium fratrum et sororum“, et anno 1250 invenimus in charta quadam asceterii Meerholz (REIMER Nr. 261) „Reinoldum sacerdotem et confratrem in Werberc“.

von Klostergebäuden in Wirberg, in: *Quartalblätter des Historischen Vereins für das Großhzm. Hessen*, N-F 2 (1900) 863 ff — W. MUELLER, *Die althessischen Ämter im Kreis Gießen*, (Marburg 1940) S. 117 ff —

DUBIA

HEILIGENBERG (Mons Stæ. Felicitatis)

vide supra apud Lorsch, Nota.

IMMICHENHAIN B.M.V. et St. Joannis Evang.

Heinichen, zum Hain, in Indagine, Emmechen-, Ymchenhagen

Kreis Ziegenhain, Oberhessen, Diœc. Mainz. canonia duplex O.S.A., fundata circa annum 1173 vel 75. 1231 adhuc „fratres et sorores“, postea moniales tantum. Ab anno 1263 subiectum erat asceterio Wirbergensi. Si illud tunc adhuc fuerit ordinis Præmonstratensis, forsan etiam Immichenhain huic nostro ordini aliquamdiu adhæsit, ut putant Dersch et alii. Argumenta authentica ad confirmandam hanc hypothesim vero non habemus. Ceteroquin notum est ut parthenon O.S.A. Anno 1527 suppressus est.

Literatura: DERSCH, *Hess. Klosterbuch* 1:76 (O. S. A.), IDEM, *Neuere Veröffentl.* 73 (forsan O.Præm) — K. SCHARTAU, *Siedlung und Landschaft im Knüllgebiet*, Leipzig 1941, passim

MERZIG St. Petrus

Marcetum

Inter Trier et Saarbrücken, ad Saram flumen, Dioc. Trier.

Præpositura, fundata anno 1152 pro canonicis OSA a Hilinone Archiepiscopo Trevirensi et Wirico de Walcourt (cf. Freisdorf et Justemont). Filia de Springiersbach[7]). Quia dotatio non erat sufficiens, mox iterum est derelicta, et anno 1156 tradita abbatiæ Vadegotianæ, quæ ibi præposituram dependentem instituit. Ecclesia romanica, adhuc exstans, tam ampla est et speciosa, ut vix credere possimus, ibi non saltem initio fuisse vere domum formatam cum vita conventuali, quod manet tamen dubium. In posterum in omnibus participavit sorti canoniæ matris Wadgassen. Anno 1802 suppressa est, ecclesia est parochialis, præpositura est domus parochi.

Archivalia: Staatsarchiv Koblenz, Pfarrarchiv Merzig St. Peter.

Literatura: HUGO II 241 — LTK VII 110 — De LORENZI I 374 — KELL, *Geschichte des Kreises Merzig*, S. 210, 336 — MARX IV 185 — *Reichsland Elsaß Lothringen*, III 215 — v. BRIESEN, *Urkundliche Geschichte des*

[7]) Cf. Hagen et Steinfeld. Haec canonia Springiersbach, quae Sancto Norberto fundatori erat familiaris, videtur pro Rhenania idem fuisse quam Pierremont pro Lotharingia. (Vida infra in praefatione illius circariae). — Factum, quod Wiricus de Walcourt fuit fundator canoniarum Merzig et Freisdorf, insinuat arctas relationes tunc extitisse inter Springiersbach et Pierremont.

Kreises Merzig, Saarlouis 1863, S. 182 — M. REISS, *Geschichte der ehemaligen Prämonstratenser-Abteikirche* (sic!) *des hl. Petrus in Merzig* — N. IRSCH, *Die. Trierer Abteikirche St. Mathias und die Trierisch-Lothringische Bautengruppe*, 1927, S. 179.

PETERSBERG

Mons Sti. Petri. Prope Gauodernheim, Rheinhessen, Dioc. Mainz.

Apud hoc sanctuarium, quod cum omnibus suis pertinentiis adnexum erat vicino parthenoni Gommersheim, fuit residentia præpositi huius asceterii, qui ibi solus, vel cum uno confratre socio ex canonia matre Arnstein, cura animarum ibi exercuit bonaque administravit. Titulus „Præpositura", exinde ei datus, seduxit historicos, Montem Sti. Petri considerare ut canoniam proprie dictam, quod vero numquam fuit nisi forte initio ad breve tempus. Deest in omnibus indicibus.

Fundatum est hoc sanctuarium anno 1140 vel paulo ante a Wernero de Bolanden, (cf. Hagen et Rotenkirchen), qui ibi canoniam erigere voluit. Dotatio dum fuerit insufficiens, non est exsecutus hoc propositum vel fundatio iam cœpta non successit ,ideo tradidit omnia Ludovico comiti de Arnstein, qui Montem Sti. Petri asceterio Gommersheim anno 1146 adiunxit. Necrologium Arnsteinense (BECKER o. c. sub die 31 a julii) adducit: „Henricus eremita, frater noster in Monte Sti. Petri". Sæculo XV aliquamdiu a clero sæculari administrabatur. Anno 1565 Abbas Arnsteinensis vendidit Petersberg, quem anno 1698 Abbas Steinfeldensis frustra conatus est recuperare[8]). Moguntia, ut alias, nihil reddidit, nec ordinem in sanctuaria rapta reverti permisit. Pauca rudera tantum de eo supersunt.

A r c h i v a l i a : vide Arnstein et Gommersheim.

L i t e r a t u r a : HUGO II 329 — WAEFELGHEM 195 — WAGNER, Geistl. Stifte II 74/80 — WIDDER III 45.

P r a e t e r m i s s a

HABELBURG

Secundum HUGO I 789 canonia virorum, filia de Ilbenstadt, Diœc. Mainz. Illum sequuntur COTTINEAU 1367, WAEFELGHEM 238. Revera idem est ac Hachborn.

HERDE

Diœc. Trier. Secundum HUGO I 895 monasterium ordinis nostri fundatum ante annum 1150. Invocat ad hoc J. TRITHEMIUS, *Chronicon*

---

[8]) Abbas Steinfeldensis miserat eo P. Leonardum Goffiné, praeclarum auctorem operis ubique vulgati „Christliche Handpostille".

Monasterii Hirsaugiensis. Basileæ 1559. Est apertus error, probabiliter agitur de Hœrdt, quod fuit canonia O.S A. in Palatinatu.

KLEINBOCKENHEIM

Rheinpfalz, Diœc. Worms nunc Speyer. Præpositura Abbatiæ Vadegotianæ. Deest in omnibus indicibus tamen Hugo II 497 adducit eam ut monasterium proprie dictum, quod sequelæ eius exinde confidenter exscripserunt. (WAEFELGHEM 136, ZAK PAM 20, BAERSCH 156/57, COTTINEAU 1522) Revera nil aliud fuit nisi curia, et parochia incorporata, ab uno vel duobus canonicis Vadegotianis administrata. Cf. BACKMUND, Neuere Forschungen 82/83.

Expresse de hac præpositura tractat K. DRESCHER, *Besitzungen und Rechte des Klosters Wadgassen in Groß- und Kleinbockenheim, (Neue Leininger Blätter* VIII 1934, 2. Heft))

THRON

Thronus B.M.V. — Ascetcrium prope Wehrheim, Hessen-Nassau, Diœc. Mainz. nunc Limburg. Apud STRAMBERG, Rhein. Antiqu. II 192, et Gallia Christiana (Nova XIII 521) prætenditur, hunc parthenonem fuisse O. Præm. et Abbati Romersdorfiensi subditum.

Revera semper fuit Ord. Cist., et sub paternitate Abbatis de Arnsburg.

CIRCARIA ILFELDIAE

(Præfationem, fontes et literaturam vide supra ante Circariam præcedentem)

BRUDERHARTMANNSZELL Sta. Cunegundis

St. Kunigundis, Cella Stæ. Cunegundis, Kunigundenzell, Hausen, Frauenhausen (vitetur confusio cum parthenone Hausen prope Kissingen, de quo infra) zu den Husen, Bruderhartmann, hodie: Klosterhof.

In districtu Gerabronn, in territorio quondam civitatis imperialis Rothenburg ob der Tauber, Württemberg, Dioc. Würzburg, nunc Rottenburg.

Parthenon. Anno 1202 eremita quidam, nomine Hartmann, erexit sibi cellam in loco dicto Durzbrunn, quam deinceps appellavit Cellam Stæ. Kunegundis. Sicuti in St. Elisabeth, non longe distante, sub auspiciis abbatis de Cella (Oberzell) mox et hic communitas eremitarum est orta, quæ probabiliter ordini nostro fuit adnexa. Siboto Episcopus Havelbergensis, qui fuit ex ordine, anno 1214 consecravit capellam huius monasterioli, quod videtur desiisse ante annum 1290. Anno 1290 Abbas Cellensis ibidem posuit tres virgines ea conditione, ut parthenonem ad formam vicini Schäftersheim ibi erigerent. Equites de Bebenburg dotaverunt novum asceterium, quod numquam factum est dives vel spectabile. Nomen eius tunc iterum mutatum est in „Hausen“, sive „Frauenhausen“, quod vero cedere debuit vulgariori denominationi „Bruderhartmannszell“. Lairuelz et Catalogus Ninivensis ambo adducunt apud hanc circariam duo monasteria „Hausen‘- — quorum sub uno forsan hoc nostrum cœnobium intelligi potest. Fuit sub paternitate Cellæ Superioris, sed non habuit præpositos nec priores. Anno 1525 a rusticis est devastatum, magistra cum tribus suis caducis sororibus aufugit in Rothenburg. Anno 1534 ultima earum monasterium suum legavit hospitali Rothenburgensi, quod possedit bona et ædificia eius usque ad annum 1820. Omnia ædificia disparuerunt, hodie loco eius est prædium dictum „Klosterhof“.

Archivalia: Pauca supersunt in Stadtarchiv Rothenburg et in Amtsgericht Langenburg.

Literatura: Fontes ordinis nesciunt — G. BOSSERT, *Kloster Bruderhartmannszell bei Gerabronn,* in: WJBStL 1887 S. 144/54 et 214/18 — GROTE 64, 276 — WELLER 284 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 67/68

EPPENBERG St. Joannis Baptistæ

Epeinberc, Johannesberg, Mons Sti. Joannis, Mattenberg (post 1438: Heiligenberg) Prope Gensungen, Kr. Melsungen (Hessen-Kassel), Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Parthenon, præpositura, fundata ante annum 1219 ab Arnoldo Præposito de Kassel-Ahnaberg, cuius filia fuit. Forsitan fuit initio O.S.A., sed certe brevi post (ante annum 1223) ordini Præm. se adiunxit. Eppenberg, quod mater fuit asceterii Hombergensis, fuit sub paternitate abbatum Ilfeldensium, dein Cappellensium (Spieskappel). Inter annos 1270—90 Joannes abbas Ilfeldensis monet præpositum Fritʒlariensem, ne in posterum asceterium Eppenbergense molestaret, „cum ecclesiola et pauper conventus sororum in Eppenberk racione filiacionis ex approbata ordinis nostri consuetudine nobis subesse debeat . . . ne pusillus domini grex iam dudum propter rerum penuriam dispersus, sed nunc per nostram providenciam ac aliqualem subvencionem coadunatus novis denuo vexacionibus adtritus evagari compellatur". Anno 1438 propter collapsum totalem iussu Eugenii IV Papæ dissolutum est, et dein a Lantgravio Hassiæ Carthusiensibus ex Erfurt datum. Floruit tamquam carthusia usque ad annum 1527, quo fuit suppressum. Superest pars ædificiorum.

Archivalia: Staatsarchiv Marburg

Literatura: HUGO I 651 — WAEFELGHEM 84 — DERSCH, *Hess. Klosterb.* 1:22, 2: 19 — IDEM, Neuere Veröff. 75 — J. SCHULTZE, *Klöster, Stifte und Hospitäler der Stadt Kassel, Regesten und Urkunden* (Marburg 1913) Nr. 7, 11, 12, 16 — REIMER 124 — R. HEUSSNER *Chronik des Ortes Gensungen* (Kassel 1911) 33 ff — LANDAU, *Der Heiligenberg*, in: ZVHGL VIII (1860) 77 ff —

FRAUENBREITUNGEN B.M.V.

Breitungen (vitetur confusio cum vicina abbatia O. S. B. huius nominis, etiam Herrenbreitungen nuncupata), Königsbreitungen, Regis Briedinge

Inter Salzungen et Schmalkalden, ad flumen Werra, Sachsen-Meiningen, nunc Thüringen, Dioc. Mainz (aliquando etiam adnumeratur Wirceburgensi) nunc Fulda.

Parthenon, Præpositura. Initio monasterium duplex O.S.A., fundatum ante annum 1130 ab Henrico de Breitungen parocho, et Dietrico quodam laico, tamquam hospitale. Anno 1150 fit mentio de „fratribus et sororibus, qui secundum regulam Sti. Augustini hic vivunt". Canonici anno 1153 translati sunt ad vicinam ecclesiam parochialem, moniales vero apud hospitale manserunt. Inter annos 1148 et 83 transiit ad ordinem nostrum, semper fuit sub paternitate abbatis de Vessra. Anno 1183 adhuc fuit monasterium duplex, sæculo sequenti moniales tantum.

Anno 1514 transiit ad regulam Sti. Benedicti, machinantibus probabiliter vicinis monachis de Herrenbreitungen, anno 1525 a rusticis est subversum, anno 1548 suppressum et prædium factum, ex quo anno 1629 redditus annui 3783 florenorum emanarunt, qui parochiæ lutheranæ addicti sunt. Aedificia partim supersunt.

Archivalia: Hennebergisches Archiv Meiningen, Staatsarchive Gotha, Marburg, Magdeburg, Weimar.

Literatura: HUGO I 691 — WAEFELGHEM 91 — DERSCH, *Hess. Klosterb.* 1:29, 2:28/29 — IDEM, *Neuere Veröffentl.* 75 — DEHIO I 121 f. — GROTE 156 — USSERMANN 491 — MEISENZAHL 14, 29, 45 — HERRMANN 1 109 ff, 303 — SCHULTES *Diplom-Geschichte* II 299 ff — DHGE X 505/06 — G. BRUECKNER, *Landeskunde des Hzms. Sachsen-Meiningen* (1853) II 30 ff — P. LEHFELDT-VOSS, *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens, Amtsbezirk Salzungen,* Heft XXXV (1910) 53/62 — H. BUETTNER, *Die älteste Geschichte der Abtei Breitungen an der Werra,* in: *Mitteilungen des österreich. Instituts für Geschichtsforschung,* Innsbruck 47 (1933) 385/413 — SCHOETTGEN/KREYSIG III 525 ff — W. UEHLING, *Alten-, Frauen-, und Herrenbreitungen in Wort und Bild 933-1933 (Breitunger Heimatbuch)* Schmalkaden 1933.

FRAUENWALD St. Nicolaus

Sti. Nicolai in Nemore, Silva Dominarum, zu den Frawen vf dem Doringer Wald.

„Am Rennsteig" in medio inter Ilmenau et Schleusingen, Thuringia, Dioc. Würzburg, nunc Fulda.

Parthenon, Præpositura. Capella Sti. Nicolai in nemore, a Poppone Comite de Henneberg fundata, anno 1218 primum occurrit. Anno 1323 ei iam adiunctum erat „collegium" monialium Ord. Præm, quæ abbati de Vessra, vel secundum alios, de Oberzell erant subditæ. Annexa ei etiam fuit cella eremitæ cum xenodochio. Initio sæculi XV adhuc existebat parthenon, desiit tamen ante seculum XVI. Anno 1726, secundum Hugo, videbantur adhuc rudera, nunc vero nil amplius superest.

Archivalia: fere nihil superest. Ceteroquin vide sub Vessra.

Literatura: HUGO II 819 — MEISENZAHL 14, 45 — WAEFELGHEM 92, 376 — GROTE 157 — SPANGENBERG, *Hennebergische Chronica,* (Meiningen 1755) I 104 — HERRMANN 24 — A. STARA, *Eine Urkunde für das Kloster Frauenwald 1323, Anal. Præm.* VIII (1931) 353/55 — *Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Sachsen,* Heft 22, (Kreise Ziegenrück und Schleusingen) Halle 1901, S. 143 ff — W. HOEHN, *Geistliche Niederlassungen in und um Frauenwald,* in: *Schriften des Hennebergischen Geschichtsvereins 1912* Nr. 5, S. 66/82.

GEORGENBERG St. Georgius

Mons Sti. Georgii prope Rota, Sandt Jörgeberg (cf. Frauenroth, cum quo a multis auctoribus confunditur, infra sub „Prætermissis")

Iuxta oppidum Rodach in Ducatu Coburgensi, nunc Bavaria, Dioc. Würzburg.

Otto Episcopus Bambergensis fundaverat in Monte Sti. Georgii præposituram monachorum O.S.B., quæ cum fundatio non succederet, donavit eam cum pertinentiis abbatiæ Vesserensi anno 1135. Anno 1149 Wigbertus Episcopus Brandenburgensis consecravit ibi oratorium. Anno 1248 occurrit quidam „Frater Bertoldus de Monte Sti. Georgii". Catalogo Scheftlariensi, qui quoad hanc circariam est omnino securus et fide dignus, insertus est „Mons Sti. Georii" ut monasterium proprie dictum, quod nil aliud esse potest nisi nostra præpositura. Ex quo tuto concludere licet, sæculis XII et XIII ibi fuisse saltem ad tempus verum conventum. A sæculo XIV vero usque ad finem (1540) ibi fuit tantum „provisor capellæ" vel præpositus, sicut in duabus aliis præposituris a Vessra dependentibus, quæ meræ curiæ erant.

Pauca rudera (Fundamenta sola) in Monte Sti. Georgii supersunt.

Archivalia: Staatsarch. Koburg. Ceteroquin vide sub Vessra, quod etiam valet pro Literatura: ZAK PAM 21 — USSERMANN *Ep. Wirceb.* 496 — HAUCK IV 378, 595, 998/99 — MEISENZAHL 26/27, 44 — BACKMUND. *Neuere Forschungen* 79/80 — BRACKMANN GP II 3 226.

GERLACHSHEIM Stæ. Crucis et B.M. V.

Gerlages-, Gerlais-, Gerligs-, Gerlochs-, Gerlos-, Gerletz-, Gerlahis-, Kleingerlachsheim, Gerlassein, Gollasem, Guerlaccin. Initio appellabatur Lützelluden. Prope Tauberbischofsheim, Baden, Dioc. Mainz, nunc Freiburg.

Parthenon, præpositura. Condita est inter annos 1197 et 1209 a Sibodone de Zimmern et a parentibus Sibodonis de Luden non longe a monasterio quodam O.S.B. (Sti. Viti?), quod ut fertur iam circa annum 760 a Pipino erat fundatum, intereaque desierat. Parthenon, abbatiæ Cellensi subditus, annis 1254 et 59 papalem, 1343 vero imperialem confirmationem obtinuit. Anno 1525 a rusticis est subversus. Decenniis sequentibus magistræ titulum abbatissæ sibi vindicaverunt. Dum anno 1562 a duabus tantum monialibus habitatus fuerit, anno sequenti Episcopus Wirceburgensis, in cuius territorio sæculari situs erat, eum suppressit et mensæ suæ univit. Anno 1717 post diuturnum processum ordini restitutum est cœnobium, et tamquam prioratus Cellae Superioris pro 10 canonicis illius abbatiæ restauratum. Anno 1721 ampla nova ædificia cum perpulchra ecclesia sunt erecta. Anno 1803 iterum suppressum ac Principi de Salm-Krautheim traditum est, qui omnia anno 1838 gubernio Badensi vendidit. Ecclesia exinde est parochialis, in monasterio annis 1838—75 fuit sedes gubernii districtus (Bezirksamt), dein vero usque hodie nosocomium surdomutorum.

Archivalia: Staatsarchiv Karlsruhe, Arch. d. Altertumsvereins Mannheim.

Literatura: HUGO I 727 — WAEFELGHEM 96, 376 — GUDENUS III 737 — KRIEGER I 702/05 — GROTE 173 — KOLB, *Lexikon von Baden* (Karlsruhe 1816) I 374 — USSERMANN *Ep. Wirceb.* 397/98 — G. SCHOEPF, S. 248 — LTK IV 430 — *Kunstdenkmäler des Ghzms. Baden*, hsg. von KRAUS, WURM u. WAGNER, Amtsbez. Tauberbischofsheim (Freiburg 1898) 24/28 — E. KERN, *Die Pfarrkirche von Gerlachsheim*, o. O 1925 — H. HAUER, *Das Kloster G. im Taubertal*, in *Zeitschrift f. das Wirtembergische Franken* 1859 S. 68 — B. STENGELE, im *DArchfSchw.* XIII (1895) 177/81 — MONE, *Urkunden über den Taubergrund vom 13-15 Jhr.* in: ZGOrh AF 18, 303/23, 489/90 — A. S. STUMPF, *Denkwürdigkeiten der teutschen Geschichte* (Würzburg 1804) Heft III, S. 59/77

GERMERODE B.M.V. et Sta. Walburgis

Germe-, Guerme-, German-, Germarod, Germenrode, -rade, Gyrmenroide prope Fürstenstein, Kreis Eschwege, Hessen-Kassel, Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Parthenon, præpositura. Fundatum ut monasterium duplex ante annum 1144 a Rugero comite de Beilstein. Filia de Spieskappel. Circa annum 1243 habuit moniales tantum. Sæculo XIV floruit, sæculo vero sequenti collapsum est. Annis 1496 et 1503 abbas Steinfeldensis frustra reformationem eius tentavit. Anno 1527 suppressum est, exinde prædium principis, nunc gubernii (Landesdomäne). Pulchra ecclesia romanica nunc est parochialis protestantium, maior pars monasterii subsistit.

Monasterium filiale, situm in Welsbach (Kr. Langensalza), de quo loquitur Thalmann, fuit probabiliter curia tantum.

Archivalia: Staatsarchiv Marburg

Literatura: HUGO I 787 — WAEFELGHEM 104, 377 — GROTE 174 — GUDENUS IV 921, 28 — DERSCH *Hess. Klosterb.* 1:54, 2:60 — REIMER 165 — K. BRUCHMANN, *Der Kreis Eschwege*, Marburg 1931, S. 44 ff — KUCHENBECKER IX 148 — J. SCHMINCKE, *Urkundenbuch des Klosters G.*, ibidem 7 (1858) 1-20 — DEHN ROTFELSER LOTZ Baudenkmale 78 ff — HAPPEL, *Die romanischen Bauwerke in Niederhessen*, Cassel 1906, S. 92 — HUYSKENS 339/572, 723/28, 775/77 — W. THALMANN, *Die Klosterkirche in G.*, in: *Die Denkmalpflege* 11 (1909) S. 120/23 — W. KRUMMEL, *Die hessischen Ämter Melsungen, Spangenberg, Lichtenau und Felsberg* (Schriften d. Inst. f. geschichtl. Landesk. von Hessen u. Nassau, 20 Stück) 1941, S. 27 ff. — *Jahrbuch der Denkmalspflege im Reg. Bez. Cassel* (Marburg 1920) I 52.

HAUSEN Sta. Crux

Huze, Husen, House (vitetur confusio cum Bruderhartmannszell, de quo supra) non longe a balneis Kissingen, Unterfranken, Bavaria, Dioc. Würzburg.

Parthenon, præpositura. Fundata annis 1161/70 ab Henrico comite de Henneberg, primæ moniales dicuntur venisse e Cella, quæ tunc nondum fuit divisa in superiorem et inferiorem, et sub cuius paternitate initio

stetit. Postea vero, ad minus a sæculo XIII, fuit abbati de Vessra subdita.

Anno 1525 a rusticis eversum est asceterium, ab abbate Cellensi reconstructum, anno 1565 iterum devastatum est in seditione Grumbacensi, nec reviviscere potuit. Ab episcopo Wirceburgensi Julio Echter, hoc asceterium quod fuerat semper nobile, sæcularisatum est ac tamquam dotatio datum universitati Herbipolensi. In ædibus eius erectum est hospitale, quod adhuc hodie ibi est. Aedes hodiernæ, etiam ecclesia, sæculo XVII sunt constructæ, ideo de antiquo monasterio nihil superest nisi maceria hortum circumdans.

Archivalia: Fere nihil superest. Staatsarchiv Würzburg, Bibl. Universitatis ibidem. Cf. Vessra et Oberzell.

Literatura: HUGO I 801 — WAEFELGHEM 109, 377 — GROTE 215 — LINK II 583 — USSERMANN *Ep. Wirceb.* 492 — Bavaria IV 1 499 — KDB X 113/17 — GROPP I 61, 13, 77, 85, 425 — *Realschematismus der Diözese Würzburg*, Würzbg. 1897, S. 279 — LTK IV 844 — MEISENZAHL 16, 45 — CONTZEN, *Die Urkunden des Bistums Würzburg*, in: *Archivalische Zeitschr.* VIII (1883) S. 31.

HOMBERG St. Georgius

Hoen-, Hohen-, Hoinberg, St. Georgen vor Homberg

ad flumen Efze, prope Fritzlar, Hessen Kassel, Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Parthenon, fundatus ante annum 1269 a familia de Holzsadel. Primæ moniales venerunt de Eppenberg. Probabiliter fuit sub paternitate abbatis Cappellæ (Spieskappel). Anno 1322 adhuc Ord. Præm., sæculo sequenti iam fuit O.S.A. Anno 1498 a canoniis Boedeken et Dalheim, Congregationis Windesheimensis, reformatus est. Anno 1527 suppressus.

Archivalia: Staatsarch. Marburg

Literatura: Deest apud Hugo et in ceteris fontibus et catalogis ordinis, praeter Cat. Scheftlariensem, cui insertum est sub voce „Sanctus Georius". — DERSCH, *Hess. Klosterb.* *1*: 72/73, 2:86 — IDEM, *Neuere Veröff.* 76 — REIMER 247 — ESTOR in „*Marburgische Beiträge*" 2, 257 ff — B. HELBIG, *Das Amt Homberg an der Efze*, Marburg 1938 — W. KILLMER, *Das Ende von St. Georg vor Homberg*, in: *Heimatkalender des Kreises Homberg*, Homberg 1927.

ILFELD B.M.V.

Ilveldia, Yveldia, Ylvelt, Eylueltt, Ylde-, Ilvelde, Hil-, Ylde-, Hylefelt.

Municipium in montibus Harz situm, Dioc. Mainz, nunc Hildesheim

Abbatia insignis, fundata ante annum 1190 ab Elgero comite de Hohnstein-Bilstein. Filia de Pöhlde. Initio præpositura circariæ Saxoniæ, a qua anno 1246 se separavit, et abbatia simul ac filia Præmonstrati facta est. Dein fuit sub paternitate abbatum Arnsteinensium, et pertinuit ad

circariam Vadegotiæ. Sed mox, ut apparet in secundo dimidio sæculi XIII, facta est caput propriæ circariæ, cui et nomen dedit. Habuit præclaram scholam. Ecclesiæ incorporatæ: Bellingen, Berga, Bellstedt, Besenrode, Bettlershain, Billingerode, Bärnrode, Elbra, Greußen St. Andreas, Haferungen, Hasselfelde, Kirchengel, Klinggreußen, Osterchaba, Schilfa, Schwenda, Westgreußen. Incorporatæ simul et administratæ: Appenrode, Berka, Girbuchsrode, Greußen St. Martin, Greußen St. Gumpert, Hesserode. Holzengel, Ilfeld, Feldengel, Vockenrode, Wolffleben, Königerode, Markgreußen, Sachswerfen, Sundhausen, Uftrungen.

Anno 1525 a rusticis subversa, anno 1546 lutherana est facta et in scholam mutata. Tamquam „Pædagogium Ilfeld" usque ad nostra tempora cum omnibus bonis et pertinentiis subsistit, retenta designatione monasterii (Kloster). Annis 1629—31 erat ordini restitutum. Anno 1657 Capitulum Generale Ordinis titulum et mitram abbatum Ilfeldensium concessit abbati Leffiensi (Circ. Floreffiæ). Anno 1859 omnia ædificia, immo et ecclesia in Ilfeld fuerunt demolita et nova in stylo illius temporis eis substituta, ideo de antiqua abbatia nihil superest. Bona administrantur ab „Hannoversche Klosterkammer". Gubernium hitlericum vertit pædagogium in scholam dictam „Napola" (Nationalpolitische Erziehungsanstalt), quæ anno 1945 suppressa est absque restauratione status pristini. De fictitio parthenone Unterilfeld vide infra sub „Prætermissis".

Archivalia: Staatsarch. Magdeburg et Hannover. Fürstl. Stolberg. Arch. Wernigerode, Archiv des Pädag. Ilfeld.

Literatura: HUGO I 931, prob. 723/27 — WAEFELGHEM 123, 378 — HOOGEWEG, *Niedersachsen* 72/73 — MITHOFF, *Kunstdenkmale der Provinz Hannover*, Hann. 1876, 111/16 — LTK V 368 — GUDENUS IV 819, 830 — GOOVAERTS III 32, IV 216 — BAERSCH, 136/40 — BOEHMER, *Reg. Archiep. Moguntinensium* II Nr. 290 — DEHIO V. 2. Aufl. S. 228 — HUYSKENS Nr. 1309, 1323 — GROTE 255 — HAUCK IV 978 — BUENGER 16, 129 — K. MEYER, *Geschichte des Klosters Ilfeld*, Leipzig 1897 — J. G. LEUCKFELD, *Antiquitates Ilfeldenses*, Quedlinburg 1709 — C. KOEHLER, *Ilfelder Regesten*, Bremen 1932 — P. FREYER, *Verzeichnis der Handschriften der Klosterschule Ilfeld*, Gymn. Programm Nordhausen 1876 — J. G. HOCHE, *Vollständ. Geschichte der Grafschaft Hohnstein, der Herrschaften Lohra u. Klettenberg . . und des Stiftes Ilfeld*, Halle 1790 — E. JACOBS, *Versuch der Prämonstratenser, Ilfeld wieder zu besetzen*, in ZHarzGA 26 (1895) 191 ff — H. KLEINSCHMIDT, *Aus der Zeit der Reformation und Gegenreformation im Kloster Ilfeld*, in: ZVNKG 29/30, S. 229/33 — H. KUEHLEWEIN, *Die Zinsheberolle des Klosters Ilfeld* (c. 1300), in: *Festschrift der . . . . ihr 350jähriges Bestehen feiernden Kgl. Klosterschule Ilfeld*, Nordhausen 1896 — IDEM, *Mitteilungen zur ältesten Geschichte der Klosterschule zu Ilfeld*, in: Progr. Ilfeld 1886 — *Curriculum Vitæ Fr. Augustini Gruber, canonici Ilfeldensis an. 1492*, ibidem — E. G. FOERSTEMANN, *Monumenta rerum Ilfeldensium, ex scedis suis collegit, et additis Leuckfeldianis . . exhibuit,*

Nordhusæ 1843 — *Additamenta . . .*, *ibidem* 1853 — *Joannis CAPITIS historia monasterii Ilfeldensis* (ca. an. 1300), edd. MGH SS XXV 587 sq., et FOERSTEMANN o. c. 1 sq., LEUCKFELD o. c. 37, et LUCAE, *Des hl. Röm. Reichs uhralter Graffen-Saal* (1702) p. 277

Series abbatum (Köhler p. 324)

1. Praepositi

1. Budeger 1190
2. Berthold I. ante 1215
3. Helmbert 1215/29
4. Wedekind 1231/43

2. Abbates (inter 1246 et 48)

5. Frommhold 1246—58
6. Gerold 1258—63
7. Johann I. v. Nordhausen 1263—1300
8. Dietrich v. Wilrode 1300—11
9. Berthold II. 1318/21
10. Dietrich II. 1324—25 (forsan idem ac 8)
11. Ludwig I. 1335/42
12. Alexander v. Wernrode 1352/65
13. Herrmann v. Urbach 1366/73
14. Friedrich I. v. Wernigerode 1378—94
15. Ludwig II. v. Ereshusen? 1392 (Nisi hic est error, successor iam rexit an. 1394 loco Friderici præcedentis)
16. Friedrich II. v. Rusteberg 1396—1420
17. Heinrich I. v. d. Walde 1422—24
18. Tilo (Dietrich) Becker 1424—38
19. Wilhelm v. Olstedt 1439—54
20. Berthold III. v. Rottleben 1454—56
21. Heinrich II. 1459—63
22. Johann II. Natalene 1464—82
23. Bernhard I. Schubuß 1482—1500
24. Johann III. Schumann (sive Neumark) ca. 1500—1520
25. Christoph Karl 1520—21
26. Bernhard II. Mitzschefall 1523—44
27. Thomas Stange 1544—59

KASSEL Kloster Ahnaberg SS. Salvatoris et Crucis, et B.M.V.

Cassele, An-, Anen-, Manenberg

Ante portam (Wesertor) huius civitatis, Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Monasterium duplex ord. Sti. Augustini, fundatum ante annum 1148 a Hadewige Comitissa Thuringiæ, circa annum 1220 transiit ad Ord. Præm. Sub paternitate de Spieskappel, mater de Eppenberg. Hoc sæculo iam videntur fuisse moniales tantum. Cum anno 1399 munus præpositorum esset abrogatum, iam iterum fuit O.S.A. Anno 1527 suppressum, ecclesia anno 1568 est profanata. Tunc versum est in castra militum, anno 1880 omnia solo sunt æquata.

Archivalia: Staatsarch. Marburg

L i t e r a t u r a : Deest apud HUGO et in ceteris fontibus ordinis, præter catalogum Ninivensem, qui adducit „*Cassele, Filia Præmonstrati*" — DERSCH, *Hess. Klosterb.* 1 13/14, 2:93 — IDEM, *Neuere Veröff.* 76 — SCHULTZE, *Klöster der Stadt Kassel* (v. Eppenberg) passim — F. PIDERIT, *Geschichte der Stadt Cassel,* (2a ed., Cassel 1882) 24, 35, 85, 296 — H. BRUNNER, *Das klösterliche Kassel, Hessische Chronik* 2 (1913) 263 — IDEM, *Geschichte der Stadt Cassel* (Cassel 1913) 9, 74, 108 — A. HOLTMEYER, *Die Bau- und Kunstdenkmäler im Reg.-Bez. Kassel,* Bd. VI Kassel Stadt, Teil 1 (Kassel 1923) 132/42 — R. WESENBERG, in:*Jahrb. der Denkmalpflege* 3 (1938) 7 ff —

LOCHGARTEN

nunc Louisgarde

in parva insula est situm, in medio stagni, Oberamt Mergentheim, in extremo septentrione Württembergiæ, Dioc. Würzburg, nunc Rottenburg

Monasterium fundatum ante annum 1144 a Constantino et Giselberto canonicis ecclesiæ collegiatæ B.M.V. de Lorch, tamquam prioratus O.S.B. abbatiæ St. Lambrecht an der Hardt (Dioc. Speyer). Embricho Episcopus Wirceburgensis anno 1146 moniales O. Præm. e monasterio duplici Tückelhausen eo transtulit, a quo Lochgarten deinceps dependebat, sed nihilominus etiam abbatiæ supradictæ Sti. Lamberti censum annuum solvere debuit. Anno 1324 parthenoni Schäftersheimensi est unitum. Sorores eo translatæ sunt. Schäftersheim vendidit Lochgarten anno 1528 comitibus de Hohenlohe, qui ibi castrum sibi erexerunt. De monasterio nihil superest.

A r c h i v a l i a : Diözesanarchiv Würzburg.

L i t e r a t u r a : Deest apud Hugonem, et quod mirum est propter maturam fundationem, in omnibus antiquis catalogis — WELLER 277/78 — B. STENGELE *Das Kloster Lochgarten,* in: *DArchfSchw.* 11 (1894) 39 — WUB II 32, 54, 14 — GROTE 309 — USSERMANN *Wirceb.* 495 — HAUCK IV 999 — J. K. BUNDSCHUH III 99 — *Beschreibung des Oberamts Mergentheim,* Stuttgart 1880, 634 — CONTZEN, *Die Urkunden des Bms. Würzburg,* in *Archival. Zeitschr.* VIII (1883) 39 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 71

MICHELFELD

vitetur confusio cum abbatia O. S. B. in dioecesi Ratisbonensi, eiusdem nominis, quæ floruit usque ad an. 1803

Inter Mainbernheim et Marktsteft, prope Kitzingen, Dioc. Würzburg.

Parthenon, fundatus secundum Hugo anno 1245. Confirmatio papalis anno 1261. Sub paternitate Cellæ Superioris. Episcopus Wirceburgensis vindicavit sibi jus confirmandi electionem priorissæ et præpositi. Anno 1305, propter dissolutionem morum suppressus est parthenon, sorores eius biennio post translatæ sunt in Tückelhausen, ubi ultima earum obiit anno 1351. Nihil superest de hoc parthenone.

Archivalia: Staatsarch. Würzburg.

Literatura: (Deest in antiquis indicibus, præter Scheftlariensem) — HUGO II 281, prob. 181/83 — WAEFELGHEM 165 (archivalia ab eo adducta revera spectant ad abbatiam OSB) — USSERMANN 493/94 — LINK II 584 — SCHOEPF 213

OBERKAPPEL B.M.V. et St-Joannis Evangelistæ

Parthenon monasterii duplicis Spieskappel, juxta quem fuit situm (v. infra) Probabiliter fundatus est simul cum abbatia virorum, etsi authentice nonnisi a sæculo XIII occurrit. Quoad omnia cum canonia Spieskappel mansit coniunctum, sed XV iam habuit propria bona. Anno 1508 suppressus est propter collapsum totalem, et post nonnulla tentamina frustrata reformationis. Bona eius tunc canoniæ Spieskappel fuerunt addicta, de ædibus nihil superest.

Archivalia et Literatura: Vide Spieskappel.

OBERZELL B.M.V. et Sti. Michaelis Archangeli

Cella, -Dei, -Domini, -Superior, Zell, Herrenzell

Iuxta urbem Würzburg, versus aquilonem secus Mœnum, in eadem diocesi. Præpositura, dein (1150) abbatia insignis, fundata anno 1128, post prædicationem et miraculum Sti Norberti in ecclesia cathedrali Herbipolensi, a Joanne canonico illius, et fratre eius Henrico. Dotatum est ab Episcopo loci. Filia Præmonstrati. Monasterium duplex usque ad annum 1260, quo moniales translatæ sunt in locum non longe distantem (vide infra sub Unterzell). Exinde tantum distinguebatur inter Cellam superiorem et inferiorem. Præter illum parthenonem sequentes alii a Cella Superiore dependebant: Gerlachsheim, Michelfeld, Tückelhausen, Bruderhartmannszell, Schäftersheim, Lochgarten, Sulz, forsan etiam Hausen et Frauenwald. Prioratus habuit in St. Elisabeth (vide infra) et ab anno 1717 in Gerlachsheim (vide supra).

Parochiæ administratæ: Sulz, Gerlachsheim, Acholzhausen, Wolkshausen, Hettstadt, Gaukönigshofen, Mittelzell, et exposituras Waldbrunn et Moos. Anno 1525 a rusticis, et in bello XXX annorum a Suecis subversum est. Anno 1628 abbas Leonardus Frank infulatus est. Anno 1640: 6 DD, 5 Nov., 1 conv. Annis 1744—60 splendidum novum ædificium fuit erectum a claro architecto Balthasaro Neumann, nec omnino perfectum. Abbatia, in qua eximie floruerunt litteræ et studia, habuit proprium collegium in urbe Herbipolensi. Anno 1785 habuit 52 canonicos, et valor bonorum eius fuit 600 000 florenorum. Anno 1803 suppressum est. Annis 1817—1903 fuit fabrica machinarum, ecclesia choro et turribus orbata et profanata est. In miserrimo statu ædes anno 1903 a congregatione Sororum

(Dienerinnen der hl. Kindheit Jesu) redemptæ et bene restauratæ sunt Ab anno 1923 est earum domus matrix, ampla ecclesia abbatialis est oratorium sororum.

Archivalia: Staatsarch. Würzburg, et München. Biblioth. Carmelitarum Discalc. Herbipoli

Literatura: HUGO I 501, prob. 382/91 — WAEFELGHEM 185, 379 — LTK VII 656 — LINK II 261/68 — USSERMANN *Wirceb.* 386/93 — *Bavaria* IV 567/68 — GROPP I 99 — KDB III 3 (1911) 228/41 — HAUCK IV 998 — LIENHARDT Eph. Hag 237 — WICHNER II 39 — BUENGER 56, 185 — ZAK PAM 20 — J. CANTLER, et A. MAROLD *Expositio de ortu et progressu Cellæ Superioris,* Wirceburgi 1749 — J. FISCHER, *Necrologium sacerdotum diœces. Herbipol. ab an 1803-1930 defunctorum,* Herbipoli 1930 — DOBENECKER II 112, 119 — JAFFE LOEWENFELD 1609, 8441, 962, 14367, 14629 — BRACKMANN II 3 194/97 — BRUSCHIUS 1: 35 sq — BUCELIN II 174 — BUNDSCHUH IV 235 — P. GAMS, *Personalstand des Klosters O. um 1800,* in *Archiv des Historischen Vereins für Unterfranken* 27 (1884) 181/86 — GOOVAERTS I 61, 247, 303, 348, 355, 364, 376, 404, 480, 536, 567, 624, II 90, 113, 139, 146, 384, 421, III 74, IV 165, 219, 353 — J. KELLER, *Balthasar Neumann,* Würzburg 1896, S. 97/99 — J. B. KESTLER, *Die vormalige Abtei Oberzell,* Würzburg 1856 — *Sulzbacher Kal.* 1895, S. 80/86 — P. WITTMANN, *Monumenta Castellana (*München 1890) S. 12, 20, 34, 16, 293 — *Festschrift zum 800-jährigen Jubiläum des Klosters Oberzell,* Würzburg 1928 — LAIRUELZ 404.

Series abbatum (Kestler)

1. Praepositi

1. Johannes I. 1128/33
2. Bruno
3. Arnold
4. Konrad I. 1143

2. Abbates

5. Berthold v. Keere 1150
6. Rabenold 1170—82
7. Konrad II.
8. Heinrich I.
9. Herrmann 1208
10. Heinrich II. —1222
11. Wolfram v. Grumbach
12. Billung 1246
13. Heinrich III. 1260
14. Konrad III.
15. Albert v. Reichenberg 1302
16. Engelbert 1322
17. Theodor 1323/42
18. Tilman —1355
19. Theodorich 1356/ ca. 1366
20. Rudger —1374
21. Heinrich IV. v. Wollmershausen 1384
22. Ludwig v. Stetten 1387
23. Georg I. v. Reinstein ca. 1400
24. Sigfried 1404/18
25. Johann II. v. Rödelsee —1427
26. Jakob I. 1437
27. Johann III. Eckart —1448
28. Jakob II. Heschen 1448—62
29. Georg II. Kümmel 1462—86
30. Christoph I. Steffer 1486—1507
31. Georg III. Schumann 1507—10
32. Johann IV. Streuber 1510—19

33. Kaspar Gotthard 1519—26
34. Leonhard I. Walz 1526—29
35. Georg IV. Hoffmann 1529—40
36. Thomas Neidlein 1540—56
37. Georg V. Batzer 1556—63
38. Sebastian Stumpf 1563—71
39. Johann V. Herberich 1571—1607
40. Nikolaus Reinstein 1607—14
41. Leonhard II. Frank 1614—48
42. Gottfried I. Bischof 1648—88
43. Lorenz Hetzer 1688—92
44. Gottfried II. Hammerich 1692—1710
45. Siegmund Hauck 1710—38
46. Georg V. Fasel 1738—47
47. Oswald Loschert 1747—85
48. Christoph II. Kroh 1785—1803, † 1812

ST. ELISABETH

Elisabethszell (vitetur confusio cum præpositura OSB huius nominis in diocesi Ratisbonensi). Cella Stæ. Elisabethæ.

In silva Spessart, Kreis Gemünden, Unterfranken (Bavaria), Dioc. Würzburg

Prioratus. Quidem eremitæ receperunt anno 1295 a comite de Rieneck aliquas terras, ubi dirigente abbate Cellensi sub regula Præmonstratensium vitam communem instituerunt. Anno 1303, et iterum anno 1342 Oberzell aliquos canonicos eo misit, ad monasterium ibi initiandum. Sed dotatio huius domus fuit nimis exigua, ut florere posset. Anno 1350 factum est curia abbatiæ Cellensis. Anno 1410 ab illa duobus fratribus Ord. Præd. ad vitam delegatum est. Deinceps non amplius mentio fit de vita communi. Hodie superest tantum Capella Stæ. Elisabeth „an der Birkenhainerstraße" inter Rieneck et Ruppertshütten.

Archivalia: Arch. Episcopale Herbipolense

Literatura: (Deest in omnibus indicibus) HUGO I 647 — WAEFELGHEM 256 — ZAK PAM 22 — USSERMANN Cod. Prob. 67 — KDB, Kreis Gemünden 7 — KESTLER im *Arch. des Hist. Vereins f. Unterfranken* XIV, I, 61/63 — Vide apud Oberzell: CANTLER-MAROLD 39/40, 44/45 — *Festschrift 1928:* 37/38 et alibi

SCHAEFTERSHEIM B.M.V. et St. Nicolaus

Schefftershaym
prope Mergentheim, Württemberg, Dioc. Würzburg, nunc Rottenburg

Parthenon, præpositura. Fundata non diu ante annum 1167 a Friderico IV Duce Rothenburgensi, ex illustri genere de Hohenstaufen. Dependebat a Cella Superiore. Anno 1226: 10 Sorores. Asceteria Kreuzfeld (1253, vide infra) et Lochgarten (1324, v. supra) ei fuerunt unita. Anno 1525 monasterium, quod fuit semper nobile, devastatum est a rusticis, ab anno 1541 paulatim sæcularisatum a comitibus de Hohenlohe. Post mortem ultimæ magistræ anno 1553 tres tantum sorores supererant. Post longas

lites cum Comitibus passim annis 1629—48 iterum fuit restauratum. Ecclesia non superest, in monasterio est praxatorium.

Archivalia: Universitätsbibliothek Würzburg

Literatura: HUGO II 771, 781 (Secreikem) — WAEFELGHEM 271 — GOOVAERTS IV 317 — WELLER 278 — WUB II 38, 94, 168, III 191, V 41 — BAERSCH 146/47 — GUDENUS I 257 — USSERMANN 497 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 172 — ZAK PAM 21 — Mon. Bioca XXXVII 496, 497, XLII 144, 400, 401, XLVI 114, 115 — KERLER, *Urkundliches zur Geschichte von Scheftersheim*, Würzburg — *Acta inn Sachen Fürstlich Würtzburgischen Anwaldts vnnd des Præmonstratenser Ordens gegen die samptliche Herren Graven von Hohenloe etc. Ihrer Gräflichen Gnaden angesprochener Geistlichen Güter halb zu Oeringaw und Schefftershaimb, vor denen in dem Fränckischen Reichs-Krayß verordneten Herrn Commissariis annis 1629 et 30 verhandlet* (o. O. 1630) — G. HOFFMANN, *Zu den neuaufgedeckten Wandbildern in Scheftersheim*, in: *Jahrbuch des Historischen Vereins für Württembergisch Franken*, Neue Folge. Schwäbisch Hall 1940, 21?/14 — A. LHOTSKY, *Ein Würzburger Formularbuch des 13. Jahrh.*, in: *Mitteilungen des Oesterr. Instituts für Geschichtsforschung*, Ergb. XII 259 ff — *Athanasia XIV (1833)* Heft 1, S. 34 ff. —

SCHWEINFURT St. Nikolaus

Swinvurde

Municipium juxta Mœnum, Unterfranken, Bavaria, Dioc. Würzburg

Fundatio abortiva. Abbatia Vesserensis iam sæculo XIII hac in civitate possederat hospitale apud Stum. Nicolaum. Civis Petrus Esel anno 1366 voluit hoc ampliare in canoniam ordinis, et advocavit fratres e Vessra. Propter dotationem insufficientem illi vero mox iterum reverterunt, et vidua fundatoris tradidit monasterium Carmelitis, qui ibi manserunt usque ad annum 1554. Bona ab abbate Vesserensi mutata sunt cum curia in Altenstadt.

Nunc Stus. Nicolaus est ossuarium cum Cœmeterio.

Archivalia: Univ.-Bibl. Würzburg

Literatura: HUGO II 367, prob. 1064/66 — WAEFELGHEM 244 — USSERMANN 489 509 — KDB XVII 56,6 — ZAK PAM 22 — KL. MARTINI, *Der deutsche Karmel*, Bamberg, 1922/26, S. 441/46 — MEISENZAHL 25, 26 — F. STEIN, *Monumenta Swinfurtensia historica*, Schweinfurt 1875.

SPIESKAPPEL St. Joannis Baptistæ

Capella, Cappele, Unterkappel, Mönchskappel, Kappel am Spies

In districtu Ziegenhain, inter Fritzlar et Alsfeld, Hessen Kassel, Dioc. Mainz, nunc Fulda.

Monasterium duplex, abbatia. Fundata inter annos 1130 et 40 ab equitibus Engelbold et Engelbert de Dörenberg. Filia Præmonstrati. Asceteria subdita: Oberkappel, Germerod, Kassel-Annaberg, Homberg,

et Eppenberg. Parochias vel ecclesias incorporatas nullas habuit præter Spieskappel ipsam.

Anno 1527 suppressum est. Tentamen restitutionis annis 1629/30 erat in cassum. Superest tantum ecclesia romanica, et quidem mutilata, quæ est nunc parochialis lutherana.

Archivalia: Relative multa supersunt — sed nondum exarata — in Staatsarch. Marburg

Literatura HUGO I 455 et post eum WAEFELGHEM (Nr. 112 et 309) et alii nefastam confusionem faciunt inter Spieskappel, Kappel, Keppel et Schillingskapellen, quæ omnia ad circarias Ilfeldiæ vel Westfaliæ pertinuerunt et latine „Capella" nuncupatæ erant. — DERSCH, *Hess Klosterb.* 1 : 112/13 2 : 146/47 — KUCHENBECKER V/VI 261, 290, IX 154 — A. HUYSKENS, — Nr. 1309, 1323, 1378, 1403, 1404, 1051, 1398 — DEHN ROTFELSER LOTZ, *Baudenkmäler des Reg.-Bezirks Kassel* (Kassel 1870) 267 — BECKER 340/41 — GUDENUS I 148 — ROMMEL I 241 — LANDAU, *Beschreibung des Kurfürstentums Hessen*, Kassel 1842, S. 448 — IDEM, *Beschreibung des Herzoggaues*, Kassel 1857, S. 159 — REIMER 270 — K. SCHARTAU, *Siedlung und Landschaft im Knüllgebiet*. Leipzig 1941. — J. SCHULZE, *Klöster, Stifter und Hospitäler der Stadt Kassel*, Marburg 1913, Nr. 15-18, 303, 471, 606, 1364, 1372, 1388, 1460.

Series abbatum (Staatsarch. Marburg)

1. Praepositi

Noth (Nood, Nothus) 1143/47

2. Abbates

Arnold 1170
Nikolaus 1196/1204
Dietrich 1221/26
Heinrich 1231/33
Giselbert ca. 1240/59
Heinrich v. Lindenborn 1263
Rudolf 1263—
Johann v. Urff 1264/71
Rudolf 1271/73
Ludwig 1275
Gerlach 1282/83
Johann 1292/99
Konrad 1307/10
Ludwig 1312/13 (res. ante 1314)
Herrmann v. Kirchberg 1323/32
Ludwig 1335/36
Heinrich 1344/48
Heinrich 1351/72
Ludwig 1379/83
Dietrich Roese 1384/94
Eckard Bischof 1396/1414, res.
Dietrich 1414, res., adhuc vixit an 1455
Johann Rotzmul 1424/40
Konrad 1450/72
Werner 1482/85
Johann Zuttel 1488/1517
Nikolaus Berg 1520/27, res.
Johann Werner 1527/30

Inseri nequeunt: Nothus, et Otto (saec. XIII, Necr. Arnstein). In Necr. Rommersdorfiensi occurrit die 28 a martii : Wilhelmus.

SULZ B.M.V.

Sulze,
prope Feuchtwangen, Kreis Rothenburg o. d. Tauber, Mittelfranken, Bavaria, Dioc. Würzburg.

Parthenon, cuius initia sunt in tenebris, quia anno 1260 archivum eius combustum est. Fertur fuisse fundatus anno 1119 (ergo pro alio ordine) ab Hermanno et Udalrico de Warbeck, et ex aliis. Secundum Hugo est fundatus anno 1130. Secundum Schaudig vero in secundo dimidio sæculi XII prima turba virginum dicitur venisse e Cella. Dum Sulz fuit parochia incorporata abbatiæ Cellensi, sub cuius paternitate parthenon stetit, parochus pluries vices præpositi gessit. Magistra per abusum aliquoties titulum abbatissæ usurpavit.

Anno 1260 et ultimis annis sæculi XV omnino combustus est. Habuit patronatum in septem parochias et fuit dives. Nihilominus ultimis temporibus a paucis tantum nobilibus canonissis fuit habitatus (1454:4). Anno 1525 devastatum est, inter annos 1531 et 56 a Marchionibus de Ansbach paulatim sæcularisatus. Tentamina abbatis Rothensis, anno 1629 huius domus recuperandæ, fuerunt in cassum. Ecclesia, anno 1504 constructa, nunc est parochialis lutherana, in conventu est schola.

Archivalia: 80 chartæ (ante 1400) in Hauptstaatsarch. München, cetera 270 et numerosa alia documenta in Staatsarchiv Nürnberg.

Literatura: HUGO II 939 — WAEFELGHEM 289 — USSERMANN 499/502 — Sulzbacher Kal. 1914, S. 87/93 — LTK IX 891 — BUETTNER-GASSERT, *Geschichte des alten, adligen Frauenklosters Sulz*, in: *„Franconia"* (Ansbach 1813) 123/32 — Ch. DUERR, *Das ehemal. Kloster Sulz*, in: *Heimatkunde, Beilage zum Bayr. Grenzboten*, Feuchtwangen 1932, Nr. 3, 4, 5, 6 — F. HEIDINGSFELDER, *Die Regesten der Bischöfe von Eichstätt* (Erlangen 1938) I Nr. 671 (cf. Auvray, Les Registres de Grégorie IV, Paris 1896, I, col. 581, Nr. 990) P. SCHAUDIG, *Beiträge zur Geschichte des Klosters Sulz*, Dissertatio, Erlangen 1913 — SCHUHMACHER, *Notizen zur Geschichte des Klosters Sulz*, in: *Jahresberichte des Historischen Vereins f. Mittelfranken*, 1846, Beilage VIII

TROSTADT SS. Joannis Bapt. et Evangel

Treustech, Drosstadt, Trenestat, Treustath, Troistad, Troastat, -stach. Nomen primitivum fuit Neuzell, Nova Cella.
Inter Themar et Suhl, non longe a Vessra, versus meridionem. Thuringia, Dioc. Würzburg.

Parthenon, Præpositura. Sorores monasterii duplicis de Vessra anno 1175 post incendium translatæ sunt in Trostadt, anno 1182 monasterium ibi perfectum et inauguratum est. Dotatum est a Poppone comite de Henneberg et a Bertha Palatina Saxoniæ. Semper stetit sub Vessra, eandemque sortem habuit. Anno 1412 depauperatum erat. Anno 1509 reformatum est,

postremo anno 1535 suppressum factumque est prædium camerale. Ecclesia nunc est horrea, de monasterio pauca supersunt.

Archivalia: Vide Vessra, quod valet etiam pro

Literatura: a HUGO omissum — WAEFELGHEM 299 — USSERMANN 490/91 — LEHFELDT-VOSS, *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens* (Jena 1888) XXIX, Kreis Themar S. 244/46 — SCHULTES, *Histor. statistische Beschreibung von Henneberg* (1790) III 374 ff — DEHIO I 389 — HERRMANN I 109, II 681 — P. GEORGI, *Das Chorfrauenstift in Trostadt*, in: *Das Thüringer Fähnlein*, Jena 1939, Nr. 8 S. 117 —

TÜCKELHAUSEN St. Joannis Baptistæ

Tukelenhusen, Cella Salutis, Domus fontis

ad Mœnum, prope Würzburg versus meridiem, in eadem diœcesi.

Canonia, fundata anno 1120 ab ignoto fundatore, pro ignoto ordine, probabiliter pro canonicis O.S.A. Ante annum 1138 tamquam fundatio imperfecta Ottoni Episcopo Bambergensi est tradita, qui eam ample dotando perfecit. Hoc anno 1138 primus eius abbas Walterus ordini Præmonstratensi se adiunxit. Fuit dein monasterium duplex, et filia Cellæ. Moniales anno 1146 translatæ sunt in Lochgarten (v. supra). Anno 1307 canonici translati sunt in Cellam Superiorem, et in T. venerunt ultimæ moniales parthenonis suppressi de Michelfeld. Sed nec ut asceterium florere potuit. Tilmannus abbas Cellensis anno 1350 nuntiavit Capitulo Generali, se in reformanda hac domo operam perdere. Ideo decreta est suppressio eius. Anno sequenti tradita est Carthusiensibus, qui eam possederunt usque ad annum 1803. Ex eorum tempore sunt fere omnia ædificia, quæ supersunt.

Archivalia: Staatsarchiv Würzburg

Literatura: HUGO II 997, prob. 612/16 — KDB III 1, 254 ff — WAEFELGHEM 300, 381 — USSERMANN 493 — HIRSCHING I 1007/08 — LTK X 323 — LINK II 51 — Bavaria IV 536 — *Annales Ordinis Carthusiensis* (Montreuil 1889) V 511 — JANAUSCHEK XLVIII — GROTE 116.

UNTERZELL B.M.V.

Niederzell, Cellà Inferior, Paradies

Non longe distans a Cella Superiore (Oberzell), Dioc. Würzburg

Parthenon, præpositura, dein abbatia. Sorores monasterii duplicis de Cella nonnisi anno 1259 sui juris sunt facta, et anno sequenti translatæ sunt in Unterzell. Hic parthenon nobilis in posterum legaliter abbatia est facta, sub abbatissa Magdalena de Frachofen tandem sæculo XV præpositi sunt introducti. Semper mansit intime connexa cum Oberzell. Anno 1525 a rusticis subversa est, dein elanguit, et anno 1558, definitive

anno 1573 ab Episcopo Wirceburgensi est suppressa. Rudolphus Imperator anno 1606 iussit Episcopo ut hoc asceterium ordini restitueret. Ille tunc funditus monasterium de novo exstruxit, sed nonnisi anno 1630 reddidit. Primo a canonicis de Cella est habitatum, dein anno 1642 nova turba virginum eo venit ex Meer (Circ. Westfaliæ). Exinde Cella Inferior non amplius abbatia erat, nec nobilitati reservata. Renata Singer, suppriorissa, anno 1749 tamquam una de ultimis „sagis" Germaniæ Herbipoli ad supplicium fuit ducta. Anno 1803 suppressum est asceterium, ecclesia gotica est profanata in stabulum et horream, monasterium a laicis diversis habitatur.

Archivalia: Staatsarch. Würzburg. Vide etiam Oberzell.

Literatura: HUGO I 499 — WAEFELGHEM 303 — LTK VII 657 — Bavaria IV 567/68 — LINK II 621/25 — USSERMANN 394/96 — KDB III 3 241/52 — KESTLER *Geschichtsabriß des vormaligen Frauenklosters Unterzell*, in: *Archiv des Hist. Vereins für Unterfr.* (Würzburg 1854/55) X 1,87 — W. REIN, *Zella*, Würzburg 1861 — R. VIERENGEL, *Eine kostbare Ruine. Kirche und Propstei in Unterzell*, in: *Fränkisches Volksblatt* 20. XI. 1937 — G. STICKER, *Die Hexenverbrennung in Würzburg im Jahre 1749*, in „Festschrift Oberzell 1928" 109/14 —

VESSRA B.M.V. et St. Joannis Evangelistæ

Vezzera, Vescere, -a, Vesser, Vessern, Cella B. Mariæ

Prope Themar, Meiningen, nunc Thuringia, Dioc. Würzburg

Præpositura, dein (1333) abbatia celebris. Monasterium duplex (cf. Trostadt) usque ad an. 1175. Fundata est, sollicitante probabiliter fundatore ordinis ac cooperante Ottone Episcopo Bambergensi, inter annos 1131 et 35 a Goteboldo Comite de Henneberg et Lutgarde uxore eius. Filia primitus B.M.V. Magdeburgensis, deinde vero fuit sub paternitate abbatum Ilfeldensium. Ecclesia anno 1138 a St. Ottone fuit dedicata. Initio Circariæ Saxoniæ nomen dedit, a qua vero anno 1224 se separavit ac Præmonstrato se subiecit. Dein pertinuit ad Circarium Vadegotiæ, postremo Ilfeldiæ. Vessra semper mansit proprium Episcopo Bambergensi (Bischöfliches Eigenkloster), ita ut omnis præpositus vel abbas ab Episcopo in possessionem temporalem institui deberet. Habuit præclaram scholam, et ecclesias incorporatas in Westenfeld, Grimmelshausen, Reurieth, Belrieth, Themar, Leuters dorf, Steinbach, St. Kilian Eichenberg, Erlau Marisfeld, Bischofsrod, Henfstädt, Vachdorf, Lengfeld, quas partim excurrendo, partim exponendo administravit. Filiæ eius erant Griffen et Schweinfurt St. Nikolaus, parthenones dependentes: Trostadt, Frauenbreitungen, Frauenwald, Hausen. Nonnullæ curiæ vel ecclesiæ incorporatæ præsituræ nomen habuerunt, etsi ab uno vel duobus tantum

canonicis fuerunt habitatæ: Haard, Ottelmannshausen et Georgenberg. De hoc ultimo tamen vide supra. Godefridus abbas († 1519) infulatus est.

Anno 1533 suppressa et equaria comitis facta est, ab anno 1815 prædium camerale. Ecclesia pulcherrima romanica, ecclesiæ Teplensi valde similis, per sæcula fuit profanata in horream, anno 1939 est combusta nec amplius, ut fertur, reconstruetur. Monasterium partim subsistit.

Archivalia: Staatsarchive Koburg, Gotha, Magdeburg, Meiningen, Weimar, München. — Kreisarchive Würzburg et Bamberg, Ordinariatsarchiv Würzburg.

Literatura: HUGO II 1063/68 — WAEFELGHEM 312 — LTK X 586 — GOOVAERTS I 139, III 142, IV 341 — LIENHARDT Eph. Hag. 51 — USSERMANN Wirceb. 486/90, Bamb. Nr. 92 BAERSCH 148/49 — ZAK PAM 21 — HERRMANN 58 — HAUCK IV 998 — BRACKMANN GP II 3 3,224/28 — DOBENECKER I-IV — MEISENZAHL, *Das Prämonstratenserchorherrnstift Veßra, Meiningen 1914* — SCHOETTGEN KREYSIG II 586/87, III 532 — SCHULTES, *Diplom. Gesch.* I 80, 83, 84, 86, 87, 173 — IDEM, *Direct. Diplom* I 297, 298, 316, 329, 332 II 3, 20, 23, 43, 53, 84, 125, 158, 206, 287, 297, 311, 329, 364, 386, 398, 402, 418, 445, 477, 540, 553, 554, 555 — H. BERGNER, *Bau- und Kunstdenkmäler der Prov. Sachsen, Abt. Schleusingen*, Halle 1897, S. 224/39 — W. FRINGS, *Die Präm.-Kirche Veßra*, in: *Zeitschrift für Architektur und Ingenieurwesen* 1912, Heft 2, 60/61 — J. F. GRUNER, *Opuscula ad illustrandam historiam Germaniæ*, (Coburgi 1760) II 279/316 — E. V. GUTTENBERG, *Das Bistum Bamberg* (Germaniæ Sacra II, 1 : 1935) p. 135 ff — HUYSKENS — C. JUNCKNER, *Chronicon Hennebergense*, in: *Sammlungen zur Sächs. Geschichte XII* (1877) 243 80 — J. LOOSHORN, *Geschichte des Bistums Bamberg* (München 1886/1910 II 660 f P. OESTERREICHER, *Beiträge zur Geschichte des ehemal. Klosters Veßra*, in: *Neue Mittlgn. aus dem Gebiete der histor. u. antiquar. Forschungen in Sachsen u. Thüringen*, Halle 1834 I, IV 1 — IDEM, *Über die Stiftung des Klosters V.*, *ibidem* Bd. II, III 644 — SCHOEPPACH/BRUECKNER, *Hennebergisches Urkundenbuch* (Meiningen 1847/77) Bd. I-VII passim — J. A. SCHULTES, *Kurze Geschichte des ehem. Klosters V.*, in: *„Neue Diplomat. Beiträge zur Fränk. und Sächs. Geschichte*, Bayreuth 1792, I 199/284 — C. SPANGENBERG, *Hennebergische Chronika* (2 voll.) Meiningen 1755 — 2 Urkunden Innocenz III für Veßra von 1206, in: *Geschichtsquellen der Prov. Sachsen* N. R. Bd. V, 1, Magdeburg 1927 — Th. LORENTZEN, *Vesser u. Veßra*, in: Jahrb. des Henneberg. Gesch.-Vereins, Meiningen Bd. 5, 1941, S. 22/25 — P. GEORGI, *Kloster Veßra*, in: Das Thüringer Fähnlein Bd. 8, (Jena 1939) S. 246/48.

Series abbatum (Meisenzahl, Staatsarch. Weimar)

1. Praepositi

1. Thymo 1133—38
2. Konrad I. v. Wirsberg 1138—40
3. Dietmar 1140—50
4. Rebald 1156
5. Otto 1162
6. Albert 1169—77
7. Marquard 1182—87
8. Ludwig I. 1189
9. Wezilo 1190—94
10. Ludwig II. 1199—1214
11. Konrad II. v. Grumbach 1° 1219/20

12. Ulrich 1230—32
13. Konrad II. v. Grumbach 2°
1235—37
14. Lietmarus? 1259
15. Bertold I. 1273—79
16. Siegfried I. 1284
17. Hermann I. 1287
18. Heinrich ? 1292
19. Herrmann II. 1307—17
20. Friedrich v. Sternberg
1318—20

2. Abbates (1333)

21. Siegfried II. 1323—36
22. Herrmann III. 1338—45
23. Herrmann IV. v. Bibra
1352—59
24. Otto II. 1364—65
25. Albrecht 1399
26. Georg 1405
27. Johann I. 1408/37
28. Berthold II. —1440
29. Bartholomaeus Morlein
1440/57
30. Berthold III. Theuner 1461—
31. Jakob 1467
32. Petrus 1484/1504
33. Johannes II. 1512
34. Gottfried —1519
35. Johann III. Brey 1519/22
36. Paulus 1524/25
37. Georg Neunhöfer —1533
38. Johann Grau † 1553

DUBIA

KREUZFELD

sive Kreuztal, Gemeinde Schrozberg, Oberamt Mergentheim, Württemberg, Dioc. Würzburg, nunc Rottenburg

Parthenon. Nihil scimus de eo præter factum, quod anno 1253 post diuturnas dissensiones vicino parthenoni de Schäftersheim fuit incorporatus. Non dicitur in instrumento incorporationis, ad qualem ordinem pertinuerit. Secundum quosdam fuit Ord. Sti. Dominici, secundum alios, v. g. Weller, vero O. Præm. Fuit directus a magistra. Possumus suspicari, si ad alium ordinem antea pertinuisset quam O. Præm., hoc probabiliter fuisse notatum in instrumento incorporationis.

Literatura: Nesciunt indices et fontes odinis — WUB V 41, Nr. 1277 — WELLER 278 — BACKMUND, Neuere Forschungen 67

PRAETERMISSA

FRAUENROTH

Rotha Dominarum. Unterfranken, Bavaria, Dioc. Würzburg.

Secundum HUGO I 505, et II 695 fuit parthenon Vessræ subditus. Revera fuit abbatia monialium Cisterciensium, anno 1231 fundata. Confusio habetur hic cum Georgenberg bei Rodach, de quo vide supra.

BACKMUND, Neuere Forschungen p. 79/80 — MEISENZAHL 45

SECREIKEM

HUGO II 781. Parthenon. Dioc. Würzburg. filia Cellæ. Revera est nil aliud nisi forma ab antiquo indice deturpata pro Schäftersheim (vide supra).

STIMPFACH St. Vitus

ad flumen Jagst, inter Ellwangen et Crailsheim, Württemberg. Dioc. Würzburg nunc Rottenburg

Monasteriolum sororum, fundatum ante annum 1170 ab abbate Adalberto O. S. B. de potenti abbatia vicina Ellwangen. Anno 1170 Episcopus Wirceburgensis ecclesiam parochialem ibidem monasterio univit in dotationem. Tacetur ordo eius. Weller videtur supponere, has moniales fuisse OSB, Bendel, absque probatione, dicit eas fuisse O. Præm. Quæ hypothesis vero omnino est rejicienda.

WELLER 262/63 — WUB II 157, Nr. 390 — BENDEL, Würzburger Diözesanmatrikel S. 31

UNTERILFELD

Secundum HUGO I 937 hic fuit parthenon abbatiæ Ilfeldensis. Exinde invenitur in omnibus elenchis canoniarum ordinis. Atqui teste locupleti documentatione per acta et archiva constat Ilfeldiam numquam fuisse monasterium duplex, nex umquam parthenon ibi vel in vicinitate eius extitisse. Nec antiqui indices faciunt mentionem eius. Probabiliter est confusio cum Ilbenstadt.

BACKMUND, Neuere Forschungen 77 — BECKER 128 (errat).

CIRCARIA WESTFALIAE

Haec circaria fuit quoad numerum domuum maxima ordinis. Quinquaginta monasteria eius erant dispersa super varia territoria saecularia inter diocesim Verdensem in aquilone et ripas Mosellae in austro, complectebatur que ergo totam Westfaliam, maiorem partem Rhenaniae, et partes Nassoviae, id est dioceses praesertim Coloniensem, Trevirensem et Monasteriensem. Duo monasteria erant sita in actuali provincia Hannover, et unum in Hollandia. De Altenberg disputabatur cum Vadegotia, de Hagenau cum Suevia. Heinsberg primitus pertinuit ad circariam Brabantiae, ad quam Houthem postremo transit. Reekhem, parthenon in Belgio, in antiquissimis elenchis circariae Westfaliae adscribitur.

Ex illis quinquaginta erant octo tantum abbatiae virorum, quarum primatum tenuit Steinfeldia, longe praestantissima domus totius ordinis in Germania. Canoniae in Westfalia ipsa, praeter Arnsberg, erant ab anno circa 1200 exclusive nobilitati minori reservatæ[1]), in maximum detrimentum disciplinae. Quasi in symbolum huius exclusivitatis superiores earum anxie retinuerunt titulum praepositi, dum ubique in Germania, praeter Saxoniam, ceteri praelati abbatialem dignitatem adepti sint. Circa annum 1200 iam omnes praesules Westfalici, qui generatim pontificalibus non erant insigniti, in abbates erant evecti, sed haec promotio paulo post iterum fuit revocata. Inter has canonias nobiles in Westfalia eminet Cappenberg, prima fundatio ordinis in Germania anno 1122.

Longe praevalebant moniales hac in circaria, nulla nempe tot habuit parthenones quam illa. Maior pars horum 35 asceteriorum aeque erat nobilitati reservata. Canonissae hae nobiles semper studuerunt se jugo regularitatis detrahere et normam canonissarum saecularium assumere, quod illis successit in Bedburg, Flaesheim, Stoppenberg et Elsey. Quidam parthenones fuerunt praelaturae sui juris, a praepositis infulatis gubernati (ut Houthem et Heinsberg), maior pars vero erat sub tutela patris

[1]) Ex quo facto Ramackers (Adlige Præmstifte o. c.) deduxit aliquem characterem „aristocraticum" totius ordinis, quod vero nullo modo teneri potest.

abbatis, cuius vices gessit prior amovibilis. Praepositi independentes studuerunt aliquamdiu etiam professos canonicos et conversos accipere — quod usque ad annum 1317 ceteroquin illis fuerat permissum — sed Capitulum Generale talia severe interdixit, sicut et conamina magistrarum et priorissarum, titulum abbatissae sibi vindicandi. Parthenones habuerunt etiam parochias incorporatas, quae generatim a canonicis matrum abbatiarum administrabantur.

Floruerunt litterae et studia, quibus destinatum fuit ut studium commune conspicuum Collegium Norbertinum Coloniae. Inter Sanctos et Beatos ordinis in hac regione eminent Sanctus Hermannus Joseph, Canonicus Steinfeldensis, populo Rhenano dilectissimus, Beatus Godefridus Comes et fundator Cappenbergensis, et Beata Gertrudis Monialis Altenbergensis, filia Sanctae Elisabeth.

Ante annum 1500 in hac circaria iam desierant 2 coenobia virorum et 10 virginum. Saeculo XVI vero ordo hic amisit 3 domos virorum et 7 asceteria. Novae acquisitiones recentioris temporis erant Antonigartzem et Marienstern, sicut et Collegium Coloniense. Quatuor asceteria mutata sunt in domus virorum. Saeculo XVII residua circariarum Vadegotianae et Ilfeldensis, a saecularisatione saeculi praecedentis fere consumptarum, Circariae Westfaliae unita sunt. Annis 1802/03 tota circaria per saecularisationem deleta est.

Ecclesiae 20 coenobiorum disparuerunt, tamen aedificiorum maior pars subsistit. Praeter unam alteramve ecclesiam vero minoris sunt momenti quoad artem et pulchritudinem. Ecclesia romanica de Knechtsteden est de pulcherrimis totius Rhenaniae, sed et Steinfeldensis, Cappenbergensis et Bedburgensis sunt spectabiles. Arnsteinensis ecclesia, speciose sita in monte, est pulcherrimum exemplum styli transitus romano-gotici. Goticae ecclesiae alicuius valoris inveniuntur in Altenberg et Hamborn, quarum ultima tamen anno 1944 ex adjectis belli deleta est. Aedificia claustralia hac in circaria generatim sunt exigua et modesta, nec ullo modo aequiparari possunt magnificentia et amplitudine illis, quas habent circariae Sueviae, Bavariae et Bohemiae.

In vanum ordo tentavit reverti in Rhenaniam, circa annum 1880 in canoniam Arnsteinensem, et anno 1923 in Steinfeldensem. Nuper canonici Teplenses exules refugium invenerunt in antiqua abbatia OSB Schönau in Nassovia.

VICARII GENERALES CIRCARIAE WESTFALIAE

Johann v. Ahrweiler (Steinfeld) 1517/38	Simon v. Diepenbach (Steinf.) 1539/40

Jakob Panhausen (Steinfeld) 1540—82
Balthasar Panhausen (Steinfeld) 1582—1606
Gottfried Reichmann (Arnsberg) 1616
Hilger Cremer (Knechtst.) 1617
Joh. Roberti (Floreffe) 1618
Christoph Pilckmann (Steinfeld) 1630
Norbert Horrichem (Steinfeld) 1630—61
Johann Luckenrath (Steinfeld) 1661—80
Theodor Firmenich (Steinfeld) 1680—93
Peter Teveren (Knechtst.) 1693—98
Leonhard Eschenbruch (Knechsteden) 1698—1703
Engelbert Colendal (Sayn) 1703
Michael Kuell (Steinf.) 1716—32
Christian Steinhewer (Steinfeld) 1732—44
Jakob Münch (Ilbenstadt) 1744—50
Leonhard Jansen (Knechtst.) 1750—54
Gabriel Hilger (Steinfeld) 1750—66
Isfried Ohm (Sayn) 1766—77
Evermod Claessen (Steinf.) 1777—84

FONTES

BEYER ELTESTER GOERZ, *Urkundenbuch zur Geschichte der mittelrheinischen Territorien,* 3 Bde., Koblenz 1860/74

A. FAHNE, *Chroniken- und Urkundenbuch hervorragender Geschlechter, Stifter und Klöster,* 5 Bde., Köln 1862/80

J. FICKER, *Die Münsterischen Chroniken des Mittelalters,* Münster *1851*

GQM — *Die Geschichtsquellen des Bistums Münster,* 8 Bde., Münster 1881 ff.

A. GOERZ, *Mittelrheinische Regesten,* 4 Bde., Koblenz 1876/88

GUENTHER (O. Praem. de Rommersdorf) *Codex Diplomaticus Rheno-Mosellanus,* 5 partes in 6 voll., Koblenz 1822/26

HONTHEIM, *Historia Trevirensis diplomatica et pragmatica,* 3 tomi, fol. Augsburg 1750

R. KNIPPING, *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln,* vol. 2—4, Bonn 1901 ff. (Publ. d. Ges. f. rhein. Geschichtskunde XXI)

LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins,* 4 Bde. Düsseldorf 1840/50

J. NIESERT, *Münsterische Urkundensammlung,* 7 Bde., Coesfeld 1826/37

SEIBERTZ, *Urkundenbuch zur Landes- und Rechtsgeschichte des Hzms. Westfalen,* Arnsberg 1854

Westf. UB — *Westfälisches Urkundenbuch:* (7 voll)
1. et 2 H. A. ERHARD, *Regesta historiæ Westfaliæ,* Münster 1847/51 accedit Cod. diplomaticus, Supplem. auct. Diekamp 1885
3. Prosecutio (-1300) *Dioc. Monasteriensis, auct.* WILMANS 1871, Register 1876, Additam 1877

4. *Dioec. Paderborn.* auct. WILMANS et FINKE, 1877/94
5. H. FINKE, *Die Papsturkunden Westfalens bis zum Jahr 1378,* Münster 1883
6. *Dioec. Minden.* auct. HOOGEWEG, 1898
7. Th. ILGEN, F. PHILIPPI et alii, *Das Kölnische Hzm. Westfalen,* 1901/08

WILMANS, *Die Kaiserurkunden der Prov. Westfalen,* Münster 1867/81

LITERATURA

E. ANSFELD, *Übersicht über die Bestände des Kgl. Staatsarchivs zu Koblenz,* in: *Mitteilungen der Kgl. Preuß. Archivverwaltung* 6, 1903, p. 76 ff.

BAERSCH, *Nachrichten über Klöster des Prämonstratenserordens in Rheinland und Westfalen,* in AHVN 1856

J. B. BERG, *Steinfeld und seine Tochterklöster,* Steinfeld 1930

BINTERIM MOOREN, *Die Erzdiözese Köln im Mittelalter (1828)* 2a editio: *Die alte und neue Erzdiözese Köln,* 2 Bde., Düsseldorf 1892/93

Fr. BOCK, *Rheinlands Baudenkmäler des Mittelalters,* 3 Serien, Köln 1868/73

H. BÖRSTING - A. SCHRÖER, *Handbuch des Bistums Münster,* 2 Bde., Dülmen 1943

BROWER MASEN, *Annales Trevericae,* 2 voll., Leodii 1670

IDEM, *Metropolis ecclesiae Trevericae,* (nova editio curata a STRAMBERG Koblenz 1855/56)

CLEMEN, *Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz,* Düsseldorf 1891 ff.

IDEM, *Die romanische Monumentalmalerei in den Rheinlanden,* Düsseldorf 1916

C. D. DUMONT, *Descriptio omnium archidioecesis Coloniensis ecclesiarum .....* Köln 1879

H. A. ERHARD, *Geschichte Münsters,* M. 1837

W. EWALD, *Rheinische Siegel* (Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde XXVII) Bonn 1941 ff.

FABRICIUS, *Erl. zum Historischen Atlas der Rheinlande,* V 1, 2, Die kirchl. Einteilung (Publ. d. Gesellsch. f. rhein. Geschichtskunde XII)

GELENIUS, *De admiranda sacra et civili magnitudine Coloniae,* Köln 1645

Handb. Trier *Handbuch der Diözese Trier,* Trier 1932

E. HARDICK, *Prämonstratenserbauten des 12. und 13. Jahrhunderts im Rheinland. Ihr Verhältnis zu den französ. und belgischen Vorstufen.* in: Anal. Praem. XI (1935)

J. HARTZHEIM, *Bibliotheca Coloniensis,* Köln 1747

N. HILLING, *Die Entstehung der münsterschen Archidiakonate,* in: Westf. Zschr. LX 13/89

HOYNCK, *Geschichte der Pfarreien des Dekanats Arnsberg,* Hüsten 1909

Inv. *Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen* (hsg. von der Histor. Kommission der Provinz Westfalen) Münster 1899 ff.

G. v. KLEINSORGEN, *Kirchengeschichte von Westfalen und angrenzenden Oertern,* 3 Bde., Münster 1779/80

LEHFELDT, *Die Bau- und Kustdenkmäler des Reg.-Bezirks Koblenz,* Düsseldorf 1886

W. LOTZ - F. SCHNEIDER, *Baudenkmäler des Reg.-Bez. Wiesbaden,* Berlin 1880

A. LUDORFF, *Die Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen,* Paderborn/Münster 1893 ff.

K. H. MAY, *Territorialgeschichte des Oberlahnkreises,* Marburg 1939

F. F. v. MERING, *Geschichte der Burgen und Klöster ... im Rheinland,* 1—12, 1833 ff.

J. B. NORDHOFF, *Die Kunst- und Geschichtsdenkmäler der Provinz Westfalen.* (Kreis Hamm, Kreis Warendorf) — Münster 1880

J. OFFERMANN, *Geschichte der Städte ... und Klöster in den Kreisen Jülich, Erkelenz, Düren, Geilenkirchen und Heinsberg.* Linnich 1854

Th. PAAS, *Eine Kapitelsitzung in Cappenberg vom Jahr 1678,* Anal. Praem. VIII 166/75

IDEM, *Beschlüsse der Kölner Provinzialkapitel für die Westfälische Zirkarie O. Praem 1655-1717,* in Anal. Praem. VI (1930) et VII (1931)

IDEM, *neue Beiträge zum Kampf der Prämonstratenser um ihre Exemption in der Kölner Erzdiözese,* in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* LII Bd., Kan. Abt. XXI, 1932 (recens. A. Praem. 1932, p. 360)

E. PODLECH, *Die wichtigeren Stifte, Abteien und Klöster in der alten Erzdiözese Köln,* Bd. 2, Breslau 1913

J. RAMACKERS, *Adelige Prämonstratenserstifte in Westfalen und am Niederrhein,* Dissert. Bonn 1932, et in Anal. Praem. V. 1929 p. 200/39, 320/43 et VI 1930, 281/332.

IDEM, *Niederrheinische Briefe und Urkunden des 12. und 13. Jahrhunderts aus französischen und belgischen Archiven und Bibliotheken,* in: AHVN CXXI (1932) 61/78, cf. Anal. Praem 1934 p. 131.

IDEM, *Der Prämonstratenserorden im Rheinland,* Anal. Praem. 1934 p. 328 f, 1935 p. 124f, et AHVN CXXV (1934) p. 143 f.

O. REDLICH, *Jülich-Bergische Kirchenpolitik.* I. Urkunden und Akten. (1400-1553) Bonn 1907, II. Kirchenvisitationen 1533-91, ibid. 1911 (Publ. der Ges. f. Rhein. Geschichtsk. XXVIII)

J. F. SCHANNAT-BAERSCH, *Eiflia illustrata, oder geographische und historische Beschreibung der Eifel*, 8 Bde., Köln/Trier/Aachen/Leipzig 1825/55
K. SCHORN, Eiflia Sacra. *Geschichte der Klöster und geistlichen Stiftungen der Eifel*. 2 Bde. Bonn 1888/89
L. SCHMITZ - KALLENBERG, *Monasticon Westfaliae*, Münster 1909
SEIBERTZ, *Landes- und Rechtsgeschichte des Herzogtums Westfalen*, Arnsberg 1845
H. STANGEFOL, *Opus chronologicum et historicum circuli Westfalici, in IV libros congestum*. Coloniae 1654
J. D. v. STEINEN, *Kurze Beschreibung der hochadelichen Gotteshäuser Cappenberg, Scheda und Averndorp und des Klosters Wendinghausen, als ein Beytrag der westfälischen Geschichten entworfen und mit den nöthigsten Urkunden erläutert*. Dortmund 1741
STRAMBERG, *Metropolis Trevirensis*, vide supra Brower Masen
v. STRAMBERG, *Denkwürdiger und nützlicher Rheinischer Antiquarius*, 39 voll. Koblenz 1845/66
W. TESCHENMACHER, *Annales Cliviae, Juliae, Montium, Marcae, Westfaliae, Ravensbergae, Geldriae et Zutphaniae*. Frankfurt/Leipzig 1721
A. TIBUS, *Gründungsgeschichte der Stifter, Pfarrkirchen, Klöster . . . . . . des Bistums Münster mit Ausschluß des ehemal. friesischen Anteils*. Münster 1867/85
TILLE - KRUDEWIG, *Übersicht über den Inhalt der kleinen Archive*, 1—5, 1896 ff (Publ. d. Ges. f. Rhein. Geschichtsk. XIX, auch Beihefte zu AHVN)
AHVN *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein*, 1848 ff.
BGNR *Beiträge zur Geschichte des Niederrheins*, 1886 ff
Westf.Zschr. *Zeitschrift für Vaterländische Geschichte und Altertumskunde Westfalens*, Münster 1838 ff, Register ed. Bömer Münster 1903/06
ZGBV *Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins*, 1865 ff
vide apud Circ. Saxoniae: Mithoff
item apud Circ. Vadegotiae: Becker, De Buck, Gudenus, Kleinfeld Weirich, Kremer, De Lorenzi, Luthmer, Marx, Nass. Ann., Sauer, Sponheimer, Vogel, Wenck, Würdtwein.

AFTHOLDERBACH B. M. V.

Prope Michlen in districtu St. Goarshausen, Dioc. Trier, nunc Limburg.
Afthulder-, Affolterbach.

Hic videtur extitisse parthenon ab Arnstein dependens, ad tempus saltem, circa annum 1200. Occurrunt nempe in Necrologio Arnsteinensi una magistra et sex „sorores nostrae de Affolterbach". De vicino parthenone Denighofen, quem ex eodem necrologio novimus, vide infra

sub „Dubiis". Anno 1222 Aftholderbach de novo est fundatum et dotatum a Ruperto comite Nassoviensi, et quidem pro monialibus Cisterciensibus. Instrumentum originale huius fundationis non superest, opinamur tenorem eius tantum ex indice quodam archivi saeculi XVI. Aliunde de origine huius asceterii nihil scimus, ergo putandum est has moniales Praemonstratenses, quas ibi, teste necrologio Arnsteinensi, initio degisse dubitare non licet, aut esse exstinctas ante annum 1222, aut, quod est probabilius, transiisse ad Ordinem Cisterciensem. Sub hac regula floruit usque ad saeculum XVI.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden

Literatura: BECKER 40 — SPONHEIMER 223 — VOGEL 417 — KREMER I, 427, Nota 1 — BROWER-MASEN Ann. Trev. I 121 — (Fontes ordinis ignorant)

ALTENBERG B. M. V. et Stus. Nicolaus .St. Michael-

primitus Aldynburch, Altemburg. Cella in Monte Sti. Michaelis prope Wetzlar, Dioc. Trier, nunc Limburg

Parthenon, praepositura. Fundata est anno 1179 a sacerdote quodam Godefrido et Engelberto abbate Rommersdorfiensi, a qua canonia semper dependebat. Primae moniales venerunt ex Wulfersberg. Initio videtur ad tempus pertinuisse ad Circariam Vadegotiae, teste catalogo Scheftlariensi. Tertia magistra fuit Beata Gertrudis, filia Stae. Elisabeth († 1297, festum die 13a Augusti) Parthenon nobilis fuit, ad tempus etiam immediatus et imperialis. Usque ad saeculum XVI habuit 4 ecclesias jure patronatus dependentes. Annis 1643/46, moniales, ab hoste expulsae, habitaverunt in Wetzlar. Anno 1730: 13 canonissae et 4 conversae. Anno 1802 suppressum est et comiti de Solms Braunfels addictum, qui bona et aedificia adhuc hodie possidet. Reliquiae considerabiles Stae. Elisabeth (anulus maritalis, amphora, et rubra casula e veste nuptiali confecta) sicut maior pars archivi nunc sunt in castro Braunfels. Monasterium inde a suppressione omnino fuit desolatum, in ecclesia tantum in die Stae. Gertrudis celebratur missa. Hodie est ibi institutum caritativum protestanticum.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden, Fürstl. Solmssches Archiv Braunfels.

Literatura: HUGO I 155, prob. 91/102 — DHGE I 793 — WAEFELGHEM 7 — MARX II 2, 194/200 — LTK I 314 — BROWER MASEN, II 73 ff — BECKER 56 — GROTE 10 — GUDENUS II 77, 84, 88, V 321 — BEYER ELTESTER GOERZ III 646, 649, 754, 923, 1094, 1139, 1212 — BAERSCH II 147/49 — HIRSCHING I 67 — STRAMBERG Rhein. Ant. II 3, 780/800 — F. ELBEL, *Das Prämonstratenserinnenkloster A. a. d. Lahn*, Magdeburg 1905 — KISSEL in Anal. Praem. VI 144/54 — LIENHARDT Eph. Hag. 133, 231, 342 — Gallia Christiana Nova XIII 667 — ABICHT,

Der Kreis Wetzlar (W. 1836) II 118/19, III 83/100 — E. WIESE, *Urkundenbuch der Stadt Wetzlar*, Marburg 1911, I Reg. 650/51 — W. E. PODSZECK, *Kloster A., der Abwehrkampf eines reichsunmittelbaren Klosters in der Neuzeit*, Dissert. Gießen 1938 — M. SPONHEIMER, *Das Zinsregister des Klosters A. von 1349*, Wetzlar 1931 — v. ULMENSTEIN, *Geschichtliche und topographische Beschreibung der Stadt Wetzlar* (Hadamar u. Wetzlar 1802/10) I 97/106 — De Beata Gertrude: AA SS Aug. III 142/43, et Anal. Praem. VIII 260/64.

ANTONIGARTZEM St. Antonius Abbas

Gartzem, -en, Niedergartzem, Tönisgartzem.
In parochia Obergartzem, prope Satzvey in districtu Euskirchen, Rhenania
Dioc. Köln.

Parthenon, Prioratus. Emmerich von Gartzem toparcha fundavit juxta capellam Sti. Antonii tres cellas pro beginis anno 1352. Quod monasteriolum iam anno 1370 ex inopia desierat. Anno 1474 Hubertus von Gartzem, ex eadem familia restauravit coenobium, hac vice pro fratribus O. S. Francisci, qui etiam mox abierunt. Anno 1520 Wirich von Gartzem canonissas O. S. A. ibi collocavit, quarum directionem Archiepiscopus Coloniensis commisit Abbati Steinfeldensi. Iterum iterumque moniales petiverunt, ut in unionem ordinis Praemonstratensis acciperentur, sed frustra. Tandem anno 1704 tentamina earum successerunt, et paupercula domus recepta est in ordinem, ut parthenon sub paternitate abbatiae Steinfeldensis. Anno 1802 est suppressa, aedificia praeter ecclesiam supersunt. Nunc est praedium, inspector bonorum et nemorum, item servi habitant in eo.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf
Literatura: HUGO I 703 — WAEFELGHEM 94, 376 — SCHORN I 606/13 — PODLECH III 125/26 — BERG 110/12 — LTK IV 294 — CLEMEN IV, 4, (1900) 11 ff. — FABRICIUS V 1, 229 — St. MOOREN, *Tönis-Gartzem*, in: AHVN 13-14, p. 286/89 — Th. PAAS, *Das Kloster Gartzem und die Abtei Steinfeld*, Euskirchner Volksblatt 1931 Nr. 1 — SCHANNAT BÄRSCH III 1, 161.

ARNSBERG St. Laurentius

Wedinghausen, Wedynhusen, Weddinchusen, Wedinghofen, Arnesberga, Arnisberg, Arinsburgh (vitetur confusio cum abbatia Arnsburg O. Cist. in Hassia!) Civitas in Westfalia, Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Praepositura, dein (1186/1217, definitive 1518) abbatia. Monasterium duplex usque ad annum circiter 1193 (vide infra apud Rumbeck). Fundata circa annum 1170/73 in castello suae familiae ab Henrico I. Comite Arnsbergensi, qui simul cum fratre suo Richardo intravit. Filia de Marienweerd, postea sub paternitate de Knechtsteden. Anno 1193 translata

est canonia in Rumbeck sed mox canonici reverterunt, relictis ibi monialibus. Parochiae incorporatae: Werl, Hüsten, Wedinghausen. Asceteria dependentia: Rumbeck, Oelinghausen et ad tempus etiam Nijmegen in Brabantia. Saeculo XVI paene est suppressa. Anno 1712 schola, quam abbatia iam diu habuerat, ampliata est in academiam philosophicam. Anno 1725 abbates infulantur. 1794—1803 hic fuit refugium capituli cathedralis Coloniensis, a Gallo invasore expulsi. Anno 1803 supressum est cum 25 canonicis. Ecclesia nunc est parochialis, monasterium inservit ut gymnasium municipale, et in praelatura est domus parochi.

Archivalia: Staatsarch. Münster, Bibl. Univ. ibidem.

Literatura: HUGO I 194, prob. 115/19 — DHGE IV 628/30 — WAEFELGHEM 11 — Gall. Christ. Nova III 800/02 — SCHMITZ KALLENBERG 3/4 — LIENHARDT Eph. Hag. 17, 192, 200, 216, 217, 236, 368 — FABRICIUS V 1 348, 2 635 — Westf.UB V Nr. 161, 233, 238, 294, 399, 400 — GOOVAERTS I 19, 28, 45, 52, 54, 88, 99, 120, 127, 129, 141, 150, 213, 235, 240, 241, 258, 370, 388, 396, 402, 470, 472, 489, 503, 505, 519, 533, 582, 600, 615, II 46, 82, 91, 96, 101, 119, 142, 147, 161, 228, 244, 247, 268, 352, 359, 377, III 20, 58, 160, 175, 182 — FEAUX DE LA CROIX, *Geschichte von Arnsberg*, Westf. 4, Arnsberg 1895, S. 94 ff, 481 ff — HOYNCK, *Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Arnsberg*, Münster 1906 — CAESARIUS II 354 — F. PIELER, *Geschichte des Klosters Wedinghausen b. Arnsberg und des dortigen Gymnasiums*, Arnsberg 1832 — A. SCHMIDT, *Wedinghauser Urkunden*, in NArch 1888 (XIII) 606/07 — v. STEINEN S. 69/74 — TUECKING, *Das Kloster W. und das Gymnasium zu Arnsberg*, in: *Blätter zur näheren Kunde Westfalens* XI (1873) 36. ff, XIII (1875) 76 ff — Necrologium ed. SEIBERTZ I 251/55

Series abbatum (Feaux de la Croix)

1. Reinerus (Praepositus) 1184
2. Christianus (Abbas) 1°, 1186 † ca. 1200
3. Arnoldus (abbas) 1°, 1191, r
4. Christianus II. (Abbas) 2°, 1196/1200
5. Arnoldus 2° 1209/17

Sequuntur praepositi:

6. Hartmod 1217/47
7. Wilhelm 1250/53
8. Heinrich I. 1258
9. Friedrich 1261
10. E 1267, 1270
11. Johannes 1268
12. Wigandus 1267, 1295/1301
13. Gerardus I. 1301/14
14. Joannes II. Maken 1315/20 res., † post 1324
15. Theodoricus I. Lange 1320/23 res., † post 1332
16. Henricus II. Lange 1323/39 res., † post 1342
17. Gerardus II. 1341/46
18. Berthold † 1348?
19. Matthaeus 1359
20. Hermann I. v. Medebach 1352/70

21. Gottfried I. v. Plettenberg 1372/92
22. Bernhard 1385
23. Gerwin v. Schüngel 1391/98
24. Hieronymus 1400
25. Arnold II. Wolff 1404/19
26. Christian II. 1424/54
27. Herbord v. Meinershagen 1457
28. Widekind v. Plettenberg 1486
29. Johann III. Messen 1495/1511
30. Johann IV. Bock 1511—13

Abbates (1518)

31. Adrian I. Tutel 1513—31
32. Herrmann II. Lilie 1531—50
33. Johann V. Stockhausen 1550—55
34. Michael I. Brandis 1555—81
Sedisvacantia 1581—88
35. Johann VI Köster 1588—1610
36. Gottfried II. Reichmann 1613—43
37. Theodor II. Kellner 1643—49
38. Lambert Topp 1649—53
39. Heinrich III. Koch 1653—63
40. Michael II. Reinhartz 1663—88
41. Norbert I. Bicker 1688—1715
42. Karl Berg 1715—24
43. Hermann III. v. Aschberg 1724—26
44. Nikolaus Hengesbach 1726—36
45. Adrian II. Höynck 1736—49
46. Ludwig Leine 1749—70
47. Norbert II. Engelhard 1770—81
48. Franz Fischer 1781—1803

ARNSTEIN B. M. V. et Stus. Nicolaus

Arinsteyn, Arenstein, Arnestayn, Arnsteinium, Lapis Aquilae
Amoenissime situm in valle fluminis Lahn, juxta Obernhof non longe a Koblenz, Dioc. Trier, nunc Limburg.

Praepositura, dein paulo post fundationem abbatia conspicua, immediata et imperialis. Ludovicus Comes Arnsteinensis anno 1139 castrum suum A. mutavit in monasterium duplex Ordinis Praemonstratensis, in quod ipse cum uxore sua Guda intravit. Ambo considerantur ab ordine ut „Venerabiles". Filia Gratiae Dei (Gottesgnaden in Saxonia). Primum ad circulum monasteriorum Saxoniae pertinuit et Magdeburgo erat subdita, sed evectio ad dignitatem abbatialem anno 1151 iam ut separatio a Saxonibus est consideranda, etsi legaliter non prius quam anno 1224 esset decreta, cum Arnstein paternitati archicoenobii Praemonstratensis se subdidit. Permultae „sorores nostrae" in necrologio occurrentes probant Arnstein diutius aliis mansisse monasterium duplex, etsi nec in documentis nec in Vita Beati Ludovici aliquid expresse de eo dicatur. Paulatim vero moniales translatae sunt in parthenones se-

quentes: Bethlenrode, Beselich, Brunnenburg, Affolterbach, Denighofen?, Gommersheim, Keppel, Hachborn — qui omnes steterunt sub paternitate abbatis Arnsteinensis. Filiae: Münsterdreisen, postea etiam Ilfeld. Konrad von Marburg, inquisitor sinistrae memoriae et confessarius nimis severus Sanctae Elisabeth, fuit canonicus Arnsteinensis. Usque ad annum 1367 abbatia fuit exclusive nobilis, usque ad saeculum XVI saltem abbates de stirpe nobili esse debuerunt. Abbatia fertur medio aevo habuisse 72 ecclesias jure patronatus dependentes, qui numerus authentice probari nequit et videtur esse longe exaggeratus. Post reformationem, quae parvum territorium abbatiae veluti insulam in medio regionis mere protestanticae dereliquit et illam sub omni respectu aerumnis et damnis cumulavit, tantum administravit parochias Arnstein et Winden cum succursali Weinähr. Abbas Joannes Schwenck (1702/30) jus pontificalium obtinuit. Lis de exemptione ab archiepiscopis Trevirensibus prolongata est usque ad annum 1756, quo abbatia se subiecit.

Postremo disciplina fuit collapsa, in vanum anno 1774 conventus postulavit ab Electore Trevirensi permutationem canoniae in ecclesiam collegiatam. Abbas Evermodus Sauer resignavit anno 1787, nec habuit successorem. Anno 1802 canonia addicta est principi de Nassau-Weilburg, qui eam suppressit. Praeclara ecclesia, in stylo transitionis constructa, post varias mutilationes et spoliationes facta est parochialis anno 1814. Monasterium, quod possidet diocesis, concidit in ruinas, in paucis aedibus quae supersunt, annis 1869/73 praeclarus fundator abbatiae Beuronensis, abbas M. Wolter, frustra monasterium sui ordinis stabilire conatus est. Hodie ibi est domus Congregationis SS. Cordum, vulgo Picpus.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden, Stadtbibliotheken Trier und Münster, London British Museum.

Literatura: HUGO I 202, prob. 119/24 — WAEFELGHEM 11/12, 373 — DHGE IV 634/36 — LTK I 697 — BROWER MASEN Metr. Trev. II 2/16 — Gallia Christiana Nova XIII 661 — GROTE 22 — HIRSCHING I 170/72 — KREMER II 410/12 — SCHLIEPHAKE, *Geschichte von Nassau von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* (Wiesbaden 1866/75) I 156 — GOOVAERTS I 103, 261, 545 — II 263 III 44, 101, 133 — LIENHARDT Eph. Hag. 31, 59, 184, 236, 294, 305, Auct. 10 — DEHIO IV 14 — HARDICK 11. 103/12 — FABRICIUS V 2 256, 654 — WUERDTWEIN VI 234 — BOCK III — VOGEL 198/203 — BEYER ELTESTER GOERZ I — SPONHEIMER, 26/42 et passim — KLEINFELD WEIRICH 117, 210 ff — LOTZ SCHNEIDER 7/14 — STRAMBERG Rh. Ant. II 13, 279, 303 ff, 6:80 ff, 3:260 ff, 693 — K. HERQUET, Urkundenbuch des Klosters A., 1142—1446 (Wiesbaden 1883 — R. GOERZ, *Die Abteikirche zu A.*, Wiesbaden 1881 — F. LUTHMER, III 212/26 — H. KISSEL, *Die alte Präm. Abtei A. an der Lahn*, Anal. Praem. V (1929) 148/56 — A. KOHL, *Arnstein, die alte Präm. Abtei* (Limburg a. d.

Lahn 1902) — IDEM, *Arnsteiner Handschriften im Brit. Museum*, in: Nassovia IV — C. LAUENROTH, *Arnstein, die Perle des Lahntales*, Simpelveld/Aachen 1929 — R. MACKSPRANG, *Die Bibliothek der vormaligen Präm. Abtei Arnstein*, in: *Nassovia* XXII (1921) 39/41 — J. MUELLER, *Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung der Präm. Abtei A. a. d. Lahn*, Diss. Münster 1918 — ZAUN, *Zur Geschichte der Abtei A.* in: Nass. Annalen XV 394 ff — Nass. Annalen II (1834) 142 ff (Series abbatum) — Necrologium completum edd. BECKER Nass. Annalen XVI (1881), partim KREMER, WUERDTWEIN, SCHLIEPHAKE — Catalogus reliquiarum capellae in A., (MS. XIII saec.) ed ZAUN, et PERTZ in NArch VII 80 — Index librorum, ed. D. WIDMANN, *Das älteste Bücherverzeichnis des Klosters A.*, in: Nass. Annalen XVIII 18883 28/33 — Vita Beati Ludovici (Saec. CII, orig. British Museum) edd. DE BUCK, BOEHMER FRG III 326/39; HUGO S. Antiqu. Monumenta II, WIDMANN Nass. Ann. XVIII (1883/84) 244/67; cf. FRIEDEMANN, *Die latein. und deutschen Lebensbeschreiber Ludwigs, des letzten Grafen von A.*, in: Nass. Ann. IV 1885, 412/34 — L. JOERSS, *Das Arnsteiner Mariengebet*, Dissert. Marburg 1920.

Series abbatum (DHGE)

1. Godefridus Praepositus 1139—51
2. Eustachius Abbas (sicut sequentes) 1151—80
3. Richolfus 1180—96
4. Herbordus 1196/98 (1204?) Ensfried † ca. 1200?
5. Heidenricus 1208/11
6. Anselmus 1211, res. ca. 1216
7. Theodoricus I. 1226—55
8. Ortwinus 1255—59
9. Arnoldus I. 1259—72
10. Hermann I. 1272—76, res.
11. Johannes I. 1276—83
12. Hermann II. 1283—91
13. Winrich 1291—97
14. Rorich 1297—1301
15. Heinrich I. 1301—03
16. Gerhard I. 1303—07
17. Theodorich II. 1307—15
18. Robert 1315—23, res.
19. Wilhelm I. v. Staffel 1323—67
20. Herhard II. Burschet 1367—68
21. Heinrich II. v. Miehlen 1368—80
22. Arnold II. v. Krummenau 1380—97 (depositus)
23. Peter I. Print 1397—99, res. † 1424
24. Johannes II. v. Ulbach 1399—1420
25. Ortlieb Donner 1420—47
26. Daniel Rabenold 1447—58
27. Menfried Löner 1458—73
28. Friedrich Rußmann 1473—78
29. Folbert van der Hees 1478—79
30. Peter II. v. Selbach-Lohe 1479—89
31. Adam von Montabaur 1489—1527
32. Johann III. Bechel 1527—31
33. Laurentius Bach 1531—45
34. Heinrich III. Monsch 1545—56
35. Heinrich IV. Schupp 1556—74
36. Emmerich Teufel 1574—92

37. Peter III. Marmagen 1592—1604
38. Johann IV. Horn 1604—20
39. Johann V. Bingel 1620—31
40. Wilhelm II. Eschenau 1631—63
41. Anton Schlinckmann 1663—97, res.
42. Peter IV. Aldenhoven 1697—1702
43. Johann VI. Schwenck 1702—30, res.
44. Nikolaus Matzenbach 1730—60
45. Joseph Seul 1760—76
46. Adam Trandes 1776—78
47. Evermodus Sauer 1778—87, res., † 1807

BEDBURG B. M. V. et St. Johannis Bapt.

Bebber, Bedenburg, Beydeburg, Bedebur, -burc, Bethburc, Bedeberg.

Prope Kleve in limitibus Neerlandiae, Rhenania, Dioc. Köln, nunc Münster.

Vitetur confusio cum Bedburg in districtu Bergheim, ubi fuit monasterium Ordinis Eremitarum Ord. Sti. Augustini.

Monasterium duplex, dein parthenon Fundatum, ut fertur, anno 1124 ab Arnoldo II comite de Kleve pro canonicis, sed probabiliter iam ab initio fuit monasterium duplex. Anno 1138 prima vice authentice occurrit. Nescitur mater eius, in posterum fuit sub paternitate abbatis Steinfeldensis. Anno 1160 moniales primum in documentis occurrunt, quae mox praevalent, anno 1272 non amplius mentio fit de canonicis. Status personalis huius parthenonis exclusive nobilis: 1379: 35, 1476: 8, ab anno 1519 numerus fixus: 16. Parochiae incorporatae Qualburg, Kellen, Keckerdom, Kleve (pro qua postea: Mehr). Saeculo XV collapsa est disciplina, omnia conamina reformationis fuerunt in cassum. Ab anno 1499 canonissae resederunt in Kleve, sed fuerunt vestitae in Bedburg. Anno 1519 machinationes earum successerunt, et Bedburg mutatum est in canoniam saecularem, frustra reclamante ordine. Canonia statim fuit translata in Kleve, mox facta est simultanea. Anno 1802 est suppressa. Pulchra ecclesia romanica, mutilata quidem, nunc est parochialis, de monasterio nihil superest.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf, Archief. v. d. Hoogen Raad van Adel, Den Haag.

Literatura: HUGO I 241, prob. 151/84 — WAEFELGHEM 24, 373 — LTK II 83 CAESARIUS II 255 — BINTERIM MOOREN I 97 — GELENIUS 754 — GOOVAERTS I 297, III 176 — BAERSCH 103/04 — PODLECH III 105/08 — LIENHARDT Eph. Hag. 312 — FABRICIUS V 1, 304, 2 636 — LACOMBLET III 276, 360 — R. KNIPPING, *Zwei unbekannte Königsurkunden für das Kloster B.*, in: BGNR 17 (1902) 29/34 — R. SCHOLTEN, *Das ehemal. adelige Präm. Stift B. bei Kleve*, Kleve 1901 — S. SLOET, *Het hoogadellijk vrij wereldlijk stift te Bedburg bij Kleef, en zijn juffers*, Amster-

dam 1879 (cartularium) — TERWELP, *Das Präm. Kloster B. bei Kleve*, 188, 201 — BOERSTING SCHROER I 307/08 — S. SLOET, *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen 1 et 2*, 1872 ff. — CLEMEN I 4, Kr. Kleve 12 — W. STÜWER, *Die Patrozinien im Kölner Großarchidiakonat Xanten*, 1938, 80, 206.

BERENTROP B. M. V.

Silva Stae. Mariae Virginis, Marienwald, Bertelinctorpe, -lingtorp, -lindorf Bertelndorf. Vitetur confusio cum Berendorf, de quo infra sub Praetermissis.

Prope Neuenrade, Westfalia. Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Praepositura, dein prioratus. Etsi authentice non ante annum 1220 occurrit, fundatio anno 1146, quam praetendit Hugo, veritati omnino concordare potest. Fundatores fuisse Equites de Ardey, ut ipse dicit, vix est probabile. Forsan initio fuit monasterium duplex. Filia de Scheda. Anno 1220 ibi degebant praeter praepositum 5 canonici, 4 clerici et „conversi quam plures". Anno 1324 loco praepositi iam habuit priorem, sed adhuc gaudebat proprio conventu. Dein videtur haec parva canonia esse omnino collapsa, anno nempe 1356 canonia Scheda alienavit omnia bona monasterii de Berentrop praeter curiam ipsam, quod aequiparari potest suppressioni huius domus. Deinceps fuit curia et parochia ecclesiae Scheidensi incorporata, absque proprio conventu; residente tamen ibi praeposito, parocho simul ac administratore. Anno 1617 a fide defecit praepositus in Berentrop, secutus est eum adhuc unus catholicus, dein fuit derelictum et desolatum. Anno 1669 ecclesia fuit lutherana, monasterium erat diversorium. Nunc de aedificiis nil amplius superest.

Archivalia: Staatsarch. Münster, Bestand Scheda. Perpauca tantum supersunt.

Literatura: HUGO I 325 — WAEFELGHEM 24, 32 — v. STEINEN 150 — BAERSCH 104 — LUDORFF 144 — SCHMITZ KALLENBERG 6 — Westf. UB. IV 87, 88, VII 185, 186 855 — NEUHAUS in Westf. Zschr. 76 (1918) II S. 105/06, 116.

Praepositi et Priores (Westf. UB.)

1. Praepositi
Ludolf 1220
Volkwin 1231
Bruno 1254/55
Adam 1271/78

2. Priores
Lubertus 1324

BESELICH B. M. V. et St. Aegidius

Beslich, Bisselech, Besleych, Byeselich, Beseleg (Vitetur confusio cum Besselich, asceterio Ord. Sti. Francisci prope Koblenz)

In parochia Obertiefenbach, prope Hadamar, Hessen Nassau, Dioc. Trier, nunc Limburg.

Parthenon, prioratus. Godefridus canonicus ecclesiae collegiatae de Dietkirchen anno 1160 tradidit ecclesiam in B., quam ipse anno 1149 vel 50 construxerat, abbati Arnsteinensi ad fundandum ibi monasterium sororum. Probabiliter pars sororum Arnsteinensium eo est translata. Hoc iam ex facto apparet, quod moniales Beselicenses diu cum Arnstein quasi unam communitatem formaverunt, et in manus abbatis semper professae sunt.

Bona viguit ibi disciplina, cum toparchae Nassovienses sororibus ab anno 1580 praedicantes lutheranos obtruserunt. Ultima soror catholica obiit anno 1598. Anno 1620 est saecularisatum, et factum condominium dynastarum de Nassau-Diez et de Wied-Runkel. Anno 1628 ordini restitutum est, sed anno 1637 „per sinistra narrata" Patres Societatis Jesu monasterium sibi arripuerunt. Ordo noster statim litem initiavit, sed absque successu. Anno 1656 princeps Nassoviensis redemit Beselich a Patribus Societatis pro 6000 florenis, et abhinc fuit praedium camerale. Nunc gymnasium Hadamarense possidet redditus bonorum illius. Hodie est praedium, superest modica ruina aedificii cuiusdam mediaevalis, quod non cum certitudine ut ecclesia recognosci potest.

Archivalia: Staatsarchiv Wiesbaden.

Literatura: HUGO I 337 — WAEFELGHEM 34 — MARX II 2, 201 — STRAMBERG III 1, 10/45 — BROWER MASEN Metr. Trev. II 119 — Gallia Christ. Nova XIII 522 HIRSCHING 373 — KREMER III 195/97, 374 — GUDENUS II 16, 26 — BAERSCH 105/06 — BECKER, 186, 289, 305 — BEYER ELTESTER GOERZ I 638 — VOGEL 25/26, 754 — LOTZ SCHNEIDER 25 ff — DE BUCK 121/30 — KLEINFELDT WEIRICH 143 — MAY 224/25 — J. ARNOLDI, *Geschichte der Oranien-Nassauischen Länder und ihrer Regenten*, Hadamar 1799, II 41/45 — LUTHMER, III 37/39 — G. WAGNER, *Die Aufhebung des Klosters B.*, in: Nassauische Heimat 1923, Nr. 7—8 — IDEM, *Kloster u. Wallfahrtsstätte B.*, Wiesbaden 1935 — IDEM, *Der Nachlaß des Klosters B*, in: Gratisbeilage der Rhein. Volkszeitung, 1927, Nr. 3—6 — H. OTTO, *Kloster B.*, in Nassauer Bote LVI (1926) Nr. 17, 19, 35, 55, 83, 94—97 — K. PAGENSTECHER, *Die Geschichte der Gegenreformation in Nassau-Hadamar*, 1897.

BLANKENBERG St. Catharina

Pax Dei.

Prope Siegburg, in Rhenania, Dioc. Köln.

Parthenon. Mechthildis Comitissa de Sayn, exsequendo ultimam voluntatem defuncti sui mariti, debuisset fundare duo asceteria ordinis Cisterciensis in locis assignatis. Atqui de facto unum ex illis fundavit anno 1246 loco inepto et quidem pro ordine Praemonstratensi, sub pa-

ternitate abbatis Steinfeldensis, ut apparet ex instrumento in archivo Düsseldorfensi asservato (Cf. Paas in AHVN XCV. 89).

Mechthildis, remorsu conscientiae vexata, quia tenorem verbalem testamenti viri sui neglexisset, anno sequenti Summum Pontificem adiit, rogans ut casum hunc decideret. Ille vero per legatum suum imperavit abbati Heisterbacensi, ut hunc parthenonem in ordinem Cisterciensem reciperet. Asceterium, quod paulo post translatum est in Zissendorf, sub regula Cisterciensi floruit usque ad annum 1803.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf.

Literatura: Fontes Ordinis nesciunt — ZAK PAM 25 — LACOMBLET II 167 Nr. 321 — SCHMITZ, *Urkundenbuch der Abtei Heisterbach*, S. 192 Nr. 104 — KNIPPING II Nr. 1247.

BREDELAR St. Laurentius

Prope Brilon, Westfalia, Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Parthenon, fundatus a Philippo de Heinsberg, Archiepiscopo Coloniensi, anno 1170. Propter vitam suam minus ordinatam hae moniales iam anno 1196 ab Adolpho Archiepiscopo translatae sunt in Rumbeck, ubi unitae sunt illis, quas canonici Arnsbergenses recedentes ibi dereliquerant. Bredelar vero ab eodem Archiepiscopo datum est monachis O. Cist, qui ibi abbatiam florentem habuerunt usque ad annum 1803. Nunc est fabrica.

Archivalia: Staatsarchiv Münster

Literatura: omissum a Hugo — WAEFELGHEM 44, 374 — !ANAUSCHEK 203 — SCHMITZ KALLENBERG 12 — J. HENNECKE, *Geschichte des Klosters B.*, Marsberg 1937 — DHGE — J. S. SEIBERTZ, *Geschichte der Abtei B.*, in: GROTE, *Jahrbuch für Westfalen u. Niederrhein*, Coesfeld 1817, I 82/165.

BRUNNENBURG B. M. V. et St. Alexander

Braunbergk, Brunisberc, Brunburgk. Vitetur confusio, ut accidisse videtur apud Gudenum, cum Bronnbach (Brumbach), quod fuit abbatia O. Cist in Baden, et cum Bremberg (Brunnenbach), huic parthenoni vicinum, quod fuit tamen curia abbatiae Arnsteinensis. Designatio „Brumbach", sub qua invenitur in literatura ordinis, est omnino falsa.

Non longe ab Arnstein, de quo vide supra. Dioc. Trier, nunc Limburg.

Parthenon, praepositura. Fundata est ante annum 1197, quo primum authentice occurrit, a Giselhilde comitissa, una ex septem filiabus Ludovici Comitis et Fundatoris Arnsteinensis. Primae moniales videntur venisse e Mariental. Sub paternitate abbatis Arnsteinensis. Videtur tamen in posterum ab ordine defecisse. Deest enim in omnibus antiquis indicibus, in diplomatibus numquam indicatur ad quem ordinem pertinuerit, et

anno 1535 seipsum designat ut „conventus ordinis Sti. Benedicti". Hoc tempore suppressum est hoc asceterium, et dynastae de Hessen-Kassel et de Hessen-Darmstadt partiti sunt inter se bona eius considerabilia, quae postea addicta sunt hospitali Gronaugiensi. Superest ruina ecclesiae, amoene sita in monte supra Lahn flumine.

Archivalia: perierunt, tres tantum documenta asservantur in Archivo Wiesbadensi.

Literatura: HUGO I 415 adnumerat hunc parthenonem Circariae Vadegotianae, sed immerito, quia cum matre Arnstein arcte fuit connexus et in vicinitate eius situs, ideoque certe illam quoad circariam semper est secutus. — WENCK I 122 — BROWER MASEN, Metr. II 120 — LTK III 692 — LUTHMER III 232/36 — LOTZ SCHNEIDER 48/50 — SPONHEIMER, 33, 40, 227/80 — VOGEL 665 — WAEFELGHEM 46, 374 — GROTE 65 — HIRSCHING I 604/05 — BAERSCH 150/51 — BECKER — GUDENUS I 225, II 25, 41 — ZAK PAM 37 — VOGEL, *Beiträge zur Geschichte des Klosters Br.*, in Nass. Ann. IV 118 et VI 111.

CAPPENBERG B. M. V. et S. Joannis Evangelistae

Kapen-, Kappenberg, Mons Speculationis, raro etiam Mons Syon.

Situm in monte solitario in planitie prope Lünen inter Dortmund et Münster. Dioc. Münster, Westfalia.

Praepositura, prima fundatio ordinis in Germania. Monasterium duplex. Fundatum anno 1122 a Beato Godefrido Comite Cappenbergensi, et a Sancto Norberto fundatore ordinis. Filia Praemonstrati. Paternitatem saltem ad tempus exercuisse videtur in domus sequentes: Heiligental, Heiligenberg. Filias genuit: Riga, Scheda. Patronatus in 4 parochias habuit, duas (Werne et Ahlen) ipsa administravit. Parthenon adiunctus (Niederkloster ad pedem montis) ante annum 1145 translatus est in Oberndorf juxta Wesel, de quo vide infra. A saeculo XIII exclusive nobilitati fuit reservata. Initio huius saeculi praepositi, qui fuerunt quidem archidiaconi sed numquam infulati, ad tempus erant abbates. Disciplina semper elanguit, et saepius plane collapsa est. Anno 1312 decreto papali paupertas practice fuit derogata, anno 1536 numerus canonicorum ad 12 fuit restrictus. A fine saeculi XII magnam operam dedit canonia in missionem Livoniae. Habuit collegium studiorum Monasterii, a PP. Societatis Jesu directum. Canonia possedit redditus annuos 20000 talerorum et 9000 jugera terrae.

Anno 1803 suppressa est cum 8 canonicis. Monasterium exinde est castellum, ad quod adhuc integra bona pertinent. Ecclesia romanica, perpulchris stallis goticis ornata, nunc est parochialis. Asservatur ibidem unica, quae existit vera effigies sculpta Friderici Barbaerufae Imperatoris, qui cum comitibus Cappenbergensibus cognatione erat ligatus.

Archivalia: adhuc in loco (Gräfliches Archiv Cappenberg) — Staatsarchiv Münster — Domarchiv et Generalvikariat Münster — Bibl. Abb. Averbodiensis (Mortuarium)

Literatura: LAIRUELZ 402 — HUGO I 465. prob. 368/77 — WAEFELGHEM 50 — DHGE — SCHMITZ KALLENBERG 16 — BÄRSCH AHVN 141/95 — BÖRSTING SCHRÖER 277/78. cf. Index 1042 — v. STEINEN 1/34 — TIBUS, passim — ERHARD passim — H. BUSEN, *Die Klosterkirche Kappenberg, und die Baukunst der Prämonstratenser*, Dissertatio inedita, Münster 1941 — K. GEISBERG, *Das Leben des Grafen Gottfried v. Kappenberg und seine Klosterstiftung*, Westf. Zschr. XII 309/73 — H. GLASMEIER, *Das Cappenberger Archiv* in Westfäl. Adelsblatt 1927 S. 71 — GQM III Index — A. HÜSING, *Der hl. Gottfried von C., und das Kloster C.*, Münster 1882 — Th. ILGEN, *Zur älteren geschichtlichen Überlieferung des Klosters C.*, in: Westf. Zschr. XLCI (1888) 168/88 — Inventare II 3 (Münster 1917) 378/84 — N. KINDLINGER, *Münsterische Beiträge zur Geschichte Deutschlands, hauptsächlich Westfalens*, 3 Bde Münster 1787/93, passim — H. LEMBERG, *Cappenbergs Vergangenheit und Gegenwart*, Dortmund 1889 — J. B. NORDHOFF, *Hohenstaufer Kleinodien des Klosters C.*, in: Picks Monatsschrift IV 344/60 — F. PHILIPPI, *Cappenberger Porträtbüste Kaiser Friedrichs I.*, in: Westf. Zschr. XLV (1886) 150/61 — F. SCHÖNE, *Beiträge zur Geschichte des Präm. Klosters Cappenberg*, Dissert. Münster 1913, und in Westf. Zschr. LXXI 105/208 — KISSEL in Anal. Praem. I 1925, p. 291 — Vita B. Godefridi in MGH SS XII 513/30, et in AASS Jan. I 834/63. Vide etiam apud Ilbenstadt.

Series praepositorum (Schnieder)

1. St. Norbertus 1122—26
2. Conon 1126—36
3. Otto I. 1136—56
4. Otto II. v. Cappenberg 1156—71
5. Hermann I. von Are (Abbas) 1171—1210
6. Andreas von Senden 1210—32
7. Hugo v. Werne 1232—57
8. Arnold I. v. Ahlen 1257—70
9. Bruno 1270—73
10. Erich 1273—75
11. Hartlev 1275—94
12. Otto III. 1294—96
13. Warmund (depos.) 1296—99
14. Johann I. von Cule 1299—1307
15. Wennemar I. (depos.) 1307/08
16. Dietrich v. Ahlen 1308—21
17. Ludwig 1321—39
18. Dietrich II. 1339—43
19. Wilhelm v. Landsberg 1343—44
20. Hermann II. v. Ringelsdorf 1344—69
21. Adolf v. d. Recke 1369—85, res.
22. Everhard v. Frydag 1385—90, res.
23. Bernhard I. v. d. Horst 1390—1407
24. Arnold II. v. Boenen 1407—17
25. Friedrich Rogge 1417—45, res.
26. Hermann III. v. Königsberg 1445—55
27. Lubert v. Diepenbrock 1455—69, res.

28. Bernhard II. v. Galen 1469—84
29. Ludolf v. Boenen 1484—92
30. Dietrich III. v. Olden, gen. Keppel 1492—1511
31. Gottfried I. v. Haen 1511—21, res.
32. Johann II. v. Ketteler 1521—36, res.
33. Johann III. v. Harmen 1536—46
34. Hermann IV. v. Ketteler 1546—56
35. Konrad v. Nagel 1556—72
36. Gottfried II. v. Velmede 1573—83
37. Wennemar II. v. Hoete 1583—1613
38. Theodor v. Hane 1613—24
39. Johann Reinhard v. Schade 1624—64
40. Franz Dietrich v. Westrem 1664—71
41. Bernhard III. v. Westrem 1671—86
42. Johann Alexander v. Ketteler-Harkotten 1686—95
43. Hermann Stephan v. Nagel zu Loburg 1696—1711
44. Gottfried Bernhard v. Ascheberg 1711—13, res.
45. Johann Engelbert v. Ketteler 1713—39
46. Ferdinand Moritz v. Ketteler 1739—84
47. Kaspar Ferdinand v. Berswort 1784—94
48. Ferdinand Elias v. Kleinsorgen 1794—1803

DORLAR B. M. V.

Dorlor, Dorla, Dorlach, Oberdorlar

Inter Gießen et Wetzlar, ad flumen Lahn, Hessen Nassau, Dioc. Trier, nunc. Limburg.

Anno 1297 Eberhardus de Merenberg, canonicus Spirensis, ecclesiam parochialem in Dorlar, quæ iam anno 1220 extiterat, tradidit Gertrudi uxori fratris sui ad fundandum ibi parthenon. Abbas Rommersdorfiensis, sub cuius tutela in posterum fuit, primas moniales ex Altenberg eo misit. Ecclesiæ incorporatæ: Atzbach, Dorlar et Waldgirmes. Anno 1437, propter collapsum totalem, mutatus est in prioratum dependentem a Rommersdorf. Inter annos 1532 et 40, hæc canonia coacte alienavit Dorlar pro 2300 florenis, id est pro quarto parte valoris sui, nobili cuidam Joanni de Buchseck. Anno 1629 transitorie revertit in possessionem abbatis Rommersdorfiensis. Ecclesia subsistit ut parochialis protestantium.

Archivalia: Staatsarch. Wiesbaden

Literatura: HUGO I 631 — WAEFELGHEM 78, 375 — BROWER MASEN Metropolis Trevirensis II 117/18 — WENCK II 242 — ABICHT, Der Kreis Wetzlar (Wetzlar 1836) 72/82 — MARX IV 191 — Gallia Christiana Nova XIII 521 — WEGELER (vide Rommersdorf) 86.

ANSFELD 76 — KLEINFELD WEIRICH 195 — WIESE, *Urkundenbuch der Stadt Wetzlar* (Marburg 1911) I 718 — BRUNNER 771 — CAESARIUS v. Heisterbach, Lib. 7. *Histor. memor. de Sta. Maria.* Cap. 5. Ex illo videntur sumpsisse Hugo et post illum alii quam plures datum fundationis huius parthenonis anno 1220. Revera e Caesario apparet tantum, hoc anno ibi iam extitisse ecclesiam parochialem.

DORTMUND Sta. Catharina (B.M.V. et Joh. Bapt.)

Tremonia, Königskamp, Campus Regis.
Civitas in Westfalia, dioc. Köln, nunc Paderborn.

Parthenon, præpositura, dein prioratus. Fundatus est anno 1193 ab Henrico VI Imperatore. Nescitur, unde venerint moniales. Monasterium vero mox desitum est construi, anno 1215 tandem fuit consecratum a Dietrico Episcopo Esthoniae. Fuit sub paternitate de Knechtsteden. Usque ad annum 1500 circiter exclusive nobilitati feodali et patriciae patuit, postea etiam aliae virgines modestiore conditione natae receptae sunt. Anno 1734 ibi fuerunt 24 moniales. Anno 1803 est suppressum, et mox omnia solo sunt aequata praeter prioratum, qui fuit dein museum, sed anno 1944 deletus est. Parochia incorporata: Kirchlinde.

Archivalia: Staatsarchiv Münster — Stadtarchiv Dortmund — Archiv d. Altertumsvereins Paderborn — Archiv d. Altertumsvereins Münster MS. 356a.

Literatura: HUGO I 497 — WAEFELGHEM 79, 375 — SCHMITZ KALLENBERG 23 — GROTE 112 — Westf. Urkb. II, VII — FABRICIUS V 1 338, 2 636 — LUDORFF, Stadtkreis Dortmund (1894) S. 32, 45 — A. MEININGHAUS, *Das Wappen des Katharinenklosters in Dortmund*, in: „*Aus Stadt und Grafschaft Dortmund*“ (Dortmund 1917) S. 72/78 — K. RÜBEL, *Geschichte der Grafschaft und der freien Reichsstadt Dortmund*, Bd. I (Dortmund 1917) S. 286/94 et 313/16 — STOLTE, *Archiv des Paderborner Altertumsvereins* I 117, Nr. 138 — ZUMBUSCH, *Geschichte des Katharinenklosters zu Dortmund und des Dorfes Kirchlinde bei D.*, in: „*Beiträge zur Geschichte Dortmunds*“ XI (1901) 17 ff — ibidem VIII 31 ff — Dr. W. HÜKKER in „*Codices traditionum Westfalicarum*“, Münster (MS. ad prelum paratum).

DÜNNWALD BMV. et St. Nicolaus

Dunwalt, Dunewald
prope Coloniam, ultra Rhenum, Dioc. Köln, Rhenania.

Parthenon, prioratus. Primitus fuit parthenon monasterio duplici de Steinfeld adnexus, quod tunc fuerat O. S. B. Anno 1097 factus est O. S. A. et moniales translatæ sunt in Hellenthal, ubi cum canonia Steinfeldensi anno 1126 ad ordinem Præmonstratensem transierunt. Deinde in Wehr, postremo anno 1143 in Dünnwald sunt translatae, canonicis O.S.A., qui anno 1117 ab Heidenrico quodam ibi fuerant instituti, amotis. Hoc ex parthenone nobili venerunt moniales omnium filiarum abbatiae Steinfeldensis (Doxan, Lounovice, Füssenich etc.). Cum anno 1643 tres tantum

moniales ibi essent in vivis, abbas Steinfeldensis de permissione Capituli Generalis parthenonem suppressit ac bona eius Collegio Norbertino Coloniensi univit. Sed nobilitas Ducatus Montium (Berg) vi restitit et unam ex ultimis canonissis instituit ibi abbatissam, sed frustra. Annis 1659—70 fuit in Dünnwald novitiatus generalis circariae, 1684/85 seminarium Norbertinum Coloniense eo fuit translatum. Dein fuit prioratus Steinfeldensis, et „Tusculum" Seminarii Norbertini. Anno 1802 suppressum est. Ecclesia nunc est parochialis, bona et ea quae supersunt de monasterio, sunt proprietas privata.

Archivalia: Stadtarch. Köln et Staatsarch. Düsseldorf. Pfarrarch. Dünnwald.

Literatura: HUGO I 643, prob. 538/44 — WAEFELGHEM 81, 375 — BEYER ELTESTER GOERZ III 595 — PODLECH III 109/14 — FABRICIUS II 635, I 321 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 80, 119 — BRUNNER 772 — BINTERIM MOOREN 155 — EWALD IV 43 — LACOMBLET II 172, 549, 658 — CLEMEN V 2, Kr. Mülheim 78 — A. BRACKMANN in AHVN 81 (1906) 112/30 — W. CRECELIUS u. W. HARLERS, *Urkunden des Klosters Dünnwald 1264—1360*, in ZBGV XIX (1883) S. 175/86 — KNIPPING II Nr. 247, 264, 265, 545, 625 f, 1233, 1462 f, 1515, III 1332a, 1617, 1658, 1948, IV 825 — L. KORTH, *Zur Geschichte des Klosters Dünwald im 12. und 13. Jh.*, in: ZBGV XX (1884) S. 51/83, 84 et XXII (1686) S. 107/47 — IDEM in AHVN XLIV (1885) 1/122 — ILGEN, *Übersicht über die Bestände des Staatsarchivs Düsseldorf und deren Inhalt* (Westdeutsche Zeitschrift Erg.-Heft 2, 1—165) S. 70 — T. PAAS in AHVN XCIII S. 44 ff, XCIX 114 ff, 135 ff — IDEM, *Seminarium Norbertinum*, in: Anal: Praem. I 1925 28 ff — REDLICH I 65 (cf. indicem p. 438) et II 2 256 ff, 272a, 291a — *Rheinisches Archiv* LX (1866) S. 111 — TILLE I 242.

ELLEN Sta. Crux

Elna

prope Arnoldsweiler in districtu Düren, Rhenania, Dioc. Köln, nunc Aachen.

Parthenon, prioratus. Anno 1261 praepositura, dein iterum prioratus. Fundatus inter annos 1219 et 34 juxta antiquam ecclesiam parochialem a comite quodam de Jülich. Primae moniales forsan venerunt ex Weiher in Colonia. Primitus sub Knechtsteden. Anno 1308, cum iam diu ab ordine defecerat, iterum paternitati abbatis Steinfeldensis est subdita. Anno 1427 denuo sub Knechtsteden, 1459 sub Hamborn, 1488 iterum sub Steinfeld, et anno 1533 definitive sub Hamborn. Haec frequens mutatio paternitatis iam demonstrat, quomodo hae moniales nobiles saepius obstinate obedientiam erga superiores ordinis recusarint, unionem illius plus quam semel relinquere conantes et statum canonissarum saecularium sub abbatissa viventium aspirantes. Initio saec. XIV. asceterium ordinem plane dereliquerat, alienae directioni se subiiciens, et omnino erat collapsum. Disciplina semper fuit mala. Anno 1548 combustum est, anno 1652 de novo constructum, anno 1798 ecclesia iterum igne consumpta est. Posse-

dit 700 iugera terrae. Celebris reliquia Sanctae Crucis in ecclesia fuit ansa peregrinationis adhuc hodie florentis. Anno 1716 habuit 11 canonissas et 5 conversas. Anno 1802 suppressum est. Monasterium est demolitum, ecclesiae nova est substituta anno 1856.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf, Pfarrarchiv Ellen.

Literatura: Deest in omnibus antiquis catalogis usquedum notis. Primo citatur a Miraeo. HUGO I 649, prob. 544/45 — WAEFELGHEM 82, 375 — PODLECH 115/18 — TILLE II 153, 215 — FABRICIUS I 67 — *Historischer Schaw-Platz. Das wunderthätige Holtz vom Creutz Christi, mit welchem GOTT das Frawen Closter Ellen begnadet hat* (Cölln 1734) — GOOVAERTS I 388, II 347 — CLEMEN, *Kunstdenkm.* VIII 4, Krs. Düren — AHVN I 158 ff — REDLICH I 50, 140 f, II 1 654, cf. indicem p. 888 — H. SCHIFFERS, *Ein altes Gedicht über die Kreuzpartikel von Ellen*, in: *Heimatblatt der Dürener Zeitung* 1927, 50 — GEHLEN, *Das Klostergut Ellen und die Ahnenreihe seiner Besitzer*, ididem 1929, 251, 260, 269, 288 — ILGEN (v. Dünwald) 73 f — P. KAISER, *Der kirchliche Besitz im Arrondissement Aachen gegen Ende des 18. Jahrhunderts und seine Schicksale in der Säkularisation durch die französ. Herrschaft* (Aachen 1906) S. 39 — TIMMERMANN, *Beiträge zur Geschichte des Klosters und des Ortes Eller*, Düren 1949.

ELSEY B.M.V. et St. Sebastianus

Else, Elsen, Elss

Inter Iserlohn et Hagen, juxta municipium Hohenlimburg, ad flumen Lenne. Westfalia. Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Parthenon, cuius initia sunt in tenebris, eisdem probabiliter ex causis quibus in Edelstetten (Circ. Sueviae), et in Stoppenberg (v. infra). Moniales enim vitae regularis taedio imbutae, eam excutere studuerunt et paulatim normas canonissarum saecularium sunt secutae. Diligenter exinde omnia documenta, quae potuissent probare, eas initio vixisse sub regula, amoverunt. Probabiliter huc sunt translatae in fine saeculi XII moniales Scheidenses. Anno 1175 Scheda adhuc fuit monasterium duplex, anno 1220 parthenon Elsey iam extitit, ergo interea est fundatus et quidem a Mathilde Comitissa de Isenberg.[1]) Anno 1220 Elsey prima vice occurrit tamquam „coenobium pauperum dominarum". Anno 1223 sunt ibi „praepositus et priorissa, conventus, sorores et fratres." Qui fratres nullo modo inicant Elsey tunc fuisse monasterium duplex. Conventus hoc in casu sunt „sorores cantantes" vel canonissae, sorores sunt conversae et fratres sunt conversi, et duo vel tres canonici.

Mutatio asceterii in canoniam saecularem practice iam saeculo XIV videtur esse peracta. Anno 1345 canonia Scheidensis renuntiat omnibus juribus, quae habuit in parthenonem Elsey, cum quo et in posterum

[1]) Fama refert eum esse fundatum ad propitiandam necem, a membro illius familiæ Sancto Engelberto, archiepiscopo Coloniensi anno 1225 illatam. Hoc autem verum esse nequit quia Elsey certe iam quinquennio ante extitit.

nullas habuit relationes. Anno 1369 vocatur „Sticht to Else", quod innuere videtur iam separationem completam a vita regulari et ab ordine. Tamen a praepositis et priorissis manet gubernatus usque ad finem saeculi XV, quo illis substituta est abbatissa, decem canonissis nobilibus praefecta. A saeculo XVI Elsey fuit canonia simultanea, cum praebendis pro virginibus ambarum confessionum. Anno 1628 abbas Knechtstedensis tentavit Elsey recuperare ordini, sed frustra.[2])

Anno 1808 suppressa est. Ecclesia subsistit ut parochialis protestantium.

Archivalia: Pfarrarchiv Hohenlimburg / Elsey (Urk. 1220/1558) — Rheda-Lethmate, Arch. Principis (Urk. 1321/1658) — Schloßbibl. Kappenberg.

Literatura: HUGO I 651 — WAEFELGHEM 83, 375 — BRUNNER 773 — GROTE 132 — V. STEINEN, 51/53 — SCHMITZ KALLENBERG 25 — Westf. UB VII — ZAK PAM 27 — FABRICIUS V 1 336 — E. DRESBACH, *Pragmatische Kirchengeschichte der Provinzen Rheinland und Westfalen* (1902) S. 434 — R. H. ESSER, *Geschichte des Klosters Elsey*, in *„Heimatblätter für Hohenlimburg und Umgebung"* III 1929, S. 17/32, IV 33/48, V 17/32, VI 17/32, IX 65/80, X 97/112 — IDEM, *Hohenlimburg u. Elsey*, Dortmund 1809 — LUDORFF, Krs. Iserlohn (1900) 15/20 — J. F. MÖLLER, *Über das adelige freiweltliche Fräuleinstift Elsey*, Dortmund 1802.

ENGELPORT B.M.V., SS. Nicolaus et Catharina

Porta Angelica

prope Treis, ad Mosellam, Rhenania, Dioc. Trier.

Parthenon, Prioratus. Fundatus anno 1225 ab Emerico de Monreal ut asceterium O. Cist. Anno 1262 traditum est monialibus Ord. Sti. Dominici, quae anno 1272 se aggregaverunt ordini Praemonstratensi sub paternitate abbatis Saynensis. Ad tempus vero etiam fuit sub Rommersdorf. Semper habitatum fuit a 20 canonissis nobilibus, quae anno 1738 neque clausuram neque vitam communem observaverunt. Anno 1794 moniales sunt expulsae, castrametatae sunt in Treis. Anno 1802 asceterium suppressum est. Maior pars aedificiorum est demolita. Ecclesia collapsa in ruinis simul cum monasterio anno 1903 a Patribus Oblatis Immaculatae Conceptionis est reconstructa, qui adhuc hodie ibi degunt.

Archivalia: Staatsarch. Koblenz, Domkapitelarchiv et Stadtbibliothek Trier.

Literatura: HUGO I 172, prob. 102/03 — LTK III 683 — MARX II 2 306/07 — SCHORN I 546/52 — De B. Beatrice moniali vide LIENHARDT Eph. Hag. 84, 130 — v. STRAMBERG, *Das Nekrolog von Engelport b. Treis a. d. Mosel*, in: *Archiv f. Rheinländische Geschichte* II (1835) 1/94 — J. GAN-

[2]) Decretum est in capitulo provinciali anni 1628: ... „Cum ex certis indiciis et argumentis constat, Elsen in comitatu Limburgano esse seu fuisse ordinis nostri monasterium, idipsum a multis annis ordinis, et a 50 etiam circiter religionis iugum excusserit ... opus est nihil omittere ad recuperandam hanc domum ..." (PAAS, *Beschlüsse* S. 18.)

SEN, *Maria Engelport b. Treis*, in: *Koblenzer Heimatblätter* V (1928) Nr. 24 et 25.

FLAESHEIM B.MV. et St. Magdalena

(pronuntiatur Flaasheim) — Vlaes-, Ulars-, Vlaertz-, Vlaersheim, -heyme, Vlasem, Wlasen, Vlozem, Wlarshem, Vlarsseim.

Prope Haltern ad flumen Lippe, in districtu Recklinghausen, Westfalia, Dioc. Köln, nunc Münster.

Parthenon (prioratus)nobilis, fundatus anno 1160/6 ab Henrica comitissa de Ravensberg. Moniales monasterii duplicis de Knechtsteden eo fuerunt translatae, sub cuius paternitate de jure semper stetit. Saeculo XV habuit 14—18 sorores. Anno 1555 cum permissione Sanctae Sedis moniales ab ordine defecerunt et parthenonem in canoniam saecularem verterunt ab abbatissa directam. Circaria Westfaliae saepius reclamavit. Anno 1620 iterum ordini fuit unita, sed conventus recalcitrans post longas lites anno 1760 pecunia se a jurisdictione ordinis redemit. Anno 1790 igne combustum est monasterium, nec amplius reconstructum. Anno 1802 suppressum est et Duci de Arenberg addictum. Ecclesia, quae est modica, nunc est parochialis.

Archivalia: Archivum Ducum de Arenberg (quondam Bruxellis, nunc vero quoad territoria in Germania sita, in Vestisches Archiv Recklinghausen) — Staatsarchiv Münster — Pfarrarchiv Suderwich.

Literatura: HUGO II 1141/46, prob. 698/705 — TIBUS I 790 — WAEFELGHEM 87, 376 — SCHMITZ KALLENBERG 26 — Westf. Urkb. II, VII 29, 814, 1404 ff, 1452, 2183 — BINTERIM MOOREN 59 — BÖRSTING SCHRÖER 210 — LUDORFF, Krs. Recklinghausen (1929) S. 232/47 — ESCH, *Das ehemal. freiweltliche Damenstift Flasheim*, in: *Recklinghausener Volkszeitung* 1901, Nr. 34/38 — MOOREN, *Das Dortmunder Archidiakonat*, Köln-Neuß, 1853, S. 71 — H. PENNINGS, *Geschichte der Stadt Recklinghausen* (2 Bde, 1930/37) I 453 — IDEM, *Die Anfänge des Stiftes Flasheim*, in: *Zeitschrift der Vereine für Orts- und Heimatkunde der Veste Recklinghausen* XXXVI (1926) 1/56 — IDEM, *Stift und Kirche zu Flaesheim am Ende des Mittelalters und zu Beginn der Neuzeit*, in: *Vestische Zeitschrift* XXXIX (1932) — Dr. BETTE, *Das Kloster Flaesheim*, in: *Gladbecker Blätter* 1921.

FÜSSENICH SS. Nicolaus et Hubertus

Wossenick, Fusinnich, Fusniacum[1]), Vossenich
prope Zülpich in Rhenania, Dioc. Köln.

[1]) Vitetur confusio cum abbatia O.Cist., latine eiusdem nominis, gallice vero Foigny nuncupata, a Bartholomaeo de Joux episcopo fundata prope Suessionem (Soissons). Hæc confusio facta est, ut opinamur, in caso Beati Alderici, qui conversus fuisse dicitur in Füssenich. Vixit nempe in Fusniaco-Foigny beatus quidam Albertus conversus, cuius vita omnino corcordat illi Beati Alderici (filius regis Galliæ, dein subulcus). Unus ex duobus, et quidem probabiliter Aldericus de Fusniaco-Füssenich, videtur esse fictitius, præsertim cum vita illius antiquissima redacta esset satis sero, nempe anno 1638 a Jacobo Polio, auctore parum fide digno.

Parthenon, fundatus anno 1147 in Ramersdorf a. d. Lippe (Westfalia) ab Hermanno v. Alfter, civi Coloniensi, per translationem monialium Hambornensium. Eodem quoque anno parthenon translatus est in Füssenich. Parthenon semper nobilis mansit sub paternitate abbatis Hambornensis, ad tempus vero subfuit abbati Arnsbergensi. Parochiae incorporatae: Bettenhoven, Dirlo. Anno 1254 numerus monialium de 88 ad 50 fuit restrictus. Anno 1497 reformatus. 1672: 6 canonissae, 1710: 8 simul ac 2 conversae. Anno 1802 suppressus est. Ecclesia anno 1716 consecrata abhinc est parochialis, monasterium habitant ab anno 1895 sorores Sti. Augustini, vulgo „Cellitinnen", quae ibi scholam pro puellis dirigunt.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf, Stadtbibl. Trier Hs. 1704.

Literatura: HUGO I 691, prob. 568/74 — WAEFELGHEM 93, 376 — BINTERIM MOOREN I 81 — Gallia Christ. Nova III 796 — LIENHARDT Eph. Hag. 21, 39, 143, 205, Auct. 22 — LTK IV 247 — PODLECH III 121/24 — SCHORN I 554/605 — FABRICIUS V 1 236 (de Ramersdorf 2 636) — BÄRSCH in AHVN 1855 161/63 — CLEMEN VIII 4 (Düsseldorf 1910) — BECKER 183 — EWALD IV 43, 3 — LACOMBLET II 24, 60, 203, 317 — CAESARIUS v. Heisterbach I 53, II 177 — KNIPPING II 456, 851, 1381, 1473, 1526, 1632, III 152, 245, 742, 845, 1765, 2312, 2411, 2615, 2697, 2825, 3315, IV 508, 574/76, 842, 1095 — REDLICH II 1 428 ff — ILGEN (v. Dünwald) 77 — H. v. d. BROECK, *Geschichte des Klosters F.*, in: *Heimatblätter der Dürener Zeitung* XII (1935) S. 193/96, 202/05 — IDEM, *Die Kloster- und Pfarrkirche in F.*, ibidem 1936, 14 — GEHLEN, *Der letzte Prior des Klosters F., und die Familie Kosch Hambloch*, ibidem 1930, 76 — H. LUBBERICH, *Die Klosterfamilie des ehemal. Prämonstratenserinnenklosters F.*, ibidem 1932, 109 — IDEM, *Die wirtschaftlichen Verhältnisse des Präm.-Kl. F. vom 12.—18. Jahrh.*, Dissert. Köln 1926 — KAISER (vide Ellen) s. 39 — De Beato Alderico cf. Lienhardt, et P. SIMONS in Heimatblätter Düren 1929 28 f, et J. GÜTH ibidem 1933, 20, 28.

HAMBORN SS. Johannes Bapt. et Evangelista

Hammeren, Hamburna, -borna, -barme

Tempore canoniæ vicus, nunc vero magna urbs in Rhenania, in regione carbonaria vulgo Ruhrgebiet, Dioc. Köln, nunc Münster.

Praepositura, dein mox post fundationem abbatia. Monasterium duplex usque ad annum 1147, dein moniales translatae sunt in Ramersdorf (vide Füssenich). Fundata an. 1136 a Gerardo de Hochstaden juxta antiquam ecclesiam parochialem, quam dotavit et dedit ad dispositionem archiepiscopi Coloniensis, qui tradidit eam canoniae Scheda. Hamborn, quod fuit semper nobile, omni tempore mala disciplina laborans, stetit sub paternitate praepositi Scheidensis, ad tempus vero abbatis Steinfeldensis. Anno 1587 tantopere in bello est subversum, ut per decennia fuit inhabitabile. Anno 1673 a Cap. Generali abbatibus commissa sunt titulus, mitra et iura abbatum de Soulseat (Circaria Angliae Borealis).

Communitas semper fuit exigua. Circa annum 1700 fuit in statu vere deplorabili. In actu suppressionis anno 1806 habuit 5 canonicos et fortunam 379 000 talerorum Clivensium. Ecclesia subsistit tamquam parochialis, monasterium cum pulchro claustro romanico factum est domus parochi. In bello peracto vero aggressione aerea omnia deleta sunt.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf.

Literatura: HUGO I 791, prob. 628/36 — BINTERIM MOOREN I 99 — EWALD 43 — LACOMBLET I 333, II 457, 578 — CLEMEN II (1893) 62/67 — FABRICIUS I 252 — Gallia Christ. Nova III 803 — WAEFELGHEM 108, 377 — LTK IV 805 — GOOVAERTS I 57 — BÖRSTING SCHRÖER I 314 — BECKER 84, 317 — F. SCHEIERMANN, *Die ehem. Prämonst.-Abtei Hamborn (Rhein. Kunststätten Reihe XV, rechter Niederrhein Nr. 4)*, Düsseldorf 1936 — H. SCHEIERMANN, *Altes und Neues vom Niederrhein, im besonderen ... über die Prämonstr.-Abtei und Pfarrei Hamborn*, Duisburg 1897, et Osnabrück 1925 — O. REDLICH, *Die Visitation und Reformation des Klosters H. im 15. u. 16. Jahrh.*, in: ZGBV Bd. 50 (1917) — L. WEISER, *Hamborn, Ein Heimatbuch*. Hamb. 1925 — RAMACKERS, *Adlige Præm.-Stifte V 336/39* et passim.

Series abbatum (Scheiermann, Lacomblet, Ramackers)

1. Praepositi[4])

1. Lambert —1151
2. Gernod 1151—66
3. Adam
4. Nicolaus

2. Abbates

5. Godefridus 1195/99
6. Theoderich
7. Friedrich 1220/34
8. Hermann Holte 1234—52
9. Philipp 1252—
10. Heinrich ca. 1255
11. Volkwin ca. 1260
12. Drudo —1281
13. Johann 1281—
14. Godescalcus
15. Laurentius 1287/91
16. Christian 1306/08
17. Arnold 1314
18. Johann 1321
19. Heinrich v. Stecke 1325/28
20. Heinrich v. Berg 1350/88
21. Konstantin Kroenen 1392/1414
22. Berthold v. Brabeck 1417/24
23. Dietrich Estas 1426—51
24. Heinrich v. d. Heyden 1451/75
25. Albert van den Bongart 1484/87
26. Hermann v. Hiesfeld 1487
27. Johann v. Stael 1487—1519
28. Wilhelm v. Weyenhorst 1517—43
29. Albert v. Haen 1544—53
30. Christoph Huysen 1553—82
31. Ludger v. Landsberg 1582—1603

[4]) GELENIUS in suis „Farraginibus" (MS in Arch. Mun. Coloniensi sæc. XVII) fol. 353 habet sic: Nicolaus, Godefridus, Fridericus, Henricus, Christianus, Gerhardus, Joannes, Allardus, Volkwinus, Arnoldus, Theodoricus, Philippus, Henricus Stecke.

32. Wilhelm v. Ingenhoven 1603—19
33. Stephan v. Stein 1619—46
34. Wilhelm Gottfried v. Hyllen 1646—72
35. Joh. Wimar v. Breydenbach 1672—94
37. Wilhelm v. Bentinck 1705—24
38. Gottfried v. Bemmel 1724—26
39. Heinrich v. Dael 1724—42
40. Joh. Arnold v. Houven 1742—57
41. Franz Ferdinand v. Dunckel 1757—82
42. Alexander v. d. Horst 1782—90
43. Karl Adalbert v. Beyer 1790—1806

HEILIGENBERG B.M.V.

Sanctus Mons, Mons Stae. Mariæ, Hillighenberghe. Vitetur confusio cum Svaty Kopecek in Moravia, cum Hopels in Frisia, et cum multis aliis monasteriis huius nominis, aliorum ordinum[5]).

Prope Altenbruchhausen in Comitatu Hoya, in meridie provinciæ Hannover, Dioc. Bremen, nunc Osnabrück.

Praepositura, dein (inter annos 1242 et 63) abbatia. Propter interitum archivi pauca de ea scimus. Fundata est inter annos 1215 et 17 a Gebhardo comite de Wernigerode. Filia primitus, ut videtur, de Cappenberg, dein sub paternitate abbatum Steinfeldensium. Anno 1235 primo authentice occurrit. Mater de Heiligental, parochia incorporata: Vilsen. Advocatiam exercebant comites de Tecklenburg, dein illi de Altenbruchhausen, postremo illi de Hoya, in quorum territorio sita erat. Habuit possessiones in 75 vicis. Quod scribit Hugo de completa destructione huius monasterii anno 1500, secundum documenta videtur esse erroneum vel ad minus valde exaggeratum. Anno 1543 a Jodoco comite de Hoya est suppressa. Anno 1563 ecclesia iam fuit in ruinis, et maior pars monasterii iam erat demolita. Anno 1607 omnia fuerunt solo aequata. Loco canoniae nunc est domus inspectoris nemorum.

Archivalia: Perpauca, quæ supersunt, in Staatsarch. Hannover.

Literatura: HUGO I 809 — WAEFELGHEM 110, 377 — HOOGEWEG, *Niedersachsen* 56 — MITHOFF V 159/60 — GROTE 220 — LTK IV 886 — BÄRSCH, *Steinfeld* 108/09 — BRUNNER 731 — H. GADE, *Beschreibung der Grafschaften Hoya und Diepholz* 1901, I 417/21 — W. v. HODENBERG, *Archiv des Klosters Heiligenberg*, 12..—1629, in: *Hoyer Urkundenbuch*, Hannover 1855, IV—XV — G. TWELE, *Heiligenberg einst und jetzt* (Vilsen 1906).

---

[5]) Multa erronea inveniuntur de hac canonia apud varios auctores: Non fuit filia Steingadensis, nec in circaria Saxoniæ (Hugo), nec mater nec fuit filia Csornensis (Brunner, LTK), nec appellabatur alio nomine „Justus Mons", ut legimus in Catalogo Tongerloensi. Nomen „Heiliberg", quod attribuunt ei generatim fontes ordinis, non est correctum.

S e r i e s a b b a t u m (Hodenberg)

1. Praepositi:

Absalon 1242

2. Abbates:

Jakob 1263
Hermann 1281
Heinrich 1298
Bodo 1318/19
Heinrich 1338
Hermann 1360/82, res. † 1385
Werner 1394
Gebhard 1413/19
Arnold 1459
Johann Prouwe 1504
Johann v. d. Busche 1522/33
Ludolf Koch 1535

H E I L I G E N T A L B.M.V., SS. Laurentius et Andreas

Sancta Vallis, Hilgenthal Hilligendale

in civitate Lüneburgensi. Hannover. Dioc. Verden (sunt catalogi, qui falso habent Trevirensis diœc.). Vitetur confusio cum abbatia Sti. Michaelis in Lüneburg quæ fuit O.S.B., et cum Heiligental prope Schweinfurt, asceterio O.Cist.

Prioratus, dein (1342) praepositura. Fundata anno 1314 in Geldersen sive Kirchgellersen prope Lüneburg a Lippoldo de Dören; filia de Heiligenberg, ab anno 1336 vero sub paternitate praepositorum Cappenbergensium. Anno 1319 transfertur in Siebelingsborstel, quod exinde nuncupatur Heiligental, et ubi anno 1342 evehitur in praeposituram. Retento hoc nomine iterum translata est anno 1382 in civitatem Lüneburgensem, ubi lente et laboriose currente saeculo XV novas aedes sibi erexit, simul ac gymnasium, quod bene floruit. 1383: 20 religiosi, 1414: 12; 1526: 6; 1530: 4. Parochiae administratae: Geldersen et Mittelnkirchen. Praepositi omni sexennio tantum Capitulum Generale adire debuerunt. Suppressa est anno 1530. Anno 1564 monasterium solo aequatum, ecclesia vero profanata est, anno 1801 et ipsa est demolita. Bona sola revocant antiquum nomen tamquam „Domäne Heiligental".

A r c h i v a l i a : 13 chartae 1332/1498 Staatsarch. Hannover — Stadtarch. Lüneburg.

L i t e r a t u r a : HUGO I 827, prob. 652/58 — WAEFELGHEM 115, 378 — LTK IV 891 — BRUNNER 732 — HOOGEWEG, *Niedersachsen* 84, 75 — MITHOFF IV 110, 170/72 — WOLFF, *Die Kunstdenkm. d. Prov. Hannover* (Hannover 1899) III 170 ff — GOOVAERTS I 471 — H. HELMS, *Das Prämonstratenserkloster Heiligental*, in: „*Archiv für Urkundenforschung*" IX (1926) 307/421, recens. in Anal. Præm. V 169/70 — G. LEIBNITZ, *Scriptores rerum Brunsvicensium II 383/99*, Hannover 1710 *(Narratio de fundatione et translatione monasterii sui in Lüneborch, auctore præposito Ottone Kultzing anno 1382)* — LOCHMANN, *Vom Hochaltar des Klosters H.*, in: *Lüneburger Museumblätter Bd. 2* (1910/12) S. 401/03 — MANECKE, *Topographisch-historische Beschreibung der Städte, Ämter und adelichen Gerichte im Fürstentum Lüneburg I* (Celle 1858), S. 18/19.

Series praepositorum (Helms)

1. Everhardus I. 1313 Provisor, 1332 Prior, — ca. 1335
2. Heinrich I. v. Bucken, 1335 Prior; Praepositus 1342—52
3. Johann I. Advocati 1354—70
4. Albert Wittemach 1370—73
5. Otto Kultzing 1373—1408
6. Gerlach 1408—12, res.
7. Hermann I. Soltow 1412—20
8. Heinrich II. Hoppenranke 1420—36
9. Hermann II. Bodensen 1436—43
10. Marquard Schiphorst 1443—46
11. Eberhard II. v. Kampen 1447—59
12. Johann II. Weygewint 1459—89
13. Johann III. Ehlers 1490—1504
14. Johann IV. Schepenstede 1504—10
15. Matthaeus Eikholt 1510—25

Prior Meinhard Kröger 1525—30

HEINSBERG B.M.V. et St. Johannes Evangelista

Hinsperga, Haynesberg, Haimsberg

Municipium in limitibus Hollandiæ, inter Aachen et Venlo, Rhenania. Olim in ducatu Juliensi (Jülich), Dioc. Leodiensis (Liége. Lüttich), nunc Aachen.

Monasterium duplex usque ad annum circiter 1200, dein parthenon, praepositura sui juris. Fundatum est inter annos 1145 et 64 a Goswino II toparcha de Heinsberg et uxore eius Aleydi. Secundum catalogos erat filia Praemonstrati. De facto fuit postea sub paternitate abbatum Knechtstedensium, et ad tempus illorum de Heylissem, Secundum indices antiquissimos initio pertinuit ad circariam Brabantiae. Filiae: Houthem St. Gerlach, Reichenstein. Parthenon, qui erat situs ante portas, fuit semper nobilis, anno 1542 destructus est et anno 1553 intra muros denuo erectus. Habuit sex parochias incorporatas, partim in Hollandia sitas, scilicet Hoengen, Hünshoven, Gangelt, Brachelen, Geilenkirchen, Teveren, quas Knechtstedenses administraverunt per saecula. Generatim habitabatur a 25 canonissis, quae praepositum suum infulatum sibi elegerunt ex canoniis circariae. Anno 1802 suppressus est, ecclesia mox solo aequata, monasterium factum est museum municipale. Anno 1944 ex adjectis belli fere destructum est.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf. Obituarii copia una est in Staatsbibliothek Berlin. altera Londini in British Museum. Add. Ms. 15838.

Literatura: HUGO I 831, prob. 659/54 (error in paginatione) — WAEFELGHEM 111, 377 — CLEMEN VIII 3 (1906) 57/60 — FABRICIUS V 1 310 — LIENHARDT Eph. Hag. 185 — LTK IV 940 — PODLECH I 325/29 — GOOVAERTS I 87, 137, 193, 284, 388, 466, II 212, IV 100 — LACOMBLET I 409, 436, 476, II 2, 5, 70, 108, 110, 296, 538, 775, 876, 1048 — EWALD IV 43

— KNIPPING II Nr. 1151, 1230, 1620, III 8, 225, 1227, 2273 — PAAS in AHVN 99, p. 141 f — IDEM, *Neue Beiträge*, passim — REDLICH II 1, 314 ff — J. A. DILLEN, *Funiculus haereditatis sanctissimi Patris Norberti . . . hoc est descriptio . . . monasterii Heinsbergensis, religiosarum . . . sacram Augustini regulam . . . professarum* (Leodii 1657) — BRAUN, *Das adlige Fräuleinstift zu Heinsberg*, in AHVN VII (1859) 207/11 — F. HEINRICHS, *Der westdeutsche Adel und das Heinsberger Damenstift*, in: *Die Heimat*, Heinsberg 1941, Nr. 9—11 — F. KREETZ (O. Præm., Præpositus loci), *Historia nobilis parthenonis Heinsbergensis*, Coloniae 1772 — W. LÜCKERATH, *Das Heinsberger Frauenstift*, in: „*Beiträge zur Geschichte von Heinsberg und Umgebung*" I (1897), 10. Forts. — ILGEN (v. Dünwald) 83 f — KAISER (v. Ellen) 37 f — Necrologium edd. J. H. KESSEL in: *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* I (1879) 248/86 et Ch. QUIX in: *Westf. Zeitschr.* V (1842) 134/200.

H O U T H E M St. Gerlacus

Sint Gerlach, Sanctus Cellatus

prope Maastricht, in Limburgo Neerlandiae, Dioc. Leodiensis (Liége, Luik), nunc Roermond.

Forsan initio monasterium duplex, dein parthenon nobilis sui juris sub praeposito infulato [6]) Fundatum anno 1172 a Goswino II de Heinsberg eo loco quo Sanctus Gerlacus eremita in quercu cariosa, dein in cella vixerat, quem vero ad ordinem Praemonstratensem pertinuisse jure merito est dubitandum. Primitus filia de Heinsberg. Habuit septem ecclesias incorporatas jure patronatus. Anno 1786 communitas translata est in carthusiam Ruremondanam, ubi anno 1797 dissoluta est. Moniales donaverunt bona sua anno 1801 personis privatis, sed prosecutae sunt vitam communem in carthusia sua usque ad annum 1841. Ecclesia in Houthem, ubi optime floret peregrinatio ad Stum. Gerlacum, est hodie parochialis, monasterium est castellum.

A r c h i v a l i a : Rijksarchief Maastricht, Arch. Episcop. Roermond, Arch. Parochiae Houthem.

L i t e r a t u r a : HUGO I 729 — WAEFELGHEM 225 — SCHOENGEN, *Monasticon Batavum* (Amsterdam 1941) II 101 — J. HABETS, *Houthem Sint Gerlach. Het. adelijke Vrouwenstift aldaar.* (Maastricht 1869) — FRANQUINET, *Beredeneerde Inventaris der oorkonden en bescheiden van het adelijke klooster Sint Gerlach* (Maastricht 1877) — AHVN VII 1859, 207 ff — Necrologium ed. HABETS in: „*Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*" VI (1869) 171/96 — Vita Sti. Gerlaci AA. SS. Jan. I 304/21.

K A P P E L B.M.V. et St. Andreas

Capella juxta Lippiam, Cappel, Capellen. Vitetur confusio cum abbatia O.Cist. huius nominis in Helvetia, et cum tribus aliis domibus ordinis in Ger-

[6]) Vide infra notas sub Knechtsteden, et præsertim Stoppenberg.

mania quæ latine „Capella" nuncupabantur: Schillingskapellen, Spieskappel et Keppel. Prope Lippstadt, quondam in exclavi Lippiensi in Westfalia, Dioc. Münster.

Parthenon nobilis, praepositura. Nil certi scimus de ortu eius, quia archivum eius saeculo XVII translatum est in Knechtsteden, ubi anno 1795 periit. Varia erronea et contradictoria apud varios auctores hac de re invenimus. Probabiliter vero res sic se habuit:

Anno 1131 monialibus Ord. Sti. Benedicti parthenonis Liesborn prope Lippstadt, scandalose viventibus, monachi eiusdem ordinis sunt substituti. Moniales expulsae adierunt abbatissam de Essen, ut illis erectionem novi monasterii juxta vetustam „Capellam", in vicino dominio ad hanc abbatiam pertinente permitteret. Quibus abbatissa benigne annuens, moniales tutelae praepositi Stoppenbergensis (de quo parthenone vide infra) et ideo ordini Praemonstratensi subiecit, circa annum 1140. Paulo ante annum 1220 tantum haec tenera plantatio facta est sui juris et obtinuit proprium praepositum, manente tamen jure paternitatis praepositi Stoppenbergensis.

Anno 1238 Kappel prima vice in documentis occurrit. Overham[7]) praetendit, hunc parthenonem habuisse ante annum 1240 quatuor praepositos, quod veritati concordare potest. Postea fuit sub paternitate abbatum Knechtstedensium. Anno 1538 fit luthericus, nihilominus adhuc diu moniales vitam et habitum regularem retinent. Anno 1639 eae moniales, quae fidei catholicae manserant fideles, recesserunt in vicinam curiam Eikeloh, in territorio catholico sitam, ubi bonis suis pacifice fruentes, cum praeposito suo degerunt usque ad annum 1659, quo ultimae duae (una canonissa et una conversa), iubente capitulo provinciali, in alia asceteria sunt missae. In Eikeloh mansit tamen praepositus Capellensis cum uno confratre socio, ab abbate Knechtstedensi deputatus, ad bona administranda, quae saecularisata sunt anno 1804. Omnia aedificia ibi sunt deleta.

Kappel vero mansit asceterium luthericum, pro aliquibus canonissis nobilibus, praeter decanissam vero nulla in monasterio ipso vixit. Aedificia supersunt, ac pertinent ad monasterium (Damenstift) adhuc florens, ecclesia, duabus turribus ornata, est protestantica.

Archivala: Pauca recentiora in Staatsarchiv Münster, Landesarchiv Detmold, Stiftsarchiv Kappel.

---

[7]) P. Adolphus Overham O.S.B., monachus abbatiæ Werdensis († 1686), qui probabiliter antiquo archivo Cappellensi adhuc est usus, reliquit nobis in manuscriptis suis collectaneis (Herzogl. Bibliothek Wolfenbüttel, cf. Westf. Zeitschr. XIII 261) aliquas notitias de fundatione parthenonis, unicas quidem, quas habemus. Dicit eum esse fundatum anno 1140.

Literatura: HUGO I 457, prob. 538/64 (confusio cum Schillingskapellen) — WAEFELGHEM 34. 374 (item, et falsa profert) — GROTE 75 — TIBUS 242/44 — BRUNNER 769 — HOOGEWEG, *Niedersachsen* 24 — W. v. DONOP, *Beschreibung der fürstlich Lippischen Lande in Westfalen*, Lemgo 1790, S. 137/38 — A. DREVES, *Geschichte der Kirchen und geistlichen Stiftungen des lippischen Landes*, Lemgo 1881, S. 109/11 — SCHELHASSE, *Stift Cappel und Propstei Eikeloh*, in: *Westf. Zeitschr.* 63 II, S. 63/81 — H. TÜMMLER, *Stift Kappel und die Westwerke Westfalens*, Münster 1937 — O. PREUSS u. A. FALKMANN, *Lippische Regesten* (Lemgo 1860) I 215, II 475, IV 433.

KEPPEL B.M.V. et St. Johannes Evangelista

Capella apud Siegen, Kepple, Kepell, Kepele (De vitanda confusione vide apud præcedentem).

In parochia Allenbach, in districtu Siegen, in Westfalia meridionali, Dioc. Mainz, nunc Paderborn.

Parthenon nobilis, prioratus. Fundatus ante annum 1239 a Friderico de Hagen, sub paternitate abbatum Arnsteinensium. Advocatia erat apud comites de Nassau. Quorum et aliorum nobilium donationibus mox factus est locuples. Ecclesiae incorporatae: Netphen et Hilchenbach. Saeculo XV pauper et collapsum erat asceterium, cuius monialium numerus anno 1392 ad 25 fuerat restrictus. Anno 1538 factum est luthericum, sed nihilominus vita communis, habitus ordinis et immo clausura fuerunt manutenta. Anno demum 1594 practice in abbatiam canonissarum saecularium est mutatum. Deinde anno 1626 princeps ad ecclesiam catholicam reversus, asceterium despectis protestationibus ordinis et nobilitatis, tradidit Patribus Societatis Jesu (cf. Beselich). Anno 1632 restitutus est status quo ante. Anno 1650 definitive tamquam canonia saecularis est instaurata, et quidem 4 praebendis catholicis, et 4 luthericis provisa. Anno 1812 suppressa est. Aedificia supersunt.

Archivalia: Staatsarch. Münster. Partem archivi secum tulerunt Jesuitæ recedentes anno 1632, quæ hodie invenitur partim in Bibliotheca Regia Bruxellis. Quod supererat in Keppel, incendio periit anno 1844.

Literatura: HUGO I 455 — WAEFELGHEM 134 (nihil valet) — GROTE 271 — BRUNNER 769 — GOOVAERTS IV 124 — BECKER 66/68, 322/23 — LUDORFF, *Krs. Siegen*, S. 41/42 — SCHMITZ KALLENBERG 17 — KREMER C II 279 — BÄRSCH 109/15 — ZAK PAM 11 — HÖYNCK, *Geschichte des Dekanates Siegen* (Paderborn 1904), S. 136/40 — SCHENCK, *Statistik des Kreises Siegen* (Siegen 1839) S. 85 ff — F. PHILIPPI / W. MENN / B. MESSING, *Siegener Urkundenbuch* (Siegen 1887 u. 1925) — ARNOLDI *Historische Nachrichten von dem adeligen Fräuleinstift Keppel im Siegenischen* (continetur in opere eius „*Geschichte der Oranien-Nassauischen Länder und ihrer Regenten*", Hadamar 1799/1816, II 270 ff) — ACHENBACH, *Die Einführung der Kirchenreformation in das Kloster Keppel*, in: „*Aus des Siegerlandes Vergangenheit*", Siegen 1897, I 531 ff — H. FLENDER, *Das Kloster und Stift Keppel* (Dissertation Münster 1943, 138 S.).

KLARHOLZ (B.M.V. et) St. Laurentius

Clar-, Cla-, Klaholt, -holte, -holtz, -holtum.

Prope Wiedenbrück in Westfalia, Dioc. Osnabrück, nunc Paderborn.

Praepositura nobilis. Fundata ut monasterium duplex anno 1133 in vicino Lette (de quo vide infra) a Rudolfo de Steinfurt, auxiliante Andrea episcopo Osnabrugensi. Filia Cappenbergae [8]). Annis 1138/39 canonici translati sunt in Klarholz, relictis monialibus in Lette. Semper fuit canonia nobilis, mala plerumque laborans disciplina, a paucis tantum religiosis habitata. Parochiae administratae: Lette, Klarholz, Beelen. Praepositus fuit Archidiaconus. Parthenon dependens: Lette. Anno 1467 combustum, saeculo XVI fere suppressum est, sed sic dicto „Recessu Bielefeldensi" anno 1565 salvatum. Anno 1803 saecularisatum et Principi de Bentheim addictum est, ad quem adhuc hodie pertinet cum bonis 1800 iugerum. Ecclesia nunc est parochialis, aedificia, quae supersunt, versa sunt partim in castellum principis, partim in domum parochi.

Archivalia: Fürstlich Bentheimsches Archiv Rheda. Pauca etiam inveniuntur in Staatsarch. Münster, Diözesanarch. Osnabrück et Pfarrarch. Klarholz.

Literatura: HUGO I 513, prob. 394/400 — WAEFELGHEM 61, 375 — BRUNNER 727 — BÄRSCH 152 — LTK VI 7 — SCHMITZ KALLENBERG 18 — LUDORFF, Krs. Wiedenbrück, 10/17 — Westf. Urkb. II, III, VIII — FINKE Nr. 55, 201, 273, 364 ff, 834 — PHILIPPI I—IV — GOOVAERTS I 461 — BÖRSTING SCHRÖER I 223, 274 — H. C. HAZEWINKEL, *Eenige mededeelingen over de goederen van Clarholte in Overijssel*, in: „*Verslagen en mededeelingen der Vereeniging voor Overijsselsch Recht en geschiedenis*, 1925, p. 58/81 — LEDEBUR, *Urkunden des Klosters Clarholz, die Wahl von Kirchenvögten betreffend*, in: „*Ledeburs Archiv*" 1830, III 31 — F. OSTKAMP, in Analecta Praem. XVIII 141/42 — R. SCHULZ, *Beiträge zur Geschichte des Präm.-Klosters Klarholz*, in: *Westf. Zschr.* 78 (1920) I 25/64; 81 (1923) 44/159; et 87 (1930) I 192/214 — J. P. SCHNEIDER, *Propst Friedrich von Clarholz, ein Beitrag zur Geschichte Westfalens im 13. Jahrh.*, in: *Westf. Zschr.* 1884, S. 107/28 — RAMACKERS, *Adlige Präm.-Stifte* V 333/36 et passim.

Series praepositorum (Westf. Urkb., Ramackers)

1. Eremward 1133/79
2. Friedrich 1188/1216
3. Ludger I. 1217—34
4. Johannes I. 1235 — ca. 1250
5. Ludger II. (Abbas!) 1251/55
6. Johannes II. (idem ac 4.?) von Rethe 1257—73
7. Gerhard 1274
8. Arnold 1282
9. Gerhard v. Glandorf 1286/90
10. Pilgrim 1296/1308
11. Otto v. Rietberg 1318
12. Heinrich 1322/43
13. Theoderich 1346

---

[8]) Vide infra notam sub Scheda. Secundum indices, postea erat „filia Præmonstrati".

14. Otto 1354/61
15. Hermann 1368/73
16. Redeger 1385/1414
17. Gottfried Clevorn 1417—26
18. Johann Dunker 1427—35
19. Johann Lamberti (O. Cist) 1435—54
20. Johann Hundebeke 1456—87
21. Hermann v. Baack 1487—1509
22. Johann v. Stael 1515—38
23. Hermann v. Hardenberg 1538
24. Rotger v. Haver 1539—60
25. Liborius v. Südholte 1560—78
27. Heinrich v. d. Wenge 1597—1602
26. Arnold v. Walrave 1579—97
28. Engelbert de Korte 1603—06
29. Dietrich v. Plettenberg 1606—12
30. Johann v. Schilling 1612—58
31. Gottfried v. Schwarte 1658—66
32. Bernhard v. Kerckerink 1666—94
33. Engelbert v. Kückelsheim 1694—1750
34. Leopold Rübel v. Biberach 1750—63
35. Bernhard v. Spitaell 1763—65
36. Franz Philipp v. Meusern 1765—94
37. Jobst Donat van Oldeneel 1794—1803, † 1832

KNECHTSTEDEN B.M.V., SS. Andreas et Magdalena

Knesteden, Knechtstadium, -statt, -stein, -stedenium, Kneitstede prope Dormagen, inter Coloniam et Novesium (Neuß), Rhenania, Dioc. Köln.

Praepositura, dein (1216) abbatia insignis. Monasterium duplex usque ad annum 1166. Fundata anno 1129 vel 30 ab Hugone Comite de Sponheim, decano ecclesiae Coloniensis, qui postea archiepiscopus est factus. Filia Praemonstrati Primus praepositus Heribertus fuit ex fidelissimis discipulis sancti Norberti. Anno 1166 moniales translatae sunt in Flaesheim. Praeter hoc et sequentia asceteria a Knechtsteden dependebant: Heinsberg, Dortmund St. Katharina, Kappel, forsan etiam Stoppenberg, ad tempus saltem Wesel et Köln Weiher. Parochiae administratae: Grefrath (vide infra sub „Praetermissis"), Lobberich, Friemersdorf, Kirchlinden, Rommerskirchen. Vide hac de re etiam supra apud Heinsberg.

Anno 1477, quo tempore etiam combustum est, reformatio initiata est ab abbate Gerardo Heze. Saeculis sequentibus Knechtsteden continuo contendit cum Steinfeldia de primatu in circaria. Anno 1795 conventus aufugit a Gallo invasore, interea subditi spoliaverunt monasterium et dilapidaverunt magnam partem archivi. Anno 1802 suppressum est cum 32 canonicis. Unus ex illis, Winandus Kayser, aedificia monasterii sui redemit et instauravit, sed post mortem eius anno 1842 a diversis proprietariis sunt pessumdata, et anno 1869 omnia igne combusta sunt. Perpulchra ecclesia, annis 1138/81 constructa et pretiosis picturis illius

temporis ornata (quae vero non est parochialis); deinde fuit restaurata tantum. Anno 1895 Congregatio SS. Spiritus monasterium reconstruxit et habet collegium ibi usque hodie.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf, Staatsarch. Münster (Bestand Dortmund St. Katharina), Staatsbibl. Berlin, Bibl. Royale de Bruxelles, Diözesanarchiv Köln, Stadtarchiv Köln, Pfarrarchive Grefrath et Straberg, Klosterarchiv Knechtsteden. — „Chronicon Knechtstedense" saec. XVIII, MS. 719 Bibl. Univ. Münster, combustum est.

Literatura: HUGO II 5/14 — WAEFELGHEM 136, 378 — BRUNNER 737 — LTK VI 61 — BÄRSCH II 178 — HARDICK 10, 93/103 — BINTERIM MOOREN I 91 — LACOMBLET I 386, 415, 462, II 660 index — CLEMEN III 3, Krs. Neuß (1895) 27/43 — IDEM, *Die romanischen Wandmalereien in den Rheinlanden (Publ. der Ges. f. Rhein. Gesch.* XXXII, 1916), S. 246 ff — LIENHARDT, *Eph. Hag.* 148, Auct. 12 — FABRICIUS V 1 116, 2 635 — GOOVAERTS I 69, 87, 98, 112, 137, 193, 211, 220, 284, 335, 388, 396, 414, 442, 453, 454, II 82, 181, 268, 309, III 25, 28, 130, 173, 174, IV 61, 121/24, 126, 266 — KNIPPING II, III, IV (cf. registra) — AHVN IX/X (1861) 311 et XIX p. 321 — ILGEN II 89 — EWALD 44, 110/12 — Analecta Praem. V 57/66, IX 73/78 et XIII 35/53 — F. BOCK, *Die Präm.-Abteikirche Knechtsteden*, in: *„Organ für Christliche Kunst"* X (1860) 241 ff, 267 ff, XI 133 ff — F. EHLEN, *Die Präm.-Abtei Knechtsteden*, Köln 1904 — PAAS, *Neue Beiträge*, passim — P. W. GOOSSES, *Eine neue Knechtstedener Handschrift*, in: Anal. Praem. 1938, 209/13 — IDEM, *Knechtsteden und der deutsche Adel*, ibidem XXIV (1948) 20/62 — MOOREN, *Zur Geschichte der Abtei Kn.*, in: AHVN VII 38/52 (Fundatio Knechtstedensis-Grefrathensis et Catalogus fratrum saec. XVII/XVIII) — J. P. DELHOVEN, *Die rheinische Dorfchronik 1783—1823*, ed. H. Cardauns et R. Müller 1925 — ILGEN (v. Dünwald) 38 — *Die Weistümer der Rheinprovinz* (Bd. 18 der *Publikationen der Gesellsch. f. Rhein. Geschichtskunde* (Bonn/Düsseldorf/Leipzig 1884 ff) II, Kurfsm. Köln, Amt Külchrath 140.

Series abbatum (Gosses)[9])

1. Praepositi

1. Heribert 1129—50
2. Christianus 1150—51
3. Hermann I. 1151—81
4. Wolbert de Dyck 1181—82
5. Heribord 1182—86

---

[9]) Dignitas abbatialis videtur quidem esse introducta sub Fortlivo, sed non definitive. Ut iam in præfatione insinuavimus, tunc temporis in hac circaria exorta est altercatio, utrum cœnobia nostra sint reservanda nobilitati an non. In pluribus canoniis Westfaliæ (Klarholz, Cappenberg, Varlar, Scheda) vicit nobilitas, et in signum protestationis contra canonias „ignobiles" hæ omnes circa annos 1210/20 iterum derogaverunt dignitatem abbatialem iam introductam, et tenaciter in posterum præpositurali adhæserunt. Videtur quod etiam Knechtsteden in has lites aliquatenus fuerit intricata, post abbates enim circa annos 1180/90 iterum authentice occurrunt præpositi, sed in persona Henrici I. anno 1244 definitive abbatialis dignitas mansit instaurata. De hac lite nobilitatis contra ignobiles, et quomodo mutaverit monasteria duplicia et faverit fundationi parthenonum, vide infra sub Stoppenberg (nota).

2. Abbates

6. Fortlivus 1° 1186—91, res.
7. Gislerus 1191—97
8. Fortlivus 2° 1197—1203 res.
9. Wolmarus 1203—14 res.
10. Fortlivus 3° 1214—15
11. Gottschalk I. 1216—26 res.
12. Friedrich 1226—32
13. Gottschalk II. 1232—41 res.
14. Werner I. 1241—44
15. Heinrich I. 1244—62
16. Waldaver 1262—73 res.
17. Gottschalk III. Berfreyt 1273—95
18. Adolf v. Dollendorf 1° 1295—98 res.
19. Mathias I. 1298—1315 res.
20. Simon 1315—18 res.
21. Adolf v. Dollendorf 2° 1319—21 res.

Sedisvacantia 1321/22

22. Johann I. 1322—ca. 31
23. Heinrich II. von Ellerhoven 1° 1331—ca. 33
24. Arnold I. 1° ca. 1333—35 res.
25. Heinrich II. v. Ellerhoven 2° 1335—ca. 36
26. Arnold I. 2° 1336—ca. 41
27. Werner II. v. Worinch 1341/43 res.
28. Jakob ca. 1343/44
29. Konrad van Hasselt 1° 1345—47
30. Hermann II. van Waelhoven 1° 1347—ca. 1352, res.
31. Konrad v. Hasselt 2° 1352—ca. 1372
32. Hermann II. v. Waelhoven 2° 1372/78
33. Heinrich III. 1378—81
34. Johann II. Koche ca. 1382/85
35. Heinrich IV. Moyr 1° 1386/94
36. Godert v. Hasselt 1394/1411
37. Heinrich IV. Moyr 2° 1411—14
38. Gottfried v. Arfft 1414—44
39. Johannes III. Blydleven 1444—47
40. Heinrich V. v. Selikum 1447—74
41. Luther v. Monheim 1474—91
42. Gerhard I. v. Heze 1491—96
43. Nikolaus Hüls 1496—1507
44. Mathias II. de Thurre 1507—43
45. Gerhard II. Strailgen 1543—73
46. Aegidius v. Hundshoven 1573—99
47. Hilger Cremer 1599—1619, res.
48. Leonhard I. Teveren 1619—66
49. Petrus I. Gillrath 1666—78
50. Petrus II. Teveren 1678—98
51. Leonhard II. Eschenbruch 1698—1703
52. Arnold II. Brewer 1703—28
53. Leonhard III. Jansen 1728—54
54. Dionysius Kochs 1754—69
55. Heinrich VI. Keuter 1769—77
56. Michael Granderath 1777—80
57. Johann Michael Hendel 1780—1802

KÖLN St. Norbertus

Collegium vel Seminarium Norbertinum, vel Chigianum.

Domus studiorum communis pro Circaria Westfaliae. Ad normam collegii ordinis Lovanii fundatum est mediante nuntio apostolico F. Chigi anno 1615 in urbe Coloniensi, non longe a Sto. Gereone, a Christophoro Pilckmann abbate Steinfeldensi, in refugio huius abbatiae. Anno 1620 consecratio capellae, 1629 constructio novi aedificii. Anno 1643 reditus suppressi parthenonis Dünnwaldensis collegio sunt traditi. Annis 1684/85 collegium fuit in Dünnwald. 1716 et 1736/37 iterum ampliatum et ornatum est seminarium, quod alumnos recepit e canoniis Sayn, Rommersdorf, Steinfeld, Arnstein, Arnsberg, Scheda, Wadgassen, Reichenstein et Knechtsteden, insuper e clero saeculari et ex ordine Cisterciensi.

Anno 1802 suppressum est et hortulano cuidam venditum, qui omnia solo aequavit. Tantum nomen „Steinfeldergasse" hodie memoriam seminarii servat.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf, Arch. Abb. Averbode. (Vide etiam, sicut pro sequentibus, sub Steinfeld.)

Literatura: HUGO I 523, prob. 417/27 — WAEFELGHEM 63 — TH. PAAS, *Das Seminarium Norbertinum in Köln*, in: Analecta Praem. I 113/45, II 139/58, 241/72, VIII 171.

KÖLN Weiher - B M.V., SS. Johannes Evangel. et Catharina

Monasterium ad Piscinam Coloniæ, Pyssina juxta Coloniam, Wier, zu dem Wiger, St. Maria am Fischteich, Vicariense, Wirincense.

Extra muros urbis Coloniae, in eadem diœcesi.

Parthenon, prioratus. Fundatus est inter annos 1191 et 97 a vidua quadam Richmude; primae moniales venerunt e Dortmund St. Catharina. Fundatrix ingressa est cum 4 filiabus suis. Usque ad annum 1327 fuit sub paternitate abbatis Knechtstedensis. Saeculo XIV moniales requestae sunt se hospitalitate pro omnibus membris et familiaribus ordinis Coloniam adeuntibus nimis gravari, et quaesiverunt separationem ab illo. Subdiderunt se directioni praepositi Sti. Cassii, collegiatae Bonnensis, introduxerunt habitus nigros et neglexerunt vitam communem. Tamen receperunt anno 1342 priorem ex Oberzell (Circ. Ilfeldiae). Anno 1443 vero Archiepiscopus[10]) eas reformavit, reddens illis disciplinam ordinis et albas vestes, sed loco magistrae deinceps priorissa

[10]) Archiepiscopus Theodericus de Moers (1414—63) diligenter reformationi omnium parthenonum archidiœcesis suæ incubuit. Dum monasterium Schillingskapellen reformatione sua ordini nostro alienavit, hunc parthenonem Coloniensem ordini restituit.

hunc parthenonem gubernavit. Anno 1470, 50 moniales ibi vixerunt. Iam anno 1474 monasterium a civibus est solo aequatum, quia timuerunt Colonienses, ne hostes in eo absconditi urbi nocerent. Bona et moniales post diuturnas lites postremo abbatiae canonissarum O.S.A. ad Stam. Caeciliam sunt unitae.

Archivalia: Stadtarchiv Köln, quo mox transferentur et ea, quæ nunc sunt in Staatsarch. Düsseldorf. Universitätsbibliothek Bonn — Pfarrarchiv Köln St. Peter.

Literatura: HUGO II 559, prob. 364/67 — WAEFELGHEM 319 — PODLECH 151/55 — LACOMBLET I 394, II 13, 20, 121, 192, IV 477 — LTK VI 88 — BÜNGER 42, 59, 212 — CLEMEN, Stadt Köln II 3 (1934) 262 ff — ENNEN, *Geschichte der Stadt Köln* (Köln 1863) III 510 — REDLICH I 48/49 Anm. 1 — CAESARIUS I 380, II Index 46 — ENNEN-ECKERTZ, *Quellen zur Geschichte der Stadt Köln* (1860) II 155 — N. MICHEL, *Das alte freiherrliche Kanonissenstift St. Caecilien in Köln* (Dissert.), Hausen 1914 — KNIPPING II Nr. 1534 3 b, 1588 f, III S. 385 (registr.), IV Nr. 1509, 1658/59 — EWALD IV 40, 1 — ILGEN (v. Dünwald) 91 f.

LANGWADEN B.M.V. et St. Andreas

Lankaide, Lancwade, Lanckeide
in parochia Wevelinghoven, inter Köln et Neuß. Dioc. Köln.

Parthenon, prioratus, deinde praepositura. In curia Langwaden a toparchis loci iam ineunte saeculo XII monasterium quoddam fundatum erat, quod vero ex defectu dotationis sufficientis iterum desiit. Anno 1144 Christianus miles de Wevelinghoven hunc locum, mediante Archiepiscopo Coloniensi, donavit abbatiae de Heylissem (in Belgio, Circ. Floreffiae), quae sorores suas, paulo ante in quatuor curias distributas, transtulit in Langwaden. Mox paternitas transiit ad canoniam Knechtstedensem, id quod anno 1489 a capitulo generali confirmatum est. Ultimis saeculis vero moniales praepositum infulatum sibi elegerunt ex conventu pristinae matris suae Heylissem. Parochia incorporata: Wevelinghoven. Circa annum 1618 ad breve tempus mutatum est in canoniam saecularem. Disciplina collapsa saeculo XVIII ineunte restauratur. Cum anno 1718 clausura iterum esset redintegrata, habuit 20 canonissas nobiles et unam novitiam. Anno 1802 suppressum est, ecclesia, saeculo XVIII de novo erecta, est demolita. Monasterium versum est primo in castellum, dein nostris diebus in „Arbeitsdienstlager" et nunc ibi habitant fugitivi et evacuati.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf — Arch. Gén. du Royaume de Belgique, Bruxelles: Fonds Heylissem.

Literatura: HUGO I 851, II 19 — LIENHARDT, Eph. Hag. 49, 156 — WAEFELGHEM 143, 378 — PODLECH 127/30 — LACOMBLET I 312 — BINTERIM MOOREN I 85 — FABRICIUS V 1 55, 2 636 — EWALD 44 —

CAESARIUS I 125 (de moniali Aleydi, a dæmonio obsessa) — O. REDLICH, *Kurzer Überblick über die Geschichte des Klosters L.*, in: BGNR 14 (1900) 238/39 — P. SMOLDERS, *Le domaine de l'abbaye de Heylissem au XIIe siecle*, in: Anal. Praem. II 57 — GIERSBERG, *Geschichte der Pfarreien des Dekanats Grevenbroich* (1883) S. 383 — ILGEN (v. Dünwald) S. 109 — CLEMEN III 5, Krs. Grevenbroich, 54 — BARSCH, AHVN I 180 — D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant* (v. apud Belgium) III 1922, 278, Nr. 8379 — KNIPPING II, Nr. 495, 990, 1444, III 3429, IV 1336, 1436.

LETTE (B.M.V. et) St. Vitus

Lethen, Delethen, Letti.

Prope Wiedenbrück in Westfalia, Dioc. Osnabrück, nunc Münster. Vitetur confusio cum vico Lette prope Coesfeld, ut fecit Grote p. 300. Hoc alterum Lette, etiam in Westfalia situm, erat parochia canoniae Varlariensi incorporata.

Parthenon. Praepositura. Primitus canonia Clarholtensis ibi erat fundata ut monasterium duplex (vide supra). Paulo post, annis nempe 1138/39, relictis in Lette sororibus, canonici translati sunt ad antiquam ecclesiam Sti. Laurentii in Klarholz. Pauca scimus de historia huius asceterii, quod videtur fuisse semper parvum. Numerus monialium anno 1311 ad sex fuerat restrictus. Anno 1228 nuncupatur praepositura. Saeculo XV crimini datur praeposito Clarholtensi, quod aedificia claustralia in Lette plane neglexerit. Anno 1473 certe adhuc existebat, sed languens erat vita huius minimi ex parthenonibus circariae, usquedum inter annos 1567 et 71 definitive exstinctus est. Ecclesia semper fuerat parochialis (quod est adhuc hodie) et canoniae Clarholtensi incorporata. Inveniuntur in ea thesauri artis romanicae. De monasterio nihil superest.

Archivalia: Vide Klarholz. Proprium archivum periit.

Literatura: HUGO II 41, I 511 („Cithem") — WAEFELGHEM 149 — TIBUS I 530, 1231 — SCHMITZ KALLENBERG 40 — LUDORFF, Krs. Wiedenbrück 10, 41/45 — Westf. Urkb. II, III, VIII — BØRSTING SCHRØER I 78, 225 — PHILIPPI I Nr. 252, 254, 255 — SCHULZE (vide Klarholz) 1920 I 42 ff.

MARIENROTH B.M.V.

Marienrode, Rode, Rotha B.M.V. (vitetur confusio cum Roth in Circ. Sueviae, Rode in Circ. Vadegotiae et Georgenberg in Circ. Ilfeldiae). Hodie: Mariaroth.

Juxta Waldesch, in parochia Dieblich, prope Koblenz, Dioc. Trier.

Parthenon praepositura, dein prioratus. Fundatus est anno 1131 ab equitibus de Schöneck ut filia Floreffiae in Belgio, sub cuius paternitate semper stetit. Haec matura fundatio (ante abolitionem parthenonum per Cap. Generale) innuit, hanc domum forsan initio fuisse monaste-

rium duplex. Parthenon nobilis fere semper mala laborabat disciplina, anno 1738 nec clausuram observabat nec vitam communem. Anno 1785 conventus erat 9 canonissarum, anno 1794, cum esset suppressus et funditus dirutus, vero septem. Praeter unam portam collapsam nihil de eo superest. Loco monasterii nunc est vicus sex praediorum.

Archivalia: Staatsarch. Koblenz. Stadtbibliothek Trier. Vide etiam apud Floreffe.

Literatura: HUGO II 223 — WAEFELGHEM 160, 379 — SCHORN II 140/46 — MARX IV 2 11 — STRAMBERG. *Rhein. Ant.* II 2, 210/12 — AHVN I 181/83 — EWALD 44 — G. REITZ, *Altes und Neues über das eheml. Kloster Marienrod b. Waldesch*, in: *Rheinische Geschichtsblätter* IX (1929) Nr. 11 et 12, et X (1930) Nr. 1.

MARIENSTERN B.M.V. et St. Jacobus

Stella Mariæ, Kloster auf dem Essig (Essich)[11]. Vitetur confusio cum parthenone O.Cist. huius nominis in Saxonia.

Prope Rheinbach, in parochia Odendorf, Rhenania. Dioc. Köln.

Parthenon, prioratus. Anno 1439 fundatum est ibi hospitale cum capella „auf dem Essig", a pluribus fundatoribus, inter quos erat quidam Nicolaus Sasse, in loco, quem donaverat Joannes nobilis de Scheiden. Anno 1446 dictus Nicolaus Sasse designatur tamquam fundator capellae, qui etiam anno sequenti illam una cum hospitali donavit monasterio Sonnenberg (Kampen) Ord. Stae. Birgittae in Hollandia ad initiandam novam fundationem. Novum monasterium, quod non fuit duplex, sed monialium tantum, deinceps appellabatur Stella Mariae. Sed iam anno 1454 Birgittinae iterum dereliquerunt hunc locum, fuitque desolatus usque ad annum 1482, quo canonissae O.S.A.e Colonia ad Stum. Nicolaum eo venerunt. Illae anno 1551 ab archiepiscopo Coloniensi directioni abbatis Steinfeldensis sunt subiectae. Ille iteratis petitionibus monialium anno 1663 tandem annuit, quo legaliter in ordinem Praemonstratensem sunt acceptae. Anno 1716: 16 canonissae. Parthenon non fuit nobilitati reservatus, ideo bona floruit disciplina. Anno 1802 suppressus est, ecclesia est demolita. Amplum monasterium superest tamquam proprietas privata.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf.

Literatura: HUGO II 875, prob. 531/33 — WAEFELGHEM 160, 379 — GROTE 143 — PODLECH III 119/20 — SCHORN II 146/52 — DUMONT 37 — FABRICIUS V 1 229, 2 636 — GOOVAERTS I 544 — CLEMEN, Krs. Rheinbach, 1898, 25/26 — ILGEN (v. Dünwald) 112 — SCHANNAT BÄRSCH III 1, 1, 289 — STRAMBERG, *Rh. Antiqu.* 3 XIII 80 — PAAS in AVHN

---

[11]) Forsan idem est ac „Assotum" Lairuelii. Vide infra apud „Prætermissa".

XCIX 143 — BÄRSCH ibidem I 184 f — P. HEUSGEN, *Geschichte der Pfarreien der Erzdiözese Köln, Neue Folge, Dekanate Meckenheim und Rheinbach* (1926) S. 322 ff (ibi series priorum et magistrarum).

MEER (B.M.V. et) St. Laurentius

Mare, Mere, Mäher.

Kreis Neuß-Grevenbroich, Rhenania, Dioc. Köln.

Parthenon nobilis, prioratus. Fundatus est anno 1165 ab Hildegunde et Hadwige comitissis de Meer, quae factae sunt primae magistrae. Primae moniales venerunt e Dünnwald, filia Steinfeldensis. Ab initio numerus religiosarum restrictus erat ad 40. Parochiae incorporatae: Krefeld, Wahlscheid, Immekeppel. Saeculo XV disciplina fuit collapsa, tunc temporis magistrae titulum abbatissae et usum pedi sibi vindicaverunt. Conatus Societatis Jesu anno 1583, hunc parthenonem cum bonis suis adipiscendi ab abbate Steinfeldensi ad irritum sunt facti, similiter machinationes sororum monasterium supprimendi et bona eius abbatiae canonissarum saecularium ad Stum. Quirinum Novesiensi uniendi anno 1597. Anno 1584 igne combustus est, denuo anno 1642, quo pars sororum profecta est in Unterzell (Circ. Ilfeldiae) ad resuscitandum ibi parthenonem. Anno 1802 suppressum est asceterium Marense, circa annum 1850 magna ecclesia romanica est demolita, monasterium factum est castellum. Anno 1945 ex adiectis bellicis combustum est. Imago B.M.V. quae ibi colebatur, nunc est in Freudenstadt (Schwarzwald).

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf, Stadtarch. Köln, Staatsbibl. München (Cgm 4875).

Literatura: HUGO II 147, prob. 75/78 — WAEFELGHEM 162 — LIENHARDT, Eph. Hag. 39, 111 — CLEMEN III 3, Krs. Neuß (1895) 43/46 — FABRICIUS V 1 97, 2 636 — LACOMBLET I 415, II 660, III 148, 181, 185 — EWALD 44, 6 — H. KEUSSEN, *Das adlige Frauenkloster Meer bei Neuß*, Krefeld 1886 — K. TÜCKING, *Das Prämonstratenserinnenkloster Meer*, in: „*Beiträge zur Geschichte von Neuß und Grevenbroich*" III 1901 S. 17, 33, 49, 65, 81 — GOOVAERTS I 191, 278, 283, 367, 424, 544, II 112, 271, 384, III 48, 167 — KNIPPING II 382, III 393 (registra), IV Nr. 1174, 1916 — PAAS in AHVN XCIV 35 ff, XCIX 136 f — W. FÜHL, *Über die Baugeschichte des Klosters Meer*, in: *Die Heimat*, Krefeld XIII, 1934, 112 ff — Th. KELLMICH, *Geschichte Büderichs b. Düsseldorf* (1939) S. 100 ff — ILGEN (v Dünwald) 113.

NIEDEREHE (B.M.V. et) St. Leodegarius

Ye, Hiea, Yee, Nyder E, Niteria, -eia.

Prope Hillesheim, Kreis Daun. Dioc. Köln, nunc Trier.

Parthenon, prioratus. Fundatus anno 1175 juxta antiquam ecclesiam

parochialem a fratribus Alberone, Dietrico, et Alexandro equitibus de Kerpen. Primae moniales venerunt ex Dünnwald, ab initio sub paternitate abbatum Steinfeldensium. Hypothesis, hunc parthenonem ab ordine Sti. Augustini ad ordinem nostrum transisse, teneri nequit. Saeculo XV omnino collapsum est hoc nobile asceterium, anno 1461 combustum est. Parochias incorporatas habuit Niederehe, Esch et Rockeskyll.

Anno 1507 mutatum est in prioratum canonicorum, a Steinfeldia dependens. Nescitur, quo moniales sint profectae. Annis 1560/93 fuit dissolutus, ecclesia fuit hoc tempore simultanea. Saeculis XVII et XVIII ibi erat domus studiorum, omnes canonici Steinfeldenses post ordinationem sacerdotalem ad tres annos missi sunt in Niederehe, ut ibi studiis incumberent. Communitas novem sacerdotum semper ibi degit, quorum prior simul parochiam loci administravit. Anno 1802 suppressum est, aedificia supersunt. Ecclesia modesta, annis 1777/82 erecta, est parochialis, in monasterio habitat parochus.

Archivalia: Staatsarchiv Koblenz.

Literatura: HUGO II 367/70. prob. 220/27 — WAEFELGHEM 179, 379 — ZAK PAM 23 — FABRICIUS V 1 167. 2 635 — SCHANNAT BÄRSCH III 2 1, 101, III 2 2 366 — BINTERIM MOOREN II 447 — BEYER ELTESTER GOERZ I 186, III 90, 303, 806 — GOERZ II 813, 1391, 1172, III 400 — Handb. Trier 315 — DE LORENZI I 274 — SCHORN II 262/96 — GOOVAERTS I 277, 280, III 44 — AHVN I 186, III 284, VIII 120, XIII/XIV 181 — PODLECH III 130/34 — CLEMEN XII 3 (1928) Krs. Daun 182/91 — RENARD, *Wiederherstellung der ehemaligen Klosterkirche zu N.*, in *Bericht der Provinzialkommission für Denkmalschutz* X (1905) 15/18 — IDEM, *Wiederherstellung des Hochgrabes in der kathol. Pfarrkirche zu N.*, ibidem XIII (1908) 75/77 — BRUNNER 745 — PAAS in AHVN XCIX 134 f.

ÖLINGHAUSEN B.M.V. et St. Petrus

Ulin-, Ulichusen, Uslynhusen, Eulinckusen, Hulinkehusen.

Prope Neheim-Hüsten in Westfalia, non longe ab Arnsberg, Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Monasterium duplex (prioratus), dein parthenon. Fundatum anno 1174 a Siginando de Basthusen. Filia de Scheda, ab anno 1179 sub paternitate abbatis Arnsbergensis. Ab anno 1205 moniales tantum[12]), ab anno 1231 praepositura (Cat. Tongerloensis: „ecclesia sororum solempnis"). Advocatia iam circa annum 1200 transierat ad archiepiscopos Colonienses. Parochiae incorporatae: Ölinghausen, Altenrüthen. Primitus hoc opulens asceterium fuit nobile, dein partim et ignobiles acceptae sunt, sed aliis cum vestibus. Ab anno 1480 tamen hac in re viguit

[12]) vide infra notam sub Stoppenberg.

aequitas. Annis 1580—1617 misere elanguit, nihilominus tentaminibus archiepiscopi Coloniensis, Truchseß de Waldburg, moniales ad haeresim quam ipse amplexus erat detrahendi, illae heroice restiterunt. Annis 1617—41 fuit abbatia canonissarum saecularium, dein ordini restituta per moniales de Rumbeck, vel potius denuo fundata est. Deinceps non amplius fuit nobilis. Anno 1706: 34 religiosae, 1804: 18. Postremo disciplina fuit mala. Anno 1804 suppressum est, ecclesia ab anno 1904 est parochialis, monasterium partim est demolitum. Bona complectentia 3320 jugera et aliquas curias pertinent ad liberos barones de Fürstenberg.

Archivalia: Staatsarch. Münster (ibi est etiam necrologium).

Literatura: HUGO II 439, prob. 270/78 — WAEFELGHEM 186 — GOOVAERTS I 395, IV 314 — PODLECH 135/41 — SEIBERTZ, Urkb. I 69 ff, II 408/16 — HOYNCK 476/526 — LTK VII 706 — SCHMITZ KALLENBERG 63 — LUDORFF, Krs. Arnsberg 99 — Westf. Urkb. II, VII — FINKE Nr. 354, 363, 409, 432, 799 — DÜNNEBACKE, *Die Klosterkirche zu Oelinghausen* (1907) — IDEM, *Geschichtliche Nachrichten über Pfarre und Kloster Ölinghausen*, in: *Westf. Zschr.* LXIV (1906) S. 66/110 — F. FISCHER, *Zur Wirtschaftsgeschichte des Prämonstratenserinnenklosters Ölinghausen*, Dissertation Münster 1916 — LINNEBORN in Westf. Zschr. LXV II (1907) 149 ff.

REICHENSTEIN (B.M.V.), SS. Bartholomaeus et Laurentius

Richwinstein, Reichstein.

Prope Monschau (Montjoie) in Eiflia, in limitibus Belgii, Dioc. Köln, nunc Aachen.

Monasterium duplex, dein parthenon, postremo canonia virorum. Fundatum est inter annos 1131 et 36 a Walramo II Duce Limburgensi, filia de Heinsberg, postea sub Steinfeld. A medio saeculo XIII moniales tantum[13]). Annis 1373—1426 sub jurisdictione archiepiscopi, inde lites cum Steinfeld. Anno 1470 asceterium, quod fuerat nobile, combustum est, anno 1487 ultimae 4 moniales translatae sunt in Ellen, et Reichenstein factum est prioratus canonicorum dependens a Steinfeld. Ab anno circiter 1515 habuit quidem proprios professos, sed prior semper ab abbate Steinfeldensi est nominatus. Sic mansit usque ad annum 1714, postquam duae petitiones ad plenam libertatem obtinendam a Capitulo Generali annis 1642 et 1688 fuerant repudiatae. Anno 1714 vero Reichenstein facta est praepositura sui juris. Tunc habuit 17 canonicos, 1 novitium et 1 conversum. Parochiae incorporatae: Opgeleen, Kuchenheim et Höfen. Canoniae semper adnexum fuit hospitium pro peregrinantibus in Treviros et in Aquisgranum. Anno 1802 suppressa est, aedificia supersunt. Nunc est praedium; ecclesia, quae est modica, profanata est.

---

[13]) vide infra notam sub Stoppenberg.

A r c h i v a l i a : Antiquum archivum combustum est anno 1543. Reliqua et recentiora in Staatsarchiv Düsseldorf, Stadtarchiv Monschau, Pfarrarchiv Kaltenherberg, Stadtarchiv Aachen (Dep. Kornelimünster).

L i t e r a t u r a : HUGO II 621, prob. 417/22 — WAEFELGHEM 206, 380 — SCHANNAT BÄRSCH III 53 — PODLECH 141/44 — LACOMBLET II 253, 381, 456, 262, 674 — SCHORN II 424/51 — LIENHARDT, Eph. Hag. 179, 230 — FABRICIUS V 1 239 — CLEMEN XI 1 (1927) 90/95 — EWALD 44 — G. BÄRSCH in AHVN III 63 — M. BRIXIUS, *Die Anfänge des Prämonstratenserklosters R.*, in: „*Der Eremit am Hohen Venn*" XIII (1938) 161/73 — H. FORST, *Das Kloster Reichenstein von seiner Gründung bis zu seinem Untergang*, in: *Jahrbuch des Düsseldorfer Geschichtsvereins* II (1887) 59/67, und in „*Der Eremit am Hohen Venn*" VI (1930/31) S. 33/38, 71/72 — ILGEN (v. Dünwald) 120 — TILLE III 225, Nr. 164, 324, Nr. 74 — REDLICH I 61 (cf. registrum), II 1, 526 — PAAS in AHVN XCV 72, XCVI 132 ff — KNIPPING III 8, 58, 2026 — J. CONRADS, *Das Venndorf Kaltenherberg mit dem Kloster Reichenstein*, in: *Veröffentl. des Diözesanarchivs Aachen* VII, 1938 — KAISER (v. Ellen) 29.

S e r i e s p r i o r u m e t p r a e p o s i t o r u m (Schorn)

1. P r i o r e s

1. Godescalcus 1216
2. Lambertus 1242
3. Henricus 1249
4. Adolf v. Dollendorf 1315—19
5. Wilhelm v. Greßnich 1366
6. Gerlach v. Antweiler 1371
7. Nicolaus 1373
8. Petrus 1412
9. Bartholomaeus v. Wisshoust 1455
10. Johann v. Altena 1458
11. Reiner Hundt 1462
12. Petrus Aegidi 1468
13. Johann Worst † 1473
14. Thomas v. Krefeld 1481
15. Christian Pützweck 1487—91
16. Mathias Peltges 1491—97
17. Petrus Utig 1497—1502
18. Tilmann v. Schleiden 1502—15
19. Nikolaus v. Düren 1515—33
20. Heinrich Wever 1533—34
21. Franz Thurn 1534—38
22. Johann Heep 1538—53, res.
23. Michael v. Kall 1553—59
24. Nikolaus Klocker 1559—64
25. Anton Hausweiler 1564—69, res.
26. Gerard Bellgens 1569—79, res.
27. Mathias Mutzenich 1579—1606
28. Wilhelm Panhausen 1606—39
29. Stephan Horrichem 1639—86
30. Wilhelm Jacobi 1686—91
31. Everard Fuchs 1691—93

2. P r a e p o s i t i (1714)

1. Cornelius I. Kortges 1693—1725
2. Mathias Lütgens 1725—37
3. Johann Geich 1737—46
4. Michael Kesseler 1746—70
5. Mathias Heydendall 1771—81
6. Georg Müller 1781—94
9. Cornelius II. Kortges 1795—1802

ROMMERSDORF B.M.V. et St. Johannes Evangelista

Romersdorp, Rommestorp, Rumestorp, Rumerstroph, Villa Romana.

Juxta vicum Heimbach, prope Engers, Kreis Neuwied Rhenania, Dioc. Trier.

Abbatia. Monasterium duplex (vide infra apud Wülfersberg). Prope vetustum sanctuarium paganum tempore Sti. Willibrordi erecta erat capella, cui Reginboldus de Rommersdorf toparcha anno 1114 monasterium Benedictinorum, ex abbatia Omnium Sanctorum in Schaffhausen advocatorum adiunxit. Qui cum secessissent (anno 1125?), Albero archiepiscopus Trevirensis, mediante Bernwardo praeposito de Marienroth, anno 1135 coenobium tradidit Praemonstratensibus ex Floreffe, sub cuius paternitate semper mansit. Parthenones dependentes: Wülfersberg, Dorlar, Altenberg et Retters. Parochiae incorporatae: Heimbach, Engers, Neuwied, Isenburg, Irlich, Metscheid, Urmitz, Engersheim. Saeculis XVII et XVIII optime floruit. Anno 1655 abbates infulantur. Anno 1803 suppressum est et factum praedium ducum de Arenberg. Ecclesia profanata in stabulum, anno 1913 combusta est, exinde maior pars eius est in ruinis. Supersunt duae alae monasterii cum pulchro capitulo et claustro saeculi XII, et praelatura annis 1760/80 constructa.

Archivalia: Staatsarchiv Koblenz, Fürstl. Archiv Neuwied, Domarchiv et Stadtbibliothek Trier, Pfarrarchiv Heimbach. Necrologium in Nassauische Landesbibliothek Wiesbaden (partim edd. Wegeler). — Bibl. Royale de Bruxelles MS. 6738 „De fundatione monasterii Romersdorfiensis".

Literatura: HUGO II 687/53 — WAEFELGHEM 212 — GOOVAERTS I 189, 338, II 190, 401, 403, III 35, 44, 109, 162, 180 — LIENHARDT, Eph. Hag. 91, 349, 354 — BÄRSCH 69 — BEYER ELTESTER GOERZ III — BOCK III 21 ff — BROWER MASEN II 16/32 — BRUNNER 751 — BÜNGER 21, 43, 149, 200 — EWALD 45, 110/12 — FABRICIUS V 2 220, 222, 655 — Gallia Christ. Nova XIII 654/58 — GÜNTHER, *Cod. Dipl.* I 231 ff, III 364, 538, 560, *Dipl. Archiep. Trev.* X 163 — HARDICK 82/93 — HAUCK IV 1011 — LEHFELDT 531 — LTK VIII 979 — DE LORENZI II 498 — MARX II — SCHMID (Roteln) IX 132 — STRAMBERG, *Rhein. Ant.* III 1 588/608 — WICHNER (Roteln) II 45 — H. HÖFER, *Die Benedictinerstiftungen in den Rheinlanden,* in: Stud.-Mitt. O.S.B. IX (1888) 461 — F. KEMPF, *Das Rommersdorfer Briefbuch des 13. Jahrhunderts, eine hochwichtige Kaiser- und Papstschreibensammlung,* in: *Mitteilungen des Instituts für Österr. Geschichtsforschung,* Erg.-Bd. XII, S. 502/71 — FR. KUGLER, *Kleine Schriften zur Kunstgeschichte,* Stuttgart 1854, II 211/16 — PAULY, *Urkunden für Rommersdorf von 1250, 1290, 1296.* in: AHVN (1863) 281/85 — SCHULTZE, *Repertorium des Fürstl. Archivs in Neuwied,* S. 151/53 — J. WEGELER, *Die Prämonstratenserabtei Rommersdorf,* Koblenz 1882 — H. WEIGERT-NEU, *Kunstdenkmäler des Kreises Neuwied* (Neuausgabe, Düsseldorf 1940) S. 363/80 — L. WIRTZ, *Das Kloster R.,* in: *Mittelrheinische Geschichtsblätter* (Beilage zur Koblenzer Volkszeitung) 1925 Nr. 7—9.

S e r i e s a b b a t u m (Staatsarch. Koblenz)

1. Dietrich I. 1135—45
2. Macharias res.
3. Heinrich I. 1156
4. Rudolf 1160—62
5. Engelbert 1162—77. depos.
Sedisvacantia 1177—81
6. Wortlieb 1181—
7. Helias 1197/1201
8. Reiner 1201—16
9. Bruno v. Braunsberg 1214—36
10. Heinrich II. 1236—42
11. Gerhard 1242—60, res.
12. Embrich 1260—71
13. Eberhard I. 1271—75
14. Dietrich II. Felix 1275—77
15. Heinrich III. 1277—84
16. Richwein 1284—88
17. Walthelm 1288—
18. Enolf 1294—1301
19. Philipp 1303/1306
20. Ludwig I. 1306/09
21. Konrad I. —1310
22. Krafto von Bedendorf 1310—30
23. Roricus I. 1330—32
24. Arnold 1332—35
25. Hugo 1335—41
26. Heinrich IV. 1342
27. Heinrich V. v. Limburg —1361
28. Aegidius 1361—62
29. Walthelm II. v. Leutesdorf 1362—76, depos.
30. Heinrich VI. Foiß 1376—94
31. Winhart 1394—97
32. Konrad II. 1397—1400
33. Johann I. v. Wetzlar 1400—08
34. Johann II. v. Rübenach 1408—19
35. Konrad III. v. Heimbach 1419—26
36. Johann III. v. Wetzlar 1426—28
37. Eberhard II. v. Hedesdorf 1428—30
38. Roricus II. 1430—32
39. Eberhard III. 1432—34
40. Hubert v. Köln 1434—83
41. Gisbert Keller 1483—1516
42. Johann IV. Mant v. Limbach 1517—24, res.
43. Thomas v. Dieblich 1524—53
44. Adam von Molenark 1552—59
45. Servatius Gerhards 1559—76
46. Johann V. Urbar 1576—95, res.
47. Johann VI. Limburg 1595—1634
48. Johann VII. Bielen 1634—38
49. Kaspar Schildt 1638—45
50. Nikolaus Simonis 1645—54
51. Peter Diederichs 1655—57
52. Gerhard v. Enzen 1657—71 (antea abbas in Sayn)
53. Karl Wirtz 1671—1705
54. Johann VIII. Wirtz 1706—29
55. Hermann Scheuß 1729—32
56. Ludwig II. von Coll 1732—46
57. Werner Diepram 1746—72
58. Franz Kech 1772—92
59. Augustin Müller 1792—1803 † 1821

RUMBECK B.M.V. et St. Johannes Evangelista

Rumbeke, -peka.

Prope Arnsberg in Westfalia. Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Parthenon, praepositura. Anno 1188 Henricus comes de Arnsberg canoniae Wedinghausen donavit curiam suam Rumbeck, quo translatus est totus conventus anno 1193. Paulo post, anno 1196, canonici reverterunt in Wedinghausen, relictis in Rumbeck sororibus, quarum grex auctus est hoc ipso anno illis, quae e Bredelar huc sunt translatae. Semper hic parthenon, qui stetit sub paternitate abbatis Arnsbergensis, bonam habuit disciplinam, nec fuit restrictus ad nobilitatem. Anno 1804 suppressus est. Ecclesia superest tamquam parochialis, pars occidentalis monasterii anno 1832 demolita est, reliqua anno 1916 igne combusta.

Archivalia: Staatsarchiv Münster.

Literatura: HUGO II 713 — WAEFELGHEM 214 — BÄRSCH 77 — BECKER 158 — ERHARD II Nr. 2298, 2320 — SCHMITZ KALLENBERG 72 — STANGEFOL III 250 — LUDORFF, Krs. Arnsberg 105 — Westf. Urkb. II, VII — FABRICIUS V 1 346 — LTK IX 11 — HÖYNCK 527 ff — J. GRAFE, *Die Nutzung der Markgenossenschaft ... mit besonderer Berücksichtigung des Klosters Rumbeck*, Dissert. Münster, *Westf. Zschr.* 87 (1930) II.

SAYN Assumptio B.M.V. et St. Joannes Evangelista.

Seyna, Seine

non longe a Koblenz, Rhenania, Dioc. Trier. Dimidia hora distans a Rommersdorf.

Praepositura, dein (1207) abbatia, fundata ante annum 1202 ab Henrico II comite de Sayn, filia Steinfeldensis. Parthenon dependens: Engelport. Parochiae incorporatae: Waldbreitbach, Nauert, Grenzau, Bendorf. In ecclesia abbatiali peregrinatio celebris ad brachium Sti. Simonis Apostoli. Sita erat canonia in territorio comitum Saynensium; qui cum lutheranismum essent amplexi saeculo XVI, abbatia fere exstincta est. Annis 1590—1630 ecclesia erat simultanea, anno 1630 abbas solus erat in monasterio. Sed paulo post comitatus Saynensis territorio archiepiscopi Trevirensis est incorporatus, et canonia refloruit. Abbas Engelbertus Colendal anno 1709 infulatus est. Usque ad mortem eius erat in Sayn novitiatus communis circariae. Anno 1803 suppressa est. Ecclesia est parochialis. Id quod superest de monasterio, continet scholam et domum parochialem.

Archivalia: Staatsarchiv Koblenz. Stadtbibliothek Trier.

Literatura: HUGO II 757/64, prob. 475/80 — WAEFELGHEM 269 — GOOVAERTS I 277, 300, 467, 597, II 151, 395, 403, III 45, 180 — BROWER MASEN II 42/67 — MARX IV 192 — LTK IX 205 — STRAMBERG, Rhein.

Ant. III 1, 200, 408/78 — BRUNNER 753 — BÄRSCH 141/95, 63/115 — *Kunstdenkmäler des Rheinlandes* III 16, Landkr. Koblenz (1944), 303/30 — Handb. Trier 754 — HARDICK 11, 112/18 — v. HONTHEIM, *Historia Trevirensis* (Augsburg 1750) 692, 785, 878, 881, 948 — EWALD 45, 110/12 — BEYER ELTESTER GOERZ II Nr. 200, 218, III Nr. 352, 353, 1363 — F. W. KIRSCHBAUM, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte der Burg, der Ortschaft, der Abtei Sayn*, in: *Zeitschrift für Heimatkunde*, Koblenz, I 1920, S. 119, 137, 154 — S. STEFFEN, *Levin v. Gouda, ein Abt der ehemal. Präm.-Abtei Sayn*, in: *Mittelrhein. Geschichtsblätter* VII (1927) Nr. 8 — G. ZEDLER, *Die Auflösung der nassauischen Klosterbibliotheken*, in: *Nass. Ann.* XXX 1899 S. 210, 220.

Series abbatum (Staatsarch. Koblenz)

1. Hermann —1220
2. Gerardus I. 1220—25
3. Ludolf I. 1225—28
4. Heinrich I. 1228—32
5. Ludolf II. 1232—38
6. Ludger 1248
7. Goswin 1255—58
8. Johann I. 1264—68, res.
9. Johann II. 1268—73
10. Konrad I. 1273—, ante 1276
11. Drudo 1278
12. Manegold 1280/87
13. Konrad II. 1287—
14. Linger
15. Hermann II. 1303
16. Wezelin
17. Arnold I. ca. 1320/28
18. Bartholomaeus I.
19. Arnold II. ca. 1340
20. Heinrich II. res. 1347
21. Amandus 1347—58
22. Herbordus 1358—84
23. Heinrich III. Fore 1384—1403
24. Johann III. 1403—15
25. Gottfried 1415—34
26. Johann IV. Meinen 1435—64
27. Gerhard II. v. Neukirch 1464—65
28. Johann V. von Rheinberg 1465—1500
29. Levin v. Gouda 1500—18
30. Adam von Heddesdorf 1518—22
31. Johann VI. Hillen 1522—46
32. Heinrich IV. Kricker 1546—63
33. Jodocus Brender 1563—77
34. Simon Hausmann 1577—92
35. Heinrich V. Kray 1592—99
36. Laurentius Goir 1599—1607
37. Gerhard III. Knoir 1607—29, res.
38. Werner Wiesen 1629—35
39. Kaspar Schildt 1635—38

Prior Johann Schnorr 1638—53

40. Johann VII. Hagen 1653—55
41. Gerhard IV. von Entzen 1655—57
42. Adolf I. Gülich 1657—97
43. Engelbert Colendal 1698—1719
44. Adolf II. Dahmen 1719—22
45. Joseph I. Kappenstein 1722—43, res.
46. Isfried Ohm 1745—77, res.
47. Adolf III. Hirsch 1777—89
48. Joseph II. Pfeifer 1789—94
49. Bartholomaeus II. Reinhard 1794—1803, † 1819

S C H E D A B.M.V., SS. Petrus et Severinus

Scheid, -a, Skeida, Skeynd, Sceide, Schethen, Scede, Sceide, Sceyda, Scetha, Segor.

Prope Werl, versus austrum, non longe a flumine Ruhr. Westfalia. Dioc. Köln, nunc Paderborn.

Praepositura nobilis, initio (adhuc anno 1175) monasterium duplex. Fundatum est, ut fert traditio, anno 1127 a Wiltrude, vidua equitis Volandi de Ardey, suadente venerabili sacerdote Ekhardo (cf. de eo AA. SS. Jul. I 274/75). Sed haec omnia e diplomatibus probari nequeunt, authentice canonia prima vice occurrit anno 1147. Tertius (non primus) praepositus fuit Beatus Hermannus Judaeus. Filia de Cappenberg, filias genuit: Berentrop et Sti. Wiperti in Quedlinburg[14]). Initio fuit monasterium duplex, moniales probabiliter translatae sunt in Elsey, quod fuit sub paternitate praepositi Scheidensis usque ad annum 1345. Parochiae incorporatae: Werdohl, Bieber, Mengede, Bausenhagen, Hemmerde, Berentrop. Quae partim factae sunt lutheranae saeculo XVI, nihilominus praepositi Scheidenses jus patronatus in eas exercuerunt usque in finem. Canonia Berentrop, de qua vide supra, ab anno 1356 a Scheda dependebat ut prioratus simplex. Disciplina plerumque erat mala, frustra tentaverunt patres circariae, saeculo XVII admissionem canonicorum non nobilium et dignitatem abbatialem introducere. Anno 1809 suppressa est, exinde est praedium, quod ad nobilem quendam pertinet. Omnia aedificia praeter praelaturam sunt demolita, ecclesia anno 1811.

A r c h i v a l i a : Staatsarchiv Münster.

L i t e r a t u r a : HUGO II 771/80 — WAEFELGHEM 272 — v. STEINEN 38/68 — GOOVAERTS I 98, 193, 335, 344, 378/79, III 80 — Gallia Christ. Nova III 802/03 — LTK IX 225 — BÄRSCH 84 — SCHMITZ KALLENBERG 72 — NORDHOFF I (Krs. Hamm) 142 — HAUCK IV 3, 4 377, 661, 1001 — LIENHARDT, Eph. Hag. 145, 175, 189, 360 — Westf. Urkb. II, III, VII — FABRICIUS V 1 345 — FINKE Nr. 163, 188, 299, 344 — BRUNNER 755 — SEIBERTZ, Quellen III 461/77 — BÖRSTING SCHRÖER I 76 — J. BAUERMANN, *Die Anfänge der Prämonstratenserklöster Scheda und St. Wiperti in Quedlinburg,* in: JHKSA (vide apud Circ. Saxoniæ) XI (1931) 185/252 — W. NEUHAUS in *Westf. Zeitschr.* 76 II (1918) 59/128 — RAMACKERS, *Adlige Praem.-Stifte* (Anal. Praem. V 1929) 340/43 et passim — De Hermanno Judaeo vide AA. SS. 2. Aug. 124, Anal. Praem. V 406 et GREVEN in AHVN 115 (1929) 111/31.

---

[14]) Intima erat relatio huius cœnobii in Saxonia siti cum Westfalia, immo videtur extitisse initio (ante divisionem ordinis in circarias) quædam congregatio, complectens præposituras Varlar, Scheda, Klarholz, et Sti. Wiperti in Quedlinburg, et quidem duce canonia Cappenbergensi (Bauermann o. c. pag. 246 seq.).

Series praepositorum (Neuhaus, Ramackers, Bauermann)

1. Gottfried —1145/46
2. Arnold I. ca. 1152
3. Hermann Judaeus ca. 1170
4. Dietrich ca. 1174
5. Hermann II. (Abbas) ante 1174 — post 1217
6. Theodoricus II. (Abbas) 1219/34
7. Heinrich
8. Johann I.
9. Arnold II.
10. Sifridus I. 1240/58
11. Hermann III.
12. Dietrich III.
13. Lambert I. 1275/90
14. Warmund 1293/96
15. Johann II. 1298/1304
16. Sifried II.
17. Rotger 1313
18. Heinrich II. 1320 „quondam praep."
19. Konrad 1319/22
20. Adolf I. 1324/26
21. Hermann IV. Scuremanne 1327
22. Alebrand 1336/45
23. Rabodo 1348/49
24. Lambert II. 1352
25. Adolf II. v. Kalle 1360/69
26. Lambert III. v. Hemmerde 1370/74
    Sedisvacantia 1374—82
27. Johann III. v. Mengede 1382/86
28. Degenhard v. Lethmate 1397
29. Hermann V. Droege 1407
30. Dietrich IV. v. Vincke 1412
31. Wilhelm I. v. Hemmerde (alias v. Drehausen) 1418—58
32. Johann IV. Plater 1458—74
33. Rotger II. v. Laer 1475—1503
34. Kaspar v. Plettenberg 1504—40
35. Wilhelm II. v. Galen 1540—59
36. Johann V. Sonntag 1559—74
37. Friedrich v. Schaffhausen 1575—83
38. Winold v. Plettenberg 1584—99
39. Dietrich V. von Hatzfeld 1599—1602
40. Konrad II. v. Hoevel 1602—17
41. Kaspar v. d. Heese 1° 1617—23
    Sequuntur quatuor abbates:
42. Wilhelm Grüter 1623—32
43. Werner Hochbaum 1623—37
44. Johann VI. Dillen 1637—42
45. Johann VII. Hense 1642—47
46. Kaspar v. d. Heese 2° 1647—67
47. Jobst Kaspar v. Aldenbrück 1667—90
48. Nikolaus Balduin v. Tinnen 1690—1715
49. Johann Arnold v. Schilling 1715—19
50. Christoph Bernhard v. Duithe 1719—1749
51. Johann Philipp v. Schenking 1749—59
52. Ferdinand Kaspar v. Schade 1759—69
53. Friedrich Christian von Bönninghausen 1769—88
54. Leopold v. Dael 1789—1803

SCHILLINGSKAPELLEN B.M.V.

Usque ad sæculum XV „Capella“ tantum. Capella Silingi. Vitetur confusio cum Kappel, Keppel, et Spieskappel.

Juxta Heimerzheim, prope Bonn, Dioc. Köln, Rhenania.

Parthenon, prioratus. Fundatus est versus finem saeculi XII ab equite Wilhelm Schilling de Buschfeld-Bornheim pro „40 sororibus, uno priore, 2 canonicis et uno diacono“. Filia Floreffiae. Approbatio archiepiscopi anno 1197. Medio aevo peregrinatio celebris propter reliquias, a fundatore e Terra Sancta allatas, et propter imaginem insignem B.M.V. Saeculo XIII ad tempus videtur habuisse abbatissas. Parochiae incorporatae: Wickrath et Esch. Brevi ante annum 1450 Theodoricus de Moers, archiepiscopus Coloniensis „novam observantiam strictam et clausuram“ ibi introduxit, et parthenonem ordini alienavit, mutando eum in asceterium canonissarum O.S.A., frustra reclamante capitulo generali ordinis[15]) anno 1498. Anno 1802 suppressum est, ruina ecclesiae et pars monasterii, quod nunc est praedium, supersunt. Imago B.M.V. nunc colitur in Buschhoven.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf, Pfarrarchive Buschhoven et Heimerzheim, Stadtarchiv Düren.

Literatura: HUGO et WAEFELGHEM nesciunt, confundentes hoc asceterium cum tribus aliis „Capellis“ in Germania occidentalisitis, ut supra — PODLECH III 145/51 — REDLICH I 92 — EWALD 45 — LACOMBLET I 557, II 164, IV 654 — FABRICIUS V 1 138 — CLEMEN IV 2 (Krs. Rheinbach, 1898) 37/40 — SCHANNAT BÄRSCH III 1, 1 279/81 — LTK IX 251 — SCHORN 497/512 — W. BORNHEIM, *Die Buschhovener Madonna und ihr Stifter Ritter Wilhelm von Schilling*, in: *Mitteilungen der Westdeutschen Gesellschaft für Familienkunde* IX (1937) 81/88 — P. HEUSGEN, *Geschichte der Pfarreien der Erzdiözese Köln, Neue Folge, Dekanate Meckenheim und Rheinbach* (1926) S. 205 — KNIPPINGS II Nr. 1522, 1523, IV 395, 1165, 1941 — ILGEN (v. Dünwald) 123 — TILLE I 174, 180 — AHVN LXIV 327 ff — J. J. MERLO, *Das Frauenkloster Schillingskapellen*, in: AHVN XXXII (1878) S. 133/54 — BERRISCH, *Das Kloster Sch. im Pfarrbezirk Heimerzheim*, in: „*Die Heimat*“ 1876, S. 83/90.

STEINFELD (B.M.V.), SS. Potentinus, Felicius et Simplicianus

Stinveldia, Steinvelt, Lithopedium

prope Urft, Eiflia (Rhenania), Dioc. Köln, nunc Aachen.

Domus ex praestantissimis totius ordinis, et longe praeclarissima in Germania. Praepositura, dein (1184) abbatia. Fundata est a Sibodone de Hochstaden pro monialibus O.S.B., anno quidem, ut fertur traditio

[15]) Confer Acta Capituli Generalis anni 1498, Anal. Præm. XV 34, et notam supra sub Köln Weiher.

satis recens, 920. Mox accedunt monachi, fitque monasterium duplex. Anno 1097 ope Friderici Archiepiscopi Coloniensis canonicis O.S.A. ex Springiersbach[16]) est data. quorum primus praepositus Eberwinus de Helfenstein cum suo conventu utriusque sexus inter annos 1121 et 35 (secundum traditionem anno 1126) ad ordinem Praemonstratensem transiit. Filia Praemonstrati, mater fertilis multarum canoniarum, nempe: Strahov, Zeliv, Sayn, Heiligenberg, Mariengaarde, Dokkum, Marne, Breslau St. Vinzenz, Hamborn, Tuam. Moniales iam ante susceptionem in ordinem anno 1097 translatae sunt in Hellenthal, deinde in Dünnwald, de quo vide supra. Praeter Dünnwald sequentes parthenones dependebant de Steinfeldia: Meer, Reichenstein, Antonigartzem, Bedburg, Marienstern, Ellen. Abbas, qui habuit titulum archidiaconi de Schleiden et Reifferscheid, jura quasiepiscopalia exercuit in parochia Steinfeldensi. Praeter illam sequentes ei fuerunt incorporatae, respective a canonicis eius administratae: Keldenich, Schleiden, Krefeld St. Dionys, Wehr, Bengen, Erp, Fritzdorf, Marmagen, Kall, Nettesheim, Hochneukirchen, Immekeppel, Ripsdorf, Zülpich St. Martin, Sevenich, Weiler, Bergstein, Berghoven. Abbas Joannes VI Schuys (1517/38) infulatus est. Christophorus Pilckmann († 1637), insignis reformator, fundavit collegium Norbertinum Coloniae. Inter praeclaros viros, hanc abbatiam illustrantes, numeramus praesertim Beatum Hermannum Joseph, et P. Leonardum Goffiné. Anno 1643 circa 60; 1747: 100; 1790: 97 professos habuit haec canonia. Anno 1802 suppressa est. Bibliotheca pretiosa et magna pars archivi petulanter sunt dilapidatae. Ampla ecclesia romanica nunc est parochialis, extensa aedificia claustralia supersunt et serviebant saeculo peracto tamquam domus correctionis. Conatibus ordinis ea recuperandi impeditis anno 1923 Congregationi Sti. Salvatoris locata sunt.

Archivalia. Staatsarchive Düsseldorf u. Koblenz (Abt. 231, 57), Stadtarchiv Köln, Pfarrarchiv Steinfeld, Stadtbibliothek Trier — multa archiva privata (cf. Clemen 377).

Literatura: Ex ingenti literatura (cf. completam apud Clemen 1. c.) præcipua tantum referre possumus: — HUGO II 851/72. prob. 521/28 — WAEFELGHEM 283/85, 381 — GOOVAERTS I 17, 31, 100, 175, 191, 221, 243, 277, 278, 280, 281, 283, 315, 316/19, 326, 331, 367, 374, 383/84, 390, 399, 416, 424, 441, 467, 544, 546, 597, II 11, 45, 46, 63, 88, 111, 151, 152/54, 202, 263, 271, 332, 347, 353, 384, 395, 397, 402, 403, 421, III 44, 48, 80, 107/08, 146, 167, 180, 206, IV 37, 77, 89, 91/93, 94, 96, 102/06, 109, 125, 128, 177, 312 — KNIPPING II—IV (v. registra) — BINTERIM MOOREN I 7, 35, 40, 94, II 490, 524 — BRUNNER 758/60 — CLEMEN, *Gotik* 124, 167, 442 — IDEM, *Kunstdenkmäler* XI 2 (Krs. Schleiden, 1932) 513/65 cum bibliographia completa — CAESARIUS, v. Heisterbach I 115, 228, II 212 — FABRICIUS V 1 174 — EWALD 45, 110/12 — Gallia Christiana III 798/800 — HARDICK 8 ff — LACOM-

[16]) Confer notam sub Merzig, pag. 119.

BLET I 292 — LIENHARDT, Eph. Hag. 16, 28, 37, 50, 56, 104, 107, 203, 240, 288, 299, 347, 355, Auct. 3, 7, 37 — IDEM, *Spiritus Literarius Norbertinus* (Augsburg 1771) 225, 269, 381, 464 — LTK IX 791 — MGH SS XI 163, XVI 772, Reg. XXIII 585 — PODLECH II 183 — SCHANNAT BÄRSCH I 1 123, 2 619, II 1 108, III 1 81 — SCHORN II 565—604 — G. BÄRSCH, *Das Prämonstratenser-Mönchskloster Steinfeld in der Eifel*, Schleiden 1857 — J. B. BERG, *Steinfeld und seine Tochterklöster*, Steinfeld 1930 — J. BRAUN, *Zur Geschichte der Abtei Steinfeld*, in: AHVN VIII 120, IX/X 182, XI/XII 199, XIII/XIV 161 — EICH ibidem XVIII 90 — ENNEN, *Die ältere Geschichte der Abtei Steinfeld*, in AHVN XXIII 144/91, et XXIV 270/99 — H. KISSEL in Analecta Praem. 1927 441/49 — P. KLINKHAMMER, *Heimatbuch des Kreises Schleiden* (Langensalza 1928) — H. OIDTMANN, *Über die Glasgemälde im Kreuzgang der ehemal. Prämonstratenserabtei Steinfeld*, in: „*Archiv für Kirchenrecht*" 1917 S. 260 und *Trierisches Archiv* XVI (1910) 78/91 — TH. PAAS, *Entstehung und Geschichte des Klosters Steinfeld als Propstei*, in AHVN XCIII (1912) 1/54 et XCIV (1913) 1/50 — IDEM, *Die Abtei Steinfeld im 13. Jahrh.*, ibidem XCV (1914) 61/123 — IDEM, *Die Abtei Steinfeld im 14. Jahrh.*, ibidem XCVI (1914) 47/90 — IDEM, *Die Abtei Steinfeld vom Beginn des 15. Jahrh. bis zu ihrer Auflösung*, ibidem XCIX (1916) 98/202 — IDEM in Anal. Praem. V (1929) 70/72 et VI (1930) 255/69 — F. W. ROTH, *Eine Briefsammlung des 12. Jahrhunderts aus dem Kloster Steinfeld*, in: N. Arch. XXI (1896) 558/61 et in Zschr. Aach. Gesch. Ver. XVIII (1896) 242 ff. Publicatio præstantissima pro historia ordinis — A. TILLE, *Beitrag zur älteren Geschichte des Klosters Steinfeld*, in: *Trierer Archiv* 1910 S. 78 — IDEM in AHVN LXVI 190 et LXX 75 — F. Graf WOLFF METTERNICH, *Die ehemalige Prämonstratenserabteikirche Steinfeld in der Eifel*, im *Jahrbuch der rheinischen Denkmalpflege* XIII 1936 411/34 — A. ZAK, *Zur Briefsammlung des Propstes Ulrich von Steinfeld*, in: *Zeitschr. Aach. Gesch.-Vereins* XXV (1904) 73/86 — IDEM, ibidem XXXIII (1912) 288 ff.

Fragmentum Necrologii in S. F. X. Boos, Eufalia (1829) 3. Heft, S. 43 — Vita B. Hermanni Joseph vide supra MGH, AASS April I 686, et Lienhardt o. c. 104. Monographiæ: Van Der Sterre (Antwerpiæ 1627), Kaulen (Freiburg 1927), Petit (Paris 1930, cf Anal. Praem. VI 419), et Brosch (Rom 1938 et Steinfeld 1949). Vide prœsertim Petit, *La Spiritualite des Prémontrés aux XIIe et XIIIe siècles* (Paris 1947) pp. 102/15.

Series abbatum (Paas)

1. Praepositi

1. Eberwein 1126—52
2. Ulrich 1152—70
3. Werner 1170/77
4. Tezelin
5. Hermann —1184

2. Abbates

6. Albert 1184—89
7. Ehrenfried 1189—ca. 1209
8. Eberhard 1208/11
9. Makarius 1211—47
10. Gerhard I. 1247—48
11. Goswin I. v. Jülich 1248—52
12. Lambert 1252—58
13. Goswin II. 1258—72
14. Johann I. v. Löwen 1272—79 (deinde abbas Floreffiensis)
15. Wimar 1279—98
16. Adolf v. Dollendorf 1298—1304, res. (vide Reichenstein et Knechtsteden)

17. Friedrich v. Arnsberg 1304—34
18. Marsilius 1334—56
19. Winrich Rumschöttel 1356—62
20. Mathias v. Fischenich 1362—66
21. Konrad 1366—69
22. Gerhard II. v. Höningen 1369—80
23. Gottfried I. v. Bonnenberg 1381—88
24. Gerhard III. v. Wichterich 1389—1412
25. Jakob I. v. Roitzheim 1412—16
26. Christian I. Zirn 1416—25
27. Wilhelm Harper 1425—39
28. Johann II. Buschelmann 1439—67
29. Christian II. van Wijlre 1465—67
30. Johann III. v. Altena 1468—83
31. Reiner Hundt 1484—92
32. Johann IV. v. Düren 1492—1501
33. Johann V. v. Münstereifel 1501—09
34. Gottfried II. Kessel 1509—17
35. Johann VI. v. Ahrweiler 1517—39
36. Simon v. Diepenbach 1539—40
37. Jakob II. Panhausen 1540—82
38. Balthasar Panhausen 1582—1606
39. Christoph Pilckmann 1606—30
40. Norbert Horrichem 1630—61
41. Johann VII. Luckerath 1661—80
42. Theodor Firmenich 1680—93
43. Michael Küll 1693—1732
44. Christian III. Steinheuer 1732—44
45. Johann Lohelius Begasse 1744—50
46. Gabriel Hilgers 1750—66
47. Evermodus Claessen 1767—84
48. Felicius Adenau 1784—90
49. Gilbert Sürges 1790—1802 † 1822

STOPPENBERG B.M.V. et St. Nicolaus

Stophenberge, Stouphenberge, Stofenberch.

Quondam vicus prope Essen, hodie suburbium eius. Ruhrgebiet, Dioc. Köln.

Parthenon, praepositura. Cum pervetusta abbatia imperialis canonissarum saecularium in Essen virginibus ex alta nobilitate tantum esset reservata, orta saeculo XII nobilitate inferiore (ministerialibus), abbatissa fundavit in territorio suo duo alia asceteria pro filiis illius, nempe Rellinghausen et Stoppenberg. Primum videtur numquam fuisse regulare, quidquid dicunt Lacomblet et Fabricius (vide infra sub „Praetermissis"). Alterum vero diu regulam Praemonstratensem esse secutum authentice videtur constare.

Anno 1170 legimus de „fratribus de Stophenberge“ apud oratorium, quod abbatissa Sweneldis de Essen anno 1073 ibi erexerat. Annis 1221/41 certe fuit praepositura cum sanctimonialibus. Hoc tempore asceterium Kappel O.Praem., quod multo ante, nempe inter annos 1131 et 40 ortum et statim non tantum paternitati, sed etiam directioni praepositi Stoppenbergensis fuerat subditum, proprium praepositum obtinuit, retento tamen jure paternitatis praepositi supradicti, qui hac occasione primum expresse ut „ordinis Praemonstratensis“ designatur. Ex quo facto elucet, coenobium Stoppenbergense ad minus ante annum 1140 ab abbatissa de Essen probabiliter fuisse fundatum, et quidem, ut propter hoc maturum tempus supponere licet, tamquam monasterium duplex, quod certe, ut supra vidimus, anno 1170 adhuc fuit. Sed saeculo XIII ibi fuerunt moniales tantum[17]). Quae in paucis illis diplomatibus, quae supersunt, pluries quidem designantur ut O.S.A[18]), sed hoc nihil probat.

---

[17]) Ratio, cur talia monasteria duplicia ab initio sæculi XIII sæpius versa sint in mera asceteria, hæc esse videtur. Nobilitas westfalica erat numerosa et nequaquam dives, ideo studuit ab initio monasteria quæ ipsa fundaverat, sibi reservare ad sustentandos suos proles. Ne asylum perderet pro filiabus, sæculo XII cum successu abolitioni parthenonum a Præmonstrato decretæ restitit. Versus annum 1200 immo successerunt nobiles, ut maior pars canoniarum illis exclusive manerent reservatæ, exclusis omnibus humili loco natis. De constitutione monasteriorum duplicium vero mox erant incontenti, dicentes sustentationem filiarum suarum in istis debito modo fieri non posse. Sorores monasteriorum duplicium nempe erant conversæ tantum, natæ ad laborem manualem et non ad vitam canonicam, cui canonici soli incubuerunt. Ideo virgines nobiles, quæ in monasteria duplicia ordinis intraverant, hunc statum humilem conversarum aegre ferentes, voluerunt quoad omnia canonicis et canonissis æquiparari. Pro „sororibus cantantibus“ vero in monasteriis duplicibus non erat locus, ergo sorores anxie studuerunt se a canonicis emancipari, quod et impetraverunt aut translatione parthenonis in alium locum (Flasheim, Füssenich, Wesel), aut translatione canonicorum (Rumbeck), aut suppressione eorum, ut actum est in Bedburg, Heinsberg, Olinghausen, Reichenstein, Stoppenberg, et forsan etiam alibi (Wenau?; Marienroth?) Hic sorores potuerunt obtinere privilegium „canendi missas et officia sollempniter“ et factæ sunt canonissæ, uti nobilem suum ortum decere putaverunt. Fundatio asceteriorum ab initio a canonicis segregatorum sæculo XII adhuc raro evenit (Meer, Schillingskapellen), sed ab anno 1200 crebrius evasit. Canonissæ nobiles vero, hac sua dignitate et libertate nondum contentæ, constitutionem claustralem „minus nobilem“ habentes et semper vitam anhelantes canonissarum sæcularium, ut viguit in canoniis altæ nobilitati reservatis (Essen, Quedlinburg etc.) omni tempore disciplinæ ordinis se detrahere studuerunt.

[18]) De usu promiscuo designationum „O.S.A.“ et „O.Præm.“ pro monasteriis ordinis nostri in Germania occidentali vide Paas in AHVN XCIIII (1912) 22, Nota 3. Stoppenberg vero iam ea ex causa non potuit fuisse fundatum pro O.S.A., quia medio sæculo XII ille ordo quasi ignotus erat in Westfalia et

Ignoramus etiam, sub cuius paternitate Stoppenbergensis parthenon steterit. Relationes cum vicina abbatia Hambornensi eum habuisse quidem constare videtur, sed quia filia eius Kappel, ei ab initio tam intime connexa, abbati Knechtstedensi erat subdita, idem possumus potius supponere de Stoppenberg. Adhuc saeculo XV ineunte verbum fit de professione, et regitur coenobium a praeposito et a priorissa, sed de relationibus quibuslibet cum ordine nihil invenimus, nec occurrit nomen eius in antiquis indicibus. Anno 1460 abbatissa Essensis voluit obligare canonissas Stoppenbergenses, ut iterum tamquam pristinis temporibus modo monialium sub jugo regularitatis viverent et vela assumerent[19]). Illae vero sunt protestatae, praetendentes haec omnia iam diuturna consuetudine esse obsoleta, et anno 1488 demum a Sancta Sede recognitae sunt ut canonissae saeculares, ea tamen sub conditione, ut candidam vestem, quam usquedum portaverant, retinerent. Postremo vero nigris fuerunt vestitae.

Deinceps ut alibi (v. g. Elsey et Edelstetten), ne umquam auctoritas quaelibet eas obligare posset ad vitam regularem illis tam odiosam iterum reverti, diligenter omnia documenta probantia, eas illi initio adhaesisse, de medio tulerunt. Ideo de historia huius asceterii tam pauca et incerta tantum nobis sunt nota. Canonia saecularis suppressa est anno 1803, aedes claustrales demolitae sunt anno 1826, ecclesia romanica, in bello peracto aliquatenus destructa, exinde est parochialis.

Archivalia: Staatsarchiv Düsseldorf, Pfarrarchiv Stoppenberg.

Literatura: Deest in omnibus catalogis et fontibus ordinis — LACOMBLET I 217, II 116, 147, 255, 1040 — KNIPPING III 332, 509, 1865, IV 318, 442, 571 — ILGEN II 45 f — C. MEYER, *Der Stoppenberger Schleierstreit*, 1899 — MOOREN I 450 ff — Westf. Urkb. III 159, 370 — HUMANN in ZBGV VII (1861) 61 ff — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 71/72 — C. MEYER, *Geschichte der Bürgermeisterei Stoppenberg*, 3. Aufl., Essen 1914 — CLEMEN II 3 (1893) 72/76 — H. TOMASZEWSKI, *Die Stiftskirche von Stoppenberg*, in: *Essener Volkszeitung* 15. 8. 1937, Nr. 223 — FABRICIUS V 1, 91.

VARLAR B.M.V. et St. Odulphus

Varle, Warlar, Vaar-, Vaer-, Varlere, Warlerensis

prope Coesfeld, in parochia Osterwick, in Westfalia, Dioc. Münster.

Praepositura nobilis, fundata circa annum 1122 ab Ottone Comite

---

Rhenania, dum Præmonstratenses illic essent magno in honore, et nobilis canonia Essen, fundatrix asceterii Stoppenbergensis, cum comitibus de Cappenberg, de Arnsberg, de Hochstaden, et aliis nobilibus fautoribus ordinis nostri intima esset familiaritate connexa.

[19]) De mandato probabiliter archiepiscopi Coloniensis, Theodorici de Moers, de quo vide supra apud Schillingskapellen.

Cappenbergensi, una cum Cappenberg et Ilbenstadt. Secundum indices quidem Varlar erat filia Praemonstrati, de facto vero jus paternitatis semper exercuerunt praepositi Cappenbergenses. Varlar idem jus habuit in canoniam Wittewierum (Circ. Frisiae) in actu fundationis illius anno 1209. De congregatione, cui Varlar participavit saeculo XII simul cum aliquibus canoniis Westfaliae et Saxoniae, vide supra notam sub Scheda. Authentice probari nequit eam fuisse monasterium duplex. Sed tuto hoc supponere possumus, maturam praesertim fundationem respicientes, et confortatur haec hypothesis passu quodam in vita Norberti B c. 32: „in quibus (scilicet in monasteriis Cappenberg, Ilbenstadt et Varlar) multorum fratrum et sororum usque in hodiernum diem viget congregatio". Varlar, quae fuit minoris momenti quam aliae duae canoniae a Cappenbergensibus fundatae, fuit tamen sedes archidiaconatus. Parochias habuit incorporatas: Koesfeld St. Lambertus, Stus. Jacobus ibidem, Lette prope Coesfeld (non confundenda cum Lette prope Klarholz, ubi erat parthenon), et Rhede. Insuper habuit prioratum in Deventer (Hollandia), St. Niklaas op den Berg, de quo vide infra apud Circariam Frisiae inter „Praetermissa". Canonia, in qua pauci semper canonici in mala disciplina vixerunt, anno 1803 suppressa et principi de Salm-Horstmar addicta est, ad quem adhuc hodie pertinet. Ecclesia anno 1679 de novo erecta anno 1885 solo aequata est, stalla chori eius sunt hodie in ecclesia S. J. in Coesfeld. Monasterium satis mutatum nunc est castellum supradicti principis.

A r c h i v a l i a : Integrum archivum est in Fürstl. Salm-Horstmarsche Rentkammer Coesfeld. Pauca etiam in Staatsarchiv Münster, et in Hengermühle.

L i t e r a t u r a : HUGO II 1047, prob. 650/55 — WAEFELGHEM 309 — SCHMITZ KALLENBERG 77 — Westf. Urkb. II, III, VIII (vide indicem) — FINKE Nr. 38, 49, 57, 539 — LTK X 495 — BÄRSCH 91 ff — NIESERT VII 128 — FABRICIUS V 1 441 — BRUNNER 762 — GOOVAERTS I 96 — BÖRSTING SCHRÖER I 74, 140, 183, 202, 207/08 — F. DARPE, *Güter- und Einkünfteverzeichnis der Klöster Marienborn . . . und Varlar* (Cod. Trad. Westfal. Bd. IV) Münster 1907 — H. NEUHAUS, *Beiträge zur Geschichte der Grundherrschaft Varlar*, Dissert. Münster 1915 — RAMACKERS, *Adlige Praem.-Stifte* V 328/32 et passim. — Inv. I 281/99, I 2 (1904) 97 ff.

S e r i e s p r a e p o s i t o r u m (Westf. Urkb., Ramackers)

1. Otto v. Cappenberg 1123—26
2. Heinrich v. Coesfeld 1126—29
3. Engelbert 1129
4. Albert 1137/46
5. Werenbold 1153/59
6. Hermann 1160
7. Werenbold 1163/86
8. Jordanus (abbas) 1193/1209
9. Heinrich (abbas)

10. Friedrich 1227/30
11. Werner 1230
12. Liborius 1240, 1248
13. Nikolaus 1241
14. Wilhelm 1264/66, res. † post 1284
15. Friedrich v. Bürse 1275
16. Konrad v. Strick 1278
17. Johann 1281/86
18. Wilhelm 1299
19. Johannes 1302/03
20. Nikolaus 1310
21. Gerhard Brinking 1316/39
22. Hermann v. Rost 1356—59
23. Gerhard v. Brabant 1367/75
24. Rembold Pepersack 1378/80
25. Albert 1406
26. Johann v. Schonenberge 1411
27. Dietrich v. Schedelich 1433—41
28. Johann v. Scheda 1442/57
29. Friedrich II. v. Bürse 1472—84
30. Johann v. Bürse 1484—1525
31. Gerhard v. Rhemen 1528—52
32. Heinrich v. Diepenbrock 1552—66
33. Johann v. Vaget 1566—68
34. Gerhard v. Eschede 1568—91
35. Heinrich v. d. Capellen 1591—1606
36. Arnold v. Grubbe 1606—15
37. Melchior v. Voß 1615—17
38. Jodok v. Hees 1617—58
39. Ludolf v. Budtberg 1658—65
40. Walter v. Beverförde 1665—66
41. Johann v. Hoevel 1666—80
42. Georg Theodor v. Nagel 1680—96
43. Christoph Ferdinand v. Nagel 1696—1730
44. Arnold Rhaban v. Schilder 1730—38
45. Ferdinand v. d. Wenge 1738—50
46. Leopold v. Rübell 1750—58
47. Ferdinand v. Etzbach 1758—66
48. Joseph Wilhelm v. Eschede 1767—1801 (ultimus)

WENAU St. Catharina

Wenaugia, Wynnaugia, Wenouwe
prope Nothberg in districtu Düren, Rhenania, Dioc. Köln.

Parthenon nobilis, praepositura, dein (1490) prioratus. Fundatus, ut fertur, sed vix credi potest, anno 1121 a dominis de Heinsberg tamquam filia Floreffiae. De historia pristina fere nihil scimus, quia omnia fere documenta antiquiora incendiis et negligentia perierunt. Probabiliter vero primitus erat monasterium duplex usque ad saeculum XIII, dein moniales tantum[20]). Anno 1490 abrogatur munus praepositi, cui prior ad nutum abbatis Floreffiensis substituitur. Dein sub Knechtsteden, ad tempus etiam sub Steinfeld. Anno 1559 prior erat ex Hamborn. Anno 1561

[20]) Vide supra, notam sub Stoppenberg. Authentice vero, ex defectu documentorum, probari nequit Wenau initio fuisse monasterium duplex.

combustum est, et reversum sub paternitate abbatis Floreffiensis. Dein iterum sub Steinfeld, ab anno 1665 vero definitive sub Floreffe. Parochiae incorporatae jure patronatus: Langerwehe, Kottendorf, Gevenich, Nothberg, Laurenzberg. Anno 1802 suppressum est. Ecclesia nunc est parochialis. Media pars monasterii demolita est, in altera sunt schola, domus parochi, et habitatio administratoris bonorum, quae sunt possessio privata.

Archivalia: 21 diplomata tantum supersunt in Staatsarch. Düsseldorf — Pfarrarchiv Wenau — Stadtbibliothek Düren (ibi Necrologium saec. XVII) — MSS sæc. XIII in Musée archéol. de Namur.

Literatura: HUGO II 1159, prob. 713/14 — WAEFELGHEM 321, 381 — SCHORN II 654/69 — CLEMEN IX 1 (Krs. Düren, 1910) 333/43 — PODLECH 156/61 — OFFERMANN 124 — REDLICH I 45, 49, 50, 53, 59, 63, 94, 195, II 1, 806 ff — ILGEN (v. Dünwald) 129 — V. BARBIER, *Histoire de Floreffe* (v. ibidem) I 27, 346, 361 — IDEM, *Réforme du monastère de W. vers la fin du XVe siècle*, in: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* IX (1872) 487/95 — LTK X 818 — LACOMBLET II 104, 874 — AHVN II 143, LV 266, LVII 259 — BONN, *Geschichte des freiadeligen Klosters W.*, Düren 1866 — TILLE II 287 — FABRICIUS V 1 75 — KNIPPING III 377 — J. BODDEN, *Grabstätten und Grabinschriften in der Klosterkirche W.*, in: *Heimatblätter Düren* 1930, 161 — IDEM, *Berühmte Meisterinnen und Prioren des freiadeligen Klosters W.*, ibidem 1930, 181 — W. FUSS, *Beiträge zur Gründungsgeschichte des Klosters W.*, ibidem 1928, 105 ff — IDEM, *Ergänzungen zur Geschichte des Klosters W.*, ibidem 1930, 60 — V. LAUFENBERG, *Die Gründungssage von Wenau*, ibidem 1927, 125 — K. SCHIFFERS, *Die Gründungssage von Wenau*, ibidem 1927, 114 — PAAS, *Eine schlecht angebrachte Wohltat im adligen Prämonstratenserinnenstift W.*, ibidem 1928, 54 f — KAISER (v. Ellen) 38 f — Necrologium ed. E. v. OIDTMANN in *Zeitschr. Aachener Gesch.-Vereins* IV (1882) 251/317.

WESEL B.M.V. et St. Joannis Baptistae

Wesalia, Wesalensis, Oberndorf, Aver-, Averndorp, Altum monasterium.

Civitas ad Rhenum inferiorem, non longe a Xanten, Dioc. Köln, nunc Münster.

Parthenon nobilis, prioratus, ad breve tempus abbatia virorum. Otto praepositus Cappenbergensis ante annum 1145 suum parthenonem Niederkloster, juxta Cappenberg situm, transtulit in curiam Averdorp prope Wesel. Mansit sub paternitate praepositi Cappenbergensis, ad tempus tamen sub Knechtsteden. Parochiae dependentes jure patronatus: Hulhusen, Brünen, Wesel St. Willibrord. De historia interiore huius domus, in qua postremo semper viguit mala disciplina, pauca scimus. Anno 1542: 18 canonissae. Anno 1585 maior pars earum iam fuit lutherana. Biennio post monasterium destructum est a civibus, canonissae refugerunt in monasterium evacuatum O.S.A. in civitate ipsa, et ibi paulatim consuetudines ordinis dereliquerunt. Anno 1626 ab abbate generali est

suppressum et mutatum in canonicam virorum. Sed abbas vix nominatus (Jean Fraisinne, natione Belga) iam anno 1629 expulsus est et parthenon ab Electore Brandenburgensi in favorem nobilitatis restauratus. Post mortem ultimae magistrae catholicae anno 1637 legaliter — inconsulto tamen ordine — in abbatiam canonissarum saecularium est versus, et quidem simultaneam, praevalentibus protestantibus. Quarta pars praebendarum fuit deinceps catholica, et tertiam quamque abbatissam lutheranam secuta est una catholica. Vita communis fuit omnino derogata. Anno 1802 suppressa est. Aedificia nulla supersunt.

Archivalia: Staatsarch. Düsseldorf — Hagae Comitis, in „Archief des Hooghen Rades van Adel" est mortuarium ex anno 1526.

Literatura: HUGO II 1067, prob. 667/81 — WAEFELGHEM 323 — v. STEINEN 35/37 — BÄRSCH 121/30 — PODLECH 161/64 — FABRICIUS V 1 307 — LACOMBLET II 609 — EWALD 45, 11 et 13 — J. GANTESWEILER, *Chronik der Stadt Wesel*, S. 29 — CLEMEN II 1, 139 — EUSCHIUS, *Vesalia* (1668) S. 18 — ILGEN (v. Dünwald) 118 f — IDEM, *Quellen zur inneren Geschichte der rheinischen Territorien. Hzm. Kleve* (Publ. der Ges. f. Rhein. Geschichtskunde, XXXVIII, 1921) I 227/29 — J. HEIDEMANN, *Statut des Stiftes von 1666*, in ZGBV V 201 — A. WOLTERS, *Reformationsgeschichte der Stadt Wesel*, 1860, passim.

WULFERSBERG B.M.V., SS. Michael et Petrus

Vlseberc, Ulfeberc, Cella in Monte Sti. Michaelis[21]).

In distantia horæ quadrantis a canonia Rommersdorf, Dioc. Trier.

Parthenon, prioratus. Sorores monasterio duplici Rommersdorf adnexae iam a primo illius abbate Dietrico (1135—45) inde translatae sunt in vicinum Wulfersberg, ubi arcte in posterum matri abbatiae manserunt ligatae. Engelbertus abbas († 1180) nominavit proprium „coenobiarchum" in Wulfersberg, qui postea prior appellatus est. Parthenon postremo fuit sui juris quoad bona sua spectabilia, et possedit ecclesiam Kurtscheid, de jure patronatus dependentem. Anno 1521 vero propter collapsum suppressus est ab abbate Rommersdorfiensi, qui vertit eum in praedium et univit bona eius canoniae suae. Anno 1626 Wulfersberg a Suecis destructum est, ecclesia tamen, ad quam viguit peregrinatio, paulo post est restaurata. Hodie omnia disparuerunt, et loco monasterii est ager.

Archivalia: Staatsarch. Koblenz. Vide etiam Rommersdorf.

Literatura: HUGO II 1177 — WAEFELGHEM 329 — BÄRSCH 132/33, 176 — EWALD 45 — BROWER MASEN II 17, 22 — BEYER ELTESTER GOERZ III 260 — GOERZ Reg. III 66, 83, 97 — FABRICIUS V 2 220 — WICHNER Rotulæ — BÜNGER 21, 33, 43, 150, 200 — HAUCK IV 1012 —

[21]) Potius hoc asceterium sub illa denominatione latere suspicamur quam Altenberg, ut alii putaverunt (Wegeler, Rommersdorf).

STRAMBERG, *Rhein. Ant.* III 1593 — NEU-WEIGERT, *Kunstdenkmäler des Kreises Neuwied* (Düsseldorf 1940) 438 — WEGELER, *Gesch. der Abtei Rommersdorf* 81/83 — F. SEUSER, *Das untergegangene Nonnenkloster Wulfersberg bei Gladbach*, in: *Heimatblatt und Geschichtschronik für die ehemaligen Wiedschen und Nassauischen Lande* XV (1936) S. 43/45 — H. VOLK, *Geschichte der Pfarreien der Diözese Trier* (Trier 1932) II 320, 372.

ZYFFLICH St. Martinus

Siflick, Zephlich, Selecensis, Sevelica, Seffelingen, Zeevelich

prope Kranenburg, Rhenania, in limitibus Hollandiæ, Dioc. Köln.

Fundatus est ut monasterium O.S.B.a comite quodam Balderico inter annos 1002 et 21 (1010?), dein ecclesia collegiata. Secundum epistolas Udalrici praepositi Steinfeldensis Eugenius PP. III inter annos 1150 et 53 canonicis saecularibus (valde quidem recalcitrantibus) Praemonstratenses substituit. Fridericus I Imperator non obstante protestatione Hadriani PP. IV hanc mutationem iterum derogavit, restituens statum quo ante. Anno 1179 Zyfflich denuo est ecclesia collegiata, et manet usque ad suam suppressionem anno 1802. In aliis documentis usquedum nihil est inventum de hac brevi adhaesione ad ordinem, nec occurrit in catalogis, apud Hugo vel in alio quocumque ordinis fonte.

Literatura: ROTH, *Briefsammlung des Propstes Ulrich* (vide supra apud Steinfeld) epist. 34 et 51 — Germania Sacra, 3. Abt. Bd. 1: *Das Erzbistum Köln, Archidiakonat Xanten, erster Teil* (1938) p. 185/86 — ZAK PAM 24 — PAAS in AHVN XCIV (1913) 28/29 — W. G. FEITH, *Het kapittel van St. Martinus te Zyfflich*, in: *Bijdragen en mededeelingen der vereeniging „Gelre“* XXVIII (1925) 51/53. — BÖRSTING SCHRÖER I 334.

DUBIA

CAMP

prope Boppard, ad Rhenum, Dioc. Trier, nunc Limburg.

Parthenon, fundatus anno 1387, nulli ordini adscriptus, a magistra directus. Anno 1607 jurisdictioni abbatis Rommersdorfiensis subditur „parthenium in Camp sive Clusa, in quo sorores augustinianae quasi tertiae regulae habitant“. Tunc abbas misit „Statuta O.Praem. den susteren ins Kloster Camp“. Anno 1656 abbas mittit eo confessarium „ad sanctimoniales n o s t r a s ibidem habitantes“. Habemus ergo hic eandem relationem cum ordine, ac habuerunt asceteria Marienstern et Antonigartzem, de quibus supra, antequam in ordinem sunt recepta. Camp nunquam de jure pertinuit ad ordinem, sed subfuit jurisdictioni eius, et saltem saeculo XVII videtur vixisse secundum eius statuta. ergo potest aliquo modo designari ut asceterium ordinis. Saeculo XVIII vero

usque ad suppressionem anno 1803 habetur ut asceterium tertiae regulae Sti. Francisci.

Archivalia: Staatsarch. Koblenz 3 VII 1 No. 125, Urkundenbuch Rommersdorf S. 577, 601, 616.

Literatura: HUGO II 694 — WEGELER, vide Rommersdorf p. 61 — LOTZ SCHNEIDER 54/57 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 68/69.

DENIGHOFEN

Denindhoven, prope Marienfels, Nassau. Dioc. Trier. nunc Limburg.

Sedes familiae nobilis huius nominis, quae in bello XXX annorum disparuit. Saeculo XIII videtur hic extitisse ad breve tempus parthenon sub directione abbatis Arnsteinensis. Invenitur nempe in necrologio illius canoniae (ed. BECKER) sub die 18a nov.: Hatzke, Gertrudis sororum nostrarum in Denechoben. Unica est haec mentio hac de re. Ergo vix est probabile, hanc domum sororum vere fuisse formatam, vel plus fuisse quam stationem transitoriam in actione transferendi sorores Arnsteinenses in alia loca, a viris remotiora.

Literatura: Fontes ordinis nesciunt — VOGEL 629 — SPONHEIMER 229.

PRAETERMISSA

ASSOTUM

Moniales, Dioc. Köln, filia de Steinfeld. — Sic Lairuelz p. 402, et Waefelghem 18. Nunquam existebat. Probabiliter idem est ac Marienstern, de quo vide supra. Potest nempe esse adulteratum ex literali traductione pro Essig (acetum). Tempore quidem Lairuelii (1606) hoc monasterium directioni ordinis iam fuit subiectum, sed nondum de jure ei fuit unitum. Quod vero insertionem eius in aliquem catalogum non plane excludit.

BEDLINGEN

sive Bedilinger. Dioc. Köln, prope Werden an der Ruhr. Parthenon fundatus anno 1146 a comitibus de Mark, filia de Scheda. Sic habent Hugo I 245, et Waefelghem 24. Revera idem est ac Berentrop. Bedilinger est falsa lectio pro Bertilingtor(pe), una ex formis, sub quibus Berentrop in diplomatibus occurrit.

BERENDORF

Secundum Hugo 1325 et Fabricius 346 erat domus sui juris, fundata anno 1146 ab equitibus de Ardey, sita apud Werden a. d. Ruhr, Dioc. Köln. Revera Berendorf erat vicus prope fluvium Ruhr et canoniam

Scheidensem, quae possessiones et iura ibi habuit. In diplomatibus saepe occurrit, propterea ob similitudinem nominis a multis confusum est cum Berentrop, alii vero, ut supra allati auctores, id habebant pro monasterio.

BERGISCH GLADBACH

prope Coloniam. Secundum Fabricium V 1 318, et 2 216 fuit prioratus O.Praem. De facto numquam extitit, et calamo velociter scribentis tantum est tribuendum, est nempe confusio cum Dünwald. Cf. Backmund, *Neuere Forschungen* 76.

CITHEM

Dioc. Osnabrück, moniales, filia de Klarholz. Hugo I 517. Waefelghem 60, Brunner 770. Revera est corruptela pro Lette.

BOTTENBROICH

Dioc. Köln, prope illam metropolim. Parthenon O.Cist. 1234—1448, dein usque ad annum 1802 prioratus monachorum eiusdem ordinis. Secundum Fabricium I 25 erat O.Praem. Unicus fons illius pro hac re est assertio prioris L. Axer O.Cist., qui in „Descriptione brevi originis monasterii B.M.V. in Bottenbroich" (1644, publ. in AHVN XXVII, 1874, p. 380) praetendit: „Godefridus quondam praepositus in Münstereifel villam in Bottenbroich dedit monialibus de Füssenich, anno 1230, et anno sequenti conventum monialium ibi collocavit, de quarum actis et vita parum scitur, nisi sub iis monasterium ad extrema redactum, ut necesse erat, iis amotis, monachos substituere anno 1448".

Ex his verbis fundatio pro moniabilus O. Praem. nequaquam concludi potest. Authentice notum est, hoc asceterium ab initio fuisse O.Cist. quod iam probant Schorn I 304 ff, et Knipping II 882, III 1, 112.

ERP

prope Zülpich, Dioc. Köln. (Vitetur confusio cum Erp in Brabantia, ubi erat curia abbatiae Bernensis.) Secundum Dumont p. 5 et 37 hic erat parthenon O.Praem. Fabricius II 636 et Grote p. 141 errorem ab illo transsumpserunt. Revera numquam exstitit. Cf. Backmund, *Neue Forschungen,* p. 76, et Waefelghem 381.

FÜRSTENBERG

juxta oppidum Xanten, Dioc. Köln. Antiqua propietas familiae de Gennep, ex qua ortus est ipse fundator Norbertus, qui ibi et post conversionem suam per aliquod tempus vacabat orationi et paenitentiae.

Postea frater eius, probabiliter de rogatu Norberti, eam dedit abbatiae Siegburgensi O.S.B., quae ibi cellam, circa annum vero 1190 asceterium sui ordinis erexit. In posterum transiit ad ordinem Cisterciensem, sub quo floruit usque ad annum 1803, sed numquam nostro erat adscriptum, ut putat Hugo I 692. Confer Waefelghem 92, qui ipse dubitat, Backmund in Anal. Praem VII (1931) 175 et nuper Engelskirchen ibidem XXIV (1948) 158.

GREFRATH

prope Kempen, Dioc. Köln. (Vitetur confusio cum Gräfrath prope Solingen, quod erat parthenon O.S.A.) Secundum Fabricium I 279 ibi fuit praepositura O.Praem., fundata a Knechtsteden. De facto videtur fuisse fundatio quidem intenta, sed abortiva. Ecclesia parochialis de Grefrath anno 1177 ab Adelheide comitissa de Molbach destinatur „ad substituendum in ea canonici ordinis (scil. Praem.) fratres", qui gauderent jure eligendi sibi „pastorem proprium" electione libera et canonica. Ecclesia dein ad minus ab anno 1227 fuit possessio abbatiae Knechtstedensis, diploma huius anni nempe loquitur de „fratribus in Greverode". Sed tamen videtur numquam ibi fuisse verus conventus sui juris, quia neque in documentis Knechtstedensibus nec alibi unus quidem prior vel praepositus de Grefrath occurrit. Deinceps duo canonici de Knechtsteden curam animarum in Grefrath exercuerunt.

Literatura: BACKMUND, *Neuere Forschungen* 76 — EHLEN, *Knechtsteden* 7 — NORRENBERG, *Geschichte der Herrlichkeit Grefrath* (1875).

HAMELN

in prov. Hannover, Dioc. Minden. „Prior Hamelensis, Ord. Praem." scripsit epistolam ad Sanctam Hildegardem, quae habetur apud Migne P.L. t. 197, c. 302. Revera numquam erat ibi monasterium ordinis nostri. Saeculo XII tamen existebat in Hameln prioratus monachorum O.S.B., Sto. Bonifacio dedicatus, et dependens ab abbatia Fuldensi. (Cf. Hoogeweg, *Niedersachsen*, p. 50). — Falso ordini nostro attribuitur a Cottineau 1375. Cf. Waefelghem XIV.

KOTTENFORST

prope Godesberg, Dioc. Köln. Ab anno 1450 Marienforst nuncupatur. A quibusdam auctoribus inter asceteria O.Praem. recensetur, praesertim ab A. Wiedemann in sua „*Geschichte der Stadt Godesberg*" (Godesberg 1920) p. 310/16. Wiedemann adducit ad probandam suam thesim, Kottenforst a Füssenich fuisse fundatum, passum quendam apud Hugo I 694. Revera ille passus contrarium probat. Ceteroquin omnia

documenta, quae de hoc asceterio e tempore ante traditionem illius ad ordinem Stae. Birgittae (anno 1450) supersunt, loquuntur tantum de monialibus ord. Sti. Augustini, quae sub magistra ibi vivunt. Hoc non quidem esset argumentum satis stringens, sed de relatione cum ordine nostro nullibi aliquid invenitur.

Literatura: CLEMEN V 3 (Krs. Bonn) 314/15 — J. HENNES in AHVN XXXII 72/87 — BACKMUND, *Neuere Forschungen* 75 — LACOMBLET II 829.

LEEDEN

prope Tecklenburg, Dioc. Osnabrück. Bärsch in AHVN I 152 autumat hunc parthenonem fuisse O.Praem., ac fundatum a canonia Clarholtensi. Reapse vero est confusio cum Lette, Leeden semper erat parthenon O.Cist.

MARIENBURG

Castrum St. Marie. Kreis Zell, Rhenania, Dioc. Trier. Schorn II 135 praetendit hoc asceterium fuisse O.Praem. Fontes et catalogi ordinis nesciunt, et ceteri auctores sicut et diplomata ipsius asceterii illud attribuunt Ordini Sancti Augustini. Cf. D. Clausen, *Die Marienburg bei Alf a. d. Mosel,* Trier 1903.

RELLINGHAUSEN

prope Essen. Lacomblet II 255 parthenonem O.Praem. „Capele", in diplomate illo anni 1241 occurentem erronee identificat cum Rellinghausen. Quem secutus est Fabricius V I 10. Revera Capele idem est ac Kappel prope Lippstadt, de quo vide supra. Rellinghausen erat semper canonia saecularis. Confer Stoppenberg. Errorem Lacombleti iam demonstravit Ribbeck in „*Geschichte der Stadt Essen*" (1915) p. 32/33. — Cf. etiam Backmund, *Neuere Forschungen* 75/76.

CIRCARIA SAXONIAE

Circaria haec, ab ipso fundatore Norberto coepta et propagata, primo se extendit super totam Germaniam centralem et septentrionalem, postremo vero se restrinxit super hodiernas provincias Brandenburg, Sachsen et Anhalt, Mecklenburg et partes Thuringiae et Hanovriae. Dioeceses, ad quas hae regiones quondam pertinuerant, saeculo XVI omnes interierunt: nempe archidioeceses Magdeburgensis et Bremensis, et dioeceses Halberstadt, Naumburg, Havelberg, Ratzeburg, Brandenburg et Kammin -praeter Moguntinam, ad quam unica Pöhlde tunc temporis spectabat.

Ceteroquin circaria Saxoniae, quoad omnia, erat aliquid speciale, et jure merito „ordo intra ordinem" nuncupari potuit. Iam circumstantiae exteriores huic evolutioni favebant. Norbertus fundator, archiepiscopus Magdeburgensis anno 1126 factus, mox ordinem suum vix ortum transtulit in has regiones, quae aspectum omnino alium praebebant quam Gallia, erant tunc enim adhuc semicultae et nondum omnino evangelio et civilisationi apertae.

Distinguendum est tamen inter regiones cis Albim flumen (Dioceses Magdeburg, Halberstadt, Naumburg) quae tunc iam a duobus fere saeculis erant ordinatae et evangelio subiectae, et illas trans Albim (Ostelbien). tunc adhuc a Slavis paganis rudibusque habitatas, quae a Germanis principibus saeculis XII et XIII paulatim linguae et fidei suae sunt subiectae. Fundatio monasteriorum, primo ordinis nostri, et deinde etiam Cisterciensium, illis adiutorium opportunum et praestantissimum esse videbatur hac in actione politica simul ac religiosa, et ideo fundationi canoniarum ordinis nostri favebant, praesertim illis in locis, ubi sanctuaria insignia deorum paganorum antea florebant. In secundo dimidio saeculi XII ordo noster in vastis istis regionibus omnino dominabatur quoad spiritualia, et magna erat potestas eius praesertim per tria capitula cathedralia ei incorporata: Havelberg, Ratzeburg et Brandenburg.

In catalogo Ninivensi II legimus in capite huius circariae: „Iste abbatie de Saxonia fere ab initio ordinis rebelles ordini extiterunt". Rationes, cur Saxones canoniae a Praemonstrato se separaverint, erant sequentes: Magdeburgenses nostri jure merito gloriabantur seipsos aeque ac Praemonstratum directe a Sancto Norberto esse fundatos. Circa multa ipse

Norbertus, mutatis illic omnino circumstantiis, alia praescripta eis dedit ac illa, quae praeceperat antea Praemonstrati. Alias vestes mox introduxerunt Saxones, et ipse fundator ritum Magdeburgensem in canoniis eorum inxroduxit, plenamque subiectionem sub iurisdictione ordinarii loci eis praecipiens. Facile est intellectu, quod Saxones nostri haec praescripta ab ipso fundatore eis data nullo modo voluerint linquere in favorem statutorum post mortem illius a Praemonstrato promulgatorum. Ideo iam saeculo XII praepositi saxones numquam vel raro comparebant coram capitulo generali, eo magis quod annis 1157/77 schisma viguit in Ecclesia. Saxones nempe timuerunt, ne iterato itinere in Galliam alterius partem sequi cogerentur, et domi in difficultatibus cum principibus suis, partes Caesaris sectantibus, intricarentur[1]) Ab anno 1186 iterum regulariter Praemonstratum adierunt, sed nihil omiserunt, ut ab hac obligatione liberarentur. Anno 1188 sancta Sedes praeposito B.M.V. Magdeburgensi plenam iurisdictionem in canonias circariae confirmavit. Ille solus, exclusis patribus praepositis, ius visitationis exercuit.

Inter annos 1220 et 40 hae dissidiae cum Praemonstrato obedientiam reclamanti, pluribus definitionibus capitulorum generalium comparatione quadam sunt decisae. Anno 1224 Saxonibus praepositis, praeter Magdeburgensem, est impositum, omni triennio tantum comparendi coram capitulo generali. Consuetudines et institutiones suae illis manserunt concessae, sed in actu itineris ad capitulum generale erant obligati ad observandam consuetudinem communem ordinis. Potestas disciplinaria abbatis generalis in eos tunc iam valde erat restricta. Potuit excommunicare et suspendere tantum, exclusis vero praepositis Magdeburgensi et Gratiae Dei. Hanc separationem ab ordine plures canoniae a Saxonia ipsa remotiores aegre ferentes, se a circaria segregaverunt, aliisque vicinis circariis se adiunxerunt. Ita iam in fine saeculi XII, de jure vero anno demum 1224 vel adhuc serius canoniae Pomeranae propriam constituerunt circariam Slavicam. Hoc anno 1224 etiam Arnstein et Vessra transierunt ad Vadegotianam, quibus Ilfeldia anno 1246 est secuta.

In signum privilegiorum suorum praepositi Saxones abbatialem titulum recusabant, et Magdeburgensis praepositus iam anno 1227 juribus pontificalibus est insignitus. Comparatione supra dicta non contenti, Saxones anno 1239 novam et quidem definitivam a capitulo generali sunt adepti. Abhinc omni triennio unus tantum ex praepositis Saxoniae ut deputatus capitulum generale adire debuit, qui pro praepositis intra hoc triennium noelectis obedientiam illi praestaret, et capitulo tributum ad minus XX librorum Parisiensium praesentaret. Definitiones capitulorum

[1]) Sic putat WINTER p. 86.

generalium tunc tantum et circariam Saxoniae obligarent, quando per tria capitula subsequentia essent confirmatae.

Exinde Saxones quotannis die 6a junii capitulum suum provinciale habuerunt Magdeburgi, cuius praepositus illis potestate generalitia erat praefectus. Initio praepositi de Leitzkau et de Gottesgnaden secundum et tertium locum post illum obtinuerunt, sed iam in fine saeculi XIII praepositi ecclesiarum cathedralium ad hanc honorem erant promoti. Qui praepositi postremo erant definitores nati et soli ecclesias suas in capitulis repraesentabant, quia episcopi illa adire non tenebantur.

Anno 1295 circaria, quae seipsam tamquam „ordo" designire solebat, et quae in signum libertatis suae hoc anno domum quasi procuratoriam habuit Romae ad Stam. Crucem in Laterano[2]), sexdecim canoniis consistebat, quibus talliae erant impositae capitulo provinciali solvendae: Magdeburg 90 „Schillinge". Ratzeburg 66, Havelberg, Leitzkau, Jerichow et Gramzow unaquaeque 36, ex quibus apparet magna diversitas divitiarum. Exemptio ab ordinario loci, secundum praeceptum Norberti fundatoris, fere nullibi erat in praxim deducta.

Disciplina iam saeculo XIII aliquatenus videtur esse collapsa. Anno 1219 ecclesia Havelbergensis dispensationem ab abstinentia obtinuit, quae mox toti circariae erat concessa. Initio domus saeculo XII partim fuerant fundatae ut monasteria duplicia, sed saeculo sequenti abolitio rigorosa parthenonum est decreta. Tunc temporis ubique in Germania septentrionali orta sunt asceteria Cisterciensia, et illis videntur fuisse derelictae moniales ordinis nostri in Saxonia. Moniales Gratiae Dei, verbi gratia, translatae sunt sub regula Cisterciensi ad Sanctum Laurentium in Magdeburg, et si hoc saeculo fere ubique in vicinitate canoniarum Praemonstratensium fundatum est aliquod asceterium Cisterciense suspicari licet, hoc recepisse sorores ab illis expulsas[3]).

---

[2]) „Romae Lateranensis ecclesia ad Sanctam Crucem, filia Magdeburgensis" enumeratur anno 1295 inter Canonias circariae Saxoniae (MUB III 2343). Vide infra apud Circariam Romanam, ubi hanc domum expresse adducimus.

[3]) Saeculo XIII multi Saxones emigraverunt in Transsylvaniam, et fundaverunt ibi civitates, quae usque ad nostra tempora erant germanicae. In maioribus inter illis, Hermannstadt et Kronstadt, secundum catalogum Ninivensem II, tunc erant parthenones ordinis nostri, quae dein „assignabantur paternitati circariae Hungariae". Hoc factum usquedum nobis erat plane ignotum. Probabiliter hae sorores fuerant e canoniis saxonibus expulsae, ad alium ordinem transire nolentes, emigratores suae gentis concomitaverunt et in terra longinqua nova asceteria sibi exstruxerunt. Ordo vero, ne essent derelictae sibimetipsis, provide eas aggregavit circariae Hungariae (Vide infra apud hanc circariam).

Cum Sanctus Ludolphus episcopus Ratzeburgensis circa annum 1230 fundaverit asceterium Rehna, illud regulae ordinis non subiecit, ex quo concludere possumus tunc capitulum provinciale abolitionem sororum iam decrevisse vel saltem intendisse. Saeculo sequenti tamen Rehna ordini aggregata est sed quia circaria eam non curavit, postea iterum ab ea defecit. Hoc saeculo XIV tamen Kölbigk videtur fuisse adhuc monasterium duplex.

Fundatio intenta asceterii ordinis in Ahrensböck anno 1386, frustrata est recusatione probabiliter patrum circariae.

Bis nova statuta, rigorem pristinum valde mitigantia, annis 1307 et 1424 decreverunt capitula, et quidem propter collapsum disciplinae, praesertim saeculo XV. Sed haec tentamina fuerunt in cassum. In medio huius saeculi tamen, anno 1447, jussu archiepiscopi archicoenobium B.M.V. Magdeburgi est reformatum a Joanne Busch, canonico Windesheimensi. Ille ex pietate erga ossa Sti. Norberti fundatoris noluit canoniam B.M.V. simpliciter ordini suo incorporare, ut suggesserat ei capitulum cathedrale, sed cum auxilio aliquorum Praemonstratensium ex sanis canoniis, ut Heiligental et Wittewierum, et praesertim sacerdotum saecularium, quibus ingressum in ordinem insinuaverat, pie et strenue creationi novae disciplinae ex traditione Praemonstratensi operam dedit. Eberhardus Wohltmann, canonicus capituli cathedralis, vir zelosissimus, praepositus B.M.V. electus est. Quae reformatio, ab extraneis illata, tantopere successit, ut et aliae circariae sibi canonicos et praesules e Saxonia expeterent ad reformandum, ut v. g. circariae Bavariae, Bohemiae et Westfaliae. Albae vestes, quibus antea partim caeruleae fuerant substituta, et quarum resumptio praeviis reformationibus non contigerat, nunc definitive sunt reintroductae.

Haec reformatio vigorosa vero non ab omnibus canoniis in posterum fuit accepta. Praeter Magdeburgum certe tunc sunt reformatae canoniae Mildenfurt, Brandenburg, Harlungerberg, Gottesgnaden, Quedlinburg, Pöhlde, et Kölbigk. Unio circariae iam practice erat dissoluta, et ideo canoniae non reformatae generatim mala disciplina laborabant usque in finem. Ecclesiae cathedrales vero, quae nequaquam exclusive nobilitati erant reservatae ut alibi, partim vitam communem continuerunt adhuc per integrum saeculum XV. Paupertas quidem iam saeculo XIV apud illas est derogata, et separatio inter mensam episcopalem et mensam capitularem introducta. Fere omnes episcopi fuerunt ex ordine. Initio saeculi XVI, cum ordo nova statuta decreverit, etiam Saxones reformati relationes cum Praemonstrato iam diu plane ruptas, iterum resumpserunt. Ab anno 1506 omni triennio unus canonicus ex Circaria Saxoniae

capitulum generale adire tenebatur, omni sexennio vero praepositus. Anno 1508 vero plures eorum apparuerunt coram capitulo, declarantes se in posterum abbati generali quoad omnia fore fideles. Zelose acceperunt etiam nova statuta, anno 1505 promulgata, novis austeritatibus (silentium perpetuum, jejunium strictissimum) ea aggravantes. Capitulum generale anni 1510 autem has exaggerationes interdixit, praecipiens eis, ut tenorem statutorum anni 1505 ad amussim obervarent[4]).

Litterae generatim bene floruerunt in hac circaria. Plures canoniae habuerunt scholas insignes, et multi canonici, praesertim ecclesiarum cathedralium, gradus academicos in dissitis et celeberrimis universitatibus sunt adepti, et multi numerantur scriptores. Ex praeclarissimis viris totius ordinis est Anselmus ille episcopus Havelbergensis, ne praetermittamus Stephanum Bodeker, Episcopum Brandenburgensem, vere reformatorem suae dioecesis. Sanctitate eminuerunt inter alios tres episcopi Ratzeburgenses Evermodus, Isfridus et Ludolphus. Praemonstratensium merita hisce in regionibus insignia sunt dicenda. Pacifice fidem et culturam propagantes inter paganos et rudes, terram ad habitandum saepius vix aptam verterunt in agros fertiles, advocaverunt incolas e Frisia et e partibus Rheni, qui Saxonibus, deficiente ibi omni lapide naturali artem aedificandi cum lateris et alia utilia docebant.

Cura animarum hac in regione semipagana, ab initio omnibus canoniis erat cordi. Multas generatim canoniae habuerunt ecclesias incorporatas, sed evolutio hac in re omnino alium aspectum praebet quam alibi. Partim quidem iam saeculo XIII coeperunt ecclesias suas propriis canonicis administrare, quae consuetudo vero saeculo demum sequenti communior evasit. Saepius hoc fecerunt ad tempus tantum, et irregulariter, mutuo cum clero saeculari. Etiam parochias saeculares saeculo XV ad tempus administraverunt, quod exortum est ex subordinatione plena sub ordinario loci. Sed iam circa annum 1400, forsan ne vita regularis propter exiguitatem nonnullarum communitatum nimium damnum pateretur, coeperunt se ab administratione parochiarum retrahere, et ad ecclesias minus remotiores se restringere, quae tendentia post reformationem circa medium saeculum XV adhuc magis urgebatur[5]).

---

[4]) E. VALVEKENS, Le Chapitre Général et les Statuts de 1505, in: Anal. Praem XIV (1938) p. 88

[5]) Nullo modo teneri potest, Praemonstratenses in Saxonia magis quam alibi fuisse „pastores extra claustrum". Econtra, curam animarum extra claustrum assumpserunt nonnisi sero et cunctanter, et numquam tam avide ecclesias suas administratas multiplicare studuerunt quam tunc temporis vidimus factum esse in aliis circariis. Dum illae canonicos suos ubique in parochias distribuerent, Saxones immo eos retraxerunt ad claustra.

Coenobia tria (Gottesstadt, Halberstadt et Themenitʒ) iam mox perierunt. Annis 1504/07, machinationibus principum tres ecclesiae cathedrales, Ratʒeburg, Brandenburg et Havelberg unionem ordinis linquentes, saecularisatae sunt. Paulo post protestantismus, hic ex ipsa patria suae originis totam fere in Germaniam septentrionalem se extendit et integram circariam diremit; primo in Anhalt et Thuringia, dein in Brandenburg, postremo in Mecklenburg et pago Altmark circa annum 1550. Canoniae, quae circa annum 1450 a Joanne Busch fuerant reformata, heroice novatoribus restiterunt, praesertim Magdeburg, Mildenfurt, Pöhlde et Harlungerberg. Reliquae domus, pluries satis collapsae et in seipsis emortuae, fere omnes libenter ad illos transierunt.

Ecclesia B.M.V. Magdeburgensis paulatim versa est in canoniam lutheranam, et ut talis aliquo modo usque ad nostra tempora subsistit.

Aedificia integra sex canoniarum subsistunt, nempe tres ecclesiae cathedrales, dein Jerichow, Rehna et Magdeburg. Ecclesiae, ruinatae, mutilatae vel profanatae quidem, saepe cum parte aedium claustralium, supersunt in Gramzow, Kölbigk, Leitʒkau, Mildenfurt et Quedlinburg. Nonnullae ex illis sunt praeclara specimina sic dicti „styli latericii", praesertim Ratʒeburg, Havelberg et Jerichow. Monasterium B.M.V. Magdeburgense, quod ut perpulchrum monumentum e tempore Sancti Norberti in stylo romanico integre fere fuerat conservatum, anno 1944 igne combustum est.

Archivorum magna pars subsistit, sed de nonnullis canoniis, praesertim B.M.V. Magdeburgensis, totalis fere eorum amissio est plangenda.

FONTES

J. BUSCH, *Chronicon Windeshemense et liber de reformacione monasteriorum.* Ed. K. GRUBE, Gesch.-Quellen der Prov. Sachsen XIX, Halle 1886, pp. 505 sq.

C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi,* 3 Bde. Münster 1898/1910, 2. Aufl. auct. L. SCHMITZ KALLENBERG 1913/23.

Ph. W. GERCKEN, *Codex Diplomaticus Brandeburgensis,* 8 Tomi, Salzwedel 1769/85, continuatus a G. v. RAUMER, 2 voll, 1831/33.

CDA — O. v. HEINEMANN, *Codex Diplomaticus Anhaltinus,* 6 T. (-1400) Dessau 1867/83.

F. ISRAEL et W. MÖLLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstiftes Magdeburg* I (937—1192) in serie *„Geschichtsquellen der Prov. Sachsen und des Freist. Anhalt"*, N.R.Bd. 18, Magdeburg 1937.

H. KRABBO, *Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus askanischem Hause,* 7. Lfg., Leipzig 1910/20, continuatum a G. WINTER, Dahlem 1933.

MUB — *Mecklemburgisches Urkundenbuch,* 24 Bde., (—1400) Schwerin 1863—1913 (publ. a Verein für mecklemburgische Geschichte und Altertumskunde).

RAMagd V. MÜLVERSTEDT, *Regesta Archiepiscopatus Magdeburgensis*, 3 T., (—1305) Magdeburg 1876/86.

CDBr A. F. RIEDEL, *Codex Diplomaticus Brandenburgiae*. Pars I: 25 voll., Pars II: 6 voll., III: 3 voll., IV (Chronica) 1 vol., 1 supplem. (Berolini 1838/65) Registrum 2 voll., index nom. 3 voll., ibid. 1867/69.

G. SCHMIDT, *Päpstliche Urkunden und Regesten die Gebiete der heutigen Provinz Sachsen und der Umlande betreffend* (Bd. 21 der „*Geschichtsquellen d. Prov. Sachsen u. d. Freist. Anhalt*) I 1295—1352, Berlin 1886, II 1353—78, ibid. 1889.

UBHHalb G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstiftes Halberstadt und seiner Bischöfe*. 4 T., (—1425) Leipzig 1883/89 (Publikationen aus den Preuß. Staatsarchiven 17. Bd.)

G. WENTZ, *Regesten aus dem Vatikanischen Archiv zur Geschichte der Mark Brandenburg*. I (—1500) JBrKG 26 (1931) 8/21, II (1501/40) ibidem 27 (1932).

LITERATURA

ABEL, *Sächsische Altertümer*, Braunschweig 1730.

F. ADLER, *Mittelalterliche Backsteinbauwerke des preußischen Staates*. 2 Bde, Berlin 1862.

J. BECKMANN, *Historische Beschreibung der Churmark Brandenburg*, Berlin 1751/53.

R. BERGAU, *Inventur der Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Brandeb. 1885.

BERGHAUS, *Landbuch der Mark Brandenburg und der Niederlausitz*, 3 Bde. Brandenburg 1854/56.

J. C. ENGELMANN, *Untersuchungen zur klösterlichen Verfassungsgeschichte in der Diözese Magdeburg . . (950 — ca. 1350)* in: *Beiträge zur Mittelalterl. u. Neuen Gesch.*, Jena 1933.

E FIDICIN, *Die Territorien der Mark Brandenburg*, 4 Bde., Berlin 1857 ff.

O. GAU, *Die romanische Baukunst und Bauornamentik in Sachsen*. Dissert. Köln 1932.

HEESS,*Geschichtl. Biographie von Mecklemburg*.

H. KUNZE, *Die kirchliche Reformbewegung des 12. Jahrhunderts im Gebiet der mittleren Elbe und ihr Einfluß auf die Baukunst*, in JHKSA 1925.

L. v. LEDEBUR, *Materialien zu einem deutschen Klosterverzeichnis. Die Dom- und Collegiatstifter, Propsteien, Klöster und Ordenshäuser des Halberstädtischen Sprengels*, in: „*Correspondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine*" XIV (1866).

J. G. LEUCKFELD, *Antiquitates Praemonstratenses, oder historische Nachricht von den zweyen ehemals berühmten Prämonstr.-Klöstern St. Marien in Magdeburg und Gottesgnaden bey Calbe*. Magdeburg/Leipzig 1721.

H. W. MITHOFF, *Kunstdenkmale und Altertümer im Hannoverschen*, 7 Bde, Hannover 1871 f.

G. A. v. MÜLVERSTEDT, *Hierographia Halberstadiensis*, in ZharzGA 2 (1869) 1, 56/71; 3 (1870). 159/76; 4 (1871); 390/412; 5 (1872), 25/65; 12 (1880), 539/50.
IDEM, *Verzeichnis der im heutigen Landkreis Magdeburg früher und jetzt bestehenden . . . Klöster . . .*, in: GBMagd V (1870).
J. RAMACKERS, *Neuere Arbeiten zur Geschichte der Prämonstratenser im nordöstlichen Deutschland*, in: Anal. Praem. VII (1931) 339/47.
A. F. RIEDEL, *Klöster und Klosterruinen in der Kurmark Brandenburg*, in: *Märkische Forschungen* I, Berlin 1841.
IDEM, *Die Mark Brandenburg im Jahre 1250*, Berlin 1831.
K. H. SCHÄFER, *Märkisches Bildungswesen vor der Reformation*, Berlin 1928.
K. SCHMALZ, *Kirchengeschichte Mecklemburgs*, 2. Bde., Schwerin 1935.
H. F. SCHMID, *Das Recht der Gründung und Ausstattung von Kirchen im kolonialen Teile der Magdeburger Kirchenprovinz während des Mittelalters*, Weimar 1924.
D. SCHRÖDER, *Das papistische Mecklenburg*, *3 Bde.*, *Wismar 1741*
W. SCHULTZE, *Die Geschichtsquellen der Provinz Sachsen im Mittelalter und der Reformationszeit*, Halle 1893.
SCHWARZ, *Prämonstratenser in der Mark*, in: *Monatsblatt des Touristenklubs der Mark* Brandenburg XIII (1904).
J. STEENBERG, *Studier i Dansk og Nordtysk tegelstenarkitektur i 13. Aarhundred*, Kobenhavn 1935.
G. S. — G. WENTZ-G. ABB, *Germania Sacra, I. Bistum Brandenburg*, 2 Teile, Berlin 1929/42. *II. Bistum Havelberg, 1933.*
Fr. WINTER, *Die Prämonstratenser des 12. Jahrh. und ihre Bedeutung für das nordöstl. Deutschland*, Berlin 1865.
WOLFF, *Die Kunstdenkmäler der Provinz Hannover*, Hann. 1899 ff.

FBrPrG	*Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte*, 1888 ff.
GBMagd	*Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, M. 1865 ff
HAPB	*Historischer Atlas der Provinz Brandenburg*. 1929/33.
JBrKG	*Jahrbuch für Brandenburgische Kirchengeschichte*. 1932 ff.
JbHVBr	*Jahresbericht über den Historischen Verein zu Brandenburg*, 1868 ff.
JHKSA	*Jahrbuch der Historischen Kommission für die Provinz Sachsen und Anhalt*. Magdeburg 1925 ff.
JbVMG	*Jahrbuch des Vereins für Mecklemburgische Geschichte*. 1836 ff.
Kdm. Prov. Brandenb.	*Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Berlin 1907 ff.
Kdm. Sachsen	*Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Sachsen*, Halle 1879 ff.
MVAGA	*Mitteilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte und Altertumskunde*, 1888 ff.
NJB	*Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte*, Hannover 1924 ff.
ZGNK	*Zeitschrift der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte*, Braunschweig 1896 ff.
ZVKPS	*Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen*, Magdeburg 1905 ff.

Vaterl. Arch.	*Vaterländisches Archiv, oder Beiträge zur Allseitigen Kenntnis des Königreichs Hannover (1819/21)* 15. Bde.
N. Vat.	*Neues Vaterländ. Archiv*, 1822/32, 22. Bde.
Vat. Arch.	*Vaterländisches Archiv für Hannoversch-Braunschweigische Geschichte*, 12 Bde., 1933/44.
AHVNdS	*Archiv des Histor. Vereins für Niedersachsen, 1845/45, Bde.*
ZHVNs	*Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen*, 1850/1923.
ZVThG	*Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde*, Jena 1854 ff., Neue Folge 1886 ff.

Confer apud alias circarias: Vadegotia: Dobenecker, ZHarzGA, Schöttgen Kreysig.
Slavia: Steinbrück.

BRANDENBURG SS. Petri et Pauli

Brandenborch, Bradeburg, Brand-, Brandeborg.

Civitas in provincia eiusdem nominis, prope Berolinum. Antiquus sedes episcopalis, nunc Dioc. Berlin.

Praepositura, dein ecclesia cathedralis. Fundata anno 1138 in medio paganorum a Wiggero Episcopo, in suburbio Parduin juxta ecclesiam Sti. Godehardi. Filia B.M.V. Magdeburgensis, dotata a Pribislao Duce. Sedes episcopalis, propter periculum paganorum, tunc fuit in Leitzkau (vide infra). Forsitan fuit initio monasterium duplex, sorores dein probabiliter sub regula Sti. Benedicti translatae sunt in Spandau. Anno 1161 facta est ecclesia cathedralis[6]) et translata ad novam ecclesiam SS. Petri et Pauli in arce Brandenburgensi. Praepositus huius ecclesiae iam anno 1194 pontificalibus erat insignitus. Iam anno 1216 habuit hospitale adiunctum. 32 ecclesiae parochiales cathedrali erant incorporatae, ex quibus capitulum generatim administrabat sequentes: Brandenburg St. Godehard, Stae. Catharinae in eadem urbe, Nauen, Ketzin, Marken, Kleinkreutz, Zachow, Berge, Etzin, Mittenwalde, Langerwisch, Retzow. Capitulum Brandenburgense erat „apertum“, id est libera electione canonicorum se complens. Filias genuit: Harlungerberg, forsan etiam Themenitz et Gottesstadt. Episcopi pluries resederunt in Ziesar.

Adhuc medio saeculo XV. sub zeloso episcopo, Stephano Bodeker viguit ibi vita regularis satis austera. Conversos habuit usque in finem. Anno 1506 vero, machinante Electore, versa est in capitulum saeculare, quod anno 1535 protestantismum amplexum est et usque ad nostra tempora subsistit. Aedificia subsistunt e medio aevo, ecclesia cathedralis est lutherana, in claustro est museum, et academia.

---

[6]) Episcopatus Brandenburgensis fuerat fundatus anno 948 ab Ottone I. Imperatore, sed anno 983 a Wendis iterum dirutum erat. Saeculo XII est restauratum (vide infra apud Leitzkau).

Archivalia: Staatsbibl. Berlin.

Literatura: HUGO I 411, prob. 328/30 — WAEFELGHEM 43, 374 — LTK II 518 — WINTER 131/48 — EUBEL I 149, II 123 — GOOVAERTS I 66, 374, II 39, 160, 166, 361, III 24, 58, 75, 76, 204, IV 15, 323, 324 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 275 — HAUCK IV 1025 — WICHNER, et BUENGER 18, 120, 194 — DHGE III 407/13 — BRUNNER 725 — G. S. Brandenb. I 1/195 — STARA Anal. Praem. 1932 S. 100, 1938 S. 126 ff — L. BALTZER, *Die Prämonstratenser in Brandenburg*, in JbHVBr, fasc. 51/54. S. 15/66 — H. BERGHAUS, *Landbuch der Mark Brandenburg* (Br. 1855) II 30 ff — H. BRESLAU, *Zur Chronologie und Geschichte der ältesten Bischöfe von Brandenburg (bis Wigger, † 1161), Havelberg und Aldenburg*, in FBrPrG I 1888, 385/97 — F. CURSCHMANN, *Die Diözese Br.*, Leipzig 1906 — W. DANNENBERG, *Entwicklungsgeschichte des regulierten Prämonstratenser-Domkapitels von Br.*, (Dissert.) Greifswald 1912 — Ph. GERCKEN v. reg. — L. JABLONSKI, *Geschichte des fürstbischöfl. Delegaturbezirks Brandenburg u. Pommern* (2 Bde.) 1929, passim — M. KLINKENBORG, *Die Urkunde des Domkapitels zu Br. über seine Rechte an der Havel*, in: *Papsttum und Kaisertum (Forschungen zur polit. Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters)* München 1925 — H. KRABBO v. reg. — Kdm. Prov. Brand. II 3, Brandenburg, Stadt und Dom (1912) S. 225/354 — S. LENTZ, *Dipl. Stiftshistorie v. Brandenburg*, Halle 1750 — N. MÜLLER, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Mark Br. im 16. Jahrh.*, Leipzig 1907 — RIEDEL, Mark Br. 1250 v. reg. — IDEM, CDBr, item — A. SCHÖNFELDER, *Vita et Opera Stephani Bodeker, Episcopi Brandenburgensis*, in „*Histor. Jahrbuch der Görresgesellsch.*" XXIII (1902) 559/77 — SCHRÖDER, *Kurzer Abriß einer Geschichte der Domkirche und dem damit verbundenen Domkapitels zu Brandenburg*. Br. 1836 — H. SCHULTZE, *Zur Geschichte des Grundbesitzes des Bistums Brandenburg*, in JBrKG XIII (1915) 1/30 — G. SELLO, *Calendarium Magdeburgense et Brandenburgense*, in GBMagd XXVI (1891) 182/200, et XXVII (1892) 378 — IDEM, *Brandenburgische Bischofschronik, nebst einem Anhang, enthaltend die „Fragmenta Chronicae Episcoporum Brandenburgensium"* in JbHVBr XX (1888) 1/52 — IDEM, *Chronologie der Bischöfe von Br. bis zur Mitte des 14. Jahrh.*, in FBrPrG V (1892) 515/30 — C. W. SPIEKER, *Kirchen- und Reformationsgeschichte der Mark Br., I* (Berlin 1839) — O. TSCHIRSCH, *Geschichte der Kur- und Hauptstadt Brandenburg an der Havel*, 2 Bde., Br. 1928/29 — *Fragmenta Chronicae Episc. Brandenburg.* edd POTTHAST Bibl. 459, MGH SS XXV 482 ff, et SELLO (vide supra).

Series episcoporum (G. S)

(Nomina inter parentheses sunt episcoporum, qui erant ordini alieni)

948—1138 13 episcopi
1. Wigger 1138—59/61
2. Wilmar ca 1161—73
3. Siegfried I. v. Brandenburg 1173—80
4. Baldram 1180—90
5. Alexius 1190/91—92
6. Norbert 1192/93—1205
7. Balduin 1205—16
8. Siegfried II. 1216—20/21 (Ludolf) et Wichmann, electi sed non confirmati
9. (Gernandus 1222—41)
10. Rotger v. Kerkow 1241—49/51
11. Otto v. Mehringen 1251—61
12. (Albert v. Arnstein 1261—63)

13. Heinrich I. v. Ostheeren (1261) 1263—77/78
14. Gebhard 1278—87
15. Heidenreich 1287—90/91
Dietrich, praep. de Leitzkau, 1292/94 (non confirmatus)
16. (Volrad v.Krempa 1296—1302)
17. (Friedrich v.Plötzke 1303—16)
18. Johann v. Tuchen 1316—24
Heinrich v.Barby 1324—27/29 non confirmatus
19. (Ludwig Schenk v. Neindorf 1327—47)
20. Dietrich v. Kothe 1347/49—65
21. Dietrich v. d. Schulenburg 1365—93
22. Heinrich von Bodendieck 1393—1406
23. Henning v. Bredow 1406—14
Nikolaus v. Burgsdorff 1414/15 electus, sed non confirmatus
24. (Johannes v. Waldow 1415—20)
25. Stephan Bodeker 1321—59
26. Dietrich v. Stechow 1459—72
27. Arnold v. Burgsdorff 1472—85
28. Joachim v. Bredow 1485—1507
29. Hieronymus Schultz 1507—21

Duo ultimi episcopo post separationem ab ordine, numquam fuerant eius membra.

BRODE B.M.V., SS. Petri et Pauli

Broda, Bruoda, Brvod, Bruda, to den Broden, ton -, to deme Brode.
Juxta oppidum Neubrandenburg ad lacum Tollense, Mecklenburg, Dioc. Havelberg, nunc Osnabrück.

Praepositura. In ipsa die dedicationis ecclesiae cathedralis Havelbergensis, ante annum 1177, Casimirus I. princeps Pomeraniae, huic ecclesiae tradidit bona sita circa lacum Tollensesee, ad fundandam ibi canoniam ordinis. Fundatio vero huius canoniae, ad missionem inter Vendos paganos destinatae, de facto dilata est usque ad annum circiter 1240[7]) Filia Havelbergae. Praepositus erat archidiaconus. Parochiae incorporatae, et (ab anno 1354) regulariter administratae: Neubrandenburg et Penzlin, et 12 aliae, quas partim et ad tempus administravit: Waren, Ankershagen, Freidorf, Großlukow, Rumpshagen, Schmorte, Weitin, Wulkenzin, Chemnitz, Falkenhagen, Federow, Schlön. Status personalis: 1405:13 DD, 1448:14, 1518:33. Usque ad annum 1331 praepositus semper fuit de gremio capituli Havelbergensis, abhinc tantum Brode gaudebat jure liberae electionis. Postremo disciplina erat collapsa. Suppressa est anno 1551, sed iam antea praepositus Joachim Ulrich (1541/49) legitime uxoratus erat. Anno 1631 omnia aedificia adhuc erant

[7]) Probabiliter fundata est inter annos 1239 et 44. Moniales asceterii vicini de Wanzka O. Cist, eodem saeculo fundati, primo fuisse ordinis nostri in Broda, nullo modo probari potest.

in bona conditione, sed anno 1695 iam in ruinis, et ineunte saeculo XVIII omnia disparuerunt.

Archivalia: Fere integrum archivum superest (Staatsarchiv Schwerin).

Literatura: HUGO I 415 — WAEFELGHEM 45, 374 — WINTER 198/210 — GROTE 63 — MUB (Omnia diplomata usque ad an. 1400. Cf. indicem) — LTK II 568 — SCHMALZ I 200/02 — G. S. Havelberg 210/55 — Anal. Praem. 1939 p. 105 — BRUNNER 726 — F. BOLL, *Chronik der Vorderstadt Neubrandenburg . . . und Geschichte des Präm.-Klosters Broda*, Neubrandenburg 1875 — LISCH, *Die Stiftung des Klosters Br. und das Land der Redarier*, in: JbVMG III (1838) 1/33 et VI (1841) 183 — G. WENTZ, *Havelberg, Jerichow und Broda*, in *Festschrift für A. Brackmann* (1931) 324/46 — *Kunst- und Geschichtsdenkm. des Freistaates Mecklenburg-Strelitz (Neubrandenburg 1935)* I 3, S. 139/51.

Series praepositorum (G. S.)

1. Konrad 1256
2. Ulrich 1266/70
3. Ekbert
4. Walwan 1283—ante 1315
5. Heinrich I. 1315
6. Ludolf 1322—ante 1328
7. Johannes I. 1331—
8. Laurentius 1340—/42
9. Heinrich II. 1344/46
10. Johannes II. 1347
11. Heinrich III. 1349/54
12. Jakob 1355/56
13. Johannes III. Dalwitz 1356/59
14. Heinrich IV. Kranz 1360/82
15. Johannes IV. Loche (Lothe) 1388/95
16. Heinrich V. 1397
17. Johannes V. von Greiffenberg 1399—1410
18. Nikolaus Zweder 1410/15
19. Gerhard I. Zeger 1422/23
20. Heinrich VI. Lexow 1428/29
21. Johannes VI. von Ostenburg 1429/32
22. Gerhard II. Wegener 1441/44
23. Christian Lange 1447/67
24. Johannes VII. Grote 1470/74
25. Henning I. Bernd 1481/84
26. Nikolaus II. Nemerow 1492/95
27. Johannes VIII. Kolberg 1496/1518, res.
28. Johannes IX. Westfal 1519/23
29. Joachim I. v. Gühlen 1527/37
30. Matthaeus Alert 1° 1537
31. Joachim I. Engelke 1540
32. Henning II. Becker 1541
33. Joachim III. Ulrich 1541/49
34. Joachim IV. Wischopp 1548
35. Matthaeus Alert 2° 1552, † 1570

GOTTESGNADEN (B.M.V. et) St. Victor

Gratia Dei, Gottis-, Gots-, Godis-, Gotisgnade.

Juxta oppidum Kalbe, ad flumen Saale, Prov. Sachsen, Dioc. Magdeburg, nunc Paderborn.

Praepositura, fundata anno 1131, sollicitante Sancto Norberto, ab Ottone de Reveningen, qui ipse intravit. Primi religiosi ve-

nerunt e Praemonstrato, e Floreffia, e Cappenberg, et e Magdeburgo B.M.V., cuius sub paternitate stetit. Primus praepositus Amalricus de propagatione ordinis, praesertim in Terra Sancta, bene meritus, postremo archiepiscopus Sidoniensis factus est[8]). Guntherus praepositus composuit „Chronicon Gratiae Dei" (1131/64), opus maximi momenti pro historia Sti. Norberti et totius circariae. Filiae: Arnstein, Stade, St. Habakuk, et quodammodo etiam Riga. Initio fuit monasterium duplex. Moniales inter annos 1209 et 20 ordini Cisterciensi aggregatae et Magdeburgum ad Stum. Laurentium sunt translatae, indeque postremo anno 1283 in Jüterbog. Habuit hospitale adnexum. Parochiae incorporatae et administratae: Schwarz, Kalbe St. Stephan, Neuhaldensleben (cum hospitale iam anno 1190), Großottersleben, Schlanstedt, Rosenburg, Mosigkau, Köthen, Hohendorf, Dike, Schönebeck. Ecclesias in Jüterbog, quas etiam possedit, tradidit anno 1280 monialibus suis eo secedentibus. Canonia, quae erat ditissima, medio saeculo XV reformata, sed nihilominus saeculo sequenti ad intus collapsa est, et elanguit. Anno 1546 archivum ablatum est in arcem Moritzburg (Halle), anno 1548 canonia combusta est, et anno 1553 ultimus praepositus catholicus obiit. Anno 1563 ab archiepiscopo Magdeburgensi (qui iam erat lutheranus) in favorem suae mensae sequestrata est. Sed saecularisata est demum centum annis post. Annis 1629—31 iterum ordini erat restituta, et aliqui canonici Steinfeldenses restaurationi aedium collapsarum operam dederunt. Anno 1640 a Suecis omnia sunt destructa. Deinde factum est praedium guberniale, quod adhuc est. Loco canoniae nunc est fabrica, superest tantum capella quaedam Sti. Joannis, quae hodie cultui lutherano inservit.

Archivalia. Ex archivo quondam considerabili centum circiter documenta (1135/1692) supersunt in Landesarchiv Magdeburg — Staatsbibl. Dresden (K 306).

Literatura: HUGO I 761/65 prob. 603/08 — WAEFELGHEM 97, 377 — WINTER 61ff, 105/16 — GOOVAERTS I 337, 609, II 72, III 11 — LIENHARDT Eph. Hag. 205, 217 — RIEDEL CDBr VIII 131 et passim — BECKER Necrol. Arnstein 315 — LE PAIGE I 344 — LTK IV 611 — ZAK PAM 45 — BRUNNER 728/29 — SCHÖTTGEN KREYSSIG Diplom. Nachlese XII 178 — DIETRICH, *Das ehemal. Kloster Gottesgnaden*, Magdeburg 1904 — J. H. — HAEVECKER, *Beschreibung der Städte Calbe . . . und Chronica von Gottesgnaden* (Halberstadt 1721) p. 103/19 — LEUCKFELD, Antiqu. Praem. — A. MAENSS, *Landeskunde der Proinz Sachsen* S. 99 — v. MÜLVERSTEDT, *Verzeichnis der im Kreis Calbe . . . bestehenden Klöster . . .*, in: GBMagd I (1866) S. 26/27) — Kdm. Sachsen, Heft 10: Kreis Calbe (Halle 1885) S. 53/58 — Chronicon Gratiae Dei edd. Winter 323/41, HAEVECKER et LEUCKFELD — Fundatio monasterii Gratiae Dei (c. 1146 ed. MGH SS XX 685/91, cf. 683/85.)

[8]) Cf. de eo infra apud Circariam Graeciae et Hierosolymitana.

Series praepositorum

(Leuckfeld.Becker, Sommer in Kdm. Sachsen)

1. Amalricus 1135
2. Evermodus 1135/38
3. Heinrich I. 1138/47
4. Lambert I. 1147/60
5. Günther 1160/95
6. Heidenreich 1195
7. Bernhard 1209/50
8. Ernst 1250/68
9. Meinhard
10. Anno 1300/07
11. Albert 1319
12. Johannes I. 1338
13. Nikolaus 1355
14. Hermann I. 1371
15. Dietrich 1399
16. Tilo Saltwedel 1406 (idem?)
17. Henning 1415
18. Johann II. Köding 1438
19. Heinrich II. 1461
20. Hermann II. Hermslager ante 1475
21. Andreas 1475
22. Heinrich III. Herne 1484, res.
23. Johann III. Gardelegen 1491
24. Ludolf 1516
25. Johann IV. Busch 1531/†53
26. Lambert II. Werner 1553—63
27. Deodatus Mans 1629—31

GOTTESSTADT B.M.V

Civitas Dei, Barsdin, Paarstein.

prope, nunc in Oderberg, in districtu Uckermark, Prov. Brandenburg, Dioc. Kammin, nunc Berlin.

Praepositura, fundata cum hospitali ante annum 1231 a comitibus Joanne I. et Ottone III. Brandenburgensibus, in vico vendico Barsdin, qui non amplius existit. Probabiliter erat filia Brandenburgensis. Anno 1233 confirmatio pontificia. Post annum 1258 iam desiit, et cum bonis suis vicinae abbatiae Cisterciensium in Chorin est unita. Ruinae superstites anno 1780 sunt demolitae.

Archivalia: Tria diplomata in Geh. Staatsarch., Berlin, Bestand Chorin.

Literatura: HUGO nescit, deest etiam in omnibus antiquis catalogis. — WAEFELGHEM 98, 376 (falso attribuit circariae Slaviae) — GROTE 181 — RIEDEL CDBr A XIII 202 ff — ZAK PAM 45 — G. S. Brandenb. 195/96 — WINTER 223/25 — STARA in Anal. Praem. 1939 S. 106 — BRUNNER 729 — SCHWARZ 114, 125. 135 — FISCHBACH, *Statistisch-topographische Städtebeschreibung der Mark Brandenburg* (Berlin 1786) I 1, 410/12 — W. A. WEGENER, *Kloster Gottesstadt in Oderberg*, in: *Brandenburgica* XV (1906) — WILKE, *Das ehemalige Präm.-Kloster Gottesstadt in Oderberg und die Dotation des Bischofs Konrad II. von Kammin.* in: *„Monatsblatt des Touristenklubs der Mark Br.* XIII (1904) Nr. 1, 2 — Kdm. Prov. Brand., Kreis Angermünde (Berlin 1927) III 47.

GRAMZOW B.M.V. et St. Johannes Evangelista

Gramzowe, Grammezu, Gramazohe, Chramsow, Grampczow, Chramtzow (slavice chram = ecclesia).

Prope Prenzlau, in districtu Uckermark, Prov. Brandenburg. Dioc. Kammin, nunc Berlin.

Praepositura. Fundatores eius, nempe Ratibor, Boguslaus et Casimirus Duces Pomeraniae, una cum Conrado Episcopo Camminensi probabiliter anno 1177 vicum Gramzow cum aliquibus bonis tradiderunt canoniae Grobensi (Circ. Slaviae) ad fundandam ibi novam domum. Grobe cum hoc exsequi non posset, a canonia Jerichow fundatio est peracta, forsan anno demum 1216. Authentice prima vice occurrit anno 1224. Postremo fuit sub paternitate praepositi Jerichoviensis. Ecclesiae incorporatae: Altlandsberg, Miechow, Briest, Gramzow, Fredersdorf, Lützlow, Melzow. Habuit etiam xenodochium. Anno 1245 se subdidit marchioni Brandenburgensi. Anno 1535 suppressa est. Media pars ecclesiae anno 1591 iam erat profanata, altera vero anno 1687 serviebat cultui Calvinistarum e Gallia expulsorum. Anno 1714 omnia igne combusta sunt, nec amplius reconstructa. Ruina chori occidentalis ecclesiae, quae sola superest, demonstrat illam fuisse valde pulchram.

Archivalia: Archivum videtur perisse. 10 diplomata asservantur in Geh. Staatsarch. Berlin, 2 in Staatsarch. Stettin, 5 in Stadtarch. Prenzlau. Secus nihil superest.

Literatura: HUGO I 759 — WAEFELGHEM 100,376 — WINTER 210/13, 317 — GROTE 189 — BRUNNER 730 — GERCKEN 425. 507 RIEDEL CDBr XIII 483 ff — STEINBRÜCK 79/80 — LTK IV 641 — ZAK PAM 47 — FIDICIN, *Territorien* IV (1864) 211 ff — IDEM, *Kaiser Karls IV. Landbuch der Mark Brandenburg* (Berlin 1856) — BERGHAUS, Landbuch II (1855) 307 ff — ABEL 2, § 26, S. 611 — R. BERGAU S. 388 ff — G. BISCHOF, *Kloster Gramzow*, Prenzlau 1910 — IDEM, *Kloster Gr.*, in *„Heimatblätter“*, Beilage zum Angermünder Tageblatt 1925 Nr. 30. 32—34, 38, 40, 42, et 6. 10. 1937 — IDEM, in *Heimatkalender für den Kreis Angermünde“* 1926, S. 82/86 — R. OHLE, *Die Besiedlung der Uckermark und Geschichte ihrer Dorfkirchen . . . und Klöster*, I. Teil, in: *Mitteilungen des Uckermärkischen Museums- und Geschichtsvereins* V (Prenzlau 1. . .) — RIEDEL, Klöster I 165 ff — R. SCHMIDT, *Die Gramzower Klosterkirche*, in *„Heimatkalender für den Kr. Angermünde“* 1929, p. 62/65 — SCHÜNENBERGER, *Die Uckermark in slawischer Zeit, ihre Kolonisation und Germanisierung*, Dissert. — Kdm. Prov. Brandenb., Krs. Angermünde (Berlin 1927) S. 269 ff.

Praepositi (Riedel)

Heidenreich 1233
Johann 1235, 1238, 1245, 1270
Dietrich 1288/1305, 1314
Johann 1311, 1316
Paul 1320
Johann 1335
Peter 1363
Heinrich 1403, 1423, 1435

Johann 1439, 1448
Otto 1450
Johann Westphal 1468/69
Peter Woldenberg 1474, 1495
Andreas Hake 1498/1524
Peter 1525
Johann Loitze 1530/36

HALBERSTADT B.M.V. et St. Thomas

Olim sedes episcopalis, Prov. Sachsen, nunc dioc. Paderborn.

Ad ecclesiam Sti. Thomae, ante portas civitatis a Burchardo I. Episcopo Halberstadiensi saeculo XI exstructam anno 1196 Dietricus episcopus vocavit „viros sanctae conversationis et probatae religionis de ordine premonstratensi", quibus contulit in sustentationem capellam in Oschersleben, et ecclesias in Westerhusen et Sti. Martini in Halberstadt. Quod anno 1192 a Coelestino III Papa confirmatum est. Nescimus, unde venerint primi religiosi. Paulo post fundationem haec canonia ab ordine iterum derelicta et data est ordini Templi. Ille eam anno 1208 mutavit cum monialibus O. Cist, quae ibi habuerunt asceterium sub invocatione Sti. Burchardi usque ad annum 1810. Ecclesia romanica nunc est ovile.

Archivalia: Staatsarchiv Magdeburg.

Literatura: Fontes ordinis nesciunt — ZAK PAM 13 — LTK IV 796 — G. SCHMIDT, *Urkundenbuch der Stadt Halberstadt* (2 voll., Berlin 1879/79, I 7 — WINTER 259 — MÜLVERSTEDT, *Hierogr. Halberstadiensis* ZHarzGA V (1872) 45/46 — ibidem I 278 — L. F. NIEMANN, *Geschichte des vormaligen Bistums und jetzigen Fürstenthums, insbesondere aber der Stadt Halberstadt, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten*, Halberstadt 1829 I p. 269 et 318.

HARLUNGERBERG B.M.V.

Harlingoth, Ecclesia B.M.V. in Harlungi Monte, Marienberg, Mons B.M.V.

Juxta urbem Brandenburg, in eadem diocesi, nunc Dioc. Berlin.

In hoc monte fuerat pervetusta peregrinatio pagana ad idolum Triglav, post conversionem regionis vero ad Beatam Mariam Virginem. Anno 1435 ecclesia cathedralis Brandenburgensis fundavit ibi canoniam ordinis pro uno decano et quinque canonicis, ab anno 1443 vero sub praeposito libere electo. Sub paternitate capituli cathedralis. Una cum canonia fundata est apud ecclesiam eius Sodalitas Equitum B.M.V. de Cygno. Ecclesiae incorporatae et administratae: Butzow, Wildenbruch, Falkenrehde, Wernitz et Rathenow.

Anno 1543 suppressa est. Aedificia paulatim sunt ruinata, et anno 1722 iussu regis Borussiae omnia sunt rasa. Nil nisi aliqua fundamenta supersunt, quae, nunc sicut bona canoniae pertinent ad ordinem equestrem Sti.

Joannis (lutheranum). Specimen plasticum ecclesiae, quae erat pulcherrima et quattuor turribus ornata, extat in museo Brandenburgensi.

Archivalia: 18 diplomata supersunt (in Geh. Staatsarch. Berlin).

Literatura: HUGO I 799, II 197 — WAEFELGHEM 260 — GOOVAERTS II 39 — ZAK PAM 45 — GROTE 56 — G. S. Brandenburg 197/210 — BÜNGER — ADLER I 5/8 — GOTTLIEB 386 — BRUNNER 731 — BERGAU 272/74 — G. E. FINCKLER, *Sacra Sodalitas Beatae Mariae Virginis in Monte ad vetus Brandenburgum*. 1745 — J. GEBAUER, *Der Untergang des Präm.-Klosters auf dem Harlungerberg*, in JbHVBr 34/35 1904) S. 5567 — IDEM, *Beiträge zur Geschichte der Marienkirche und des Präm.-Klosters auf dem Marienberg*, ibidem 38/39 (1908) S. 79/83 — J. C. HEINSS, *Abriß und kurze Beschreibung der Marienkirche, welche auf dem hiesigen Berge bei der Altstadt Brandenburg gestanden hat*, 1752 — K. F. KLÖDEN, *Zur Geschichte der Marienverehrung vor der Reformation in der Mark Br.*, Berlin 1840 — H. KRABBO, *Zur Baugeschichte der Marienkirche in Brandenburg*, in: FBrPrG XVII (1904) 12/14 — R SCHILLMANN, *Der Marienberg (Harlungerberg) vor der Stadt Brandenburg*, Br. 1880 — G. SELLO, *Die Marienkirche auf dem Harlungerberg*, in: Brand. FBrPrG V (1892) 190/92, 537/44. — Kdm. Brandenburg II 3, S. 121/37.

Series praepositorum (G.S.)

1. Johann I. Heyse 1443—
2. Heinrich 1448
3. Dietrich Brand 1455/67
4. Johann II. v. Lüderitz 1471/74
5. Anton Gode 1483, † 1488
6. Martin Jacobi 1490/97
7. Matthaeus Langenfeld 1499
8. Valentin Schüler 1504, † 1515
9. Andreas Möring 1515/30
10. Johannes III. 1543/44
11. Peter Reinicke † 1547

HAVELBERG Assumptio B.M.V. et St. Martinus

Havelburh, -berga, -berh, -bergen, Havelinberga, Havelunberg, Hevelberg.

Olim sedes episcopalis, hodie parvum municipium ad flumen Havel, non longe a Stendal, Prov. Brandenburg. Nunc dioc. Berlin.

Ecclesia cathedralis. Episcopatus fundatus est probabiliter anno 946 ab Ottone I. Imperatore. Primo fuit suffraganeus Moguntinus, ab anno 968 Magdeburgensis. Primo episcopo Udone anno 983 a Wendis necato, episcopatus in medio terrae paganae et incultae elanguit, usquedum Albertus Ursus marchio anno 1144 eum de novo erexit, adiuncto ei capitulo regulari Ord. Praem. Filia B.M.V. Magdeburgensis, filiae ipsius sunt Brode et Grobe. Primus eius episcopus ex ordine, Anselmus, fuit vir praeclarus, egregius scriptor, et mortuus est exarcha Ravennae. Parochiae incorporatae capitulo: Havelberg, Sti. Laurentii, Kyritz, Kemnitz, Perleberg, Wittstock, Sandau, Prignitz, Breddin, Gumtow, Jederitz, Netzow, Schönermark, Schönhagen, Söllenthin, Stüdenitz, Toppel, Großpankow, Kuhbier,

Kunow, Köritz, Manker, Protzen, Rehberg, Berge St. Nicolai, Borstel, et ecclesia in Wilsnack[9]). Quae omnes partim, praesertim quinque priores, administratae sunt a canonicis. De existentia monialium nihil reperimus, conversos habuit saeculis XII/XIII tantum. Praepositus iam anno 1281 habuit propriam curiam, a conventu segregatam, et erat propriis capellanis circumdatus. Paupertas mox est derogata, sed ceteroquin vita regularis et communis mansit intacta usque in finem. Religiosi intra claustrum albis, extra flavis vestibus induebantur. Fridericus II. Elector Brandenburgensis anno 1447 a Summo Pontifice permissionem obtinuit transferendi capitulum regulare Havelbergense ad ecclesiam in Wilsnack, et erigendi loco eius in Havelberg capitulum saeculare. Exsecutio huius consilii resistentia ordinis et ipsius capituli est impedita.

Anno 1507 tamen insidiae principis successerunt, et capitulum mutatum est in saeculare, quod anno 1561 lutheranum factum et anno 1819 saecularisatum est. Aedificia fere omnia supersunt, perpulchra ecclesia cathedralis nunc est lutherana, in claustro est schola. Antiquum cellarium inservit catholicis ut ecclesia parochialis. Magna pars bibliothecae superest (nunc in Geh. Staatsarchiv Berlin, et Preuß. Staatsbibl. Berlin).

Archivalia: Archivi maior pars periit. De archivo capituli supersunt 23 diplomata (nunc in St. Arch. Magdeburg et Berlin), de archivo episcopali 33 (Geh. Staatsarch. Berlin).

Literatura: HUGO I 799 — WAEFELGHEM 109, 377 — LTK IV 847/48 — WINTER 154 ff — RIEDEL CDBr A II 345/520, III 1/216, 264/335, I f, IV 277 f. — BERGHAUS Landb. I 619 f. — SCHÄFER 15, 28 ff, 62 ff, 90 — GROTE 215 — EUBEL I 282, II 180 — STARA in Anal. Praem. 1936 205 f — SIEBMACHER 156 — BRUNNER 731 — C. BAUER, *Der Havelberger Dom*, in *„Christliche Kunst"* XXIII (1927) 244/50 — Th. BECKER, *Geschichte des Bistums Havelberg*, Berlin 1870 — H. BRESSLAU, *Zur Chronologie und Geschichte der ältesten Bischöfe von Brandenburg, Havelberg und Aldenburg*, in FBrPrG I (1888) 385/97 — GOOVAERTS I 22/23, III 13, IV 7, S 11/13, 126, 127, 179, 186, 318 — HEITZ, *Das Wunderblut zu Wilsnack*, Straßburg 1904 — G. G. KÜSTER, Bibliotheca historica Brandenburgica (Breslau 1743) III Cap. 8: De Missalibus et Breviariis ecclesiae Havelbergensis — S. LENTZ, *Stiftshistorie von Havelberg*, Halle 1750 — K. PFÄNDTNER, *Die Havelberger Bischöfe in ihren Beziehungen zu König, Papst und Landesfürsten*, in: *Wichmann-Jahrbuch* 1930, S. 95/115 — W. POLTHIER, *Die ehemalige Domstiftsbibliothek zu Havelberg*, Berlin 1928 — G. WENTZ, *Der Urkundenbestand des Bischofsarchives zu Wittstock nach einem Inventarfragment aus den Jahren 1476/87*, in: Arch. Z. XXXVIII, (München 1929) 74/86 — IDEM, Germania Sacra, Havelberg 1/125 — IDEM, *Havelberg, Jerichow und Broda*. in: *Festschrift f. Ad. Brackmann* 1931, S. 324/46 — A. ZOELLNER, *Chronik der Stadt Havelberg. Geschichte der Stadt, des Domes und des Bistums*. 2 Bde. Rathenow

[9]) Haec ecclesia facta est celebris per „miraculum" hostiarum sanguinem sudantium, quod, etsi immo a contemporaneis ut valde dubium esset repudiatum, ansa fuit affluxus immensi peregrinantium.

1893 — Kdm. Prov. Brand. I 1: Kreis Westpriegnitz (1909) S. 36/110 — De Anselmo Havelbergensi cf. LTK I 468. DHGE III 548/60: PETIT, *Spiritualité* (v. sub Steinfeld) 56/64 — M. VAN LEE in Anal. Praem. 1938/ 5/35 — G. SCHREIBER, *Studien über A. v. H. zur Geistesgeschichte des Hochmittelalters*, ibidem XVIII (1942) 5/90 — C. W. SPIEKER (Leipzig 1840) — Opera eius apud MIGNE PL 188, 1093—2047.

Series Episcoporum (G.S.)

Praecedent 9 episcopi ante annum 1129, quorum nostra non interest. Ex reliquis, infra allatis, 26 erant canonice electi. Quatuor tantum non erant orti ex nobili genere. 18 episcopi certe erant ex ordine; illi, qui ei erant alieni, pluries erant nominati contra leges canonicos. De Episcopo Burchardo II (1348/69) non certe constat, an fuerit de ordine, ultimi duo (1521/48) prodierant e capitulo regulari. Henricus I. v. Kerkow (1244/72) residentiam episcopalem transtulit in Wittstock.

1. Anselm 1129—55
2. Walo 1155—77/78
3. Hubert 1177/78—91
4. Helmbert 1191—1206
5. Sigebodo 1206/07—19/20
6. Wilhelm 1220—44
7. Heinrich I. v. Kerkow 1244/45—71/72
8. Heinrich II. 1271/72—90
9. Johannes I. 1290/91—1304
10. Arnold v. Plotz 1304—12
11. Reiner v. Dequede 1312—19
12. (Heinrich III. 1319—24)
13. Dietrich I. 1324/25—41/42
14. Burkard I. v. Bardeleben 1341/42—48
15. Burkard II. von Lindow 1348/49—69
16. Dietrich II. v. Man 1370—85
17. Johann II. Wöpelitz 1385—1401
18. Otto I. v. Rohr 1401—27

Friedrich Krüger et Johannes von Beust, anno 1427 electi et confirmati, sed non consecrati sunt.

19. Konrad von Lintorff 1427—60
20. Wedigo Gans v. Putlitz 1460—87
21. Busso I. v. Alvensleben 1487—93
22. Otto II. v. Königsmarck 1493/94—1501
23. Johann III. v. Schlaberndorff 1501—20
24. (Georg v. Blumenthal 1520—21)
25. Hieronymus Schultz 1521—22
26. Busso II. v. Alvensleben 1522—48

JERICHOW B.M.V. et St. Nicolaus

Jericho, Jhericho, Jerkow, Jerchau, -ow, ouwe.
Juxta oppidum Tangermünde, ad flumen Elbe, Prov. Sachsen, Dioc. Havelberg.

Praepositura, fundata in vico Jerichow circa annum 1144 ab Hartwico praeposito ecclesiae cathedralis Magdeburgensis (qui postea archiepiscopus Bremensis est factus, vide infra apud Stade), apud ecclesiam parochialem B.M.V. iam existentem. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Ansel-

mus episcopus Havelbergensis dedit ei provisorie characterem capituli cathedralis, et ecclesia eius fuit cathedralis dioecesis Havelbergensis, usque ad perfectionem ecclesiae ibidem. Anno 1148/50 translata est in alium locum tranquilliorem, non longe distantem, extra vicum situm. Confirmatio pontificia anno 1159. Ecclesia adhuc stans, de pulcherrimis exemplis styli romanici in Saxonia, perfecta est anno 1172. Advocati erant marchiones Brandenburgenses. Filia: Gramzow. Jerichow nec fuit dives, nec umquam bene floruit. Multa passa est in bellis. Fuit sedes archidiaconatus, et habuit sequentes ecclesias incorporatas: Lögow, Groß-wulkow, Jerichow, Kabelitz, Melkow, Molkenberg, Neuenklitsche, Niebelock, Rehberg, Steinitz, Zolchow, quas fere omnes et ipsa administravit. Versus finem saeculi XV collapsa est, anno 1530 habuit 11 canonicos, anno 1540 tres tantum. Anno 1551 exspoliata est, et administrator saecularis ei praefectus, sed ultimi tres canonici vitam suam ibi finierunt. Annis 1629/31 erat ordini restituta, sub praeposito e canonia Teplensi advocato. Aedificia supersunt, ecclesia est parochialis protestantium, claustrum est praedium.

Archivalia: Archivum periit. Pauca tantum supersunt in Archivis Status Magdeburgi et Berolini. (Ex annis 1144/1517: 56 documenta).

Literatura: HUGO I 865, prob. 661 — WAEFELGHEM 130. 378 — GOOVAERTS I 21, 33, II 72, IV 112 — WINTER 148/54, 349/52 — GROTE 255 — ZAK PAM 46 — LTK V 312 — STARA in Anal. Praem. 1938 127 f — BRUNNER 736 — G. S. Havelberg 187/210 — EITELJÖRGE, *Notizen über J.*, Jerichow 1896 — R. HAUPT, *Geschichte des Ziegelbaus und der deutschen Ziegelbaukunst bis durch das 12. Jahrh.*, 1929 — H. KRABBO, *Verzeichnis der Urkunden des Präm.-Stiftes J.*, in: GBMagd 1921/24, S. 96/110 — J. LE MANG, *Die Entwicklung des Backsteinbaues im Mittelalter in Norddeutschland (Studien z. deutschen Kunstgesch.*, Heft 283) Straßburg 1931 — v. MÜLVERSTEDT in GBMagd 1867 S. 133 — G. REISCHEL, *Wüstungskunde der Kreise Jerichow I und Jerichow II (Geschichtsquellen der Prov. Sachsen u. Anhalt*, Bd. 9) Berlin 1930 — W. SENS, *Bismarckland und Flämingsland. Versuch eines Heimatgeschichtsatlasses für die heutigen Kreise Jerichow I u. II*, Ziesar 1926 — STEENBERG, passim — GAU, passim — PIETSCHMANN (vide infra apud Magdeburg) S. 30/33 — L. STORBECK, *Kloster Jerichow*, in: *Heimatkalender für Stadt und Land Magdeburg* 1931, S. 38/42 — WENTZ, *Havelberg, Jerichow und Broda*, in *„Festschrift für Ad. Brackmann"*, 1931 S. 324/46 — IDEM, *Die staatsrechtliche Stellung des Stiftes Jerichow*, in JHKSA V (1929) 266—99.

Series praepositorum

(G.S., aucta e documentis nondum publicatis Archivi Magdeburgensis)

1. Baldram 1145
2. Dietrich 1148
3. Isfried 1159—78
4. Salomon 1186/1205
5. Heinrich 1209
6. Andreas 1215

7. Alexander 1240
8. Johannes I. 1255
9. Otto 1275
10. Bertram 1287
11. Johannes II. 1296/98
12. Werner I. 1314/17
13. Konrad 1331
14. Werner II. v. Bredow 1387, res. 1392
15. Johannes III. 1392—
16. Rudolf 1401
17. Henning ante 1430
18. Philipp v. Schwechten 1430
Johannes Godeke, electus sed non confirmatus, eius loco
19. Johannes IV. v. Arnstedt inter annos 1434 et 45
20. Johannes V. Waddekath (alias Wadeker, Wudekop) 1468/90
21. Arnold v. Randow 1490—ante 1497
22. Ludwig Storckaw 1501/03
23. Johannes V. v. Briest 1517/21
24. Jakob Moess 1524/47
25. Zacharias Bandhauer 1628/32

KLOSTERRODE (B.M.V. et) St. Albanus

Hilleberge-, Hildeburg-, Hilleborche-, Hilbelinge-, Hilborge-, Hille-, Hilberge-, Berken-, Helborge-, Helbergerode, -rodhe, -roth, -rothe, -rhoda, -roda, Closteroda[10]), Roda, Rhoda, Rode. Vitetur confusio cum Rode in Circ. Vadegotiae, cum Roth in Circ. Sueviae, cum Roda asceterio O. Cist. in Thuringia, cum Mönchröden abbatia OSB prope Coburg.

prope Blankenhain et Eisleben, Krs. Sangerhausen, Prov. Sachsen. Dioc. Halberstadt, nunc Paderborn.

Praepositura, fundata, circa annum 1147 a nobilibus de Querfurt, qui saeculis XII et XIII etiam advocatiam eius habuerunt. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Fundatio anno 1120 per Hillam seu Hildburgem quandam comitissam est improbabilis et legendaria. Canonia haec locuples et conspicua possedit multas ecclesias jure patronatus, ex quibus diversis temporibus ipsa administravit sequentes: Riestedt, Blankenheim, Bornstedt (mutata anno 1323 pro Steden), Grillenberg, Röblingen, Wippra, Leiha et Lüdersdorf. Ecclesiam in Schraplau mutavit anno 1292 pro Berge, quam possedit usque ad annum 1462. Ultimo saeculo vero ad parochias ei propiores se restrinxit. ceteras linquens clero saeculari.

Saeculo XV canonia apparet in manibus comitum de Mansfeld, in quorum territorio sita erat, et qui hoc tempore etiam advocati eius erant. Anno 1469, 1525 et saepius est combusta et devastata. 1535: 8, 1540: 2 conventuales. Anno 1543 suppressa et alienata est. Abhinc erat praedium variarum familiarum nobilium. Ecclesia non subsistit, aedificia claustralia supersunt partim, invenitur in illis aula romanica duarum navium, quae forsan servierat quondam ut refectorium vel crypta.

[10]) Anno 1504 prima vice authentice occurrit sub hac denominatione, quae erat exinde communis.

Archivalia: Staatsarch. Magdeburg.

Literatura: HUGO I 827, prob. 651/52 — WAEFELGHEM 115 — LTK VIII 932 — ZAK PAM 13 — HAUCK IV 985 — DEHIO I 215 — BÜNGER 129 — BRUNNER 731 — LEDEBUR 65 — R. HERMANN, *Verzeichnis der im preußischen Thüringen bis zur Reformation vorhanden gewesenen Stifter, Klöster und Ordenshäuser*, in: ZVThG, Bd. 8, Jena 1871, Nr. 118 — B. F. R. LAUHN, *Spicilegium de monasterio Closteroda dioceseos Halberstadiensis, cum ineditis litteris publicis monasteria Sittichenbach et Wiederstadt . . . etc.* (Weimar 1764) — M. KRÜHNE, *Urkundenbuch der Klöster in der Grafschaft Mansfeld*, Halle 1888, XI f, VI 331/88 — Kdm. Sachsen, Heft 5, Krs. Sangerhausen (Halle 1882) S. 43/46 — ISRAEL MÜLLENBERG Nr. 385 — SCHOETTGEN KREYSIG II p. 710, Nr. XLVIII; p. 771, Nr. CXCVI, p. 799 Nr. CCLII.

Series praepositorum (Staatsarch. Magdeburg)

1. Heinrich I. 1147/60
2. Balduin I. 1173
3. Alexius 1182
4. Ekkehard 1194/1205
5. Johannes I. 1214
6. Ekkehard 1220
7. Konrad I. 1223
8. Heinrich II. 1246
9. Lambert 1251
10. Konrad II. 1252
11. Albertus 1254/55
12. Hermann I. 1264
13. Otto I. 1272/83
14. Theodorich 1292/93
15. Gottfried Schonehabt 1299/1300
16. Otto II. 1302
17. Johannes II. 1309/29
18. Konrad III. 1347/56
19. Balduin II. 1386
20. Bartold 1394
21. Johannes III. 1406
22. Hermann II. Miszener 1419
23. Nikolaus Strausberg 1422, res. † post 1437
24. Johannes IV. Hattendorf 1434
25. Heinrich III. Gerlaci 1437
26. Konrad IV. Heimknecht 1449/61?
27. Hermann III. Myssener 1468/69
28. Johannes V. Andreae 1479
29. Johannes VI. Kutzrode 1503
30. Michael Wehert 1519—34
31. Petrus I. Werth 1534—35
32. Petrus II. Meyss [11]) 1537—40

KÜLBIGK SS. Magnus (et Stephanus)

Chol-, Col-, Kol-, Cole-, Kolebeke, -bice, -beck, becke, -bick, Culbeck. Prope Bernburg a. d. Wipper, Anhalt, Dioc. Halberstadt, nunc Paderborn.

Praepositura. Ecclesia antiqua parochialis, juxta quam anno 1004

[11]) Praepositus ille erat „auß Probant de Hertogenbosch", et ultimus conventualis eius Jan Otmarsen „aus Stift Utritz", id est Utrecht. Si transcurrimus series praepositorum et elenchos religiosorum cuiuslibet canoniae circariae Saxoniae saeculis XV et XVI, miramur, quot ex illis orti sunt ex Neerlandia (Cf. Stade).

quoddam „miraculum saltantium“[12]) acciderat, facta est propter hoc celebris locus peregrinationis. Mox, nempe inter annos 1010 et 20, adiuncta est ei ab Henrico II. Imperatore monasterium monachorum O.S.B., dependens ab abbatia Michelsberg in Bamberg. Quod cum esset omnino collapsum, Engelbertus episcopus Bambergensis tradidit Praemonstratensibus anno 1140. Confirmatio pontificia canoniae, quae sita erat „in fundo Bambergensis ecclesiae“, data est anno 1142. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Ecclesiae incorporatae et partim ad tempus etiam administratae: 1227 Borne cum filiali Bergholt, quas mutavit anno 1389 cum Plötzkau; Gilverstede, Lentze, Nienkorde. Anno 1350 praepositus loquitur de una „moniali nostri monasterii“[13], ideo videtur fuisse hoc tempore serotino adhuc monasterium duplex. Saeculo XV omnino erat collapsum, et tanto aere alieno oneratum hoc coenobium, ut vita communis plane cessaverit. Anno 1469 vero se subdidit et univit canoniae B.M.V. Magdeburgensis, ideo et reformationi, quae eam ad intus et ad extra relevavit a ruina. Sed iam medio saeculo post iterum erat in mala conditione. Anno 1515, sicut iam factum fuerat anno 1289, colliguntur pecuniae, et praebentur indulgentiae ad restaurandam eius ecclesiam. Anno 1525 devastatur a rusticis. Dein Margaretha principissa de Anhalt administravit eam, solvit debita eius, installavit adhuc duo praepositos, tamen canonia reviviscere nequivit. Anno 1540 suppressa est, exinde est praedium guberniale. Praeter ecclesiam romanicam, quae nunc est horrea, de aedificiis nihil subsistit.

Archivalia: Staatsarch. Magdeburg et Oranienbaum.

Literatura: HUGO I 523 — WAEFELGHEM 137, 378 — GROTE 83 — ZAK PAM 13 — BRUNNER 727, 738 — LEDEBUR 51 — J. Ch. BECKMANN, *Historia des Fürstentums Anhalt-Zerbst* (Zerbst 1710) IV 465/73 — BÜTTNER PFÄNNER ZU THAL, *Anhalts Bau und Kunstdenkmäler* (Dessau 1895) S. 170 ff. — v. HEINEMANN, *Albrecht der Bär* (Darmstadt 1864) S. 298 — W. HOSÄUS, *Die Alterthümer Anhalts*, in: MVAGA 1880, S. 192 — H. WÄSCHKE, *Regesten der Urkunden des Herzogl. Haus -und Staatsarchivs zu Zerbst von 1400 bis 1500*, Dessau 1909. Nr. 128, 198, 243, 541, 542, 713, 722, 740, 746, 893, 929. — HEINEMANN CDA I 293, 294, 585, 674, 693, II 35, 57, 72, 79, 89. 90, 117, 133, 184, 229, 528, 568, 608, 735, 758, 792, III 17, 204, 306, 428, 681; 727, 909, 879, IV 81, 82, 87, 140, 153, 281, 423, 445, 471, 491, 494, V 110, 125, 205, 220 — JACOBS, *Zur Geschichte des Anhaltischen Harzes*, in ZHarzG 1875, S. 185/86 — KRAUS, *Antiquitätensammlung zu Köthen*, in MVAGA I 176 — PÜTTRICH, *Denkmale der Baukunst des Mittelalters in den Herzoglich An-*

[12]) Parochus loci, nomine Rupertus, in ipsissima nocte sacrum peragens cum fidelibus suis, vehementer increpavit juventutem petulanter ante portam ecclesiae saltantem et tumultuantem. Cum monitiones eius iteratae essent absque fructu, sollemniter maledixit saltantibus, ut per integrum annum choreas suas prosequi deberent — quod et factum est.

[13]) CDA III 909

haltischen Landen, in MVAGA I 152 — E. SCHRÖDER, Das Tanzlied von Kölbigk; in: *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen. Philolog. Historische Klasse, Fach 4 Nr. 17* (1933) S. 355 ff — R. SIEBERT, *Eine Kölbigker Besitzbestätigungsurkunde vom Jahr 1317,* in MVAGA VIII (1902) S. 574 — F. SIEBIGK, *Das Herzogtum Anhalt* (Dessau 1867) S. 593 — R. SPECHT, *Die anhaltischen Land- und Amtsregister des 16. Jahrhunderts* (Bd. 17 der *Gesch.-Quellen der Prov. Sachsen u. Anhalt,* Berlin 1935) — Th. STENZEL, *Urkundliches zur Geschichte der Klöster Anhalts. Das Mönchskloster Kölbigk.* (MVAGA 1886 S. 225/33) — IDEM, *Wanderungen zu den Kirchen Anhalts im Mittelalter,* ibidem III 419 — E. WEYHE, *Wanderungen im Wippertale, VI, Kölbigk,* in *„Unser Anhaltland“* 1902, S. 2, 256, 536.

Series Praepositorum (CDA, Wäschke)

Theobald 1142
Ebervinus 1195
Escelinus 1220/21
Johannes 1233
Konrad 1249/57
Thydericus 1281
Daniel 1286, res. † post 1295
Johannes 1292
Hermann 1301
Heinrich (Heidenreich) 1307/09
Theodericus 1315
Heinrich 1337/40
Henning von Zechlitz 1350/54
Heinrich 1356/57
Nikolaus 1371
Johannes 1375
Gregorius 1376
Nikolaus 1389/93
Nicolaus Betmans 1425/30
Johann von Czietz 1458—
Laurentius 1469/70
Antonius 1472
Heinrich 1480/82
Johann Einbeck 1525
Johann Erxleben 1540

LEITZKAU B.M.V. SS. Petrus et Eleutherius

Laetitia Dei, Lex Dei, Unser leven frouwen up deme berghe to Liezeke, Lietzke, Liezeche, Lietzecha, Lezeke, Leczke, Letzka, Litzka, -e, -aw, -ow, -au, Lysska, Liczk, Leytzke.

Inter Magdeburg et Zerbst, Prov. Sachsen, Dioc. Brandenburg, nunc Paderborn.

Praepositura. Hic fuerat centrum cultus pagani, ideo Sancto Norberto rogante, Albertus dictus Ursus Marchio anno 1133 fundavit canoniam ordinis juxta ecclesiam Sti. Petri in Leitzkau. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Usque ad annum 1161 erat sedes episcoporum Brandenburgensium, quia ipsum Brandenburg fuit adhuc in manibus infidelium. Anno 1155 translata est ad ecclesiam B.M.V. recenter constructam in monte prope Leitzkau. Canonia haec dives ac potens etiam post translationem sedis episcoporum in ipsum Brandenburg multum valebat in electionem eorum, et fuit sedes archidiaconatus, qui totam regionem cis flumen Ihle complectebatur. Parochiae incorporatae et administratae: Leitzkau, De-

tershagen, Gehrden, Lochau, Nedlitz, Zeddenick, Ziepel. Advocatia fuit penes marchiones Brandenburgenses. Reformationi saeculi XV a Joanne Busch promotae non se adiunxit, ideo ultimo tempore erat collapsa. Praepositus Georgius Rinsch 1519/21 fuit intimus amicus Lutheri, et defecit a fide. Quem tot conventuales secuti sunt, ut anno 1534 vix 4 vel 5 religiosi superessent. Qua ex causa episcopus Brandenburgensis, tunc adhuc catholicus, adiit Summum Pontificem, ut canoniam Leitzkau posset saecularisare et bona eius ecclesiae suae cathedrali unire. Iam anno sequenti vero Elector Brandenburgensis eam oppignoravit laicis. Anno 1564 Leitzkau facta est possessio baronum de Münchhausen, qui eam usque ad nostra tempora retinuerunt, et monasterium adeo mutaverunt in duo castella separata, ut vix unus alterve murus in eis antiquam canoniam in mentem revocet. Superest tamen pars ecclesiae cum una turre. Annis 1629/31 Casparus de Questenberg, abbas Strahoviensis, frustra restaurationem canoniae impetrare conatus est. Hodie aedificia in Leitzkau, a possessoribus depauperatis iam diu neglecta, sunt valde ruinosa.

Archivalia: Archiva Status in Weimar, Magdeburg, Zerbst, Dresden. Geh. Staatsarch. Berlin-Dahlem, Stadtarchiv Wittenberg.

Literatura: HUGO II 63 — WAEFELGHEM 146, 378 — GROTE 298 — LTK VI 478 — LEUCKFELD Antiqu. Praem. 118 — RIEDEL CDBr A VIII 21 f, X 64/ 101, XXIV 341 f — WINTER 121/31, 309, 347 — BRUNNER 739 — HAUCK IV 1025 — BÜNGER 121, 194 — G. S. Brandenburg I 3, 2. Teil, 165/98 — GOTTLIEB 48 — RIEDEL Mark Br. 210/13 — IDEM, Klöster 177 ff. — DEHIO V 2, 305 — v. MÜLVERSTEDT, *Verzeichnis der in den beiden heutigen Landkreisen Jerichow . . . bestehenden Klöster*, in GBMagd 1867 S. 134/35 — E. v. NIEBELSCHÜTZ, *Das Schloß in Leitzkau*, in: *Montagsblatt, Wissenschaftliche Beilage zur Magdeburgischen Zeitung*, 15. Juli 1935 — C. SCHÖNEMANN, *Zur Kunde alter norddeutscher Klosterbibliotheken, insbesondere des Klosters Leitzkau im 12. u. 13. Jahrh.*, in: *Serapeum* VI (1845) S. 17/24 — W. DANNENBERG, *Entwicklungsgeschichte des regulierten Präm.-Domkapitels von Brandenburg*, Dissertation Greifswald 1912 — H. SCHUTZ, *Kloster Leitzkau*, in: *„Der Bär"* XVII 308/11, 320/24 — G. SELLO, *Henrici de Antwerpe . . . tractatus de urbe Brandenburg*, in: *XXII. Jahresber. des Altmärkischen Vereins für Vaterländische Geschichte*, Magdeburg 1888, S. 1/33 — IDEM, *Zur Geschichte Leitzkaus*, in: GBMagd XXVI (1891) S. 245/56 — J. C. THORSCHMIDT, *Antiquitates Plocenses*, Lipsiae 1725, 79 et passim — E. WERNICKE, *Überreste des Klosters L.*, in: GBMagd XIII (1878) 445 f — IDEM, in Kdm Sachsen, *Krs. Jerichow I und II* (1898) 17/20, 129/67 — F. WINTER, *Die Germanisierung des . . . Gaues Morzane*, in: GBMagd IV (1869) 320 ff, V (1870) 214 ff — IDEM, *Wanderungen durch Kirchen des Magdeburger Landes*, in: GBMagd III (1868) 47/49 — GAU, passim — Chronico monasterii Leitzkau, ed. RIEDEL CDBr IV 283 ff.

Series praepositorum (G.S.)

1. Lambert 1139—56
2. Wilmar 1156—61
3. Reiner 1161—78
4. Evermodus 1187

5. Hezelo 1194
6. Reiner 1211
7. Walter 1214/15
8. Reiner (idem ac 6?) 1216/30
9. Bertram 1265
10. Dietrich 1279/1303
11. Johannes 1310/20
12. Heinrich 1329
13. Petrus 1352/56
14. Heinrich 1378
15. Johannes Klinkebil 1376/87 [14])
16. Nikolaus Kuchel 1392/1401
17. Johannes Rulstorff 1402/26
18. Petrus 1429/37
19. Nikolaus Kruger ante 1445. res. † post 1467
20. Johann v. Arnstedt 1445/63
21. Johannes Ranfft 1464/66
22. Nikolaus Witthuhn 1467/70
23. Johannes v. d. Lippe 1471/83
24. Matthaeus Zitzke 1489
25. Heinrich Stott 1492/97, dein praepositus ad B.M.V. in Magdeburg
26. Gregor Wust 1500/07
27. Georg Maschkow 1509/19
28. Georg Rinsch 1519/21
29. Friedrich Schnerker 1521/23
30. Michael Herntropff 1523/24
31. Joachim Barsewisch 1525—37, † 1563 ut canonicus in Havelberg

MAGDEBURG B. M. V.

Meydenborch, Parthenopolis, Magedeburc, Magdaburh.

Sedes archiepiscoporum usque ad saec. XVI, Prov. Sachsen. Hodie dioc. Paderborn.

Praepositura insignis, caput totius circariae. Gero Archiepiscopus Magdeburgensis hospitale quoddam destructum, situm ante portas, annis 1017 vel 18 mutavit in ecclesiam collegiatam, transtulitque eam intra muros, non longe ab ecclesiam cathedrali. Norbertus archiepiscopus, fundator ordinis, anno 1129 concessit hanc ecclesiam canonicis suis e Praemonstrato advocatis. Initio monasterium duplex, moniales saeculo sequenti sub regula Cisterciensi collocatae sunt apud Stum. Laurentium in eadem urbe. Praepositus, qui erat archidiaconus, iam anno 1191 obtinuit privilegium portandi chirothecas, anno 1227 vero plenum jus pontificalium. Erat quidem de jure sub paternitate abbatis Praemonstratensis, sed illi se detraxit, plenam autonomiam anhelans, de qua lite confer praefationem huius circariae. Sub paternitate ipsius steterunt omnes praepositi circariae, jure fundationis vero tantum sequentes: Klosterrode, Pöhlde, Mildenfurt, Brandenburg, Ratzeburg, Havelberg, Leitzkau, Jerichow, Kölbigk, et initio saltem, ex aliis circariis Vessra et Grobe. Sanctus Norber-

[14]) Iste Joannes Klinkebil designatur semper titulo „vermerer", id est „auctoris" canoniae, numquam vero titulo praepositi, quod autem probabilius de facto erat.

tus fundator hic sepultus erat usque ad annum 1626, quo reliquiae eius ablatae sunt in Pragam (Strahov).

Canoniae Stae. Mariae anno 1130 adnexum est hospitale ad Stum. Alexium, propriis reditibus provisum. Status personalis: generatim 12 canonici. 1562: 4 DD, 17 conversi, 1587: 1 canonicus. Ecclesias incorporatas habuit multas, quas ab anno circiter 1300 partim ipsa administravit. Aliquas earum, ut Rottersdorf, Wulfen, Pretzien, Lödenburg, Esterhusen, Volkmarsdorf, Elmen, Glinde, Kleinborne ante saeculum XV iterum amisit vel pro aliis mutavit. Sequentes vero possedit usque ad saeculum XVI, et partim usque hodie: Ecclesias parochiales fere omnes in urbe Magdeburgensi, nempe Sti. Stephani, Sti. Johannis, S. Spiritus, Sti, Bartholomaei, Sti. Udalrici. Insuper Salbke, Eichholz, Rothenförde, Welsleben, Burg, Schartau, Schönebeck, Großsalze, Großborne, Wörmlitz, Hohenwarsleben, Altenweddingen.

Saeculo XV erat valde collapsa, sed anno 1446 a Joanne Busch est reformata, et floruit exinde bona disciplina. Ecclesia quidem annis 1547/91 erat clausa, sed ceteroquin conventus protestantismo civitatem et regionem irruenti restitit. Paulatim vero, defunctis religiosis catholicis, canonia est facta lutherana, ecclesia anno demum 1591. Conventus anno 1597 primum praepositum lutheranum elegit. Annis 1628/32 iterum ordini erat restituta. Deinceps vitam regularem prosecuti sunt canonici protestantes, paucis tantum mutatis mutandis. Anno 1698 initiaverunt scholam, quae in posterum celebris evasit. Usque ad annum 1722 nuncupaverunt se „Ordinis Praemonstratensis", et usque ad annum 1776 recitaverunt horas canonicas, et quidem Latine. Praeclarissimus ex praepositis lutheranis erat Gotthelf Rötger, secundus quasi fundator. Paulo post eius mortem vero, anno 1834 canonia practice saecularisata est, et mutata in scholam gubernialem, retentis nomine „monasterii" et propriis bonis. Sub hitlerica tyrannide et hoc ultimum residuum suppressum est.

Aedificia fere integra e saeculo XII supererant, pulchra ecclesia, quae annis 1816-78 iterum erat catholica, et claustrum cum omnibus locis regularibus in stylo romanico. Haec omnia anno 1944 aggressione aerea combusta sunt, sed tecta iam resurgunt.

Archivalia: Archivum secum tulerunt Praemonstratenses secedentes anno 1632, et exinde nullibi inveniri potuit. Pauca supersunt in loco et in Staatsarch. Magdeburg (Codex Viennensis).

Literatura: HUGO II 169/86, prob. 106/29 — WAEFELGHEM 156 — LTK VI 779 — BRUNNER 742 — HAUCK III 1039 — LIENHARDT Eph. Hag. 279, Auct 18 — WINTER 116/21, 352/74 — BÜNGER 195 — GOOVAERTS I 33, 124, 139, 182, 326, 441, 496, 499, II 72, 82, 216, 230, III 189, IV 179, 215, 319, 324 — A. BORMANN / G. HERTEL, *Geschichte des Klosters U. L. F. zu Magdeburg*,

M. 1885 — A. HARTMANN, *Die Klosterkirche U. L. F. zu M.*, in: *Zeitschr. f. Prakt. Baukunst*, Berlin 1854, 135/48 — HASAK, *Die Liebfrauenkirche in M.*, in: GBMagd 49/50 (1914/15) S. 371/94 — G. HERTEL, *Die Überweisung des Klosters ULF an die Prämonstratenser*, in: GBMagd XI (1876) 72/79 — IDEM, *Die Gegenreformation in Magdeburg*, in: *Neujahrsblätter der Histor. Kommission*, Heft 10 Magdebg. 1886 — G. HERTEL, *Urkundenbuch der Stadt Magdebg., 3 Bde.*, Berlin 1892/96, passim — IDEM, *Urkundenbuch d. Klosters ULF zu M., Berlin 1878, Nachlese zu den Urkunden des Klosters ULF*, in: GBMagd XIV (1879) 106/10 — KLIMESCH, *Zacharias Bandhauers Tagebuch der Zerstörung Magdeburgs 1631*, Wien 1856 — KNANT, *Die Handschriften und ältesten Drucke der Klosterbibliothek*, in: *Jahrbuch des Pädagogiums Kloster ULF zu M.*, 1877, B XLI, S. 37/48 — J. KOTHE, *Zur Baugeschichte der Kirche ULF in M.*, in: GBMagd 1913, S. 181 ff et 1918/19 S. 120/21 — LEUCKFELD *Antiqu. Praem.* — P. J. MEIER, *Zur Baugeschichte des Klosters* in: GBMagd XLVI (1911) 409/16 — IDEM, *Das Alexiushospital bei Unser Lieben Frauen*, in GBMagd XXV (1890) 257/324 — W. MÖLLENBERG in GBMagd 1920, S 1/27, 1924 S. 116/26 — IDEM in *Neujahrsblätter der Histor. Kommission, Heft 42* — IDEM in ZVKPS XXIV (1928), S. 21/31 (cf. Anal. Praem. VII 343) — IDEM, *Der Codex Viennensis*, in JHKSA III (1927) 149/76 — F. O. MÜLLER, *Zur Baugeschichte des Klosters ULF in Magdeburg*, in: GBMagd XVI (1881) 196/209 — MÜLVERSTEDT, *Verzeichnis 522/31* — E. NEUBAUER, *Die Fortführung der Gebeine des Erzbischofs Norbert aus M. im Jahr 1626*, in: GBMagd XXV (1890) — A. PIETSCHMANN, *Zacharias Bandhauer und seine Tätigkeit in Tepl, Magdeburg und Chotieschau*, in: „*Beiträge zur Gesch. des Stiftes Tepl*, II (1925) S. 1/82 — F. v. QUAST, *Beschreibung der Marienkirche in M.*, in: *Zschr. f. Christl. Archäologie u. Kunst* I (1856) 167 ff — A. STARA, *Eine bisher unveröffentlichte Papsturkunde für U. L. F. von 1192*, in GBMagd 51/52 (1916/17) S. 212/16 — K. WEIDEL, *Das Kloster U.L.F. in M.*, Augsburg 1925 — F. WINTER, *Die Kirchenpatronate des Klosters U.L.F. zu M. in Vergangenheit u. Gegenwart*, (Festschrift zum 900-jähr. Jubiläum), Magdeburg 1920.

S e r i e s p r a e p o s i t o r u m (Weidel, emend. a Landesarch. Magdeburg)

1. Catholici.

1. Norbertus 1129-34
2. Wigger 1134-38
3. Evermodus 1138-54
4. Konrad I. 1156
5. Ludwig v. Henneberg 1159-60
6. Baldram 1161/79
7. Ulrich 1180, 1199
8. Johann I. 1208/09
9. Wichmann 1210/28
10. Ulrich 1229
11. Johann II. 1230/46
12. Burchard 1259
13. Reiner 1265
14. Heinrich 1269
15. Nikolaus I. 1274/85
16. Hermann 1287
17. Nikolaus II. 1295/1305
18. Werner 1307/17
19. Konrad II. Reiche 1327/33
20. Peter I. 1335
21. Konrad III. 1343
22. Peter II. Odilie 1349/56
23. Johann III. 1365/71
24. Jokab 1381
25. Bertram 1382
26. Konrad IV. Schartow 1386/92
27. Johann IV. v. Wansleben 1400/05

28. Johann V. Berting 1405—23
29. Heinrich II. Segerdes 1424/27
30. Johann VI. Auleben 1434
31. Konrad V. 1437/40
32. Eberhard Woltmann 1447/79
33. Andreas Witte 1482/90
34. Johann VII. Algesheim 1492/97
35. Heinrich III. Stott 1497—1534
36. Johann VIII. Erxleben 1534—67
37. Balthasar Huft 1567—76
38. Johann IX. Meyer 1576—89
39. Adam Helfenstein 1589—97
40. Martin Stricker (sac. saecularis) 1628—32

Joh. Bapt. Sylvius, canonicus Parcensis, vicepraepositus 1628—32

2. Lutherani

1. Adam Löder 1597—1612
2. Dietrich Löder 1612—13
3. Theodor Aue 1613—14
4. Bartholomaeus Jacobi 1614—28, † 31

Interregnum 1632—42

5. Reinhard Bake 1642—46, res.
6. Philipp H. Malsius 1646—55
7. Mauritius Schöne 1655—60, depos., †1670
8. Zacharias Hermann 1660—65
9. Johann Zimmermann 1665—68
10. Samuel Closius 1669—78
11. Philipp Müller 1679—1702
12. Johann Fischer 1702—05
13. Joachim J. Breithaupt 1705—09
14. Johann Tribbechow 1710—12
15. Johann F. Botterweck 1712—21
16. Friedrich Opfergelt 1721—40
17. Johann G. L. Ebeling 1740—50 primus praepositus uxoratus)
18. Gotthelf Ch. Bake 1750—75
19. Johann J. S. Quirl 1775—79
20. Gotthelf S, Rötger 1780—1831
21. Karl Ch. G. Zerrenner 1832—51 (ultimus praepositus electus e gremio, sequentes sunt „directores“ nominati a gubernio)
22. Gottlob W. Müller 1856—67
23. Friedrich L. W. Herbst 1867—73
24. Albert K. E. Bormann 1873—82
25. Karl Ch. A. Urban 1882—1911
26. Otto Rößner 1911—
27. Bruns
28. Karl Weidel
29. Gustav Schulze —1945

MILDENFURT B.M.V. et St. Vitus

Mildenvorde, -furth, -vord, -forte, Mildefurt, Mildefurt, Milfurt, -fort, -fart, -phurdium, Weida, Wida.

Prope oppidum Weida, quondam in ducatu Sachsen - Weimar - Eisenach (Thuringia) in regione dicta „Vogtland“. Dioc. Naumburg, nunc Fulda.

Praepositura, fundata apud antiquam ecclesiam parochialem anno 1193 ab Henrico Advocato de Weida (Vogt Heinrich der Reiche). Filia B.M.V. Magdeburgensis. Non videtur fuisse mon. duplex, habuit tamen hospitale usque ad finem. Parochiae incorporatae: Veitsberg-Mildenfurt, Altstadt

Weida, Döhlen, Niehra, Frießnitz, Tschirma, Culmitsch et Rüdersdorf. Quas videtur saeculis XIV et XV ad tempus saltem canonicis suis administrasse, immo parochias saeculares pluries suscepit. Sed postremo canonicos suos retraxit et Veitsberg soli excurrendo providebat, quod iam fecerat ab initio. Praeter curiam Mildenfurt habuit etiam duas alias in Wünschendorf et in Deschwitz. Habuit considerabilem bibliothecam, quae integra conservata est in Bibl. Universitatis Jenensis. Anno 1313 canonia de jure se aggregavit Ordini Cisterciensi, quod vero de facto non est exsecuta. Anno 1457, cum esset reformata, habuit 33 canonicos. Abhinc usque in finem bona ibi viguit observantia. Ab anno 1526 Elector Saxoniae studuit conventum a fide detrahere, sed in cassum. Anno 1529, cum habuit adhuc 10 religiosos, coenobium sequestratum est, anno 1533 locatum. Anno 1536 vixerunt ibi adhuc 4 canonici religioni votisque suis fideles. Duo eorum emigrarunt in Teplam (Circ. Bohemiae), ubi nomina eorum necrologio Chotesoviensi inveniuntur inserta. Mildenfurt anno 1544 est alienata.

Ecclesia, apud quam fuerat peregrinatio ad Stum. Livinum, et quae habuerat longitudinem 72 metrorum et tres turres, erat ex pulcherrimis templis styli romanici in Thuringia. Ab anno 1556 vero mutata est in domum habitationis, et adeo mutilata, ut vix tamquam pristina ecclesia recognosci potest. Superest pars monasterii, continens capitulum et refectorium. Ab anno 1617 Mildenfurt erat praedium camerale, hodie in aedibus eius est asylum senium.

Archivalia: Pauca tantum supersunt (Staatsarch. Weimar)

Literatura: HUGO II 285, 1161 — WAEFELGHEM 167, 318 — SCHUMANN, *Vollst. Staats-, Post- und Zeitungslexikon von Sachsen* (18 Bde., Zwickau 1814/33) V 491/93 — DOBENECKER cf. indicem — LEHFELDT/VOSS, *Bau- und Kunstdenkmäler Thüringens (Jena 1888 ff) Sachsen - Weimar - Eisenach V (1897) Heft XXV* — P. E. RICHTER et Chr. KROLLMANN, *Wilhelm Dilichs Federzeichnungen kursächsischer u. mainzischer Ortschaften aus den Jahren 1626/29 (Schriften der kgl. Sächs. Kommission f. Gesch.)* II Dresden 1907, Nr. 26 — DEHIO I 275 — F. ALBERTI, *Veitsberg, Mildenfurth u. Cronschwitz,* in: 18/19. *Jber. Vogtländ. Altert.-Vereins Hohenleuben,* 1844, S. 68/115 — G. ASTER, *Aus des Klosters Mildenfurth vergangener Zeit,* Gera 1882 — C. G. BRANDIS, *Ein altes Bücherverzeichnis aus Mildenfurth,* in: *Beitr. z. Thüring. u. Sächs. Geschichte (Festschr. f. O. Dobenecker)* Jena 1929, S. 183/89 — B. SCHMIDT, *Arnold v. Quedlinburg und die ältesten Nachrichten zur Geschichte des Reußischen Hauses,* Jenaer Diss. in ZVThG N. F. Bd. 3 (1883) 399/498 — IDEM, *Weida unter den ersten Vögten aus dem Stamm der Heinrichinger,* in: *Weidaer Geschichtsblätter, Heft 3* (1922) S. 3/22, 5 (1923) 3/30 — R. DIEZEL, *Das Prämonstratenserkloster Mildenfurt bei Weida,* in: *„Beiträge zur thüring. Kirchengeschichte“* V, Jena 1937 — R. DIEZEL, *Die Archive der vogtländischen Klöster,* in: *Das Thüringer Fähnlein,* VII (1938), Heft 9 — W. FLACH, *Die Urkunden der Vögte von Weida, Gera und Plauen bis z. Mitte des 14. Jhs.,* Greiz 1930 — R. HERRMANN, *Weidaer Kirchengeschichte 1150—1550, Weida*

1934 — A. HILPERT, *Die Sequestration der geistlichen Güter in den kursächsischen Landkreisen Meißen, Vogtland u. Sachsen 1531—43*, in: *Mittlgn. d. Altert. Vereins Plauen XXII (1912)* S. 1/136 — G. Ch. KREYSIG, *Diplomatische Annalen des Mönchenklosters Regelordens zu Mildenfurt in Voigtland*, in: *Beyträge zur Historie derer Chur- und Fürstl. Sächs. Lande*, Altenburg 1756 1756, III 251/67 — B. SCHMIDT, *Das Weihefest der Klosterkirche zu M.*, in: ZVThG N. F. 9 (1895) 677/79 — IDEM, *Urkundenbuch der Vögte von Weida . . . sowie ihrer Hausklöster Mildenfurth*, in: *Thüring. Geschichtsquellen* NF, 2. Bd., (I: 1122—1356, II: 1357—1427) Jena 1885/92 —IDEM, *Geschichte des Reußenlandes*, 2 Bde., Gera 1923/27 — M. SEYFARTH, *Die Baudenkmäler der Umgebung Weidas*, in *„Blätter f. Heimatgesch."* 1935, S 129/35 — A. F. VOLKEL, *Kloster M.*, in: *„Unser Vogtland"* II 1896, 163/72 — K. WALTHER, *Das alte Weida mit seinen Kirchen und Klöstern*, in: *58/59. Jahresbericht des Vogtländ. Altert. Vereins Hohenleuben* 1888/89 — Fragmentum Necrologii (1270/80) ed B. SCHMIDT in operibus supra citatis nempe *Arnold v. Quedlinburg* p. 94/95 et *Urkundenbuch d. Vögte* I Nr. 33.

Series Praepositorum (Diezel)

1. Berthold 1193—1217
2. Siboto 1238
3. Konrad ca. 1259/60
4. Heinrich 1263
5. Konrad ca. 1263/78
6. Heinrich 1278
7. Friedrich v. Clodra 1287
8. Johannes 1313/15
9. Ulrich 1319
10. Johannes v. Mosen 13.28
11. Konrad v. Mosen 1351/62
12. Luthold v. Teichwitz 1379
13. Johann Zwenumbein 1379
14. Hermann von Hogenist 1° 1413/32
15. Gernold Wartenberg 1440/42, res.
16. Hermann v. Hogenist 2° 1442/45
17. Burkhard Witzeleuben 1449/51
18. Heinrich 1452
19. Peter Kremer 1457 res.
20. Johann Göttingen (postulatus ex Magdeburgo B.M.V.) 1462—83
21. Wolfgang Herschel 1483—87
22. Bernhard Sternwigk 1487—95
23. Konrad Berger 1495—1536

PÖHLDE SS. Joannes Baptista et Servatius; postremo SS. Mauritius et Severinus

Palithi, Palidum, Palide, Polide, Polede, Pholede, Polde, Polethe, -lidhe, -lithen.

In districtu Osterode am Harz, Prov. Hannover, Dioc. Mainz, nunc Hildesheim.

Praepositura, fundata inter annos 946 et 50 pro monachis O.S.B. a Sancta Mathilde regina, anno 981 ab Ottone III Imperatore donata est sedi Magdeburgensi. Norbertus, fundator ordinis, tamquam archiepiscopus anno 1129 monachis relaxatis substituit canonicos ordinis sui e canonia B.M.V. in metropoli sua Magdeburgensi. Anno 1263 adhuc fuit monaste-

rium duplex[15]) Filiam genuit unam, nempe Ilfeld. Parochiae incorporatae. Göttingen, St. Alban, Hattorf, Westerode, Herste, Wöldershausen, Roringen, et capella in Werxhausen. Canonicus quidam Theodorus circa annum 1182 hic scripsit celebres „Annales Palidenses", quae sunt magni momenti pro historia Saxoniae. Circa annum 1534 est suppressa canonia, religiosi emigrarunt in vicinum oppidum Duderstadt, in territorio electoris Moguntini situm. Ibi elegerunt adhuc unum praepositum, cuius post mortem an. (1575) communitas exstincta est. De aedificiis nihil superest.

Archivalia: Staatsarch. Hannover.

Literatura: HUGO II 575, prob. 382/ 89 — WAEFELGHEM 197, 379 — HOOGEWEG, *Niedersachsen* 109 — GOOVAERTS I 139, II 91, IV 250 — LTK 341 — LEUCKFELD, *Antiquitates Poeldenses*, Wolfenbüttel 1707 — HAUCK III 3/3 143, 1011, IV 2 360 — BRUNNER 749 — DOBENECKER II, III, IV cf. registra — H. HOOGEWEG, *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim u. s. Bischöfe* II 106, IV (1905) Nr. 549 — J. JÄGER, *Urkundenbuch der Stadt Duderstadt bis z. J. 1500*, Hildesheim 1885, Nr. 193, 407 — ISRAEL MÜLLENBERG Nr. 94, 192, 217 — A. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Eichsfeldes I (Gesch. Quellen d. Prov. Sachsen, N. R. Bd. 13, 1933)* cf. Registra — B. BUNTE, *Über den ehemaligen Güterbesitz der Klöster Pöhlde und Elten in friesischen Gebieten, in: „Jahrbuch der Gesellsch. f. Bildende Kunst*, Emden" XII (1897) 145 ff — DEHIO II 175 — MITHOFF II 177 — W. GORGES, F. SPEHR & FUHSE, *Vaterländische Geschichten und Denkwürdigkeiten der Lande Braunschweig und Hannover*, (3 Bde., Braunschweig-Hannover 1925/29) II 229/32 — G. MAX, *Geschichte des Fürstentums Grubenhagen*, Hannover 1862/63, II 163 ff, 189 — *Über das ehemal. Kloster Pölde*, in: „*Hannoversches Magazin*" 1843, Stück 34, S. 265, 273, 281 — Annales Palidenses, edd. MGH SS XVI 48/98, germanice apud WINCKELMANN in *Gesch. der deutschen Vorzeit* XII Jh., 11. Bd. (1863). Cf. WATTENBACH II 6 435/39. De ubere literatura de hisce annalibus hic curare non possumus.

Series praepositorum (Staatsarch. Magdeburg)

Nomina et annos inter parentheses positos novimus ex Leuckfeld tantum, ceteros vero ex cartulariis usquedum publicatis.

Abbates O.S.B.: Gisalhar 983, Alfker 1002/05. Praepositus (O.S.B. vel ecclesiae cuiusdam collegiatae?): Gerhardus 1108.

Konrad ante 1147
Rokerus 1156/63
Olricus 1186/90
Johannes (1200) 1212/26
Herwicus 1228/42 (1254)
Johannes 1258/1263? (1264)
Bertram 1260/88 (1290)
Otto 1291
Johannes 1295
Otto 1298
(Bruno 1301)
Gerhardus 1320
(Luprandus 1325)
(Gerbertus 1338)
(Heinrich v. Northeim 1352)
Hartmann 1386/91

[15]) Dobenecker III 3138

(Hermann v. Seulingen 1391)	Johann v. Sessen 1505
(Johann Bommel? 1400/08)	Henning Wulff 1505/12
Ernst v. Hagen 1425 (—1441)	Goswin 1512/15
Johannes 1440	Hermann Volbrecht 1515—22
Heinrich (Helmoldt) Barcken 1453	Werner Schmedichen 1522—30
Henning Hartmann ante 1493	Simon Geilharden 1530—34
Johannes Bommel 1493/98	

QUEDLINBURG SS. Wipertus et Jacobus

Quidelinge-, Quiddelen-, Quedelinge-, Kidilingeburg. -borch, Sti. Wigberti, Wikperti.

Civitas in Prov. Sachsen, quondam sedes percelebris abbatiae imperialis canonissarum saecularium. Dioc. Halberstadt, nunc Paderborn.

Praepositura. Perantiqua ecclesia parochialis ad Stum. Jacobum, juxta curiam regiam, circa annum 800 tradita est abbatiae Hersfeldensi O.S.B. Anno 936 ampliata est in ecclesiam collegiatam a sancta Mathilde regina. Inter annos 1139 et 46, mediante Beatrice abbatissa Quedlinburgensi, haec ecclesia tradita est ordini nostro. Primi religiosi venerunt e Cappenberg, vel Scheda.

Saeculo XII formavit ad tempus cum aliquibus praeposituris westfalicis (Scheda, Varlar, Cappenberg. Vide supra) congregationem quandam[16]), sed mox se aggregavit circariae Saxoniae, et subfuit paternitati B.M.V. Magdeburgensis. Canonia, quae habuit ius decimarum super integram civitatem, possedit hospitale, et decem ecclesias incorporatas, nempe: Westendorf, Sülten, Marsleben, Kleinbörnecke, Mecklenfeld, Ekstedt, Brockenstedt, Schmon, Letenstedt. Patrocinium Sti. Wigberti anno 1163 prima vice commemoratur. Saepius quam alibi severa reformatio disciplinae erat necessaria, ut verbi gratia iam anno 1277. Saeculis XIV et XV erat in statu collapsus totalis, sed anno 1451 ab Joanne Busch est reformata.

Anno 1336 in bello, et anno 1525 a rusticis est devastata. Anno 1547 suppressa est ab abbatissa principe. Ecclesia dein facta est lutherana, sed ab anno 1816 est profanata, nunc est horrea. Pulchra crypta a Sti. Wiperti e saeculo nono vero conservatur ut monumentum.

Claustrum cum bonis versum est primo in praedium abbatiae canonissarum, quae ad lutheranismum defecerant, quae etiam tentamina ordinis canoniam anno 1630 recuperandi, frustraverunt. Hodie est possessio privata, sed de antiquis aedibus praeter ecclesiam nihil superest.

---

[16]) cf. Bauermann o. c.

A r c h i v a l i a · Maxima pars archivi superest, et asservatur in St. Arch. Magdeburg.

L i t e r a t u r a : HUGO I 507, II 1171, prob. 727/31 — WAEFELGHEM 203 — LTK VIII 582 — ZAK PAM 13 — DEHIO I 100 — LEDEBUR 58 — J. BAUERMANN, *Die Anfänge der Prämonstratenserklöster Scheda und St. Wiperti in Quedlinburg.* In: JHKSA VII (1931) 236/52 — A. BRINKMANN, *Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Qu.*, in: Kdm. Sachsen, Heft 33 (Berlin 1922) S. 148/71 — A. v. ERATH, *Codex Diplomaticus Quedlinburgensis,* Francofurti 1764 (profert fere omnia diplomata) — GAU, J. H. FRITSCH, *Geschichte des vormaligen Reichsstiftes und der Stadt Qu., 2 Bde., Quedlinburg* 1828/29, I 283 ff — K. JANICKE, *Urkundenbuch der Stadt Qu.*, (Bd. 2 der Gesch. Quellen Sachsen-Anhalt, Berlin 1873/82) passim — F. E. KETTNER, *Kirchen- und Reformationshistorie von Qu. und dessen Klöstern,* Quedlinburg 1710 — S. KLEEMANN, *Quedlinburgische Geschichte,* 10. Aufl. 1927 — H. LORENZ, *Quellen zur Städtischen Verwaltungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte Quedlinburgs vom XV. Jahrh. bis zur Zeit Friedrich des Gr.*, (Bd. 44 der VLF, GSA) 1916 — P. J. MEIER, Die Kirchen in Quedlinburg. Qu. 1932 — G. A. v. MÜLVERSTEDT, Hierographia Quedlinburgensis, ZHarzGA, Bd 2 (1869) H. 3, S. 78/91; H. 3, 58/71 — E. F. RANKE et F. KUGLER, *Beschreibung und Geschichte der Schloßkirche zu Qu. nebst Nachrichten über die St. Wipertikirche,* Berlin 1838 — J. SPITZMANN / K. WEIGEL, *Quedlinburg,* 1936.

S e r i e s p r a e p o s i t o r u m (Janicke, Ledebur)

Bruno 1137
1. Godefridus 1147/50
2. Bruno 1167, 1178?
3. Burkard 1179/87
4. Hermann I. 1188
5. Helenbert 1190
6. Otto 1196
7. Hermann II. 1200
8. Bertold I.
9. Konrad I. 1218
10. Lambert I. 1263/64
11. Hermann III. 1265/66
12. Eckard 1267
13. Friedrich 1268
14. Jakob I. 1271/84
15. Bertold II. 1286/89
16. Bertram 1295
17. Konrad II. 1299
18. Johannes I. 1300
19. Werner 1305/07
20. Gebhard Scherensmed 1307/26 res.?
21. Berthold III. 1321?, 1323/26
22. Nikolaus 1329/32
23. Jakob II. 1334/35
24. Johannes II. 1335/39
25. B. . . . 1345
26. Jordan 1345/72
27. Bernhard I. 1375/85
28. Johann III. Steinbrügge 1399
29. Herbordus 1403
30. Henning v. Ditfurt 1422/24 res.

Heinrich I. v. Reden 1428/36
Hermann IV. Molitor 1447—
Heinrich II. v. Stenford 1455
Bernhard II. Schubuß —1483
(deinde abbas Ilfeldensis)
Laurentius Yburg 1515
Lambert II. Borse 1544
Inseri nequeunt (Ledebur):
Albert v. Lafferde
Johann Mesem
Heinrich Boygel

RATZEBURG B.M.V. et St. Joannes Evangelista

Raceburg, Razis-, Razzis-, Racis-, Racesburg, -purg, -burh.

Hodie parvum municipium prope Lübeck. Ecclesia cathedralis cum claustro est sita in medio lacus in parva insula, quae pertinet ad provinciam Lauenburg (Schleswig-Holstein) Nun dioec. Osnabrück.

Ecclesia cathedralis, fundata est anno 1154 ab Henrico Leone Duce. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Primus Episcopus, simul et Praepositus, erat Stus. Evermodus, qui sicut et successores, Sancti Isfridus et Ludolphus, Ulricus et Wipertus de Blücher, sanctitate et zelo propagandae fidei eminebat. Canonia diu fuit celebris propter disciplinam („carcer ordinis"), quae usque ad annum 1300 circiter erat optima. Ineunte vero saeculo XIV vita communis et paupertas sunt abrogatae[17]). Non tantum canonici, immo et conversi, quorum numerus anno 1308 ad decem est restrictus et qui anno 1372 adhuc administrabant grangias, possederunt proprias domus et pecunias. Parthenon subditus: Rehna. Parochiae capitulo cathedrali incorporatae inter annos 1238 et 1422 sunt acquisitae, nempe: Ratzeburg St. Peter, Neustin, St. Georgsberg, Schlagsdorf, Grevesmühlen, Wismar St. Nikolaus, Wismar St. Marien, Wismar St. Georg, Bergedorf, et Schönberg, ubi episcopi habuerunt castrum, in quo saepius residerunt. Usque ad finem saeculi XIV canonici ipsi has parochias administraverunt, anno 1401, de licentia Sanctae Sedis, hoc commissum est sacerdotibus saecularibus. Status personalis: 1162: 13, 1231: 22, 1261: 15; 1300/30: 24/25, 1372: 14, 1504: 14 canonici. Currente saeculo XIV magis magisque praevalebant ignobiles in capitulo. Ecclesiae cathedrali etiam schola erat adiuncta. Officiales in canonia erant sequentes: Praepositus, qui simul erat archidiaconus, prior, qui a saeculo XV erat „ordinarius loci" et quasi vicarius generalis dioeceseos, thesaurarius, camerarius, scholasticus, infirmarius, structuarius, cantor, succentor, officialis maior (= provisor), et officialis minor.

Saeculis XIV, et praesertim XV paulatim collapsa est disciplina, ita ut canonici habitarent forinsecus in propriis curiis, et officium chori erat commissum aliquibus clericis saecularibus, expresse ad hoc conductis. Anno 1504, tamquam prima ex tribus ecclesiis cathedralibus huius circariae, Ratzeburgensis saecularisata est. Anno 1566 ad protestantismum transiit, et anno 1648 omnino suppressa est. Pulchra ecclesia cathedralis, in stylo romanico, nunc est lutherana, aedificia claustralia supersunt.

[17]) Tamen canonicis non erat permissa cumulatio beneficiorum, id est talium possessio simultanea in aliis ecclesiis cathedralibus vel collegiatis, ut hoc tempore fuit de more.

A r c h i v a l i a : Staatsarchiv Schwerin et Kiel, Ratsarchiv Wismar.

L i t e r a t u r a : HUGO II 599/611 — WAEFELGHEM 205 — LEPAIGE 436/591 — LTK VIII 649 — MUB cf. indicem — LIENHARDT Eph. Hag. 52, 59, 94, 147, 158, 172, 191, 274, 333, 335, 355 — EUBEL I 435, II 243 — STARA in Anal. Praem. 1939 S. 111 f — GOOVAERTS IV 112 186, 231, 248, 249, 278 — SIEBMACHER 16 — BRUNNER 750 — WINTER 168/83 — SCHMALZ cf. ind. I 315 et II 253 — H. BERNHÖFT, *Das Praem.-Domstift Ratzeburg im Mittelalter, Verfassung, Ständisches, Bildung*, Ratzeburg 1932 — BERTHEAU, *Die geschichtl. Entwicklung der ländlichen Verhältnisse im Fsm. Ratzeburg*, JbVMG 79 (1914) S. 71/170. — C. A. ENDLER, *Das Ratzeburger Zehntenregister*, in: „*Mittlgn d. Heimatb. f. d. Fsm. Ratzeburg* XIV (1932) 50/55 XV (1933) 14/15. — P. HASSE, *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden*, 4 Bde., Hamburg/Kiel, 1886/1924, cf. indices — R. HAUPT, *Die Kirchen im Lande Ratzeburg*, in: *Mecklenburg, Monatshefte*, VI (1930) 284/87 — L. HELLWIG, *Entstehung des Bistums R.*, in JBVMG 1906, S. 291/319 — IDEM, *Chronik der Stadt R.*, 2. Aufl. Ratzeburg 1929 — IDEM, *Das Zehntenregister des Bistums R.*, in: JBVMG 1904 S. 291/ 350 — L. HELLWIG, *Das Benediktinerkloster*[19]) *und die ersten 125 Jahre des Bistums und Präm.-Domkapitel in R.*, in: „*Arch. d. Vereins f. d. Gesch. d. Herzogtums Lauenburg*" N.F. VII Heft 2, 1903 — *Kunst- u. Geschichtsdenkmäler des Freistaates Mecklenburg-Strelitz, II. Das Land Ratzeburg*, Neubrandenburg 1934 — J. KÜHLE, *Geschichte des Bisthums Ratzeburg*, T. II, Der Bischof Evermod, Rostock 1876 — F. LAMMERT, *Lauenburgische Geschichte*, Ratzeburg 1932 — U. F. MANECKE, *Topograph.-Histor. Beschreibung der Städte, Ämter . . . . des Hzms. Lauenburg, des Fsms. Ratzeburg . . . ed. W. Dührsen*, Mölln 1884 — G. MASCH, *Geschichte des Bms. Ratzeburg*, Lübeck 1835 — J. H. NEUENDORFF, *Die Stiftsländer des ehemal. Bms. Ratzeburg*, Rostock 1832 — v. NOTZ, *Der Dom zu R.*, R. 1932 — Fr. SCHMIDT, *Die Domschule zu R.*, Schönberg 1928 — J. STEENBERG, passim — J. STOPPEL, *Die Entwicklung der Landesherrlichkeit der Bischöfe von R. bis zum Ausgang des 14. Jahrh.: Mecklenb. Strelitzer Geschichtsblätter* III (1927) VIERECK, *Geschichte der Bischöfe Petrus, Ludolph und Friedrich v. Ratzeburg (1235/57)* Rostock 1880 — E. J. v. WESTPHALEN, *Diplomatarium Raceburgense* in *Monumenta inedita Rerum Germanicarum praecipue Cimbricarum et Megapolensium*. (Lipsiae 1739/45) II. col. 1983 — WITTE, *Zur Vorgeschichte der Umwandlung des Ratzeburger Domkapitels in ein weltliches Stift*, in: *Mittlgn. des Altertumsver. f. d. Fsm. Ratzeburg*, II, 2 Mai 1920 — De B. Evermodo, in AA. SS. 17. feb., III 45/50 — De B. Isfrido, ibidem 15 jun., II, p. 1089 — De B. Ludolpho, ibidem 29 mart., III 793/ 94.

S e r i e s e p i s c o p o r u m (Masch, Kunstdenkm.)

Omnes praeter Wipertum († 1367) erant ex ordine, et omnes praeter S. Isfridum canonice electi e capitulo.

1. S. Evermodus 1154—78
2. S. Isfridus 1178—1204
3. Philipp 1204—15
4. Heinrich I. 1215—28?
5. Lambertus 1228
6. Gottschalk 1229—35
7. Petrus 1236
8. S. Ludolph I. 1236—50
9. Friedrich 1250—57
10. Ulrich v. Blücher 1257—84

[19]) Vix est probabile, hoc monasterium O.S.B. umquam extitisse.

11. Konrad 1284—91
12. Hermann v. Blücher 1291—1309
13. 13. Marquard v. Jesow 1309—35
14. Volrad v. d. Dorne 1335—55
15. Otto v. Gronow 1355—56
16. Wipert v. Blücher 1356—67
17. Heinrich II. v. Wittorp 1367—88
18. Gerhard v. Holtorp 1388-95
19. Detlev v. Parkentin 1395-1419
20. Johannes I. v. Trempe 1419-31
21. Pardamus v. d. Knesebeck 1431-40
22. Johannes II. Proel 1440-54
23. Johannes III. Preen 1454-61
24. Ludolph II. Roseburg 1461-66
25. Johannes IV. Stalkoper 1466-79
26. Johannes V. v. Parkentin 1479-1511
27. Heinrich III. Bergmeyer 1511-24
Ultimi duo episcopi (1524-66) non fuerunt ex ordine.

R E H N A B.M.V. et St. Elisabeth

Rene
Municipium inter Schönberg et Gadebusch, Mecklenburg-Schwerin, Dioc. Ratzeburg, nunc Osnabrück.

Parthenon fundatus inter annos 1230 et 36 a canonico (O. Praem?) quodam Ernesto, et Sto. Ludolpho episcopo Ratzeburgensi, pro monialibus O.S.B. Anno 1237 confirmatio pontificia pro hoc ordine. Ineunte saeculo XIV moniales transierunt ad ordinem Praemonstratensem, anno 1319 primo authentice ut tales occurrunt. Asceterium erat locuples, et possedit ecclesias sequentes: Vietlübke, Grambow, Lübsee, Wedendorf et Rehna. Praepositus, quem libere eligendi jus habuerunt moniales, erat archidiaconus. Primo nobilitas praevaluit in hoc parthenone, in quem immo intraverunt ducissae Mecklenburgenses, postremo vero et patricii cives. Anno 1398 certe adhuc pertinuit ad ordinem, cui vero saeculo sequenti iterum est alienatus, et vestes nigrae albis sunt substitutae, praepositi erant dein e clero saeculari, et moniales erant, ut saepius in Germania septentrionali, coram Sancta Sede ordinis Sancti Benedicti, de facto vero canonissae saeculares. Anno 1552 suppressum est, ecclesia nunc est parochialis protestantium, in monasterio sunt varia officia publica.

A r c h i v a l i a : Staatsarchiv Schwerin.

L i t e r a t u r a : HUGO II 635 — WAEFELGHEM 205 — ZAK PAM 44 — STARA in Anal. Praem. 1939, 112 — MUB Nr. 453, 467, 471, 575, 1193, 1870, 3150, 3153, 3381, 3398, 3542, 4193, 5420, 7793, 8058, 8736, 8746, 10590 — SCHMALZ I 216 — J. BELTZ. *Kloster Rehna und seine Mühlen*, in: *Gadebusch-Rehnaer Zeitung* LV (1934) Nr. 196 — LISCH in JbVMG X (1845) 180/82, XV (1850) 287/305, XX (1855) 333/57, XLII (1878) 153/57 — Cf. ibidem V 214/18, VII B 62, 71 — PRESS, *Rehna in Mecklenburg*, Rehna 1933 — SCHLIE, *Kunst- und Geschichtsdenkmäler, Mecklenburg-Schwerins*, II 423/46 — H. SCHREIBER, *Rehna als Dorf, Kloster und Stadt*, Rehna 1903.

S T A D E St. Georgius

Stada, Stadium, Statha, Sankt Jürgen tho Stade.

Civitas prope Hamburg, Prov. Hannover, Dioc. Bremen, nunc Hildesheim. Vitetur confusio cum abbatia Sti. Joannis in eadem civitate, quae erat O.S.B.

Praepositura, fundata anno 1132 a Rudolfo II. comite Stadensi, et matre eius Ricarda. Filia B.M.V. Magdeburgensis. Hartwicus, fundator canoniae Jerichoviensis, qui deinde archiepiscopus Bremensis est factus, hac in canonia sepultus erat. Omnes ecclesiae parochiales in civitate praeter unam erant ei incorporatae: nempe Sti. Willehadi, et SS. Cosmae et Damiani. Alias non habuit. Circa annum 1300 fundavit scholam florentem. Videtur fuisse arcta in relatione cum Neerlandia, unde venit semper pars religiosorum eius.

Paulo post annum 1527 religio catholica est abolita in civitate, et pars communitatis Sti. Georgii erat de ferventissimis asseclis lutheranismi. Monasterium factum est deinde „Schola Sti. Georgii". Annis 1628/32 iterum habitatum est a canonicis ordinis. Ecclesia, quae erat gothica, iam anno 1570 erat collapsa et partim demolita, sed anno 1659 pro mercatoribus anglis, in civitate commorantibus, est restaurata. Quibus profectis omnino collapsa est, et anno 1698 disparuit. Aedes claustrales anno 1768 igne combustae sunt, et loco earum novum gymnasium est erectum, ideo de antiqua canonia ne lapis quidem subsistit.

A r c h i v a l i a : Staatsarch. Hannover (45 diplomata 1207—1565).

L i t e r a t u r a : HUGO I 725, prob. 591/92 — WAEFELGHEM 225, 380 — HOOGEWEG Nieders. 119 — MITHOFF V 102 — WINTER 4 — BRUNNER 728 — LTK IX 762 — JOBELMANN, *Geschichte der Stadt* Stade, St. 1897, S. 86 ff — W. WITTPENNING, *Heimatkunde von Stade*, Bremen 1909 — M. BAHRFELDT, *Versuch einer Geschichte der Stadt St.*, Stade 1869/74 — KRAUS, *Der letzte Convent zu St. Georg in Stade. Aus dem Verzeichnis der Bremischen St. Antoniusgilde*, in: *Stad. Arch.* I (1862) S. 147/58 — IDEM, *Die Pröpste von St. Georg in Stade*, ibidem II (1864) 177 ff — IDEM, *Nachträge zu den Pröpsten von St. Georg in Stade und von Himmelpforten, und den Äbtissinnen von Lilienthal*, ibidem II (1864) S. 152/82 — IDEM, *Drei Urkunden zur Geschichte des Georgsklosters und des Zevener Hofes zu Stade*, ibidem III (1869) S. 263/69 — J. M. LAPPENBERG, *Hamburger Urkundenbuch* (Hambg. 1842/ 1911), I S. 155 — J. LUNECKE. *Die Reformation der Stadt Stade*, im „*Vaterländ. Archiv*" 1842, S. 51 — O. H. MAY, *Regesten der Erzbischöfe von Bremen, Hannover* 1937, Nr. 776, 830, 926, 1066, 1172, 1198, 1325. Cf. indicem p. 461 — W. MEYNE, *Stader Holzplastiken des 51. Jahr.* 1931 — H. SUDENDORF, *Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge von Braunschweig und Lüneburg* (Hann. 1859/83) I 8, II 324 — H. WOHLTMANN, *Stade und sein Gymnasium* (continet 1. ab eodem: *Das Stader Gymnasium im Wandel der Zeiten*, p. 5/51, et 3. A. DE LA CHAUX, *Der Besitz des St. Georgsklosters um die Mitte des 14. Jahrh.*, S. 61/74, Stade 1929 — H. WOHLTMANN, *Vergangenheit und Gegenwart in Stade*, 1. Aufl. 1928, 2. Aufl. 1948, cf. recensionem in Anal. Praem. 1949 p. 111/13.

Series praepositorum (Kraus)

Alebrand 1° 1220/21
Folkward 1225
Alebrand 2° 1226
Gerhard 1238/58
Heinrich 1269/72
Ludolf 1284/98
Nikolaus Sand (de arena) 1315/40
Willekin 1347/79
Johann 1388/97
Johann Preen 1426
(idem ac praecedens?)
Johann Seebeck 1433
Heinrich v. Helvensen 1464
Johann de Validis 1488
Hermann Steffens 1495
Peter Steinwigk 1502/09
Heinrich v. Utrecht 1517
Heinrich Meier 1533
Jakob v. Utrecht 1541/43

THEMENITZ

Dioc. Brandenburgensis (secundum omnes antiquos catalogos), Havelbergensis (sec. Wentz).

De hac praepositura, scimus tantum, eam saeculo XIII extitisse, et secus nihil. Citatur in omnibus catalogis saeculi XIII et XIV, in quibus circaria Saxoniae adducitur. Memoratur in diplomatibus annorum 1224, 1293 et 1295. Hoc anno 1295 in indice canoniarum, quae ad expensas pro itinere ad capitulum Generale contribuunt, desideratur tamen, nec invenitur in indice „ecclesiarum exemptarum" eiusdem temporis. Citatio eius in diplomate anno 1424 videtur esse copia privilegii longe anterioris.

Videtur ergo fuisse domus satis tenuis, quae currente saeculo XIV probabiliter interiit. Situs eius usquedum definiri non potuit.

Afferunt auctores varias hypotheses ad solutionem huius problematis: 1) Temnitz erat vicus quidam, seu suburbium, vel saltem via civitatis Brandenburgensis, ubi et conventus Fratrum Praedicatorum situs erat (JbHVBr. XXXII/III, 1901, p. 97)[1]). Sie hoc probari potest, haec canonia est quasi praecursor praepositurae B.M.V. in Harlungerberg, saeculo XV fundatae Tunc fuit probabiliter, sicut et illa, filia ecclesia cathedralis Brandenburgensis. Quidquid sit, de mera translatione canoniae Themenitz in Montem Harlungi certe loqui nequimus.

2) Loca sequentia, similis nominis, exstant in Saxonia:

Temnitz prope Rossow auf der Lize (MUB IV, Index) -Domenitze, ecclesia parochialis in dioecesi Ratzeburgensi, -regio fluminis Dömnitz in der Priegnitz (Hauck IV 5 1025, Wentz, Übersichtskarte 17). Sed haec loca non sunt intra fines dioceseos Brandenburgensis, ad quam pertinuisse, in fide antiquorum catalogorum, est probabilius, nisi forte excavationes in hisce locis rem possent elucidare.

---

[1]) Confer ad hanc hypothesim Bormann/Hertel (v. Supra ap Magdeburg) p. 72 et G. Sello in 22. Jahresber. des Altmärk. Vereins zu Salzwedel, 1888, p. 32.

Literatura: MUB III 2343 — G. S. Brandenb. I 2, 247 — WAEFELGHEM 241 — ZAK PAM 46 — HUGO II 949 — BACKMUND, Neuere F. 77/78.

DUBIA

FREDELSLOH B.M.V. et St. Blasius

Krs. Einbeck, Hannover, Dioc. Mainz, nunc Hildesheim. Fundatum est hoc coenobium anno 1130 pro canonicis O.S.A.Ab anno 1146 est monasterium duplex, quod mansit usque 1296, dein moniales tantum. (Grote 158)

An umquam, et in quantum ad breve tempus circa annum 1146 forsan fuerit ordinis nostri, elucet e sequenti.

HILWARTSHAUSEN B.M.V. et St. Stephanus

in districtu Münden ad Visurgim, Hannover, Dioc. Mainz, nunc Hildesheim. Canonia sanctimonialium, ut videtur, saecularium, fundata anno 1000 vel ante. Circa annum 1140 mutata est in monasterium duplex ordinis canonicorum Ord. Sti. Augustini, et tentamen tunc est factum introducendi in eo disciplinam Praemonstratensem. Hic conatus factus est a superioribus ecclesiasticis (episcopo?) Probabiliter eo consilio, ut canoniam usquedum saecularem arctius regulae Sti. Augustini conjungerent. Unicum quidem testimonium authenticum huius rei est factum, quod anno 1150 de rogatu abbatis generalis Praemonstratensis Conradus praepositus de Hilwartshausen est amotus, et Bertrandus praepositus de Fredelsloh illi substituitur.

Res est paulum ambigua. Abbatem quendam generalem negotiis alicuius monasterii valde remoti neque ordini eius de jure aggregati se immiscere verisimile non est. Eum vero statuere, ut canoniae cuidam sui ordinis superior ex alio ordine imponatur, adhuc minus credibile dici potest.

Neque enim argumenta exstant authentica — nisi historiam supra allatam ut tale habeamus — quae probarent, canoniam Fredelsloh umquam fuisse secutam normam et consuetudinem Praemonstratensium. Atqui mirum quoque nobis videtur, hanc demissionem praepositi de Hilwartshausen fuisse peractam „de rogatu" abbatis generalis. Si jurisdictio illius in has canonias fuisset plena, profecto absque dubio iussisset.

Me judice res inde tantummodo intelligi potest: quod, medio saeculo XII discrimen inter utrumque ordinem, quorum junior est reformatio senioris, nondum tali modo fuerit exaratum, probabiliter nostro in casu transgressus canoniae Hilwartshausen (forsan etiam illius de Fredelsloh)

ad ordinem Praemonstratensem vel a zeloso quodam superiore intentus, vel ab auctoritate altiore fuerat jussus vel commendatus, sed a resistentia sanctimonialium erat impeditus[19]). Probabiliter praesertim Conradus praepositus aggregationi commendatae restitit, et abbas generalis animum promptiorem sibi exspectabat in persona praepositi Bertrandi.

Quidquid sit, tentamen frustratum est, et ambo canoniae ordini suo Augustiniano manserunt fideles, et floruerunt in illo usque ad saeculum XVI.

Archivalia: Staatsarch. Hannover.

Literatura: Fontes ordinis nesciunt. — W. BERNHARDI, *Konrad III Jahrbuch d. Deutschen Geschichte)* Leipzig 1883, I 280 — BRENNEKE, *Geschichte des hannoverschen Klosterfonds*, Hann. 1929, S. 44/45.

NEUNDORF

prope Gardelegen (Altmark) Dioc Magdeburg. Parthenon, de quo praeter existentiam nihil scitur. Secundum Repertorium Germanicum III 120,387 anno 1413 ibi fuerunt moniales O. Praem. Sed videtur esse confusio cum Naundorf (Kreis Allstedt, Thuringia), asceterio O. Cist.

Deficientibus omnino documentis hoc problema vix umquam elucidari poterit.

PRAETERMISSA

ABBIO

Secundum Hugo I 121 filia de Tumetolph, Circaria Saxonia. Revera idem est quam Vä in Circaria Daniae, quod de facto fuit filia de Tumetolph-Tommarp, et quod in antiquis catalogis (v. g. Ninivensi) etiam Auue nuncupatur. Cf. Backmund, Circaria Daniae et Norvegiae, in Anal. Praem. 1948, p. 110.

ALTSTRELITZ

Mecklenburg, dioc. Havelberg. Secundum Grote p. 14, anno 1366 fuit ecclesia cathedralis simul et collegiata (sic! „Domcollegiatstift") ordinis Praemonstratensis. Reapse semper erat ecclesia collegiata, cf. G. S. Havelberg p. 255.

GLORIADEI

„sive Lorf", secundum Hugo I 745 canonia, fiilia de Gottesgnaden. Quem sequuntur Waefelghem 97 et alii. Revera numquam extitit, videtur esse „saga", vel fabula vulgaris (G. S. I 3, Leitzkau)

[19]) Habemus in historia ordinis casum analogum in Zyfflich de quo vide supra apud circariam Westfaliae.

IMBRIA

Secundum Lairuelz p. 419 quem sequitur Hugo I 873, et catalogum Scheftlariensem fuit ecclesia cathedralis in Saxonia. Lairuelz addit „in dioecesi Chominensi". Quam contradictionem iam reprehendit Waefelghem p. 124. Numquam existebat talis ecclesia. Forsan est traductio litteralis pro „Regenensis ecclesia" (= Riga). Germanice enim Regen idem est ac imbria. Tale quid, nobis potius iocum sapiens, saepius evenit medio aevo.

LINDOW

Prope Ruppin, Dioc. Havelberg, nunc Berlin, Prov. Brandenburg. Samuel Lenz historicus parum fide dignus, in libro suo „Diplomatische Fortsetzung ... von Fr. Lucae Graffen Saal" (Halle 1751) p. 124 primus et unicus praetendit hoc asceterium fuisse O. Praem, absque ulla probatione. Eum secuti sunt, omittentes criticam inquisitionem, auctores quam plures usque hodie. Revera fuerunt ibi canonissae saeculares, quae, cum haec species apud Sanctam Sedem minus esset grata, se coram illa „moniales Sti. Benedicti" esse praetenderunt. Ab unico tantum diplomate hoc probatur quidem, et rationes quas adducit Wentz in G. S. Havelberg 287 sq., quod de jure Lindow fuisset O. Cist, videntur mihi minus probabiles.

Lindow fundatum est inter annos 1230 et 40, et suppressum anno 1552

Literatura: RIEDEL CDBr IV 439 — WAEFELGHEM 151 — ZAK PAM 46 — Cf. BACKMUND, *Neuere Forschungen* p. 78 — W. NEUMANN, *Die Klöster Zehdenick und Lindow*, 1935.

LINOMA

Secundum Lairuelz p. 419 et catalogum Scheftlariensem ecclesia cathedralis in Saxonia. Reapse est falsa lectio pro „Riga in LIUONIA ecclesia cathedralis", quod ex catalogo Windbergensi clare apparet. Gothicis enim litteris Liuonia et Linoma sunt simillima, et hoc in casu aliquis copiator elenchi, geographiae penitus ignarus, Livoniam loco Rigae habuit pro ecclesia cathedrali.

LÜBECK

Ecclesia cathedralis in Germania, mari Baltico adiacens. Secundum Hugo II 85 fuit O. Praem, quod vero habet a Lairuelio tantum, apud quem (p. 419) sicut in catalogo Scheftlariensi (Lubich) ut ecclesia cathedralis ordinis citatur. Goovaerts IV 141 hac de re theorias omnino devias exponit. Revera Lübeck numquam fuit capitulum regulare (LTK

VI 668). Probabiliter est falsa lectio pro Liezeke (Leitzkau), vel etiam pro Livonia, de quo vide supra sub praecedenti.

MIDLUM-NEUENWALDE

Asceterium in terra Wursten, Prov. Hannover, Dioc. Bremen, nunc Osnabrück. Fundatum anno 1219 in Midlum, et quidem, ut apparet ex instrumento fundationis, pro monialibus OSB. (cf. Rüther, Urkundenbuch des Klosters Neuenwalde, 1905) Alii, ut Zeppenfeldt in Vaterl. Arch. 1825 II 233ff, et Mithoff V p. 14, 66 et 70, loquuntur de parthenone Cisterciensi pro anno 1223 (?), quod vero a Rüther disputatur. Nullum omnino diploma probat hunc parthenonem umquam pertinuisse ad ordinem nostrum, cui primo attribuit eum Hoogeweg, (Niedersachsen p. 16) et quod absque critica transsumpsit ab eo Metzler in LTK VII 501.

Anno 1282 translatum est in Wolde (Neuenwalde), et postremo fuit canonissarum saecularium. Cf. Backmund, *Neuere Forschungen* 74.

MILDENSEE

in parochia Pötnitz, Anhalt, Dioc. Halberstadt. Brunner, et Zak, et illos sequens Waefelghem p. 167 hanc ecclesiam vindicant ordini nostro. Reapse, ut probavimus in articulo „Neuere Forschungen" in Anal. Praem. XV (1939) p. 74/75 ab initio erat collegiata, ante annum 1200 ab abbatia Nienburg O.S.B. fundata. Praepositus eius erat semper canonicus ecclesiae cathedralis Magdeburgensis, et archidiaconus. Retento nomine Mildensee haec collegiata anno 1233 translata est ad ecclesiam Sti. Viti in Nienburg.

Fundatio huius ecclesiae collegiatae videtur esse compositio in processu quodam de iurisdictione inter capitulum cathedrale Magdeburgense et abbatiam imperialem Nienburgensem. Praepositi de Mildensee, tamquam „canonici Magdeburgenses" saepius occurrunt inter testes ad calcem diplomatum, una cum praepositis ordinis (de Leitzkau, B.M.V. Magdeburgensi et Kölbigk), ita ut apparere posset, eos fuisse Praemonstratenses de conventu B.M.V. Magdeburgensis. Inde erronea attributio auctorum supradictorum.

Literatura: STENZEL, *Wanderungen zu den Kirchen Anhalts im Mittelalter*, in MVAGA 1883 III 423 — IDEM, *Der Konvent Mildensee*, ibidem 1893.

NAUMBURG

Ecclesia cathedralis in Germania, Saxonia. Meisenzahl in suo opere „Das Prämonstratenserstift Veßra" p. 37 falso attribuit eam ordini no-

stro. Probabiliter hac de causa, quia Wichmannus quidam canonicus ordinis Praem. anno 1148 factus est episcopus Naumburgensis. (Cf. LTK VII 457/58)

N I E N B U R G St. Vitus

Anhalt, prope Bernburg. Dioc. Halberstadt. Ecclesia collegiata, eo translata e Mildensee, de quo vide supra. Waefelghem p. 179 eam expresse adducit, confundendo eam cum abbatia imperiali B.M.V. in eodem loco, quae fuit tamen O.S.B. (Cf. LTK VII 559).

O L D E N B U R G

Multi errores orti sunt hac de re ex falsa lectione antiquorum catalogorum. Est quidem oppidum huius nominis prope Lübeck, ubi primo fuerat sedes episcoporum Lubecensium, sed numquam habuit aliquid commune cum ordine nostro. Indicibus bene comparatis, potius credimus Aldenberg, quod revera apud Lairuelium p. 419 et in catalogo Scheftlariensi (Alberberch) adducitur inter cathedrales ecclesias ordinis in Saxonia, esse corruptelam pro Havelberg, eo magis, quod illa in Scheftlariensi catalogo desideratur. „Oldenburg, moniales, filia B.M.V. Magdeburgensis", quod adducit catalogus Lepaige et post illum Hugo II 437, et Waefelghem 185, est aperta confusio cum asceterio Altenberg in circaria Westfaliae. Probabiliter copiator quidam, mirans de Aldenberg-Alberberch filia B.M.V. Magdeburgensis, quam loco Havelbergae invenerat in aliquo indice, sciens alicubi exstare asceterium huius nominis, apposuit inter Altenberg et „filia B.M.V." etc. verbum „moniales", quam interpolationem tertius copiator absque critica transsumpsit.

R I L Z M A D U M

Apud Lairuelz p. 419 una ex illis mysticis ecclesiis cathedralibus Saxoniae. Iam Hugo II 673 rogat de illa: „Ubi gentium?" Catalogus Scheftlariensis habet „Ritzmadu". Nil aliud esse potest quam falsa lectio pro Ratzeburg.

W E I D A

Secundum Hugo II 1161, Waefelghem 318 (sequentes catalogum Lepaige) haec esset canonia in dioecesi Brandenburgensi. Revera est municipium in Thuringia, in dioecesi Naumburgensi, juxta quod sita erat canonia Mildenfurt, quae saepius etiam „Weida, Wida" appellabatur.

Fundatio non perfecta.

AHRENSBÖCK

In principatu et dioecesi Lubecensi, non longe ab illa civitate. Anno 1386 Adolphus comes Holsatiae, et Jacobus Krumbeck, canonicus ecclesiae cathedralis in Lübeck, statuerunt fundationem asceterii Ord. Praem. in Ahrensböck. Quod asceterium erigendum dotavit canonicus Krumbeck in testamento suo anno sequenti. De licentia Ducis Gerardi tamen monasterium anno demum 1397 est fundatum, et quidem pro Carthusianis (Kochendörffer, Schleswig-Holsteinisches Klosterbuch, 1923, p. 358/59).

Probabiliter Circaria Saxonia recusavit parthenones accipere, et aliae circariae nimis longe distabant.

CIRCARIA SLAVIAE

Complectebatur circaria ista antiquum ducatum Pomeraniae, qui saeculo XII adhuc a Slavis fuit inhabitatus. Duas abbatias et duo parthenones tantum habuit, quae omnia in Diocesi Caminensi (Kammin) fuerunt sita.

Ordo noster per ipsum fundatorem in Germaniam Septentrionalem fuit transplantatus (vide sub Circaria Saxoniae). Monasteria ibidem intra fines metropoleos Magdeburgensis fundata, ac eorum fundationes filiales initio omnes Circariae Saxoniae adhaeserunt. Sed mox canoniae pomeranae, et domus magis distantes iurisdictioni illius circariae se subtraxerunt, ac in obedientiam Abbatis Generalis sunt reversae. Initium fecit canonia Usnamensis, seu Grobe in Pomerania. Praepositus Walterus de Grobe iam anno 1184 a Circaria Saxoniae defecit. Insidiae ac dissensiones politicae iam tunc causa huius separationis fuerunt. Quae seiunctio postea fuit perfecta, dum Sigwinus Episcopus Camminensis studeret iurisdictioni archiepiscopi Magdeburgensis se subtrahere, quod anno 1217 a Sancta Sede vere impetravit. Sigwinus ille consultor fuit Ducis Pomeraniae in secunda fundatione. Canonici huius fundationis haud ex monasteriis Saxoniae prope sitis, sed e longinqua Frisia anno 1208 fuerunt advocati. Duces nempe Pomeraniae tunc temporis adhuc mere Slavi, aegre tulerunt potentiam archiepiscoporum Magdeburgensium, quia illi iam a tempore Sancti Norberti germanisationi illius regionis faverunt.

Dum vero aliae canoniae, quae initio ad circariam Saxoniae spectabant et postea propter nimiam distantiam ab ea defecerant ut Arnstein, Vessra et Ilfeld, mox aliis Circariis se aggregaverunt vel novam formaverunt, duae canoniae pomeranae, propter res politicas potius quam propter distantiam a Saxonibus seiunctae, sibimetipsis fuerunt derelictae. Symbolum separationis Pomeranorum a Saxonibus statim fuerunt introductio dignitatis abbatialis loco praepositorum, quos Saxones semper retinuerunt, et admissio monialium, a quibus illi abhorruerunt. Cum vero ordo saeculo XIII in circarias fuerit divisus, e pomeranis canoniis formata est „Circaria Slaviae". Catalogorum omnium antiquissimus, Ninivensis I (1234/40) eam expresse et segregatim adducit. Designatio

„Slavia" tunc temporis quidem communis erat pro Pomerania hodierna, sed nihilominus aliquo modo innuit, separationis causam fuisse sensum nationalem Slavorum, qui nequidem diocesibus germanicis participare voluerunt. Anno nempe 1308 canonia Grobe altera vice est translata, ea de causa, ne amplius in territorio episcopi Havelbergensis esset sita.

Videtur vero existentia huius circariae fuisse theoretica. Secundum peritos auctores (v. g. Hoogeweg) constat, canonias Grobe et Belbuck numquam ullam unionem circarialem inter se habuisse, et ex archivis earum, partim sat amplis, nullo modo patere illam circariam umquam extitisse. Atqui scimus ambas canonias frequentes relationes semper habuisse cum circariis Ilfeldiae et Bohemiae, praesertim vero cum Circaria Daniae. Tommarp diu fuit sub paternitate abbatiae Usnamensis, et Belbuck primo fundata est ex Lundis. In „relicto" visitationis Circariae Daniae, quam instituerat Laurentius abbas de Pudagla anno 1443, ille nuncupatur „Visitator in Circariis et partibus Slaviae Daciae et Norvegiae". 1) Inde apparere videtur Slaviam et Norvegiam ut proprias circarias tunc fuisse consideratas, sed propter paucitatem domuum cumulative semper cum Circaria Daniae fuisse administratas.

Catalogus Le Paige loquitur de Circaria Sti. Andreae et Slavoniae, et bis adducit canonias pomeranas. Lairuelz et Hugo sequuntur hanc denominationem omnino falsam, ac mira fabulantur de canoniis Slaviae, multiplicando numerum earum. Clare apparet ceteroquin e comparatione antiquorum catalogorum, parvas circarias semper periculum incurrisse, quod descriptores superscriptiones earum per errorem saepius negligentes, eas aliis circariis falso agglutinaverunt. Hoc Circariae Slaviae in Catalogo Le Paige bis factum est. Prima vice coniuncta est cum Circaria Sti. Andreae, quae revera e sola abbatia Fernensi in Scotia constitisse videtur, ac secunda vice Circaria Westfaliae fuit appensa. Catalogi Tongerloensis, Hilgentalensis et Ninivensis II, qui ultimus minuta magni momenti praebet de vicissitudine paternitatis abbatiae Usnamensis, ambas canonias pomeranas adducunt sub voce „In Sclavia", omissa denominatione Circariae. Solus Hilgenthalensis adducit et ambo asceteria Stolp et Treptow.

Quidquid est, positio iuridica harum canoniarum in ordine non videtur fuisse omnino clara. Ambae, Grobe-Pudagla-Usnam et Belbuck, fuerunt spectabiles et insignes. Tota Circaria saeculo XVI interiit, ac pauca tantum rudera de domibus eius subsistunt. Aliter est de documen-

[1]) Hoc „Relictum" publicatum est in opere „Repertorium Diplomaticum Regni Danici Medievalis" III (Hafniae 1906) pp. 619/21, et in Anal. Praem. XXIV (1948) pp. 111/14.

tis. De Grobe superest considerabile archivum, ac etiam de aliis domibus historia satis est documentata. Plures historici in eam exarandam insudarunt, praesertim nostris diebus H. Hoogeweg, ita ut relative bene de illa simus instructi.

FONTES

CPD — K. F. HASSELBACH - J. G. KOSEGARTEN, *Codex Pomeraniae diplomaticus* (Greifswald 1862).

PUB — R. KLEMPIN - H. FRIEDERICHS, *Pommersches Urkundenbuch* 7 voll.) Stettin 1868/1934.

LITERATURA

historica de hac provincia est uberrima. Praecipua ex ea tantum volumus eligere:

Kdm. Pom. — *Bau -und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*, Stettin 1881 ff.

F. W. BARTHOLD, *Geschichte von Rügen und Pommern*, 4 voll, Hambg. 1839/45.

BERGHAUS, *Landbuch von Pommern und Rügen*, Anklam 1865 ff.

H. HEYDEN, *Kirchengeschichte von Pommern*, 2 Bde., Stettin 1937/38.

H. HOOGEWEG, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, 2 Bde., Stettin 1924/25 (cf. recensionem in Anal. Praem., II 310, et VI 443).

R. KLEMPIN, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns zur Zeit Boguslaus X.*, Berlin 1859.

O. PLANTIKO, *Pommersche Reformationsgeschichte*, Greifswald 1922.

M. RANGO, *Scriptores varii de originibus Pomeraniae*, Kolberg 1684.

W. v. SOMMERFELD, *Geschichte der Germanisierung des Herzogtums Pommern oder Slaviens bis zum Ablauf des 13. Jhs.*, Leipzig 1896.

J. STEINBRÜCK, *Die Klöster in Pommern und den angrenzenden Provinzen*, Stettin 1796.

M. WEHRMANN, *Geschichte von Pommern*, 2 Bde. 2. Aufl., Gotha 1919/21.

W. WIESENER, *Geschichte der Christlichen Kirche in Pommern zur Wendenzeit*, Berlin 1889 (de ordine nostro pp. 37 sq.)

WUJA, *Historia Episcopatus Camminensis*, in: J. P. v. LUDEWIG, *Novum Volumen Scpritorum rerum Germanicarum* (Frankfurt/Leipzig 1718) II 584.

BS — *Baltische Studien*. (Hsg. von der Gesellschaft f. Pomm. Geschichte u. Altertumskunde, Stettin 1832 ff, Neue Folge seit 1897).

MGPG — *Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte*, Stettin 1887 ff.

Confer apud circariam Saxoniae: WINTER.

BELBUCK SS. Petri et Pauli

Bealbog, Belboc, -boch, -bog, -bouch, -buc, -buch, -bug. Castrum Sti. Petri (non vero Spei, ut Lairuelz falso legit)
prope Treptow in Pomerania, Dioc. Kammin.

Abbatia, fundata inter annos 1176 et 83 a Casimiro Duce Pomeraniae, et uxore sua Anastasia in quodam vetusto sanctuario pagano (Belbog, slavice: deus albus), filia abbatiae SS. Trinitatis Lundensis. Sed fundatio non successit, mox canonici in Sueciam reverterunt. Denuo fundata est Belbuck anno 1208, quo venit nova turba religiosorum e Mariengaarde in Frisia.

Abbatia, quae fuit „nobilitate, opibus, praeeminentiis insignis apud Pomeranos", pertinuit usque ad annum 1224 ad Circariam Saxoniae. Asceteria dependentia: Treptow St. Nicolaus et Stolp St. Nicolaus. Parochiae incorporatae: Treptow B.M.V. cum pluribus vicariis, Behlkow, Karnitz, Kienow, Dargislaff, Gützlaffshagen, Langenhagen, Wachholzhagen, Wischow, Großzapplin, Zarben, Zedlin. Iam saeculo XIII abbatia fuit ditissima. Anno 1500 possedit 32 vicos, abbates erant infulati. Anno 1328 24 canonici et 9 conversi in domo fuerunt praesentes. Proposita fundationis novae canoniae in Dramburg et translationis sedis episcopalis Camminensis in abbatiam Belbuck (1332) non fuerunt exsecuta. Ultimus abbas Joannes Baldewin seu Boldewan anno 1517 in canonia fundavit seminarium, cuius rector fuit famosus ille assecla Lutheri, Bugenhagen, qui vero non fuit membrum ordinis, ut quidam falso asserunt. Abbas ac maior pars conventus Lutheranismo statim adhaeserunt, qua de causa canonia iam anno 1521 a Duce Pomeraniae, tunc adhuc catholico, fuit suppressa. Anno 1536 iam fuit inhabitata ac collapsa, anno 1560 integre combusta est praeter turrim, quae anno 1616 etiam corruit. Duobus saeculis sequentibus ultima rudera disparuerunt.

Archivalia: Archivum fere totum periit incendio anni 1560, reliqua inveniuntur in Arch. Status in Stettin (37 diplomata, ac matricularium continens copias 82 diplomatum ex annis 1180—1448).

Literatura: HUGO I 247, 497, prob. 196/200 — WAEFELGHEM 25, 373 — GROTE 37 — CDP 29, 86, 113, 148, 164 — LTK II 119 — HIRSCHING 324/26 — LIENHARDT *Eph. Hag. Auct.* 15, 30 — BRUNNER 723 — HOOGEWEG I 13/91 — RANGO 233 ff — STEINBRÜCK 7/13 — WIESENER 225/29 — WINTER 213/14 — GOOVAERTS I 94, IV 22/24 — H. BOSSE, *Das Kloster B. b. Treptow,* in: *„Unser Pommerland"* XVI (1931) 96/106 — BRUMMER, *Das Kloster Belbogb. Treptow a. d. Rega,* in BS IIa (1883) S. 3 ff — J. BUGENHAGEN, *Pomerania* (ed. O. HEINEMANN, in: *Quellen zur pommerschen Geschichte* IV, Stettin 1900) 139 ff — A. HEINTZE, *Geschichte der Stadt Treptow* (Orig. MS. anni 1653 in Arch. Munic. Treptow) ed A. GIRGENSOHN, Treptow 1906 — Kdm. Pom. XI Krs. Greifenberg (1914) S. 22/26 — W. PAAP, *Das Kloster B. um die Wende des 16. Jahrhunderts,* in BS XVI, S. 3/73 (Stettin 1913), Dissert. Greifswald 1912 — A. SIMONIS, *Die Gründung*

der deutschen Stadt Treptow, Tr. 1909 — M. v. STEINKELLNER, *Aus der Vergangenheit der Stadt Treptow und ihrer Umgebung*, Stuttgart 1889 — WEHRMANN in BS, NF VIII 133 — WUJA 548 — PUB cf. registra — ZAK in Anal. Praem. VI 1930 443/44 — *Namen der Dörfer samt allen Pertinentien des Klosters B.*, ibidem VI I 162.

Series abbatum (Hoogeweg)

1. Dodo 1216/19
2. Otto 1224/43
3. Sigebodo 1243/51
4. Hesselus 1251, res.
5. Bavo 1251-59
6. Simon 1263
7. Wiardus 1265-68, antea et postea abbas in Grobe
8. Mauritius 1270
9. Thomas 1273
10. Albertus 1279
11. Thidbold 1283-90
12. Siegfried 1293
13. Nathan 1305/10
14. Gerhardus 1318/19
15. Diethardus 1320/22
16. Arnoldus 1328/41
17. Wilhelmus 1350
18. Bernardus 1354/73
19. Nicolaus 1377/80
20. Andreas 1383/89
21. Bernhard Buckow vel Butzow 1393/1409
22. Nicolaus Griskow 1419/21 vel 28
23. Nicolaus Volske 1428 vel 34/35
24. Gregorius 1436/61
25. Nicolaus 1467/77
26. Konrad von Winterfeld 1480/91
27. Stanislaus 1492/1503
28. Joachim 1504-07
29. Henricus Beggerow 1508-16
30. Johannes Boldewan 1517-22

(GROBE) - PUDAGLA

Abbatia fundata circa annum 1150 in

1) *Grobe* St. Godehardus, BMV et St. Sabinus Usnam, Vzenam, Ussduem, prope oppidum Usedom, in insula eiusdem nominis, in Pomerania, Dioc. Havelberg, Fundata a Ratibore duce Pomeraniae ac Pribislava uxore eius, instigante Anselmo Episcopo Havelbergensi, ante annum 1155. Praepositura, filia de Magdeburg. Mox iterum fuit derelicta propter turbam bellicam. Anno 1177 vero iterum renovata, hac vice ex ecclesia Havelbergensi. Propter vicinitatem oppidi Usedom, fori mercantilis turbulentissimi, canonia anno 1184 translata fuit in

2) *Marienberg* (Mons. Stae. Mariae, hodie adhuc Klosterberg) non longe distantem, retentis nominibus Grobe et Usnam. Simul a iurisdictione Circariae Saxoniae se subtraxit et dignitatem abbatialem assumpsit. Paternitas diu fuit disputata. Saeculo XIII fuit sub paternitate abbatiae Tommarp in Suecia, anno 1230 vero subiecta fuit Horto BMV in Frisia

(Mariengaarde, cf. Belbuck). Postremo habebatur ut „filia Praemonstratensis". Anno 1421 primum monasterium Grobe iam totum fuit dirutum, hoc anno capella ibidem fuit erecta.

3) Anno 1308 iterum translata est canonia in *Pudagla* SS. Trinitatis et BMV, (Podeglo, Vodeglocensis), in terra firma, juxta lacum Schmollensee, Dioc. Kammin. Nomen eius abhinc fuit „monasterium Vznemense in Pudglowe". Parochiae administratae: Usedom St. Paul, Usedom BMV, Benz, Gingst, Liepe, Mönchow, Sagard, Zirchow, Pasewalk, Altwarp, Eggesin, Morgensitz, Uckermünde, Balm, Krientze, Mellenthin. 1347: 14 canonici, 5 conversi. Direxit scholam in Usedom. Non fuit valde dives, sub abbate vero Henrico III Wittenburg (1394-1435) valde floruit. Suppressa anno 1535. Anno 1574 dux Pomeraniae eam assignavit in sedem viduitatis matris suae. Ecclesia est solo aequata, de monastero fere nihil superest, loco eius hodie est castellum. — In initio fuit monasterium duplex. Probari nequit, quod moniales, assumpta regula Cisterciensium, migraverint in Wollin, cf. Baltische Studien XXXIII p. 169.

Archivalia: 259 diplomata in Arch. Status Stettin — Matricula Coenobii Grobensis (abbatis Wittenburg anno 1440) in Biblioth. Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde (Stettin).

Literatura: HUGO I 785 — WAEFELGHEM 103, 262, 377 — HOOGEWEG II 260/368 — KLEMPIN Nr. 96, 97, 106 — BRUNNER 730 — GOTTLIEB 383 — STEINBRÜCK 105/17 — WUJA 534, 576 — ZAK PAM 46 — STARA in Anal. Praem XV 1939, 106 — GOOVAERTS I 493. III 74 — WINTER, passim — Kdm. Pom. I 381/85 — BERGHAUS II 1, 500/17 — KUGLERin BS VIIIa S. 158 — GOEDEBUCH, *Chronik der Insel Usedom*, Anklam 1865 R. BURCKHARD, *Chronik der Insel Usedom*, Swinemünde 1909 — O. HEINEMANN, *Klosterhof Pudagla. Ein Wirtschaftsinventar vom 15. 12. 1400*, in: MGPG XXI, Stettin 1898, 25 ff — ZIETLOW, *Das Prämonstratenserkloster auf der Insel Usedom*, Anklam 1858 — CPD et PUB cf. registra.

Series abbatum (Hoogeweg)

Praepositi
1. Sibrandus 1150?
2. Walter 1173-82

Abbates
2. idem Walter 1186-89
3. Joannes 1194
4. Roger 1195-1219
5. Ditbod 1228/29
6. Rudolfus 1233
7. Ramundus 1237/42
8. Sibrandus 1246
9. Giselbertus 1252-53
10. Wiardus 1254-65, dein abbas in Belbuck 1265-68, dein secundo in Grobe 1276/78.

11. Bernardus 1289/92
12. Ditbod 1307/08
13. Diethardus 1315-18, postea abbas in Belbuck
14. Henricus Sachteleben 1323/25 resignavit vel depositus est, vicit adhuc anno 1330
15. Konrad Hase 1330/36
16. Herrmann v. Czernin 1337
17. Konrad v. Dietrichshagen 1344/47
18. Arnoldus 1350
19. Henricus 1353/65
20. Dietrich Bruggow 1368
21. Ludolf 1371/82
22. Dietrich 1388/92
23. Heinrich Wittenburg 1394-1435
24. Lorenz 1435-56
25. Nicolaus 1463-64
26. Johannes 1465-75
27. Henricus 1479-93
28. Herrmann Tulemann 1495-1514
29. Joannes Boldewan 1515-17, postea abbas in Belbuck
30. Joachim 1517-29
31. Gerhardus Zarte 1529-35

STOLP St. Nikolaus

Civitas in Pomerania orientali. Dioc. Cammin.

Vitetur confusio cum abbatia Sti. Joannis in eadem civitate, quae fuit tamen O.S.B., ac cum Stolpa in Pomerellis (Polonia) loco ab hac Stolpa non valde distanti, ubi primitus fuit fundatum parthenon Succoviense (Zukowo, vide Circ. Poloniae).

Parthenon insignis, fundatum 1281/84 a Mestwino Duce Pomeraniae. Filia de Marienbusch (Treptow), dependens a Belbuck. Praepositus huius parthenonis fuit archidiaconus totius Pomeraniae orientalis. Fundatus extra muros (= Indago? vide infra), prohabilius anno 1311 intra muros fuit translatus. Anno 1285 immo adeptus est altum iudicium. Ecclesiae iure partronatus dependentes: Garde, Mützenow, Kublitz. Anno 1535 suppressus, sed subsistit tamen usque ad nostra tempora tamquam „Canonia pro domicellis lutheranis" (Evangelisches Damenstift). Ecclesia anno 1665 combusta est.

Archivum: totum periit.

Literatura: Deest in omnibus fontibus ordinis, praeter Catalogum Hilgenthalensem. — HOOGEWEG II 630/48 (Series 1 priorissae et 11 praepositorum) — ZAK PAM 47 — W. BARTHOLDY, *O Stolpa, du bist ehrenreich. Kulturgeschichtliche Beiträge zur Kirchen- und Stadtgeschichte von Stolp*, Stolp 1910 — J. E. BENNO, *Die Stadt Stolpe*, Cöslin 1831 — C. W. HAKENS, *Drei Beiträge zur Erläuterung der Stadtgeschichte von Stolp (1773)*, denuo editum a F. FEIGE, Stolp 1866 — Kdm. Pom. Bez. Köslin II — CDP et PUB cf. registra.

TREPTOW St. Nicolaus

Rubus B.M.V., Tribethou, Trebetowe, Trepethowe, Trebtowe.

Parthenon fundatus anno 1224 ab Anastasia Ducissa Pomeraniae, quae primitus castrum suum in Treptow ad hunc finem destinaverat, sed po-

stea, resistentibus suis filiis, in vico Wischow prope Treptow, sub titulo Marienbusch asceterium fundavit, in quo loco anno 1235 prima vice occurrit. Fuit ibidem celebris peregrinatio ad B.M.V. Fundatrix Anastasia ordinem ibi ingressa est, et inter Beatos eius numeratur. Dependebat a Belbuck. Primae moniales venerunt e Bethlehem in Frisia. Anno 1243 iam 50 moniales habuit[2]). In initio bona eius administrata fuerunt ab abbatia Belbog. Anno 1287 translatum fuit ad ecclesiam Sti. Nicolai in Treptow. Iam circa annum 1520, probabiliter simul cum Belbuck, fuit suppressum et camerae ducali incorporatum, conventus vero paulatim exstinctus est. Anno 1560 adhuc nonnullae moniales in eo vixerunt, anno 1573 iam omnes obierant. Ecclesia anno 1560 iam erat ruinosa, anno 1679 ultima rudera eius sunt remota. Loco monasterii nunc est castellum, in quo unus alterve murus et fundamenta illud in mentem revocant.

Archivalia: Pauca subsistunt in Arch. Status Stettinensi.

Literatura (vide etiam Belbuck): HUGO II 701 — WAEFELGHEM 158, 279 — ZAK PAM 47 — PUB I 314, 407 — LIENHARDT Eph. Hag. 347 — HOOGEWEG II 758/69 (series 11 praepositorium) — MGH SS XXIII 579 ff — M. WEHRMANN, *Die Gründung des Nonnenklosters Marienbusch*, in: MGPG 1898, S. 55/66 — BERGHAUS II 6, 730 ff — PUB I 166 — Kdm. Pom. XI 216, 225/32 — v. STEINKELLER, *Aus der Vergangenheit der Stadt Tr. und ihrer Umgebung*, Stuttgart 1889.

Fundatio non perfecta

Anno 1254 abbatia Belbucensis recepit bona sat extensa a Duce Vratislao III in solitudine Sarranzig circa Dravam sita, in loco quo postea constructa est civitas Dramburg, ad fundandam canoniam in honorem SS. Augustini et Stanislai. Belbuck vero hanc fundationem non est executa, iam anno 1269 bona fuerunt alienata. (Winter 322, Anal. Praem. XV 104)

PRAETERMISSA

BORU

Secundum Hugo I 393 in Dioc. Kammin, in Pomerania, fundatum versus annum 1170 a Casimiro I. Principe Pomeraniae. — Revera idem est ac Brode.

---

[2]) Catalogus Lepaige solus nuncupat asceterium Juvantia (= Ivanic in Croatia) „filiam Rubi". Primas moniales Juvantiae venisse e Marienbusch, est possibile — vide infra apud circariam Hungariae — sed dum a nulla alia fonte affirmetur quam ab hoc catalogo parum fide digno, ad minus dubia censenda est haec assertio.

DRAXMARCHENIUM

Lairuelz p. 420 (Draxmari) et Hugo I 641: in Dioc. Kammin, in Pomerania. — Revera idem est ac Dragsmark in Norwegia (Circaria Daniae).

GOTTESWAN

Lairuelz p. 428. In catalogo Scheftlariensi: Goteswan, in Ninivensi II: Godesnaue in Thuringia. — Probabilius non est idem ac Gottesstadt, ut putat Waefelghem p. 98, sed falsa lectio pro Gottessaw = Chotesov in Circ. Bohemiae.

SAINTE MARIE D' HUENES

Hugo I 785 Waefelghem p. 103 et 262 identificat hoc monasterium absque ulla ratione cum Sta. Maria in Balna Insula (Hugo II 153), de quo vide infra sub „Praetermissis" Circariae Frisiae. — Huenes est probabiliter corruptela pro Usnam = Grobe.

INDAGO

In dioc Kammin. In diplomate anni 1308, publicato a Rango p. 159. invenitur praepositus „de Indagine". Inde hoc sumpsit Hugo I 873 (cf. Winter 8, Waefelghem 125). Secundum Hoogeweg II 850 idem est ac Gobelenhagen, situs ubi canonia O.S.A. Jasenitz primitus extiterat. Me vero judice, forsan idem est ac Stolp, quod ut videtur supra, fuit coenobium spectabile. Ante annum 1311 extra civitatem erat situm, et forsan ibi nomine „Indago", quod est commune in Germania (= Hagen, Hain), designabatur.

ISAGRABIA

In cat. Scheftlariensi invenitur hoc nomen apud circariam Slaviae. Item apud Lairuelz p. 420. Hugo I 929 recte identificat Isagrabia cum Zagreb, et inde vertit „Slaviam" in „Slavoniam", quae vox melius cum situ illius civitatis consonat. Atqui revera numquam circaria huius nominis extitit. Probabiliter hic habemus similem casum ac supra apud „Linoma", quam invenis inter „Praetermissis" circariae Saxoniae. In catalogo nempe Scheftlariensi, vix allato, occurrit insuper apud Circariam Hungariae, duabus in lineis scriptum: „Dioc. Ysagrabiensis — Ywancia". Puto aliquem copistam hic dioecesim, ut alias, pro monasterio habuisse, quod adiunxit circariae Slaviae, ad quam pertinere canoniam similis nominis (Grobe) aliquando audierat. Lairuelz, qui libenter multiplicat ecclesias cathedrales in gloriam ordinis, talem ex ea fecit. Revera

capitulum cathedrale Zagrabiense (Zagreb, Agram in Hungaria, nunc Yugoslavia) numquam ordini nostro fuit incorporatum.

IVENOC

seu Ivenac. Secundum Hugo I 937 in dioc. Kammin, fundatum anno 1180 a vidua Casimiri I. ducis Pomeraniae. Putat ipse Hugo, hoc idem esse ac Jusnia, quod invenerat in aliis catalogis manuscriptis, nobis ignotis. Jusnia est certe falsa lectio pro Usnam. Ivenac vero est confusio cum Ivenack in Mecklenburg, asceterio O. Cist, quod etiam situm erat in Dioc. Kamminensi. Fundatum est anno 1252, et nulla est ratio putandi hanc domum fuisse antea ordinis nostri. (Waefelghem 127, Grote 265)

PEDOC

Hugo II 527, Waefelghem 194, Lairuelz 420. In catal. Scheftlariensi: Peldach. — Revera idem est ac Belbuck.

CIRCARIA DANIAE ET NORVEGIAE

Circaria illa, „in margine Europae", sita, repraesentat quidem ordinem nostrum in Scandinavia, sed complectitur Daniam et Norvegiam tantum. Hodie quidem maior pars pristinarum eius domuum sita est in Suecia, sed est notandum provinciam meridionalem istius regni, Skaane, usque ad annum 1658 pertinuisse ad Daniam, idem dic de pago suecico Bohuslän, qui usque ad eundem annum ad Norvegiam spectabat. In antiquo regno Sueciae, sicut in reliquis territorjis septentrionis ordo noster nullas habuit domus.

Pauci fuerunt tunc temporis habitantes in istis regnis septentrionis, vix evangelio tunc subiectis, exiguusque relativus numerus monasteriorum, ideo unaquaeque domus religiosa illic fundata multo maiorem influxum habuit quam in ceteris partibus continentis nostrae, monasteriis innumeris iam a saeculis consitis, coenobia singula solebant habere.

In Dania proprie dicta ordo noster habuit ecclesiam cathedralem de Börglum, quae fuit una ex ditissimis ac insignissimis coenobiis totius regni, cum dependente vicino parthenone Vrejlev. Ex antiquioribus catalogis patet, circariam Norvegiae primitus a Danica fuisse separatam. Cum vero ordo duas canonias haberet in illo regno tantum (nequaquam septem, ut fabulantur Lairuelz et Hugo) probabiliter anno 1290 ambae circariae coadunatae sunt in unam, quae postremo cum parvis circariis vicinis Slaviae et Livoniae cumulative videtur esse administrata.

In Suecia vero meridionali, quae, ut supra dixi, tunc ad Daniam pertinuit, quattuor abbatias habuit, quarum una, SSmae. Trinitatis in Lundis, certe quidem extitit, sed post breve tempus in prioratum fuit redacta et adhuc saeculo XIV probabiliter est exstincta. Praeclara fuit inter illas praesertim Tommarp, canonia splendida atque spectabilis, Parthenones haec circaria duo habuit tantum, praeter Vrejlev supra laudatum, etiam (ut unicum monasterium duplex) Øved, cuius moniales, quarum existentia ex obituario Capituli Cathedralis Lundensis probatur[1]), paulo post fundationem iterum videntur desiisse.

Ordo noster translatus est in has regiones versus annum 1155 ab Eskillo

[1]) WEEKE, opus infra citatum, sub 1 Febr., 15 et 24 Mart.

Archiepiscopo Lundensi[2]), omnium religiosorum fautore eximio, cui revera nomen fundatoris totius fere circariae Daniae competit. Sex, vel minus quinque ex octo domibus Circariae ab eo, vel eo favente sunt fundatae.

Superiores hac in circaria non fuerunt praepositi ut in vicina circaria Saxoniae, sed abbates ab initio; nequidem parthenon Vrejlev a praepositis, ut alibi de more, sed a prioribus fuit gubernatus. Ecclesias incorporatas canoniae illae habuerunt relative paucas, saeculo XIV et XV iam complures ex eis ipsae administraverunt per canonicos in domibus parochialibus, ab illis exstructis, residentes. Abbates regulariter interfuerunt solemni coetui provinciali, vulgo „Landthing", nuncupato.

De vita interna harum domuum haud multa scimus, quia maior pars archivorum periit[3]), nec umquam aliquis studio earum historiae expresse incubuit. Pretiosum tamen est nobis „Relictum Visitationis" abbatis de Pudagla, de anno 1443[4]), ex quo vidimus disciplinam tunc temporis satis fuisse relaxatam. Sed nihilominus constat, hanc circariam, ut aliae, per saecula optime floruisse, ac fidelitas, qua canonici Burgilavienses simul cum monialibus de Vrejlev suppressioni restiterunt, malentes pauperes ac despecti in coenobiis suis suppressis vitam finire quam haeresim amplecti, optimum testimonium est pro excellenti eorum spiritu.

Relationes circariae Daniae probantur fuisse vivae cum Gallia (a capite ordinis se numquam, ut alii, separaverunt, vel obedientiae se subtraxerunt), et praesertim cum vicinis circariis Slaviae, Saxoniae et Frisiae. Propter nimiam distantiam abbas generalis iam anno 1289 praesules huius circariae ab annua visitatione capituli generalis dispensavit, decretum est nempe hoc anno, quod omni quadriennio tantum abbas Töns-

---

[2]) Eskillus (Eschyllus) Eskil, recte Eskild) e regio stirpe ortus, fuit episcopus Roskildensis annis 1134—38, dein archiepiscopus Lundensis 1138—79. Metropolita ac Primas Daniae et Sueciae, Legatus apostolicus ac Vicarius perpetuus ab Hadriano nominatus. Resignavit anno 1179, senio fractus, obiit tanquam monachus cisterciensis in Claravalle (Clairvaux) in Gallia anno 1182. Obituarium Praemonstratense laudat eum ut benefactoren ordinis sub die 7a septembris.

[3]) Anno 1634, cum Skaane adhuc pertineret ad Daniam, Christianus IV Rex iussit comburere fere omnia archivalia, quae e medio aevo in ecclesiis superant — ad illustrandas nuptias filii sui per artes pyrotechnicas! Propter hunc defectum documentationis notitia ordinis et pristinarum domuum eius in hisce regnis tantopere disparuit, ut historici suecici saeculis XVII et XVIII (Massenius et Rhyzelius) unam tantum canoniam ei attribuerent, nempe Øved — de qua ceteroquin nonnisi pauça et falsa narrare potuerunt — et alias domus (Tommarp et Bäckaskog) erronee ordini Cisterciensi adscriberent.

[4]) Publicatum est in RDRDM III pp. 619/21, et apud BACKMUND pp. 111/14.

bergensis, praepositus Burgilaviensis, et unus ex ceteris abbatibus capitulum adire deberent.

Religiosi sanctitate vel scientia excellentes de hac circaria nominatim non sunt nobis noti, praeter aliquos doctores et scriptores spectabiles canoniae Burgilaviensis. Notandus est vero anonymus auctor „Historiae de profectione Danorum in Terram Sanctam" (circa annum 1190), qui erat canonicus Tönsbergensis, non vero Burgilaviensis, ut usquedum putabatur[5]).

Tota circaria exstincta est per protestantismum annis 1529/38. Aedificiorum, quorum studio architecturali, dedicavit lepidissimum opus modernus quidam auctor[6]), maior pars ad solum usque est deleta. Structurae illae fuerunt, et partim adhuc sunt, eximii valoris pro historia artis, ut ecclesiae in Tönsberg, in Dragsmark, in Börglum, et in Vä. Splendidissimi ex eis aedificii, canoniae nempe de Tommarp, totalis interitus, proh dolor, est plangendus.

Nostris diebus ordo reversus est in Scandinaviam: Abbatia Averbodiensis administrat duas parochias in Dania, Esbjerg et Vejle.

FONTES

APontDan. *Acta Pontificum Danica, Pavelige Aktstykker, vedrörende Danmark 1316—1536*, vdg. af L. MOLTESEN, A. KRARUP, J. LINDBAEK, Köbenhavn 1904/43.

Bull.Dan. *Bullarium Danicum, ibid.* 1932.

Dipl.Dan *Diplomatarium Danicum*, R. 2, *ibid.* 1938—46

Dipl.Dioec. Lund. *Diplomatarium dioecesis Lundensis*, Lund 1900—39

Dipl.Norw. *Diplomatarium Norvegicum*, edd. C. A. LANGE, C. R. UNGER, H. HUITFELDT-KAAS, A. BUGGE, 20 voll. Christiania 1847—1914.

Dipl.Suec. *Diplomatarium Suecanum.* Holmiae 1829—1936.

RDRDM *Repertorium diplomaticum Regni Danici mediaevalis* (la series), Hafniae, 1895—1912, (2a series) *ibid.* 1928—38.

LANGEBEK *Scriptores Rerum Danicarum* tom I-VIII. edd. J. LANGEBEK et P. F. SUHM, Havniae 1772—1834, 2 voll. Registra 1878.

[5]) Cf. Langebek VI, 431, de nova vero sententia vide M. Cl. Gertz, Scriptores Minores historiae Daniae aevi (Köbenhavn 1922), II, 457-92.

[6]) LORENZEN (opus infra citatum) tractat historiam canoniarum in antiqua Dania sitarum sub visu architecti tantum. Putat inter alia, canonias illas moenibus non fuisse circumcinctas, ac ideo clausuram in eis ad aedes ipsas fuisse restrictas. (Cfr. Recensionem in *An. Praem.*, II, p. 94) — opinio, cui aegre fidem praebere possumus.

LITERATURA

N. BACKMUND, *Circaria Daniae et Norvegiae,* in: *Anal. Praem. XXIV (1948) pp. 97/114.*
A. Chr. BANG, *Udsigt over den Norske Kirke Historie under Katholicismen,* Kristiania 1887.
IDEM, *Den Norske Kirke Historien i Reformations Aarhundredet,* ibid. 1895.
J. B. DAUGAARD, *Om de Danske Klostre i Middelalderen,* Köbenhavn 1830.
B. ERICHSEN - A. KRARUP, *Dansk historisk Bibliografi,* 3 voll., Köbenhavn 1917, 2e udg. 1929.
L. P. FABRICIUS, *Danmarks Kirkehistorie,* 2 voll., Köbenhavn 1934/36.
L. HELVEG, *Den Danske Kirkes Historie til Reformationen,* 2 voll., ibidem 1862/70.
K. HILDEBRAND, *Sveriges medeltid,* Stockholm 1898/1903.
Hj. HOLMQUIST et H. PLEIJEL, *Svensk Kyrkohistoria,* Stockholm 1933 sq.
R. KEYSER, *Den Norske Kirkes Historie under Katholicismen,* 2 voll. Christiania 1856.
H. KOCH, *Danmarks Kirke i den begindende Höjmiddelalder,* 2 voll., Köbenhavn 1936.
Ch. LANGE, *De Norske Klostres Historie i Middelalderen,* Christiania 1856.
V. LORENZEN, *De danske Praemonstratenserklostres Bygningshistorie,* Köbenhavn 1925 (recens. in Anal. Praem. II 1926, pp. 91/95.)
J. MASSENIUS, *Scondia Illustrata.*
A. O. RHYZELIUS, *Monasteriologia Suiogothica, eller Kloster-Beskrifning uti hwilkens upräknas ...* Linköping 1740. (De ordine Praem. pp. 392).
C. WEEKE, *Libri Memoriales Capituli Lundensis,* Köbenhavn 1884/89.
L. WEIBULL, *Bibliothek och arkiv i Skane under medeltiden,* Lund 1901.
IDEM, *Skanes kyrka fran älsta tid till Jakob Erlandsens död 1274,* Köpenhamm 1946.
P. WIESELGREN, *De claustris suiogothicis disquisitio historico-ecclesiastica,* Dissert. Uppsala 1832 (De Ord. Praem. pp. 53 sq.)
H. WIJKMARK, *Svensk Kyrkohistoria,* Köpenhamn 1928 sq.
KLN *Kirke Leksikon for Norden,* 4 Bde., Aarhus/Köbenhavn 1900/29.
Kyrk. Arsk. *Kyrkohistorisk Arskrift,* Uppsala.

VÄ - BÄCKASKOG

Haec abbatia fundata est circa annum 1170 in VÄ (Auue, Uwe, Wä, Vue, Abbio?) prope Kristiansstad, Prov. Skane, Dioc.Lund, Suecia. Fundatores fuerunt Waldemarus I., Rex Daniae et Eskil Archiepiscopus

Lundensis. Filia de Tommarp. Langebek VIII 316 dicit eam filiam fuisse de Börglum. Combusta est anno 1213. Ecclesia romanica, adhuc subsistens, habuit usque ad annum 1810 duas pulchras turres. Versus annum 1250 translata ist in

BÄCKASKOG B.M.V.

(sic dicunt Sueci, forma danica est Baekkeskov)

Balkiaschogg, Bekkeskough, Bekkeschov, Saltus Stae. Mariae, Marieskog in parochia Kiaby prope Kristiansstad, Dioc. Lund, amoene sita inter duos lacus. Vä facta est parochia incorporata, sicut Skepparslöv et aliae. Ecclesia adhuc subsistens, annis 1270-90 in stylo transitionis erecta, est parva. Anna 1537 suppressa, hodie est castellum.

Archivalia: perpauca in Bibl. Universit. Hafniae.

Literatura: HUGO, I, 233 et II, 731 (ex ea facit duo monasteria, quorum unum collocat in Scotiam) — DAUGAARD, 155—58 — WAEFELGHEM 18 — LANGEBEK, III 509, VIII 316 — MASSENIUS II 6 (erronee eam tribuit ordini Cisterciensi, cf. C. JONGELINUM, *Notitia abbatiarum Ord. Cisterc. per orbem universum* (Coloniae 1640) VIII 32 N 3, et JANAUSCHEK p. LIII — *Dipl. Suec.* I, 78 — *Dipl. Dioec. Lund.* V 26 — LORENZEN, passim — J. PONTANUS, *Rerum Danicarum Historia* 274 — *BACKMUND* p. 102/03 DHGE VI 390.

Series abbatum (Arch. Reg. Holmiense)

Adam (primus abbas?)
Gilbert 1170?
Tobias electus an. 1182
Thedricus?
Johannes 1241
Thedricus 1290
Petrus 1340
Michael 1343
Laurentius 1383
Johannes 1390
Olaf 1423
Jens Andersson 1443
Niels (= Nicolaus) 1468
Niels Jeppson 1509/29
Petrus Thuesson 1535/37

BÖRGLUM B.M.V.

Burlina, Byrlum, Burgillam, Burgilavium, Börlum, Burglanensis. prope Hjörring, in extremo septentrione Daniae.

Ecclesia Cathedralis. Sylvester Episcopus de Vestervig (Vendsyssel) circa annum 1135 sedem episcopalem inde transtulit in Börglum, quod antea fuerat castrum regium, et ubi anno 1176 successor eius Tycho I, instigante archiepiscopo Lundensi, cathedrali suae capitulum regulare adjunxit ac Praemonstratensibus e Steinfeld advocatis tradidit. Prima vice tamen authentice anno demum 1209 occurrit. Bona episcopalia a conventualibus ab initio erant separata. Titulus abbatis competebat epis-

copo, qui nonnisi raro ex ordine fuit desumptus, conventui praefuit praepositus. Capitulum fuit ditissimum, unum ex maximis ac insignissimis coenobiis totius regni, propria iurisdictione civili gaudens, praeclaraque schola praedita. Fuit vere centrum christianae culturae in Dania. Catalogus Ninivensis II scribit de ea: „Opulentus episcopatus, tamen caret civitate cathedrali. Filia Steinveldensis. Fratres nostri ordinis eligunt episcopum, sed aut numquam aut raro gaudent electione sua, impediente regia potestate. Domus episcopalis est juxta claustrum ad dimidiam leucam." — Parthenon dependens: Vrejlev. Filiae: Dragsmark, postea etiam Tönsberg (et Bäckaskog?). Propter coelum asperum canonicis ab anno 1403 habitus niger fuit concessus. Inter capitulum et episcopum saepe et diu viguerunt rixae, anno 1330 conventus ab episcopo ad tempus fuit expulsus. Praepositus Antonius de Fürstenberg (1509/33) e nobili genere Germaniae, fuit unus ex praeclarissimis praelatis in septentrione, irruente haeresi lutherana, ac forsan insignissimus doctor iuris canonici sui temporis. Anno 1540 canonia fuit suppressa, canonicis fuit permissum, ut in domo sua vitam communem continuarent. Adhuc 1559 eligitur prior. Abhinc est possesio privata, ad quam adhuc multa bona pertinent. Ecclesia cathedralis, turri carens, in stylo romanico exstructa, ac duae alae conventus adhuc supersunt.

Protestantes in posterum sedem episcopalem transtulerunt in Thisted, dein in Hjörring, anno 1554 vero in civitatem Aalborg.

Archivalia: Arch. Reg. Hafniae

Literatura: HUGO I 427 — WAEFELGHEM 41 — DAUGAARD 326/32 — DHGE IX 1326 — BACKMUND 103/04 — LTK II 474 — KLN I 438 — GOOVAERTS III 191, IV 18 (series episc.) 81, 87, 332, 342 — KRARUP *A. Pont. Dan.* I 664, Nr. 11668/80 — *Dansk Biografisk Lexikon* (København 1935) VII 521/22 — *Aarbog af Nordisk Oldkyndighet og Historie*, 1895 p. 237 — BECKER, *Archivregistraturer* III — L. BREMS, *Het apostolisch Vicariaat van Denemarken en IJsland in beeld en schrift*, Averbode 1910 — I. ENGELS, *Börglum aan het Skagerrak*, in: *Pro Nostris* XV (1949) pp. 39/43 — L. HELVEG, *De Danske Domkapitler*, København 1855 — LANGEBEK VI, 431/62, VIII 316 — LOEFFLER, *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger*, 84 — FABRICIUS, et KOCH vide registra — LORENZEN, passim — RAKKE, *Kirkehistoriske Samlinger*, IV 465/833 — *Börglum Klostres Historie fra de aeldste tiden til vore Dage*, København 1941 — A. ROUSSELL, *Börglum Kloster*, København 1937 — TRAP, *Kongeriget Danmark* IV 136.

Series praepositorum (Arch. Reg. Holmiense)

Olavus 1251
Magnus 1293
Johannes 1303
Thrugillus 1337
Olavus 1345, 1355
Johannes 1374
Olavus 1393
Jens Nilsson 1401

Johannes Bagge 1421/23
Jon Jensson 1445 (+ 1462)
Jens Nilsson 1453
Mads Smalsted 1453
Andreas 1457
Andreas Jeppson 1462 (idem?)
Niels Styggeson (Rosenkrantz) 1°
1478
Simon Laesö 1486
Laurens Vesteni 1495
Jens Andersson Beldenak 1497
Erik Valkendorf 1498
Anders Valkendorf 1500
Antonius Fürstenberg 1507
Stephan Veil de Wevelheim 1511
Niels Styggeson (Rosenkrantz), qui interea fuerat episcopus Burgilaviensis, secundo 1520
(Nonnulli praepositi saec. XV ex supra allatis videntur fuisse potius provisores seu forsan priores)

DRAGSMARK B.M.V.

Draxmarchenium, Silva Sanctae Mariae, Mariskogr

In valle silvestri amoene situm in provincia Bohuslän, in districtu Läneharad, in Suecia. Uusque ad annum 1658 ad Norvegiam et ad diocesim Osloensem pertinuit.

Abbatia, fundata tamquam ultima fundatio ordinis in septentrione, ut quidam dicunt, circa annum 1260, probabilius vero iam antea, anno enim 1234 a rege Norvegiae Haakon Haakonson. Rex iste ecclesiam, quam suo sumptu aedificaverat Toensbergae pro Fratribus Minoribus, amovere et transferre iussit in Dragsmark, ubi instituit Praemonstratenses ex Burgilavio advocatos. Canonia tum „O.S.A.", tum O. Praem." nuncupatur. Tres tantum abbates nominatim novimus: Nils 1423/34, Thorer 1489/92, Helge 1500/10. Parochiae incorporatae: Morlanda, Bokenäs. Post mortem abbatis Helge circa annum 1510 Christianus II Rex novam electionem impedivit et administratorem saecularem intrusit. Ex quo vero nequaquam concludere licet abbatiam iam tunc fuisse saecularisatam, saepius enim tale quid fecerunt principes. Bona anno 1532 cuidam Petro Störle sunt locata, conventui vero permisit rex Christianus III, ut in domo sua maneret ea conditione, ut praedicatorem luthericum sustentaret. Post annum 1561 ultimi Praemonstratenses expulsi et bona a fisco regio sequestrata sunt. Superest pulchra ruina ecclesiae.

Archivalia: in Arch. Regiis Osloensi et Hafniensi, et in Göteborg Museum.

Literatura: HUGO I, 64 per errorem eam collocat in Pomeraniam — LANGEBEK, VI, 418, VIII, 317 — LANGE, 473—79 — KEYSER, I, 451—53. II, 650—90 — WAEFELGHEM 80 — BACKMUND 104 — *Diplom. Suec.* I 273 — *Dipl. Norv.* II 698, IV 3 — J. Chr. BERG, *Samlinger til Norges Historie* V 377 — WIESELGREN 53 — W. BERG, *Dragsmark Klostret,* in: *Bidrag till kännedommen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen,* VI (Göteborg 1895) — J. S. LIDELL, *Dragsmark Klostret,* in: *Svenska Turistföreningen Arsskrift* 1901.

LUND SS. Trinitatis

In civitate ac sede archiepiscopali in Suecia.

Catalogus Le Paige adducit: SS. Trinitatis olim Ecclesia Cathedralis. Hugo II 114 scribit archiepiscopum Lundensem Eskillum, magnum fautorem ordinis, ecclesiae suae cathedrali capitulum regulare O. Praem. adiunxisse. Atqui haec Cathedralis ecclesia patronum habet Stum. Laurentium, ac omnes historici indigenae in eo consentiunt, quod capitulum eius numquam fuit regulatum. Alii admittunt existentiam abbatiae SSmae. Trinitatis in civitate Lundensi, ab ecclesia Cathedrali independentis, incerti vero ordinis; alii vero dicunt allusiones huiusmodi in documentis factas revera dictas esse de canonia Øved, quae in eadem dioecesi sita, eodem patrocinio gaudet.

Respectis vero circumstantiis, „conversi SS. Trinitatis in Lund" qui in necrologio Capituli Cathedralis Lundensis occurrunt[1]) existentiam canoniae huius probant, et obituarium Praemonstratense (ed. V. Waefelghem, ad 7. Sept. et ad 19 Nov.) praesertim vero Epistola Abbatis Wilhelmi de Aebelholt[2]) omne dubium excludunt.

[1]) WEEKE, *o. c.*, p. 208, nota. (Unicus ex historicis indigenis, qui, etsi per transennam tantum, canoniam hanc ordini nostro attribuit).

[2]) Beatus Wilhelmus, natione Gallus, abbas canoniae Aebelholt in Dania, Ordinis Sancti Augustini Congregationis Sancti Victoris Pariensis, scripsit paulo post annum 1180 ad amicum suum Hugonem II, abbatem Praemonstratensem: „Amantissimo Patri et Domino Hugoni, Dei gratia Praemonstratensi Abbati Frater Wilhelmus de Paraclyto, minister indignus, intimum dilectionis effectum. Dilectio, qua nos quondam invicem dilexisse probamur, nos ad scribendum constanter impellit, quae non renovari recentioribus possit officiis, quia, nisi fallimur, nullo tempore consenescit. Neque enim fas est studium torpere, quod aequa benignitas compensatione gratiae muneratur. Pro venerabili autem fratre et Coabbate nostro Joanne de domo Sanctae Trinitatis in Lundis suscepimus apud clementiam vestram agendum, quia quem benignioris familiaritatis gremio confovemus, nec precibus eius nec necessitatibus deesse volumus vel debemus, maxime cum eius opinio a justitiae tramite non excedat. Vir siquidem simplex et rectus est, et recedens a malo. Nec apud paternitatem vestram eum velut ignotum commendamus, qui de vestri testimonii plenitudine gloriatur. Quod si forte quispiam auribus vestris quidpiam intulerit ore blasphemo, quo laedi debeat eius opinio, ad vestram memoriam veniat, quod beatus Hieronymus dicit ... unum est igitur, carissime Pater, quod et rogamus, quod et supplicamus, ut honori ordinis vestri providentes malos tollatis de medio, per quos domus defamatur, per quos, ut audivimus, domus substantia deperit et confunditur ordo ... At vero, si, quod absit, vestrae discretionis examen animositatem contradictorum atque rebellium in eadem domo non reprimat, Dominum Archiepiscopum, cuius est frequens et sollicita circa domus religiosas industria, noveritis manus scelerum ultrices apponere, et mediante judicio praedictae domus enormitates sollicitudine paterna corrigere. Vae igitur eis, per quos scandalum venit ..." *(Diplom. Suecanum,* I, 114).

Videtur ex his omnibus hanc abbatiam fuisse fundatam circa annum 1164 ab Archiepiscopo Eskillo ut filia archicoenobii Praemonstratensis. Unicus abbas e documentis notus est Joannes 1164-89. Constat primam fundationem abortivam canoniae Belbogensis circa annum 1180 ex hac canonia Lundensi fuisse peractam. Post annum 1180 vero surgunt in ea abusus, de quibus abolendis curat, licet in cassum, mater Praemonstratensis. Probabiliter hac de causa fundatio in Belbog non successit.

Ex catalogis de Tongerloo et de Ninove reperimus sortem huius domus, habetur nempe in eis: „Sta Trinitas in Lundensi metropoli, Filia Praemonstratensis, modo prioratus est de ewide.“ Ex quo constat, hanc pristinam abbatiam saeculo XIII modeste adhuc extitisse tamquam prioratus abbatiae de Øved. De hoc tantum potest scribere annalista Hugo, dicens: „Saeculo XIV vigebat adhuc in Lundensi ecclesia ordo noster, sicut ex capitulorum et indicum testimonio constat.“ (Hugo erronee putabat indices praebere statum saeculi XIV Quando desierit haec domus, nescitur, deinceps non amplius de ea fit mentio.

In documento quodam anni 1340 abbatia 00. SS. in civitate Lundensi ordini nostro attribui videtur[5]), sed evidens est error, quia hanc abbatiam semper Ordinis Sancti Benedicti fuisse abunde ex documentis probatur.

L i t e r a t u r a : WAEFELGHEM 155 — BACKMUND 105/07 — WEEKE, 64, 121, 161, 208, 278, 294 — R. van WAEFELGHEM, *L'Obituaire de l'Abbaye de Prémontré*, Bruxelles 1914, ad 7 Sept. — H. HOOGEWEG, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Stettin 1925, I p. 13 — *Epistolam Abbatis Wilhelmi* vide etiam apud Langebek, VI, 62. — A. ZAK, *Das Präm. Stift SS. Trinitatis in Lund Sueviae (sic!)*, in *An. Praem.*, VI (1930) 373—75.

ØVED SS. Trinitatis

antiquitus Øfved. Danice övid, övith.
Ouedecloster, Ovedkloster, Ewid, Ewithensis, Øwed, Insula SS. Trinitatis.
Ad lacum Vomb, non longe a civitate Lundensi, Suecia, Dioc. Lund.

Abbatia, fundata versus annum 1155 ab Eskillo Archiepiscopo Lundensi ut monasterium duplex. Filia Praemonstratensis. Monialis mox abrogantur. Filia: Tommarp. Parochia incorporata: Øved. Prioratus dependens: Lund SS. Trinitatis (vide supra). Anno 1535 suppressa, anno 1680 adhuc in ruinis, hodiedum nil amplius superest.

---

5) Petrus de Vae, Petrus Omnium Sanctorum Lundis, Michael de Götho in Tomathorpe, praemonstratensis ordinis monasteriorum abbates, Petrus Prior... in Dalby, ac conventus locorum et ordinum predictorum ...“ *(Dipl. Suecan.*, IV, Nr. 3500).

Archivalia: Perpauca in Arch. Regio Hafniae

Literatura: HUGO, I, 653 — DAUGAARD, 167—68 — LANGEBEK, III, 510, VIII, 316 — L. WEIBULL, *Den skanska kyrkans älsta historia*, in: *Hist. Tidskrift för Skaneland*, V (1914) S. 215 ff — LORENZEN, 78 — WAEFELGHEM 86 — BACKMUND 107.

Series abbatum (Arch. Reg. Holmiense)

Johannes (inter annos 1157 et 82)	Andreas 1341
Algotus	Agho (Aage) 1423
Radulf	Niels Jonsson 1443
Acco	Laurens Jensson ca. 1502
Svend	Jens Persson 1531—34

TOMMARP SS. Petri et Pauli

Tommentorp, Tumetorp, Tommerup, Tomatorp, Tömmar, Tumetolph (falso etiam Tupholm, inde apud Hugo confusio cum abbatia anglica huius nominis).

Abbatia, prope Simrishamn, non longe a mari, in Succia, Dioc. Lund.

Fundata versus annum 1155 ab Archiepiscopo Eskillo, filia Praemonstrati, de facto vero fuit sub paternitate abbatis de Öved, ut patet ex catalogis Windbergensi et Tongerloensi.

Mater de Vä-Bäckaskog. Usque ad annum 1230 exercuit paternitatem in abbatiam Usnamensem (Grobe-Pudagla, Circ. Slaviae). Die 22 nov. 1155 confirmation papalis. Adnexum ei fuit hospitale ad Stum. Laurentium. Parochiae administratae: Gladsax, Järrestad, Tommarp BMV, Simrishamn, Östra Vemmerslöv. Saepius fuit combusta, v.g. anno 1304. Abbas Joannes Isakson (1397—1433) et successor eius nova aedificia splendissime erexerunt. Ad hoc obtinuit canonia indulgentiam, et permissum fuit ut „tabula monasterii circuiret in tota dioecesi". Anno 1529 suppressa est, ac a Rege burgimagistro Malmöensi, Georgio Kvik donata. Hodiedum nil de ea uperest, sed evacuati lapides, artificiosissime sculpti, probant hanc canoniam medio aevo de pulcherrimis aedificiis fuisse totius Scandinaviae.

Archivalia: 40 Chartae in Arch. Regio Hafniae, cetera in Arch. Regiis Osloensi et Holmiensi.

Literatura: HUGO, II, 997 — LANGEBEK, III, 518; VIII 316 — DAUGAARD, 165—67 — LORENZEN, 77 — Imago ecclesiae apud HILDEBRAND III 951 — WAEFELGHEM 300 — BACKMUND 107/08 — MASSENIUS eam falso ordini Cisterciensi attribuit, cf. JANAUSCHEK p. LIII — RDRDM Ia ser. Nr. 20 — Dipl. Dioec. Lund IV 216.

Series abbatum (Arch. Reg. Holmiense)

Patricius 1155
Hugo 1180
Crismannus
Ascerus
H. 1219
Manne 1241
Ebbo 1322
Thordo 1333—
Haguin 1339
Michael de Götho 1340
Olaf 1343
Michael 1344
Petrus 1378—
Johannes Pauli 1384/86
Johannes electus anno 1393 (probabiliter idem ac sequens)
Johannes Isakson 1397/† 1433
Jacobus 1433/35
Johannes Mathiae 1443
Jon Nielsson 1444
Niels Tordsson 1479—1504
Cristiern 1504—11
Mathias Persson 1511—22
Jep Olsson 1522—29

TÖNSBERG St. Olavus.

Tunsberga, Olewyn, Oleuum.

Mari adiacens, in civitate eiusdem nominis, non longe ab Oslo. Dioc. Oslo, in Norvegia.

Abbatia, fundata, ut fertur, versus annum 1180 ab Eskillo Archiepiscopo Lundensi. Sed e documentis hoc probari nequit. Prima vice nominatur anno 1190. Filia de Börglum. Ad constructionem et ad dotationem canoniae multum contribuerunt episcopi Osloenses. Parochia incorporata: Tönsberg St. Michael. Anno 1289 Capitulum Generale decrevit, quod Abbas Tunsbergensis omni quadriennio tantum, propter nimiam distantiam, Capitulo se praesentare deberet. Ecclesia, e duabus rotundis in stylo romanico consistens (aedificata circa annum 1200) maximi momenti est pro historia artis in Septentrione. Anno 1532 fuit suppressa. Episcopus Osloensis anno sequenti in vanum eam ordini conservare conatus est. Anno 1536 igne combusta est, ruina vel potius fundamenta ecclesiae, nuper evacuata, sola supersunt. Loco monasterii nunc est diversorium.

De Grafergos parthenone, et de fabulis Hugonis et Lairuelii de fundatione Tunsbergae vide infra.

Archivum periit.

Literatura: HUGO (erronee duo monasteria ex ea facit), II 981, 999 — WAEFELGHEM 297, 381 — BACKMUND 108 — LANGE, 446—53 — LANGEBEK, VIII 316 — *Diplom. Norvegicum*, II, 26, 29 — H. F. FRÜLIN, *Nordens befästa rundkyrkor*, II, 11—15 — O. A. JOHNSEN, *Tönsbergs Historie*, Oslo 1929 — M. CL. GERTZ, *Scriptores Minores Historiae Daniae medii aevi* (Köbenhavn 1922), II p. 473—74.

Series abbatum (Arch. Reg. Holmiense)

Orm? 1223
Arnstein 1318/22
Ogmund 1330
Benedictus 1355/59
Gunnar 1368
Olaf Salmundsson 1403/31
Nils Helgesson 1436
Petrus ca. 1450
Nils 1513/32

VREJLEV St. Nikolaus

Ureklefenium, Wrechlööf, Uralöf, Wreglöff.

Prope Hjörring, Jylland, in extremo septentrione Daniae, Dioc. Börglum.

Parthenon, dependens a Börglum. Anno 1215, haec ecclesia misit canonicum Romam, ut erectionem parthenonis dependentis impetraret. Quae petitio primo negata est. Sed postea nihilominus successit, iam anno 1253 prima vice in documentis apparet parthenon, qui, a priore et a priorissa rectus, per saecula floruit. Ecclesia incorporata: Hastrup. Anno 1538 suppressus, factusque est praedium regium. Moniales in eo vitam suam finire potuerunt, adhuc anno 1560 verbum fit de conventu. Aedificia partim supersunt. Ecclesia est romanica, gotice fornicata anno 1500, quo tempore etiam aedificia claustralia erecta sunt.

Archivalia: in Arch. Regio Hafniae

Literatura: HUGO, II, 1147 — WAEFELGHEM 303 — BACKMUND 108/09 — LORENZEN, 38 — DAUGAARD, 332—34 — J. B. LÖFFLER, *Vrejlev Kloster og Klosterkirke*, in *Nye kirkehistoriske Samlinger*, VI 361 ff — TRAP, *Kongeriget Danmark*, V, 205 ff. — LANGEBEK, VIII, 316 — *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. R. III 609 — P. RIEMANN, *Vrejlev Klosters Historie, Udg. af Histor. Sambund for Hjörring*, Hjörring 1948.

PRAETERMISSA

Annalista noster Hugo, Lairuelio fidens, septem alias canonias huius circariae adducit, quarum sex in diocesi Osloensi collocat. quae vero omnes de facto numquam extiterunt vel confusioni cuidam suum esse debent. Dicit apud Sigeberg, Beatum Evermodum, Episcopum Raceburgensem, fidem in Norvegia praedicasse, primo ibidem canoniam Tunsbergensem, dein circa annum 1149 Sigebergam ac postremo per discipulos suos quinque alia monasteria fundasse. Fontes indigenae vero probant Tunsbergam reapse inter annos 1180 et 1200 esse fundatam, alteramque canoniam norvegicam, Dragsmark, multo serius.

Ex Chronico Gratiae Dei[5]) quidem suspicari possumus iam medio saeculo XII Praemonstratenses e Saxonia evolasse in Scandinaviam, sed de praedicatione Sancti Evermodi, qui anno 1178 obiit, et de aliis quinque canoniis, ne verbum fit quidem, nec aliunde aliquid de hac re probari potest. Atqui Sigeberg idem est ac Langen in Frisia. Ideo totum est rejiciendum, probabiliter inventum est postea, ad augendam gloriam Beati Evermodi.

Sequuntur monasteria fictitia quae suo loco omnia citantur etiam apud Van Waefelghem, Backmund et Cottineau:

1) BUSCHA (Hugo, I, 429), probabiliter = Busko, parthenon circariae Poloniae.

2) GRAFERGOS Hac vice assentire debemus Lairuelio, qui recte eam in Hibernia collocat. Idem nempe est ac Goodborn-Carrickfergus, canonia virorum in pago Antrim. Hugo I 759 vero de ea facit parthenonem prope Oslo, a Tunsberga dependentem, et ut dicit, a Friderico Rege (1534-88) suppressum. Antiqui indices usquedum noti, hibernicam Grafergos tantum adducunt.

3) IBURG (Hugo I 863). Unum coenobium solum huius nominis in tota Europa est notum: Abbatia O. S. B. prope Osnabrück in Germania.

4) MERNA (Hugo II 241) probabiliter non est idem ac Marne, monasterium duplex prope Groningen in Frisia, ut primo aspectu dicere velimus, sed potius, ut ex infra dictis videbimus, idem ac Ripa Marnae = Aland, aliud monasterium duplex in Frisia orientali.

5) ROESKILDE. Hugo II 985 praetendit quod Absalon, Episcopus Roskildensis in Dania, anno 1177, ab Eskillo Archiepiscopo Lundensi instigatus, capitulo suae ecclesiae cathedralis consuetudines Praemonstratenses iniunxit. Revera e fontibus indigenis apparet Absalonem probabiliter — nequaquam certe — vitam canonicam ad normam Regulatorum Sti. Augustini quam ipse postea amplexus est, in capitulo suo cathedrali introducere conatum esse, sed in vanum, vel absque successu manenti.

6) SIGEBERG. Hoc de conventu Hugo II 803 sat minuta praebet. Expresse dicit non esse idem ac canoniam huius nominis in Holsatia (Holstein) sitam quae a Sancto Vicelino fundata, Ordini canonicorum

[5]) Vide supra apud Circ. Saxoniae (Gottesgnaden)

Sti. Augustini fuit aggregata[6]) Quid sentiendum vero sit de hoc monasterio, quod in Norvegia numquam exstitit, iam supra dixi. Secundum Hoogeweg[7]) Sigeberg idem est ac Langen in Frisia Orientali. Tria monasteria huius regionis (Aland, Langen, Barthe) in nonnullis antiquis catalogis, ut in Ninivensi, apud Circariam Frisiae sunt omissa, alio loco vero separatim sunt adducta absque ulteriore additione, sub nominibus Merna, Sigeberg, Werethe. Probabiliter in iis indicibus, quos consulebat Lairuelz, casu haec tria eodem modo post circariam Daniae fuerunt scripta, ita ut suspicari posset has domus ad illam circariam pertinuisse. Tali modo nempe multi errores sunt orti. Ergo prohabiliter[7])

7) WERETHE (Hugo, II, 1161) idem est ac Barthe in Frisia. Adducit Hugo noster, I, 121 monasterium ABBIO, filiam de Tumetolph, quod collocat vero in circariam Saxoniae. Multi historici in Germania, praesertim Winter (p. 319) hoc de problemate in cassum insudarunt, quia nullibi in Germania tale monasterium umquam inventum est. Puto vero Abbio esse idem ac Vä in Circaria Daniae, quod revera fuit filia de Tumetolph-Tommarp, et quod in antiquis indicibus (v. g. in Cat. Ninivensi) Auue nuncupatur[8]).

---

[6]) Haec canonia Segebergensis misit circa annum 1186 primos canonicos in Rigam, ad capitulum regulare juxta ecclesiam cathedralem ibi instituendum. Postea hoc capitulum ad ordinem nostrum transiit, de quo vide infra apud circariam Livoniae.

[7]) Die Klöster Niedersachsens S. 77.

[8]) Vide supra apud „Praetermissa“ Circariae Saxoniae.

CIRCARIA BOHEMIAE ET MORAVIAE

Initio fuerant duae circariae separatae, Bohemia enim et Moravia, unaquaeque sufficienti numero domuum consistens. Ignota quadam ex ratione vero in fine saeculi XIII sunt unitae. Extendit se dein haec spectabilis circaria bohemo-moravica in dioceses Pragensem, Olomucensem et Passaviensem[1]), politice vero in regnum Bohemiae, in marchionatum Moraviae (quae hodie pertinent ad Cechoslovakiam) et in utramque Austriam.

Iam ante unionem duarum circariarum facta est mutatio: canonia Plagensis videtur fuisse mutata pro Speinshartensi, quae ad Bavaricam pertinuerat, anno 1236. Sed in fine circariae valde sunt dilatatae, et quidem practice super integrum imperium Habsburgicum. Iam medio aevo pluries visitatores iis simul et omnibus aliis circariis in oriente sitis, nempe polonicae et hungaricae, praefuerant. Anno 1650 canoniae in Silesia sitae, quae antea ad polonicam spectabant, deinde vero, cum Silesia paulatim linguam germanicam assumpserat, exemptae fuerant, circariae Bohemicae sunt aggregatae (Sti. Vincentii Wratislaviensis et Czarnowasy). Anno 1692 decrevit capitulum generale, quod omnes canoniae pristinae circariae hungaricae, seu iam redemptae, seu in futurum recuperandae, manerent adiunctae circariae Bohemiae. Anno 1738 Griffen transiit de Bavarica ad Bohemicam, et anno 1752 abbatia Nowysacz in Polonia eidem nostrae circariae est aggregata, quod decretum vero non videtur esse in praxim deductum.

Omnes canoniae virorum in Bohemia et in Moravia sitae ab initio erant abbatiae, non vero austriacae. Pernegg et Novarise, praeposituraeparthenones in canonias virorum mutatae, postremo etiam ad abbatialem dignitatem sunt evectae. Commendae non exstiterunt his in regionibus, praeter transitorium quoddam tentamen imperatoris Josephi II, nec mensarum separatio fuit in usu.

---

[1]) Hae tres dioceses solae extiterunt usque ad saeculum XIV, quo accessit eis Litomyslensis; saeculo XVII loco illius vero Reginae-Gradecensis (Hradec Kralové), saeculo sequenti insuper Brunensis (Brno), et per decreta Josephi II Budvicensis (Ceské Budejovice), Linciensis (Linz) et Sti. Hippolyti (St. Pölten).

Initiator ordinis in Bohemia et Moravia fuit ille Henricus Zdik, Episcopus Olomucensis[2]), qui annis 1137/38 in Terra Sancta commorans, ordini nostro se adiunxit, et reversus in patriam, enixe operam dedit ad eum ibi inducendum et propagandum. Fundavit ut primam canoniam praeclarum „Montem Sion", id est Strahov, in urbe Pragensi anno 1140, et paulo post „Montem Oliveti" in Litomysl. Etiam fundatione canoniarum Zeliv et Hradist participavit. Primam turbam religiosorum vocavit e Steinfeld, monasterio valentissimo et optime reputato. Constat canonias Strahov et Zeliv fuisse fundatas tamquam monasteria duplicia, sed iam infra decennium moniales sunt dislocatae.[3]) Parthenones, quorum omnis fere canonia unum habuit dependentem, bene floruerunt in hac circaria. Fuerunt divites et spectabiles, et quoad omnia aequiparati sunt canoniis virorum. Videntur fuisse usque ad saeculum circiter XIV communitatibus virorum praediti. Canonici illi, quibus praefuit prior, dum praepositus temporalia totius asceterii moderabatur, immo authentice occurrunt tamquam „professi" vel „canonici regulati" alicuius parthenonis[4]). Praepositi parthenonum in hac circaria mox facti sunt praelati sui juris, et ut „inamovibiles et perpetui, abbatiali jurisdictione praediti" a capitulo generali saeculo XVII sunt recogniti[5]). Anno 1622 praepositus Chotesoviensis titulum abbatialem sibi vindicavit, quod privilegium legaliter anno 1738 confirmatum et ad alios parthenones tunc florentes extentum est.

Canoniae in Bohemia et Moravia sitae saeculis XII et XIII omnino fuerant gentis bohemicae seu cechicae, immo illae, quae in margine regni sitae in posterum, praesertim a fine saeculi XIV, per immutationem populationis, colonisatione harum regionum primitus parum habitatarum peracta, gentis germanicae factae sunt. (Tepla, Chotesovium et Luca).

---

[2]) Cf. Goovaerts I 430/32. Henricus, de quo dicit Balbinus ille (Miscellanea I, 4, 46): „Sane nescio antistitem in patria, cuius consilio plura ad Dei gloriam sint gesta" etiam multa contulit ad fundationem canoniae Windbergensis in Bavaria, et obiit anno 1150.

[3]) Ex epist. 18 collectionis Udalrici praepositi Steinfeldensis, circa annum 1150 scriptae (ed. Roth, vide supra apud Steinfeld p. 194. Cechica editio: A. Zak, Listy Oldricha, probosta Steinfeldského, Praha 1900) clare apparet, tunc Strahov et Zeliv adhuc fuisse monasteria duplicia.

[4]) Ita verbi gratia anno 1310: „Vojslaus canonicus regularis monasterii Chunicensis" (Erben, Reg. Boh. II Nr. 2216). In circaria Poloniae videtur res similiter se habuisse. Scimus quidem, parthenonibus ordinis nostri admissionem virorum ad professionem licuisse ad annum usque 1317, sed nihilominus putamus maiorem partem illorum religiosorum de facto fuisse professos earum canoniarum, sub quarum paternitate parthenones steterunt.

[5]) Hac ex causa, praeter ordinem, apud hanc circariam series eorum etiam adducimus.

Post bella hussitica cultura cechica elanguit, et a saeculo XVII, favente dynastia Habsburgica tunc regnum illud gubernante, ubique praevaluit lingua germanica, cui vero natio cechica post regenerationem suam saeculo XIX iterum sermonem ei vernaculum substituit[6]). Sola Tepla, cum esset sita in regione mere a Germanis habitata, mansit germanica usque ad annum 1945.

Mox canoniae fere omnes magnam prosperitatem sunt adeptae. Divitiae et piae fundationes affluebant undique, aedes surrexerunt ubique visendae structurae, habitatae a communitatibus insolitae numerositatis. Una ex insignioribus abbatiis, Litomysl, immo evecta est in ecclesiam cathedralem.

In hoc culmine splendidae evolutionis fracta et percussa est circaria usque ad mortem per haeresim Hussitarum ineunte saeculo XV. Fanaticus dux haereticorum, Joannes Zizka, saeviens irruit in monasteria, omnia comburens et percutiens, et mactans integros conventus usque ad ultimum religiosum. Inter asseclas et adlatos eius zelosissimos erat etiam unus apostata ex ordine nostro, Joannes Siloensis. Talis erat destructio, et tantopere protacta sunt per totum saeculum bella et seditiones, ut nonnisi lente et laboriose pars communitatum reviviscere potuerit. Litomysl et Lounovice adeo erant percussae et emortuae, ut resurgere nequiverint; Milevsko, et parthenones Neorisensis et Kounicensis diu languerunt fere exanimes, et saeculo sequenti exstincti sunt. Zeliv, aeque omnino exstincta est, tamen revixit saeculo XVII. Monasteria post destructionem Sigismundus imperator magnam partem oppignoravit nobilibus haeresi faventibus, ad stipendia militaria solvenda. Paulatim tamen canoniae depauperatae bona sua redimere et aedes restaurare potuerunt (Zabrdovice 1440, Chotesov 1455, et Doksany 1456).

Iterum iterumque haeretici, vix pacati, totum regnum et regiones circumiacentes inquietarunt insurrectionibus suis, magnum in damnum monasteriorum, quae aerumnae saeculo XVI, exorto protestantismo, peiores sunt factae. Tota fere Austria, ad quam Bohemia tunc spectabat, practice iam a fide defecerat, monasteria erant desolata et deturbata. Episcopatus Litomyslensis, ordini incorporatus, interiit. Contra-reformatio haec omnia vertit in melius. Societas Jesu tunc conata est canonias Strahoviensem

[6]) Longaeva et flagrans semper erat in hoc regno lis linguarum et nationum, cuius causam et evolutionem disserere hic ad nos non attinet. De quaestione vero, quali in lingua hoc in libro singula loca sint designanda, vide supra in praefatione generali paginam 8, versus finem. Indulgeat benevolus lector orthographiam in-correctam nominum cechicorum hoc in libro, signa et accentus huic linguae propria desunt enim in officina typographica, ex qua procedit.

et Chotesoviensem sibi arripere in dotationem, sed in vanum, quia versus finem saeculi XVI ordini nostro ortus est zelosus simul ac sanctus reformator et restaurator in persona Joannis Lohelii, abbatis Strahoviensis, qui cum successore suo Casparo de Questenberg faciem totius circariae renovavit. Indefesse cum juvene generatione ordinis laborabant in restauratione canoniarum ad intus et ad extra, et ad restaurationem fidei catholicae. Vacaverunt tunc parochiae, opus erant praedicatores, ideo parthenones Pernegg et Novarise mutati sunt in canonias virorum. Valde meritus est abbas Questenberg de ordine per translationem corporis Sti. Norberti ex Magdeburgo in Pragam anno 1627, per restaurationem — etsi transitoriam — canoniarum Saxoniae annis 1628/31, et per fundationem Collegii Norbertini Pragae anno 1635.

Saeculis XVII et XVIII circaria culmen sui splendoris adepta est. Ubique in canoniis viguit spiritus religiosus fervens et exemplaris, tantopere florebant litterae et scientiae, ut vix tunc simile quid in ordine invenisses, si Brabantiam excipis. Surrexerunt aedificia stupendae magnitudinis et elegantiae, praesertim Louka, Chotesov et Hradist. Ut breviter dicamus Bohemia hac in epocha fuit ex praestantissimis et florentissimis circariis totius ordinis, et splendidis ac numerosis suis canoniis in hoc regno longe aliis ordinibus praevalebat.

Hoc saeculo XVII etiam antiquae canoniae Milovicensis et Kounicensis, ab Hussitis deletae, iterum in manus ordinis redierunt, ex causis, de quibus loquemur, tamen non sunt restauratae. In fine huius saeculi abbas Franciscus de Schöllingen, minusculae canoniae Pernecensis, coepit laudabile opus restaurationis ordinis in Hungaria, a saeculo ibi iam exstincti. Praeposituræ Promontor, Csorna, Janoshida, Lelesz, Jazzo et Türje inter annos 1694 et 1705 sunt redemptae et ordini reunitae. Vituperandi vero sunt abbates illi Strahovienses, Lucenses et Gradicenses, qui per integrum saeculum XVIII impediverunt restaurationem non tantum canoniarum Milevsko et Kounice, sed etiam totius circariae Hungariae in statum pristinum, quia privatae utilitati potius servientes quam ordini, maluerunt haec bona propriis domibus reservare in usumfructum, quam eis independentiam debitam, ut oportuit, reddere. Sola canonia Jaszo summa cum difficultate hanc libertatem sibi recuperavit medio saeculo XVIII.

Iam sub Maria Theresia Imperatrice communicatio cum Praemonstrato anno 1772 fuerat restricta. Successor eius Josephus II vero faciem et immo essentiam circariae et ordinis in terris suis funditus mutavit per reformationes suas partim saluberrimas, partim vero perniciosas. Anno 1780 cum coepisset regnare, circaria complectebatur 15 canonias virorum cum

694, et 3 parthenones cum 115 religiosis. Imperator hoc ipso anno admissionem novitiorum et mox etiam omnem nexum cum Praemonstrato et cum circariis extraneis interdixit. Libera electio abbatum est vetita, seminaria et studium domesticum monasteriorum sunt suppressa, quorum loco erecta sunt „Seminaria Generalia", quae spiritu „illuminationis", id est istius epochae erant imbuta. Dein coepit imperator maiorem partem monasteriorum supprimere, et erexit ex bonis eorum sic dictum „fundum religionis", ex quo deinceps omnes parochi et sacerdotes ministerio animarum fungentes solaria acciperent. Primo suppressit omnes parthenones anno 1782, dein annis 1783/85 ex nostris canoniis Pernecensem, Lucensem, Gradicensem et Zabrdovicensem. Multas novas parochias laudabiliter creavit, quarum vero administratione monasteria nimis onerata sunt. Secundum indolem sui temporis omnia mere contemplativa et „monachalia" spernens, et meram activitatem" ad augendam prosperitatem humanitatis" ut unicum finem ordinum et monasteriorum agnoscens, characterem ordinis in canoniis, quibus pepercit, tantopere alteravit, ut post unam generationem in novo hoc spiritu educatam nonnisi forma externa eius aliquo modo remanserit. Multae praxes specifice claustrales tunc sunt abrogatae, et disciplina religiosa damna perpessa est.

Circaria Bohemiae ab anno 1781 cessaverat existere, sicut et omnis connexus mutuus inter singulas canonias. Anno 1804 quidem abbas Strahoviensis nominatus est „praeses" domuum ordinis in Imperio Austriaco existentium, sed anno 1813 haec institutio iterum est abolita. Anno demum 1852, cum Sancta Sedes Cardinali Schwarzenberg archiepiscopo Pragensi reformationem monasteriorum in Austria commisisset, abbates nostri in Marienbad congregati abbatem Strahoviensem elegerunt denuo praesidem, et anno 1855 omnes canoniae ab episcopo Sti. Hippolyti Ignatio Feigerle, visitatore apostolico, visitatae sunt. Anno 1858 iterum fuit capitulum provinciale Vindobonae, anno sequenti capitulum generale ordinis in Strahov, in quo nova statuta pro circaria sunt redacta. Anno 1883 demum peracta est reorganisatio definitiva ordinis in capitulo generali Vindobonae, et adunatae sunt omnes canoniae intra fines imperii austriaci sitae in „circariam austro-hungaricam", quae in capitulo generali anni 1889 Tongerloae divisa est in „austriacam" et „ungaricam". Anno 1924 nostra antiqua circaria Bohemiae et Moraviae aliquo modo est restaurata per erectionem novae circariae „cechoslovacicae", quae praeter canonias Teplensem, Strahoviensem Neorisensem, et Siloensem etiam Speinshartensem[7]) et Jaszoviensem includit. Ceras et Schlägl manserunt apud circariam austriacam.

Saeculo peracto canoniae bohemicae et austriacae multos genuerunt

[7]) Haec domus vero postea immediate abbati generali est subdita.

doctores et viros scientiis illustres, et administraverunt etiam varia gymnasia publica. Nostris temporibus vero tempestates validae devastaverunt duris probationibus has circarias. Bellum nempe annis 1939/45, praesertim vero tyrannis hitlerica, quae abbatias Plagensem et Neorisensem plane suppressit, aliasque oppressit, post bellum vero expulsio communitatis Teplensis, confiscatio omnium bonorum ecclesiasticorum in Cechoslovakia, et alia mala, quorum nondum videtur esse finis.

CAPITULA PROVINCIALIA CIRCARIAE BOHEMIAE 1641 - 1780

Strahov 1641
Schlägl 1642
Novarise 1643 ?
Schlägl 1644
Schlägl 1651
Louka 1656
Schlägl 1659
Strahov 1662
Louka 1665
Hradist 1670
Zabrdovice 1677
Strahov 1681
Louka 1687
Hradist 1691
Strahov 1700
Zabrdovice 1703
Hradist 1710
Louka 1719
Strahov 1727
Zabrdovice 1733
Hradist 1740
Louka 1747
Strahov 1754
Zabrdovice 1765
Hradist 1780

Vicarii Generales Circariae Bohemiae

Joannes Mauskönig (Tepl) -1585
Joannes Lohelius (Strahov) 1587-1614
Kaspar de Questenberg (Strahov) 1614-40
Benedictus Lahen (Louka) 1641-53
Norbert v. Amelunxen (Strahov) 1653-56
Matthaeus Paul (St. Vincentii Breslau) 1656-72
Hieronymus v. Hirnhaim (Strahov) 1672-79
Hyacinth Hohmann (Strahov) 1679-90
Norbert Zelecky (Hradist) 1690-1709
Vitus Seipel (Strahov) 1709-1711
Carolus Kratochvile (Louka) 1711-12
Marian Hermann (Strahov) 1714-41
Daniel Schindler (Zeliv) 1742-52
Paulus Vaclavik (Hradist) 1752-81

FONTES

CDMor	*Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae*, 15 *tomi (—1411) edd.* A. BOCZEK, J. CHYTIL, P. CHLUMECKI, V. BRANDL, B. BRETHOLZ, Olomucii et Brunae 1836—1903
Lib. erect.	K. BOROVY - A. PODLAHA: *Libri erectionum archidioec. Pragensis saec. XIU et XU.* 6 tomi, Pragae 1875/1927
Lib. cit.	V. BRANDL - B. BRETHOLZ: *Libri citationum et sententiarum,* 10 tomi, Pragae 1872/1911
	P. R. v. CHLUMECKY / J. CHYTIL / C. DEMUTH / A. v. WOLFSKRON: *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren,* 2 Bde., Brünn 1856. Index nominum ed. F. CERNY ibid. 1914
	G. DOBNER, *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita.* 6 tomi, Pragae 1764/85
	J. EMLER, *Decem registra censuum,* Pragae 1881
Reg. tab.	J. EMLER, *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum,* 2 tomi, Pragae 1870/72
Reg. Boh.	K. J. ERBEN / J. EMLER / B. MENDL: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.* 4 tomi Pragae 1855/92. Tomi 6 V partes prima et secunda ibidem 1928/30
CDBoh	G. FRIEDRICH: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* 2 tomi Pragae 1907/12, tomi III pars prima ibid. 1942
FRA	*Fontes Rerum Austriacarum,* hsg. von der Histor. Kommission der Kais. Akademie der Wissenschaften, Wien
FRB	*Fontes Rerum Bohemicarum,* tomi 8. Pragae 1873/1932
MHB	E. A. GINDELY, *Monumenta Historica Bohemica,* 5 voll, Pragae 1864/90
Mon. Vat.	L. KLICMAN / K. KROFTA / J. NOVAK / B. JENSOVSKY / K. STOUKAL: *Monumenta Uaticana res gestas Bohemicas illustrantia.* Vol. I, II, V Pragae 1903/07, III 1944, tomi IV fasc. 1 1949.
	H. KOLMANN, *Actae Sacrae Congregationis de propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia.* Tomi I pars I, Pragae 1923
Arch. Cesky	F. PALACKY / J. KALOUSEK / G. FRIEDRICH: *Archiv Cesky.* 37 tomi. Praha 1840/1944
SS. Rer. Boh.	F. PELCL / J. DOBROVSKY / F. PALACKY: *Scriptores rerum Bohemicarum.* 3 tomi. Pragae 1783/1839
	A. PODLAHA, *Editiones archivi et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis.* 22 fasc. Pragae 1905—
Lib. ordin.	IDEM, *Liber ordinationum cleri 1395—1416.* 2 tomi. Pragae 1910/20
	J. SEBANEK, *Archivy zrusenych klasteru moravskych a slezkych. I. Inventar pergamenu z let 1078—1471.* Brno 1932
Zbytky	A. SEDLACEK, *Zbytky register kraluv rimskych a ceskych z let 1361—1480.* Praha 1915. (Editio germanica, abbreviata: *Die Reste der ehemaligen Reichs- und kgl. böhmischen Register,* Prag 1916/19)
	F. TADRA: *Acta iudiciaria consistorii Pragensis 1373—1424,* 7 tomi, Pragae 1893/1901
Lib. conf.	F. TINGL / J. EMLER: *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesem Pragensem,* 10 tomi, Pragae 1867/89

LITERATURA

B. BALBIN, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, 4 tomi, Pragae 1682

T. BILEK, *Statky a jmeni klasteru od Josefa II zrusenych*, Praha 1893

B. BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens*, 4 Bde., Reichenbg. 1922

CASOPIS, *moravského musza zemského*, Brno 1901

D. CERMAK, *Premonstrati v Cechach a na Morave*, Praha 1877

B. BUDIK, *Mährens allgemeine Geschichte*, 14 Bde., Brünn 1860/88

M. FIEDLER, *Austria Sacra*, oder *Geschichte der österreichischen Klerisey*, 9 Bde., Wien 1780/88

A. L. FRIND, *Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*, Prag 1873

IDEM, *Kirchengeschichte Böhmens (bis 1520)*, 4 Bde., Prag 1854/78

GOLDMANN, *Verzeichnisse der Handschriftenkataloge der österr.-ungarischen Bibliotheken*, Leipzig 1888

M. HEIN, *Die Geschichte der älteren Bischöfe von Olmütz (bis 1207)*

L. HOSAK, *Historicky mistopis zeme Moravsko-slezské*, Brno 1938

E. JANAK, *Der landtäfliche Grundbesitz im Königreich Böhmen*, Prag 1879

KRASNOPOLSKI, *Geistliche Bibliotheken in Böhmen und Mähren*

F. J. LEHNER, *Dejiny umeni naroda ceského*, Praha 1907

O. MANNL, *Die Prämonstratenser der Prager Erzdiözese nach den Bestätigungsbüchern 1354—1436*, Pilsen 1903

NEUWIRTH, *Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Przemysliden*, Prag 1888

V. NOVOTNY, *Ceske dejimy*, 3 voll., Praha 1912/21

F. PALACKY, *Dejiny naroda ceskeho*, 5 voll, Praha 1848 (editio germanica ibidem 1834/61)

K. PICHERT, *Johannes Lohelius*, in:*Anal. Praem.* III (1927) 125/41, 264/84, 404/23.

J. PILAT, *Die katholischen Männer- und Frauenklöster der österr.-ungar. Monarchie*, Wien 1875

A. PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*, 4 Bde., Wien 1904

J.SCHALLER, *Topographie des Kgr. Böhmen* Prag 1785—1795

A. SCHUBERT, *Urkundenregesten der von Josef II aufgehobenen Klöster Böhmens*, Innsbruck 1901

IDEM, *Die Bibliotheken der von Kaiser Josef II aufgehobenen Mönchsklöster in Mähren und Schlesien*, in: ZBBW XVII

Mist. slov. A. SEDLACEK, *Mistopisny slovnik historicky kralovstvi ceského*, Praha 1908.

TOMEK, *Kirchengeschichte von Österreich*, Wien 1949

J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, Prag 1833—1849

V. VANECEK, *Zaklady prvniho postaveni klasteru a klasterného velkostatku ve starém ceskem state*. Praha 1933/39

G. M. VISCHER, *Topographia archiducatus Austriae Inferioris* (4 partes, 1672) *Austriae Superioris* (1677)

WOLFSGRUBER / HUBL, *Abteien und Klöster in Österreich*, Wien 1902

WOLNY, *Kirchliche Topographie Mährens*, 3 voll., Brünn 1836/42

A. ZAK, *Österreichisches Klosterbuch*, Wien/Leipzig 1911

C. ZIBERT, *Bibliografie ceské historie*, Praha 1900/02 (2 voll.)

AKÖGQ	*Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, mit Beilage: „*Notizenblatt*". Hsg. von der Histor. Kommission der Akademie der Wissenschaften in Wien, 1851/60
AÖG	*Archiv für österr. Geschichte*, Wien 1848/1929
BGST	*Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl*, (Hsg. von Mitgliedern desselben) 2 Bde., Marienbad 19 . ./25
BVLNdOst	*Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich*
CAS	*Casopis archivni skoly*, Praha 1923 sq.
CCH	*Cesky casopis historicky*, Praha 1895 sq.
CCMus	*Casopis ceskeho museum* (etiam: *Casopis musea kralovstvi ceského*, vel: *Casopis narodniho musea)* Praha 1827 sq.
CDV	*Casopis pro dejiny venkova*, Praha 1914 sq.
CMM	*Casopis matice moravské*. Brno 1869 sq.
CMMZ	*Casopis Moravského Musea zemského*, Brno
CSPSC	*Casopis spolechosti pratel starozitostni ceskoslovenskych*. Praha 1893 sq.
CVMSO	*Casopis vlasteneckého musejniho splku v Olomouci*. Olômouc 1884 „*Hlidka*", 57 tomi, Brno 1883—1940
MIÖG	*Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichte* (MÖIG = *Mittlgn des österr. Instituts für Gesch.)* Innsbruck 1880 f
MVGDB	*Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, Prag 1862 ff
ÖKT	*Österreichische Kunsttopographie*, Wien 1907/24
Pam. Arch.	*Pamatky Archaeologické a mistopisné*. Praha 1855 sq.
SBeWiWi	*Sitzungsberichte der K. K. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos. Histor. Klasse*
SHK	*Sbornik Historického krouzku*, Praha 1893 sq.
Topographie Böhmen	*Topographie der historischen und Kunstdenkmale im Kgr. Böhmen* (ab anno 1918: *in der Tschechoslowak. Republik) von der Urzeit bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Hsg. von der Archäolog. Kommission bei der Böhm. Kaiser Franz Josefs-Akademie f. Wissenschaft, Literatur u. Kunst. Prag (Existit etiam editio cechica cum, titulo: *Soupis pamatek historyckych a umeleckych v kraloystvi ceskému*, Praha 1898 s.
VCA	*Vestnik ceské akademie*, Praha 1892 s.
ZDVGMS	*Zeitschrift des (Deutschen) Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, Brünn 1897 ff.

Confer apud alias circarias: LINDNER, *Monasticon Salisburgense* (Bavaria)

CHOTESOV St. Wenceslaus

Chotessow, -eszov, -issaw, -iessow, --essoviz, -essouic. -esouich, -iesowicz, -ieschowecz, Hotessove, -essowic, Gottessaw, Gotesovice, Kostelecz.

Germanice: Gotieschaw, Chotieschau.

Prope Stribro (Mies) in districtu Pilsensi in Bohemia, Dioc. Pragensis.

Parthenon, fundatus paulo post annum 1202 a Beato Hroznata, fundatore Teplensi, et a Woyslawa sorore eius viduata, quae intravit et prima magistra facta est. Primae moniales venerunt e Doksany. Saeculo XV verbum fit de canonicis professis, sed ceteroquin semper subfuit paternitati abbatum Teplensium, unde venerunt eius praepositi, et qui administraverunt per canonicos suos parochias huic parthenoni incorporatas: Chotesov (Chotieschau), Dobrany (Dobrzan), Touskov (Tuschkau), Holysov (Holleischen), Horni Sekyrany (Obersekerschan), Litice (Littitz), Stod (Staab), et quidem a saeculo XV tantum. Antea iam possederat alios patronatus, quos iterum amisit. Moniales erant usque ad medium saeculum XVI exclusive nobiles, et usque ad Zachariam Bandhauer, praepositum reformatorem, nobilitas praevalebat, in detrimentum disciplinae. Praepositi obtinuerunt ius baculi iam anno 1361, anno 1403 vero omnibus pontificalibus sunt insigniti. Hoc tempore asceterium, quod fuit dives et potens, optime floruit. Anno 1423 ab Hussitis deletum, et in posterum pluries exspoliatum et devastatum est, ita ut elanguerit et saeculo demum XVII iterum refloruerit. Anno 1622 praepositus Zacharias Brandhauer, qui asceterium a Tepla matre independentius reddidit, vir omni genere meritissimus, titulum abbatialem sibi vindicavit, quod anno demum 1738 a capitulo generali recognitum est. Annis 1734/56 splendida ac sumptuosa aedificia antiquis sunt substituta, et prope monasterium in Monte Vrabina paulo post perpulchrum sanctuarium in honorem Sanctae Crucis, quo undique peregrini affluebant, erectum est. Status personalis: 1531: 10 moniales, 1579: 2; 1618: 14 canonissae, 2 novitiae, 5 postulantes, 1642: 30, 1782: 44 moniales. Hoc anno 1782 suppressum est asceterium. Parochiae anno 1804 traditae sunt canoniae Teplensi, ecclesia ipsius asceterii anno 1793 clausa et anno 1830/37 demolita est. Bona emit anno 1822 princeps de Thurn & Taxis, qui dedit anno 1878 aedificium monialibus de Visitatione B. M. V., quae anno 1936 monasterium acquisiverunt. Anno 1945 vero maior pars earum expulsa est.

Archivalia: Bibl. Univers. Pragensis — Archivum Min. Rer. Int.[8]), et Archivum Archiepiscopale ibidem — Arch. Abb. Teplensis — Arch. Princ. de Thurn u. Taxis Ratisbonae

Literatura: LAIRUELZ 414/15 — HUGO I 553, prob. 461/68 — ZAK Öst. Klosterb. 272 — IDEM PAM 18 — WAEFELGHEM 59, 374 — BRUNNER

[8]) Id est „Archivum Ministerii Rerum Internarum" (Ministerstvo Vnitra).

770 — MANNL 7/10 — CERMAK 393/435 — LTK II 900 — LIENHARDT Eph. Hag. 133, 203, 229 — Mon. Vat. II 874, 1203, 1204, V 1267, 1534 — CDMor XIV 19 — *Topographie* XXX (1911) Bezirk Mies, 5/35 — FRB I 369, 374, 380, V 409, 438, 469, 471 — CDBoh I 324, II 303, 402, 434 — ERBEN Reg. Boh. I/IV vide registra — BILEK 279/84 — *Decem Registra* pp. 23/52 — LEHNER I 104 — NEUWIRTH 55 — NOVOTNY I 3, pp. 107/10, 898/99 — SCHALLER IX 93 — SCHUBERT 216/30, 249 — SEDLACEK, *Mist. Slov* 326/27 — FR. ANDRESS, *Die Klosterherrschaft Choticschau*, 1908 — B. GRASSL, *Propst Andreas Norbert Fabritius von Choticschau 1696—1706*, in Anal. Praem. XI (1935) 220/23 — IDEM, *Die Wahl des Choticschauer Propstes Siard Pfeiffer 1761*, ibidem XII (1936) 71/76 — R. KOEPL; *Das ehemalige Prämonstratenser Chorfrauenstift Choticschau im Pilsner Kreise Böhmens*, Prag 1840 — F. PALACKY, *Zapisy klastera chotesovského 1272/1597*, in: *Arch. Cesky* IV 31/63 — Pam. Arch. II 169 — J. V. SIMAK, *Chotesovské zpravy o selské bouri r. 1680*, in: *Vestnik Kralceské spol. nauk*, Praha 1900, Nr. 10, p. 28 — R. PIETSCHMANN, *Zacharias Bandhauer und seine Tätigkeit ... im Stifte Choticschau*, in: *„Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl"* II 1/82 — G. SCHMIDT, *Die Patronatspfarren und die Pröpste des ehemaligen Klosters Ch. im Mittelalter*, in: *Anal. Praem.* XII. (1936) 46/67, 131/43 — A. STARA, *Paul Herolt, Propst von Ch.*, in: *Anal. Praem.* 1938, 239/42 — IDEM, *Choticschauer Archivalien in Prag*, ibidem VIII (1932) 43/49, 329/37 — PICHERT, ibidem III 273/76 — de archivo et de literatura v. ibidem VIII 91/93 — Urbarium ed. J. EMLER, in: *Decem registra censuum* (1881) 23/52 — Necrologium antiquissimum ed. B. GRASSI in Anal. Praem. VII (1931) Ed. Text. Annales Monasterii Chotesoviensis, auct. Zacharia Bandhauer 1641/55, MS. in Bibl. Univer. Pragensis.

Series praepositorum et abbatum

(Cermak, Schmidt)

1. Zdislav 1210-48
2. Gotthard 1249-66
3. Mirko 1266-71
4. Miroslav 1271-98
5. Pertoldus 1299
6. Conradus 1299-1303
7. Wisimir 1303-10
8. Sifried 1310-12
9. Pernoldus 1312-26
10. Petrus I. 1326-54
11. Joannes I. Leskau de Schwanberg 1354-66
12. Udalricus (de Waldstein?) 1367-80
13. Hartmann 1380-90
14. Sulek de Hradek 1391-1415
15. Hynek de Ullitz 1416-29
16. Petrus II. 1429-36
17. Wenceslaus I. (de Guttenstein?) 1436-54
18. Georgius I. Plotner 1454-81
19. Tristram Cernin de Chudenic
20. Erhard Mügler 1492-1504 res.
21. Clemens 1504-19
22. Sigismund Gürl 1519-21
23. Matthias I. 1521-49
24. Gallus 1549-52 dep.
25. Joannes II. Muth 1552-58 res.
26. Adam I. Hasler 1558-85
27. Matthias II. Herold 1585-88 res.
28. Laurentius Kastl 1588-93
29. Adam II. Rudrisch 1598-1633
31. Paulus I. Herold 1633-39

32. Zacharias Bandhauer 1639-57
33. Adalbertus Peletz 1657-66
34. Michael Kastl 1666-98
35. Andreas Fabritius 1698-1706
36. Dominicus Peterka 1707-37
37. Christophorus Schmiedl 1737-61
38. Siard Pfeiffer 1761-79
39. Paul II. Nowak 1779-82

D O K S A N Y Nativitas B. M. V.

Dogsein, Doxana, -anum, Dog-, Doc-, Doch-, Dokzan, -san, -czan, -zan, Dokzany, Doxant, Dogszano. Germanice: Doxan.

Inter Litomerice et Roudnice, Bohemia, Dioc. Prag., nunc. Litomerice.

Parthenon insignis, praepositura, postremo abbatia. Fundatus Zsmoniales venerunt e Dünnwald. Sub paternitate abbatum Strahoviensium. Parochiae incorporatae: Doksany, Dolanky, Libotenice, Bohusovice, Kmetineves, Mury, Redhost, Pocaply, quae a saeculo XV a canonicis Strahoviensibus sunt administratae. Beata Agnes de Bohemia († 1282) hic est educata. Usque ad annum 1388 priorissae solebant esse de stirpe regia vel ducali. Anno 1278 asceterium, quod erat ditissimum, combustum et exspoliatum est, iterum anno 1295. Ex quibus calamitatibus mox revixit, non vero e subversione completa anno 1421 a Hussitis ei illata. Anno 1430 quidem reverterunt moniales, sed anno demum 1456 potuerunt recuperare sua bona. Saeculo XIII possederant territorium 40 vicorum, anno 1519 adhuc 12. Anno 1531 quinque moniales tantum ibi vixerunt. A medio tamen saeculo XVI iterum refloruit. Annis 1626/27 hic depositae erant reliquiae Sti. Norberti. Anno 1628 praepositi infulantur, et anno 1738 abbatiali dignitate insigniuntur. Annis 1709/26 perpulchra aedificia sunt erecta, templum mediaevale (saec. XII/XIII) tam splendide et eleganter est reconstructum et exornatum, tribusque turribus auctum, ut sola crypta characterem suum romanicum conservaret.

Anno 1782 cum 49 canonissis tamquam una ex primis victimis saecularisationis imperatoris Josephi suppressum est. Aedificia supersunt, ecclesia est parochialis et sicut aliae parochiae quondam Doxanenses nunc canoniae Strahoviensi incorporata. Aedes claustrales et praelatura ab anno 1804 usque ad nostra tempora erant proprietas comitum de Lexa-Aehrenthal.

A r c h i v a l i a : Arch. Min. Rer. Int. Prag. — Biblioth. Univ. ibidem (Necrologium an. 1373, cum add. usque ad saec. XVII) — Arch. Abb. Strahov (Obituarium, copia praecedentis e saeculo XVII, cum add. usque 1782)

L i t e r a t u r a : LAIRUELZ 414 — HUGO I 633, prob. 518/33 — WAEFELGHEM 79 — LTK III 431 — BRUNNER 771/72 — CERMAK 129/73 — ZAK *Öst. Klosterb.* 272 — MANNL 5/7 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 36/38, 99, 141, 163, 215, 243, 339 — *Topographie* IV (1900) 70/108 — SCHALLER I 200 s — ERBEN Reg. Boh. I/IV v. registra, et etiam apud BALCAREK (1929)

opus infra citatum — CDBoh II 233, 265, 281, 283, 284, 286, III 193 — CDMor VII/2 971 — SEDLACEK *Mist. Slov.* 146/47 — NOVOTNY I 2, et I 3 vide registra — FRB II, IV, V v. registra — GOOVAERTS I 620, II 166, 264 — *Mon. Vat.*, Acta Clem. 32, 223, 224, 228, 250, II Acta Urb. et Bonif. Nr. 1271 — E. BALCAREK *Doksany nad Ohri, byvaly klaster Premonstratek...*, v Doksanech 1929 — IDEM, *Doksany, Ehemaliges Prämonstratenserinnenkloster*, Doksany 1933 — J. LEHNER, *Panensky klaster v Doksanech*, Praha 1889 — *Prozeß des K. K. Komissarius Philipp Grafen von Kolowrat-Krakowsky, bey Gelegenheit der Nonnenaufhebung zu Doxan*, Prag 1783 — F. BENES, *Doksany, byvaly kral. panensky klaster Premonstratek nad Ohri*, in Pam. Arch. V (1862) 162 sq. — M. FEYFAR, *Kurze Geschichte des Kgl. Prämonstratenser Jungfrauenstiftes Doxan bei Leitmeritz in Böhmen*, Dresden 1860 — D. LIBAL, *Kostel klastera Doksanskeho*, in *Zpravy pamatkové pece* VI (1942) 61/65 — J. MIKA, *Das ruhmwürdige Doxan*, Leitmeritz 1726 — V. ONDRACEK *Praepositura Doxana*, in: *Anal. Praem.* VIII (1932) 321/29 — Necrologium (1373) ed. J. EMLER in *Sitzungsberichte der Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*, Prag 1884, pp. 84/144 — MS: Annales Doxanenses 1144—1720, auct. P. Urbano VOJTA, in Bibl. Strahoviensi DC II 3/4

Series praepositorum et abbatum [9])
(Cermak, Ondracek, emend. a K. Dolista)

1. Erleboldus 1143-
2. Adalbertus -1175 (dein abb. Strahoviensis)
3. Bertholdus 1175-
4. Wolfram
5. Guntherus 1219/26
6. Gerardus 1237
7. Fabianus?
8. Hermannus I.?
10. Johannes I. 1262
11. Hermannus II. 1263
12. Conradus?
13. Johannes II. 1276/90
14. Sifriedus 1290/91
15. Edmundus 1295
16. Andreas ?
17. Simon 1307/20
18. Nicolaus I. ?
19. Petrus II. ?
20. Dietricus I. 1328/41
21. Arnoldus ?
22. Zbislav 1349
23. Dietricus II. 1350/52
24. Florianus 1352/54
25. Alexius 1357
26. Petrus III. 1357/78
27. Vincentius ? 1380 ?
28. Benedictus ?

[9]) Praepositi, quorum nominibus signa interrogatoria apposuimus, non inveniuntur in diplomatibus, sed in opere circa annum 1790 manu scripto Godefridi Dlabacz: „Memoriae S. Canon. Ord. Praemonstratensis in Bohemia, Moravia, Silesia et Austria a saeculo XII“ (Tomi VI in folio, in Bibl. Strahoviensi). Dlabacz, de quo referemus in nota apud Strahov, fontibus est usus, qui non amplius subsistunt. Haec series Doxanensis, sicut et fere omnes sequentes gratiose et diligenter emendatae sunt a K. Dolista, qui in Universitate Pragensi, et in archivo Strahoviensi studio historiae in genere, et ordinis nostri in specie incumbit.

29. Simram 1383/1405
30. Nicolaus II. 1407/17
31. Petrus IV. 1418/21
32. Diepoldus de Riesenburg 1421/61
33. Wenceslaus 1461-1501
34. Johannes III. Cipra 1501-03
35. Stanislaus 1503-15
36. Johannes IV. Buchauer 1515-33
37. Johannes V. Freywald 1533-63
38. Leonardus Schütz 1565-75
39. Vitus Herold 1575-85
40. Andreas II. Werner 1587-91
41. Johannes VI. Voit 1591-98
42. Johannes VII. Konrad 1598-1600
43. Siegmund Kohel 1600-07
44. Melchior Römer 1607-21
45. Crispinus Fuck 1621-37
46. Norbert v. Amelunxen 1637-49
47. Nicolaus III. Plutzer 1649-54
48. Cyrillus Hofmann 1654-69
49. Stephanus Kielmann 1670-78
50. Hyacinth Hohmann 1679
51. Dominicus Girnth 1679-89
52. Franciscus Waldhauser 1689-92
53. Bruno Kunovsky 1692-1709
54. Joseph I. Mika 1709-33
55. Benedictus III. Bayer 1733-54
56. Joseph II. v. Winkelburg 1754-82 † 1797

GERAS Nativitas B. M. V.

Jerus, -ros, ruhs, -wis, -wisch, Jaruss, Yerus, Jaeros, Iherus. A saeculo XIV: Gerus, -rusch, -raus, -ros, -rusium, -racensis, -rusena. Anno 1511 prima vice occurrit hodierna vox „Geras".

Prope Horn, in limitibus Moraviae. Austria inferior, Dioc. Passau, nunc St. Pölten.

Praepositura, dein (1180) abbatia. Fundata ab Udalrico comite de Pernegg inter annos 1153 et 59 ut filia de Siloe, una cum parthenone adnexo Pernecensi, qui fuit postea canonia virorum et filia ipsius (vide infra). Parochiae incorporatae: a fundatione sua possedit Geras, Japons, Pernegg, Nondorf, Eibenstein, Drosendorf, Weikartschlag, Blumau, Kirchberg a. d. Wild; et sequentes, quas iterum amisit: Ulrichschlag et Ludweis cum Hafnerluden. Saeculo XIII acquisivit parochias in Moravia sitas, nempe Fratting, Großranzern, Kirchmislau (-1530) et Kleinranzern (-1530). Annis 1775/83 accesserunt illis parochiae Rodingersdorf, Harth, Zissersdorf, Göpfritz et duae, quae fuerant canoniae Pernecensi unitae: Niklasberg, quam iam ante saec. XVII possederat, et Trabenreith. Canonia Gerusena omni fere tempore multa passa est bellis, incendiis et aerumnis cuiuslibet generis; saepius, praesertim saeculis XVI et XVII, fere exstincta est. 1520: 21 DD, 1781: 48, 1853: 32, 1900: 30, 1948: 27. Circa annum 1450 abbates infulati sunt. Annis 1786/90 intrusus erat abbas commendatarius, 1790/97 et 1840/52 carebat abbate, et annis 1829/50 fuit sub administratione temporalium. Parthenones dependentes usque ad saeculum XVI: Pernegg, et Wien Himmelspforten. Ecclesia et aedificia in Geras, modesta,

sed pulchra, sunt saeculorum praeprimis XVII et XVIII, attamen cernuntur et partes vetustiores. Anno 1783 bona et parochiae, anno 1854 etiam aedificia canoniae Pernecensis suppressae Gerusenae sunt incorporata. Annis 1940/45 a gubernio Hitlerico etiam Geras erat suppressa et plane exspoliata, ita ut, etsi interea restituta, difficultatibus haud modicis adhuc laboret. Post bellum amisit etiam parochias suas in Moravia sitas. Hodie pertinet ad circariam Austriae.

Archivalia: In canonia ipsa. Magni momenti sunt ibi Annales MSS auctoribus canonicis J. ALRAM (1792) et A. ZAK (†1931).

Literatura: HUGO I 739, prob 595/97 — WAEFELGHEM 95, 376 — BRUNNER 91/144 (auct. R. RUHIETL) — GOOVAERTS I 19, 275, 278, 326, 327, 353, 354, 470, 476, 508, 598; II 50, 64, 76, 84, 114, 115, 162, 229, 243, 362, 376, 386, 416, 424, 438, 440; III 18, 49, 64, 72, 75, 108, 149, 150/67, 177, 180, 204; IV 61, 94, 250, 296, 322, 356, 359 — BÜNGER 179 — J. ALRAM apud FIEDLER VIII 84/113, IX 123/163 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 33 — LTK IV 408 — LINDNER Mon. Sal. 363/66 — H. TIEZE in OKT V (Wien 1911) 180/219 — EMLER I 324, 594, 616 — SIEBMACHER 104 — TOMEK II 203, 323 ff, 332 — 332 — Topographie von Niederösterreich III 367/420 — Gesamtinventar des Staatsarchivs III (1938) Seite 220 — ZAK, Österr. Klosterb. 47 — I. FRANZ, *Geschichte der Waldviertler Klosterstiftung Geras Pernegg.* Geras 1947 — IDEM, *Die niederösterreichischen Prämonstratenser in den Stürmen der Glaubensspaltung,* Dissert. nondum impressa, 1942 — B. HOFFER, *Zur Geschichte von Geras und Pernegg,* Dissert. Wien 1880 — KERSCHBAUMER, *Geschichte des Bistums St. Pölten,* 2 Bde., Wien 1875/76, passim — Th. MAYER, *Urkunden des Präm. Stiftes Geras (1188—1416)* in AKÖGQ II (1849) 1/52, cf. 363 — E. SCHAFTRAN, *Die niederösterr. Stifte,* Wien/Leipzig 1925, 116/32 — SCHWEIKHARDT, *Darstellung des Erzhzms. Österreich unter der Enns* (Wien 1840) IV, V 228/75 — H. STRÖHL, *Die Wappen der Präm. Stifte Geras u. Pernegg,* in: *Der Adler,* Wien 1895 pp. 265/330 — WIEDEMANN, *Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns,* Wien 1879/86, passim — A. ZAK, *Stift Geras,* Geras 1929 — IDEM, *Le rétablissement de l'Abbaye de Géras* in: *Anal. Praem.* III (1927) 430/41 — IDEM, *Das Stiftsarchiv in G.,* in: *Mittlgn. des Deutschösterr. Archivrates* III, Wien 1919, 92/127 — IDEM, *Die Beziehungen der niederösterreichischen Stifte Geras und Pernegg zu Mähren,* in ZDVGMS VI (1902) 145/90 — IDEM, *Zur Gründungsgeschichte der Präm. Stifte* Geras und Pernegg, in: BVLNdOst XXV (Wien 1891) S. 1/51 — Necrologium ed. ZAK, *Die Totenbücher der Stifte Geras und Pernegg,* in *Jahrbuch f. Landeskunde von Niederösterreich* IX et X (1910 et 11) 223 ff et 136 ff.

Series abbatum (Alram, Lindner, Franz)

1. Praepositi

1. Mandevin 1150-60
2. Thilmann 1160-79

2. Abbates

3. Paulus I. 1179-86
4. Dietmar 1186-99
5. Friedrich I. 1199-1225
6. Johann I. 1225-35
7. Florian 1235-56
8. Ulrich 1256-74
9. Johann II. 1274-77

10. Arnold 1277-80
11. Konrad 1280-94
12. Peter I. 1294-1305
13. Hermann I. 1305-10
14. Gerhard 1310-27
15. Bernhard 1327-31
16. Johann III. v. Nuß 1331-44
17. Thilmann II. Grod 1344-48
18. Wilhelm I. 1348-89
19. Johann IV. v. Nuß 1389-1414
20. Thilmann III 1414-32
21. Wilhelm II. 1432-46
22. Friedrich II. 1446-59
23. Johann v. Amann 1459-64
24. Oswald 1464-85
25. Wenceslaus Ruepl 1485-1500
26. Vincentius 1500-02
27. Paulus II. Linspauer 1502-27
28. Erhard 1527-47
29. Balthasar 1547-57
30. Johannes VI.[10]) II. Ruepl 1557-58
31. Gregor Setzenschragen 1558-63 (non fuit ex ordine)
32. Urbanus Leser 1563-79
Administrator: Balthasar II. Bolzmann O. S. A. 1579-84
33. Longinus Haberler 1584-98
34. Johann VII. v. Beyrer 1598-1615 res.
35. Valentin Springel, Praep. in Pernegg, administrator in Geras 1615-27
36. Benedictus Lachen 1627-32
37. Petrus II. Herkardt 1632-50
38. Johann VIII. Westhaus 1650-74
39. Friedrich III. Urtica 1674-93
40. Engelbert Hofmayr 1693-1712
41. Michael Wallner 1712-29
42. Nikolaus Zandt 1730-46
43. Paul III. Gratschmayr 1746-80
44. Andreas Hayder 1780-86, res.
Franz Mohr, abbas commendatarius 1786-90
Godefridus Bauer, Prior 1790-97
45. Ignatius Hörstlhofer 1797-1813
46. Hugo Pfennigbauer 1814-22
47. Hermann Hohenheiser 1823-40
administrator temporalis: abbas Mellicensis O. S. B. 1829-50
administratores spirituales: Priores Petrus Bayer 1840-43
Franz Schleges 1843-52
48. Adolphus Heisinger 1852-59
49. Julius Plch 1859-88
50. Adrianus Zach 1889-1916
51. Aemilianus Greisl 1916-26 res.
52. Ludolphus Rudisch 1927-30
53. Friedrich IV. Silberbauer 1931

HRADISKO B. M. V. et St. Stephanus Protomartyr

Gradicium, Gradicense. Gradisc, -disch, -dissch, -dis, -diz, -diss, -dist, -discz, -dic, -des. Grediz, Radis, Redisch, -dissch, -dyss, Rodis.

Germanice: Hradisch.

Praeter Hradisko existit alia variatio moderna huius nominis: Hradiste. Vitetur tamen confusio cum abbatia quadam cisterciensi in Bohemia sita, saeculo XV exstincta, quae cechice etiam Hradiste, germanice vero Münchengrätz appellatur[11]).

Juxta, hodie intra civitatem Olomucensem in Moravia. Dioc. Olomucensis.

[10]) Sic potius nuncupabatur quam Wenceslaus, quo nomine in unico tantum diplomate occurrit.

[11]) Quae confusio occurrit apud Waefelghem. Urbarium Gradicense, editum a J. Emler, 1884, spectat ad hanc abbatiam cisterciensem.

Abbatia insignis, fundata anno 1078 pro monachis O. S. B. ab Ottone I. duce Olomucensi in castro suo. Anno circiter 1150 Henricus Zdik episcopus Olomucensis monachis, ut praetendebat, relaxatis, substituit Praemonstratenses ex Litomysl. Authentice probari nequit hanc canoniam fuisse initio monasterium duplex, nisi forte moniales ad Stum. Jacobum Olomucii, de quibus infra, originem suam inde reducerent. Saeculo XIII, testibus omnibus catalogis, iam paternitatem habuit in canoniam Bozok (Bzovik) in Hungaria. Anno 1294 ei commissa est insuper paternitas in sequentes canonias illius regni: Garab, Türje, Zsido, Sadov, Rajk et Szalankemen. Anno 1710 acquirit praeposituram Csornensem, anno 1741 etiam Türjensem. Anno 1752 obtinuit paternitatem in abbatiam Nowy Sacz in Polonia.

Hradisko habuit a saeculo XVII praeposituram in Svaty Kopecek, de qua infra, et administravit parochias sequentes: Cholin, Brezovice, Tesetice, Kninice, Bounovice, Naklo, Cetkovice, Stepanov horejsi, Stepanov dolejsi, Horka, Olsany, Svitava. Anno 1337 canonici obtinuerunt privilegium in ecclesia se vestiendi sicut canonici cathedrales Olomucenses. Sicuti anno 1241 a Tataris, anno 1432 a Taboritis omnino combusta et devastata est, ita ut communitas usque ad annum 1498 habitaret in suburbio Olomucensi. Iterum anno 1642 a Suecis eversa, ab anno demum 1657 reconstructa est et exinde optime floruit. Saeculo XVIII erexit nova aedificia, quae sunt elegantia nimis, fuitque sedes litterarum insignis, sed anno 1784 insidiis episcopi Olomucensis est suppressa cum 85 canonicis. Facta est deinceps unum ex illis „Seminariis Generalibus" a Josepho II Imperatore erectis, anno 1790 vero profanata est in hospitale militare, quod et mansit usque hodie. Aedificia omnia supersunt, ecclesia tamen est exsecrata et mutata in habitationes, perpulchra „Aula Regia" est oratorium.

Archivalia: Arch. Terrae Moraviae, Brno — Museum ibidem.

Literatura: HUGO I 749, prob. 599/600 — WAEFELGHEM 118, 377 — LTK V 161 — CERMAK 245/87 — ZAK PAM 16 — IDEM, *Österr. Klosterb.* 60 f. — LIENHARDT Eph. Hag. 25, 38, 101, 209, 210, 313, Auct. 39, 52 — GOOVAERTS I 33, 61, 68, 70, 93, 154, 182, 194, 209, 241, 242, 256, 287, 289, 312, 332, 384, 392, 394, 406, 414, 430, 431, 436, 485, 490, 494, 519, 558, 580, 638, II 23, 49, 50, 94, 113, 115, 117, 118, 135, 141, 176, 211, 212, 236, 240, 262, 264, 354, 359, 363, 365, 399, 407, 436, 437, III 15, 18, 24, 67, 72, 85, 106, 147, 154, 166, IV 109, 212, 213/15, 269, 340 — DUDIK MGQ I 89 — BRUNNER 732/34 FRB II 491 — CDBoh I/III v. registra — ERBEN Reg. Boh. II, III, IV vide reg. — *Mon. Vat.* II 432, V 35, 127, 184, 313, 418, 606, 1916 — CDMor IX 9, X 200, 229, XI 77, 86, 96, 103, 132, 410, 544, XII 477, 478, XIII 251, 256, 409, XIV 70, XV 217 — HOSAK 488/94 — NOVOTNY I 2, et I 3 v. reg. — WOLNY, item — *Kurzer Bericht von dem im Jahre 1151 durch Otto den Dritten Markgrafen in Mähren mildreich gestifteten . . . Prämonstratenser Clo-*

ster Stifft Hradisch. Olmütz 1751 — *Historia de fundatoribus, ... et progressu monasterii Gradicensis ... authore fr. Joanne Tetzelio ...* (circa an. 1601), ed. A. NEUMANN in: *Ztracené stredoveke kroniky moravské* (SHK XXIII pp. 20/42, 106/114) — Fr. BOLKA, *Katolické cirkve a kaply v Olomouce,* (Olom. 1933) pp. 137/47 — M. HAIN, *Die Gründung des Klosters H. b. Olmütz,* in ZDVGMS XXXII (1930) 198/214 — IDEM, *Tetzel und Siebeneicher, zwei Kloster Hradischer Chronisten,* ibidem XXXIII (1931) 135/52 — G. ONDRACEK, *Klaster Hradisko 1642/45,* in *Nasinec* 1924 — PALACKY, *Würdigung alter böhmischer Geschichtsschreiber* (Prag 1830), p. 52/64, 305 — A. E. RUEBNER, *Memoriale Sanctorum seu ter secundum Gradicensis ecclesiae jubilaeum,* Oppaviae 1751 — F. SCHMID, *de sorte canoniae Gradicensis et de suppressione eius (bohemice)* in: *Vlastivedni sbornik stredni a severni Moravy* 1934/35 p. 79/80, 127/28, 134/44 — IDEM, *Zruseni a parcelace premonstratskeho klastera Hradisko et: z minulosti byvalych klasternich vesnic Drozdina,* ibidem 1937, et separatim, Prerov, sine anno — J. TEIGE, *Zprava o pramenech dejin klastera Hradistského u Olomouce az do roku 1300,* in: *Vestnik kral ceské spol. nauk.,* Praha 1893 — MS: G. DLABACZ, Kloster Hradisch b. Olmütz, in Bibl. Strahoviensi DG I 19. Annales Gradicenses (1146/58) edd.: DOBNER III 17/24, MEINERT in *Jahrb. der Literatur,* Wien 1830, XLVIII p. 35/38 et MGH SS XVII (1861) 644/53. (Cf. WATTENBACH II 319 f).

Series abbatum (Cermak, emend. a K. Dolista)

1. Reinerus 1150-51
2. Blasius 1160
3. Georgius I. 1171
4. Michael 1174/96 †
5. Hilarius 1196-1200, res.
6. Hermannus 1200-16
7. Bonifacius 1216/23
8. Petrus I. 1223/29
9. Abraham de Strelna 1229-32 res.
10. Gerlacus 1232-43
11. Robertus I. 1243-68 res.
12. Budis 1269-90
13. Chwalko 1290-98 res.
14. Romanus 1299-1310 †
15. Bohuslaus de Hranice 1310-15
16. Henricus 1315-22
17. Thomas I. 1322-32
18. Fridericus I. 1332-36
19. Augustinus 1336-50
20. Bernardus I. 1350
21. Petrus II. Horine 1381-82, depos.
23. Stephanus I. 1382-86
24. Vikerius 1386-1406
25. Benedictus
26. Wenceslaus Hrivnac 1409-33
27. Nicolaus I. Kobik 1436-46
28. Nicolaus II. Rys 1446-61
29. Georgius II. Jursa 1461-87
30. Bernardus II ? 1487 ?
31. Marcus 1487-97
32. Joannes I. Hicko 1498-1502
33. Stephanus II. Ramba 1502 res.
34. Joannes II. de Kaplice 1502-07 res.
35. Paulus I. de Kralice 1508-25
36. Joannes III. Keil 1526-31
37. Martinus de Premyslovic 1531-42
38. Benedictus II. 1542-56

39. Kaspar de Litov 1556-76
40. Joannes IV Poniatowski 1576-87
41. Paulus II. Grünwald 1587-93
42. Georgius III. Pavorin 1593-1608
43. Lucas Tomicius 1608-28
44. Georgius IV Leodegar 1612-28
45. Maximilianus Pracher 1628-35
46. Elisaeus Henike 1635-41
47. Jacobus Gedines 1641-47
48. Joannes V. Minsky 1647
49. Fridericus II. Schinalius 1647-57
50. Thomas II. Olsansky 1657-66
51. Fridericus III. Sedlecius 1666-71, res.
52. Alexius Worstius 1671-79
53. Norbertus Zelecky 1679-1709
54. Bernardus III. Wancke 1709-14
55. Benedictus III. Bonisch 1714-21
56. Robertus II. Sancius 1721-32
57. Robertus III. Umlauf 1732-41
58. Paulus III. Vaclavik 1741-85

KNEZICE

prope Jihlava in Moravia, Dioc. Olomucensis, nunc Brunensis.

Praepositura, de qua fere nihil scimus. Constat vero ex diplomate adhuc inedito archivi Strahoviensis, Aleydem uxorem Marquardi dicti Longi anno 1257 donationes fecisse „claustro in Chiniezich“, ex quo tuto concludere licet, tunc ibi exstitisse domum formatam, quae fuit quoad bona sui juris. Anno 1278 et 79 occurrit „praepositus in Knezice“, ultima vice vero anno 1340. Saeculis XV et XVI iterum occurrunt praepositi, qui vero certe nil aliud fuerunt nisi parochi et administratores bonorum. Knezice videtur fuisse filia de Zeliv, quae propter tenuitatem dotationis mox in parochiam vel curiam simplicem istius canoniae est redacta, retento tamen titulo praepositurae. Anno 1547 Siloe hanc domum cum pertinentiis vendidit laicis.

Archivalia: nulla supersunt. Consule Archivalia Siloensia et Strahoviensia.

Literatura: Fontes ordinis nesciunt. — BRUNNER 517, 524 — CERMAK 489/91 — ERBEN Reg. Boh. II nr. 1177, et 1485 — HOSAK p. 43 — (Vide etiam apud Zeliv).

KOUNICE B.M.V. „Rosa Coeli“

Dolni Kounice, Ruze Nebeska, Ku-, Chu-, Chou-, Cunic, -nicz, -nycz, -nitz, -niz, -nicium, -nice, Chuonic, Conowic.

Germanice: Khunitz, Kanitz, Unterkanitz, Kaunitz.

Inter Krumlov et Rajhrad, ad flumen Jihlava, in districtu Brunensi. Dioc. Olomucensis, nunc Brunensis.

Parthenonum huius circariae quondam celeberrimus. Praepositura, fundata anno 1181 a Wilhelmo comite de Kounice in propitiationem

scelerum, quae commiserat. Sub paternitate abbatis Siloensis, primae moniales venerunt e Lounovice. Magistra Gisela († 1313) eminebat sanctitate. Praepositi erant infulati. Saeculo XIV maxime floruit asceterium. Anno 1433 ab Hussitis subversum est, exinde elanguit, anno 1526 derelictum est et venit in manus laicorum. Anno 1698 aedificia et pars bonorum a comitibus de Dietrichstein donata sunt abbati Strahoviensi, qui in posterum ibi administratorem tantum instituit, nec ecclesiam claustrumque ab incendio anno 1703 deletum reconstruxit, immo omnia anno 1808 iterum alienavit. Hodie Kounice est ruina, et quidem pulcherrima.

Archivalia: Pauca supersunt in Arch. Terrae Moraviae, Brno — Arch. abb. Strahov.

Literatura: HUGO II 1 — WAEFELGHEM 138 — BRUNNER 776 — LTK V 774 — CERMAK 287/307 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 18 — PROKOP II 334 — WOLNY I 363/72 — FRB II, III, V, vide registra — CDBoh I 416, II 158, 294, 318, III 13, 108 — ERBEN Reg. Boh. II, III, IV vide reg. — CDMor VI 2, 676; IX 242; XI 34, 35, 212, 392; XII 318; XV 129, 208 — *Mon. Vat.* II 325, 1284, 1285 — HOSAK 975 — NOVOTNY I 2 p. 1035/36, 1070, 1078, 1079; I 3 p. 90/92, 96/98, 897 — G. DLABACZ, *Nachricht von dem Prämonstratenser Frauenstift zu Kaunitz in Mähren*, Prag 1817 — *Klaster Rosa Coeli-Ruze Nebeska v Dolnich Kounicich*, Brno 1935 — A. KUTAL, de sculpturis, hoc in asceterio ortis (cechice) in CMMZ XXX 1937 — LOSERTH, *Probst Pöschl von Kaunitz*, in: ZDVGMS I (1897) 1. Heft.

MS: O. PRUTKY, *Origo et fata celeberrimi monasterii sanctimonialium O. Praem in Kanitz* (1805). In Bibl. Strahoviensi DA III 36 — G. DLABACZ, *Kaunicensis parthenonis diplomata usque ad annum 1481* (1804), ibidem DL III 21.

Series praepositorum (Cermak, emend. a. K. Dolista)

1. Petrus 1183/86
2. Eberhardus 1186—
3. Florianus 1228
4. Ambrosius 1231—1240
5. Henricus I. 1240—
6. Nicolaus I. 1275/78
7. Hermann 1283/84
8. Nicolaus II 1285 ?
9. Gerlacus 1293/1307
10. Thomas 1313 ?
11. Jacobus 1322/23
12. Rulandus 1329
13. Nicolaus III. 1334—61
14. Wenceslaus Pauli de Praga 1361—96
14. Wenceslaus 1413/23
16. Joannes I. 1433/43
17. Nicolaus IV. 1438/48
18. Wenceslaus III. 1450/64
19. Joannes II. 1473
20. Henricus 1476/80
21. Nicolaus V. 1480
22. Wilhelmus 1483
23. Wolfgang 1484/1502
24. Wenceslaus IV. de Hodice † 1504
25. Joannes III. de Althan 1507/17
26. Martinus Pöschl 1516—26
27. Joannes IV. 1527

LITOMYSL B. M. V.

Luto-, Lutho-, Leutho-, Litho-, Litomisl, -mysl, -myssl, -myzl, -mizlo, -misli, -mischel, -missil, -micel, -mycel, -musle, musl; Leutomisl, Lutmisl, Lutenmuschel, Lyuthomisl. Mons Oliveti.

Germanice: Leitomischl, Stift Ölberg.

Civitas in oriente Bohemiae, quondam sedes episcopalis, nunc Dioc. Reginae-Gradecensis.

Abbatia, dein (1343) ecclesia cathedralis. Ecclesia tantum fundata est anno 1090 a Bretislao II. duce Bohemiae. Probabiliter anno 1145 ab Henrico Zdik, episcopo Olomucensi, ordini Praemonstratensi est tradita. Episcopus ille, ordinis fautor egregius, vix e Terra Sancta redux, canonia Strahoviensi in Praga sub nomine „Montis Sion" fundata, huic novae domui nomen „Montis Oliveti" imposuit. Filia de Strahov, mater Gradicii. Authentice nil constat, an fuerit initio monasterium duplex, vide tamen infra sub Dubiis voce „Doubravnik". Anno 1294 paternitati abbatum Litomyslensium sequentes canoniae hungaricae subduntur: Majk, Moriczhida, Lelesz, Ratot, Kaposfö, Osca et Janoshida. Parochiae incorporatae: Harys, Ivanovice, et Praepositura Svitava, de qua infra. Anno 1343, cum rogatu Caroli, tunc marchionis Moraviae, postea regis Bohemiae sedes Pragensis dignitate metropolitani esset aucta, idem Carolus Litomyslii novum episcopatum instituit illi in suffraganeum, et abbatiam hanc Praemonstratensem ei adnexit. 12 canonici ordinis, bene meriti, episcopo adlati sunt ut capitulum cathedrale, reliquae parti conventus vero praefuit prior. Praeter primum nullus episcoporum erat ex ordine[12]). Anno 1425 ab Hussitis subversum est. Capitulum aufugit in prioratum suum in Svitava, de vide infra. Prior ibi residens titulum dignitatemque abbatis simul et episcopi vindicavit, et inde dioecesim administravit. Illam vero paulatim archidioecesi sPragensis iterum sibi arripuit. Anno 1554 conventus, sex canonicis adhuc consistens, secessit in abbatiam Gradicensem, ubi exstinctus est. Anno 1566 ordo tradidit parochiam Svitaviensem archiepiscopo simul et canonia Litomyslenses dissoluti sunt. Tentamen ordinis, anno 1621 hanc canoniam restaurandi fuit in cassum. Anno 1664 episcopatus, qui fuerat etiam exstinctus, denuo erectus est in Kralove Hradec. Ecclesia cithedralis Litomysli non iam subsistit, de aedificiis qondam extensis superest tantum ecclesia Stae. Margaretae, quae saeculo XVII fratibus cholarum priarum est tradita.

Archivalia: Arch. Min. Rer. Internarum Pragae — Arch. Dioec. Reginaegradecensis — Archivum episcopale nunc est in Arch. terrae Moraviae in Brunis, aliquid etiam arch. abbatiae Strahoviensis.

---

[12]) Ultimus eorum, Joannes, postremo episcopus Olomucensis et Cardinalis (†1430), propugnator strenuus fidei, generatim ab auctoribus ordini nostro attributus est (Cermak, Möhler), sed recentiores negant eum ad ordinem pertinuisse.

Literatura: HUGO II 113 — WAEFELGHEM 152 — CERMAK 176/201 — GOOVAERTS IV 147 — LTK VI 477 — BRUNNER 738 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 150, 259, 261 — FRB II, IV, V vide reg.-CDBoh I, II, III item — ERBEN Reg. Boh. I/IV item — EUBEL I 332, II 201 — FRIND, *Kirchengeschichte* II 110 ff — IDEM, *Erzbischöfe* 91 — NOVOTNY I 2, p. 382, 840/41, 877; I 3 p. 82/84, 896 — SEDLACEK *Mist. slov.* 554/56 — ZAK *Episcopatus Ord. Praem.* passim — F. JELINEK, *Hystorie mesta Litomyssle* I/III, V, Litomysli 1838/45 — A. JIRASEK, *Umelecké pamatky v Litomysli*, Lit. 1937 — F. LASEK, *Litomysl v dejinach a vytvarnem umeni*, Litomysl 1945 — P. MÜHLER, *Die Prämonstratenser der Sudetenländer in den Hussitenwirren 1409/34 mit besonderer Berücksichtigung des Bischofs Johann von Leitomyssl*, in: *Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl* II, 135/70 — Z. NEJEDLY, *Dejiny mesta Litomysle a okoli*, dil I, Litomysl 1903.

MS: B. DLABACZ, *Lytomysslensia diplomata usque ad annum 1554*, in Bibl. Strahoviensi DL III 17.

Series abbatum et episcopi ex ordine
(Cermak, emend. a K. Dolista)

1. Joannes I. 1145—57
2. Deocarus (Bohumil 1157/67
3. Georgius 1184
4. Myslen 1185—1201
5. Hermannus I. 1218—21
6. Walter 1225/26
7. Otto 1231/34
8. Hermannus II.? 1249/63 ?
9. Stephanus 1268/69
10. Martinus
11. Ulricus 1278/95
12. Conradus 1306/26
13. Henricus 1336—44, postea abb. Lucensis

Episcopus:

1. Joannes I. 1344—53 (antea abb. Lucensis)

LOUKA (B.M.V. et) St. Wenceslaus

Lúka, Luca, Lucha; Brukk, Bruckhe, Prukk(e)
germanice: Bruck, Klosterbruck
prope Znojmo (Znaim) in Moravia, ad flumen Dyje (Thaya), Dioec. Olomucensis, nunc Brunensis.

Abbatia egregia et locuples, fundata anno 1190 ab Ottone duce Bohemiae, quondam marchione Moraviae. Filia de Strahov. Parochiae incorporatae: Louka, Znojmo St. Nicolai, Primetice, Prostimerice, Dyjakovicky, Tasovice, Satov, Rokytnice, Oleksovice, Lodenice, Staré Hobzi, Domamil, Trstenice, Kridlovice. Administravit etiam sanctuarium B.M.V. in Mühlfraun (Milfroun).

Anno 1294 paternitati abbatis Lucensis plures canoniae hungaricae sunt submissae, nempe: Jaszo, Darno, Zsambek, Herpaly, Abrany et Adony. Anno 1386 abbates infulantur. Anno 1422 ab Hussitis subversa est omnino et omisit dimidiam partem bonorum suorum, quae vero anno 1437

ei est restituta. Saeculo sequenti iterum devastatur. Sebastianus de Cepiroh abbas († 1585), vir strenuissismus, canoniam et fidem catholicam in territorio suo restauravit, et celebrem officinam typographicam instituit. Saeculis XVII et XVIII Luca optime floruit, et de ordine aeque ac de litteris maxime est merita.

Inter multos canonicos eius doctissimos praesertim est notus ille Procopius Divis, († 1765), qui deductorem fulminis invenit. Hoc tempore etiam splendidum ingensque novum aedificium, palatio imperiali similius quam monasterio, per celebrem architectum L. v. Hildebrand construi coeptum, sed non perfectum est. In canonia erant etiam gymnasium et seminarium. Status personalis: 1698: 51, 1712: 62, 1726: 80, 1764: 71, 1784: 96 DD. — Saeculo XVIII Luca acquisivit complures antiquas canonias hungaricas, nempe Jaszo (quae anno 1770, abbate Lucensi vehementer recalcitrante, libertatem sibi impetravit), Lelesz et Promontor, ubi parvas communitates dependentes instituit.

Anno 1784 Luca suppressa est, fortuna eius tunc taxabatur in 1.400 000 florenos. Ecclesia (presbyterium gothicum, naves saec. XVI) nunc est parochialis, aedes claustrales rebus militaribus inserviunt. Elegantia scrinia bibliothecae, quae in actu suppressionis nondum omnino erant perfecta, translata sunt in Strahov.

Archivalia: Arch. terrae Moraviae, Brno.

Literatura: LAIRUELZ 416 — HUGO II 87, prob. 43/52 — WAEFELGHEM 154, 379 — CERMAK 327/53 — BRUNNER 740/42 — GOOVAERTS I 9, 31, 49, 50, 89, 119, 195, 233, 236, 255, 285, 292, 312, 319, 325, 328, 366, 367, 408/12, 414, 448, 457, 458, 461, 467, 476, 483, 566, 590, 596, 624, 625, 637, II 20, 51, 138, 174, 208, 227, 232, 234, 253, 268, 362, 376, 438, III 10, 18, 33, 44, 49, 50, 73, 100, 131, 148, 154, 158, 159, 165, 194, IV 56, 66, 116, 129, 214, 215, 217 — LTK VI 52 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 127 — IDEM, *Spir. Lit.* 83 — CDBoh I, II, III vide reg. — ERBEN Reg. Boh. I/IV item — FRB IV 505, V 48, 242, 594 — Mon. Vat. I 366, V 129, 319, 908, 922, 923, 2147, 2148, 2156 — CDMor VII/2, VIII, IX/XV vide reg. — HOSAK 92/96 — NOVOTNY 12, 13 vide reg. — ZAK *Österr. Klosterb.* 61 ff — O. CHMEL, *Series abbatum canoniae Lucenae*, Znoymiae 1738 — M. GROLIG, *Die Klosterdruckerei im Präm. Stifte Bruck 1595—1606*, Wien 1908 — J. GOLLINGER, *Geschichte der Abtei zu Bruck*, Hormayersches Archiv 1822, Nr. 19 — J. NEUWIRTH in *Sbe WiWi* CIX 300/56 — IDEM, in SHK 1901, 36 ff — A. VRBKA, *Prokop Divis, Erfindungen eines österreichischen Priesters*, in: Anal. Praem. X (1934) 94/107 — IDEM, *Klosterbruck und seine Schicksale im Lauf der Jahrhunderte*, Znaim 1898 — J. Th. ZAHRADNIK, *Tractatus de historia canoniae Lucenae 1190/1425*, in SHK 1900 p. 109 sq. — *Österr. Jahrbuch für Kunstgeschichte* VI 1929, 293/96 —

MS: B. DLABACZ, *Lucensia diplomata usque 1607*, in Bibl. Strahoviensi DL III 18.

Series abbatum (Cermak, emend. a K. Dolista)

1. Georgius I. 1201
2. Gerardus ante 1210
3. Florianus 1220/34
4. Joannes I. 1238/43
5. Henricus 1248
6. Stephanus 1255/58
7. Zacharias I. ?
8. Theodoricus I. 1267/83
9. Winandus 1283
10. Simon 1289/94
11. Theodoricus II. 1302/06
12. Joannes II. 1313/22
13. Joannes III. 1326/43
14. Henricus (antea abb. Litomyslensis) 1344/54
15. Otto 1357/74
16. Drslav 1375/77
17. Zacharias II. 1377/89
18. Zdenko 1391/1402
19. Joannes IV. Puczdota 1403/08
20. Zacharias III. ·
21. Pribyslaus I. 1422/32
22. Joannes V. 1433/40
23. Pribislaus II. 1450/66
24. Joannes VI. Bavor 1470/74
25. Paulus 1474—1512
26. Joannes VII. 1512—20
27. Andreas Weiß 1520—46
28. Methodius Hruza 1546—68
29. Georgius II. 1568—72 res.
30. Sebastianus I. comes Freytag de Cepirohy 1572—85
31. Sebastianus II. de Baden 1585—99
32. Sebastianus III Chotebor 1599—1607
33. Sigismundus Kohel 1607—15
34. Kaspar Stosky 1615—19
35. Hieronymus Schall von Schallenheim 1619—25
36. Lucas Vacka 1625
37. Jodocus Kastorff 1625—29
38. Benedictus Lachen 1629—53
39. Hroznata Fuchs 1653—55
40. Matthaeus Paul 1655—60 dein abbas Sti. Vincentii Vratislav.
41. Norbertus Pleyer 1660—79 res.
42. Gregorius Klein 1679—97
43. Carolus Kratochville 1698—1712
44. Vincentius Wallner 1712—29
45 Antonius Nolbeck 1729—45
46. Hermenegildus Mayer 1745—64
47. Gregorius II. Lambeck 1764—81
48. Daniel Todl 1781—84

LOUNOVICE B.M.V.

Luno-, Lunevicium, Louno-, Luniewicz, Lunevic. (germanice: Launiowitz) prope Vlasim in Bohemia. Dioc. Pragensis.

Parthenon fundatus anno 1149 vel 50 a Godescalco primo abbate Siloensi per Heinricum medicum et canonicum Steinfeldensem. Moniales venerunt e Dünwald. Ascetcrium, quod mansit sub paternitate abbatiae Siloensis, numquam erat dives vel spectabile, emisit tamen primas moniales in Pernegg et Kounice. Anno 1420 ab Hussitis plane subversum est, nec amplius revixit. Archivum integrum periit, ita ut de historia eius fere nihil, sciamus. Venit dein in manus laicorum, ab anno 1672 fuit proprietas

archiepiscoporum Pragensium, qui loco monasterii erexerunt castellum. De parthenone fere nihil superest.

Archivalia: Pauca inveniuntur in archivis abb. Strahov et Zeliv

Literatura: HUGO facit tria monasteria ex uno: II 57, 111, 286 — WAEFELGHEM 151, 155 — CERMAK 239/45 — MANNL 10/11 — GOOVAERTS IV 167 — FRB II 477, 483, 484, 485, 495/98, 503, 504, V 409, — ERBEN Reg. Boh. II 68 — SEDLACEK, *Mist. slov.* 568 — NOVOTNY I 2, 811; I 3, 89/92 — J. BURIAN, *Lounovice pod Blanikem*, Praha 1894 — A. SEDLACEK, *Pameti klastera v Lounovicich* (Programma caes. reg. gymn. in Tabor 1891, pp. 30s) — A. N. VLASAK, *Blanik a Lounovice pod Blanikem*, Praha 1914.

Series praepositorum (Cermak, Mannl, FRB)

Petrus („prior") 1181—83, postea in Kounice
Mandevinus („prior") 1183—
Johannes 1257
Bernardus 1355/64
Johannes 1393
Jacobus 1403
Drslav 1405
Johannes 1409—36

MILEVSKO Assumptio B. M. V., ab anno 1648 Visitatio eiusdem

Mil-, Myleucz, -ewic, -eusc, -euze, -eusk, -ewsk, -evsk, -euzk, -euzch, -ewzko, -evzche, -euzko, -euscho, -ebsko, -eps, -hewschy, -hewscky, Milegou, Monasterium Milo-, Milev-, Mileu-, Myleu-, Molo-, Milovi-, Milevicense.
Milovitium. Germanice: Mühlhausen.

In oppido et districtu eiusdem nominis, in Bohemia meridionali, Dioc. Pragensis, nunc Budvicensis.

Abbatia insignis , de potentissimis medio aevo in Bohemia. Fundata anno 1184 a Georgio comite de Milevsko, filia de Zeliv, mater canoniae Plagensis in Austria. Primus abbas Gerlacus, vir egregiae sanctitatis, scripsit celebre chronicon, quod est maximae auctoritatis in historiographia Bohemiae. Canonia, quae maxime floruit quoad spiritualia sicut et temporalia, administravit multas parochias. Incorporatas enim: Bernardice, Cervena, Kaplice, Milevsko St. Aegidii, Prilezy, Stredka, Touzim (Theusing), Utvina. Non incorporatas: Kamyk nad Vlt., Kovarov, Krasna Hora. Anno 1388 abbates infulantur. Conventus, qui aufugerat in praeposituram suam Touzim, post annum 1434 quidem ad aedes revertit, sed bona eius iam anno 1437 venerant ad dominos de Rosenberg et anno 1473 ad illos de Schwamberg. Conventus tamen languentem prosecutus est vitam ad annum usque circiter 1548, dein abbates soli substiterunt, viventes in variis parochiis. Monasterium ipsum venit anno 1581 ad equites de Hodejov. Ultimo abbate Mathia anno 1596 in urbe Tabor defuncto, canonia exstinca

est. Anno 1623 vero Ferdinandus Imperator eam reddidit ordini, ea intentione, ut in statum pristinum tamquam abbatia redintegraretur. Fuit deinde proprietas abbatiae Strahoviensis, cui a capitulo provinciali anno 1659 est impositum, ut Milovitium restauraret in abbatiam sui iuris. Sion vero, ne redditus illius amitteret, se obligationi huic detraxit. Milovitium ergo carebat conventu, usquedum anno 1683 institutus est ibi prioratus dependens pro decem canonicis Sioneis. Anno 1785 hic prioratus a Joseph II. suppressus est, bona et aedes vero manserunt proprietas abbatiae Strahoviensis. Abhinc est ibi parochia (decanatus), huic abbatiae incorporata. Perpulchra ecclesia romanica, et claustrum mediaevale (nunc in usus rusticos profanatum) subsistunt.

Archivalia: Arch. Principum de Schwarzenberg in Orlik, Cesky Krumlov et Trebon. — Arch. Min. Rer. Int., et Arch. Musaei Nationalis Pragae — Arch. Abbatiae Strahoviensis — Bibl. Decanatus Milovitii.

Literatura: HUGO II 283, prob. 184/88 — WAEFELGHEM 167 — CERMAK 307/25 — MANNL 12/15 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 132 — BRUNNER 744 — GOOVAERTS I 303, III 56, IV 204 — FRB II, V vide registra — CDBoh I/III item — ERBEN Reg. Boh. I/IV item — Mon. Vat. II 325, 990, 1008, 1017, 1166, 1167, 1191, V 110, 122, 138, 1818, 2179, 2181 — CDMor XII 545, XV 266, 317 — NEUWIRTH 85/150 — NOVOTNY I 2, et I 3 vide reg. — SCHALLER XIV 146 — SEDLACEK *Mist. slov.* 604/05 — J. KYTKA, *Milevsko a jeho kraj. Milevsko 1940* — F. MARDETSCHLÄGER, *kurzgefaßte Geschichte des Bistums Budweis* (Budw. 1885) S. 171/72 — F. PALACKY, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830, S. 79/89 — A. PODLAHA / E. SITTLER, *Topographie*. Editio cechia (Praha 1898) pp. 91/117. editio germanica (ibidem 1901) S. 105/37 — J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diözese Budweis*, (1862) — M. URBAN, *Zur Geschichte der Stadt und Burg Theusing*. in MVGDB XL — E. HAGER, *Woher kamen die ersten Prämonstratenser nach Schlägl?* Linz 1918 — V. VOLKAN, *Mesto Milevsso d jeho klaster*. in „*Otavan*" 1880, Nr. 62, 71, 87 — J.E. WOCEL, *Kostel Sv. Jilji v Milevsku*, in *Pam. Arch.* V (1863) 232s — A. ZAK, *Zur Biographie des Annalisten Gerlach*, in MIÖG XVI 653/59 — K. V. ZAP, *Milevsko*, in *Pam. Arch III* (1858) pp. 213/25, 272/77 — C. ZIBRT, *Z dejin panstvi a zamku Zvikova*. Praha 1908 — *Jubilejni slavnosti milevského klastera 1184/1934*, Milevsko 1934 —

MS: E-A. WEYRAUCH, *Historische Darstellung des Ursprungs und der Schicksale des ehem. Klosters Mühlhausen* (1841) in Arch. Decanatus Milovic. — B. DLABACZ, *Milovicensia diplomata usque ad annum 1641*, MS bibl. Strahov. DL III 19 Cf. Chronographum Siloensem (vide infra apud Zeliv) — *Annales Gerlaci abbatis* (1167/98, orig. in Arch. Abb. Strahov) publ. MGH SS XVII 683s, FRA SS V 140/92, et FRB II 461/516 — Cf. „*Monumenta Palaeographica*" *Denkmäler der Schreibkunst des Mittelalters*, Reihe 3, Lieferung 15, *Die Chronik des Gerlacus von Mühlhausen*. Leipzig 1934

Series abbatum (Cermak, emendata a K. Dolista)

1. Beatus Gerlacus 1187—1227/28
2. Joannes I. 1234/36
3.—6. sunt ignoti
7. Henricus 1285/1307
8. Hoyco ante 1316/1322
9. Mracota 1327—55
10. Nicolaus I. (infulatus pro sua persona) 1355—65
11. Petrus I. Walkmari 1365—74
12. Petrus II. Komar —1383
13. Franciscus de Vepice 1383—1404/05
14. Svatomirus 1406—23
15. Petrus III. 1423—34
16. Chval (electus an. 1427, statim resignavit)
17. Joannes II. Kamenicka 1434
18. Martinus I. 1457/62
19. Nicolaus II. 1480—93
20. Bartholomaeus 1493—99
21. Adalbertus an. 1504 res.
22. Martinus II. 1504—
23. Georgius 1511/12
24. Andreas 1515/24
25. Joannes III. 1534/48 †
26. Joannes IV. Braun 1548—62
27. Matthias Khen 1563—96 †

NOVA RISE SS. Petri et Pauli

Rus, Rusch, Reus, Reuz, Reusch, Grus. Latine: Neorisium, monast. Neorissense Germanice: Neureisch (Neureich, Neureusch)

prope Telc in Moravia, Dioc. Olomucensis, nunc Brunensis.

Parthenon, Praepositura, dein canonia virorum. Fundata est, ut fert traditio anno 1211 a Marquardo et Vojslava de Hradek. Filia de Kounice, sub paternitate abbatum de Zabrdovice. Medio aevo bene floruit, sed paulo post mortem Jitkae priorissae, sub qua culmen suae prosperitatis erat adepta, anno 1430 ab Hussitis deleta est, nec amplius potuit pristinum statum recuperare. Anno 1570 ibi erant adhuc quatuor moniales. 1582 instituta est parva communitas canonicorum. Anno 1591 parthenon ab Imperatore Joanni Lohelio abbati Strahoviensi addictus est, qui ultimam monialem anno 1596 misit Chotesovium. Praepositus Adam Scotus (1605/31) consideratur ut secundus fundator canoniae, quae anno demum 1641 legaliter mutata est in praeposituram canonicorum sui juris, ut filia de Zabrdovice. Ab anno 1654 praepositi erant infulati, et anno 1733 in dignitatem abbatialem sunt promoti. Canonia administrat parochias sequentes: antiquitus Nova Rise, Stara Rise et Krasonice, quibus accessit anno 1871 Dlouha Brtnice, et nuper Rozsec, Zabrdovice (antiqua canonia, de qua vide infra), Zidenice, Vratenin et Rancirov. Ecclesia aedificata est ab anno 1678, annis 1755/80 exornata est. De parthenone antiquo nil superest nisi capella quaedam Stae. Annae, nunc capitulum. Josephus II. pepercit huic exiguae canoniae, quae paulo post paene per se ipsam est dissoluta. Anni 1800/08 fuit in canonia collegium nobilium. Anno 1813

Neorisium omnino combustum est. Status personalis: 1781: 24, 1853: 14, 1880: 8, 1900: 11, 1920: 15, 1929: 8; 1935: 19, 1948: 20 religiosi. Sub regimine Hitlerico annis 1941/45 erat suppressa. quod iterum accidit anno 1950.

Archivalia: in canonia ipsa.

Literatura: HUGO II 335, prob. 208/09 — WAEFELGHEM 177 — BRUNNER 336/41 — CERMAK 459/79 — GOOVAERTS I 120, 269, 279, 355, 412, 465, II 96, 155, 160, 445, III 49, 73, IV 361 — STARA in *Anal. Praem.* XII (1936) pp. 197 et XIV (1938) 119 — LTK VII 522 — CDMor IX 87, XI 605, XIII 144 — ERBEN Reg. Boh. I 560, II 63, 248, 808, 840, III 19, 243, 720, IV 647 — HOSAK 37/39 — NOVOTNY I 3, pp. 616, 899, 900, 913 — PICHERT, *Lohelius* 277 — P. FELIX, *L' Abbaye de Neureisch*, in: ROPM XII (1910) 154/59 — *Nova Rise, Klaster Premonstratu 1211-1936*, Brno 1936 — J. REICHERT in CMMZ IX — A. KUTAL in *Volne Smery* 1936'37, pp. 28/36 — A. NOVAK in *Mojmirova Rise* I (1937/38) pp. 81/87, 97/100 — H. J. TYL, *Opatsky chram Sv. Petra a Pavla v Nové Risi*, Brno 1941 — C. ZIDEK, *Literatsky sbor u Nové Risi*, Brno 1891

MS: B. DLABACZ, *Diplomata Neoreischensia ab anno 1454-1532*. In Bibl. Strahoviensi DL III 21 Adami Scoti Annales canoniae Neoreisch. in biblioth. Neoriensi (Continent copiam fragmenti necrologii saec. XIV)

Series praepositorum et abbatum
(Zidek apud Brunner, emend. a K. Dolista)

I. Praepositi[13])

1. Hermanus 1248
2. Godefridus 1257/78
3. Wisimir —1290
4. Otto 1290/1303
5. Marsilius 1300/11
6. Bernardus 1311/20
7. Gerardus —1330
8. Nicolaus —1345
9. Hermann 1345—48
10. Henzlin 1348—53
11. Henricus 1353—55
12. Hostislaus 1355—63
13. Joannes I. 1363—75
14. Martinus 1379/84
15. Otik 1385—89
16. Predbor 1389—1428
17. Andreas I. 1428—48
18. Michael I. 1448—62
19. Procopius 1462—92
20. Bartholomaeus 1492—1503
    Christophorus Peugar (sacerdos saecularis) 1503—15
21. Jacobus de Sternberg 1515—21
22. Sigismundus 1521—42
23. Andreas II. 154—55
24. Michael II. 1556—59
    Mathias (sac. saec.) 1560—62
25. Kaspar Schönauer 1562—70
26. Urbanus 1570—95
27. Sebastianus Choteborsky 1595—99
28. Joannes II. Kostelecky 1599—1605
29. Adam Skotnicky (vulgo Scotus) 1605—31)
30. Laurentius Plocar 1631—49
31. Engelbertus Benatko 1649—61

32. Matthaeus Sebastansky 1661—87
33. Carolus Kratochvile 1687—98
34. Bernardus Leopoldus de Löwenthal (primus e gremio) 1698—1708
35. Petrus Paulus Credis 1708—24

2. Abbates (1733)

36. Augustinus I. Vyminko 1725—55
37. Joseph I. Pelikan 1755—92
38. Joh. Nepomuk Pelikan 1793—1819
39. Joannes III. Sobotka 1819—20
40. Ferdinandus I. Seka 1821—52
41. Fridericus Franz 1853—60
42. Ernestus Sirek 1860—68
43. Wenceslaus Kratky 1869—76
44. Antonius Hauber 1876—92 res.
45. Joseph II. Karasek 1893—1908
46. Norbertus Drapalik 1909—1912
47. Ferdinandus II. Hotovy 1913—28
48. Paulus II. Soucek 1929—42
49. Augustinus II. Machalka 1945—

OLOMOUC (St. Petrus?, dein) St. Jacobus

in civitate Moraviae, sede episcopali. Germanice: Olmütz.

Saeculo XIII authentice occurrunt moniales ignoti ordinis apud ecclesiam Sti. Petri Olomucii, a praeposito directae. Nil certi scimus de illis, nec in posterum fit mentio earum. Saeculo XIV vero audimus de monialibus apud ecclesiam Sti. Jacobi in eadem civitate, quae promiscue designantur tum ut Ord. Praem. tum ut Ord. Sti. Augustini. Anno 1336 citatur Sboro praepositus, et 1352 loquitur diploma quoddam de „abbatissa et conventu sanctimonialium Sti. Jacobi in Olomucio Ord. Praemonstratensis."

Dein disparet asceterium, et a saeculo XVI usque hodie hoc monasterium pertinet ad Fratres Minores Conventuales.

Omnino probabile est, Henricum Zdik episcopum Olomucensem, sicut Strahoviae et Siloae, etiam fundationibus suis in Litomysl et Hradisko asceteria in vicinitate sita adiunxisse. Puto hos parthenones fuisse Doubravnik, de quo vide infra sub Dubiis, et Olomucium. Forsitan moniales, primitus ad monasterium duplex Gradicense pertinentes, mox translatae sunt ad ecclesiam Sti. Petri, dein ad illam Sti. Jacobi. Ordo — ut saepius — propter dissensiones quasdam de illis non amplius curavit, ideo sibimetipsis derelictae, abbatissam sibi elegerunt. In bellis hussiticis probabiliter perierunt. Quae hypothesis, secundum complures casus analogos, aliquam probabilitatem prae se fert, sed ex documentis probari nequit.

[13]) Pro tempore ante annum 1421, sequentes tantum praepositi authentice ex diplomatibus sunt noti: Hermannus 1248, Godefridus 1257/58, Hostislav 1358 et Predbor 1390/1402. Reliqui inveniuntur in fragmento necrologii, saeculi XIV, de quo supra, data regiminis vero apud Hugo, Ann; I. c.

Has moniales Olomucenses vero ad tempus saltem pertinuisse ad ordinem nostrum, videtur esse certum. Vide etiam infra apud Praetermissa sub. voce „Olomouc".

Literatura: Fontes ordinis tacent, nec invenitur apud Cermak, Brunner, vel Zak. Citatur tamen a Novotny I 3 pp. 616 et 900 — CDBoh II Nr. 60, 106 — CDMor VII/1 118, VII/2, 858 (O. S. A); VIII 183 (O. Praem); 192 (O. S. A), 207, 235, et IX 123 (O. Praem).

PERNEGG Stus. Andreas

Ber-, Per-, Berenegg, -neckh, -nekk.

Prope Horn in Austria inferiori, unam horam distans a Geras. Dioc. Passau, nunc St. Pölten.

Parthenon, dein abbatia virorum. Fundatum est asceterium circa annum 1155 una cum canonia Gerusena ab Ulrico comite de Pernegg, filia de Lounovice, sub paternitate abbatum Gerasenorum. Fuit primitus parochia matrix, quae paulatim divisa est in duodecim parochias, omnes canoniae Gerusenae incorporatas. Saeculo XIV habuit praepositum, priorem et magistram, a saeculo XV autem priorissam. Anno 1550 omnes sorores obierant, praeter unam, quae anno 1585 tamquam ultima obdormivit Anno 1582 mutatum est in canoniam virorum, ut praepositura et filia de Geras. De jure ut domus sui iuris est recognita a capitulo provinciali anno 1644. Anno 1608 praepositi infulantur. Parochias diu administravit nullas praeter Pernecensem ipsam, anno 1680 tamen obtinuit parochiam Niklasberg, antiquitus canoniae Gerusenae incorporatam, quam vero ab anno demum 1757 ipsa administravit, sicut et parochiam Trabenreith, quam anno 1756 de novo erexerat. Maximus praelatus eius fuit Franciscus de Schöllingen, qui anno 1700 abbas nominatus est in remunerationem meritorum eius pro restauratione ordinis in Hungaria. Imperator dedit abbati inter annos 1694 et 1705 praeposituras de Jaszo, Lelesz, Csorna, Promontor, Türje et Horpacs, in remunerationem considerabilis contributionis pro bello turcico, quam ille patriae praestiterat. Quod donum canoniae erat in perniciem, ingensque aes alienum illius potius auxit quam diminuit, ita ut Pernegg anno 1700 Lelesz et Jaszo, anno 1710 Csorna et Promontor, et anno 1741 Türje aliis canoniis circariae cedere debuerit. Status temporalis eius erat in tali discrimine, ut de imminenti saecularisatione eius iam discuteretur, et imposita esset ei administratio temporalium anno 1725. Status personalis: 1615: 10 religiosi, 1687: 14, 1720: 22, 1741: 14, 1780: 20. Anno 1783 suppressa est. Parochiae eius, archivum et bibliotheca data sunt canoniae Gerusenae, cui postea etiam bona et anno 1854 aedificia Pernecensia, usque dum vacua, addicta sunt. Ecclesia, quae est gothica, nunc

est parochialis, aedium claustralium maior pars saeculo elapso est demolita. In reliqua parte est domus parochi.

Archivalia: Arch. Abb. Gerusenae — Staatsarchiv et Landesarchiv Wien (Klosterratsakten)

Literatura: HUGO II 533 — WAEFELGHEM 194 — LIENHARDT *Eph. Hag* 286 — FIEDLER VIII 65/83 IX 145/163 — LINDNER *Monast. Salisb.* 371/72 — LTK VIII 90 — *Österr. Kunsttopogr.* V (1911) 442/61 — TOMEK II 323/24 — BRUNNER 134, 749 — BÜNGER 174 — GOOVAERTS I 19, 28, 88, 168, 244, 285, 354, 580, II 61, 142, 146, 192, 227, 362, 373, 376, 436, 440/44; III 150, IV 2000, 254, 325, 358 — ALRAM, *Diplomatische Merkwürdigkeiten des Präm. Stiftes Pernegg.* MS Stiftsarch. Geras, 2 Tomi, 1796 — A. ZAK, *Das Frauenkloster Pernegg,* in: BVLNdÖst 1897 pp. 259/306, 1899 pp. 134/270 — IDEM, *Das Chorherrnstift Pernegg,* ibidem 1900, S. 228/342, 1901 S. 171/302, editio separata Wien 1901 — IDEM, *Die letzten Chorherren von Pernegg,* ibidem 1894, pp. 66/72 — IDEM, *Nachträge zur Geschichte von Pernegg,* in: BVLNdÖst 1901, pp. 171/302 — IDEM, ibidem II (1904/05) p. 159/74 et IV (1908/09) p. 289/303 — Topographie von Niederösterreich VIII, S. 127/62 — M. RIESENHUBER, *Die kirchlichen Kunstdenkmäler des Bms. St. Pölten* (1923) S. 225 ff — Vide etiam supra apud Geras. FRANZ, *Geschichte,* et *Die niederösterreichischen Prämonstratenser,* HOFFER, KERSCHBAUMER, SCHAFTRAN, SCHWEIKHARD 274/86, STRÖHL, WIEDEMANN, ZAK, *Beziehungen,* et *Gründungsgeschichte* — Necrologium (Saec. XVII); in Bibl. Gerasena) edd. FUCHS in MGH Necr. V 562/68, et mixtum cum Geruseno, ZAK in Jahrb. für Landeskunde von Niederösterreich IX 223ff, XI 136ff.

Series praepositorum et abbatum
(Alram)

1. Praepositi parthenonis

(Saepius a canonia Gerusena administrabatur omnibus saeculis, et multi abbates Geruseni simul erant praepositi in Pernegg)

Beatus Engelbertus † 1171
Conrad — 1281
Ulrich † ca. 1283
Konrad 1314
Johannes 1338
Wilhelm — 1348
Thilmann 1376
Hermann † 1399
Johannes de Russia † 1405
Wilhelm — 1432
Gerardus — 1460
Oswald — 1464

Nicolaus 1465-82
Laurentius 1495/1505
Christophorus 1505-11
Christian Zarnwolf 1511-15
Johannes Kolb 1515-20
Thomas Scheerschneider 1521-32
Gregorius 1532-45
Colomannus Radt 1545-51
Wenceslaus Joh. Ruepl 1551-57
Christoph Weber 1563-70
Mathias Leser 1570-82
Urban Leser 1558-63

Georg Sumperer (Can. O. S. A.) 1582-86

2. Praepositi canoniae virorum

1. Johann v. Beyrer 1586-98 (deinde abb. Geras.)
2. Sebastianus Fuchs 1599-1608 (antea abb. Lucens.)
3. Valentinus Springel 1610-42
4. Norbertus Bratitz 1642-53 (ab anno 1648 simul abb. Sti. Vincentii in Breslau)
5. Laurentius Weigel 1654-57
6. Nicolaus Meister 1657-77

2. A b b a t e s (1700)

7. Franciscus von Schöllingen (primus de gremio) 1677-1707
8. Ambrosius v. Schöllingen 1707-35

1707-35 Administratio per abbates Gerusenos in temporalibus ab an. 1735

9. Petrus Gröbner 1746-72
10. Leopoldus Silipp 1772-83, † 87

P R A H A SS. Norbertus et Benedictus

Collegium Norbertinum Pragense

Domus studiorum circariae in ipsa metropoli regni. Abbas Strahoviensis Casparus de Questenberg anno 1628 fundavit eam apud ecclesiam Sti. Nicolai in Vetere Civitate Pragensi, antiquitus canoniae suae incorporatam. Anno vero 1635, cum Ferdinandus Imperator apud hanc ecclesiam coenobium Benedictinorum Hispanorum vellet fundare, transferri debuit collegium Norbertinum primo provisorie in Seminarium Archiepiscopale, et quidem capellae cuidam Sti. Benedicti adiacens, quondam ordini Teutonico propriae, nunc vero collegio nostro in oratorium traditae. Anno 1637 vero abbas Questenberg coepit novum aedificium construere, quod anno 1679 perfectum est, et cui annis 1676/1701 pulchra ecclesia, Sancto Norberto dedicata, adnexa est. Seminarium, quod per saeculum XVIII bene floruit, etiam patuit alumnis ex circariis Bavariae et Sueviae, immo et ex aliis ordinibus, praesertim Cisterciensibus. Anno 1785 suppressum est, et finibus militaribus adaptatum. Ecclesia anno 1792 est demolita, anno sequenti in aedes collegii translata est canonia saecularis domicellarum nobilium.

A r c h i v a l i a : Arch. Abb. Strahov.

L i t e r a t u r a : HUGO I 533, prob. 438/46 — WAEFELGHEM 65 — BRUNNER 727 — CERMAK 481/88

MS: Annales Seminarii Sti. Norberti (MS in Bibl. Strahov. DJ IV L 2, DG I 23) Excerpta ex annalibus coll. Norbertini, litterarum fundationem etc, ibidem DG II 42 — D. CERMAK, *Pameti byvalé kolleje Norbertinské v Praze*, MS anni 1877, in Bibl. Strahov. DG II 21

SCHLÄGL B. M. V.

Slaga, Plaga, Blaga, Slage, Cella, Ste. Marie in Plaga, ze den Slegen, dacz dem Slegel, Schlegel, Schlögl, U. L. F. Schlag, Sand Mareinslag. (Bohemice: Drkolna)

prope Aigen in regione dicta „Mühlviertel", Austria Superior. Dioc. Passau, nunc Linz.

Praepositura, dein (1657) abbatia. Kalhoch de Falkenstein anno 1204 ibi instituit monachos Cistercienses ex Langheim in Franconia, qui asperae ac inhospitalis regionis fastidio imbuti, iterum reverterunt. Quibus fundator anno 1218 Praemonstratenses ex Milevsko substituit, sub cuius paternitate de jure stetit. Anno 1236 vero Rudigerus episcopus Passaviensis, canoniam sibi arctius adstringere desiderans, ne Bohemi ac episcopi Pragenses hanc regionem finitimam sibi avellerent, impetravit subiectionem Plagae sub paternitatem abbatis Osterhoviensis, probabiliter simul et aggregationem eius ad circariam Bavariae, quibus Plaga in antiquioribus catalogis est adscripta. Adhuc saeculo XII quidem illa revertit ad circariam Bohemiae, testibus catalogis recentioribus, sed paternitas mansit in posterum disputata, donec haec lis, per saecula protracta, anno 1764 definitive in favorem Osterhovii esset decisa. Schlägl administrat parochias sequentes in dioecesi Passaviensi, nunc Linciensi: Aigen, Haslach, Oepping, St. Oswald, Rohrbach, Schwarzenberg, Ulrichsberg; et in Pragensi, nunc Budvicensi: Friedberg et Kirchschlag. Initio bene floruit, sed postea dissensiones et bella hussitica ei valde nocuerunt. Annis 1444/81 quidem nova ecclesia (adhuc exstans) est constructa, et anno 1489 praepositi jus pontificalium obtinuerunt, sed saeculo sequenti fuit in statu deplorabili. Anno 1566 praepositus uxoratus haeresi favens unicus canoniae erat incola. Saepius erat sub administratione saeculari vel sub praepositis intrusis ordini alienis. Ab anno 1589 quidem superiores digni ex aliis canoniis res domesticas verterunt in melius, sed usque ad annum 1622 carebat proprio conventu. Sub Martino Greysing, qui anno 1657 abbas nominatus est, omnia sunt instaurata ad intus et ad extra, et canonia exinde in omni genere optime floruit. Saepius vero combusta est, v. g. annis 1626, 1702, 1739, 1801 et 1850. Status personalis: 1322: 12; 1499: 12; 1622: 1; 1651: 25; 1781: 46; 1881 27; 1936: 34; 1948: 34 canonici. Sub abbate Norberto Schachinger († 1922), qui dignitatem abbatis generalis adeptus est, canonia statum pristinae prosperitatis recuperavit, qui per suppressionem transitoriam (1941/45)minui non potuit. Anno 1945 tamen amisit parochias suas in Bohemia sitas. Dirigunt canonici in domo sua scholam hiemalem agrinomicam. Bibliotheca Plagensis pretiosis manuscriptis et incunabulis est ditissima.

Archivalia: in canonia ipsa.

Literatura: LAIRUELZ 411 — HUGO II 559/70, prob. 367/80 — WAEFELGHEM 273 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 243, 262, *Auct.* 55 — GOOVAERTS I 21, 29, 55, 236, 251, 252, 256, 259, 270, 275, 312, 328, 344, 350, 352, 404, 406, 429, 431, 454, 456, 486, 492, 503,508, 547, 615, 631, 639 II 53, 59, 64, 75, 115, 141, 142, 151, 193, 195, 202, 203, 240, 269, 343, 353, 371, 401, 402, 406, 437, 438, 445, III 39, 47, 104, 147, 169, 187, 194, 202, 204, 206, IV 107, 140, 147, 157, 214, 271, 273, 315, 348, 352 — (PRÖLL apud) BRUNNER 496/512 — MANNL 16 — LINDNER *Monast. Salisb.* 375/80 — BUCELINUS III 106 — LTK 262/63 — SIEBMACHER 28 — JANAUSCHEK LXV — VISCHER, *Austr. Sup.* 162ff — DOLZER *Stift Schlägl und Friedberg in Böhmen*, in: *Anal. Praem.* XI (1935) 111/15 — E. HAGER, *Woher kamen die ersten Prämonstratenser nach Schlägl?*, Linz 1918 — IDEM, *Kunstdenkmäler des Stiftes Sch.* 1627/65 ibidem 1918 — IDEM, *Propst Siegmund Zerer v. Schlägl 1522/33*, in: *Jahrb. d. oberösterr. Musealvereins* 1926, S. 225/40 — R. HITTMAIR, *Der josefinische Klostersturm im Lande ob der Enns*, Freiburg 1907, S. 332/40 — J. G. A. von HOHENECK, *Die löblichen Stände des Erzherzogthums Österreich ob der Enns* II (Passau 1732) 362/70 — G. INDRA, *Catalogus incunabulorum Plagensium et Palaeotyporum*, Linz 1918 — J. KLIMESCH, *Über die älteste tschechische Urkunde des Stiftes Schlägl*, in: MVGDB 1927 — F. KRINZINGER, *Das Stift Schlägl und seine Glashütten*, in: *Heimatgaue*, Linz 1921, S. 209/26 — IDEM, Schlägl 1818-1918, Linz 1918 — J. C. MARKUS, *Beiträge zur Schlägler Chronik*, Braunau 1860 — K. POLHEIM, *Schlägler Bruchstücke altdeutscher Predigten* (XI/XII Jhr.) in: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* L (1926) S. 18/60 — L. PRÖLL, *Catalogus canonicorum regularium Ord. Praem. Canoniae Plagensis vulgo Schlägl 1218-1837*, Linz 1887 — IDEM, *Geschichte des Prämonstratenserstiftes Schlägl im oberen Mühlviertel*, Linz 1877 — I. PROSCHKO, *Die Gründung des Klosters Schlägl*, in: *Berichte über das Museum Francisco-Carolinum* in Linz XIV (1854) 92 — M. RIESENHUBER, *Die kirchl. Barockkunst in Österreich* (1924) — K. EDER, *Studien z. Reformationsgesch. Oberösterreichs* I u. II 1932/36) — W. LUGER, *Die Geschichte des Präm. Stiftes Schlägl im Mühlviertel*, von seinen Anfängen bis z. J. 1400, Dissert. Wien 1936 — A. BRETSCHNEIDER, *Ein Beitrag zum Bauschaffen der landständ. Stifte Oberösterreichs (1914)* — *Urkundenbuch des Landes ob der Enns*, 8 voll Wien 1852/83, cf. registra — G. VIELHABER, *Aus den Anfängen des Stiftes Schlägl*, in: *Oberösterreich* (Wien 1925) S. 354/58 — VIELHABER/INDRA, *Catalogus Codicum Plagensium manu scriptorum*, Linz 1918 — M. v. WAEFELGHEM, Le Cpl. 47/1 de l'abbaye de Schlägl, in: AOP 1911/12 —

Series praepositorum et abbatum
(Pröll, Hager)

I. Praepositi
1. (Ignotus G. ? C. ? L. ?)
2. Orthold ? 1236/42
3. Heinrich I. 1242/60
4. Diepold I. 1260/76
5. Nicolaus I. 1276/80
6. Rudlin 1280-89
7. Rudger 1289-1304
8. Ulrich I. 1304-38
9. Theoderich 1338-43

10. Nikolaus II. 1343-56 res.
11. Johannes I. 1356-60 depos.
12. Heinrich II. 1360/75
13. Peter I. 1377/81
14. Heinrich III. 1381/92
15. Peter II. ? 1392/1400 ?
16. Nicolaus III. 1395/1403
et aemulus eius intrusus
Diepold II. 1401-03
17. Andreas Andreae 1403
18. Martin I. 1408/14
19. Bernard 1414-27
20. Johannes II. 1427-44
21. Andreas II. Dieder 1444-81
22. Joannes III. 1481-90, res.
23. Ulrich II. 1490-93 depos.
24. Johann IV. Großhaupt 1493-99
25. Nikolaus IV. v. Schestau
1499-1522 res.
26. Siegmund Zerer 1522-33
27. Martin II. Hausteiner 1533-44
28. Georg Nadler 1544-55
29. Andreas III. Schueschitz 1555-67
30. Michael I Schmucker 1568-75
31. Paolo Marchesini 1576-77 res.
32. Mathias Schuemann 1578-83
depos.
33. Johann V. Rösler 1586-87
depos.
Cornelius de Cantere (sac. sacc.) 1587-88 res.
34. Wenceslaus Zypser 1589-1608
35. Crispinus Fuck 1609-22
36. Wilhelm I. Capreolus 1622-26
2. Abbates (1657)
37. Martin III. Greysing 1626-66
38. Franz I. Freisleben 1666-77
39. Andreas IV. Schmidt 1677-84
40. Gottfried Kleber 1684-87
41. Michael II. Felder 1687-1701
42. Siard I. Worath 1701-21
43. Johannes VI. Wöß 1721-43
44. Franz II. Pehringer 1744-51
Sedisvacantia 1751-54
45. Hugo Schmidinger 1754-62
46. Siard II. Dengler 1763-97
47. Wilhelm II. Waldbauer
1798-1816
48. Adolf Fähtz 1816-37
49. Dominicus Lebschy 1838-84
50. Norbertus Schachinger
1885-1922
51. Gilbertus Schartner 1922-25
52. Benedikt Sobotka 1925-46, res.
53. Kajetan Lang 1946-

STRAHOV Assumptio B. M. V.

Sion, Mons Sion, Monssyon, Strahow, -hof, -ho, -hovium, -hovia, -houia, -howia, -haw, -gow, -gouwe, -gou, -govo, -gav; Zdrahow, Ztragou, -gov, Zetrahu. Iam antiquitus est insignita titulo „canonia regia".

Juxta arcem dictam Hradcany in urbe Pragensi, in monte sita, non longe ab ecclesia cathedrali.

Una ex abbatiis celeberrimis totius ordinis. Fundata forsan iam ante annum 1140 per Henricum Zdik, episcopum Olomucensem, qui parvum coetum canonicorum (ex Sto. Habacuc in Terra Sancta?) ibi institut, quae fundatio vero efficax et legalis est facta anno demum 1140, cum Vladislaus II rex Bohemiae eam ample dotavit, et dictus Henricus episcopus religiosos utriusque generis duce Giezone abbate advocavit ex Steinfeld

anno 1143. Propter similitudinem cum Monte Sion in Jerusalem Henricus novam canoniam hoc nomine nuncupari voluit. Ipsa genuit deinde filias sequentes: Litomysl, Hebdow, Louka, Tepla, Zabrdovice. Moniales mox translatae sunt in Doksany, quod in posterum semper suberat paternitati abbatis Sionei. Anno 1294 paternitati eius etiam commissae sunt canoniae Sag, Hatvan, Beny et Kökenyes in Hungaria sitae. Strahov iam medio saeculo XII celebrem scholam habuit.

Administrat usque hodie parochias sequentes: Praha Strahov, Stresovice/Andelka, Dolanky, Kmetineves, Libotjnice, Radonice, Nebusice, Uhonice, Bohusovice, Zatec (Saaz), Holedecek, Stankovice, Hodusin, Velka, Chyska, Milevsko, Sepekov, Smilovy Hory, Jihlava (Iglau), Nemecka Kounice, Krenovice, Mikulovice, insuper et praeposituram in Monte Sacro (vide sub sequenti), quae vero partim olim aliis canoniis fuerant incorporatae. Anno 1258 combusta est canonia, cuius abbates anno 1341 sunt infulati. Anno 1420 ab haereticis omnino est subversa et diruta. Anno demum 1437 communitas reversa est ad ruinas, sed canonia exinde tantopere elanguit, ut usque ad annum 1612 omnes fere abbates ex aliis canoniis debuerint postulari. Canonia saepius interitui proxima, diu conventu plane carens magis magisque corruit. Lohelius abbas ex Tepla vocatus (1586) ut secundus fundator eam funditis renovavit. Saeculo XVII tantopere floruit, ut multas alias canonias exstinctas vel languentes resuscitare et regenerare potuerit. Ita factum est in Novarise 1596, Allerheiligen 1601, Zeliv et Milevsko 1622, Geras 1627, Jerichow 1628, et 1629 Gottesgnaden, Ilfeld et Magdeburg. Anno 1627 abbas Caspar de Questenberg, reformator zelosissimus, ossa Sti. Norberti e Magdeburgo in Strahov transferri curavit, et annis 1628/37 collegium Norbertinum in urbe Praga fundavit. Restaurationem abbatiae Milovicensis vero constanter negaverunt successores eius, postremo erectus est ibi prioratus a Strahovia dependens anno 1683. Saeculis XVII et XVIII communitas excellebat permultis scriptoribus et viris illustribus. Annis 1807—73 canonia direxit gymnasium in Zatec (Saaz), 1843/72 scholas in Liberec (Reichenberg) et 1849/72 in Rakovnik. Status personalis: 1451: 1. 1586: 2. 1631: 55, 1781: 100, 1900 et 1920: 66 DD; 1936: 71, et 1948: 72 religiosi. Praeter celebrem pinacothecam praesertim notabilis est in Sion bibliotheca, quae in duabus aulis splendide exornatis 110 000 volumina, 2000 manuscripta et 1200 incunabula continet. Anno 1950 a gubernio est suppressa.

Archivalia: in canonia ipsa.

Literatura: LAIRUELZ 413/14 — HUGO II 921, prob. 559/70 — WAEFELGHEM 287/88 — CERMAK 1/115 — IDEM apud BRUNNER 548/88 — MANNL 20/23 — LIENHARDT Eph. Hag. 33, 35, 117, 154, 169, 171, 177, 186, 220, 243, 247, 266, 272, 314, 332 — GOOVAERTS tota quanta excerpsit

opera illa G. DLABACZ[14]), et in omni fere pagina eius occurrunt unus vel plures Strahovienses, ita ut citatio completa, ut secus eam referre solemus, materiam nostram nimis dilataret — LTK IX 851 — EMLER, Decem Registra pp. 219/301 — Mon Vat. I 57, 265, 371, 456, 458, 647, 1208, II 802, 876, 928, 929, 930, 1181, V 445, 460, 472, 584, 601, 722, 1000, 1305 — CDMor XV 266, 317 — SIEBMACHER 72 (T. 85) — PICHERT passim — PAAS cf. Steinfeld, in AHVN XCIII — KRASNOPOLSKI — FRB II/V vide registra, idem dic de CDBoh I/III, et de ERBEN Reg. Boh. I/IV — NOVOTNY I 2, p. 633, 646, 659, 678, 698, 763, 781, 811, 840/42, 969, 996, 1008, 1016, 1030, 1062, 1072, I 3 p. 73/84, 895 — G. DLABACZ, Das Leben des frommen Prager Erzbischofs Johannes Lohelius, Prag 1794 — IDEM, Historische Darstellung des Ursprungs und der Schicksale des Kgl. Stiftes Strahov, Prag/Wien 1805/07 — F. ECKERT, Posvatna mista Prahy (Praha 1883) I 116/44 — S. A. FRIEDENFELS, Sion mons inclytus, mons sanctus, Veteropragae 1702 — HIRSCHING, Beschreibung sehenswerter Bibliotheken, (1788) III 217/88 III 217/88 — V. HULKA, L'abbaye des Prémontrés de Strahov à Prague, in: Le Grand Illustré Catholique, XIV 12, Angers 1935 (cf. ibidem XV 12 1936) — IDEM, Strahovska knihovna, in: Casopis ceskoslovenského knihovnika VII 201/14 — J. NEUWIRTH in SBeWiWi CIX (1886) 595/615 — V. ONDRACEK, Strahov, Hradec Kralové 1927 — R. PERLIK, K dejinam hudby a zpevu na Strahove az da 1. pol XVIII stoleti, Praha 1925 — C. STRAKA in Pam. Arch. XXVII (1915) pp. 97/106, XXVIII (1916) 143/54, et in CSPSC XXXII (1924) 70/90 — A SULC, Dejinv knihovny klastera strahovské Praha 1932 — E. A. WEYRAUCH, Geschichte des Kgl. Prämonstratenser Chorherrnstiftes Strahov, Prag 1863 — IDEM, Geschichte und Beschreibung der Kgl. Stift Strahöwer Bibliothek, Prag 1858 et 73 — Fusiorem bibliographiam dant ZIBRT, Bibliografie, et STARA in Anal. Praem. 1932 pp. 95/96, 1935 pp. 236/39, 1936 199 sq, 1938 119 sq, 1939 115 — „Codicem Strahoviensem" edd H. TAUSINSKI et M. PANGERT in: FRA A (1863) V, 1/122 — Fontes non impressae (MSS in bibliotheca canoniae): Annales monasterii Strahoviensis, Annales Prioratus 1709/58.

Series abbatum (Cermak, emend. a K. Dolista)

1. Gezo I. 1143—60
2. Erleboldus —1175 †
3. Adalbertus 1175—1208
4. Henricus 1208—
5. Adam 1218/19
6. Bertoldus 1221
7. Petrus I. 1225/40
8. Gezo II.
9. Theodoricus I. 1244
10. Johannes I. 1250—66

[14]) Praesertim „Historische Darstellung" (opus supra citatum), sed etiam „Chronologicum necrologium abbatum et canonicorum Praemonstratensium Sioneorum, qui mox a primo ingressu Sacri Ordinis in Bohemiam ... ad annum usque 1816 obierunt (Pragae 1817), et: „Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen, Mähren u. Schlesien" 3 voll, Prag 1815. De illustri et infatigato scriptore Godefrido Dlabacz, Montis Sion canonico et totius circariae historiographo, (natus 1758, denatus 1820) vide Goovaerts I 197/203.

11. Godefridus I. † 1272
12. Syfridus 1272—82
13. Hermanus
14. Jordanus 1287/89
15. Lutoldus
16. Budissius 1295
17. Edmundus † 1304
18. Theodoricus II. 1304/07
19. Tilmannus 1312
20. Theodoricus III. 1313 (idem ac 18.?)
21. Gerhardus de Kunstadt 1316/29
22. Theodoricus IV. 1334/36

Interregnum 1337—40

23. Petrus II. Vojslai 1340—58
24. Martinus 1359/61
25. Otto 1365
26. Conradus 1368/86
27. Johannes II. Stedra 1391—1408
28. Petrus III. de Cachrov 1408—10
29. Nikolaus Durynk 1410—34
30. Leo de Buksic 1436—45
31. Johannes III. de Herrnstein 1445—54
32. Johannes IV. Haukap 1454—70
33. Johannes V. Starustka 1470—86
34. Johannes VI. de Prachatic 1486—97 res.
35. Mathias I. de Auterin 1497—1510
36. Kaspar I. 1510—17 res.
37. Antonius 1517—26
38. Johannes VII. Curtius 1526—35
39. Andreas I. Weiß 1535—37
40. Venceslaus I. de Neudorf 1537—44
41. Johannes VIII. Muth 1544—52 res.
42. Vitus I. Theophilus 1552—56 res.
43. Johannes IX. 1556—60
44. Jacobus de Sternovice 1560—79
45. Mathias II. Ghel 1579—85
46. Andreas II. Werner 1585—86 res.
47. Johannes X. Lohelius 1586—1612
48. Kaspar II. de Questenberg 1612—40
49. Crispinus Fuck 1640—53
50. Norbertus de Amelunxen 1653—65
51. Bernardus Sutor 1656—58
52. Vincentius Frank 1658—69
53. Hieronymus I. de Hirnhaim 1670—79
54. Hyacinthus Hohmann 1679—90
55. Vitus II. Seipel 1690—1711
56. Marianus Hermann 1711—41
57. Gabriel Kaspar 1741—64
58. Franciscus Daller 1764—77
59. Bohuslaus I. Herwig 1777—79
60. Venceslaus II. Mayer 1779—1800
61. Adolphus Sramek 1800—03
62. Milo Grün 1804—16
63. Benedictus Pfeifer 1816—34
64. Hieronymus II. Zeidler 1834—70 (Abbas generalis)
65. Josephus Kolenaty 1870 res.
66. Adalbertus II. Hron 1870—79
67. Sigismundus Stary 1879—1905 (Abbas Generalis)
68. Methodius Zavoral 1906—42
70. Bohuslaus II. Jarolimek 1942—

SVATY KOPECEK Visitatio B.M.V.

Ecclesia Sacromontana, Mons Praemonstratus. Germanice: Heiligenberg.

Prioratus. Joannes Andrisek, civis Olomucensis, construxit hoc in monte capellam in honorem B.M.V., quae anno 1633 consecrata et mox canoniae Gradicensi ad administrandum tradita est. Anno 1676 ibi fundatur prioratus illius abbatiae, qui anno 1710 a capitulo generali ordinis canonice erigitur ut „Prioratus ordinis". Fuit exinde ibi conventus, sed non sui juris. Elegans templum hoc tempore est erectum. Cum matre sua Hradisko anno 1784 supprimitur, et factus est deinceps parochia saecularis. Anno 1846 redditus est ordini, ex quo tempore tamquam praepositura ab abbatia Strahoviensi administratur, sed caret conventu. Anno 1903 juxta praeposituram constructa est domus matrix sororum Praemonstratensium tertii ordini regularis, quae habet multas domos filiales.

Archivalia: vide Hradisko et Strahov

Literatura: item. Specialia: HUGO II 329 — WAEFELGHEM 170 — BRUNNER 725 — CERMAK 491/96 — J. MORR, *Zur Geschichte des Hl. Berges bei Olmütz*, in: *Zeitschrift f. Gesch. u. Kulturgesch. Schlesiens* 1930/33, pp. 58/67 — WANCKE, *Mons Praemonstratus ad Olomucium*, Königgrätz 1726 — J. MORPER, *Heilige Berge und Marianische Gnadenburgen in Böhmen und Mähren*, in: *Christliche* Kunst XXII (1926) S. 122/42 — M. E. STURM, *Wiedereinführung des Prämonstratenserordens auf dem Hl. Berge nächst Olmütz*, Olm. 1846 — Exstat uberrima literatura devotionalis potius quam historica, vide Anal. Praem. XIV (1938) pp. 116/17

SVITAVA Visitatio B.M.V.

Spitalni Klaster, germanice Zwittau, Spittelkloster.

Municipium in Moravia, Dioc. Olomucensis, annis 1344-1566 vero Litomyslensis

Prioratus. Anno 1256 Bruno episcopus Olomucensis dedit ecclesiam parochialem ad B.M.V. in Svitata, ab ipso fundatam, una cum hospitali ei adiuncto abbatiae Litomyslensi, quae eam exinde administravit. Post promotionem huius canoniae in ecclesiam cathedralem, probaliliter anno 1364, ibidem erectus est prioratus ab ea dependens. Ecclesia Litomyslensi ab Hussitis penitus subversa, anno 1425 conventus aufugit in prioratum suum Svitaviensem, cuius prior iam ab anno 1417 fuit administrator diocesis Litomyslensis, et vindicavit sibi dignitatem titulumque episcopalem. Post mortem vero ultimi prioris Wolfgangi anno 1556 parva communitas prioratum cum parochia tradidit episcopo Olomucensi, et regressa est in canoniam Gradicensem. Aedes claustrales in Svitava non subsistunt, ecclesia adhuc nostris diebus est parochialis.

Archivalia: vide Litomysl

Literatura: item. Specialia: HUGO II 937 — WAEFELGHEM 290 — CERMAK 488/89 — G. DEUTSCH, *Geschichte der Städte Zwittau und Brüsau, Brünn, Iglau, Schönberg*, 1883/84 — K. LICK, *Kurze Geschichte der Stadt Zwittau* (Zwittau 1894) — Svetozor 1858, p. 28s, ibid. 1880, p. 532, 535.

TEPLA B.M.V.

(Sic appellatur latine, germanice vero dicitur Stift Tepl, cechico sermone Klaster Teplá, ad vitandam confusionem cum oppido vicino Stadt Tepl, Mesto Tepla)

Theppla, Töpel, Toepel, Daepel, Töppel, Teppel, Topla, Toply.

Prope Cheb (Eger) in Bohemia occidentali, Dioc. Pragensis.

Abbatia insignis, fundata anno 1193 a Beato Hroznata comite, qui intravit et in defendendo jure sui monasterii anno 1217 in carcere obiit. Filia de Strahov, parthenon dependens: Chotesov. Ipse fundator iam anno 1197 Romae ius pontificalium pro abbatibus suae fundationis obtinuit. Mox creverunt divitiae eius, possedit metalla in Lichtenstadt et Gramling, et anno 1233 iam 90 vicos. Turbae Hussitarum ei pepercerunt quidem, sed per protestantismum saeculis XVI et XVII multa passa est canonia, cuius abbates et religiosi in sic dicta „contra-reformatione" zelo et activitate emicuerunt, et optime meriti sunt de restauratione fidei catholicae in Bohemia occidentali. Saepius igne combusta est, ita annis 1467, 1611, 1641, 1659, 1677. Status personalis: 1535, 11 DD, 1781: 91 DD, 1853: 101 rel.; 1900: 94 rel.; 1920: 95 DD, 1936: 70 DD. — Parochias administravit sequentes usque ad annum 1945: St. Adalbert, Tschihana (Cihana), Landek (Otrocin), Witschin (Vidzin), Stift Tepl (Klaster Tepla), Stadt Tepl (Mesto Tepla), Neumarkt (Utery), Grün, Maria Stock (Skoky, celebre sanctuarium B.M.V.), Holleischen (Holysov), Obersekerschan (Horni Sekyrany), Staab (Stod), Dorf Tuschkau (Touskov Ves), Rojau (Rajov), Auschowitz (Usovice), Habakladrau (Ovesné Kladruby), Marienbad (Marianské Lazne), Einsiedl (Mnichov), Pistau (Pistov), Auherzen (Uherec), Chotieschau (Chotesov), Dobrzan (Dobrany), Littitz (Litice), Blattnitz (Blatnice), Pernharz (Pernarec).

Saeculis XVII et XVIII optime floruit („cor circariae"), semper enituit scientiis et studiis. Annis 1804—1928 administravit gymnasium germanicum in Plzen (Pilsen), saeculo XIX exstruxit celeberrima balnea in Marianske Lazne (Marienbad). Anno 1921 restauravit canoniam Speinshartensem in Bavaria, quo annis 1945/46 totus fere conventus, a gubernio coactus, emigravit. Anno 1949 vero sedem suam instituit in Schönau in Nassovia, antiqua abbatia O.S.B. In Tepla vero dein fuit communitas canonicorum nationis cechicae, sub administratione R.D. Abbatis Strahoviensis, quae anno 1950 a gubernio suppressa est.

Ecclesia Teplensis est romanica, canonia exstructa est annis 1688/1724, cui adnexa est annis 1902/05 splendida aedes pro bibliotheca, quae est ditissima. Famosus praesertim est ille „Codex Teplensis", antiquissima versio germanica Novi Testamenti.

Archivalia: in canonia ipsa. Praecipuus fons pro historia canoniae sunt „Annales Mrii. Teplensis" IV voll. MS 1600-1780.

Literatura: LAIRUELZ 415 — MIRAEUS 170/97 — HUGO II 939, prob. 570/82 — WAEFELGHEM 290, 381, — CERMAK 353/93 — MANNI. 23/27 — GOOVAERTS I 18. 20, 31, 33, 42, 65, 69, 101. 164/68, 180, 190, 191, 260, 275, 279, 287, 296, 311, 327, 329, 334, 339 343, 344, 348, 355, 362., 367, 371, 398, 415, 417, 430, 432, 435, 441, 448, 451, 452, 454, 456, 457, 462, 470,, 471, 505, 531, 562, 577, 578, 580, 581, 587, 592, 594, 613, 616, 637, II 16, 24, 29, 31, 32, 33 50, 53, 76, 82, 83, 85, 112, 138, 139, 144, 145, 150, 151, 158, 160, 161, 168, 185, 187, 194, 209, 235, 236, 252, 255, 347, 354, 368, 384, 387, 397, 407, 409, 413, 426, III 11, 15, 27, 33, 34, 43, 48, 63, 71, 74, 75, 76, 100, 105, 136, 147, 148, 155, 161, 172, 189, 196, IV 43, 94, 100, 131, 187, 213, 215, 273, 279, 284, 319, 327, 329, 355 — LTK IX 1049 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 10, 166, 190, 334 — KARLIK apud BRUNNER 589/638 — FRB I, II, IV, V vide registra — CDBoh I/III item — ERBEN Reg. Boh. I/IV item — *Mon. Vat.* II 802, 874, 1102, 1295 — NOVOTNY I 3, pp. 615/16, 891 — SEDLACEK *Mist. slov.* 881/82 — *Pam. Arch.* I (1855) 21 s — SIEBMACHER 85 — B. BALBIN *Syntagma historicum, quo stirpis comitum de Guttenstein origines et memoriae continentur una cum vita B. Hroznatae,* Pragae 1665 — *Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl,* 2 Bände, Marienbad 1917/25 — A. GNIRS, *Topographie der Bezirke Tepl u. Marienbad,* 1932, pp. 368/464 — B. GRASSL, *Geschichte und Beschreibung des Stiftes Tepl,* 2 Aufl. Pilsen 1929 — G. HELMER, *Die älteste deutsche Urkunde des Stift Tepler Archivs,* in: „*Strom*", III (Karlsbad 1927) Heft 6, 81/84, Heft 7, 97/100 — A. HUBER, *Das Stift Tepl im Aufklärungszeitalter* (Dissert. Pragensis) in: Anal. Praem. XXVI (1950) — H. J. KARLIK, *Hroznata und die Präm.Abtei Tepl,* Pilsen 1870 — IDEM, *die Gründung der Präm. Abtei T., nach Urkunden,* Leipzig 1856 — J. H. LANGHAMMER, *Über die Gründer und die Gründung des Stiftes T.,* in: MVGDB LIX (1921) 4/15 — IDEM, *Der erste Abt des Stiftes T.,* in: *Unser Egerland* 1928, Heft 5/6 — A. REIMANN, *Die Unterrichts- und Seelsorgstätigkeit des Stiftes Tepl.* Dissert. Prag 1927 — *Deutsche Heimat* I (Plan 1925) Heft 2 continet articulos varios de historia canoniae — ibidem III (1927) 163/67 et VII (1931) 242/46 — *Festschrift zum 700-jähr. Jubiläum der Gründung des Präm. Stifts Tepl,* Marienbad 1893 — *Anal. Praem.* VIII (1932) 49/50, XIV (1938) 121/24, XV (1939) 115. — M. FITZTHUM, *Der Bergbau des Stiftes Tepl,* in *Anal. Praem.* XXV (1949) 192/96 — H. TYL, *Klaster Tepla,* Plzen 1947 —

De Beato Hroznata vide „*Beiträge zur Geschichte des Stiftes Tepl*" I 1, S. 1/208, I 2, 1/53. Cf. etiam BALBIN (o. c.), et KARLIK, et ZIBRT, Bibliografie II, Nr. 10619/10633.

Series abbatum
(BGSt I 210/17, emendata a K. Dolista)

1. Johannes I. 1193—
2. Wilhelmus 1218/19, res.
3. Johannes II. (I. 2° ?) —1233
4. Bernardus 1233—42
5. Gerhardus 1242—48
6. Benedictus 1248—59
7. Ulricus 1259—
8. Henricus 1272/77
9. Hugo 1282/89
10. Liebhardus —1293
11. Ivanus 1298/1300
12. Pernoldus 1303/06
13. Wisimir 1316
14. Petrus I. 1324/35
15. Beneda 1340/56
16. Eringus 1358/65
17. Hermannus 1366/78
18. Liebhardus?
19. Bohussius 1386/1413
20. Raczko 1415—35
21. Johannes II. Cenko 1444—49
22. Wenceslaus 1449—54
23. Johannes III. Bune 1454
24. Albertus 1454—57
25. Sigismundus Hausmann 1458—1506
26. Johannes IV. Fröstl 1507—09
27. Petrus II. 1506—26
28. Antonius 1526—35
29. Johannes V. Kurtz 1535—59
30. Johannes VI. Meyskönig (Murregius) 1559—85
31. Matthias I. Göhl 1585—96
32. Mathias II. Zimmerhackl 1596—99
33. Andreas Ebersbach 1599—1629
34. Johannes VII. Pecher 1629—47
35. Fridericus I. Füßl 1648—54
36. Ambrosius Trötscher 1654—58
37. Raymundus I. Wilfert 1658—70
38. Fridericus II. Uhl 1670—82
39. Gregorius Neidhardt 1682—88
40. Raymundus II. Wilfert 1688—1724
41. Raymundus III. Simonovsky 1724—41
42. Hieronymus Ambros 1741—67
43. Christophorus de Trautmannsdorf 1767—89
44. Raymundus IV. Hubl 1791—1801
45. Chrysostomus Pfrogner 1801—12
46. Carolus Reitenberger 1812—27
47. Adolphus Koppmann 1828—35
48. Melchior Mahr 1836—42
49. Marianus Heinl 1843—67
50. Maximilianus Liebsch 1867—80
51. Bruno Baierl 1880—87
52. Alfredus Clementso 1887—1900
53. Gilbertus Helmer 1900—44
54. Petrus III. Möhler 1944—

WIEN Himmelspforten SS. Catharina et Agnes

Porta Coeli Vindobonae

Parthenon. Fundatus est anno 1230 pro 12 reclusis a Constantia, vidua Ottokari I. regis Bohemiae. Ante annum 1270, sollicitante Magistro Gerardo, parocho ad Stum. Stephanum Vindobonae, ordini Praemonstratensi

se aggregavit, et quidem sub paternitate abbatis Geruseni. Ab anno vero 1491 stetit sub jurisdictione ordinarii loci. Anno 1444 moniales Ord. Sti. Dominici ad Stum. Petrum in Wienerneustadt translatae sunt in nostrum parthenonem ibidemque exstinctae, item anno 1574 Clarissae, quae interea asceterium illud habitaverant. Saepius in Porta Coeli magna pars communitatis erat gentis hungaricae, et moniales parthenonum hungarorum ordinis, a Turcis expulsae, ibidem vitam compleverunt. Anno 1525 adhuc habuit 11 religiosas, sed cum versus finem huius saeculi omnibus incolis esset destituta, Ernestus archidux Austriae et Casparus episcopus Vindobonensis anno 1586 eam tradiderunt canonissis O.S.A. asceterii Sti. Jacobi in eadem urbe. Gerasena canonia, tunc languens, nihil contra hanc spoliationem ordinis fecit. Cum vero eius abbas postea instanter protestatus est anno 1603, Cardinalis Klesel, episcopus Vindobonensis omnia rejecit et cuncta tentamina ordinis, hoc asceterium recuperandi, ad irritum fecit. Anno 1603 Porta Coeli facta est parthenon sui juris, et floruit in ordine S. Augustini usque ed suppressionem suam anno 1783. De aedificiis, quae annis 1607/14 funditus de novo fuerant erecta, nihil superest.

Archivalia: Staatsarch. Wien — Arch. Abb. Gerasenae.

Literatura: HUGO omittit — WAEFELGHEM 166 — LTK V 56 — M. FUHRMANN, *Historische Beschreibung Wiens* (1766) II S. 110/118 — FIEDLER IX S. 93/102 — OGESSER, *St. Stephan* (1779) UB. S. 38/41, 63/70, 106/08 — HORMAYR, Wien I/I (1823) UB. S. LXXXIX, I/III 1, 2 (1823) S. 15/16, II/I, 3 (1824) S. 48/60, UB. S. V — A. MAYER, *Das kirchliche Leben und die christliche Caritas*, Geschichte der Stadt Wien I (1897) S. 457 ff, II/II (1905) Seite 879 ff — KOPALLIK, *Regeste*, (1890) Seite 522 ff (Jos. Maurer) — Gesamtinventar des Staatsarchivs III (1938) S. 640 — H. HOLLNSTEINER, *Zur Geschichte des Augustiner Chorfrauenstiftes zur Himmelpforte in Wien*, Diss. Wien 1948 — F. TSCHISCHKA, *Geschichte der Stadt Wien* (Stuttgart 1847) S. 101, 139, 315 — ZAK PAM 43 — IDEM, *Das Frauenkloster Himmelspforte in Wien*, in: *Jahrb. für Landeskunde von Niederösterr.* 4/5 (1905/06) S. 137/224 und 6 (1907) S. 93/187 — Topographie von Niederösterreich III 392 —

ZABRDOVICE Assumptio B.M.V

Zaber-, Zabri-, Zabar-, Zabur-, Zobro-, Zabbar-, Zabir-, Saber-, Sabor-, Sa-Sabar-, Sawarduwice, -duwiz, -dowiz, -douich, -dowici, -deviz, -dawizze, -dwitz, Zabardice, Zabortvic, Sawerdowic.

(germanice: Obrowitz, Oberwitz, Zaberdowitz)

Quondam juxta, nunc intra civitatem Brunensem (Brno) in Moravia Dioec. Olomucensis, nunc Brunensis.

Abbatia, fundata anno 1200 a Leone comite de Klobouk et uxore sua Rychtka, adiuvante Vladislao de Moravia. Anno 1209 venerunt primi re-

ligiosi e Strahovia, quorum primus antistes fuit prior tantum. Anno 1211 ecclesia est consecrata[15]). Parochiae incorporatae: Zabrdovice St. Cunegundis, Saratice, Senkovice, Boskovany, et praeclarum sanctuarium Marianum in Krtiny, de quo vide infra sub „Praetermissis". Parthenon dependens, et postea canonia filia: Novarise. Anno 1294 paternitati abbatis Zabrdovicensis subduntur canoniae sequentes in Hungaria: Turoc, Csorna, Pok, Promontor, Nyulakszigete, Insula, Lazari, Csut, Keme, Almas, et Gedir. Anno 1241 a Tataris combusta est, anno 1422 iterum per Hussitas. Conventus dein degit apud Fratres Minores Brunae usque ad annum 1440, quo reddita sunt bona canoniae et coepta restauratio aedium eius. Anno 1450 abbates infulantur. Anno 1641 mutavit parthenonem suum exstinctum Neorisii in canoniam virorum. Anno 1645 a Suecis iterum combusta est, tunc etiam periit archivum, ita ut de historia eius parum sciamus. Ab anno 1688 praepositura Janoshida in Hungaria ei fuit unita, acquisitio illius de Ratot vero non successit. Cum anno 1784 esset suppressa, habuit 52 canonicos et fortuna eius taxabatur in 380 000 florenos. Aedificia supersunt, canonia est nosocomium militare, ecclesia vero biturris, annis 1661/69 exstructa, est parochialis et administratur hodie a canonicis abbatiae Neorisensis.

Archivalia: Arch. Terrae Moraviae, Brno

Literatura: HUGO II 1177, prob. 731/38 — WAEFELGHEM 329 — CERMAK 435/58 — BRUNNER 765 — GOOVAERTS I 37, 154, 203, 214, 353, 355, 506, 608, 621, 637 II 64, 79, 80, 135, 247, 343, 359, 376, 409; III 15, 72, 154, 193, IV 356 — ERBEN Reg. Boh. I/IV vide registra — CDBoh II 77, 391, 392, 394, 395, III 13, 129 — CDMor VII/2, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XV vide reg. — *Mon. Vat.* I 1208, 1240, II 1284, V 697 — HOSAK 211/13 — NOVOTNY I 3, 615/16, 899 — B. POSPECH, *Kratky dejepis byvaleho klastera Premonstratu, nynejsi farnosti a chramu Pane v Zabrdovicich*, Brno 1872 — B. GRASSL, *Das Testament des Abtes Godefrid Olenius von Obrowitz (1650—82)*, in: *Anal. Praem.* 1932 (VIII) 257/60 — J. TENORA, *Opaty Zabrdovické ve 17 em stoleti*, in: Hlidka 1935, pp. 398/401 — J. RYPACEK in: CMM XXXVII pp. 457/61 —

MS: B. DLABACZ, *Zabrdovicensia diplomata usque ad an. 1679.* Bibl. Strahov. DL III 24.

Series abbatum (Cermak, emend. a K. Dolista)

Arnoldus (Prior) 1209—
1. Conradus 1231/35
2. Theodoricus 1240/43
3. Rudigerus 1245/52
4. Theodoricus 1257/64
5. Simon res.
6. Theodoricus 1283/1306
7. Hermannus 1316/23

[15]) Huic consecrationi interfuit Sancta Elisabeth, ex hungarica patria in itinere constituta obviam sponso.

8. Godescalus 1343
9. Hinco 1349/59
10. Jaroslaus 1360/1401
11. Bernardus 1401/05
12. Mathias 1406—
13. Bernardus ?
14. Antonius 1426/28
15. Simon 1428-41
16. Mathias 1441-50
17. Jarolim 1450-83
18. Procopius 1483-94
19. Casparus I. 1494-96
20. Wolfgangus 1496-1506
21. Andreas 1506-18
22. Jacobus 1518-37
23. Sigismundus 1537-42
24. Urbanus 1542-45
25. Sebastianus 1545-49
26. Johannes 1549-58
27. Cyrillus 1558-68
28. Casparus II. Schönauer 1568-89
29. Ambrosius Telocenus 1589-97
30. Simon II. Farkas 1597-1618
31. Benedictus Waltenberger 1619-45
32. Laurentius Plocar 1646-50
33. Godefridus Olenius 1650-82
34. Maximilianus Pfendler 1682-95
35. Engelbertus Hajek 1695-1712
36. Hugo Bartlicius 1712-38
37. Christophorus Matuska 1738-77
38. Michael Morava 1777-84, † 1818

ZELIV Nativitas B.M.V.

Se-, Si-, Sy-, Zelew, -lev, -leov, -loe, -loa, -luc, -lov, -low, -ehe, -owa, Zelegou. Fontes Siloe. — Germanice: Selau, Seelau.
Prope Humpolec in Bohemia, Dioc. Pragensis, ab an. 1664 Reginae-Gradecensis.

Abbatia, fundata secundum traditionem anno 1139 (secundum recentiores inquisitiones vero potius annis 1140/44) pro monachis O.S.B. a Sobeslao Bohemorum duce et Adelheide uxore eius. Primi monachi venerunt e Sazava. Anno 1149, ope Danielis episcopi Pragensis loco eorum venerunt Praemonstratenses e canonia Steinfeldensi. Primo monasterium duplex, moniales paulo post translatae sunt in Lounovice. Alius parthenon dependens: Kounice. Canoniae filiae: Geras et Milevsko. Abbas Godescalsus († 1184) ut „Venerabilis" consideratur[16]). Medio aevo haec canonia locuples habuit praeposituram in Knezice, de qua vide supra, et ecclesias incorporatas: Jihlava, Opatov, Moravany, Mikulovice, Zdarec, Razonir Mensi, Hodusin, Lounovice, Libun, Branisov, Dusejov, Smrcna, Vyskytna Nemecka, Mlade Briste, Jirice, Zeliv, Humpolec, quas omnes et administravit. Anno 1389 abbates infulantur. In culmine splendoris anno 1422 ab Hussitis omnino dirutum est. Conventus se contulit in Iglaviam (Jihlava), renovata pace vero rediit in canoniam. Anno 1468

[16]) Traditio narrat de alio abbate venerabili, nempe Castalo vel Castulo, mortuo, ut fertur, anno 1210. Ille vero numquam vixit, occurrit prima vice apud Ch. v. d. Sterre, Natales SS. Ord. Praem (Antverpiae 1625) p. 35. Est confusio cum Beato Godescalco.

vero omnes facultates Siloenses spoliatae sunt per nobilem familiam Trcka de Lipa, abbas conventusque de novo expulsi. Fratres dein definitive degerunt in Jihlava. Bona sua recuperare non potuerunt, et anno 1567 obitu Martini II. abbatis communitas exstincta est. Imperator Rudolphus anno 1582 familiae Trcka proprietatem bonorum Siloensium confirmavit. Titulus abbatialis exinde canonicis et praelatis aliarum canoniarum concessus est.

Anno vero 1622 monasterium cum bonis suis recuperatum est a Ferdinando II. Imperatore, sumptibus canoniae Strahoviensis, et anno 1643 iterum facta est abbatia sui juris. Cum medio aevo possedisset 100 vicos, post restaurationem 30 tantum habuit, ex ecclesiis suis quondam incorporatis Zeliv, Jirice, Mladé Briste et Humpolec solae ei sunt restitutae, quas una cum Senozaty et Vojslavice, de novo acquisitis, usque hodie administrat. Paternitas in Siloam, quam olim exercuerant abbates Steinfeldenses, anno 1643 commissa est abbatibus Strahoviensibus. Anno 1712, et nuper anno 1907 canonia igne combusta est. Status personalis: 1785:42 DD; 1853:35; 1880:25; 1900:28; 1920:21; 1949:16 DD. Anno 1787 paene suppressa est, fortuna eius tunc valore 260 000 florenorum aestimata est. Annis 1807/88 administravit canonicis suis gymnasium Teutobrodae (Nemecky Brod, in antiquo monasterio O.Er.St.Aug.) Sub regimine hitlerico aedificia partim, nuper vero omnia bona confiscata sunt, et canonia suppressa est. — Ecclesia perpulchra post annum 1712 ab architecto Santini in stylo gothico exstructa est[17]). Canonia ipsa, sicut et situs eius sunt amoenissima.

Archivalia: In canonia ipsa. — Arch. abb. Strahov — Pragae in Zemsky Archiv et in Archiv Ministerstva Vnitra.

Literatura: HUGO II 809/18, prob. 504/06 — WAEFELGHEM 275 — CERMAK 203/29 — LTK IX 438 — BEZDEKA apud BRUNNER 512/47 — MANNL 16/19 — GOOVAERTS I 51, 59, 64, 91, 96, 120, 153, 161, 212, 246, 251, 280, 299, 321, 328, 391, 397, 427, 440, 467, 500, 596, 608, 619, 629, 630; II 46, 48, 110, 113, 117, 144, 157, 163, 174, 189, 230, 235, 264, 341, 384, 412, 415, 425, 444; III 19, 31, 46, 54, 64, 80, 141, 156, 160, 161, 177, 181, 186, 190, 195, 202, 214, 215, IV 357 —

FRB II, V vide registra — ERBEN Reg. Boh. I/IV item CDBoh I/III item — *Mon. Vat.* II 283, 299, 325, 333, 334, 1008, 1284, 1285, V 1169, 1537, 1632 — CDMor IX 242, X 228 — SEDLACEK, *Mist. Slov.* 1033/34 — NOVOTNY I 2, I 3 vide reg. — LIENHARD *Eph. Hag.* 13, 45, 92, 147; Auct. 9, 11, 17, 46, 71 — JANAK 108/09 — BILEK 164/65 — PILAT 102/07 — TINGL 166, 250, 274, 276, 293 — V. BEZDEKA, *Kostel a klášter v Zelive*, Praha 1879 — IDEM, *Pamatky na Zelivsku v kraji Caslavském*, in *Pam. Arch.* III (1859) pp. 128/59

[17]) Stylus gothicus, saeculo XVIII ceteroquin ubique contemptus atque infamis, per architectum illum, qui perpulchra templa hoc tempore creavit, in Bohemia et Moravia revixit. (Cf. Winter, Barokni gotika v Cechach, Praha 1908).

— IDEM, ibidem pp. 337 s, et II (1856) 145 s, IV (1860) 93 s — IDEM, *Insignia abbatiae Siloe* (ed. A. ZAK) in Anal. Praem. VI (1930) pp. 363/73 — J. DOBIAS, *Nemecké osidleni ostruvku jihlavského*, in CAS VIII pp. 1/92 — E. HANNER, *Konventní a farní chrám Pane titulu Narozeni. Panny Marie v. Zelive*, Praha 1940 — IDEM, *Zeliv a Leskovci*, in: *Erbovní knizka*, Praha 1941 — J. LINTNER, *Diarium klastera zelivského*, in: *Casopis rodopisné spolecnosti*, (Praha 1933) 104/12 — P. KRIVSKY, *Klaster Premonstratu v Zelive*, Pelhrimov 1939 — IDEM, in: *Dveste let gymnasia v Nemeckém Brode* (Nem Brod 1935) pp. 43/51 — L. KOPAC, *Mistopis klasterstvi zelivského kolem r. 1200*, in: CSPS XLIX/L, pp. 196/217 — IDEM, in „*Za lesi*" 1934/35, pp. 84/86 et 145/48 — S. ROTH, *Briefsammlung des Propstes Ulrich* (vide supra apud Steinfeld, p. 194) — V. PETRU, *Klaster Zeliv*, Praha 1898 — S. ROUBICEK, in: SHK XVII (1916) pp. 65/79, 216/20, et XVIII (1917) 1/19 — G. ONDRACEK, *Abbatia Siloe*, in *Anal. Praem.* XI (1935) 5/16 — J. SELAR, *Pameti mesta Humpolce*, Praha 1863 — IDEM, in: *Pam. Arch.* III (1859) 270 sq. — F. VACEK, *Socialni dejiny ceské doby starsi* (Praha 1905) pp. 439 sq. — A. N. VLASAK, *Okres dolnokralovicky v Caslavsku*, Praha 1884 — ZAK, *De B. Godescalco abbate Siloensi*, in AOP 1913/14 — *Drahé kameny z koruny svatovaclavské* (Praha 1871) 253/69 — *Kralovstvi ceské* V (Praha 1912) pp. 385/89 — *Premonstratsky Klaster Zeliv*, Praha 1948 — Bibliographiam fusiorem vide Anal. Praem. VI (1930) 372; XII (1936) 198 sq; XIV (1938) 119; XV (1939) 113 — Chronographus Siloensis (1167/92) apud DOBNER I (1764) 79/122, cf. 16/22, 397 — Cf-Annales Gerlaci Abbatis (v. supra, apud Milevsko) — MS: B. DLABACZ, Siloensia diplomata usque ad an. 1669, in Bibl. Strahoviensi DL III 22.

S e r i e s a b b a t u m (Arch. Abb. Siloe, emend. a K. Dolista)

1. B. Godescalcus 1149-84
2. Otto 1184-89
3. Marsilius I. ca. 1210
4. Wilhelmus 1219/21
5. Hermannus 1233/36
6. Ambrosius 1243
7. Marsilius II. 1257/62
8. Jakobus 1276/93
9. Tilmannus 1303/11
10. Theodoricus 1323
11. Stiborius I. 1330/46
12. Bernardus 1354/58
13. Bohuslaus (Bohunco) 1359/71
14. Henricus I. 1372/1400
15. Stiborius II. 1400/05
16. Petrus I. Kopanina 1406-19
17. Drslav I. 1422/30
18. Stiborius III. 1434/37
19. Drslav II. 1437/43
20. Marcus 1443/47
21. Johannes I. 1447/52
22. Petrus II. 1452/56
23. Johannes II. 1456-67
24. Martinus I. 1467-68
25. Venceslaus 1468-89
26. Petrus III. 1490-1500
27. Wolfgangus 1502-18
28. Bartholomaeus 1510-30
29. Andreas (simul praep. Neorisensis) 1530-47
30. Martinus II. Stralicky 1547-67

Abbates titulares:

Casparus Schönauer, abb. Zabrdovicens. et praepos. Neorisensis 1568-89

Joannes Lohelius, abb. Strahoviens 1589-1612

Casparus Questenberg, abb. Strahoviens 1612-29
vicarius eius Venceslaus Althaus 1629-43
31. Stephanus Magni 1643-49
32. Norbertus de Amelunxen 1649-53 dein abb. Strahoviens
33. Vitus Rößler 1653-60
34. Siardus Falco 1661-77 (primus de gremio Siloensi post restaurationem)
35. Milo Strobl 1678-95
36. Candidus Svenda 1695-98
37. Sigismundus Bernbach 1698-1703
38. Hieronymus Hlina 1703-25
39. Daniel Schindler 1725-52, res.
40. Ernestus Moravek 1752-75
41. Gabriel Fliegl 1775-92
42. Sigismundus II. Hemerka 1792-1806
43. Adalbertus Fähndrich 1807-30
44. Ignatius Sekousek 1830-48, res. Prior Aloisius Ruzicka 1848-56
45. Norbertus Sychrava 1856-90
46. Ferdinandus Bursik 1890-1903
47. Salesius Roubicek 1903-21
48. Fredericus Vavrousek 1922-47, res.
49. Vitus II. Tajovsky 1948-50

DUBIA

DOUBRAVNIK Stae. Crucis

Dobrovitium?, Dubrawnik
in convalle Svratkov juxta praeclaram arcem Pernstejn, in districtu Tisnovice in Moravia, Dioc. Olomucensis, nunc Brunensis.

Parthenon. Fundatio eius pro Ordine Stae. Clarae vix nobis videtur probabilis. Annis 1231 et 33 primo authentice occurrit. 1238 et 1243 verbum fit de „praeposito et conventu monialium O.S.A." Anno vero 1261 nuncupatur O. Praem. 1282: abbatissa O.S.A. 1398 diploma papale: „abbatissa et conventus O. Praem.„ (Mon. Vat. V 1278). Anno 1421 dirutum est asceterium.

Puto eundem casum nos hic habere quem apud Stum. Jacobum Olomucii, supra laudatum. Asceterium Doubravnik ad ordinem nostrum aliquando pertinuisse ad minus censendum est probabile. Duplex authentica citatio ut Ord. Praem. iam alicuius est ponderis.

Confer, quae supra diximus apud Stum. Jacobum Olomucensem. Relationis cuiusvis cum canoniis ordinis nostri apud ambo asceteria nullum quidem invenimus vestigium. Sed nihilominus asceterium Sti. Jacobi, quia saepius quam Doubravnik tamquam Ord. Praem. in diplomatibus occurrit, et in proximitate canoniae ordinis erat situm, certe illi adhaesisse persuasum habemus, et ideo „Dubiis" non inserendum esse duximus.

Pluries in ordine evenit, ut asceteria, forsan per separationem sororum a canoniis virorum orta, propter dissensiones aut ipsa se a canonia

matre separaverint, aut ab illa neglecta sint et seipsis derelicta, ita ut absque ligamine ordinis cuiusdam vixerint, vel alii ordini nomen dederint. Immo accidit, ut iam vidimus in Germania, ut moniales omnia documenta probantia, eas ordini cuidam sibi odioso quondam adhaesisse, diligenter tulerint de medio. Designatio „O. S. A." parum dicit, quia saeculo XII/XIII fere communiter, hic et illic adhuc saeculo XIV Praemonstratenses promiscue sic sunt appellati. Ordo canonicorum Sti. Augustini, cui Doubravnik a multis auctoribus attribuitur, ante finem saeculi XV in Bohemia et Moravia vix erat notus, dum noster esset ibi florentissimus et magno in honore. Canoniae nostrae, saeculo XII fundatae, omnes ibi asceterium in vicinitate fundaverunt, immo vidimus ex epistolis Ulrici praepositi Steinfeldensis, canonias Strahov et Zeliv, ope Henrici Zdik fundatas inter annos 1143 et 50, primitus fuisse monasteria duplicia. Mirum esset valde, si Henricus ille duabus aliis suis fundationibus, Litomysl nempe et Hradisko, omisisset moniales adiungere. Possumus ergo suspicari, ut asceteria illis quondam adnexa fuisse Doubravnik et Stum. Jacobum Olomucii. Quaerendum esset tamen, ubinam commoratae essent moniales Dubravicenses inter annos 1145 et 1231. Forsan Litomyslii? Propter interitum fere totalem archivorum per rabiem hussiticam nil scimus, et ad coniecturas et hypotheses nos restringere debemus[18]).

Archivalia: Arch. Archiep. Olomuc.

Literatura: HUGO I 617 — WAEFELGHEM 77 — CERMAK 500 (O.S.A.) — PALACKY, *Dejiny* I 2, p. 370 dicit fuisse O. Cist. — DUDIK V 132 s. et X 336 s. dicit initio fuisse Ord. Stae. Clarae, ab anno 1238 vero O. Praem., WOLNY II 2 p. 362, NOVOTNY I 3, p. 617 et KLICMANN in CCH IV 89 sq. attribuunt asceterium Ordini Sti. Augustini. — ERBEN, Reg. Boh. III 195, 797, IV 896 —

JIHLAVA Sti. Jacobi

germanice Iglau. Civítas in Moravia. Dioec. Olomucensis, nunc Brunensis.

Haec ecclesia parochialis ante medium saeculum XIII tradita est canoniae Siloensi, quae statim eam suis canonicis administravit et forsan initio domum formatam ibi erexit. Saeculo XV vero fuit refugium conventus Siloensis. Vide etiam infra sub voce „Jehdona«' inter Praetermissa.

Archivalia et Literatura: v. Zeliv et Strahov.

[18]) Nec mirandum nobis est, diplomata de monialibus istis ante annum 1231 plane tacere. Sorores modestam vitam egerunt, neque in historia canoniarum, quibus erant adnexae, vestigia considerabilia reliquerunt. Arnstein et Ursberg verbi gratia, ambae abbatiae insignes in Germania, certe fuerunt, et satis diu, monasteria duplicia, sed praeter necrologia archiva earum sorores ne verbo quidem memorant.

PRAETERMISSA

BERNETUM

Apud Hugo I 335 situm est in Circ. Bavariae, et in Dioc. Passaviensi. Secundum Catal. P. rectius in circaria nostra. Waefelghem 33, Cermak 501. Idem est ac Pernegg.

BEUZ et BUTSCH

Hugo I 343, eum sequens Waefelghem 35, collocant hunc parthenonem sub voce „Beuz" in dioecesi Olomucensi, in vicinitatem canoniae Lucensis, a qua eum dependisse referunt. Destructus est, ut aiunt, anno 1420 a Zizka haeresiarcha, et redemptus ab abbate Lucensi anno 1676. Sub voce „Butsch" Hugo I 439 enarrat fere idem.

Beuz certe est corruptela pro „Reuz", id est Nova Rise. Butsch vero simile est nomini vici cuiusdam prope Lucam siti, nempe Budec, ubi haec abbatia habuit proprietates. Sed cum nullum diploma hunc parthenonem memoret, nec alibi vestigium ullum de eius existentia invenire potuerimus, res manet plus quam dubia. Eandem sententiam habet Cermak p. 501. Probabiliter habetur hic eadem confusio ac cum Krtiny, de quo vide infra, etsi omnino fuit possibile, canoniam Lucensem, aeque ac alias canonias circariae, sibi fundasse parthenonem dependentem. Fieri etiam potest, ut Butsch sit corruptela pro Busko in Polonia.

BRUSIUM

Secundum Hugo I 415, Waefelghem 46 moniales in Dioc. Olomucensi, filia de Jawardawisl = Zabrdovice. Revera idem est ac Rusium = Rus = Nova Rise, quod citat Cat. P sub voce „Brusensis", Cat. W: Rus, Cat. S: Reuz.

COMZ

Hugo I 545, Waefelghem 67, qui sequuntur Lairuelium 416. Moniales, filia de Zeliv. Revera idem est ac Kounice. (Cermak 501).

DRNELNA

Hugo I 643, Waefelghem 80, Dioc. Pragensis, in Austria (!). Hugo hoc falso hausit e Balbino[19]), qui correcte dat „Drkolnense". Drkolna est designatio cechica pro Plaga = Schlägl. (Cermak 500.)

DOBROVITIUM

citatur apud Hugo I 617 in fidem alicuius antiqui elenchi. Forsan idem est ac Doubravnik, sed probabilius est corruptela pro Obrovitium = Zabrdovice. Waefelghem 77.

FRIDLANDIUM

Hugo I 691, Waefelghem 92, Cermak 500. Item est phantasma Balbini. Nescimus, unde hoc sumpserit, in Friedland enim in Bohemia numquam fuerat monasterium ullum, et de asceterio O. Cist. huius nominis, in marchia Brandenburgica sito, hic agi non potest.

JAWARDAWISL

Dioc. Olomucensis. Hugo I 863 hoc invenit apud Lairuelium 416, qui eadem pagina alias variationes lepidas praebet: Aavvaldauuisse, et Iauuardamusche. Est corruptela pro Zawardawize, ut recte habet catalogus Scheftlariensis, ergo idem est ac Zabrdovice. Waefelghem 129, Cermak 501.

JEHDONA

in doc. Olomucensi, filia de Zeliv, fundata post an. 1149, diruta ab Hussitis. Sic refert Hugo I 865, cf. Waefelghem 130. Müller, Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren, p. 126/31, adducit quidem fabulam

---

[19]) Balbinus in opere suo „Miscellanea" IV p. 177 scribit sequentia: „... Praemonstratense coenobium in Sion, Pragenses exspoliarunt quidem, sed ut aliqui tradunt, non diruerunt. Teplense Ssvihovij, et Guttensteinij, aliique; proceres catholici in ea vicinia sunt tutati. Milovicense S. Georgii die (sed quo anno?), Zelivense, Drkolnense, Limovicense, Zbeissoviense, Weselense, Friedlandiense etc. quando excisa sint, non constat." Iam supra errores profert Balbinus, quia Strahov certe ab Hussitis destructa est. Non videtur patere auctorem sub tribus ultimis coenobiis revera intelligere domus ordinis nostri. Sed Hugo transsumpsit haec omnia, item et sequentes absque critica usque hodie.

quandam[20]) — ex eodem vetere fonte forsan ortam quam notitia annalistae nostri — de abbatia Jedohna in limitibus Moraviae et Bohemiae sita, sed de ordine, ad quem pertinuerit, nihil dicit. Historia vero authentice nihil scit de monasterio hujusmodi. Cermak, p. 501, putat hoc idem esse ac Svitava, nos vero putamus potius esse confusionem cum Jihlava, ubi conventus Siloensis per duo fere saecula commoratus est.

KIMINS

Dioc. Olomucensis, filia de Zeliv. Hugo II 5, Waefelghem 135, Cermak 501. Idem est ac Kounice.

KRTINY B.M.V.

germanice Kiritein. Hugo refert II 13 (Waefelghem 139), in hoc loco prope Brunam sito fuisse asceterium dependens a Zabrdovice, fundatum una cum canonia illa, destructum vero anno 1420, sed paulo post relevatum. Revera est antiquum sanctuarium B.M.V., ab initio administratum a canonicis Zabrdovicensibus. Saeculo XVIII erecta sunt ibi pulchra nova aedificia cum ecclesia admirandae structurae. Cermak de hoc prioratu fusius tractat pp. 469/99. Moniales ibi numquam fuerunt.

Exstat de eo varia literatura devotionalis, inter alia „Vallis Baptismi alias Kyriteinensis, seu diversorii [21]) in honorem, memoriam et gloriam magnae Dei Matris ab Illmo. Dno Leone comite de Klobuch erecta, opera et studio P. Martini Alex. Vigsii in lucem data'«. Olomucii 1663.

LIMOVICIUM

Dioc. Pragensis, moniales. Hugo II 57 hoc habet ex Balbino. Idem est ac Lounovice, ut iam dicit Cermak 500.

OLOMOUC

Olomucium, germanice Olmütz. Ecclesia cathedralis, cui secundum Hugo II 449 (Waefelghem 186) Henricus Zdik episcopus capitulum Praemonstratense adiunxit. De facto quidem ab Henrico (1126/1150) usque ad annum 1201 canonici ordinis nostri sedem Olomucensem tenebant, sed numquam fuit ibi capitulum regulare (Cf. LTK VII 711).

---

20) asserente D. Alberto Stara, canonico Teplensi.

21) Vox bohemica „Krtiny" significat baptismum, germanice vero Kyritein consonat „Kehret ein", id est: accedite (nomen pro diversorio).

Hugo, qui antiquis indicibus ex Bohemia ortis est usus, invenit ibi probabiliter sicut et Dobrovicium (Doubravnik?), etiam asceterium Olomucense ad Stum, Jacobum, de quo supra. Et rerum ab Henrico gestarum memor, hoc asceterium, quod ignorabat, habuit pro ecclesia cathedrali.

PODLAZICE

prope Pardubice in Bohemia, Dioc. Pragensis. Hugo II 575, Waefelghem 196, Cermak 500. Revera fuit abbatia O.S.B. in districtu Chrudim, quae ab anno 1344 intra fines dioecesis Litomyslensis fuit sita et anno 1421 interiit.

WESELA

Dioec. Pragensis. Est phantasma Balbini. Forsan habet fundamentum in re sequenti: Vicus Veseli, hodie curia Veselsko prope Moserov in districtu Nemecky Brod, quondam pertinuit ad bona abbatiae Siloensis. (CDBoh II 281) Hugo II 1161, Waefelghem 323, Cermak 501.

ZBEISCHOVIUM

Dioec. Pragensis. Item est phantasma Balbini. Numquam exstitit. Invenimus tamen locum Zbisov in districtu Caslaviensi, sed ibi fuit a medio saeculo XIV praepositura monachorum O.S.B., ab abbatia Sazaviensi dependens. Hugo II 1183, Waefelghem 330, Cermak 501.

Nota

Cum pronuntiatio linguarum Europae orientalis sit sat difficilis et communiter in occidente parum nota, inserimus sequentibus circariis, in quantum has regiones tractant, indicationem quomodo nomina proferuntur, et quidem modo gallico, quia hac lingua omnes lectores callere supponimus. — Notandum est, in linguis slavicis litteras h et ch proferri modo germanico.

Nomina cechica circariae vix relatae: (kh = ch germanicum)

Chotesov = Khotiechoff
Hradisko = Hradyichko
Knezice = Kniegittsè
Kounice = Koûnittsè
Litomysl = Litomichle
Lounovice = Loûnyowittsè
Nova Rise = Novargichet
Olomouc = Olomoûtts
Zabrdovice = Zaberdovittsè
Zeliv = Gélive
Jihlava = Yikhlava
Podlazice = Podlagittsè

CIRCARIA POLONIAE

Ordo noster, qui in Polonia non quidem magni, sed tamen spectabilis fuit momenti, hoc regnum intraverat duplici e radice. Prima est abbatia Sti. Martini Laudunensis, quae iam mature, inter annos 1126 et 39 nempe, stirpem genuit in Kalisz-Koscielna Wies; secunda radix est Strahov, ex qua canonia Brzesko inter annos 1149 et 70 originem suam sumpsit. Omnes fundationes saeculi XII fuerunt monasteria duplicia. In aliquibus eorum mox viri praevaluerunt (Koscielna Wies, Brzesko, Witow), ac moniales alibi translatae sunt. In reliquis vero paulatim dominatae sunt moniales, (Krzyzanowice, Plocko, Czarnowasy, Strzelno) quae evolutio versus finem XIII videtur fuisse terminata. Sed et in posterum mansit in parthenonibus parva communitas virorum, quae erat in quibusdam domibus, ut in Strzelno, considerabilis. Religiosi illi, usque ad initium saeculi XIV partim proprii professi, suberant priori, ut moniales priorissae, dum rebus oeconomicis asceterii praeesset praepositus[1]). Numquam videtur abolitio parthenonum fuisse insinuata, et cum irruissent Tatari anno 1241, omnia devastantes, in abbatiis virorum adhuc aderant moniales, immo adhuc postea. Parthenones postremo in hac circaria praevalebant. Eorum praepositi partim erant infulati, partim „anulati" tantum, aliqui eorum jura patris abbatis exercuerunt et immo munus vicarii generalis circariae adepti sunt.

Antiqui indices demonstrant, secundam fundationem huius circariae, Brzesko-Hebdow, initio pertinuisse ad circariam Moraviae. Silesia, provincia primitus mere slavica, a saeculo XIII paulatim germanica evasit. Abbatia Sti. Vincentii Vratislaviensis et parthenon Czarnowasy huic evolutioni participaverunt ideoque saeculo XVII Circariae Bohemiae se aggregaverunt.

Structura interna Circariae Poloniae, etsi illi Bohemiae aliquatenus consimilis, iam initio ab aliis discrepasse videtur, ut fecit etiam ulterior eius evolutio. Quod problema studio minutiore dignum est dicendum.

[1]) Confer supra praefationem ad circariam Bohemiae, in qua res similiter se habuit.

Paternitas hac in circaria semper valde fluctuabat. Anno 1442 hac de re lis est orta. Abbates et praepositi parthenonum, qui illis pares aestimabantur, suprematum et paternitatem abbatis Hebdoviensis non amplius agnoscere voluerunt. Quibus praesto fuerunt episcopi. Sancta Sedes postremo abbatis Hebdoviensis jura restituit. Sed hoc saeculo iam circaria ab ordine erat alienata. Abbas generalis nempe quendam abbatem germanicum vel bohemum visitatorem ordinis per „Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Hungariam et Poloniam" nominare solèbat; iste vero hoc ingens territorium, de cuius extensione in Gallia vagam tantum habuerunt imaginationem, nequaquam sufficienti modo visitare vel curam de numerosis ac distantibus canoniis in eo sitis habere potuit. In capitulis generalibus raro verbum fiebat de Polonis, qui practice sibimetipsis fuerunt derelicti, ac firmo adiutorio a parte ordinis carentes, rapacitati episcoporum et nobilium fuerunt expositi. Unica abbatia Strahov semper videtur relationem cum Polonis manutenuisse. A saeculo XVI nobilitas polonica beneficia ecclesiastica pinguiora magis et magis ut sua consideravit. Decretum parlamenti (Sejm) de anno 1538 statuit, ut in posterum, secundum posse, nobiles poloni tantum abbates fieri possent. Extabat quidem in Polonia nullus conventus qui nobilitati soli pateret, ut erat de more in circaria Westfaliae, sed episcopi fere semper et ubique erant nobiles, et illi quam maxime ordinem a Praemonstrato separare et propriae iurisdictioni subiicere studebant[2]). Saeculo XVI iam invaluit nefastum systema commendarum, in maximum detrimentum disciplinae. Nonnulli parthenones introduxerunt abbatissas, ad tempus quidem triennales et omnino episcopo se subiecerunt (Zwierzyniec 1596), alia asceteria hoc exemplum sunt secuta cum abbatiae earum matres gemuerint sub commenda. A saeculo XVIII immo plura asceteria habuerunt praepositos commendatarios.

Anno 1730 in dicto concordato de Wschowa ipsa Curia Regi Poloniae nominationem abbatum in 13 ditissimis coenobiis regni concessit — inter illa fuit etiam Hebdow. Hoc tempore separatio circariae a capite ordinis fuit quasi completa. Sola Nowy Sacz Praemonstrato semper mansit fidelis, aliae domus quidem instanter recurrerunt ad procuratorem ordinis Romae in aerumnis suis, sed capiti ordinis manserunt alienae. Capitulo generali anni 1717 adhuc interfuit praepositus quidam ex Polonia, sed iam paulo post canoniae huius circariae obstinate annalistae ordinis, abbati Stivagiensi Ch. L. Hugo, transmissionem materiae historicae negaverunt. Detentores commendarum, pluries episcopi vel alii praelati saeculares, timue-

---

[2]) Electionibus abbatum et praepositorum delegati episcoporum praesidere solebant.

runt reformationem a parte Capituli Generalis, ideoque periculum privilegiis suis usurpatis. Abbatiae potentiores, Hebdow et Witow, fere semper erant discordes, immo intricatae in litigia, magnum in detrimentum totius circariae.

Curam animarum haec circaria numquam tantopere exercere potuit — vel forte ne voluit quidem — ac alias fere omne fecisse scimus. Fuerunt abbatiae, quae ne unam quidem ecclesiam habuerunt incorporatam, parochiam immo loci cedentes saecularibus, reliquae paucas suas parochias defendere debuerunt contra invidiam episcoporum, qui privilegia ordinis spernentes, jus illius in administrationem parochiarum per religiosos cum successu contenderunt. Saeculo XVIII maior pars beneficiorum ordini incorporatorum tali modo iam in manus cleri saecularis transierat. — Hoc saeculo etiam in hac circaria viguit peculium.

Partitionibus Poloniae annis 1772/95 singulorum monasteriorum sors et praesertim exitus multum inter se discrepabat. In parte austriaca 2 ex 3 coenobiis fuerunt suppressa, parthenon vero Zwierzyniec omnia pericula superabat et usque in hodiernum diem floret. In parte russica maior pars monasteriorum, praesertim virorum, anno 1819 fuit suppressa. Parthenonibus magis parcebant Russi. Duo eorum in domus suppressas aliorum ordinum fuerunt translati (Plock et Busko); unus vero substitit (Imbramowice). Anno 1841 etiam hae domus possessionibus suis sunt privatae, atque admissio novitiarum eis fuit interdicta. Sic Imbramowice sola, summo cum opere, usque ad restaurationem Poloniae existentiam suam salvare potuit. In parte borussica — monasteriis in Silesia iam anno 1810 suppressis — ultimi parthenones Zukowo et Strzelno annis 1834 resp. 1838 fuerunt dissoluti. Post restaurationem Poloniae (1919) duo parthenones superstites bene floruerunt, nec tyrannis hitlerica eos perdere potuit. Maior pars aedificiorum, etiam abbatiarum, adhuc superest. Minus inveniuntur inter illa styli mediaevales, potius sunt exempla, et partim quidem pulcherrima, artis saeculorum XVII et XVIII, sed longe modestiora sunt ac palatia, quae exstructa sunt hoc tempore aliis in circariis[3]).

---

[3]) Materia historica, quam pro hac circaria praesentare possumus, est valde differens pro singulis canoniis, saepeque tenuis et incompleta. De sorte et de deposito archivalium verbi gratia nonnisi pauca et haud semper certa reperire potuimus. Series praepositorum, quas sicut apud circariam praecedentem libenter tamquam magni momenti referre vellemus, aut desunt, aut sunt valde incompletae. Quod indulgeat benevolus lector, respectis modernis circumstantiis politicis, quae accessum qualemcumque, seu litteris seu itinere, ad has regiones impediunt.

FONTES

AHRGPol	*Acta Historica res gestas Poloniae illustrantia* (1507/1795) 12 tomi, Cracoviae 1878/92
	Z. BUDKOWA-KOZLOWSKA, *Repertorium polskich dokumentow doby Piastowskiej*, 2 voll., Krakow 1937
CDECC	*Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*
CDMaiPol	*Codex Diplomaticus Maioris Poloniae*, (-1444), 5 Tomi, Poznan 1877/1908
CDMinPol	*Codex Diplomaticus Minoris Poloniae*, ed. Fr. PIEKOSINSKI 4 tomi, Cracoviae 1876/1905
CDPol	*Codex Diplomaticus Poloniae*, edd. L. RZYSZCZEWSKI et A. MUCZKOWSKI, (-1506), 4 tomi, Varsoviae 1847/87
Cod.Dipl. Siles.	Codex Diplomaticus Silesiae. (Herausgegeben vom Verein für Geschichte und Altertumskunde von Schlesien, Breslau seit 1875)
MMA	*Monumenta Medii Aevi Res gestas Poloniae illustrantia*, 18 tomi, Cracoviae 1874/1905
MPH	*Monumenta Poloniae Historica*, Lwow 1884 sq.
MPV	*Monumenta Poloniae Vaticana*, 4 voll., Cracoviae 1913/15, id. *Series Nunciaturae Poloniae*, Cracoviae 1938
Reg.Schles. Gesch.	*Regesten zur schlesischen Geschichte*, 8 Bde (bis 1342) hsg. von C. GRÜNHAGEN, K. WUTKE und E. RANDT (= Cod. Diplom. Silesiae Bd. 7, 16, 18, 22, 29, 30) Breslau 1875/1930
SS.Rer.Pol.	*Scriptores Rerum Polonicarum*, 21 voll., Cracoviae 1873 s

LITERATURA

J. DLUGOSZ *seu Longini canonici Cracoviensis historiae Polonicae libri XII* (Edd. I. Z. PAULI et A. PRZEZDZIECKI) Cracoviae 1872/87

EK *Encyklopedja koscielna*, 29 tomi, Warszawa 1884 sq.

L. FINKEL, *Bibliografia Historyi Polskiej*, 3 voll., Lwow 1891/1904. (De ordine nostro in specie II 676)

N. GASIOROWSKA, *Historya zakonow w Polsce*, Warszawa 1910

Z. KACZMARCZYK, *Immunitet sadowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach kosciola w Polsce do Konca XIX w.* (Poznan 1936)

K.KANTAK, *Dzieje kosciola polskiego*, 2 voll., Poznan/Gdansk 1914

W. KNAPINSKI, *Swiety Norbert i jego zakon Poczatki Norbertanskich klasztorow w Cyrkaryi Polskiej*, Warszawa 1884

A. KRASZEWSKI (O. Praem., Abbas Vitoviensis) *Zycie Swietych Zakonu Premonstratensow*, 2 partes, Warszawa 1752. In parte secunda pp. 272/346 supplementum de fundatione et de historia monasteriorum circariae Poloniae.

	A. MALECKI, *Klasztory i zakony w Polsce w obrebie wiekow srednich* (in: *Przewodnik naukowy i literacki* III 1875 pp. 489/512, 777/803 Denuo editum in „*Z dziejow literatury*“, Lwow 1896, pp. 276/370.)
	J. MATUSZEWSKI, *Immunitet ekonomiczny w dobrach kosciola w Polsce do roku 1385*, Poznan 1936
	A. MOSBACH, *Wiadomosci do dziejow polskich*, Wroclaw 1860
RAU	*Rozprawy Akademii Umiejetnosci*, Krakow 1858 sq.
	SAPECKI, *Popis generalny zakonu Premonstratenskiego*, Krakow 1715
SG	*Slownik geograficzny krolewstwa Polskiego i innych ziem slowianskich*, 15 tomi, Warszawa 1885/1904
	K. VOELKER, *Kirchengeschichte Polens*, Berlin 1930
	A. ZAK, *L' Ordre de Prémontré en Pologne*, in ROPM 1906 pp. 193/208. Item polonice: *Norbertani i Norbertanki w Polsce*, in: *Przyj. Powsz.* 142/58 (1920) pp. 321/28
ZschVGSchl	*Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*, Breslau 1856 ff.
	Confer apud Germaniam: KDK; apud circariam Bohemiae: SBeWiWi.

VICARII GENERALES CIRCARIAE POLONIAE (series incompleta)

Nicolaus Jaskolski (Strzelno) 1668
Michael Wilkowski (Hebdow) -1732
Chrysostomus Starzewski (Nowy Sacz) 1732—42
Alexander Pienniaczek (Witow) 1742—45
Josephus Luczycki (Strzelno) 1745—69
Eustachius Suchecki (Witow) 1770—1803
Adalbertus Kaminski (Witow) 1803—19

BOLESLAWIEC [4]) SS. Crucis et S. Joseph

In districtu Wielun, ad flumen Prosna. Archidioec. Gniezno, nunc Czestochowa.

Parthenon. Anno 1643 sorores Czarnowasienses, a rabie Suecorum et a pestilentia profugae, monasterium suum combustum derelinquentes, de licentia archiepiscopi Gnesensis, Lubienski, domicilium provisorium invenerunt juxta capellam Stae. Crucis, xenodochio in Boleslawiec adiunctam. Anno 1647 vicarius generalis circariae Bohemiae hanc domum, cuius aedes, immo ecclesia penitus erant lignea usque in finem, canonice erexit

[4]) Pronuntiatur more gallico: Bolesouavietts.

Initio ibi erant 22 moniales, sed conventu Czarnowasiensi ad sua reverso, communitas diminuit. Anno 1765: 12, 1810: 3 religiosae. Benefactores parthenon, qui subfuit paternitati abbatis Witowiensis, dotaverunt, ita ut fortuna eius postremo fuerit 30 000 florenorum. Anno 1778 redditus eius annui censentur 1985 florenorum. Primum praepositi et spirituales erant canonici ex ordine, ultimis vero temporibus ille videtur de asceterio non amplius curavisse, cessaverunt visitationes, et sacerdotes saeculares, vel aliorum ordinum vices praepositorum eius gesserunt. Post medium saeculum XVIII est collapsus. Iam anno 1775 abbas Vitoviensis, et iterum anno 1810, confiscatis septennio ante a gubernio borussico bonis, archiepiscopus voluit parthenon supprimere et communitatem in alias domus transferre, quod tamen propositum neutroque in casu est exsecutum. Anno 1810 monasterium iam erat ad habitandum plane ineptum, et sorores habitaverunt in alia parva domo. Anno 1820 asceterium est suppressum ultimae moniales translatae sunt in Strzelno. quo secum tulerunt omnia pretiosa. Aedificia in Boleslawiec paulo post vendita sunt et solo aequata.

Archivalia: Arch. Dioec. Kalisz — Arch. Secr. Vat. (Nunt. Varsov.)

Literatura: HUGO omittit — WAEFELGHEM 38 — ZAK 205 — KNAPINSKI 225 — EK XVI 397 — Anal. Praem XXVI (1950) — *Catalogus ecclesiarum et cleri diocesis Uladislaviensis pro 1878* (Wloclawek 1878) p. 54

. BRESLAU St. Vincentius

polonice: Wroclaw, latine: Sti. Vincentii Wratislaviensis
in metropoli Silesiae, in ipsa sede episcopali

Abbatia insignis, initio monasterium duplex[5]). Fundata est primo inter annos 1126 et 40 a Petro Dunin Wlast in

1) Koscielna Wies, sive Kosciol (St. Laurentius)

juxta Kalisz, dioc. Gniezno, nunc Wloclawek. Filia probabiliter Sti. Martini Laudunensis, alias de Brzesko. Filiam genuit in Strzelno, quo maior pars monialium videtur fuisse translata. Inter annos 1180 et 93 conventus translatus est in

2) Breslau St. Vinzenz auf dem Elbing

ante muros civitatis. Domum mutavit cum monachis O.S.B., qui ibidem anno 1139 (1149?) ab eodem Petro Dunin Wlast fuerant fundati[6]). Etiam in Breslau initio hoc monasterium adhuc videtur fuisse duplex. Postea fuit sub paternitate abbatis Steinfeldensis. Parthenones subiecti: Zukowo,

[5]) In necrologio occurrunt nomina 66 sororum.
[6]) Vide etiam infra apud „Praetermissa" sub voce Wlostowice.

Strzelno, Czarnowas et Krzyzanowice. De praepositura dependente Stae. Margarethae in Bytom (Beuthen) vide infra sub dubiis. Parochiae incorporatae et administratae: Breslau St. Vinzenz, Kostenblut, Posnitz, Zottwitz, Elbrüg, Wurben, Hundsfeld, Beuthen, St. Marien. Iure praesentationis tantum: Landau. Antea possederat, sed amisit, aut pro aliis mutavit sequentes: Breslau St. Martin (eius loco ab an. 1368 Allerheiligen), Liegnitz St. Benedikt, Ottwitz, Daupe, Ohlau, Lossen. Circa annum 1400 conventus iam erat germanicus. Canonia fuit hoc tempore valde collapsa quoad omnia. Anno 1415 facta est exempta et ab unione ordinis disiuncta. Anno 1529 rationibus strategicis solo fuit aequata[7]), conventusque in vacans monasterium Fratrum Minorum in medio urbis translatus. Labenti omnino disciplinae saeculo XVII cum successu mederi potuerunt praelati circariae Bohemiae, cui canonia se aggregavit anno 1650, et quidem sub paternitate abbatum Lucensium. Iam decennio ante exemptioni renuntiaverat. Anno 1647: 10.1768: 35 canonici. Saeculo XVIII optime floruit. Anno 1794 fundavit „scholam industrialem". Mense Novembri anni 1810 fuit suppressum. Ecclesia spectabilis gothica, a Franciscanis adhuc exstructa, mansit parochialis, venustum claustrum (saec. XVII) vero factum est domus iudicialis (Tribunal Provinciale). Anno 1945 ex adiectis bellicis omnia sunt deleta.

Archivalia: (usque ad annum 1945) Preußisches Staatsarchiv Berlin — Staatsarchiv Breslau — Erzbischöfl. Diözesanarchiv Breslau — Staats- und Univ. Bibliothek Breslau

Literatura: HUGO II 1105, prob. 690/94 — WAEFELGHEM 252, 380 — BRUNNER 763/64 — EK XVI 383/84 — GROTE 62 — KDK NO 3/4 — GOOVAERTS I 45, 47, 60, 88, 96, 153, 154, 266, 270, 296, 328, 399, 403, 438, 463, 468. 470, 489, 507, 518, 544, II 20, 71, 85, 162, 173, 197, 240, 243, 256, 268, 269, 343, 404, 407, 408, 434, III 49, 104, 171, 192, IV 36, 152, 199, 199, 214, 221, 255 — KNAPINSKI 145/46 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 160, 161, 217 — POTTHAST II 840, 1029 — MALECKI 309/10 — *Reg. Schles. Gesch.* cf. indices — H. APPELT, *Klosterpatronat und landesherrliche Kirchenhoheit der schlesischen Herzoge im 13. Jahrh.*, in: MIÖG XIV Erg. Bd. 1939 S. 303/22 — C. BUCHWALD, *Reste des Vinzenzklosters bei Breslau*, in: *Jahrbuch des Schles. Museums f. Kunstgewerbe u. Altertümer* I (Breslau 1900) S. 61/79 — L. BURGEMEISTER / G. GRUNDMANN, *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, Breslau 1934 — P. DITTRICH, *Zur Geschichte der Prämonstratenser in Schlesien*, Breslau 1900 — R. DOEBNER, *Über schlesische Klosterarchive*, in: ZschVGSchl XIII (1876) pp. 469/86 — K. EISTERT, *Peter Wlast, Vinzenzstift und Wallonen in Stadt und Kreis Ohlau*, ibidem LXXVI (1942) pp. 10/39, cf. Anal. Praem. XIX 104 — D. FREY, *Geschichte Schlesiens* I (1938) pp. 438/79 — M. GOEBEL, *Bartholomæi Stheni Bregensis Descriptio Vratislaviæ*, in:

[7]) Unicum residuum ecclesiae, quae erat pulcherrima, est speciosa porta romanica, post demolitionem illius ecclesiae Stae. Magdalenae Wratislaviae apposita.

„Schlesische Kultur, latein. Schriftdenkmäler zur Landes- u. Volkskunde Altschlesiens“, Breslau 1927 — F. X. GÖRLICH, *Die Prämonstratenser und ihre Abtei zum hl. Vinzenz in Breslau*, 2 Bde. Breslau 1836/41 — W. GÜTTEL, *Die architektonische Gestaltung der roman. St. Vincenzkirche auf dem Elbing b. Breslau*, in: *Schlesiens Vorzeit in Wort und Bild* 1928 (IX) 51/54 — J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte des Bistums u. Hochstifts Breslau*, 3 voll, Breslau 1860/68, cf. indices — H. LUTSCH, *Die Kunstdenkmale der Prov. Schlesien* (Breslau 1886/94) Stadt Breslau (1886), Bilderband 1903 — P. PFOTENHAUER, *Über eine Series abbatum monasterii S. Vincentii im Kloster Raigern*, in: ZschVGSchl. XXIII (1889) pp. 241/75 — L. SANTIFALLER, *Nikolaus Liebentals Kopialbücher des Prämonstratenserstiftes zum hl. Vinzenz in Breslau*, in: MIÖG Erg. Bd. XV (1947) 1/374 — IDEM, *Nikolaus Liebental u. seine Chronik der Äbte des Breslauer St. Vinzenzstiftes*, in: SBeWiWi, phil. Hist. Klasse 1948, und: Anal. Praem 1949 3/4, 1950 1/2 ed textus — IDEM, *Quellen zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablaß und Reliquienwesens aus schles. Archiven*, in: *Mittlgn. des österr. Staatsarchivs* I 1, (1948) S. 20/136 — G. A. STENZEL, *Series et gesta abbatum S. Vincentii 1149/1504, auctore N. Libental*, in: *Scriptores Rerum Silesiacarum* II (Breslau 1839) 135/49 — IDEM, *Urkunden zur Geschichte des Bistums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845 — H. UHTENWOLD, *Peter Wlast, der Siling und Breslau*. In: *Beiträge zur Gesch. der Stadt Breslau* II (1936) 32/102 — Necrologium (orig. Bibl. Berlin MS lat. 378) saec. XIII/XVII edd. P. HEIN in ZschVGSchl X (1870) S. 411/80 et W. KETRZYNSKI apud MPH V (1888) 672/718

S e r i e s a b b a t u m (Görlich)

1. Cyprianus 1180—1201
2. Gerardus 1201—10
3. Alardus 1210—14
4. Albertus I. 1214—48
5. Vitus 1248—59
6. Abraham 1259—61
7. Godefridus 1261—71
8. Gulielmus I. 1271—90
9. Ludovicus I. 1290—99
10. Gulielmus II. 1299—1308
11. Conradus I. 1308—10
12. Albertus II. 1310—12
13. Joannes I. Saxo 1312—30
14. Conradus II. Goffin 1330—38
15. Nicolaus I. 1338—52
16. Gulielmus III. 1352—63
17. Marcus Wendeler 1364—83
18. Franciscus I. Dumloze 1383—90
19. Joannes II. Hartlieb 1390—1409
20. Andreas I. Rugeler 1409—17
21. Joannes III. Brieger 1417—26
22. Nicolaus II. Lemann 1426—49
23. Franciscus II. Neudorff 1449—68
24. Joannes IV. Schewitz 1468—80
25. Joannes V. Lupschitz 1480—1505
26. Jacobus Paulewska 1505—15
27. Joannes VI. Fabri 1515
28. Valentinus Kniebant 1515—25
29. Petrus Strzelcze 1525—29
30. Joannes VII. Thiel 1529—45
31. Christophorus I. Reuß 1545—58
32. Nicolaus III. Chwaliszewski 1558—61 (postea praepos. in Strzelno)

33. Joannes VIII. Cyrus 1561—86
34. Joannes IX. Queschwitz 1586—96
35. Georgius Scholz (Scultetus) 1596—1613
36. Martin Conrad 1613—18
37. Caspar Schröter 1619—25
38. Andreas II. Gewalt 1625—33
39. Christophorus II. Schmidt 1633—47
40. Norbertus Bratitz 1648—56 (1648—52 simul praep. Pernecensis)
41. Matthaeus Paul 1656—72 (1656—60 simul abbas Lucensis)
42. Andreas II. Gebel 1673—86
43. Godefridus II. Czelechowski 1686—92
44. Christophorus III. Langer 1692—97
45. Carolus Keller 1697—1710
46. Arnoldus Brückner 1710—17
47. Antonius Illner 1717—19
48. Josephus Grechel 1719—20
49. Ferdinandus de Hochberg 1720—29
50. Franciscus III. Binder 1730—40
51. Vincentius I. Schulz 1740—67
52. Vincentius II. Schmidt 1767—86
53. Augustinus I. Reisner 1786—93
54. Bernardus Buchmann 1793—1809
55. Augustinus II. Neander 1809—10

BUSKO B.M.V.

Buskum, Busk, Buscensis

In districtu Stopnica — Dioec. Cracoviensis, nunc vero Kielce.

Parthenon, Praepositura. Fundata forsan ut monasterium duplex a fundatore canoniarum Witow et Plock, Vito Chotel, Episcopo Plocensi et fratre eius, equite Dziersko. Filia de Witow. Anno 1240 moniales Vitovienses, anno 1418 illae de Inbramowice et de Krzyzanowice huc fuerunt translatae, qua ultima occasione Busko subdita est paternitati abbatum Hebdoviensium. Ecclesias incorporatas habuit nullas praeter parochialem loci, quae semper spectabat ad abbatiam Vitoviensem, sed saeculo XVIII transiit ad clerum saecularem. Anno 1819 parthenon est suppressus, moniales vero translatae sunt in monasterium suppressum de Pinczow (Ordinis Eremitarum Sti. Pauli) ubi eodem quoque saeculo paulatim sunt exstinctae. Ecclesia de Busko nunc est parochialis.

Archivalia: Arch. Stat. Varsoviense — Episcop. Cracoviense

Literatura: HUGO I 429 — WAEFELGHEM 48 — CDMaiPol I cf. indices — CDMinPol II item — CDECC I item — FINKEL II 1935 — EK XVI 387/88 — ZAK 205 — KNAPINSKI 187/97 — MALECKI 317/18 — COTTINEAU 538 — MATUSZEWSKI 218/20 — KACZMARCZYK 165/67 — SG I 478/79 — R. GRODECKI, *Dzieje klasztoru premonstratskiego w Busku we wiekach srednich*, in RAU LVII (1914) 1/93.

CZARNOWAS[8]) B.M.V. et St. Andreas

Domus Dei, Czarnowasy, -wancz, -wans, -wanst, -wänß, -wuns, Czarnaws, Charnowz, Cirnouus, Carnouus, Charnouanz, Cernouans, Czarnewaz, Tzarno-, Tscharno-, Crzynowans. Germanice: Czarnowanz. Nomen „Klosterbrück", huic loco a regimine hitlerico annis 1935/45 impositum, non est historicum.

Prope civitatem Oplno (Oppeln), versus orientem, ad flumen Malapane, in Silesia orientali, Dioec. Vratislaviensis.

Parthenon, praepositura, initio usque ad finem saeculi XIII videtur fuisse monasterium duplex (1260: capitulum fratrum et sororum in Cz.) Fundatum est anno 1211 in Rybnik apud Stum. Salvatorem, a Ludmilla uxore Mieszkonis ducis de Oplno-Ratibor. Anno 1228 filius eius Casimirus transtulit conventum in Czarnowas. Primae moniales venerunt e Strzelno. Ab anno 1391 subiectus erat abbati Sti. Vincentii Vratislaviensis, ad tempus vero etiam stetit sub Strahovia. Anno 1646 moniales a pestilentia expulsae ad tempus aufugerunt in Boleslawiec, ubi novus parthenon dein ortus est (vide supra), e quo facto concludi potest, conventum tunc temporis adhuc fuisse polonicum. Anno 1651 vero una cum Sto. Vincentio adnexus est Circariae Bohemiae. Praepositi ab anno 1690 fuerunt infulati, anno 1738 immo abbatiali dignitate sunt insigniti. Patronatum exercuerunt in 12 parochias. Saeculo XVIII bene floruit, splendida nova aedificia sunt erecta. 1781: 23 canonissae. Anno 1710 suppressum est. Ecclesia abhinc est parochialis, et quidem sub nova invocatione Sti. Norberti. Aedificia adhuc integra annis 1870/75 a monialibus Ordinis Stae. Magdalenae erant habitata, anno 1885 partim, anno 1923 tota acquisita sunt a sede episcopali Vratislaviensi, quae ea tradidit congregationi Sororum Stae. Hedwigis, orphanotrophium ibi dirigentes usque ad annum 1945.

Archivalia: usque ad an. 1944: Arch. Stat. Vratislaviense — Archiv. Munic. Oppeln.

Literatura: HUGO I 589, prob. 479/98 — ZAK 203 — WAEFELGHEM 73, 375 — E. LANGE, *Kloster Cz.*, Oppeln 1930 — BRUNNER 770 — GOOVAERTS I 328, 399, 469, 489, 518, II 166, 173, 240, III 49, 105, IV 52 — W. DERSCH, *Ein Brief des Abtes Ludwig Hugo von Etival an Propst Ludwig von Quast in Czarnowanz vom 1. Nov. 1719*, in: Anal. Praem. XII (1936) 76/79 — H. LUTSCH, *Kunstdenkmäler des Reg. Bez. Oppeln* IV (Breslau 1894) S. 23 ff. — Anal. Praem. XII (1936) 204, et XIV (1938) 260 — FINKEL I 147, II 1937 — St. PIERZCHALANKA JESKOWA, *Dzieje klasztoru w Czarnowasie na Slasku w wiekach srednich*, in: *Rocznik historyczny*, Poznan 1928 — Reg. Schles. Gesch., cf. indices — SWIENTEK, *Beiträge zur Geschichte von Cz.*, in: ZschVGSchl XXII (1888) — G. WATTENBACH, *Geschichte des Klosters Cz.*, ibidem II 1858 — IDEM, *Necrologium des Klosters Cz.*, ibidem I (1856) 226/28 — IDEM, *Urkunden des Klosters Cz.*, in: *Codex Dipl. Siles.* I, Breslau 1857.

[8]) pronuntia modo gallico: Tcharnovonze

HEBDOW[9]) Assumptio BMV et SS. Petrus u. Paulus

Brzesko, Brescha, Bresenensis, Hebda
Dioec. Cracoviensis, nunc vero Kielce.

Fuit mater et caput circariae. Fundata ut mon. duplex post annum 1141 in Brzesko (distr. Bochnia, Dioc. Tarnow) ab equitibus Strzezyslaw et Wrocislaw, filia Strahoviensis. Ultimae moniales inter annos 1210 et 20 castrametatae sunt in Imbramowice. Conventus, qui primo videtur pertinuisse ad circariam Moraviae, anno 1279 translatus est in Nowé Brzesko in districtu Miechow. Cum et ibi esset absorptus ab undis Vistulae, saeculo XV iterum transfertur, et quidem in Hebdow, quod situm est in eodem districtu, ad ripam sinistram Vistulae. Abbates anno 1418 sunt infulati. Mater exstitit canoniarum de Zwierzyniec, Imbramowice, Witow et Nowy Sacz, paternitatem exercuit in parthenones Zwierzyniec, Krakow, Imbramowice, postremo etiam in Busko et Plock. Redditus eius taxati sunt 24 500 florenorum. Anno 1732 data est in commendam. Exinde habuit priores triennales, separatio mensarum dilata fuit per annos. Commendatario addicti sunt 10 000 floreni annuatim. Praeter parochias parthenonibus ei subditis annexas nullas habuit ecclesias incorporatas. Praepositura de Krzyzanowice, de qua diu contendebat cum abbatia Vitoviensi, ei erat incorporata annis 1678—1701, et ab anno 1767. Omnia tentamina commendam devolvendi fuerunt in cassum. Nihilominus medio saeculo XVIII pulchra nova aedificia sunt erecta. Hebdow generatim habitata fuit a 30 canonicis, quorum 20 solebant esse domi. Anno 1819 est suppressa, ecclesia est parochialis, in monasterio sunt habitationes parochi et villici.

Archivalia: Arch. Stat. Varsoviense — Arch. Ep. Cracoviense — Arch. Vaticanum (Nuntiatura Varsoviensis)

Literatura: HUGO I SS1, prob. 636/42 — WAEFELGHEM 109 — GOOVAERTS II 192, 202, 398, 421, 430, IV 99, 135, 329, 357? — DHGE 1001 — CDMinPol I, III vide registra — CDECC I item — MPV 71, Acta Cam. Ap. I (1207/1344) — ZAK 199 — EK XVI 384 — MMA I 110 — KNAPINSKI 151/61 — MALECKI 311/12 — MATUSZEWSKI 216/18 — SG I 405/06 — KACZMARCZYK 159/62 — FINKEL III 1948

Series abbatum (Knapinski)

1. Voslaus † 1178
2. Petrus
3. Blasius
4. Walter ca. 1212
5. Vincentius 1238/44
6. Wenceslaus 1252 res.
7. Florianus 1279
8. Stanislaus 1293

---

[9]) pronuntia more gallico: Hebdouve

9. Bartholomaeus I. 1301
10. Martinus 1320
11. Bartholomaeus II. 1331
12. Svietoslav 1337
13. Bartholomaeus III. † 1350
14. Philippus 1360
15. Henricus 1369
16. Johannes 1371
17. Stanislaus II. Prozba † 1391
18. Gerlacus † 1409
19. Stanislaus III. 1418/20
20. Nicolaus de Busko 1425
21. Jacobus 1460
22. Stanislaus IV. 1498
23. Martinus II. 1517/49
24. Nicolaus II. 1559
25. Martinus III. Naropinski † 1565
26. Nicôlaus III. de Kamiona † 1571
27. Bartholomaeus V. Habicht † 1584 (antea abbas in Nowysacz)
28. Stanislaus V. Szyjowski
Melchior Olszewski —1619
29. Johannes II. de Zakliczyn Jordan 1620—27, antea abb. in Nowy Sacz.
30. Martinus IV. Pieczonowski 1627—44
31. Ludovicus Stepkowski 1644—64
32. Felix Zeromski 1664—68
33. Godehardus Tisenhaus 1668—73
34. Joannes Laurentius Scierski 1673—91
35. Michael Wilkowski 1692—1732

sequuntur commendatarii:

Dominicus Lochmann 1732—38
Joseph Laszcz 1739—48
Franciscus Borowski 1748—53
Christophorus Dobinski 1753—69
Andr. Stanisl. Mlodziejowski 1769—74
Joseph Andr. Zaluski † 1774
Carolus Wyrwicz 1774—90
Gregorius Zachariasiewicz 1790—1814
Antonius Bystrzynowski 1814—19

IMBRAMOWICE SS. Petri u. Pauli

Lubena. In initio nuncupabatur Dlubnia.

Prope Olkusz, Dioec. Cracoviensis, nunc Kielcensis.

Parthenon, initio mon. duplex. Fundatum annis 1210/20 a comite Imram et Ivone Odrowaz, Cracoviensi Episcopo. Primi incolae utriusque sexus venerunt e Brzesko, quae semper deinceps paternitatem exercuit. Anno 1240 a Tartaris deletum est. Anno 1418 moniales translatae sunt in Busko, in I. remansit tantum praepositus cum aliquibus fratribus. Atqui anno 1490 moniales eo reverterunt. Recenti tempore regitur ab abbatissis. Ecclesia post incendium anno 1710 magnifice fuit reconstructa. Etsi saeculo XIX valde angustiatum sit et pene exstinctum, numquam tamen fuit suppressum. Licet anno 1902 ultimae moniales de Czerwinsk eo sint translatae, quadriennio post octo tantum religiosae vixerunt in Imbramowice. Ab anno 1917 iterum novitias accipere potuit et exinde bene floret.

Archivalia: in canonia ipsa. — Insuper: Arch. Generale Varsoviae — Arch. Municip. Cracoviense, Collectio Rusiecki

Literatura: HUGO II 85 — WAEFELGHEM 124 — COTTINEAU 1452 — CDECC I. II. cf. indices, idem dic de CDMaiPol I/III et CDMinPol I — ZAK 208 — SG III 275/76 — EK XVI 391/92 — KNAPINSKI 206/12 — KACZMARCZYK 159/62 — MALECKI 322/23 — MATUSZEWSKI 229/30 — *Wielka Encyklopedja powszechna*, Warszawa XXIX/XXX, 790/92 — BUDKOWA/KOZLOWSKA, *Uposazenie klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach 1228-1450*, in: *Studia historyczne ku czci S. Kutrzeby*, Krakow 1938, II 369/80 — S. KUTRZEBA, *List generala premonstratenskiego Gerwazego do Iwona Odrowaza*, in *Kwart. Hist.* 1902 XVI 587 — A. MARCHEWKA, in: *Przewodnik Katolicki* Nr. 28, Poznan 11. 7. 1926 — S. Caroline SLUPNICKA, *Imbramowice*, in: ROPM IX (1907) pp. 193 sv. — J. WISNIEWSKI, *Historyczny opis kosciolow, miast, zabytkow i pamiatek w Olkuskiem*, Mariowka 1933, pp. 88/96 — *Pamiatka 700 letniego jubileuszu klasztora w Imbramowicach 1226-1926*, Przemysl 1926

KRAKOW St. Norbertus

in urbe et dioecesi eiusdem nominis

Parthenon fundatus annis 1636/43 a Dorothea Kacka, abbatissa Zwierzynecensi, tamquam refugium pro monialibus suis tempore belli. Postea vero sui juris facta est domus, quae stetit sub paternitate abbatis Hebdoviensis. Anno 1803 est suppressa, omnes moniales secesserunt in Zwierzyniec. Ecclesia et claustrum ab anno 1809 a Graecis orthodoxis occupantur.

Archivalia: Arch. monasterii Zwierzyniec — Arch. Dioec. Cracoviense

Literatura: (Deest apud HUGO) — WAEFELGHEM 244 — ZAK 205 — KNAPINSKI 397 — EK XVI 225 — V. MICHALINA, *Knihovska mesnica* 1902, p. 19 sq. — *Diariusz o fundacij kosciola i konwentu Sw. Norberta*, Krakow 1860.

KRZYZANOWICE[10]) Annuntiatio BMV

Crizanowicium

juxta flumen Nida, prope Pinczow, Dioc. Krakow, nunc Kielce.

Fundatum ut monasterium duplex inter annos 1227 et 40, alias anno demum 1247 a Lescone V Albo Duce Cracoviensi et Sandomirensi, cuius filius Boleslaus bona fundatitia auxit. Filia de Strzelno, initio sub paternitate Sti. Vincentii Wratislaviensis. Parochia loci, tamquam unica, ab initio ei fuit incorporata. Anno 1418 moniales cum illis de Imbramowice translatae sunt in Busko. Krzyzanowice mansit praepositura virorum, de jure sui juris, cum proprio conventu. Ab anno 1418 vero fuit sub paternitate abbatum Vitoviensium, qui independentiam huius praepositurae paulatim practice suppresserunt in proprium emolumentum. Anno 1678

[10]) pronuntia modo gallico: Kjijanowittsè

abbatia Hebdoviensis arripuit sibi Krzyzanowice, et restituit ibi conventum cum proprio novitiatu, sed anno 1701 restauratus est status quo ante. Vitovia tamen semper misit eo 5—6 canonicos, viguitque ibi plena vita conventualis. Anno 1767 denuo Hebdovia sibi usurpavit praeposituram, ortaeque sunt hac de re longae lites, et decretum Sanctae Sedis, quo Krzyzanowice per compromissum anno 1774 fuisset restituenda abbatiae Vitoviensi, non est exsecuta, et ab anno 1778 habuit praepositos commendatarios. Anno 1782 ecclesia combusta est, anno 1789 nova est constructa quae hodie est parochialis. Anno 1819 praepositura suppressa est.

Archivalia: Vide Witow et Hebdow — Arch. Generale Varsoviense — Arch. Dioec. Cracoviense — Arch. Vaticanum, Acta Nuntiat. Varsoviensis

Literatura: Deest apud Hugo, sed occurrit in aliquibus antiquis indicibus. Vide infra apud „Praetermissa" — WAEFELGHEM 138 — ZAK 205 — FINKEL III 1962 — CDMaiPol III, cf. indices — EK XVI 392/93 — KACZMARCZYK 169/71 — KNAPINSKI 212/19 — KRASZEWSKI — MALECKI 318/20 — MATUSZEWSKI 246/48

LECZYCA[11]) Assumptio BMV

Lancicia, Lenciciuni. Vitetur confusio cum canonia OSA in eodem loco.

In oppido eiusdem nominis prope Lodz. Archidioec. Gniezno, Nunc Lodz.

Parthenon, Praepositura. Fundata anno 1609 a Nicolao Szczawinski, toparcha loci. Mater fuit Strzelno, cuius priorissa, soror fundatoris, priorissa dein facta est in Leczyca, et cuius praepositus pater abbas huius parthenonis mansit usque in finem. Habuit duas ecclesias incorporatas jure patronatus. Suppressum anno 1819, ecclesia paulo post fuit solo aequata, in monasterio hodie sunt officia gubernalia.

Archivalia: Arch. Generale Varsoviense

Literatura: HUGO II 37 — WAEFELGHEM 144 — ZAK 205 — COTTINEAU 1579 — EK XVI 396/97 — KNAPINSKI 223/25 — KRASZEWSKI

NOWY SACZ[12]) Sti. Spiritus (et BMV)

Nova Sandecz, Sandeck, Sacz, Sandecium, Domus Pauperum. Germanice: Neusandez

In civitate eiusdem nominis, in montibus, in meridie Cracoviae. Dioc. Cracoviensis, nunc Tarnow.

Abbatia, fundata anno 1409/10 a rege Vladislao I. Jagiello, juxta Hospitale Sti. Spiritus anno 1400 fundatum, filia de Hebdow. Fundatio facta est enixe rogante canonico quodam Strahoviensi, nomine Joannis de

---

11) pronuntia more gallico: Ouengtchittsa

12) pronuntia more gallico: Novisangtche

Praga, praeclaro professore universitatis Pragensis, a rabie Hussitarum profugo, qui etiam primus abbas, et quidem infulatus, novae plantationis est factus. Ecclesias incorporatas, praeter abbatialem ipsam, quae ne parochialis quidem erat, nullas habuit; hospitale vero adnexum administravit usque in finem. In ecclesia est etiam imago B.M.V. miraculosa, quae hodiedum ibi colitur. Anno 1597 praeter abbatem ibi vixerunt quinque canonici tantum. Annis 1598—1614 gemuit sub commenda, bona eius ab episcopo alienis sunt locata. Sed abbas regularis nihilominus mansit in functione sua. Annis 1620/70 Nowysacz immo omnino carebat abbate, abbates Hebdovienses simul et titulum Sandecensem sibi vindicaverunt, hanc canoniam per administratores regentes. Anno 1752 ab abbate generali Now Sacz segregata est a circaria Poloniae et Bohemicae unita, et posita sub paternitate abbatis Gradicensis. In catalogo circariae Bohemiae anno 1780 vero Nowy Sacz non invenitur, ideo possumus suspicari, decretum hoc aut interea fuisse revocatum, aut numquam in praxim deductum. Post mortem ultimi abbatis, anno 1781, gubernium austriacum, in cuius ditionem haec regio anno 1772 venerat, novam electionem, sicut et admissionem novitiorum impedivit. Anno 1784 canonia, quae tunc habuit 20 canonicos et 5 clericos (1749: 12 canonicos), suppressa et biennio post alienata est. Bona eius taxata sunt valoris 48680 florenorum. Ecclesia, quae paulo ante pulcherrime fuerat exornata, omni suo splendore orbata et profanata est. Claustrum, quod erat modicum, adaptatum est ad habitationes et scholas. Anno 1832 vero Societati Jesu omnia sunt tradita, quae ecclesia restaurata et aedibus amplificatis, ea tenet usque hodie.

Archivalia: Arch. Gubern. Leopoli (Lwow) — Arch. Castri Sandecensis — Arch. Municipale ibidem — Arch. Archiepiscop. Cracoviense

Literatura: HUGO II 753 — WAEFELGHEM 183 — ZAK 200 — DLUGOSZ, *Liber beneficiorum* III 79 — KNAPINSKI 219/23 — J. SYGANSKI S. J., *Obraz laskami slynacy Matki Boskiej Pocieszenia i Kosciol OO. Jezuitow w Nowym Saczu*, Krakow 1891 — IDEM, *Nowy Sacz, jego dzieje i pamiatki dziejowe*, Nowysacz 1892 — IDEM, *Historia Nowego Sacza od wstapienia dynastii Wazow do pierwszego rozbioru Polski*, Lwow 1901 — S. ZALESKI S. J., *Jezuici* w Polsce, V cap. XIV § 74 — *Akta grodzkie i ziemskie*, Lwow 1883 IX — FINKEL III 1998 — *Wloski klasztoru norbertanskiego w Nowym Saczu obdarzone prawem swieckiem*, in „*Dodatek tygodniowy do Gazety Lwowskiej*" 1851, Nr. 24, 25 — *Krol Wlad. Jagiello uposaza klasztor Premonstratensow w Dabrowie i Nowym Saczu*, ibidem 1852 Nr. 45

Series abbatum (Syganski, Knapinski)

1. Joannes I. de Praga 1410—12, res.
2. Mathias 1413—19 res.
3. Bartholomaeus 1419—42
4. Joannes II. de Zychlin 1442—65
5. Gregorius
6. Nicolaus I.
7. Stanislaus
8. Laurentius —1502
9. Joannes III. —1512, res.
10. Joannes IV. de Sacz Brochwicz 1512—28
11. Martinus Jantha 1528—62
12. Bartholomaeus Habicht 1562—71 postea abbas Hebdoviensis
13. Nicolaus II. Narebski 1571—85
14. Paulus de Golcza 1585—86
15. Joannes V. de Zakliczyn 1586—1620 (1620—27 simul et abbas Hebdoviens)

Administratores:
Christophorus Morski 1620—33
Michael Franciscus Morski 1633—40
Nicolaus Scierski 1640—59
Andreas Zychorski 1660—69

Abbates:
16. Theophilus (Bohumil) Kaczynski 1670—97
17. Casimirus Sowinski 1697—1728
18. Chrysostomus de Staszewski 1729—42
19. Joannes Nepomuc. de Wittan 1742—45 res.
20. Joannes Paulus Lassota Szczkowski 1746—81

PLOCK[13]) SS. Maria Magdalena

Plocensis, Plocko. Indices antiquissimi nuncupant hunc parthenonem: Sancta Maria. Ecclesia saeculo XVIII constructa tamquam primarium patronum habuit Sanctum Norbertum.

In civitate eiusdem nominis in provincia Masoviae, sedes episcopalis. Numquam fuit capitulum cathedrale ordinis, ut falso asserit Cat. Lepaige: „Plocensis olim moniales, nunc ecclesia cathedralis".

Monasterium duplex (abbatia), dein parthenon et praepositura. Fundatum est inter annos 1160 et 79 a Vito Chotel, Episcopo Plocensi et comite Zivo, duce (voievoda) Masoviae. A saeculo XIV praevalebant moniales. Filia primitus de Hebdow, anno 1477 tamen Vitoviae est incorporata. Quae cum esset sub commenda, Plockensis parthenon saeculo XVII directioni ordinis est subtractus et episcopo subditus. Praepositi eius erant „anulares" tantum. Ecclesias habuit incorporatas: Budzanow, Barczyce, Bronislaw, Naruszew, Ostrowody, Briwilno, Slupno et Plocko, quae fere omnes a sacerdotibus saecularibus erant administratae. Anno 1775 in Plock erant duo canonici Vitovienses tantum (1 provisor, 1 concionator). Anno 1623 monasterium in locum salubriorem est translatum. Anno 1782 instituit scholam pro puellis nobilibus. Suppressum est anno 1819. Eccle-

[13]) pronuntia modo gallico: Pouottsque

sia et conventus mutata sunt in castra militum. Moniales vero translatae sunt in antiquam abbatiam canonicorum Ord. Sti. Augustini in Czerwinsk, in districtu Ciechanow sitam, ubi direxerunt scholam pro puellis, Quia receptio novitiarum a Russis fuit prohibita conventus paulatim est exstinctus. Anno 1884 ibi erant adhuc 10 canonissae, ultimae sex anno 1902 migraverunt in Imbramowice.

Czerwinsk, quod adhuc occurrit in catalogo ordinis anni 1900, hodie occupatur a congregatione Salesianorum Don Bosco.

Archivalia: Arch. Episcop. Plocensis — Arch. Stat. Varsoviense

Literatura; HUGO II 573, prob. 380/81 — FINKEL III 1984 — GOOVAERTS IV 339 — ZAK 204 — CDMaiPol I, II cf. indices — EK XVI 386/87 — KRASZEWSKI — KACZMARCZYK 303/05 — KNAPINSKI 185/87 — MALECKI 312/14 — MATUSZEWSKI 496/97 — NOWOWIEJSKI, *Plock*, p. 586 sq. — *Altpreußische Forschungen* 17 (1940) p. 190 — B. ULANOWSKI, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, Krakow 1887 — WAEFELGHEM 196.

STRZELNO [14]) Sta. Crux (ab anno 1216 Ssma. Trinitas) et B.M.V.

Strelnensis, Strebna, Srelno

Dioc Cujaviensis, nunc Gniezno-Poznan. Prope Inowraclaw.

Parthenon, in initio mon. duplex, Praepositura. Fundatum a Petro Dunin Wlast, comite de Skrzynz (cf. Breslau St. Vincentii). Annus fundationis, a traditione monasterii relatus est 1124, sed vix credi potest. Fundatum est, ut fertur, primo in Cholin, et dein translatum in Strzelno. Secundum necrologium Succoviense (Zukowo, v. infra) fundatum est anno 1149. Facta est fundatio haec ab abbatia de Koscielna Wies. Maior, ut videtur, pars monialium illius canoniae translata est ad ecclesiam Stae. Crucis de Str., quae iam anno 1133 consecrata erat. Strzelno vero, quod fuit sub paternitate Sti. Vincentii in Breslau, facta est mater domuum de Czarnowasy, de Krzyzanowice, de Zukowo et de Leczyca. Anno 1593 divisio mensarum in conventualem et praeposituralem. In hunc ultimum parthenonem praepositi Strzelnenses, qui ab anno 1600 erant infulati et qui pluries immo dignitatem vicarii generalis circariae sunt adepti, plenum jus patris abbatis exercuerunt. Strzelno habuit duas ecclesias incorporatas, inter eas etiam parochiam loci quam ipsa administravit. Status personalis erat generatim 7 canonicorum et 50 canonissarum (anno 1726 5 resp. 30) Anno 1795, definitive anno 1838 a gubernio borussico fuit suppressum. Ecclesia romanica, quae est ecclesiae Stae. Mariae Magdeburgensi valde consimilis, nunc est parochialis, monasterium est domus parochialis.

---

[14]) pronuntia modo gallico: Stjelno

A r c h i v a l i a : Arch. Stat. Poznaniense — Bibl. Paroch. Strzelnense (Necrologium)

L i t e r a t u r a : HUGO II 933 — WAEFELGHEM 289 — ZAK 202 — KRASZEWSKI — FINKEL III 2005 — MOSBACH — GOOVAERTS I 544, IV 331 — KACZMARCZYK 319/22 — KNAPINSKI 161/74 — MALECKI 314/17 — MATUSZEWSKI 498/501 — CDMaiPol I/V — EK XVI 384 — SG XI 464/68 — W. KETRZYNSKI, *Liber mortuorum et „Liber privilegiorum Stae. Mariae" monasterii Strelnensis*, in: MPH V (1887) 719/67 — J. KOTHE, *Die Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Bromberg*, Berlin 1897 (Kdm. der Prov. Posen IV) S. 4753 — *Klasztor Norbertanek w Strzelnie*, in *„Przyjaciel ludu"*, Leszno 1835 II — J. LUKOWSKI, *Przyczynek do wyjasnienia pierwszych dziejow klasztoru Norbertanek w Strzelnie*, in *„Rocz. tow. Przyj. nauk."* Poznan 1897 XXIII — W. LUSZCZKIEWICZ, *Koscioly i rzezby Duninowskie w Strzelnie na Kujawach*, Pamietnik III 89 sq. — W. POSADZOWNA, *Fundatores et fundatio monasterii Str.* (polonice) in: *Roczniki Historyczne* (XIII) Poznan 1937, 25 sq. — B. ULANOWSKI, *O zalozeniu i uposazeniu strzelnenskiego klasztoru*, in *„Archiwum komisyi historycznej Akademii Umiejetnosci w Krakowie* IV (1888) 144/48 — IDEM, *Strzelno i jego najdawniejsze przywileje*, in: *Dokumenty* I.

S e r i e s p r a e p o s i t o r u m
(Knapinski, Arch. Nunt. Varsav.)

Mongus 1216
Adalbertus 1220
Marcus 1288
Rodericus 1295
Joannes I. 1314
Boguslaus 1354
Marcus II. 1356
Wilhelmus 1393
Leonardus 1420
Joannes II. 1427
Joannes III. Lukav 1436
Joannes IV. Lapezye 1475
Nicolaus I. Kostejnu 1483
Petrus Glazar 1522
Jacobus Nowacki 1536
Gregorius z Milyowa 1554
Nicolaus II. Chwaliszewski 1573
Andreas Pecherski 1577—90
Gabriel Kielczewski 1593—1630
Samuel Sierakowski 1630
Nicolaus III. Jaskolski 1668/71
Joannes Theophilus Grzembski 1682
Paulus Wolski † 1728
Nicolaus IV. Lukowski 1732—36
Josephus Norbertus Luczycki 1736—70
Hroznata Rakowski 1770—76 depos.

W I T O W [15]) SS. Martini et Margaretae

Vitoviensis

Ad flumen Pilica, prope Piotrkow Tribunalski, Dioc. Gniezno, dein Wloclawek, nunc Lodz.

Abbatia fundata ut monasterium duplex inter annos 1160 et 79 a Vito Chotel. Episcopo Plocensi et fratre eius Dzierzykraj, Vojevoda de Sando-

[15]) pronuntia more gallico: Vitouve. Antiqui catalogi valde deturpant hoc nomen, inter alia in Vilhoviam, Viconiam. Inde confusiones sunt ortae cum Vicogne in Gallia (Circ. Flandriae).

mierz (Cf. Busko et Plock). Filia de Brzesko-Hebdow. Moniales postea translatae sunt in Plock, Busko et Krzyzanowice. Ab anno 1241, post devastationem per Tataros, a canonicis tantum fuit habitatum. Tres parthenones supra laudati ab abbatia Vitoviensi dependerunt. Krzyzanowice vero annis 1418 usque ad 1767 praepositura virorum fuit, a Vitovia aeque dependens. Sed saec. XVIII abbates commendatarii rapaces de Hebdow omnia haec sibi arripuerunt. Witow anno 1657 a Suecis fuit devastatum, nova ecclesia nonnisi anno 1784 fuit completa. Parochias administravit sequentes: Milejow (1282), Reczno (1698) et saeculo XVIII insuper Kruszyna, Slupno, Naruszew et Barcice 1761: 19 DD in domo, 1775: 39 universim. Anno 1819 canonia suppressa est cum 8 canonicis. Ecclesia, quae est valde pulchra, hodie est parochialis, in canonia habitat parochus.

Archivalia: Arch. Stat. Varsoviae

Literatura: HUGO pro hac domo vol. II 1091 brevissimam notitiam habet, mendis quoque scatentem — WAEFELGHEM 328 — GOOVAERTS II 118, 218, 249, 406, 412, III 136, 189, IV 120, 127 — CDMaiPol III — CDM inPol II — ZAK 200 — EK XVI 386 — KNAPINSKI 181/85 — MALECKI 314 — SG XIV 675/76 — R. GRODECKI (vide supra, apud Busko) 70/72 — C. SLUPNICKA O. Praem, *Destruction de l'abbaye de Witow 1241*, in: ROPM X (Louvain 1908) 3/7 — B. JASKULSKI, *Kosciol i plebania w Witowie pod Piotrkowem*, Piotrkow 1908

Series abbatum (Kraszewski, Knapinski, Arch. Nunt. Varsaviens.)

Thomas 1212
Gregorius I 1224
Arnoldus 1261
Simon 1265
Martinus I. 1273
Clemens 1276
Florianus 1279
Swietoslaw I. 1282
Johannes ca. 1305
Swietoslaw II. 1330/46
Adalbertus 1359
Mathias I. 1396
Swietoslaw III. —1418
Vincentius 1418—
Swietoslaw IV. 1423/28
Petrus 1442
Jacobus 1461
Gregorius II. 1464
Martinus II. 1476/89
Mathias II. † 1533
Mathias III. Turobowski 1533/61
Stanislaus Ketlynski 1567/95
Mathias IV. Spinek
commendatarii:
Otto Schenking 1° et 2° 1601—21
Coadjutor: Hieronymus Zaluski † 1606
Bartholomaeus Butler 1621
Otto Schenking 3° —1629
Samuel Plaza 1638
Adrianus Grodecki † 1658
Felicianus Mietlicki, Administrator obiit in novitiatu 1659
Vespasianus Lanckoronski † 1672

Albertus Georgius Denhoff 1677	Antonius Kraszewski 1745—58
Joannes Ossolinski de Teczyn 1698	Cajetanus Ozarowski 1758—60
Franciscus Kraszkowski 1702—31	Anselmus Baffelt 1760—66
Josephus Laszcz 1732—38	Eustachius Suchecki —1770—1803
iterum regulares:	Adalbertus II. Kaminski 1803—19,
Alexander Pieniaczek 1738—45	† 1833

ZUKOWO [16]) Assumptio BMV

(germanice Zuckau) — Succowe, Succovium, Stolpa

prope Kartusz, in provincia quae polonice Pomorze, germanice Pommerellen dicitur, Dioc. Wloclawek, nunc Chelmno (Kulm).

Parthenon, initio forsan monasterium duplex, praepositura. Fundatum anno 1209 a Mestvino Duce de Pomorze in loco dicto Stolpa, quae nequaquam confundenda est cum Stolpa in Pomerania Orientali, ubi in fine eiusdum saeculi ab alio quodam duce Mestvino alius parthenon Ordinis Praemonstratensis est fundatus. (Vide apud Circ. Slaviae). Nostra Stolpa filia fuit de Strzelno, sub paternitate Sti. Vincentii de Breslau. Anno 1224 a Borussis ethnicis fuit devastatum, circa annum 1228 nova plantatio facta est in Zukowo per Swantopolkum II Ducem Pomeraniae. Anno 1505 reformatum. Saec. XVI ab haereticis destructum, anno 1604 denuo constructum. Anno 1834 fuit suppressum. Aedes monasterii anno 1864 sunt solo aequatae, Ecclesia est hodie parochialis.

Archivalia: Arch. Status in Gdansk (Danzig)

Literatura: HUGO II 1185 — WAEFELGHEM 331 — MATUSZEWSKI 556/61 — EK XVI 389/91 — SG XIV 849/50 — KNAPINSKI 202/06 — B. FANKIDEJSKI, *Klasztory zenskie diececzji chelminskej*, Pelplin 1883, p. 19/63 — *Bau- und Kunstdenkmäler in Westpreußen* (Danzig 1884) I 23/33 — Th. HIRSCH, *Das Kloster Zuckau im 13. und 14. Jahrhundert*, in *Neue Preußische Provinzialblätter* 2, Folge 3, (1853) S. 1-71 — W. KETRZYNSKI, *Fragmentum Menologii Succoviensis*, in MPH IV 140/41 — A. BROSIG, *Plastyka gotycka na Pomorzu. Zapiski towarzystwa naukowego w Toruniu* VIII (1929) pp. 136 s — K. KASISKE, *Das deutsche Siedelwerk des Mittelalters in Pomerellen (Einzelschriften der histor. Kommission für ost- u. westpreußische Landesforschung Bd. 7.*, Königsberg 1938, S. 196 ff. — M. PERLBACH, *Pommerellisches Urkundenbuch* (I, -1315) Danzig 1882 — IDEM, *Das Totenbuch des Klosters Z.*, Danzig 1906 — J. STENZEL, *Das Kloster Zuckau* (Diss.) Danzig 1892

Praepositi (Knapinski)

Joannes Knuver 1424—46 (depos.)	Alexander Wskrzynski 1600—32
Benedictus Gorynski —1600	Andreas Swinecki 1633—60
Gregorius Bledowski 1600—03	abhinc usque in finem praepositi commendatarii.

[16]) pronuntia: Joukovo

ZWIERZYNIEC[17]) SS. Joannes Bapt. et Augustinus

Zvernitia, Avernitia, Svirincia, Zwirzinecium, Werinciacum, Werintia
Juxta, nunc intra urbem Cracoviensem, in eadem Dioecesi.

Parthenon adhuc florens, forsan initio monasterium duplex. Fundatus est versus annum 1162 tamquam primum asceterium virginum in diocesi Cracoviensi, „diu desideratum", a comite Jaxa Gryff de Miechow, genero Petri Wlast, fundatoris de Koscielna Wies. Filia de Brzesko-Hebdow, sub cuius paternitate semper stetit. Primae moniales venerunt e Doksany. Saeculo XIII vixit ibi Beata Bronislava, consobrina Sancti Hyacinthi, ex clara stirpe Odrowaz. Pluries combustum et deletum est, ita a Tataris annis 1241 et 1259, iterum annis 1494, 1528, 1587 et 1657. Primitus regebatur a praeposito, priore et priorissa, a saeculo XVI loco priorissarum ab abbatissis, quae ad tempus, sicut et praepositi, erant triennales tantum. Cum esset omnino collapsum et numerus religiosarum ad decem fuisset diminutus, ab abbatissa Dorothea Kacka (1591/1643) relevatum est. Dorothea tempore sui regiminis aedes funditus novas exstruxit, accepit 150 religiosas in ordinem, fundavit scholam et hospitale, sicut et asceterium filiale ad Stum. Norbertum intra muros Cracovienses, de quo vide supra. Sed anno 1596 iurisdictioni ordinis subtractum est monasterium, et illi episcoporum Cracoviensium subditum. Anno 1655 moniales a Suecis expulsae, per triennium absque tecto erraverunt. Asceterium Zwierzynecense numquam quidem est suppressum, sed saeculo XIX a Russis imperatoribus omnibus fere bonis est destitutum. Status personalis: 1853:36, 1920:46, 1948:42 religiosae. Anno 1900 fundavit tertium ordinem regularem pro sororibus in Moravia (Svaty Kopecek), et anno 1928 simile institutum in Hungaria (Külsovat). Ecclesia monasterii, in qua ferventer coluntur reliquiae Sanctae Bronislavae, simul est parochialis.

Archivalia: Antiquiora incendiis perierunt. Reliqua in loco, et in archivis Municip. et Consistor. Cracoviae.

Literatura: HUGO II 1183 — WAEFELGHEM 332 — ZAK 206/07 — GOOVAERTS I 470, II 30, 117, III 12, 33, 53, 167, IV 327, 357, 358 — CDM in Pol I/IV vide reg. — CDMaiPol III, CDECC I/II item — EK XVI 384/86 — KACZMARCZYK 159/62 — KNAPINSKI 174/81 — MALECKI 310/400 — MATUSZEWSKI 312/14 — KRASZEWSKI II 327/34 — M. ANDRUSZKIEWICZ, *Blogoslowiona Bronislawa, Patronka Polski*, Lwow 1926 — A. ZAK, *Praepositi in Monasterio Zwierzyniec in Polonia*, in *Anal. Praem* VI (1930) pp. 359/63 — Wl. ANCZYC, *Klasztor Norbertanek w Krakowie*, in: *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa 1866 XIII — *Dziedziniec w Klasztorze Norbertanek na Zwierzyncu w Krakowie*, in: „*Klosy*" (Warszawa t. XVI) — FINKEL III 2027.

[17]) Pronuntia modo gallico: Zviergignetts

DUBIA

BYTOM St. Margareta

germanice Beuthen. Dioec. Wratislaviensis, nunc Katowice, Silesia Superior

Ecclesia haec fuit de bonis fundatitiis Sti. Vincentii Wratislaviensis. Anno 1294 (?) Casimirus Dux de Bytom abbatiae Sti. Vincentii, quae iam ab anno 1201 patronatum habuit in ecclesiam Stae. Margaretae ibidem, et patronatum tradidit de ecclesia B.M.V. in eadem urbe. Huic ecclesiae voluit adjungere monasterium ordinis, ad quod dotandum dedit terras quasdam juxta montem Suczaly[18]). De facto in posterum ecclesia B.M.V. erat parochialis abbatiae Sti. Vincentii incorporata, dum apud illam Stae. Margaretae esset mera praepositura absque jurisdictione parochiali, ab eadem abbatia dependens. Ecclesia B.M.V. dotata est ex bonis praeposituraе Stae. Margaretae[19]). Certe fundatores intenderunt hanc praeposituram erigere in canoniam sui juris, et forsan initio de facto hoc fuit. Quod eo magis licet suspicari, quod illa praepositura semper est considerata tamquam persona iuridica. Anno nempe 1415 praepositis de Strzelno, de Czarnowanz et de Sta. Margareta in Bytom traditur jus paternitatis de Abbatia Sti. Vincentii[20]). De hoc monasterio, quod „jussu Margravii Brandenburgensis protestantibus fuit traditum", fuse narrat Visitator Kazimierski in fine saeculi XVI[21]). Haec omnia innuunt ibidem veram canoniam extitisse. Fontes ordinis vero plane tacent de ea, historici locales omnino non consentiunt hac de re, et ideo res manet dubia. Forsitan latet haec domus sub una ex illis mysticis denominationibus (Sclicasia, Oleboch) quas invenimus inter canonias polonas in indicibus antiquissimis.

Archivalia: vide Breslau St. Vinzenz, idem dic de

Literatura: Cf. etiam J. KNOSSALLA, *Das Dekanat Beuthen in seinen schlesischen Teilen*, Kattowitz 1935

---

18) GÖRLICH (vide apud Breslau St. Vinzenz) I 57

19) Nicolaus Liebental scribit anno 1504: (SANTIFALLER, Nik. Liebentals Kopialbücher, p. 207) „Wladislaus archiepiscopus Strigoniensis ... qui tutor fuit ducatus Bythomensis, fundavit ... ecclesiam Beate Marie ex consensu abbatis monasterii Sti. Vincentii Wratislaviensis ordinis Praemonstratensis anno Domini 1231, quam dotavit ex praepositura sancte Margarete supradicti ordinis, extra civitatem in monte sita ..."

20) Cod. Diplom. Siles. I 97

21) M. WOJTAS, Visitationsberichte der Dekanate Pleß und Beuthen, Kattowitz 1935, p. 10

PRAETERMISSA

Quoad hanc circariam catalogi quidam antiquissimi — Lairuelz, Scheftlariensis, quibus nunc accedit et Vincentinus[22]) — aliquam causant difficultatem. In catalogis supradictis nempe circaria videtur esse partita in duas partes. Una pars adducitur sub voce „circaria polonie", sed ibi invenimus sequentes canonias tantum: Stus. Vincentius, Vitovia, Presca = Hebdow, Domus Dei = Czarnowas, Swirincia = Zwierzyniec, Busca, Ztrielna = Strzelno, et „Sclicasia". Circariae Scotiae vero apponuntur quaedam monasteria certe in Polonia sita, et quidem partim in prima parte omissa[23]): Ibelnia (?), Calis, Sancta Maria, Oleboch, Strelma, Werincia. Per hanc confusionem, fidentes Lairuelio, auctores usquedum has canonias in vanum quaerebant in Scotia vel in Anglia boreali.

Strelma (alias Strebna) et Werincia apparenter sunt duplicationes Swirinciae et Ztrielnae in prima parte adductarum. Manet nobis solvendum enigma aliarum domuum. Non putamus sub illis latere monasteria usquedum ignota, sed potius illa, quae circa medium saeculum XIII iam extitisse scimus, quae autem in hisce catalogis desiderantur.

Catalogus autem Ninivensis secundus problema nostrum elucidat circa multa, ut statim videbimus.

BRESLAU St. Martinus

Octavus episcopus Wratislaviensis, Walter (1149/61), natione Wallonus, reformationis zelo flagrans, capitulum suum cathedrale apud Stum. Martinum Praemonstratensibus tradidisse fertur. Quam vero hypothesim sat debilem esse moderni auctores affirmant. Aut est confusio cum parochia Sti. Martini, in eadum urbe, quae revera abbatiae Sti. Vincentii ad tempus erat incorporata, aut quidam habuit „abbatiam Sti. Martini" (scilicet Laudunensem), unde venerant primi Praemonstratenses in Koscielna Wies (DHGE X 604), pro ecclesia cathedrali, quae numquam cum

[22]) Catalogus ille, qui nobis adhuc erat ignotus cum in primo fasciculo huius operis de antiquis indicibus retulerimus (vide supra pp. 15/18), invenitur in libris copialibus Nicolai Liebental, canonici Sti. Vincentii Wratislaviensis, cum quibus est publicatus a L. SANTIFALLER in MIÖG Ergbd. XV 1947, pp. 255/76. Catalogus, quem volumus nuncupare „Vincentinum (V)" quia ex abbatia Sti. Vincentii est ortus, est copia saeculi XVI ineuntis alicuius indicis qui Scheftlariensi est valde similis, et qui igitur inter annos 1260 et 90 est conscriptus. Habet notitias speciales haud parvi momenti, verbi gratia de jure pontificalium abbatum singularum domuum.

[23]) Quomodo tales errores sint orti, vide supra pp. 253 et 275.

DUBIA

BYTOM St. Margareta

germanice Beuthen. Dioec. Wratislaviensis, nunc Katowice, Silesia Superior

Ecclesia haec fuit de bonis fundatitiis Sti. Vincentii Wratislaviensis. Anno 1294 (?) Casimirus Dux de Bytom abbatiae Sti. Vincentii, quae iam ab anno 1201 patronatum habuit in ecclesiam Stae. Margaretae ibidem, et patronatum tradidit de ecclesia B.M.V. in eadem urbe. Huic ecclesiae voluit adjungere monasterium ordinis, ad quod dotandum dedit terras quasdam juxta montem Suczaly[18]). De facto in posterum ecclesia B.M.V. erat parochialis abbatiae Sti. Vincentii incorporata, dum apud illam Stae. Margaretae esset mera praepositura absque jurisdictione parochiali, ab eadem abbatia dependens. Ecclesia B.M.V. dotata est ex bonis praeposituræ Stae. Margaretae[19]). Certe fundatores intenderunt hanc praeposituram erigere in canoniam sui juris, et forsan initio de facto hoc fuit. Quod eo magis licet suspicari, quod illa praepositura semper est considerata tamquam persona iuridica. Anno nempe 1415 praepositis de Strzelno, de Czarnowanz et de Sta. Margareta in Bytom traditur ius paternitatis de Abbatia Sti. Vincentii[20]). De hoc monasterio, quod „jussu Margravii Brandenburgensis protestantibus fuit traditum", fuse narrat Visitator Kazimierski in fine saeculi XVI[21]). Haec omnia innuunt ibidem veram canoniam extitisse. Fontes ordinis vero plane tacent de ea, historici locales omnino non consentiunt hac de re, et ideo res manet dubia. Forsitan latet haec domus sub una ex illis mysticis denominationibus (Sclicasia, Oleboch) quas invenimus inter canonias polonas in indicibus antiquissimis.

Archivalia: vide Breslau St. Vinzenz, idem dic de

Literatura: Cf. etiam J. KNOSSALLA, *Das Dekanat Beuthen in seinen schlesischen Teilen,* Kattowitz 1935

---

[18]) GÖRLICH (vide apud Breslau St. Vinzenz) I 57

[19]) Nicolaus Liebental scribit anno 1504: (SANTIFALLER, Nik. Liebentals Kopialbücher, p. 207) „Wladislaus archiepiscopus Strigoniensis . . . qui tutor fuit ducatus Bythomensis, fundavit . . . ecclesiam Beate Marie ex consensu abbatis monasterii Sti. Vincentii Wratislaviensis ordinis Praemonstratensis anno Domini 1231, quam dotavit ex praepositura sancte Margarete supradicti ordinis, extra civitatem in monte sita . . ."

[20]) Cod. Diplom. Siles. I 97

[21]) M. WOJTAS, Visitationsberichte der Dekanate Pleß und Beuthen, Kattowitz 1935, p. 10

PRAETERMISSA

Quoad hanc circariam catalogi quidam antiquissimi — Lairuelz, Scheftlariensis, quibus nunc accedit et Vincentinus[22]) — aliquam causant difficultatem. In catalogis supradictis nempe circaria videtur esse partita in duas partes. Una pars adducitur sub voce „circaria polonie", sed ibi invenimus sequentes canonias tantum: Stus. Vincentius, Vitovia, Presca = Hebdow, Domus Dei = Czarnowas, Swirincia = Zwierzyniec, Busca, Ztrielna = Strzelno, et „Sclicasia". Circariae Scotiae vero apponuntur quaedam monasteria certe in Polonia sita, et quidem partim in prima parte omissa[23]): Ibelnia (?), Calis, Sancta Maria, Oleboch, Strelma, Werincia. Per hanc confusionem, fidentes Lairuelio, auctores usquedum has canonias in vanum quaerebant in Scotia vel in Anglia boreali.

Strelma (alias Strebna) et Werincia apparenter sunt duplicationes Swirinciae et Ztrielnae in prima parte adductarum. Manet nobis solvendum enigma aliarum domuum. Non putamus sub illis latere monasteria usquedum ignota, sed potius illa, quae circa medium saeculum XIII iam extitisse scimus, quae autem in hisce catalogis desiderantur.

Catalogus autem Ninivensis secundus problema nostrum elucidat circa multa, ut statim videbimus.

BRESLAU St. Martinus

Octavus episcopus Wratislaviensis, Walter (1149/61), natione Wallonus, reformationis zelo flagrans, capitulum suum cathedrale apud Stum. Martinum Praemonstratensibus tradidisse fertur. Quam vero hypothesim sat debilem esse moderni auctores affirmant. Aut est confusio cum parochia Sti. Martini, in eadum urbe, quae revera abbatiae Sti. Vincentii ad tempus erat incorporata, aut quidam habuit „abbatiam Sti. Martini" (scilicet Laudunensem), unde venerant primi Praemonstratenses in Koscielna Wies (DHGE X 604), pro ecclesia cathedrali, quae numquam cum

[22]) Catalogus ille, qui nobis adhuc erat ignotus cum in primo fasciculo huius operis de antiquis indicibus retulerimus (vide supra pp. 15/18), invenitur in libris copialibus Nicolai Liebental, canonici Sti. Vincentii Wratislaviensis, cum quibus est publicatus a L. SANTIFALLER in MIÖG Ergbd. XV 1947, pp. 255/76. Catalogus, quem volumus nuncupare „Vincentinum (V)" quia ex abbatia Sti. Vincentii est ortus, est copia saeculi XVI ineuntis alicuius indicis qui Scheftlariensi est valde similis, et qui igitur inter annos 1260 et 90 est conscriptus. Habet notitias speciales haud parvi momenti, verbi gratia de jure pontificalium abbatum singularum domuum.

[23]) Quomodo tales errores sint orti, vide supra pp. 253 et 275.

ordine aliquid habuit commune. Historiographus Sti. Vincentii, Nicolaus Liebental, vir criticus et optimis fontibus fretus, in sua chronica Episcoporum Wratislaviensium (vide supra apud Breslau St. Vinzenz) nihil scit de capitulo cathedrali regulari, quod si umquam extitisset, certe alta voce exaltare non omisisset. Confer F. X. SEPPELT, Geschichte des Bistums Breslau(1929) — W. SCHULTE, in: Darstellungen und Quellen zur Schlesischen Geschichte 23. Bd. (Breslau 1918) S. 185

BRESCHA

Hugo I 413, II 589, Waefelghem 41. Idem est ac Brzesko-Hebdow.

CALIS

Lairuelz 400, Hugo I 431. Waefelghem 49. Primo intuitu dicamus hoc idem esse ac Kalisz = Koscielna Wies. Sed cum catalogus Ninivensis expresse dicat: „claustrum sororum in Polonia: Calis“, et Koscielna Wies iam diu ante redactionem omnium indicum esset derelicta, probabilius idem est ac unum ex asceteriis, quae in catalogis illis antiquissimis desiderantur, nempe Zukowo, Imbramowice, aut Krzyzanowice. Forsan idem est ac Sclicasia, de qua vide infra.

IBELNIA

(I belma, Ibelna) Lairuelz 400, Hugo I 863, Waefelghem 119. Si haec domus revera polonis est addicenda, forsan est corruptela pro „Lubena“ seu „Dlubnia“, ut Imbramowice pluries nuncupatur. Probabilius vero est, ut habet Catalogus Ninivensis II immediate post canonias Poloniae: „filia Premonstrati, in provincia arelatensi, massiliensis dyocesis: Ibelna“. Vide de hac abbatia sub voce Huveaune apud circariam Gasconiae.

OLEBOCH

seu Oleboc. Lairuelz 400, Hugo II 437, prob. 521. Waefelghem 186. Nequaquam idem est ac Okebroke sive Dale, ut infra videbimus apud circariam Angliae medianae. Sub respectu quidem palaeographico, haec, optime posset esse corruptela pro Welbeck in Anglia. Sed catalogus Ninivensis II nos certiores reddit dicendo: „claustrum sororum in Polonia: Oleboc“. Forsan est corruptela pro Plock, forte est falsa lectio pro Olkusz, oppido iuxta quod situm est Imbramowice, sed probabilius latet sub hac designatione unum ex asceteriis citatis supra apud Calis.

SANCTA MARIA

Lairuelz 400. Idem habent Scheftlariensis et Vincentinus. Invenimus in catalogo Ninivensi saepe allato: „iuxta civitatem plocensem claustrum sororum: sancta maria'. Addendum esset: Magdalena. Idem ergo est ac Plock.

SCLICASIA

Slicasia, Sclicasva. Lairuelz 416, Hugo II 781, Waefelghem 274. Haec posset quidem esse corruptela pro Svitavia (Circ. Moraviae), sed potius credimus, cum in tribus catalogis (L, S et V) adducatur apud circariam Poloniae, hanc domum ibi fuisse sitam ac idem esse ac unum ex tribus asceteriis sub Calis supra notatis. Forsan idem est ac Bytom, forte etiam duplicatio pro Calis, praesertim cum catalogus Ninivensis hanc formam solam referat.

WLOSTOWICE

Secundum Völker, p. 47, abbatia Wlostowice ab archiepiscopo Petro Gottlieb II. de consensu legati apostolici tradita est Praemonstratensibus anno 1193. Plane ignota est talis abbatia. Probabiliter agitur hic de canonia Sti. Vincentii. Vox Wlostowice significat „vicus Wlastii". Atqui Petrus Dunin Wlast revera erat fundator et abbatiae benedictinae, qui ordini nostro ibi praecesserat. Forsan designatio germanica „auf dem Elbing" polonice sic appellabatur, vel etiam abbatia ista primitus fuerat fundata in Losswitz prope Breslau, vico qui reapse polonice dicitur Wlostowice, Quae hypothesis alliciens vero authentice probari nequit.

CIRCARIA BURGUNDIAE

Sita erat haec circaria in vertice duarum nationum, duarumque culturarum. Nihilominus omnes canoniae eius praeter unicam Gottstatt erant linguae gallicae, etiamsi religiosi germanicae stirpis in abbatiis Bellelagiensi, Humilismontis et Fontis Andreae numquam defuerint. Extendit se circaria super Helvetiam occidentalem, duae abbatiae tamen erant sitae in partibus finitimis Galliae, medio aevo vero non in ipso regno Gallico, sed in „Comitatu" (Franche Comté) qui anno 1672, et in Comitatu de Montbéliard, qui anno demum 1801 Galliae sunt uniti.

Haec pars Helvetiae ab anno 1127 fuit sub dominatione ducum de Zähringen, qua stirpe exstincta ab anno 1218, in ditione diversorum dominorum saecularium inter se contendentium, maxime comitum Sabaudiae, et etiam ecclesiasticorum. In fine multis in locis praevaluerunt civitates, dominatio helvetica vero definitive nonnisi post suppressionem canoniarum.

Aliquid omnino speciale fuit in hac regione sic dicta „comburgensia" (combourgeoisie, Burgrecht), quam contraxerunt abbatiae cum pluribus civitatibus vicinis, cuiusque vigore civitates tenebantur tueri monasteria brachio suo saeculari, illa autem solvere tallias civitatibus in casu belli. Sic Gottstatt contraxit comburgensiam cum Biel, Nidau et Solothurn. Omnis abbas neoelectus tenebatur ad renovationem huius contractus.

Hierarchice circaria pertinuit ad dioceses Lausanensem, Basiliensem et Bisuntinensem.

In sua evolutione et indole canoniae huius circariae, etsi ad imperium Germanicum pertinerent, illis Galliae potius sunt similes. Ab initio erant abbatiae, titulus praepositi non existebat. Commendae vero non erant in usu. Decretum abolitionis monasteriorum duplicium rigorose ipso anno 1140 in praxim est deductum, moniales sunt translatae in loca remotiora et ibidem saeculo XIII extinctae. Monasteria paulo post annum 1140 fundata ut Fons Andreae, Bellus Campus, probabiliusque etiam Bellelagia, non amplius erant duplicia, nec umquam in posterum parthenones separatim a canoniis virorum fundati tolerabantur.

Ordo noster in Helvetia occidentali maximi erat ponderis, ex abbatiis eius praesertim Bellelagia et Lacus potentia et divitiis praecellebant. In

Burgundia gallica vero Cisterciensium ordo adeo praevalebat, ut pro fundationibus in favorem nostrum vix amplius esset locus. Duae vero domus, quas ordo ibi possedit, erant conspicuae, et Corneolum considerabatur ut domus primatialis totius circariae. Anno 1523 abbatia Portae Coeli (Himmelpforten, cf. circariam Sueviae) tamquam prioratus abbatiae Bellelagiensi est subdita et ideo a suevica ad burgundicam circariam transiit.

Saeculo XVI non tantum maior pars Helvetiae occidentalis, sed etiam comitatus Montis Biligardi ad protestantismum transiit, ita ut annis 1528/36 circaria abbatias Lacus, Bellicampi, Locum Dei et Fontem Andreae amiserit. Humilis Mons, in catholica republica Friburgensi situs, anno 1580 a Societate Jesu est abreptus, ideo in fine illius fatalis saeculi nihil superfuit nisi Bellelagia et Corneolum. Prima anno 1672 cum Porta Coeli circariae suevicae se aggregavit, secundum iam anno 1622 circariae Campaniae nomen dederat, et ita circaria Burgundiae exstincta est.

Floruerunt ambae hae canoniae, praesertim Bellelagia, usque ad revolutionem gallicam. — De canoniis saeculo XVI suppressis praeter Locum Dei, qui integer quasi subsistit ,nonnisi pauca rudera supersunt, quae parum valent quoad artem et historiam. Quae supersunt in Corneolo, aeque sunt parvi momenti, sed elegantes aedes Bellelagienses cum pulchro suo templo — proh dolor profanato — integra fere supersunt.

Apud series abbatum omisimus abbates titulares. Saeculis XVII et XVIII nempe pluries tales sunt nominati sub titulo Fontis Andreae, et praesertim Belli Campi, quo fere omnes procuratores ordinis Romae sunt insigniti.

FONTES

BRACKMANN, *Helvetia Pontificia* (voll. II 1 et 2 operis P. KEHR, Germania Pontificia)

FRerBern — (E. BLOESCH et alii) *Fontes Rerum Bernensium. Berns Geschichtsquellen.* 9 Bände, Bern 1883/1908

J. TROUILLAT, *Monumens de l'Histoire de l'ancien évêché de Bâle,* 5 voll. (-1500), Porrentruy 1852/67

K. ZEERLEDER, *Urkunden für die Geschichte der Stadt Bern und ihres frühesten Gebietes,* 2 Bde., (-1300), Bern 1853/54

LITERATURA

DORMIER, *Répertoire des fonds monastiques des Archives Dép. du Doubs,* dans: *Revue Mabillon* 1927 p. 296/97

J. D. GALBREATH, *Inventaire des Sceaux Vaudois,* (in: MDSRom) 1937

J. GREMAUD, *Mémorial de Fribourg*, 4 voll., Fribourg 1854/57

H. J. HOLZHALB, *Supplement zu dem allgemeinen helvetischen Lexikon von Leu*, 6 Teile, Zürich 1788 ff

H. HUEFFER, *Die Abteien und Priorate Wälschburgunds unter den Zähringern*, in: Zschr.Sch.KG XV (1921)

C. F. LOHNER, *Die reformierten Kirchen und ihre Vorsteher im eidgenöss. Freistaat Bern*, Thun 1864

A. LOYE, *Histoire de l'Eglise de Besançon*, 6 vol. Bes. 1902

E. MOTTAZ, *Dictionnaire historique du canton de Vaud*, 2 voll. Lausanne 1914/21

A. RICHARD, *Histoire des diocèses de Besançon et de St. Claude*, 2 voll., Bes. 1851

J. de TREVILLERS, *Sequania Monastica*, Vesoul 1950

Ann.Frib. — *Annales Fribourgeoises (Revue Fribourgeoise d'Histoire et d'Archéologie)* Fribourg 1913 sv.

Arch.Soc. Hist.Frib. — *Archives de la Société d'Histoire du canton de Fribourg* (Fribourg 1850/1941)

CTrav-EmJur — *Coup d'oeil sur les Travaux de la Société jurassienne d'Emulation* (Porrentruy 1849 sv.) ab anno 1857 vocatur:

ActSEMJur — *Actes de la Société Jurassienne d'Emulation*, ibidem.

Dict.Geogr. Suisse — *Dictionnaire géographique de la Suisse*, edd. KNAPP, BOREL, et ATTINGER, 6 voll., Neuchatel 1902. Item aequalis omnino editio germanica:

Geogr.Lex. Schw. — *Geographisches Lexikon der Schweiz*

MSEMontb — *Mémoires de la Société d'Emulation de Montbéliard*, 1872 sv.

MDSRom — *Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire de la Suisse Romande*, Lausanne 1845 sv.

RVH — *Revue Historique Vaudoise*, Lausanne 1893 sv.

Sol.Woch. — *Solothurner Wochenblatt* 1810/34, *Neueres Sol. Woch.* 1845/47

Zschr. Sch.KG — *Zeitschrift für Schweizer Kirchengeschichte*, Fribourg

Cf. apud circariam Sueviae: Gaudy, Leu, Mülinen, HBLSchweiz (quod existit etiam in lingua gallica). Apud Galliam vide: Du Tems; apud Germaniam (p. 33) Wichner, Bünger.

BELCHAMPS B.M.V.

Bellus Campus, Belchamp

Non longe ab origine fluminis Doubs, Commune de Voujeaucourt, Dép. du Doubs, Dioc. Besançon, Gallia. Usque ad an. 1801 sita erat in comitatu Montbéliard, qui, quondam sui juris, anno 1407 per hereditatem addictus est duci Württembergensi. — Vitetur confusio cum Belchamp prope Luneville, qui fuit canonia OSA.

Abbatia, fundata inter annos 1142 et 45 a Theodorico III comite de Montbéliard, filia Corneoli. Anno 1183 dedicatio ecclesiae. Authentice

probari nequit, Bellum Campum umquam fuisse monasterium duplex, nec moniales deinde fuisse translatas in Vaux-le-Vernoy, de quo vide infra (Eccl. de Vallibus). Aliae ecclesiae. incorporatae et administratae: Exincourt, Chevremont, Voujeaucourt, Hérimoncourt, Vaneloncourt, Valentigney et Brévilliers. Abbates ineunte saeculo XIV (1311) iam videntur fuisse infulati. Anno 1536 comes de Montbéliard, qui protestantismum erat amplexus, suppressit canoniam. Conventus secessit in Corneolum, ubi anno 1584 adhuc abbatem elegit. Bona extra comitatum Montis Biligardi sita abbatiae Corneolensi postremo sunt addicta. Belchamps facta est praedium, dein anno 1615 fabrica. Anno 1631 per editum restitutionis de jure ordini est restituta, sed ille jura sua de facto recuperare non potuit. Anno 1725 omnia sunt combusta, et anno 1768 alienata. Pauca tantum rudera de canonia supersunt.

Archivalia: Arch. Dép. du Doubs, Besançon — Item de la Haute Saône, Vésoul — Arch. de Montbéliard (36 fasc. 1162/1689) — Biblioth. de Besançon.

Literatura: HUGO I 297 — WAEFELGHEM 26 — Gall. Christ. XV 142 — DHGE Art. Belchamps — JAFFE LOEWENFELD Nr. 14533 — DORMIER 296 — COTTINEAU 325 — TREVILLERS 213 — TROUILLAT I/V cf. indices — LOYE II 130/31 — RICHARD I 402, 415, II 27, 163, 204, 206, 291 — BOUCHEZ, *Mémoire historique sur l'abbaye de Belchamps*, Belfort 1865 — DUNOD, *Histoire de l'Eglise, Ville et Diocèse de Besançon*, 1750, II 482 — P. DUVERNOY, *Ephemerides du Comté de Montbéliard*, Besançon 1832 — IDEM, *Notice sur l'ancienne seigneurie de Héricourt* — IDEM, *Notices sur les villages détruites de l'ancien comté de Montbéliard*. — L. VIELLARD, *Documents et mémoires pour servir a l'histoire du territoire de Belfort*, Besançon 1884, p. 337 — L. F. GOGUEL, *These d'histoire ecclésiastique sur l'introduction de la réforme dans le pays de Montbéliard*, Strasbourg 1825 — C. TOURNIER, *Le catholicisme et le protestantisme dans le pays de Montbéliard*, Besançon 1894 p. 60 — IDEM, *Le protestantisme dans le pays de Montbéliard*, Besançon 1889, p. 29 — J. VIENOT, *Histoire de la réforme dans le pays de Montbéliard 1524/73*, in: MSEMontb. 27 (1900) XX 1/356, 28 (1900) 1/358

Series abbatum (Bouchez, emend. a Trévillers)

1. Firmin 1142 vel 45
2. Petrus I. 1147
3. Conradus 1162
4. Nicolaus 1173
5. Richardus 1180
6. Balduinus 1181
7. Humbertus I. 1187
8. Humbertus II. 1189
9. Cuno 1229
10. Werner 1255
11. Joannes I. de Tremoins 1277/1306
12. Petrus II. 1311
13. Joannes II. 1311
14. Fromundus 1325
15. Reginaldus I. de la Chapelle 1335
16. Benedictus 1344
17. Petrus III. de Faucogney 1355
18. Reginaldus II. 1367

19. Reginaldus III. de Champey 1403
20. Joannes III. Vaulchier 1415/25
21. Joannes IV. Bernard 1437—44
22. Joannes V. Blanchon 1444—57
23. Gulielmus Fallet 1457—1511
24. Joannes VI. Vaucher 1511
25. Joannes VII. Laichot 1517
26. Hugo Saiguin 1525
27. Petrus IV. Vouvron 1546
28. Nicolaus II. Avesne 1548/54
29. Reginaldus IV. Mailly 1554
30. Hugo II. Mauldinet 1586

(ultimi quatuor abbates electi sunt Corneoli in exilio)

BELLELAY Stus. Himerius, postea B.M.V. et Stus Petrus

Bele-, Beli-, Belle-, Bellilagia, -lai, -laye, -lae, -le, Bellale, Bella Lagia, Balelaia, Belleläen.

Prope Tavannes, in Jura Bernensi, Dioc. Basel, Kant. Bern, Helvetia. Usque ad annum 1793/97 sita erat in territorio saeculari principis episcopi Basiliensis.

Abbatia insignis, una de praeclarissimis omnium ordinum in Helvetia occidentali. Fundata est a Siginando praeposito ecclesiae collegiatae de Moutier Grandval, et quidem secundum traditionem anno 1136, revera autem potius inter annos 1140 et 42[1]). Filia Lacus Jurensis. Filiae eius erant Grandgourt et Gottstatt. Parochiae incorporatae et administratae eius erant numerosae; usque ad saeculum XVI tantum sequentes: Tavannes, Neuveville, Longeau, Perles, Bévilard, Chindon (in quas vero jus praesentationis etiam in posterum exercuit), usque ad suppressionem vero: Boécourt, Bassecourt, les Genevez, Montignez. Parochus in Bassecourt titulo prioris erat insignitus, sed abbatia habuit insuper duo prioratus maiores, quondam abbatias: Grandgourt, de quo vide infra, et Himmelpforten in Baden (Circ. Sueviae). Anno 1415 abbates, qui usque ad annum 1743 praesidebant synodo cantonali Basiliensi, infulati sunt. Annis 1417, 1499 et 1556 igne combusta est canonia, quae anno 1672 se adiunxit circariae Sueviae. Saeculo XVIII optime floruit, et habuit generatim 40 canonicos. Anno 1772 instituit collegium celebre cum gymnasio pro juventute nobili. Anno 1782 ei commissum est insuper collegium in Porrentruy, antea a Societate Jesu directum. Abbatia, quae usque in finem

---

[1]) Confirmatio papalis anni 1142 prima est mentio authentica canoniae Bellelagiensis. Neque in illa, neque in aliis documentis invenimus vestigium ullum de sororibus, vel de translatione earum in alium locum. Atqui si esset fundata revera anno 1136, certe fuisset initio monasterium duplex, ut Lac de Joux et Humilimont. In regione Basiliensi generatim confirmationes pontificiae mox fundationem ipsam sunt secutae (exempli gratia apud ecclesiam collegiatam de Moutier Grandval, cf. Trouillat), ergo possumus concludere fundationem Bellelagiae ope Siginandi Praepositi e minimis initiis anno 1136 fuisse coeptam, sed de facto annis 1141/42 per Ortliebum de Froburg, episcopum Basiliensem, quem antiquius necrologium nuncupat fundatorem, esse perfectam.

semper enituit bona disciplina, in culmine splendoris et prosperitatis suppressa est a Gallis invasoribus anno 1797. Communitas tunc erat 35 canonicorum, quorum maior pars dein cum abbate aufugit in prioratum Portae Coeli (Himmelpforten), usque ad suppressionem et illius anno 1807. Vastae aedes canoniae successive profanatae sunt in fabricas horologiorum, vitreorum et cerevisiae, ab anno 1899 vero usque hodie inserviunt tamquam manicomium. Ecclesia perpulchra et ampla, annis 1706/19 constructa, nunc spoliata et evacuata, pessumdata est in horreum.

Archivalia: Staatsarchiv Bern, ubi nunc sunt etiam archivalia antiqui episcop. Basiliensis, quondam Pruntruti, cum Cartulario Bellelagiensi annorum 1142/1414.

Literatura: HUGO I 269 sq, prob. 210/28 — WAEFELGHEM 27 — BRACKMANN *Helv. Pont.* 248/51 — BRUNNER 724 — BÜNGER 153 — COTTINEAU 331 — *Dict. géogr. Suisse* I 177, ed. germ. I 182 — DHGE art. Bellelay — FRBern I/VII cf. indices — *Gall. Christ.* Ed. Hauréau XV 592/600 — GOOVAERTS I 9, 34, 35/36, 49, 153, 241, 276, 280, 337, 370, 395, 600, 619, II 10, 28, 165, 174, 350/52, III 35, 171, 204, IV 176, 195, 207 — HIRSCHING I 326/28 — *HBLSchweiz* II 84/85 — LEU III 35/40, HOLZHALB I 187 — LTK II 130 — LIENHARDT *Eph. Hag.* 97, 113, 357 — LOHNER 659/61 — MÜLINEN I 205/08 — SIEBMACHER 11 (18) — TREVILLERS 57 — TROUILLAT I/V cf. indices — G. AMWEG, *Bibliographie du Jura Bernois, ancien évêché de Bâle* (Porrentruy 1928) p. 128/31 (bibliographia completa) — P. BARBIER, *L'abbaye de B. en 1797*, in: ActSEmJur 1904 pp. 229/32, 241/45, 257/61, 274/76 et in Anal. Praem. VIII (1932) pp. 218/42 — D. FRANK, *Bellelay und seine Geschichte*, in: *„Vom Jura zum Schwarzwald"* V (Aarau 1888) pp. 295/311 — F. JABAS, *Monuments historiques du Jura Bernois*, Neuchatel 1929, pp. 161/72 — G. MADELAINE, *Le Graduel de Bellelay*, in: BN VI (1904) pp. 117 sv., cf. AOP X (1914) mars — P. MANDELERT, *Bellelay; traditions, monuments, histoire.* In: ActSEmJur IX, 1857, pp. 112/70 — J. NUNLIST / A. MEMBREZ, *Katholische Kirchen des Bistums Basel, Kanton Bern (Französischer Teil des Berner Jura)*, Olten 1938, pp. 683/87 — PETITJEAN, *Conquête par la France en 1797 de l'abbaye Suisse de Bellelay*, in: *Société d'Emul. du Doubs 1906*, pp. 113/26 — A. QUIQUEREZ, *Notice historique sur l'abbaye de B.*, in: ActSEmJur IX (1857) pp. 84/111 — C. REVEL, *Bellelay et Neuveville*, ibidem pp. 170/75 — P. SAUCY, *Histoire de l'ancienne abbaye de Bellelay*, Porrentruy 1869 — S. SCHWAB, *Das Kloster B.*, in: Berner Taschenbuch 1892, p. 1/30 — C. SUDANUS, *Basilea Sacra*, Bruntrutii 1658, pp. 280/84 — L. VAUTREY, *Histoire des évêques de Bâle* (Einsiedeln 1884) I 157 et passim — IDEM, *Une visite au college de Bellelay en 1784*, in: *„Monatrosen des Schweizerischen Studentenvereins"* XIII, Luzern 1869, pp. 279/84, 387/93 — Chr. WURSTISEN, *Basler Chronick* (Basel 1580) I 9 — Catalogi canonicorum impressi sunt Pruntruti ab anno 1775 — Necrologium (saec. XVIII, recentiora continens tantum) ed. C. NICOLET in CTravEmJur 1852 pp. 78/96. Alterum necrologium, nuper detectum, (an. 1570/90) habetur in bibliotheca abbatiae Bernensis in Hollandia.

S e r i e s a b b a t u m (Saucy, emend. a A. Rais)

1. Geroldus 1142—80
2. Ludovicus 1187, res., mortuus 1202
3. Adam 1195
4. Richardus 1202—37
5. Henricus I. de Soulce 1237—56
6. Jacobus I. 1256—58
7. Conradus 1258—70
8. Abbas ignotus obiit 1276?
9. Petrus I. de Varres 1289, obiit 1296
10. Burchardus de Boécourt 1298—1316
11. Lambertus 1316—26
12. Petrus II. de Sancey 1326—36
13. Henricus II. de Bassecourt 1337—50
14. Petrus III. de Vannes 1350—54
15. Jacobus II. de Bienne 1354—58
16. Joannes I. de Bassecourt 1358—65
17. Joannes II. de Séprais 1365—74
18. Joannes III. de Pontenet 1374—98
19. Joannes IV. Donzelat 1398—1401
20. Henricus III. Nerr 1401—18
21. Heinzmann (Henricus IV) Girardin 1418—26
22. Joannes V. de Chatelat 1426-34
23. Petrus IV. Martini 1434—38
24. Heinzmann (Henricus V.) 1438—48
25. Joannes VI. Rier 1448-56, res.
26. Joannes VII. Gruel seu Grier 1456—83
27. Joannes VIII. Barth 1483—90
28. Joannes IX. Brullard 1490—1508
29. Nicolaus I. Schnell 1508—30
30. Joannes X. Gogniat 1530—53
31. Servatius Fridez 1553—61
32. Antonius Fottel 1561—74
33. Joannes XI. Simon 1574—79
34. Werner Spießbrecher (Briselance) 1579—1612
35. David Juillerat 1612—37
36. Joannes XII. Petrus Cuénat 1637—66
37. Joannes XIII. Georgius Schwaller 1666—91
38. Norbertus Périat 1691—92
39. Fridericus de Staal 1692—1706
40. Joannes XIV. Georgius Voirol 1706—19
41. Joannes XV. Sémon 1719—43
42. Gregorius Joliat 1743—71
43. Nicolaus II. Deluce 1771—84
44. Ambrosius Monnin 1784—1807

CORNEUX B.M.V.

Corneolum, -neuil, -nul, -nulium, -neyolum, -niolum, -nuel, Courneux, -nuel, -neuf, -neul.

Commune de St. Broing-Corneux. canton de Gray, arr. de Vesoul, Dép. de la Haute Saône, Dioc. Besançon, Gallia. (Antiquitus Franche Comté)

Abbatia. Anno 1131 Rainbaldus canonicus regularis Ord. Sti. Augustini, abbatiae Sti. Pauli Bisuntinensis, fundaverat prioratum ordinis sui in Corneolo, quem anno 1134 Ansericus archiepiscopus Bisuntinensis, con-

sentiente fundatore, tradidit Praemonstratensibus e Sto. Martino Laudunensi[2]), qui ibi erexerunt abbatiam. Dotatio facta est per Reginaldum III. comitem, fratremque eius Gulielmum, per nobiles de Pesmes et alios. Confirmatio pontificia anno 1141. Filia: Belchamps. Ecclesiae incorporatae jure patronatus: Gy, Bucey les Gy, Champtonnay, Cresancey, Motey sur Saone, Pesmes, Sauvigney les Pesmes, Vadans les Planches, Vénère. Incorporatae simul et administratae: Gray, Saint Broing, Battrans (prioratus simplex, probabiliter vero numquam domus formata), Velesmes, Sornay. Ex amplo archivo superstite nullo modo patet Corneolum initio fuisse monasterium duplex, attamen hoc nobis videtur esse probabile. Vide infra sub voce: Ecclesia de vallibus. Abbatia, quae videtur medio aevo primum locum habuisse in circaria, erat potens et spectabilis, magna habuit merita pro cultura terrae hac in regione et per saecula direxit insigne collegium cum gymnasio in Gray, quod tradidit tamen Societati Jesu anno 1653. Habuit abbates regulares usque in finem. Anno 1622 aggregata est circariae Campaniae. 1663: 8,1768: 12 canonicos habuit. Redditus annui 8349 librarum. Anno 1708 in locum vicinum salubriorem est translata, anno 1753 novae aedes fuerunt perfectae. Anno 1790 suppressa est. Ecclesia mox est subversa, cetera subsistunt tamquam castellum et praedium.

Archivalia: Arch. Dép. de la Haute Saône, Vesoul — Arch. Dép. du Doubs, Besançon, Série H — Bibl. Nationale, Paris, Fonds Moreau — Bibl. de Besançon, collection Droz — Annales MS in Bibl. Seminarii Bisuntinensis.

Literatura: HUGO I 549, prob. 454/60 — WAEFELGHEM 67/68 — COTTINEAU 879 — DHGE Art. Corneux — DU TEMS II 139/41 — DORMIER 296 — *Gall. Christ.* Ed. Hauréau XV 311 — GOOVAERTS I 49, 168, 288, 495, IV 33, 39, 315 — POTTHAST RPR Honorius III 25885, Reg. Urbani IV nr. 2938, 2940/42 — TREVILLERS 75, 216 — D. CHOMEL, *Corneux - St. Broing*, in: *„Le Pays Comtois"*, Besancon, Juillet 1936, pp. 433/34 — GATIN, BESSON et GODARD, *Histoire de la Ville de Gray et de ses monuments*, Paris, Nouv. éd. 1892, passim — J. GAUTHIER, *L'église et les inscriptions de l'abbaye de Corneux*, in: *Bulletin Société agric. lettres, sciences, arts de la Hte. Saône*, 1889, pp. 229/49 — GROSSARD, *Histoire de l'abbaye de Corneux*, in: *„La presse Grayloise"* 1904, 1905 — IDEM, *Le Petit Corneux*, ibidem 1905, 1906 — LOYE II 130 — MOREY, *Une colonie agricole au XIIe siècle*, in: *„Académie de Besançon"* 1876/77, pp. 49 sv. — IDEM, *Histoire de l'abbaye de Corneux*, 1899 — RICHARD I 353 550, II 28 — SUCHAUX, *Dictionnaire historique, topographique et statistique des communes du département de la Haute Saône*, Vésoul 1866, I 90/91 — E. VALVEKENS, *Autour d'une élection abbatiale a Corneux*, in Anal. Praem. XI (1935) 17/26.

---

[2]) Lairuelius scribit p. 394: Corneolum filia Sti. Martini, vel ut alii volunt, Ecclesiae Vitis. Certe occurrit hic quaedam confusio, quia Vitis, id est La Vid in Hispania, decennio post Corneolum, anno nempe 1144 est fundata. Cf. etiam infra notam sub voce Grandgourt.

S e r i e s a b b a t u m (Gauthier)

1. Wachelmus 1134/43
2. Martinus 1146/47
3. Ticelinus 1153/69
4. Petrus I.
5. Gervasius 1185/1210
6. Radulfus 1225
7. Gulielmus I. 1232
8. Pontius I. 1253/61
9. Hugo 1263/67
10. Guido I. le Pélerin 1270/82
11. Joannes I. 1282
12. Reginaldus I. 1283/1308
13. Gulielmus II. d'Echevannes 1314/17
14. Guido II. de Faverney 1319/24
15. Joannes I. de Fondremand 1328/52
16. Odo 1352/53
17. Reginaldus II. de Mathay 1355/60
18. Guido III. de Fraisans -1364-85
19. Pontius II. de Pierrejus 1392—1413
20. Girardus I. d'Arc 1415/26
21. Jacobus I. de Beaujeu 1437
22. Girardus II. Lanternier 1438—60
23. Joannes III. Jouffroy 1460/79
24. Joannes IV. Prévost 1488—89, depos.
25. Joannes V. Marmier 1490—1517
26. Joannes VI. Mathieu 1530—47
27. Antoine Perchet 1547—76
28. Sulpitius Hébert 1576—84, res.
29. Arnulphus Jeannet 1584—1604
30. Franciscus I. Boulle 1604—07
31. Nicolaus Vernerey 1608—26
32. Franciscus II. Oudeau 1626—27
33. Claudius I. Barberot 1627—28
34. Hieronymus Leblanc 1628—39
35. Franciscus III. de la Fosse 1641—60, res.
36. Claudius II. Mitaine 1660—62
37. Fridericus de Biseaux 1664—79 res.
38. Gulielmus III. Laurent de Visemal 1680—1717
39. Claudius III. Fonfroide du Sauzet 1718—25
40. Henricus Joseph de la Bruyère 1725—56
41. Jacobus II. Tranquille de Belloy 1756—73
42. Antonius II. Querenet 1773—90

inseri nequit: Bartholomaeus abbas (15. XII obit. Prém, ed Waefelghem)

FONTAINE-ANDRE SS. Michael et Andreas

Fons-, Fontana-, Funtana Andree, St. Andreasbrunnen, Gotzhaus zu sant Andreas, Fontanandré, Fontaine Andrei, Fontayneandré, Fontanne-, Fontainne Andrez, -Andrey

Amoenissime sita in colle supra lacum Novocastrensem, prope vicum La Coudre, hodie suburbium civitatis Neuchatel. Usque ad annum 1848 in principatu Neuchâtel-Valangin, helvetico ab anno 1814. Dioc. Lausanne.

Abbatia fundata anno 1143 a Manegaldo et Rudolpho comitibus de Neuchatel. Filia Lacus Jurensis. Non videtur fuisse monasterium duplex, de putatitio parthenone dependente in Neuchatel vide infra sub praeter-

missis. Abbates erant infulati. Parochiae incorporatae et administratae: Cressier et Meyriez. Aedificia medio saeculo XIV amplius et venustius sunt de novo erecta, dedicatio ecclesiae anno 1358, sed anno 1375 ab irruentibus Anglis duce Ingelramo de Coucy omnia sunt devastata et combusta. Conventus ad tempus alibi refugium quaerere coactus est (in Val de Ruz?). Anno demum 1450 reconstructio aedium erat perfecta. Anno 1518 ad intus reformata est canonia, et anno 1530 a gubernio Novocastrensi suppressa. Maior pars communitatis novatoribus restitit. Anno 1538 bona et aedes sunt alienata, canonia paulatim concidit in ruinam. Saeculo XVIII adhuc existebat pulchra ruina ecclesiae. Medio saeculo XIX turris tamquam ultimum eius residuum est destructa. Hodie Fons Andreae est praedium privatum, in specioso horto situm, subsistunt adhuc duae alae, domus abbatis (1526), stabulum (saec. XIV) et puteus quidam gothice exornatus, vulgo „Fons Andreae", qui canoniae nomen dederat, et qui medio aevo tamquam miraculosus habebatur.

Archivalia: Arch. d'Etat, Neuchâtel — Bibliotheca Pastorum, ibidem.

Literatura: HUGO I 681 — WAEFELGHEM 90 — COTTINEAU 1171 — HBL Schweiz III 191 — *Dict. Géogr. Suisse* II 119 — MÜLINEN I 214/15 — BRACKMANN *Helv. Pont.* 201/03 — *FRerBern* I/V cf. indices — *Gall. Christ.* XV Ed. Hauréau 409/12 — GOOVAERTS II 80 — WICHNER — ZEERLEDER cf. indicem — J. BOYVE, *Annales historiques du comté de Neuchâtel et Valangin* (Berne et Neuchâtel 1854/55) I 137/39, 207, 335, 389, 397, 479, II 3, 13, 41, 73, 153, 155, 158, 192, 312, 385 — F. BROILLET, *Restauration de l'Eglise de Meyriez près de Morat*, in: *Ann. Frib.* III (1915) 1/14, 199/223 — E. L. BURNET, *Essai sur la sorte d'année employée a la chancellerie episcopale de Lausanne, au XIIe siècle*, in: RHV XIII (1905) 207/17, 225/34, 257/62 — F. de CHAMBRIER, *Histoire de Neuchâtel et Valangin*, Neuchâtel 1840, passim — JEUNET, *Essai historique sur l'abbaye de F. A.* in: *Etrennes Neuchâteloises* IV (1865) — G. MATILE, *Monuments de l'histoire de Neuchâtel* 3 voll., Neuchâtel 1844/48, cf. indices — IDEM, *Fontaine André, son ordre, sa règle, ses nécrologes*, in *Musée historique de Neuchâtel et Valangin* II (Neuchâtel 1843) pp. 211/73 — R. MERZ, *L'ossuaire de Morat*, in Ann. Frib. XVI (1928) 1/17 — F. de PERREGAUX, *Abbaye de F. A.*, in: *Musée Neuchâtelois* XXXVII (1900) 77/79 — E. QUARTIER LA TENTE, *Le Canton de Neuchâtel*, (Neuchâtel 1897/1903) I Serie 3 — M. SCHMITT, *Fontaine André*, im „*Pilger von Einsiedeln*" *1849*, p. 266/68 — IDEM gallice apud GREMAUD II 230/35 — Necrologium ed. MATILE v. supra.

MS: Monographia de F. A. in Bibl. Seminarii (nunc municipii) de Nancy.

Series abbatum (Jeunet)

1. Guido 1143/50
2. Gulielmus I. 1173/94
3. Otho 1214 — ante 1220
4. Torumbert 1225/31
5. Petrus I. 1239
6. Nanthelmus 1241/46

7. Stephanus I. 1255
8. A . . . 1268
9. Stephanus II. 1268/78
10. Joannes I. 1279
11. Richardus 1287
12. Joannes II. de Cossonay? 1308?
13. Petrus II. de Lonay 1309/26
14. Joannes III. de Lonay 1344/62
15. Gulielmus II. de Vauxtravers 1372/86
16. Martinus Bovet 1396
17. Henricus Chalagrin 1418, obiit an. 1428
18. Gulielmus III. Ramondet 1435/44
19. Petrus III. des Granges 1444/58
20. Franciscus Bourquier 1458—89
21. Petrus IV. Nonans 1489—1502
22. Conradus Maréchal 1502—18
23. Ludovicus Colomb 1520—30, † 1539

inseri nequit: (Necr. Rommersdorfiense 20. IV. vide supra p. 186) Tuitbertus abbas (= Torumbert?)

GOTTSTATT B.M.V.

Gotstat, Locus Dei

Prope Biel, versus orientem, ad flumen Zihl, juxta vicum Orpund. Kanton Bern, Dioc. Lausanne, Helvetia.

Abbatia fundata in „loco antiquitus dicto Stadowe" a Rudolfo I. comite de Neuenburg-Nidau. Primum tentamen fundationis anno 1247, quod abbatiae Weißenau fuerat commissum, non successit, post annum 1255 cunctanter tamen est coepta et quinquennio post circiter terminata. Filia Bellelagiae, in posterum vero videtur fuisse sub paternitate Lacus Jurensis. Non erat ibi parthenon ordinis, ut falso autumat verbi gratia Leu in opere suo infra citato. Ecclesiae incorporatae simul et administratae: Nidau, Mett, Arch, Täuffelen, Selzach, Büttenberg, Dotzingen et Sutz, quae omnes sitae erant in dioecesi Constantiensi. Anno 1375, quo fuit devastatum in bello ab Anglis, ultimus comes de Nidau multa ei legavit bona ea sub conditione, ut praeter abbatem continuo 12 canonici ibi residerent. Saeculo XV disciplina erat valde collapsa. Advocatia primo erat apud familiam fundatorum, ab illius exstinctione canonia habuit comburgensiam cum vicinis civitatibus Biel, Nidau et Solothurn. Anno 1528 a gubernio Bernensi est suppressa. Aedificia fere omnia supersunt. Modesta ecclesia gothica nunc est parochialis protestantium, in canonia sunt variae habitationes privatae. Subsistit in ea pulchrum capitulum gothicum.

Abbates huius canoniae non videntur fuisse infulati.

Archivalia: Staatsarchiv Bern, Fach Nidau — Stadtarchiv Biel

Literatura: HUGO I 745 — WAEFELGHEM 99 — COTTINEAU 1307 — HBLSchweiz III 615/17 — BRUNNER 729 — MÜLINEN I 215/17 — GALBREATH 299 — GALL. Chr. Nova, Ed. Hauréau XV 412/14 — LEU IX

71/72 — *FRerBern* II/VI cf. indices (in vol. II sub „Locus Dei") — GREMAUD II 285/88 — LOHNER pp. 488/91 — TROUILLAT I/V cf. indices — WICHNER, BÜNGER 158 — ZEERLEDER cf. indices — Sol. Woch. 1825: 401, 402, 403, 536 — Geogr. Lex. Schweiz II 380 — P. AESCHBACHER, *Das Kloster Gottstatt, eine kulturhistorische Studie,* Biel 1928 — IDEM, *Die Grafen von Nidau und ihre Erben,* Biel 1924 — EF. und WF. v. MÜLINEN, *Beiträge zur Heimatkunde des Kantons Bern, VI: das Seeland* (Bern 1893) S. 234/45 — A. JAHN, *Chronik des Kantons Bern alten Theils,* Bern 1857, S. 401/03 — Apud BRACKMANN *Helv. Pont.* haec canonia desideratur. Necrologium non superest.

Series abbatum (Lohner, Geogr. Lex.)

1. Wilhelm 1255
2. Martinus? 1258
3. Jacobus 1290, res.
4. Volmarus an. 1297 „quondam abbas"
5. N. de Sarbachen 1297
6. Cuno 1300
7. Nicolaus I. 1315/17
8. Richardus 1324/39
9. Joannes I. 1343
10. Nicolaus II. 1350/52
11. Joannes II. Schöbinhut 1354/81
12. Bernardus 1384/94
13. Petrus 1398
14. Joannes III. Mecking 1411/42
15. Rudolphus I. 1445
16. Nicolaus III. Mecking 1450/52
17. Joannes IV. Schläfli 1461/70
18. Joannes V. Hebdenstreit 1475
19. Rudolphus II. 1476
20. Nicolaus IV. Krebs 1478/92
21. Conradus I. Meyer 1504—14
22. Christianus Affolter 1520/23
23. Conradus II. Schilling 1524—28

GRANDGOURD B.M.V.

Grandigurgis, Grantgours Grandgourt. Vitetur confusio cum prioratu Grandecourt prope Gray in Gallia, qui fuit Cluniacensium (cf. Trévillers p. 119, et Cottineau 1326)

Commune de Courtemaiche, juxta flumen Allaine, prope Porrentruy, Helvetia. Usque ad annum 1780 dioecesis Bisuntinensis, abhinc Basileensis.

Abbatia, dein prioratus. Origines sunt incertae. Referunt quidam (Mülinen, Gall. Christ) hoc coenobium primo pertinuisse ad Cluniacenses, alii canonicos ord. Sti. Augustini ex canonia vicina Lanthenans[3]) fundatores laudant (Hugo, Vautrey), quae secunda opinio nobis videtur esse probabilior. Hunc prioratum acquisivit abbatia Bellelagiensis anno 1180.

[3]) non autem Lantenac, ut habet Brackmann l. c. Lantenac enim fuit abbatia O. S. B. in Gallia septentrionali (cf. Cottineau 1558), Lanthenans autem dependebat ab abbatia Sti. Pauli Bisuntinensis, e qua processit Corneolum. Saeculo XII in Gallia orientali arctus fuit nexus inter Praemonstratenses et canonicos ord. Sti. Augustini. Vide in vol. II praefationem ad circariam Lotharingiae.

Annis 1182/89 authentice occurrit Grandigurgis tamquam abbatia, sub unico abbate Ranulfo seu Rudolfo. Deinde usurpata est a Cluniacensibus monachis de Altkirch, qui tamen anno 1208 eam Bellelagiensibus restituerunt. Abhinc apparet ut prioratus ab abbatia illa dependens, et semper ibi erant expositi aliqui canonici. Parochias vel ecclesias incorporatas nullas habuit hic prioratus. Annis 1595—1629 iterum ab alio ordine erat usurpatus, hac vice a Collegio S. J. Bruntrutensi. Suppressa est Grandigurgis anno 1793. Ecclesia profanata est et demolita circa annum 1860. Superest domus prioratus valde pulchra, saeculo XVIII de novo erecta, quae hodie est proprietas privata.

Archivalia: Vide Bellelay. Idem dic de

Literatura: Speciatim vero: HUGO I 761 — WAEFELGHEM 101 — *Gall.Christ.Nova* Ed.Hauréau XV 530 — COTTINEAU 1326 — MÜLINEN I 217/19 — BRACKMANN *Helv. Pont.* 249 — *Dict. Géogr. Suisse* II 358 — TROUILLAT I/V cf. indices — A. DAUCOURT, *Dictionnaire historique des paroisses de l'ancien évêché de Bâle* (Porrentruy 1897/1915) II 139/45 — U. ROBERT, *Les testaments de l'officialité de Besançon (Collection des documents inédits pour servir a l'histoire de France* — L. VAUTREY, *Le Jura Bernois. Notices historiques sur les villes et les villages du Jura Bernois*, Porrentruy 1863/68, II pp. 57/71.

Haec domus invenitur in nullo antiquo indice.

HUMILIMONT SS. Petrus, Paulus et Martinus

Humilis Mons, Humblemont, Niederberg, Marsens, Marcens en la fosse d'Ogo, Marsans, Marsing, -en, Machin.

Ad pedem montis Gibloux in valle fluminis Gerignoz, prope Friburgum Helvetiorum versus aquilonem. Dioc. Lausanne, Helvetia.

Abbatia, initio monasterium duplex, fundatum anno 1136. Fundatores non fuerunt, ut communiter usquedum fuerat admissum, nobiles „Anselmus, Guido et Burchardus de Everdes-Vuippens, domini de Marsens", sed, ut probat Courtray in articulo suo citato, nobiles de Corbières, quorum progenies saeculo sequenti nuncupata est Everdes-Vuippens. Filia Lacus Jurensis. Moniales anno 1140 translatae sunt in curiam Posat. Status personalis huius canoniae exiguae numquam numerum 12 canonicorum excessit. Anno 1580: 6 religiosi. Ecclesiae incorporatae et administratae: Vuippens et Villarsvollard. Anno 1442 abbates sunt infulati. A saeculo XV disciplina est collapsa.

S. Petrus Canisius, Superior Collegii S. J. Friburgi, a Sancta Sede impetravit anno 1580 suppressionem canoniae et unionem illius cum collegio suo in dotationem. Post suppressionem ordinis Jesuitarum anno 1780 ecclesia, et postea etiam cetera aedificia demolita sunt. Hodie nihil de ea superest.

A r c h i v a l i a : Arch. d'Etat, Fribourg (ibi etiam necrologium)

L i t e r a t u r a : HUGO I 845 — WAEFELGHEM 110 — COTTINEAU 1437 — BRACKMANN Helv. Pont. 182/83 — GREMAUD II 55/57, 94, 121, 160, 228/30, 236/42, LTK V 198 — O. BRAUNSBERGER, *Beati Petri Canisii S. J. Epistolae et Acta*, vol., VIII (1581-97), Freiburg 1923, pp. 4, 27, 528, 885 (rec. Anal. Praem. I 314/17) — HBLSchweiz V 32 — HÜFFER 266/70 — MÜLINEN I 219 — GALBREATH 299/300 — IDEM, *Les sceaux de l'abbaye de Humilimont*, in: Ann. Frib. XVIII (1930) pp. 11/18 — KUENLIN, *Dictionnaire géographique, statistique et historique du canton de Fribourg* (Fribourg 1832) — A. M. COURTRAY, *Qui a fondé l'abbaye d'Humilimont?* in: Ann. Frib. XXI (1933) pp. 194/210, 242/52 et XXII (1934) pp. 37/43, 59/65 — A. DAGUET, *Histoire de la Ville et de la seigneurie de Fribourg*, Frib. 1889, p. 9 sv. — J. JORDAN, *L'abbaye prémontrée de H.*, in: *Arch. Soc. Hist. Frib.* XII (1926) pp. 361/693. Cf. recensionem in Anal. Praem. III 90 sq. — IDEM, *Le journal de Claude Fracheboud, avant-dernier abbé d'Humilimont*, in: Ann. Frib. XIII (1925) pp. 215/31, XIV (1926) 244/57 — IDEM, *Les vignobles de l'ancienne abbaye d'H. a Lavaux*, in RHV XXX (1922) pp. 285/87 — LALIVE D'EPINAY in „*Etrennes Fribourgeoises*" 1808 pp. 127/33 et 1809 pp. 111/13 — F. REICHLEN, *Notice sur l'abbaye de H.*, in: *Revue de la Suisse catholique* XXIX (1898) pp. 157/67, 291/309 — Lettre des religieux de Humilimont a l'abbé de Bellelay le 20 aout 1580, in: *Musée Neuchâtelois* IV (1867) pp. 278/79. Idem ac Hugo I 845 — Necrologium ed. JORDAN in *Arch. Soc. Hist. Frib.* XII (1926).

S e r i e s a b b a t u m (Jordan)

1. Aldricus sive Ulricus I. 1145 res.?
2. Haimo I. 1149/62
3. Martinus 1162/80
4. Otho 1193
5. Burkardus I. 1210/12
6. Ulricus II. 1215
7. Wilhelmus I. 1217—26, res.
8. Jacobus I. 1226, res.
9. Nanthelmus 1232/39
10. Wilhelmus II. 1242/44
11. Burkardus II. de Vuippens 1247/60
12. Amalricus 1262 res.
13. Jacobus II. de Corbières 1266/76
14. Burkardus III. 1281/97
15. Petrus de Geneveis 1303
16. Albinus 1314
17. Girardus I. de Vuippens 1315/31
18. Wilhelmus III de Riaz 1335 res.
19. Johannes I. 1340/47
20. Rudolphus de Morat 1351
21. Joannes II. Girard 1358/86
22. Joannes III. Darvinier 1388/1403
23. Haimo II. d'Arney 1404
24. Joannes IV. Mayor 1406/14
25. Ulricus III d'Everdes 1416
26. Wilhelmus IV de Rive 1429—55
27. Petrus II. Olivier 1455—77
28. Girardus II. Tabusset 1° 1477—9(
29. Perrinus de Geuto 1490—91
30. Girardus II de Tabusset 2° 1491—92
31. Joannes V Münch 1492—93
32. Petrus III Gaudillon 1493—1516 res.
33. Nicodemus Vincent O. Cist, ex abbatia Hautcret 1516—37

34. Petrus IV Chamuffens 1537-53 36. Claudius Fracheboud 1565—72
35. Girardus III Duding 1553—65 37. Joannes VI Chollet 1572—80

Inseri nequeunt (ex necrologio. Probabiliter vixerunt ante annum 1350). Stephanus 25. oct., Hubertus 22. febr., Hubertus 26. Maii, Nicolaus 3. januarii.

LAC DE JOUX B.M.V. et Sta. Maria Magdalena

Leona, Domus Dei, Cuernens, Lacus Jurensis, -Jovis, -Cuarnensis, Abbatia de Lacu. Hodie dicitur simpliciter: l'Abbaye. -Aliquando confunditur erronee cum Interlaken, quod tamen erat canonia O. S. A. in ditione Bernensi.

Juxta lacum eiusdem nominis, Canton de Vaud, non longe a limitibus Galliae. Dioc. Lausanne, in comitatu Sabaudiae, ab anno 1536 Helvetia.

Abbatia insignis, prima fundatio ordinis in Helvetia. Initio monasterium duplex. Fundata et amplissime dotata est anno circiter 1126 ab Ebalo II de Sarraz et de Grandson, mediante probabiliter fratre eius Bartholomaeo episcopo Laudunensi, amico et fautore sancti Norberti fundatoris. Moniales circa annum 1140 translatae sunt in curiam Rueyres, de qua infra. Filias genuit sequentes: Bellelay, Fontaine André, et Humilimont. Postremo etiam Gottstatt paternitati Lacus videtur fuisse subditum. Parochiae incorporatae et administratae: Cuernens près de l'Isle, Saint Didier, Orny, Saint Saphorin sur Morges, Ependes. Per saecula abbatia contendit cum illa Sancti Eugendi in Gallia (O.S.B., vulgo Saint Oyen de Joux), quae possederat iam antiquitus multa bona et prioratum in altera ripa Lacus Jurensis, nomine Lieu Poncet[4]), et quae dominium totius vallis et lacus sibi vindicavit. Anno 1480 monachus quidam O.S.B. abbatiam nostram a Sixto IV Papa obtinuit in commendam, sed jubente duce sabaudiae iterum debuit renuntiare. Anno 1521 prioratus Cluniacensis Romainmotier cum abbatia de Lacu est unitus. Iam saeculo XIV ineunte disciplina erat valde collapsa. Anno 1536 ultimus abbas uxorem duxit, reliqui canonici, praeter unum, paternae fidei fideles, emigrarunt. Anno 1542 gubernium Bernense bona sequestravit, et canonia suppressa est. Nihil de ea superest nisi turris quadrata.

Archivalia: Archives d'Etat Lausanne (pauca tantum supersunt)

Literatura: HUGO II 13, prob. 3/4 — WAEFELGHEM 139 — COTTINEAU 1535 — Gall. Chr. Ed. Hauréau XV 399/407 — BRACKMANN *Helv. Pont.* 196/98 — HBLSchweiz I 44/45 — *FRer Bern* II, III cf. indices — *Geogr. Lex. Schweiz* I 16 — GALBREATH 300/02 — HUEFFER 13/18 — GOOVAERTS II 249, III 142 — JAFFE LOEWENFELD Nr. 12943 — MÜLINEN I 222/25 — MOTTAZ I 1/6, II 138/43 — D. BENOIT, *Histoire de l'Abbaye et de la terre de St. Claude* (Montreuil s. Mer 1890) I 502/06, II 62/64

[4]) cf. Trévillers p. 136

— L. de CHARRIERE, *Les dynastes de Grandson jusqu'au XIIIe siècle* (Lausanne 1866) passim — N. DROZ, *Histoire de Pontarlier* (Besancon 1760) pp. 124/27, 256 — F. de GINGINS DE LA SARRAZ, *Mémoire sur le rectorat de Bourgogne, Pièces justificatives*, in: MDSRom Ia (1838) pp. 172/96 — J. NICOLE, *Recueil historique sur l'origine de la Vallée du Lac de Joux*, in: MDSRom Ia, (1840) pp. 275/497 — P. M. SCHMITT, *Lac de Joux*, in: „*Der Pilger von Einsiedeln*" VIII (1849) 258 ff, item gallice apud GREMAUD II 223/28 — *Précis historique sur la Vallée du Lac de Joux de 1140 a 1780*, in: „*Le Conservateur Suisse*" VI (1814) pp. 79/116 — Annales Lacus Jurensis ed. F. GINGINS DE LA SARRAZ in MDSRom I/3 (1842) pp. 1/140

Series abbatum (Mottaz, HBL Schweiz)

Gosbertus (Prior) 1126
1. Petrus I. de Ponte? 1135?
2. Theodoricus 1141
3. Richardus 1143/44
4. Stephanus 1149/57
5. Gualterus 1160/79
6. M 1180
7. Nanthelmus? 1190
8. Nicolaus I. 1193
9. Ludovicus I. ? 1210/11?
10. Gaymarus 1215/17
11. Humbertus I. 1219/47
12. Gulielmus 1249/61
13. Guido 1263/65
14. Joannes I. de Bretigny 1273/78
15. Radulphus de Monnaz 1283/89
16. Joannes II. 1294
17. Nicolaus II.? 1301
18. Petrus II. de Vennes 1302/18
19. Gulielmus II. Boniz 1314?
20. Raymundus 1319
21. Joannes III. de Lutry 1322/24
22. Jacobus I. Bonet 1327/33
23. Humbertus II. Belvas 1334/36
24. Ludovicus II. de Senarclens 1336—69 res., † 1370
25. Petrus III. Majeur de Romainmotier 1370—83
26. Henricus Majeur de Romainmotier 1385—1419
27. Joannes IV. de Jougne 1419—23
28. Gulielmus III. de Bettens 1424—57
29. Nicolaus II. de Gruffy 1458— ca. 80
30. Joannes V. Pollens 1480—84
31. Joannes VI. de Tornafoll 1° 1484—1509 res.
32. Aymon Jacquot 1509
33. Joannes VI. de Tornafoll 2° 1509—11
34. Jacobus II. Varnier 1513—19
35. Claudius I. d'Estavayer 1519—34
36. Claudius II. Pollens 1534—36

Mottaz abbates, quibus signa interrogatoria apposuimus, tamquam incertos omittit. Occurrunt vero praeter Gulielmum (15. XII) Ludovicus (14. IV) et Nanthelmus (15. VI) in Obituario Praemonstratensi ed. V. Waefelghem. Licet supponere illos esse eosdem ac supra numeris 12, 9, et 7 allatos. (Cf. Humilimont nr. 9 et Fontaine André nr. 6)

POSAT B.M.V.

Poja. Saeculo XII vocabatur „Vilar Aldiert".

Prope Farvagny (Favernach) non longe a Friburgo Helvetiorum. Dioc. Lausanne, Helvetia.

Parthenon, ortus per translationem monialium monasterii duplicis de Humilimont, in cuius necrologio occurrunt 58 sorores. Translatio perfecta est certe circa annum 1140. Secus nihil scitur de hoc parthenone, qui probabiliter mox cessavit. Fuit in posterum, quod iam fuerat ante. curia enim abbatiae Humilismontis, sub titulo prioratus. Societas Jesu eum acquisivit anno 1580 una cum bonis illius abbatiae. Superest capella, ad quam floret peregrinatio.

Archivalia: vide Lac de Joux. Idem dic de

Literatura: Fontes ordinis nesciunt. Speciatim: WAEFELGHEM 197 — GREMAUD II 289 — MÜLINEN II 164 — *Dict. Geogr. Suisse* III 740 — HBLSchweiz, ed. gallica V 327, ubi invenies variam literaturam minoris momenti.

RUEYRES

Rueria, Ruveri, Riuori, Ravoire

Duo sunt loca huius nominis, non longe inter se distantia, in pago Valdensi (canton de Vaud, Dioc. Lausanne, Helvetia). In utroque abbatia Lacus Jurensis habuit domum dependentem.

1) Rueyres inter Chardonne et Corsier, prope Vevey. Parthenon, ortus per translationem sororum de Lacu, circa annum 1140. Occurrit in diplomatibus annis 1141, 1168, 1193 et ineunte saeculo XIII, deinceps de eo non amplius fit mentio. Probabiliter saeculo XIII exstinctus est, et bona eius sunt unita sequenti, cum quo saepius confunditur:

2) Rueyres sive Rueret, commune de Puidoux, in ripa lacus de Bret. Primitus etiam appellabatur „Bellavuarda du Jorat". Anno 1140 Guido Episcopus Lausannensis abbatiae de Lacu multa bona dedit hoc in loco, ad aedificandam ibi domum ordinis. Forsitan initio fuit domus formata (prioratus). Anno 1249 nempe Sancta Sedes voluit requirere taxas de hoc prioratu. Abbas Lacus tunc protestatus est, praetendens hanc domum esse nil aliud nisi curiam ruralem cum capella, ab uno sacerdote et uno converso administratam. Exinde sacerdos ille non amplius „prior", sed „magister" vocatus est. Ultimis saeculis bona ibi sita ab abbatia laicis locata sunt. — De parthenone Bellevaux vide infra sub praetermissis.

Archivalia: vide ac de Joux. Idem dic de

Literatura: Fontes ordinis hanc domum nesciunt. — WAEFELGHEM 214 — MÜLINEN II 164 — *Dict. Géogr. Suisse* IV 222 — HBLSchweiz, ed gallica V 594 — GREMAUD II 288, 289 — MOTTAZ II 571/72 — GINGINS

DE LA SARRAZ, Annales (cf. Lac de Joux) p. 11, 12, 13, 33, 113, 171 — J. J. HISELY, *Cartulaire de l'abbaye de Hautcret,* in: MDSRom XII 2 de part. pp. 58, 254

ECCLESIA DE VALLIBUS

Hugo annalista noster praetendit, abbatias Belli Campi et Corneolensem initio fuisse monasteria duplicia. Moniales Belli Campi, secundum eundem auctorem, mox translatae sunt in „ecclesiam de Vallibus", illae autem Corneoli, eodem tempore in „Vallem monialium" non longe a canoniis virorum distantes.

In cunctis fere antiquis catalogis, etiam recentioribus, revera invenimus illam „ecclesiam de Vallibus"[5]), immo in catalogo Ninivensi primo qui ceteroquin asceteria omittit. Atqui in archivis, quae apud Corneolum sunt satis ampla, ne vestigium quidem invenitur, quod probet haec monasteria umquam extitisse. Quid ergo censendum, si pondus insertionis in sex indicibus, simul ac traditionis ordinis, vix praeterire possimus? Eam fuisse canoniam virorum, est parum probabile, quia secus certe in archivis vestigia reliquisset.

Bellum Campum numquam fuisse monasterium duplex, iam eo ex facto patet, quod post annum 1140 est fundatum, quo rigorose hac in nostra circaria omnes moniales esse remotas iam in praefatione exposuimus. Scimus canonias Bellelagiensem et Fontem Andreae, eodem fere tempore esse fundatas, aequaliter absque monialibus. Vaux-les-Vernoy prope Montbéliard, prioratus Belli Campi, revera in instrumento quodam anni 1278 occurrit sub voce „Ecclesia de Vallibus", et ideo a plerisque auctoribus cum nostra „ecclesia" aequiparatur. Sed aperte nil aliud fuit nisi mera curia, quae medio saeculo XV a relaxato abbate fraudulenter est erecta in prioratum titularem propriis bonis provisum.

Aliter res se habet apud Corneolum. Illud est fundatum anno 1134, et quidem probabilius, ut tunc generatim de more, tamquam monasterium duplex. Supponere ergo licet, has moniales alioquin esse translatas anno 1140, et quidem in ecclesiam quandam „de Vallibus", seu de „Valle monialium". Quaenam ecclesia haec fuerit, et ubi sita, nescimus. Probabiliter vero fuit curia abbatiae, in vicinitate illius sita. Morey et Trevillers putant hunc parthenonem fuisse in Vaux-le-Moncelot, non longe distantem a Corneolo. Sed haec hypothesis caret probatione. Constat ibi numquam fuisse „ecclesiam", vel parochiam. Fertur tamen ibi fuisse eremitorium in honorem Sti. Joannis Baptistae, cum capella. Saeculo XVII

[5]) Deest in H et T tantum. Lairuelz p. 395 habet: „Ecclesia de Vallibus, filia Sti. Martini, coenobium". Probabiliter hic, ut facit saepius, fabulatur.

ibi erant adhuc rudera aedium antiquarum. Forsan parthenon ibi erectus mox interiit, et postea prioratus virorum ei est substitutus, quem indicibus saeculi XIII insertum invenimus.

Quidquid sit, res manet dubia. Certum videtur esse tantum, monasterium quoddam „de Vallibus" hac in circaria saeculo XIII extitisse. Probabile videtur esse insuper factum, hanc domum non esse eandem ac Vaux-les-Vernoy prope Montbéliard. Eam esse aequiparandam parthenoni cuidam in vicinitate Corneoli sito — forte Vaux-le-Moncelot — est autem hypothesis, quae maiorem probabilitatem prae se fert.

Literatura: 1) Vaux-le-Moncelot: HUGO II 1029 — WAEFELGHEM 171 — MOREY (vide Corneux) p. 19 — TREVILLERS 205

2) Vaux-les-Vernoy: HUGO I 553 — LOYE II 131 — TREVILLERS 207 — TOURNIER (vide Belchamps) pp. 32, 33 — Ch. MATHIOT, *Un village affranchi: Le Vernoy-les-Montbéliard et l'ancien „prieuré" de Vaux*, in: MSE-Montb 1936

PRAETERMISSA

BELLEVAUX

prope Lausanne, Helvetia. Mülinen II 163, et post eum Waefelghem 28 erronee identificant Bellam Vuardam cum Bellevaux. Atqui Bella Vuarda idem est ac Rueyres, de quo vide supra, et Bellevaux semper fuit parthenon ordinis Cisterciensis.

MÜNCHENWYLER

(Villars les Moines). Prope Biel, Dioc. Lausanne. Revera fuit monasterium Cluniacensium, non vero ordinis nostri, ut autumat J. F. Engelhard in articulo suo „*Die Prämonstratenser-Propstei Münchenwyler*" in Berner Taschenbuch 1857 pp. 195/208. Cf. de hoc monasterio apud Brackmann Helv. Pont. 205/06.

NEUCHATEL

Civitas in provincia et juxta lacum eiusdem nominis in Helvetia, Dioc. Lausanne.

Samuel de Chambrier in suo opere „*Description topographique et économique de la mairie de Neuchatel avec des notes historiques*" (Neuchatel 1840) p. 49 praetendit praeteritis temporibus iuxta vetus castrum et juxta ecclesiam collegiatam in illa civitate extitisse monasterium „monachorum alborum", contiguum parthenoni cuidam „Ursulinarum" (sic!) ambo fun-

data ab Ulrico comite de Neuchatel, sed propter scandala ab ipso fundatore anno 1206 suppressa. Mera traditio est haec, nullo modo authentice probata. Quoad parthenonem est apparenter falsa, quoad „monachos albos" forsan fundamentum quoddam habet in refugio, quod possedit abbatia Fontis Andreae hac in civitate. Mülinen II 164 putat, etiam moniales illas „Ursulinas" fuisse ordinis nostri, sub paternitate abbatis Fontis Andreae. Ideo etiam invenitur apud Waefelghem p. 176.

Cum ergo nullum aliud argumentum pro existentia huius parthenonis habeamus nisi vagam illam traditionem, et hypothesim Mülinen non magis fundatam, jure merito est rejicienda, eo magis quod abbatia Fontis Andreae post annum 1140 est fundata, et circaria nostra, ut in praefatione diximus, ad amussim et statim decretum capituli Generalis anni 1140 de derogatione monialium videtur esse exsecuta. Quo accedit factum, in necrologio Fontis Andreae sorores omnino desiderari.

Optime est exarata historia civitatis Neocastrensis, ampla exsistit de ea historiographia, sed nullibi invenitur aliquid de putatitio parthenone ordinis nostri.

CIRCARIA ROMANA

Mirum est valde, ordinem nostrum in Italia tam parvi fuisse momenti. Octo abbatias enim habuit tantum in hoc regno, ceteroquin monasteriis omnis generis consito, ubi tot ordines sunt orti, et ubi pulsat cor ipsius ecclesiae. Mirum est insuper, has paucas abbatias iam brevi, post ducentos circiter annos, fuisse exstinctas.

Tres partes distinguimus in hac circaria: canonias Umbriae et Urbis, illas Apuliae et singulas in Campania meridionali et in Sicilia sitas. In alta Italia et in Sardinia ordo nullam habuit domum. Primitus haec circaria nuncupata est „Tuscie et Calabrie", saepius etiam, propter Gratteri, „Tuscie, Sicilie et Calabrie"[1]). Secundum catalogos antiquiores, medio saeculo XIII etiam canoniae in Terra Sancta sitae pertinuerunt ad illam (Vide infra apud circariam sequentem). Designatio „Circaria Romana" est recentior, invenitur in nullo antiquo catalogo, sed tantum apud Lairuelz et in catalogo Lepaige, et quidem apparenter tamquam interpolatio manus posterioris.

Prima fundatio facta est in Todi anno 1133, quam sequitur probabiliter illa in Gratteri anno 1140, deinde Barletta 1149. Quae primae fundationes longe inter se distabant. Inde ansa separationis, et deficiente arcto connexu inter se, etiam relaxationis, cui sub coelo meridiano citius indulgetur quam alibi. Post decennia secuta sunt Brindisi circa annum 1180, dein Camerota anno 1194. Factae sunt hae fundationes omnes per principes stirpis normannicae vel per tales, qui cum Gallia alio modo familiaritate erant connexi.

Saeculo XIII ineunte abbas generalis Gervasius Anglus, zelo ordinis flagrans, apud Summos Pontifices multumque valens, saepius venit in Italiam, et impetravit eo quoque tempore, quo primae fundationes ordinis (Todi, Brindisi) iam coeperunt graviter collabi, ut aliae abbatiae conspicuae ordini suo traderentur (Antrodoco 1215, Stus. Alexius 1226 et Stus. Severus 1231). Gervasius autem et alias domus circariae pro posse

---

[1]) In Calabria moderna proprie dicta nulla domus ordinis fuit sita, et Apulia non indicatur in hac designatione. Notandum est enim, medio aevo Calabriam esse complexam totam fere Italiam inferiorem.

reformavit, et paterne de eis curavit, ut apparet ex variis epistolis eius, quae sunt maximi momenti pro historia huius circariae[2]).

Notamus enim, quod in omnibus canoniis Italiae praeter Brindisi et forsitan etiam Gratteri, Praemonstratenses substituti sunt aliis religiosis, et quidem monachis Benedictinis relaxatis, vel in casu Camerotae, Basilianis, Latinis tunc ibi valde odiosis. In Italia nempe saepius monasteria florentia iam post pauca decennia adeo erant collapsa, ut suppressio eorum esset necessaria vel ut conventus seipsum paulatim dissolveret. Quod valet aliquo modo etiam pro canoniis circariae nostrae.

Magna est affectio Italorum ad familiam suam, id quod fuit causa vitii nepotismi, magnam in perniciem non solum ordinum sed totius ecclesiae. Traditae sunt ordini nostro fere semper abbatiae ditissimae perantiquae fundationis, quarum divitiae fuerunt in laqueum non solum monachis nigris, sed etiam canonicis albis. Pluries abbates, in malignitate cum conventu suo concordes, dilapidaverunt bona monasterii „emphyteutice", id est in favorem propinquorum et amicorum, nec amplius novitios accepe-runt, ut quo minor esset numerus religiosorum, eo maiorem partem unusquisque e fructibus redituum in usum proprium posset emungere. Visitationes, si sunt factae, fuerunt inutiles, Praemonstratum longinquum a saeculo XIV vix amplius curavit de hac circaria, et ita paulatim omnes communitates emortuae sunt et exstinctae. Medio saeculo XV tota circaria fuit quasi „religio depopulata". Abbatia Sti. Samuelis sola fuit superstes, sed et illa interiit saeculo sequenti.

Secundum malum, quod primo omnium in Italia vitam monasticam et canoniam interemit, fuit nefastum systema commendarum. Ab anno circiter 1300 enim paulatim invaluit apud Curiam Romanam plangendus abusus, ut abbatiae emortuae vel collapsae non ut oportuit, debite reformarentur, sed darentur in commendam tamquam mera beneficia. Canoniae in Statu Pontificio sitae (Umbria, et Roma ipsa) datae sunt regulariter cardinalibus ab ipsa dataria Romana, ceterae, intra fines regni Neapolitani sitae, fuerunt patronatus regii, et cancellaria regia solebat eas praebere raro cardinalibus, aliquando episcopis, sed pluries, praesertim ultimis saeculis, simplicibus sacerdotibus.[3])

Cum abbatia Sti. Leucii propter collapsum totalem anno 1236 esset a Sta. Sede suppressa, bona data sunt conventui vicino Clarissarum, dum abbatiae aedes cessae sint fratribus Praedicatorum. Commenda tunc tem-

---

[2]) Epistolae Gervasii Abbatis, apud HUGO, Sacrae Antiquitatis Monumenta (St. Dié 1731), Epistolae 20/24, 26/32, 120.

[3]) Abusus vero praebendi commendas laicis, mulieribus vel liberis in Italia longe minus viguit quam v. g. in Gallia.

poris enim nondum fuit communis. Gratteri transierat paulo post, iam antequam data esset in commendam, ad alium ordinem. Romae, in Orvieto et Camerotae monasteria — salvo instituto commendae — tradita sunt aliis religiosis. Ceterae abbatiae, ab anno 1449 etiam Orvieto, deinceps caruerunt conventu. Per negligentiam commendatariorum, qui omnes reditus in usus proprios redegerunt, aedes mox corruerunt in ruinas. Tantopere disparuit memoria ordinis nostri eiusque canoniarum, ut iam saeculo XVI apud cancellarias Romae et Neapoli non amplius esset notum, cuius ordinis illae quondam fuissent. Probabiliter multa archiva, cum in abbatiis plane ruinosis vel inhabitatis non amplius potuissent conservari, a commendatariis quibuslibet admixta sunt archivis privatis, ubi aut sunt dispersa, aut requiescunt incognito in deposito, ubi nemo ea quaerat. Permulta et ubera archiva omnis generis extant in Italia, sed si Vaticanum et Archiva Status excipis, pluries non sunt ordinata et saepius omnino inaccessibilia.[4])

Facile est intelligendum, nos hisce in circumstantiis pauca tantum de historia singularum canoniarum posse eruere. Archiva abbatiarum Sti. Quirici et Camerotae nullibi possunt inveniri, ideo de fatis earum fere nihil scimus. Sed etiam historia Brundusinae abbatiae, cuius causas et tempus interitus plane nescimus, parum est documentata. Aliquo melius est apud Stum. Alexium, Stum. Samuelem et apud Gratterium. Relative bene sumus instructi de brevi historia Sti. Leucii.

Tamquam ruinae, vel in manibus alienis commendae illae per saecula adhuc misere extiterunt, usquedum suppressio Napoleonica anno 1808 finem eis posuit. In Statu Pontificio vero anno 1816 etiam illae sunt restitutae, et viguerunt usque ad annum 1861 respective 1873 quo et commendae Sti. Severi et Sti. Alexii sunt saecularisatae.

Superiores canoniarum ab initio et semper, si prima decennia Gratterii excipimus, in hac circaria fuerunt abbates, qui generatim iam saeculo XIII infulati fuisse videntur. Mirum est, religiosos huius circariae in omnibus fere documentis vocari „monachos", et quidem in graecis aeque ac in latinis. Generatim vero in plerisque canoniis omnes titulabantur „fratres", immo abbates.

Parthenonis nullius existentia authentice est probata, dum ille ad Stam. Caeciliam in Orvieto res maneat dubia. Neque scimus aliquam canoniam fuisse monasterium duplex, quod vero est probabile apud Stum. Leucium.

Parochiae incorporatae et a religiosis administratae, ut alibi de more, in Italia ante concilium Tridentinum non extiterunt, immo ecclesiae

[4]) Dolendum est valde, omnia archivalia mediaevalia archivi regii Neapolitani ex adjectis belli peracti fuisse flammis consumpta.

abbatiales juribus parochialibus, quae pro tota dioecesi, praesertim in Italia inferiore, fuerunt penes episcopum, partim tantum participaverunt. Sed abbatiae Benedictinae generatim ibi possederunt multas capellas rurales in praediis et possessionibus suis, quae pluries excurrendo ab abbatia administrabantur, et quarum nonnullae erant coniunctae prioratibus parvis communitatibus praeditis. Saepius etiam eremitoria et immo antiquae abbatiae eiusdum ordinis, plane emortuae, alteri abbatiae erant incorporatae tamquam curiae vel capellae. Haereditatem huiusmodi Praemonstratenses ubique aggressi sunt, ubi abbatiae monachorum eis sunt traditae. Certe scimus verbi gratia, abbatiae Sti. Severi fuisse incorporatam illam de Acqualta, et Stus. Leucius possedit sex prioratus et decem capellas. Exemplum Sti. Joannis de Plano, de quo vide infra sub dubiis, demonstrat saeculo XII etiam nostrates habuisse tales prioratus dependentes.

Exemptio ab ordinario, nisi iam apud fundationem expresse fuerat sancita, generatim non fuit admissa. Personas sanctitate vel scientia eminentes hac in circaria nescimus, ex defectu documentorum. Certum est autem, saeculo XIII nonnullas canonias eius optime floruisse, abbates eius collaboraverunt in nova redactione statutorum ordinis, et iussu Sanctae Sedis reformaverunt abbatias aliorum ordinum. Multi abbates et religiosi circariae nominati sunt episcopi. Pluribus canoniis videntur fuisse adiunctae scholae, quarum rectores „praepositi" sunt appellati[5]).

Rudera, quae de canoniis huius circariae supersunt, modesta sunt dicenda. Abbatia Sti. Alexii Romae sola integra superest, sed valde mutata et renovata. Apud Stum. Severum Urbevetanum aedes pulcherrimae subsistunt, insuper et picturae magni valoris. Stus. Quiricus et Gratteri sunt ruinae, et quidem haud spectabiles, ecclesia superstes in Camerota vix est digna mentione, reliquae canoniae omnino solo sunt aequatae.

FONTES

Literatura historica Italiae est uberrima quidem, sed historia medii aevi ibi minus colitur, et libri, in quibus fit mentio ordinis nostri eiusque canoniarum, sunt rarissimi.

L. AUVRAY, *Les régistres de Grégoire IX*, Paris 1890/1918

G. BATTELLI, *Exempla Scripturarum. Acta Pontificum*. Romae, Vaticano 1933.

E. BERGER, *Les regestes d'Innocent IV*, Paris 1894

[5]) Anno 1296, in abbatia Sti. Severi signant: „Bartholomaeus abbas, Joannes Prior, Hieronymus praepositus et Gulielmus subprior" (Arch. Commun. Orvieto, Libellarius Sti. Severi)

P. FABRE, *Le Liber censuum de l'Eglise Romaine*, Paris 1892

P. F. KEHR, *Italia Pontificia*, 8 voll., Berlin 1906/35. (Opus nondum completum. Non continet v. g. Italiam inferiorem)

P. PRESSUTTI, *Regesta Honorii III*, 2 voll., Roma 1888/95

D. VENDOLA, *Documenti tratti dai registri Vaticani da Innocenzo III a Nicola* IV (Documenti relativi alla Puglia, vol. I) Trani 1940

Bull.Bas. Vat. — *Collectio Bullarum, Brevium aliorumque Diplomatum Sacrosanctae Basilicae Vaticanae*, 3 voll., Romae 1750

RDIt — *Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII/XIV* (Public. in serie „*Studi e testi*", Roma, Vaticano.) Ad nos attinet: Apulia, Nr. 84, ed. D. VENDOLA, 1939 — Campania, Nr. 97, ed. P. SELLA, 1942 — Sicilia, Nr. 112 ed. P. SELLA, 1944

LITERATURA

B. CAPASSO, *Le Fonti della Storia delle Provincie Napoletane del 568 al 1500*, Napoli 1902

L. GIUSTINIANI, *Dizionario geografico del Regno di Napoli*, 10 tomi in 6 voll., Napoli 1797 sq.

A. LUBIN, *Abbatiarum Italiae brevis notitia*. Romae 1693

G. MORONI, *Dizionario di erudizione storio-ecclesiastica*, 102 voll., Venezia 1840/61

F. SACCO, *Dizionario del Regno di Napoli, Geografico-storico-fisico*, 4 voll., Napoli 1795

F. UGHELLI, *Italia Sacra*, 2 a ed. Venezia 1721. (10 voll.)

A. ZAK, *L'Ordine Premostratense in Italia*, in: *Rivista Benedittina* XIV (1923) fasc. 58

Enc.It. — *Enciclopedia Italiana*, 37 voll et 3 app., Roma 1929 sq.

ANTRODOCO SS. Quiricus & Julitta

Drusa, Vallis Lucis, S. Kiricus de Valle, -de Valle Introduci, de Introduco, Inthretoco, de Micigliano.

Secus viam Salariam, ad rivum Velino, in parochia et terra de Micigliano, una hora distans ab oppido Antrodoco, versus aquilonem. In faucibus Aprutiorum, dioc. Rieti. Quondam pertinuit ad regnum Neapolitanum.

Abbatia pervetusta O.S.B.; cuius origo ad tempora Sti. Gregorii videtur ascendere[6]). Saeculo XII adhuc bene floruit, anno 1179 reformata, anno 1195 ecclesia eius consecrata est. Anno vero 1215 Innocentius PP. III, de rogatu Gervasii abbatis generalis, tradidit eam ordini Praemonstratensi. Filia Praemonstrati. Erat ditissima et insignis, iurisdictio et pertinentiae

[6]) Sanctus Severus martyr, patronus abbatiae huius nominis in Orvieto, dicitur fuisse monachus in Introduco saeculo VI. Ugo ille abbas Pharphensis, reformator celeberrimus anno 986, etiam fuit monachus Sti. Quirici.

eius se extendebant usque in Cittaducale, Rieti, et Porta di Machilone, Civita di Penne, immo in partes Tusciae. Ecclesiae incorporatae: S. Giovanni dell'Isola, S. M. di Ronzano, Casanelle, Galbano S. Nicola, S. Salvatore al Fano. Anno 1454 data est in commendam. Per negligentiam abbatum commendatariorum periit archivum, et collapsae sunt aedes canoniae, quae deinceps conventu carebat. Commenda, quae fuit patronatus regii, anno 1808 suppressa est. Supersunt ruinae, quae partim inserviunt ut horrea. Videntur ibi e medio aevo turris quadrata fortissima, et maior pars monasterii, in quo discerni possunt capitulum, sacristia et variae capellae. Sed fornices ubique sunt collapsae. Ecclesia, loco antiquae neoerecta saeculo XVIII, pariter est in ruinis.

A r c h i v a l i a : Archivum, ut iam diximus, videtur periisse[7]). Supersunt tamen documenta recentiora, de tempore commendae, in Arch. di Stato Napoli (Fondo dei Catasti Carolini, item Catasto Onciano, item Fondo del Patrimonio Ecclesiastico). Varia etiam in Archivis Dioecesanis de Rieti et de Aquila, et in Archivo Municipali de Trevi. Aliqua vetustiora, quae vero Benedictinos solos tangunt et quorum regesta publicata sunt in collectionibus notis, inveniuntur in Archivis Vaticanis. Cf. etiam MS Annali del Di Meo, vol. X (Arch. di Stato, Napoli) pag. 420

L i t e r a t u r a : HUGO II 593 — IDEM, *Sacr. Ant. Mon.* Nr. 26/32 (maximi momenti) — WAEFELGHEM 551 — COTTINEAU 122 — POTTHAST RPR 625, 5402, 5565 — LUBIN 178 — ZAK 5 — UGHELLI VI 1030, VII 1316 — KEHR *It. Pont.* IV 26/27 — P. ANGELOTTI, *Descrittione della Citta di Rieti,* Roma 1635, p. 114 — ANTINORI, *Raccolta di memorie storiche delle tre provincie degli Abbruzzi* (Napoli 1781/83) II 68 — J. SCHUSTER, *L'imperiale abbazia di Farfa,* Roma 1921, pp. 113, 116 — *Bollettino di Storia Patria per l'Umbria, Piceno e Marsica* IV p. 26

A b b a t e s (Hugo Sacr. Ant. Mon, Arch. Neapol.)

1. Gaufridus 1215— . ., res.
2. Gervasius ca. 1220
Episcopus Aquilanus 1454—
Cardinalis Baudino —1634
Card. Aless. Cesarini 1634—
Mario Tanzi 1754
Silvestro Torques 1755
Luigi Canofari 1795—1808

B A R L E T T A S. Samuel

Barulum, Locus Sti. Samuelis in suburbio Barulensi, Clausura, La Chiusa de li Scavani:

Juxta, nunc intra civitatem Barulensem, non longe a mari, Dioecesis Trani-Barletta, Apulia.

Ecclesia et abbatia Sti. Michaelis (et Thomae) de „Loco qui dicitur Clausura", fundata forsan a tribus sacerdotibus Eustachio, Sillitto et Bal-

[7]) Secundum Kehr o. c. saeculo XVII multa archivalia huius abbatiae fuerunt Romae apud virum quendam privatum.

zano[8]), cuius abbas Salomon memoratur anno 1144, et quae fuerat ordinis Sti. Benedicti vel Basilii, videtur esse idem ac abbatia nostra, quae anno 1149 a Rogero II rege fundata vel potius ordini nostro tradita est. Filia de Ste. Marie du Bois in Lotharingia, vel secundum Hugo et omnes antiquos indices, Praemonstrati. Mutatio patrocinii debetur certe continuo commercio cum Terra Sancta, ubi vix abbatia Sancti Samuelis fuerat fundata, et reliquiis istius prophetae forsan inde allatis.

Abbatia Sti. Samuelis Baruli, quae genuit filias in Brindisi et Camerota, erat ditissima et insignis, abbates eius mox infulati sunt. Erat arcte subdita archiepiscopo Tranensi, qui immo omni electioni abbatum praesedit. Anno 1217 ibi degerunt 17 canonici. Praeter Stum. Samuelem ipsum parochias administratas non habuit. Anno 1348 ab Hungaris devastata est, abbas tunc capite plexus est. Floruit canonia sub abbatibus regularibus longe diutius omnibus aliis circariae. Anno 1528 a Gallico exercitu combusta et diruta est, qua occasione etiam archivum periit. Abbas Antonius de Capellis circa annum 1535 instauravit ecclesiam, iterum collegit communitatem in suo palatio abbatiali, admisitque novitios, volens relevare canoniam secundum statutum ordinis non episcopo, sed Sanctae Sedi subiectam, ut ipse fatetur anno 1545. Quo vero in tentamine non successit. Conventus paulatim exstinctus est, et superfuerunt abbates soli, quibus post medium saeculum XVI secuti sunt commendatarii. Bona unita sunt anno 1796 seminario Tranensi, et ecclesia anno sequenti demolita est. Hodie tantum pars quaedam in aquilone civitatis, „Vico San Samuele“ vulgo nuncupata, et quae novem vias stratas complectitur, nomen et extensionem pristinae canoniae in mentem revocat. Supersunt etiam aliquae imagines, hac ex canonia provenientes, in ecclesia Sti. Augustini Baruli.

Archivalia: Quaedam supersunt in Archivis Capit. Barulensi et Tranensi.

Literatura: HUGO II 737 — IDEM, *Sacr. Ant. Mon.* 24, 120 — WAEFELGHEM 250 — COTTINEAU 266 — POTTHAST RPR 2078, 756, 3522 — ZAK 5 — LUBIN I 42 — RDIt (Apulia) Nr. 84, 1939, ed. D. VENDOLA, p. 368, Nr. 840, 863 — UGHELLI VII 1011 — VENDOLA, *Documenti* Nr. 81, 99, 108, 113, 114, 128, 174, 194 — AUVRAY, Nr. 2712 — R. FILANGIERI, *Codice Diplomatico Barese, Pergamene di Barletta* (Bari 1927) Nr. 67, item Vol. VIII (Bari 1914) Nr. 240 — S. LOFFREDDO, *Storia della Citta di Barletta con corredo dei documenti*, Trani 1893, I 310, 312 — A. di G. PROLOGO, *Le carte che si conservano nell'Archivo del capitolo Metropolitano della città di Trani* (Barletta 1877) p. 207, cf. indicem — S. SANTERAMO, *Le chiese distrutte di Barletta* (concinnata ex periodico „Il Buon Senso“ 1920/21 sq) Bar-

[8]) Sic enim putat Rev. S. Santeramo, canonicus ecclesiae Barulensis, historiae suae civitatis et Sti. Samuelis in specie peritissimus, qui multas notitias mihi benigne communicavit.

letta 1921, pp. 75/79 — IDEM, *Codice diplomatico Barlettano*, Barletta 1924/31, I 102, 174, 229, 260, II IX, XVI, 4, 65, 68 — G. SECCIA, *Della città di Barletta dall'epoca di sua fondazione fino al 1769*, MS Biblioth. Commun. Barletta, p. 282

Series abbatum (Santeramo)

Salomon 1144
Durandus 1214
H 1216
Thomasinus ante 1231
Angelus 1319
Franciscus 1374
Simon de Medicis 1509
Antonio de Capellis 1528, res.
(Episc. Carretanus) post 1546
Andreas de Capellis 1557/67
Augustinus de Calionis 1568
Paulus Ghiselli 1576
Giulio Monaco di Carrafa 1578/79
Giambattista Barbetta 1585/89
Annibale de Paulis 1589
Sertorio Vulgano 1591/1602
Girolamo Gentile 1618
Ottavio Affaitati 1641—
Domenico Affaitati 1670/78
(in cuius familia deinceps commenda facta est haereditaria)

Inseri nequeunt sequentes (ex Obituario Praemonstratensi, ed. Waefelghem): Arnoldus 25. IX. Hubertus 27. I, Landericus 28. VIII, Radulphus 10. III; qui omnes pertinent probabiliter ad saecula XII/XIV. Citatur insuper in diplomate quodam anni 1409 „Turris Helie seu dell'Abbate". ex quo licet concludi, abbatem nominis Eliae extitisse.

BRINDISI Sta. Maria del Ponte piccolo

Sta. Maria in (parvo) Ponte Brundusii, Parvus Pons Brundusii. Chiesa della Madonna del Ponte. Vitetur confusio cum abbatia B.M.V. de Magno Ponte in eadem civitate, ut habetur apud Fabre I 28. Ibi fuerunt moniales O.S.B. In austro civitatis, extra portam Lyciensem (Porta di Lecce), in palude juxta „Parvum Pontem". Dioc. Brundusina, Apulia.

Abbatia. Sanctuarium B.M.V. de Parvo Ponte ex populi devotione iam antea exstrui coepta, atque a Margarito comite Malthae circa annum 1180 completa, cum monasterio ibidem constructo ab eodem comite Praemonstratensibus ex vicina canonia Sti. Samuelis traditur. Abbas generalis Gervasius anno 1216 nominat hanc domum „specialem filiam Praemonstrati". Ecclesiae incorporatae: Stae. Margaretae, et Sti. Demetrii, ambae in civitate Brundusina. Ab initio erat exempta et Sanctae Sedi immediate subiecta. Anno 1212 nobilis quidam vir donat ei proprietates in Hermocastro prope Thebas in Boeotia, ubi erexisse videtur prioratum (Vide infra apud circariam Graeciae). Iam mox disciplina in hac abbatia est

collapsa[9]), bonaque sunt dilapidata. Inter annos 1274 et 1310 videtur desiisse, probabiliter hac ex causa[10]). Ecclesia quidem et in posterum saepius in documentis occurrit, sed canonia non amplius memoratur et disparet omnino, nec quicquam constat certi de sorte aedium et bonorum. Non videtur esse facta abbatia commendataria. Saeculo XVII ecclesia sola superest. Erat hoc templum basilica romanica, et quidem valde pulchra. Destructa est et illa in fine saeculi XVIII nec ulla rudera in loco eius supersunt. Imago B.M.V., vulgo „Madonna del Dolce Canto". vero translata est in ecclesiam Stae. Luciae, ubi adhuc hodie colitur tamquam ultimum residuum nostrae canoniae.

Archivalia: videntur periisse. Aliqua instrumenta tamen subsistunt in Registris Arch. Vaticani, et Archivo Capitulari Brundusino.

Litteratura: HUGO II 497 — IDEM, *Sacr. Ant. Mon.* Nr. 20/24 — WAEFELGHEM 193 — DHGE II 74 — POTTHAST RPR 4481 — LUBIN 283 — UGHELLI VII 937 IX 42, 43, 44) — COTTINEAU 504 — VENDOLA, *Documenti* p. 3, 66, 83 — ZAK 5 — F. ASCOLI, *La Storia di Brindisi*, Rimini 1886, PP. 84, 362, 363/65 — C. A. GARUFI, *Margherito de Brundusio*, in: *Miscellanea in honorem Prof. Salinas*, Palermo 1907 — A. DE LEO, *Codice Diplomatico Brundisino (492—1299)*, Trani 1940, Nr. 34, 41, 42, 61, 90 (Secundum volumen huius operis, ab anno nempe 1300, habetur in MS apud Società di Storia patria di Puglia in Bari, sed nihil de canonia nostra in eo invenire potuimus) — A. della MONACA, *Memorie storiche della Città di Brindisi, scritte da Frate Andrea della Monaca*, Lecce 1674, pp. 356, 60, 316 — A. PIGONATI, *Memoria del riaprimento del Porto di Brindisi sotto il regno di Ferdinando IV*, Napoli 1781, p. 43.

Abbates (Deo Leo, Potthast)

R..... 1216	Bene 1244
Angelus? 1221	P...... 1274

---

9) Ex epistolis 20/24 Gervasii abbatis scimus, quid acciderit. Conventus Brundusinus rogaverat Gervasium, ut abbatem sibi mitteret ex Gallia, quod et factum est anno 1216. Cum ille mox gravem incidisset in morbum, pars seditiosa conventus tradidit abbatiam archiepiscopo, qui directionem illius commisit cuidam sacerdoti saeculari et istis malis religiosis, in perniciem canoniae.

10) Forte etiam insalubritas aëris - canonia sita erat in palude - ad eius interitum multum contribuit.

CAMEROTA Stus. Petrus

Cammarota, Sancti Petri Licusati de Camerota, delli Cusati, St. Petrus Cusatorum, Casalis Cusatorum, Licusatorum, Li Cosati, Lycusate, de Cusato.

Juxta vicum Licusati, una hora distans ab oppido Camerota, cuius nomine initio, antequam vicus Licusati fuerat ortus, communiter erat designata[11]). Dioc. Policastro, Prov. Salerno, Campania.

Abbatia pervetusta, fundata probabiliter saeculo IV a monachis Graecis[12]). Basilianis illis, abbati de Grottaferrata subditis, anno 1194 per regem Gulielmum III vel potius per matrem eius Sybillam[13]) Praemonstratenses ex Barulo sunt substituti. Saeculo XIII, fatente ipso abbate generali Gervasio, bene floruit, sed ceteroquin de fatis eius nihil scimus. Ne unus quidem abbas ex ordine nobis est notus, ne unum documentum ex tempore illius superest. Anno 1354 data est in commendam, et conventus disparuit. Videtur tamen communitas Basilianorum deinde revertisse. Anno 1543 monasterium a Saracenis devastatum est, sed adhuc anno 1576 ecclesia abbatialis erat pulcherrima, corona quasi capellarum et ecclesiarum minorum circumamicta. Anno 1564 suppressa est commenda, et unita est una cum abbatia Sti. Nazarii de Cuccaro, de qua vide infra sub dubiis, Basilicae Vaticanae. Illa fecit de ea abbatiam nullius, a Policastrensi dioecesi seiunctam et a capitulo Vaticano immediate administratam. Postremo haec abbatia nullius appellabatur „S. Nicola del Bosco", secundum ecclesiam quandam vicinam, quae iam a medio aevo probabiliter abbatiae Sti. Petri fuerat incorporata, quae vero certe numquam fuit abbatia. Saeculo XVIII apud ecclesiam Sti. Petri iterum apparet conventus ordinis Sti. Basilii[14]), qui substitit usque ad annum 1808. Hodie

[11]) Hodie quidem iam a saeculis appellatur San Pietro di Licusati, quod genuit confusionem haud parvam apud varios auctores. Ex traditione vero nomen primitivum „de Camerota" retinendum esse duximus.

[12]) Lingua et ritus Graecorum tunc temporis in Calabria, quae „Graecia Magna" vocabatur, adhuc praevaluit. Basiliani habuerunt plures abbatias in valle Camerota: Sti. Cononis, Sti. Petri ibidem, et Sti. Joannis a Piro. Principes Normanni et deinceps Suevi vero Graecos odio habuerunt et omni modo eos supprimere vel latinizare studuerunt.

[13]) Gulielmus III rex, tunc adhuc puerulus, mense Februario anni 1194 sub tutela matris Sibyllae regnum adeptus est, sed semper cum illa ab ira Henrici VI Imperatoris profugus in arce quadam vixit in Sicilia. Demum iam mense Septembri eiusdem anni abdicavit, qua occasione Imperator ei parvum dominium in Apulia tradidit. Nihilominus instrumenta regia, nomine eius vel matris signata, sunt nota. (Cf. Chalandon, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile, Paris 1907, II 476/91)

[14]) Videntur vero hi monachi habitasse juxta ecclesiam parochialem Sti. Marci in Licusati. Ecclesia Sti. Petri erat succursalis, et vix ad officia adhibita, abbatia vero a destructione sua anno 1543 erat in ruinis.

canonia est coemeterium, ecclesia valde mutilata et immutata est crypta, in maceria coemeterii recognoscuntur partes monasterii.

Archivalia: Vetus archivum inveniri nequit. In archivo Basilicae Vaticanae habentur multa documenta administrativa ab anno 1482.

Litteratura: HUGO II 547 — IDEM, *Sacr. Ant. Mon.* Nr. 24 — WAEFELGHEM 247 — COTTINEAU 574 — ZAK 5 — LUBIN 73, 117 — UGHELLI la ed. VII 759, 940 — *Bull. Bas. Vatic.* III 106/12 — R. FILANGIERI, *Regesta chartarum Italiae. Gli atti perdutti della Cancelleria Angioina. trassunti da Carlo de Lellis,* Roma 1943, p. 71 — V. d'AVINO, *Cenni storici sulle chiese . . . del Regno delle due Sicile,* Napoli 1848, pp. 537/39 — P. M. di LUCCIA, *L'abbadia di San Giovanni a Piro,* Roma 1700, passim —

Abbates (Arch. Stat. Napolet.)

Thomas Anellis de Petrutiis 1482
Martius Gorlonii de Neapoli 1547
Giandomenico di Sorrento ante 1564
Cardinale Alessandro Farnese 1564.

GRATTERI St. Georgius

Gratteris, -era, -erium, Graterium, Gracteris, Crapiteris, Craterium, Sti. Georgii in Cavea Gratteriae. Hodie: San Giorgio di Gratteri. Graece dicebatur: Hagiou Georgiou ton Krateron[15]).

In capite vallis solitariae, una hora distans ab oppido Gratteri, in montibus Siciliae, Dioec, Cefalù.

Prioratus, deinde (post annum circiter 1200) abbatia. Fundatum est coenobium circa annum 1140 a Rogero, filio primogenito regis Siciliae eiusdem nominis, tamquam prioratus. Non est certum, utrum ab initio fuerit ordinis nostri, an fuerit primo prioratus dependens ab ecclesia cathedrali Cephaludana, cuius capitulum eodem tempore factum est regulare ord. Sti. Augustini. Anno 1182 iam certe fuit Ord. Praem., Lucius III. PP. nempe hoc anno inculcat conventui Sti. Georgii ut regulae arctiori Praemonstratensium maneat fidelis[16]). Annis 1160, 1182 et 1191 occurrunt priores tantum, anno 1223 vero iam abbas, qui erat infulatus et iam habuit ius ministrandi ordines minores. Abbatia, quae initio fuerat pauper et exigua, saeculo XIII iam erat conspicua et dives. Ecclesiae incorporatae: S. Leonardo d'Isnello, S. Niccolo in Gratteri, S. Cataldo di Partenico, S. Pietro Prato di Gangi. Nescimus, sub cuius paternitate steterit,

---

15) Ut in Calabria, etiam in Sicilia lingua Graeca hoc tempore praevaluit. Maior pars instrumentorum Sti. Georgii, quae supersunt, in illa sunt redacta.

16) Hoc iam aliquo modo demonstrat, ordinem fuisse mutatum, vel etiam Gratterienses canonicos, instigante capitulo cathedrali Cephaludano, illius normae se adiungere tunc iam studuisse.

quia in omnibus antiquis indicibus deest. Secundum traditionem, non probatam quidem, fundata erat ab abbatia quadam in Normannia sita.

Capitulum Cephaludanum semper studuit hanc abbatiam ordini suo Augustiniano aggregare, quam aggregationem conventus Gratteriensis, probabiliter tunc iam satis relaxatus, de facto videtur perfecisse medio saeculo XIII. (1257?) Anno 1305 canonia est destructa, conventusque vi expulsus. In posterum videtur fuisse reconstructa, sed ab anno 1393 rex nominavit abbates, et mox facta est commenda. Inter annos 1510 et 1645 cecidit in ruinam, et cum bonis suis data est ordini equestri Sti. Joannis de Malta, qui eam tenuit usque ad saeculum XIX. Deinde data sunt bona, simul cum archivo, Hospitali civili quondam Benefratelli in urbe Panormitana. Superest pulchra ruina ecclesiae, quae nunc tamquam ovile in manibus privatis pessumdatur, in extrema solitudine amoenissime sita.

Archivalia: Biblioteca Communale di Palermo — Archivo di Stato, Palermo (Tabulario di Cefalù, et Protonotaro del Regno) — Archivo Vescovile di Cefalù — Archivum Hospitalis Civilis Panormi, de quo supra, in quo inveniuntur acta a saeculo XVI, sed forte etiam priora, est inaccessibile.

Litteratura: HUGO sicut et omnes alii fontes ordinis nesciunt - WAFFELGHEM 224 — COTTINEAU 1336 — LUBIN 164 — POTTHAST, RPR 16784 — JAFFE LOEWENFELD nr. 13055, 16527 — Anal. Praem. V 172 — BERGER, Nr. 4515 — V. AMICO, *Dizionario Topografico della Sicilia*, Palermo 1855, I 544/46 — S. CUSA, *I diplomi greci ed arabi di Sicilia*, Palermo 1868/81, p. 98, 360, Nr. 720, 722 — L. FINOCCHIARO, *Le glorie del gran martire San Giorgio*, Palermo 1659, passim. Falso attribuit monasterium „Canonicis Benedictinis" — C. A. GARUFI, *I documenti inediti, dell' epoca normanna in Sicilia (Documenti per servire alla storia di Sicilia*, prima serie XVIII) Palermo 1908, p. 247, 248 — P. KEHR, *Papsturkunden in Sizilien*, in *„Göttingische Nachrichten"*, *Phil. Hist. Klasse*, 1899, p. 326 — B. PASSAFIUME, *De origine ecclesiae Cephaludanae eiusque dioecesi*, Venetiis 1645, passim — R. PIRRUS Ia editio: *Notitiae Siciliensium ecclesiarum*, Panormi 1644, p. 497a et ult. editio: *Sicilia Sacra, auctore Rocco Pirro, emendata et continuatione aucta ab Antonio Mongitore*, Panormi 1733, II 839/40 — G. SPATA, *Diplomi greci inediti ricavati da alcuni manuscritti della Biblioteca communale di Palermo (Miscell. di Storia Italiana*, IX, 1870) p. 420, ed. separata Torino 1870, p. 48 — L. TOWNSEND WHITE, *Latin Monasticism in Norman Sicily*, Cambridge (Mass.) 1938, pp. 205/06 — C. VIRGA, *Notizie storiche e topografiche d'Isnello e del suo territorio*, Palermo 1878, p. 55 — E. WINCKELMANN, *Bischof Arduin von Cefalu und sein Prozeß*, Innsbruck 1884, passim —

Abbates (Ex archivis Panormitanis)

Johannes (Prior) 1160/82
Salathiel (Prior) 1191
Girardus (Abbas) 1223
Rainaldo da Brindisi —1391 depos.
Pietro Raimondi
Benedetto da Ginestra 1393—

ORVIETO SS. Severus & Martirius

Abbatia SS. Sev. et Mart. Urbisvetana. Hodie vulgo appellatur simpliciter „La Badia". Patrocinium Sti. Severi oblivioni est datum, et illud Sti. Martirii adulteratum in Sti. Martini.

Media hora distans a rupe Urbevetana, amoene sita in colle versus austrum. Dioc. Orvieto, Umbria.

Antiqua abbatia O.S.B., fundata probabiliter saeculo octavo a Rotruda, nobili quadam muliere Longobarda, in loco ubi iam antiquitus fuerat ecclesia Sti. Silvestri. Saeculo XI optime floruit, sed anno 1221 monachi nigri sunt expulsi, et quinquennio post per Honorium III Papam Praemonstratenses ex archicoenobio ordinis illis substituti. Ecclesiae incorporatae: Orvieto St. Angelo de Posterula, Bagnaia, et Acqualta (antiqua abbatia O.S.B., tempore Praemonstratensium vero probabiliter ibi non erat conventus). De parthenone Stae. Caeciliae in eadem urbe vide infra sub dubiis. Abbatia Sti. Severi, locuples et insignis, bene floruit saeculis XIII et XIV, et habuit etiam scholam, cuius rector titulo „praepositi" erat insignitus. Post annum 1400 conventus, qui „malo regimine et negligentia abbatum quorundam multa in spiritualibus et temporalibus dampna et detrimenta sustinuerat" videtur fuisse derelictus, datusque est anno 1424 monachis Olivetanis. Anno 1442 vero iam datus est in commendam, anno 1449 cessavit conventus omnino, et iam saeculo sequenti per negligentiam commendatariorum maior pars aedium erat in ruinis. Per Sixtum PP. V. commenda aucta est per redditus abbatiae Sti. Nicolai Tudertini, quondam O.S.B. Abbates Sti. Severi gaudebant exemptione passiva, commendatarii etiam activam sibi vindicaverunt et nullius dioeceseos se esse praetenderunt. Anno 1845 Sancta Sedes haec praerogativa suppressit, sed commenda usque ad annum demum 1861 extitit. Supersunt aedes eximiae pulchritudinis, praelatura saeculi XI, et grande refectorium saeculi XIV. Ecclesia habet pulchrum narthicem cum capella desuper, sicut et speciosam turrim octogonam, pinnaculis coronatam. Cetera sunt ruinosa[17]).Abbatia hodie est praedium a rusticis habitatum, ecclesia est succursalis, refectorium et praelatura sunt horrea.

Archivalia: Archivum Dioec. Urbisvetanum — Arch. Communale ibidem.

Litteratura: HUGO II 741 — WAEFELGHEM 251 — BERGER II 4253 — COTTINEAU 2150 — KEHR *It. Pont.* II 225 — MITTARELLI I 286

[17]) In muris sacristiae videntur pulchrae picturae, inter alias imago Norberti fundatoris nostri e saeculo XIV. Provisus est aureola, in subscriptione expresse designatur tamquam sanctus, ad latus eius est Stus. Augustinus. Hoc est probabiliter primum testimonium monumentale cultus Sti. Norberti usquedum notum.

— LUBIN 307, 429 — ZAK 5 — *Enc. It.* XXV 643, Tav. CIV — POTTHAST UGHELLI V 1550 — T. P. ADAMI, *Guida storico - artistica della Città di Orvieto,* Siena 1883, pp. 246, 264/71 — G. BUCCOLINI, *Il problema archeologico di Orvieto antica,* Orvieto 1935, pp. 110/12 — L. FIOCCA, *Chiesa ed abbazia dei S. Severo e Martirio,* in: *Bollettino d'Arte* IX (1915) pp. 195/208 — L. FIUMI, *Orvieto,* (Bergamo s. anno) pp. 30, 31, 32 et passim — L. FUMI, *Codice diplomatico della città di Orvieto,* Firenze 1884, XLI, 184, 339, 583, 718 — P. PERALI, *Orvieto. Note storiche di topografia.* Orvieto 1919. pp. 50/52, 56, 297 —

Abbates (Arch. Commun. Orvieto)

(Bonitius 1055)
Gervasius 1226—
Martirius
Bartholomaeus 1290/97
Nicolaus 1385
Joannes Mazey de Pistorio
(Olivetanus) 1450 quondam abbas
Cardinal Pietro Barbo 1442—64
Card. Girolamo Simoncello 1583
Card. Scipio Borghese 1613
Card. Paca 1838
Card. Luigi Tosti O.S.B. ultimus
—1864.

ROMA SS. Alexius

SS. Bonifatii et Alexii, SS. Alexii et Eufomiani, in Blacerna, Sant'Alessio sull'Aventino.

In monte Aventino, inter monasterium Stae. Sabinae et residentiam magistri generalis equitum S. Joannis de Malta.

Abbatia. Anno 977 Sergius Metropolita Damasci a Summo Pontifice ecclesiam Sancti Bonifacii in Aventino obtinuit, et duo monasteria — alterum graecum ordinis Sti. Basilii, et alterum latinum ord. Sti. Benedicti — ibi instituit. Ab anno 987 compatronus Stus. Alexius. Cuius cum reliquiae simul cum illis Sti. Bonifacii anno 1217 essent inventae, tantus affluxus fidelium erat ad ecclesiam, ut Gregorius IX anno 1231, monachis relaxatis amotis, Praemonstratenses ex ipso archicoenobio ordinis eo advocaverit. Canonia haec, cuius abbas erat infulatus et in qua residebat procurator ordinis, anno 1256 simul cum abbatiis Middelburgensi et Antwerpiensi statuta ordinis reformavit. Communitas vero ibi erat exigua: anno 1271 signat abbas cum quinque, 1284 item cum quatuor, 1288: item cum septem canonicis. Ecclesiae incorporatae: San Stefano di Castro Moroni et capella S. Giacomo de'Ogliari. Durante exilio Avenionensi disciplina corruit et canonia est depauperata. Anno 1390 data est in commendam, remanserunt tamen apud ecclesiam quatuor Praemonstratenses. Anno 1398 Bonifatius IX bona monasterii incorporavit Capitulo Sti. Petri, quod vero decretum non est in praxim deductum. Fuit exinde abbatia commen-

dataria usque ad saeculum XIX. Ecclesia anno 1587 facta est titularis cardinalitia. Monasterium datum est Hieronymitis anno 1426, quos secuti sunt Somaschi anno 1846. Maior pars aedium hodie occupatur ab „Istituto di Studi Romani". In ecclesia, e medio aevo subsistit praeter turrim, pavimentum, et portam pulchra crypta saeculi XII.

Archivalia: Archivo di Stato, Roma (144 chartae) — Archiv. Vaticanum (5 voll. copiae chartarum) — et Bibliotheca Barberini (Vaticanae coniuncta XXXII 228.

Literatura: LAIRUELZ 421/22 — HUGO I 145 — LE PAIGE 679, 1070 — COTTINEAU 2502 — GOOVARETS IV 56 — WAFFELGHEM 216 — KEHR, *It. Pont.* I 115/16 — MORONI XXXI 89/101 — POTTHAST RPR 4545, 5829, 8656, 14028 — ZAK 5 — *Bull. Bas. Vat.* II 46/48 — F. GREGOROVIUS, *Storia della Citta di Roma nel medio evo*, Roma 1912. I 359, II 68 sq — M. ARMELLINI, *Le chiese di Roma dal sec. IV al sec. XIX*, Roma 1891, II 585 sq — C. GALASSI PALUZZI, *L'Istituto di Studi Romani*, Roma 1941, pp. 160/202 — G. B. LUGARI, *S. Bonifazio e S. Alessio sull'Aventino*, in: *Dissert. Pont. Accad. Rom. Archeol. 1893*, Serie II, tomo V, pp. 1/50 — F. MARTINELLI, *Roma ex ethnica sacra*, Roma 1668, p. 54 — A. MONACI, *Regesto dell'Abbazia di St. Alessio all'Aventino*, in: *Arch. Soc. Rom.* 1904 p. 351 sq, 1905 p. 151, 395 sq. Ed separata Romae 1905 — F. NERINI, *De templo et coenobio SS. Bonifacii et Alexii historica monumenta*, Romae 1752 — P. SPEZI, *Bibliografia metodico-analitica delle chiese di Roma*, Roma 1928 — — L. ZAMBARELLI, *SS. Bonifacio e Alessio all'Aventino (Le chiese di Roma illustrate Nr. 9)* Roma, sine anno. — Stud. Mitt. OSB XIX 1898 p. 648 — G. VASI, *Delle magnificenze di Roma antica e moderna*, Roma 1756, VII 129 — E. VALVEKENS, *Les visites canoniques* (Anal. Praem. 1946/47, ed. textus) 138/39 — AUVRAY, epist. 4 et 491 — MS: Chronicon ecclesiae et monasterii SS. Bonifacii et Alexii (Archivo di Stato, Roma).

Series abbatum (Nerini, Monaci)

Angelus? 1235
Laurentius 1242/ca. 52
Jacobus 1252/62
Raynaldus 1265/66
Joannes I. 1271/74
Ascanius 1277/81
Stephanus 1281/91
Franciscus 1296/1306
Hieronymus 1310
Conradus 1315
Joannes II. 1319
Matthaeus
Joannes III 1330
Jacobus ?
Wilhelmus 1334
Bartholomaeus 1349/77
Petrus de Muscianis 1377—
Dominicus 1388—90, dein episcopus de Sergna
Card. Cristoforo Maroni 1390—1404
Card. Antonio Gaetani 1404—12
Card. Pietro Stefaneschi 1412—17
Card. Alfonso Carillo Albornoz 1417—26

in monte Viminali, in Via Felice, nunc Agostino Depretis.

Adrianus Stalpaerts, Abbas Tongerloensis in Belgio (+1629) anno 1618 collegium in Urbe pro canonicis suis fundavit. Primo negotiabatur de ecclesia SS. Petri et Marcellini, de qua vide infra post praetermissa, anno 1625 translatum est in domum provisoriam prope Stam. Mariam del Popolo. Anno vero 1632 empta est domus definitiva in angulo Quattuor Fontium in monte Viminali, quam antea possederant Cistercienses. Praeses huius collegii, quod mox patuit etiam alumnis ex ordine integro, semper fuit canonicus Tongerloensis, dignitate abbatiali insignitus et munere insimul procuratoris generalis ordinis fungens. Collegium erat conspicuum, pulchra capella in honorem Sti. Norberti exornata, et bene floruit per duo fere saecula. Anno 1799 a Gallis est saecularisata, sed illis profectis redintegrata. Cum interea omnes fere canoniae ordinis fuissent suppressae, collegium erat absque studentibus[18]) et ideo post mortem ultimi praesidis anno 1812 consignatum est camerae apostolicae. Anno 1833 Gregorius XVI aedes vacuas cessit sororibus D.N.J.C. de Calvario, quae nostris temporibus domum vendiderunt laicis, qui eam demoliti sunt. Bibliotheca et archivum post varia fata venerunt partim in Collegium Norbertinum modernum.

Redintegrata est enim domus ordinis in Urbe anno 1882, cum Congregatio Ferigoletensis in Gallia, antiqui rigoris, domum procuratoriam institueret in Via di Monte Tarpeo 54. Iam antea, ab anno 1874, observantia communis iterum habuit procuratorem in Urbe, qui primo mansit in habitatione privata, sed ab anno 1896, cum Gallica Congregatio ordini esset adiuncta, resedit in domo supradicta in Via di Monte Tarpeo, quae mox, admissis studentibus ex variis abbatiis, ampliata est in collegium. Anno 1922 hoc collegium translatum est in Viam Urbanam158, juxta ecclesiam Stae. Pudentianae, ubi ab anno 1937 etiam abbas generalis residebat. Anno 1950 vero constructa est nova domus generalitia cum Collegio Norbertino coniuncta, in Monte Aventino, Via Giotto 28, non longe ab antiqua ecclesia Stae. Balbinae.

Archivalia: in domo. Cf. etiam Archivum Tongerloense.

Litteratura: HUGO omittit — WAEFELGHEM 65 — MORONI LV 156 — ZAK 6/8 — A. TANI, *Gli ordini religiosi a Roma* (Roma 1931) p. 20. Falsa profert — I. Van SPILBEECK, *Le College Saint Norbert, à Rome,* in:

[18]) Gubernium Austriae, ubi ordo erat superstes, anxie studuit impedire omne commercium directum religiosorum cum Roma, et circaria Hispaniae, ab ordine iam diu separata, annis 1807-1814 et iterum 1820 magnis laboravit difficultatibus. Ideo nullus abbas in ordine curavit, ut collegium Romanum in statum pristinum redigeretur.

Messager des Sciences Histor. de Belgique. LXIV (1890). pp. 25/39 — W. Van SPILBEECK, *De Abdij van Tongerloo* (Lier 1888). pp. 442 sv. — P. VISSCHERS, *Geschiedkundige inlichting over het Norbertynsch Collegie . . te Rome,* Antwerpen 1841.

Series praesidum et procuratorum ordinis Romae residentium. Saec. XVII et XVIII plerumque fuerunt abbates titulares de Belchamps. (Zak, emend. a Nys)

1. Cosmas Dillen 1625—29
2. Cornelius Hanegraaf 1629—36
3. Joannes Coomans 1636—44
4. Siardus de Smet 1644—46
5. Cornelius van Houthem 1646—60
6. Walter van Hilst 1660—66
7. Valerius Mandelaars 1666—83
8. Ignatius Backx 1683—1726
9. Norbertus Mattens 1726—28
10. Paulus Kint 1729—36
11. Nicolaus Meyers 1736—78
12. David de Smedt 1779—1804
13. Joannes Bapt. Sneyers 1804—12
14. Louis Auvray 1874—76
15. Vitalis v. d. Bruel, prof. Tongerloensis, abb. tit. Floreffiens. 1876—1910
16. Josephus Nouwens, prof. Bernensis 1910—20
17. Hubertus Noots, prof. Tongerloensis, abb. tit. Floreffiens. 1920—37

ab anno 1937 abbas generalis.

ROMA S. Crux in Laterano

Ex documento quodam anni 1295 tantum novimus hanc domum extitisse: „Romae Lateranensis ecclesia ad sanctam Crucem, filia Magdeburgensis". Secus nullum vestigium de ea reperiri potuit, ex quo concludi licet, vitam eius fuisse brevem. Certe non agitur de basilicis Sti. Joannis in Laterano vel Stae. Crucis in Jerusalem, illi vicinis, quarum secunda aliquando etiam „Stae. Crucis in Laterano" appellabatur. Illae enim tunc temporis ad alios ordines pertinuerunt. Fuit vero prope basilicam Sti. Joannis oratorium ad Stam. Crucem, cui forte monasterium quoddam parvum erat adnexum, in quo circaria Saxoniae, tunc omni modo independentiam suam ab ordine documentare studens, domum procuratoriam sibi instituit. Nil aliud enim haec domus nostra fuisse potest. Vix pertinuit ad circariam Romanam, sed certe ad Saxoniam, inter cuius canonias in documento supra allato enumeratur. Probabiliter haec domus, quae vix erat sui juris, paulo post, profecto enim anno 1300 Summo Pontifice in Avenionem, fuit iterum derelicta. De oratorio illo Stae. Crucis nullum vestigium subsistit.

Fons unicus: *Mecklenburgisches Urkundenbuch* (v. supra apud circ. Saxoniae) III 2343. — De oratorio Stae. Crucis cf. LTK VI 402/03 (bibliographia).

ROMA

Parthenon monialium tertii ordinis regularis, perpetuae adorationis. Fundatus est anno 1776 ab ipso fundatore asceterii Montis Sion in Helvetia (de quo vide apud circariam Sueviae), parocho Helg. Hoc anno nempe Mons Sion vetus quoddam monasteriolum Romae emit 3600 florenis, et anno sequenti aliquas sorores eo misit. Ex documento quodam eiusdem anni 1777 scimus episcopum Curiensem tamquam ordinarium Montis Sion, decrevisse, hanc fundationem Romanam omnino ab illo asceterio esse separandam. Nihilominus possumus supponere, sorores Romae secundum eandem regulam vixisse quam fecerant in Sion.

Quod vero institutum Romanum, de quo ex archivis Sioneis et Curiensibus nil certius erui potuit, ut fundatio praecipitata ab initio magnis difficultatibus laborans, misere elanguit, et ideo annis 1781 et 82 omnes sorores iterum in Montem Sion sunt reversae.

Archivalia: Arch. Kloster Berg Sion.

Litteratura: item, praesertim J. WIDMER, *Das Prämonstratenserinnenkloster Berg Sion einst und jetzt*, Uznach 1932, pp. 12, 36/38.

TODI St. Leucius

Sanctus Leucius Tudertinus. Hic et illic, sed raro et probabiliter erronee, etiam „Stus. Lucius" apellatur, quo nomine catalogis antiquissimis et fontibus ordinis est insertum.

In culmine montis supra civitatem Tudertinam amoenissime quondam erat situm, in eadem Dioecesi, in Umbria.

Perantiquum coenobium ordinis Sancti Benedicti, cuius origo est in tenebris. Forsan primitus fuerat una ex cellis et proprietatibus abbatiae Pharphensis. Tamquam abbatia videtur fuisse constitutum paulo ante annum 1040. Ecclesia consecratur anno 1111. Anno 1133 traditur ordini nostro. Haec prima fundatio ordinis in Italia fuit filia Stae. Mariae in Nemore Lotharingiae. Lairuelz p. 422 dicit canoniam „Sti. Lucii" fuisse filiam Stae. Mariae in nemore „tempore Simonis socii Sti. Norberti". Hugo supponit hunc Simonem fuisse abbatem Stae. Mariae, et ideo ponit fundationem Sti. Leucii in tempus abbatis cuiusdam huius nominis, ergo inter annos 1168 et 74. Quod est apertus error, agitur enim hic de Simone I., Lotharingiae duce, cuius laudem exaltat ipse Hugo II 201, et qui fuit re vera familiaris Sti. Norberti. Non constat, an Stus. Leucius fuerit initio monasterium duplex, sed est probabile. Vide supra in praefatione, et infra sub Dubiis apud Orvieto Sta. Caecilia. Abbatia Sti. Leucii dives erat nimis, ideo iam paulo post annum 1200 disciplina irreparabiliter erat collapsa. Honorius III anno 1218 monasterium a

jurisdictione episcopali exemit, „in capellis (id est in ecclesiis incorporatis) vero ius obtinet episcopus Tudertinus". Ecclesiae illae incorporatae erant: Todi S. Benedetto, S. Martino de Pugliano, Sta. Maria in Collegatone, S. Lorenzo di Loreto, San Lorenzo de'Arci, S. Cataldo de Mogliemala, S. Giovanni Ammecati, S. Zenone, San Salvatore de Montione, Eremo de Mastramilte. Habuit insuper, e tempore Benedictino, prioratus sequentes: S. Joannis in Plano, S. Giacomo di Cuti, Sta. Maria delle Gradelle, S. Sisto di Naia, Todi S. Ilario, S. Lorenzo di Poliano[19]). Anno 1222 in conventu fuerant sequentes: unus abbas, quattuor „Domini et monachi", et tres „praebendarii". Anno 1227, „cum multa enormia committantur in hoc monasterio quae limam correctionis exposcunt", visitatio apostolica est peracta; quae cum esset plane inutilis[20]), anno 1236 canonia a Sancta Sede est suppressa. Bona anno 1243 data sunt monasterio vicino monialium Sanctae Clarae, de Montesancto nuncupato, et abbatia ipsa tradita est Fratribus Ordinis Praedicatorum. Anno 1371 omnes aedes eius a Summo Pontifice solo sunt aequatae, ut in loco eius arx ad defensionem civitatis exstrueretur. Dominicanis datus est alius conventus, de canonia vero ne lapis quidem superest, nisi forte columnae romanae in porta actuali ecclesiae Dominicanorum Tuderti, quae a Sto. Leucio provenire feruntur.

Archivalia: Archivum Vaticanum (Instrumenta Tudertina, 12 diplomata) — Todi, Archivo Communale, Fondo di San Francesco, 11 diplomata.

Litteratura: LEPAIGE 927 — HUGO II 112 — WAEFELGHEM 236 — ZAK 5 — COTTINEAU 3166 — POTTHAST RPR 8806a, 11406, 14738, 14748 — BATTELLI III tav 4, 11 — BERGER I 52, Nr. 293, I Nr. 50 fol. 8 — KEHR, *It. Pont.* IV 38/42 — IDEM, *Götting. Nachrichten* 1898, p. 362; 1909 pp. 142, 170 — FABRE I 244 — PRESSUTTI I Nr. 1431, II 485, Nr. 6274 — G. CECI, *Todi nel medio evo,* Todi 1897, I 49, 251 sq. — P. CENCI, Diploma anni 1051, in: *Boll. D. Stor. Umbra* XVII (1926) p. 201 — F. DELORME, *Documents sur Cuti, Montesanto, San Francesco et San Fortunato de Todi,* in: *Miscellanea Franciscana XL* (Roma 1940) Nr. 1, 4, 5, 11, 12 — L. LEONI, *Memorie storiche di Todi,* Todi 1860, p. 298 — G. SBARALEA, *Bullarium Franciscanum I* (Roma 1759) p. 308 Nr. 5, 342 Nr. 47, 629 Nr. 437, 630 Nr. 438, 362 Nr. 442 — STUMPF BRENTANO, *Die Reichskanzler,* Innsbruck 1865, r. 492 — L. WADDING, *Annales Minorum,* Quaracchi 1931, III 422 Nr. 2.

---

[19]) De hisce prioratibus vide supra in praefatione, et infra sub dubiis sub voce Sti. Joannis in Plano. Notandum est, prioratum Stae. Mariae delle Gradelle habuisse proprias capellas sibi incorporatas.

[20]) Vix intelligi potest, quomodo secundum annalistam nostrum Hugo II 112, abbas generalis Wilhelmus anno 1233 hanc canoniam „omnibus Italiae coenobiis ad vitae regimen et disciplinae formam dare" potuerit.

Series abbatum (Arch. Vatic.)

Tudinus 1040
Joannes 1051
Rusticus 1145
Laurentius 1171/77
Clarius 1202/12
Tudinus 1221/22
Henricus „custos rerum monasterii" 1236/43

DUBIA

ORVIETO Sta. Caecilia.

Intra moenia civitatis Urbisvetanae, in eadem dioecesi.

Parthenon. Erant in Orvieto, secundum Adami, saeculo XIII et XIV quatuor asceteria contigua, quorum tria erant O.S.B., et unum, ad Stam. Caeciliam, ordinis Praemonstatensis. Anno 1300 prima vice authentice occurrit. In posterum haec asceteria coagulata sunt in unum, quod sub invocatione Sancti Pauli monialibus Sti. Dominici est traditum. Quod probabiliter quoad Stam Caeciliam actum est iam maturo saeculo XV. Hodie de illo nihil superest.

Origo huius parthenonis, si vere fuerit ordinis nostri, dupliciter explicari potest: aut quaedam communitas monialium se directioni ac regulae abbatis Sti. Severi subiecit, aut moniales sunt residuum unici monasterii, quod potuit, respecta matura sua fundatione, initio fuisse duplex: Stus. Leuciis Tudertini.

Cum vero nullum fontem habeamus pro hac re quam Adami opus infra citatum, cuius valor scientificus non est nimius, cumque insuper expertus in historia Urbevetana et praesertim abbatiae nostrae Sti. Severi, Prof. R. Valentini Romae (Istituto Italiano per la Storia del Medio Evo) existentiam talis parthenonis non admittat, posuimus eum sub „Dubiis".

Litteratura: ADAMI, *Guida storico-artistica della Città di Orvieto* (Siena 1883) pp. 238/39.

SANCTI JOANNIS IN PLANO

Dioc. Todi, in Umbria. Unus ex prioratibus, quos abbatia Sti. Leucii in Tuderto possederat e tempore Benedictinorum. Situs loci istius non cum certitudine definiri potest. Inter tot „San Giovanni" in regione Tudertina existentes nostro in casu potissimum San Giovanni di Pantalla intelligi potest. Usque ad annum circiter 1170 ibi fuit parva communitas canoni-

corum ordinis nostri[21]). Decrescente vero conventu Sti. Leucii, et labente eius disciplina versus finem saeculi XII, hic prioratus, sicut et alii, datus est clero saeculari, manente jure abbatiae[22]). Excrevit deinde in parvam ecclesiam collegiatam, cuius superior titulum „prioris" sibi vindicavit. Anno 1202, per abusum prioratus S. Joannis in Plano a Cardinale quodam conceditur cuidam sacerdoti saeculari. In posterum abbates Sti. Leucii pro juribus suis ex incorporatione prioratuum emanantibus pugnant et anno 1218 obtinent bullam, cuius vigore ecclesiae subditae nullos (scil. canonicos) recipere possent absque eorum consensu. Stus. Joannes in Plano videtur fuisse horum prioratuum maximus, et ex pondere eius, sicut ex supra dictis concludi potest, saecularibus canonicis, qui realem personam juridicam se constituere praetenderunt, tales ex ordine simili in conditione viventes praecessisse.

Archivalia et Literatura: Vide Todi S. Leucio.

S. NAZZARIO DI CUCCARO

Stus. Nazarius de Cucchari. Dioc. Capaccio, Campania.

Abbatia, de cuius origine et fatis nihil scitur. Ughelli VII 466 memorat eam, sed tacet de ordine. Certum est eam iam ante annum 1482 commendae Sti. Petri de Camerota fuisse unitam, etsi anno 1515 proprium habuerit commendatarium. Postremo abbatiae unitae de Camerota, Sti. Nazarii et de Bosco constituerunt abbatiam nullius sub titulo „Sti. Nicolai in Bosco", de qua vide supra apud Camerota, a Capitulo Vaticano administratam. Numquid apud Stum. Nazarium, quod probabiliter fundatum fuerat pro ordine Sti. Benedicti, umquam fuerit conventus ordinis nostri, vel an unio cum Sto. Petro de Camerota peracta sit, dum ibi vigeret adhuc vita regularis, nescitur, sed est possibile. Stum. Nazarium esse originis Graecae sicut Camerotam ipsam, minus est probabile. Archivalia inveniuntur nulla, praeter ea, quae supra apud Camerotam notavimus. Idem dic de litteratura. (Cf. Cottineau 929.)

---

21) Quod patet ex bulla Honorii III pro abbate Sti. Leucii ex anno 1221: „Sane, cum inter te et Joannem, qui se priorem ecclesiae Sti. Joannis de Plano dicebat, questione suborta super eo, quod predicto Joanni se ab ipsius ecclesie clericis electum canonice in priorem et confirmatum per episcopum Tudertinum asserente, tu proponebas quod cum a quinquaginta annis in predicta ecclesia monachi monasterii tui fuissent, ipse nonnisi per te potuerit eligi ad eandem . . ." (Delorme o. c., Nr. 5)

22) Anno 1218 autem exemptio abbatiae a Sancta Sede est sancita, demptis vero „capellis" (vide supra ap. Todi)

PRAETERMISSA

MILLE

Lubin p. 220 est radix huius erroris, quem secuti sunt Ughelli IV 465. et Waefelghem 168. Lubin enim legit in Registro quodam vetere Taxarum Camerae Apostolicae: „De Mille Dioc. Aquensis" (= Acqui, in Piemonte, Italia) loco: „Dei Uille Dioc. Aquensis" (= Dax, in Aquitania, Gallia). Est ergo corruptela pro abbatia Dei Villa (= Divielle) in circaria Gasconiae. Monasterium Mille in Italia numquam existebat.

PARLITT

Catalogus Scheftlariensis habet „Parlutt in dioecesi Parmensi", Vincentinus „Parlitt". Idem habet Lairuelz p. 422, et addit: „Filia Praemonstrati, perinsigne et magni momenti coenobium". Quem sequuntur Waefelghem 193, Hugo II 495 et immo Lubin 282. Est corruptela pro Barletta et Parmensis pro Barulensis.

ST. MACARIUS

Dioec. Viterbo, in civitate eiusdem nominis. G. Signorelli in opere suo „Viterbo nella storia della chiesa" (Viterbo 1907) I p. 316 falso attribuit hoc monasterium ordini nostro, quem, etsi cunctanter, sequitur Waefelghem 237. Numquam existebat talis domus. Aut est confusio cum abbatia Sti. Marci in Viterbo, quae revera erat Cisterciensium, aut cum Sto. Severo in Orvieto. Nomina ambarum civitatum habent enim eandem radicem (Vetus urbs — Urbs vetus) et ideo plus semel sunt confusa.

STA. MARIA DELLA VERITA

Item sita est in civitate Viterbiensi. Citatur tamquam domus ordinis nostri apud C. Pinzi, Storia della citta di Viterbo (Roma 1887) I 541, et quidem pro anno 1251. Cf. Waefelghem 262. Atqui conventus ille iam a saeculo XIII fuit ordinis Servorum B.M.V. Nisi forte — quod vero nullo modo probari potest — pertinuerit antea ad breve tempus ad ordinem Praemonstratensem, valet idem de ea, quod diximus sub praecedenti.

STA. PRAXEDIS

Lubin 342 hanc domum invenit in suo registro taxarum, supra apud Mille allatum. Probabiliter est error. Cf. Waefelghem 263.

ST. STEPHANUS IN NEMORE

Abbas Sti. Samuelis in Barletta circa annum 1216 scripsit abbati generali Gervasio de enormibus, quae in abbatia B.M.V. de Brundusio acciderant. Nuntius, cui hanc epistolam commiserat, fuit religiosus quidam illius abbatiae, qui et ipse in graves culpas se constrinxerat. Gervasius dicit de illo in suo responso: „. . . curetis eum vel restituere loco suo, vel penes vos, si malueritis, vel apud Stum. Stephanum in nemore collocare . . ." (Hugo, Sacr. Ant. Mon. I 108). Ex quo passu concludit idem Hugo in suis annalibus II 479 (cf. Waefelghem 223, et Anal. Praem. VII 179) Stum. Stephanum fuisse monasterium ordinis nostri. Revera autem fuit carthusia celebris, in qua diu commoratus est ipse fundator ordinis S. Bruno. Sita est in Calabria. In nostro casu, abbas generalis voluit insinuare, peccatorem illum eo mittere ad poenitentiam agendam. Saepius enim accidit, quod hisce saeculis clerici saeculares et regulares ad hoc in carthusias mittebantur[23]).

VERINANDO B.M.V.

Tamburini in suo opere „De jure abbatum" III 469 dicit hunc conventum fuisse ordinis nostri. Invocat ad hoc, ut Lubin in casibus supra allatis, veterem codicem taxarum Camerae Apostolicae. Probabiliter est error.

Fundationes non perfectae

Anno 1582 protector ordinis, Cardinalis Buoncompagni, abbati generali Despruets ecclesiam suam titularem ad Stum. Sixtum obtulit ad fundationem abbatiae ordinis. Respecto misero statu, in quo ille tunc versabatur (amissio tot circariarum per protestantismum, dum in regnis catholicis canoniae aut commenda devastarentur aut mala disciplina laborarent) abbas generalis hanc oblationem recusavit (Cf. Anal Praem. I 102).

Anno 1609 Paulus Pp. V. apud ecclesiam SS. Petri et Marcellini, etiam Romae voluit fundare canoniam ordinis ea sub conditione, ut ille 1500 scutos annuatim ad sustentationem eius contribueret. Diu hoc negotium est tractatum, cum vero omnes circariae hanc contributionem praestare renuissent, neque abbas Tongerloensis dictae ecclesiae collegium suum studiorum adnectere vellet, hoc propositum anno 1625 derelictum est. (Bulla Pauli V. apud Hugo I 148/54.)

---

[23]) Vide K. A. Schäfer, Die Ausgaben der Apostol. Kammer unter Johann XXII, Paderborn 1911, p. 463, 476, 487, 488.

CIRCARIA
GRAECIAE ET HIEROSOLYMITANA

Fructus cruciatarum est fundatio harum domuum. In expugnatione Terrae Sanctae, quod ideale tunc omnes animas christianas replevit, monachi et canonici fuerunt pedissequae exercituum, et in regnis et principatibus ab illis erectis nobiles statim abbatias ad normas patrias fundaverunt. In Palaestinam venit ordo noster duplici via: per Amalricum abbatem Floreffiensem anno 1136 (St. Habacuc) et per Stum. Bernardum.

In concilio Remensi anno 1131, praesentibus sanctis Norberto et Bernardo, etiam actum est de cruciatis. Qua occasione Innocentius Papa Amalricum canonicum Floreffiensem, ordinis nostri, qui crucem eloquenter praedicaverat in Gallia et in Belgio, sollicitavit, ut in Terra Sancta christianis et paganis verbum Dei pronuntiaret. Amalricus ergo, missionarius apostolicus nominatus, una cum aliquibus confratribus statim profectus est in Palaestinam, ubi mox patriarcha Hierosolymitanus instanter eum rogavit, ut monasterium sui ordinis ibi institueret. Quod factum est paulo post in loco Sancto Habacuc dedicato, cuius primus abbas factus est Amalricus. Henricus Zdik episcopus Olomucensis, intravit ibi ordinem et illum inde in patriam suam propagavit. Secunda fundatio facta est, ut supra diximus, per sanctum Bernardum; qui locum St. Samuelis, a rege Balduino sibi oblatum ordini nostro tradidit anno 1141. Anno 1187 ambae domus eversae sunt per incursum Saladini. Refugium invenerunt canonici nostri in urbe Accon, seu Ptolemais.

In concilio Lateranensi anno 1215 ab Innocentio III papa Jacobus de Vitry, Belga atque chronista sagax, nominatus est episcopus Ptolemaidis. Noluit vero ille proficisci in Terram Sanctam absque suo intimo amico Hellino, abbate Floreffiensi, cui Gervasius abbas Generalis ordinis nostri in concilio praesens, litteras dedit regi et patriarchae Hierosolymis transmittendas, ut illis intervenientibus loca sancta devastata ordini restituerentur. Post mortem Hellini, qui dein abbas factus est in Accon, aeque ac Gervasii tandem Sti. Samuelis canonia revera restaurata, sed anno 1244 iterum subversa est. De Sto. Habacuc non est certum, an sit tunc redintegratum. Amissa Ptolemaide anno 1291, ordo in Terra Sancta exstinctus est.

Reliquae canoniae sitae erant in Graecia (Kalavryta in Peloponneso, et Hermokastron in Boeotia) et in Regno Cypri (Episcopia cum suo prioratu in Papho). Fundatio apud Stum. Nicolaum Constantinopoli, cum in unico tantum catalogo eius fiat mentio, manet dubia.

Initio, usque ad finem circiter saeculi decimi tertii, canoniae in Terra Sancta sitae pertinuisse videntur ad circariam „Tuscie, Calabrie et Sicilie", cum qua continuum habuerunt commercium per duos portus in Apulia, Barletta et Brindisi, ubi ordo noster habuit abbatias, quarum una, in signum intimi connexus, etiam Sancto Samueli erat sacra.

Circaria Graeciae vero fuit separata. Post interitum ordinis in Terra Sancta anno 1291, sola Episcopia in Cypro erat probabiliter superstes, et abhinc illa sola videtur constituisse circariam „Graeciae et Hierosolymitana". Titulus nempe regni Hierosolymitani post amissionem sedis suae translatus est ad reges Cypri.

Unaquaeque domus habuit suum tempus prosperitatis. Ex viris illustribus huius circariae adducimus archiepiscopos Amalricum Sidonensem et Lethardum Nazarethanum, Martyres Sti. Samuelis annorum 1187 et 1291, et Beatum Haytonem, celebrem scriptorem abbatiae Bellapaise.

Cum dominatione Latinorum vero haec monasteria steterunt et ceciderunt, quia non tantum Musulmani, sed etiam Graeci schismatici ea in odio habuerunt. In Graecia et in Cypro canoniae potuerunt florere, tamdiu quam haec regna a Gallis dynastiis fuerunt recta, quia tunc semper vivae fuerunt relationes cum Gallia, ubi ordo noster semper fuit magno in honore. Cum vero cessavisset ibi dominatio dynastarum de Villehardouin et rectae lineae de Lusignan, cessaverunt et relationes cum Gallia, et sibi ipsis fuerunt derelicta haec dissita monasteria, quae e regione sua heterodoxa nullas fere, sed ex occidente longinquo tantum obtinuere vocationes. Hermocastrum certe, Kalavryta forsitan ipso saeculo eorum fundationis interierunt. Cyprus vero postremo a Venetis fuit possessa. In Venetia ordo noster non existebat, et in reliqua Italia in fine saeculi XV misere elanguit et omnino fere iam exstinctus erat. Ideo elanguit et Bellapaise, quae tamquam ultima domus circariae interiit anno 1571, et cuius aedificia quasi integra ut unum ex pulcherrimis monumentis artis mediaevalis in Cypro supersunt. De reliquis canoniis subsistit ecclesia Sti. Samuelis tantum.

FONTES

JACOBUS DE VITRY, *Historia Orientalis* (usque ad an. 1218) I et II ed. F. Moschus, Douai 1597; I et III invenitur apud BONGARS (v. infra) III etiam apud J. GILLS, *Incerti scriptoris narratio de rebus in Bello Sancto gestis*, London 1846.

J. BONGARS, *Gesta Dei per Francos*, 2 voll., Hanau 1611

WILHELMUS DE TYRO, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* (23 libri, -1183), in MIGNE PL 201, germanice a E. et R. KAUSLER, Stuttgart 1848. Habetur etiam apud BONGARS o. c.

H. MICHELAUT et G. REYNAUD, *Itinéraires à Jérusalem et Descriptions de la Terre Sainte rédigés en français aux XI, III et XIIIe siècles*, publiés dans les „*Publications de la Société de l'Orient Latin*, Série Geogr. III" (Geneve 1882)

Régistres de Clement V (9 voll. Romae 1885/92)

RHC *Recueil des Historiens des Croisades* (publié par l'Académie des Inscriptions, Paris 1841 sv.), ubi continetur etiam sequens chronicon (apud „Documents arméniens", 1906, II):

HETHOUM DE GORIGHOS, *La Flor des Estoires d'Orient*. (Hethoum seu Hayto erat conversus ordinis nostri in Bellapaise, cf. infra)

R. RÖHRICHT, *Regesta Regni Hierosolymitani*, Innsbruck 1894; Additamenta, ibid. 1904.

LITERATURA

C. ENLART, *Les monuments des croisés dans le royaume de Jérusalem. Architecture religieuse et civile*. 2 voll. Paris 1925/28

G. DODU, *Histoire des institutions monarchiques dans le royaume de Jérusalem*, Paris 1894

M. GEUDENS, *L'Ordre de Prémontré en Palestine et en Chypre*, in ROPM 1914 (XVI) 35 sq.

H. HAGENMEYER, *Chronologie de l'Histoire du royaume de Jérusalem*, in *Revue de l'Orient Latin* 1902, 1905, 1907/8, 1909, 1911

W. HOTZELT, *Kirchengeschichte Palästinas*, 6 Bde., München 1951

J. MICHAUD, *Histoire des croisades*, 7 voll., Paris 1811/22

W. MILLER, *The Latins in the Levant 1204-1566*, London 1908

R. RÖHRICHT, *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, Innsbruck 1898

IDEM, *Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge*, 2 Bde, Innsbruck 1874/78

IDEM, *Syria Sacra*. In: *Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins* X, 1887, S. 41

(Bibliographiam optime invenies apud DHGE, art. Croisades, et in opere anglo „*The Cambridge Medieval History*", vols. IV et V, Cambridge 1923/26)

A C C O N St. Samuel

St. Samuel de Ptolemais, in Accaron, St. Jean d'Acre
Civitas in litore maris in Terra Sancta, Sedes Episcopalis

Religiosi expulsi ex abbatiis St. Habacuc et St. Samuel. mediante abbate Hellino Floreffiensi, anno 1191 hic in Accon monasterium provisorium sibi erexerunt. Anno 1291 etiam hoc destructum est a Saracenis. Abbas Egidius de Marle cum 26 religiosis suis martyrio coronatus est. Nihil superest.

Literatura: HUGO II 735 — GEUDENS 35 — RÖHRICHT. *Syria Sacra,* p. 23, Cetera, sicut etiam abbates, vide infra sub Sto. Samuele.

B E L L A P A I S B.M.V.

Episcopia, -ium, Piscopia, Grandcourt?, Abbaye Blanche, Labaya, Badia Bianca, B.M.V. de Pace, Notre Dame de la Paix. Hoc ultimum nomen praevaluit, a saeculo XV adulteratum est in Delapais, Lapais. tempore vero italo in Bellapaese, Bellapais — et sic adhuc hodie nuncupatur.

Juxta vicum Kazaphani prope Kyrenia versus meridiem, in alto monte amoenissime sita, in insula Cypro, Dioc. Nicosia, postea Cerina (Kyrenia).

Abbatia praeclara. Fundata est in loco dicto „B.M.V. in Monte Cyrinarum" ab Amalrico de Lusignan, rege Hierosolymitano, tamquam prioratus modicus pro canonicis Ord. Sti. Augustini ex Hierosolymis fugitivis, circa annum 1198. Anno circiter 1200 Hugo I. rex Cypri ei donavit locum Episcopiam, in vicinitate situm, ubi forsan antiquitus fuerat monasterium graecum. Mox conventus se eo transtulit, et inter annos 1206 et 11, ope Theodorici archiepiscopi Nicosiensis, ordini Praemonstratensi se aggregavit. Annis 1224, 1225 et 1232 iam authentice ut abbatia occurrit[1]). Erat sub paternitate Praemonstrati. Archiepiscopus Nicosiensis reservavit sibi iurisdictionem plenam in monasterium, exigens, ut abbates ipsi eandem oboedientiam praestarent quam superioribus suis ex ordine. Hugo III rex (1267/84) nequaquam, ut dicit Hugo annalista noster, fundator erat coenobii, sed illud egregie auxit et dotavit advocans canonicos ordinis a Saracenis e Terra Sancta expulsos, et procuravit abbatibus jus pontificalium. Concessit illis etiam jus portandi gladium et calcaria aurea. Paulo post annum 1305 ibi intravit tamquam conversus Hethoum de Gorhigos (Hayton Churchi), e regia stirpe Armeniae, qui celebrem chronicam scripsit, quam supra notavimus[2]). Canonia habuit prioratum in Papho, et

---

[1]) Iam anno 1218 Hellinus abbas Sti. Samuelis obierat in Episcopia.

[2]) Avunculus eius, aeque Hayton vel etiam Macarius nuncupatus, a Le Paige I 586/87 et exinde a multis aliis ordini nostro vindicatur, sed falso. Ille enim fuit ordinis Minorum, ut probat Tournebize in opere suo „Histoire politique et religieuse de l'Arménie" (1904). Vita utriusque Haytonis invenitur in DHGE sub voce Ayton, et in praefatione operis RHC, supra allati.

residentiam in Nicosia[3]). De Papho vide infra sub dubiis. Hugo IV. rex (1324/58) abbatiam splendide exornavit. A tempore regis Jacobi (1460) facta est commenda, et exinde elanguit. Saeculo sequenti disciplina erat omnino corrupta. Senatus Venetianus ab abbate generali expetivit correctionem scandalorum, quam ille initiavit ipso anno 1571, quo Cyprus a Turcis est expugnata. Dein canonia suppressa est, omnes Latini ex insula sunt expulsi, ecclesia abbatialis data est Graecis tamquam parochialis, qui eam tenent usque hodie. Aedes claustrales, quae sunt adhuc pulcherrimae, paulatim conciderunt in ruinas, sed integra subsistunt elegans refectorium et maior pars claustri.

Archivalia: Archivo di Stato, Venezia.

Literatura: HUGO I 651/54 — COTTINEAU 1058 — WAEFELGHEM 83 — GEUDENS 35 — GOOVAERTS I 360, III 73 — LTK III 191 — POTTHAST RPR 2156, 5156, 5376, 8917 — Rég. Alexandre IV nr. 138 — RÖHRICHT, Reg. p. 270, nr. 1035, p. 375, nr. 1437 — E. I'ANSON & S. VACHER, Medieval *and other buildings in Cyprus*, in: *Transactions of the Royal Institute of British Architects* XIII/XVIII, 1882/83, 6, 14/16 — CASSAS, *Voyage pittoresque en Syrie* (Paris 1785) III 102/04 — C. D. COBHAM, *Excerpta Cypria* (Cambridge 1908) p. 300 — C. DE BRUYN, *Voyage au Levant*, Paris 1714, 378, T. 197, 201 — A. DRUMMOND, *Travels through different cities* (London 1754) 271/72 — C. ENLART *L'Art gothique et la renaissance en Chypre*, Paris 1899, I 203 ff — J. HACKETT, *History of the Orthodox Church of Cyprus* (London 1901) 611 ff — HILL, *A History of Cyprus* (Cambridge 1948) II/III, p. 26, 177, 226 (Hayto), 1065, 1076, 1103, 1125/27 — Cr. JEFFERY, *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*, Nicosia 1918, 323/34 — LA MONTE, *Register of the Cartulary of Nicosia*, in: *Byzantion* V, Nr. 35, 37, 59, 99 — G. F. LOREDANO, *Historie dei re Lusignani, pubblicate da Enrico Giblet*, Bologna 1647, passim — Fr. Steffano LUSIG-

[3]) Hayto ille conversus Episcopiae, obtinuit bullam a Clemente V. Papa anno 1308, in favorem canoniae suae, vi cuius insignis abbatia graeca vulgo „Mangana" in urbe Nicosiensi sita, illi est unita. (Registr. Clement V. nr. 2435, 2436: „... cum Graeci in monasterio S. Georgii de Lamangana male hactenus pertractarint et pertractent, monasterium S. Georgii Stae. Mariae monasterio (scil. Episcopia) uniatur et conventui Stae. Mariae monasterii licentia detur ut ipsi ad monasterium Sti. Georgii se transferant et reforment praedictum claustrum de personis latinis idoneis. Clemens Pp. V mandat executoribus, ut si dictum monasterium Sti. Georgii in dissolutione fore invenerint, monasterium, si id animarum saluti personarum degentium in eodem expedire viderint, Stae. Mariae monasterio uniant vel aliter de Sti. Georgii monasterio ordinent.")

Nescitur, an revera haec unio sit peracta. Post annum 1453 monasterium Mangana pro monachis graecis e Constantinopoli profugis restauratum et anno 1567 destructum est. (cf. Hackett o. c. p. 361) Abbatia Bellapais possedit in Nicosia refugium anno 1468: „Ostel de l'abbé dou Premontré" (Mas Latrie, Hist. Roy. Chypre III 288).

NANO, *Chorograffia e breve historia universale dell' isola di Cipro* (Bologna 1573), fol. 33 — G. MARITI, *Viaggi per l'isola di Cipro*, Lucca 1769, pp. 125/31 — L. de MAS LATRIE, *Archives des Missions scientifiques*, I (1850) 544/48 — IDEM, *Documents nouveaux servants de preuves a l'Histoire de l'Isle de Chypre*, Paris 1882, 348/49, 511/12 — IDEM, *Histoire du Royaume de Chypre*, Paris 1861, I 384, III 632, 636, 544, 646/47, 657/58 — A. H. S. M(EGAW), *A brief history and description of Bellapais Abbey*, Nicosia 1948 — J. W. REINHARD, *Geschichte des Kgr. Cypern*, Erlangen 1766, I 203 ff — P. SEESSELBERG, *Das Prämonstratenserkloster Delapais auf Cypern, vom kirchen- und kunstgeschichtlichen Standpunkt aus erläutert*. Dissert. Heidelberg 1901 —

Abbates (Megaw)

Georgius 1246 et 1264 (idem?)
Vincenzo di Robini res. 1488
Benedictus Surian 1488—
(canonice electus, ergo abbas regularis)

HERMOKASTRON

Hodie Erimókastron. Prope Thebas versus occidentem, in eadem dioecesi, in Boeotia, Graecia.

Monasterium, de quo pauca tantum scimus, quod vero saeculo XIII ad breve saltem tempus extitisse dubitari non licet. Anno 1212 nobilis vir Nicolaus de Sto. Audomaro (St. Omer) donat abbati et fratribus S. M. de Parvo Ponte Brundusii Ord. Praem. casale, quod dicitur Hermocastrum prope Thebas (De Leo o. c. Nr. 41). Gervasius abbas generalis scribit paucis annis post episcopo Thebano (Ep. Nr. 88, ed. Hugo): „. . . dudum sane significatum est nobis, quod fratres quidam Praemonstratensem ordinem profitentes in dioecesi vestra sortiti sunt locum ut ibidem Domino famularentur secundum ordinis instituta; de quorum conversatione quoniam diversa audivimus a diversis. Non possumus solliciti non esse de ipsis . . ."

Hugo dicit in calce huius epistolae se nihil potuisse invenire certi, de quanam canonia hic agatur. Dubium non est, eam esse nil aliud nisi Hermocastrum illud, quod brevi ante abbatiae Brundusinae fuisse donatum supra legimus. Brundusina domus novam fundationem ibi instituit, sed cum iam abbatia mater tunc satis fuisset corrupta et collapsa, nec filialis plantatio, ab arbore emortua orta, potuit florere et ideo probabiliter iam mox iterum cessavit. Amplius de ea nulla fit mentio, nec invenitur nomen eius in antiquis catalogis, nisi forte „Mons Stae. Katharine", in Scheftlariensi catalogo occurrens (vide infra sub praetermissis) hanc canoniam designet.

L i t e r a t u r a : Fontes ordinis nesciunt — HUGO *Sacrae Antiquitatis Monumenta* Ep. Gerv. 88 — A; DE LEO, *Codice Diplomatico Brundisino* (Trani 1940) Nr. 41 — HOPF, *Geschichte Griechenlands im Mittelalter* (apud Encyclopaediam Ersch & Gruber).

De abbatia Brundusina vide supra apud circariam Romanam.

KALAVRYTA

Kalabrita, Colabrita, -brica, Colimbria, Bella Vallis

75 km SE de Patras, in cuius diocesi erat sita. Hodie est municipium in nomo Achaia (Graecia)

Abbatia fundata a Godefrido II de Villehardouin, Toparcha Patrae, post annum 1218. Filia de Belval, vel secundum Cat. Ninove, Stae. Crucis Metensis. In aliis catalogis dicitur fuisse filia Praemonstrati.

In ampla literatura historica de Oriente Latino usquedum nihil inveniri potuit, quo existentia huius coenobii probaretur. De oppido Kalavryta nihil refertur, quam quod ibi fuerit baronia Francorum cum castello mediaevali, et duo pervetusta monasteria graeca, saeculo IVo fundata, Megaspilaion et Hagia Laura appellata. Atqui ex fontibus ordinis clare apparet monasterium eius ibi extitisse, occurrit nempe in omnibus antiquioribus catalogis, et etiam in quibusdam necrologiis, ut in Rommersdorfiensi ad diem 25am junii: Bertram abbas de Kalabrita, et in Obituario Parcensi: Nicolaus abbas Kolabritensis.

Puto rem ita se habuisse: Saepius evenit in Graecia durante dominatione Francorum, quod Latini antiqua coenobia graeca sibi arripuerunt et monachos latinos ibi collocaverunt, ut in Chortaiton prope Thessalonicen, et in Daphnis prope Athenas, quae monasteria saeculo XIII Cistercienses occupaverunt, quae vero ante et post usque ad nostra tempora a Basilianis schismaticis erant possessa. Probabiliter simile quid actum est in Kalavryta.

Hugo annalista noster autumat quidem hanc canoniam fuisse ordinis nostri usque ad annum 1463, quo Turci Peloponnesum expugnaverunt. Hoc vero cum veritate concordare nequit. Ut iam liquet ex facto, quod nomen eius antiquioribus tantum catalogis (saeculi nempe XIII) est insertum, Kalabritensis canonia adhuc hoc ipso saeculo XIII interisse videtur. Probabiliter hoc factum est anno 1263, quo Byzantini Kalabritam

iterum occupaverunt[4]), et monachos graecos, ut suspicari licet, in possessionem antiqui sui monasterii redintegraverunt. Si diutius extitisset ibi ordo noster, certe aliqua vestigia in archivis reliquisset.

Literatura: HUGO I 523 — GEUDENS 52 — COTTINEAU 832 — WAEFELGHEM 62 — De historia loci cf. G. PAPANDREU, *Archaiologikai kai topographikai ereunai en te eparchia Kalabryton* (Praktika tes en Athenais Archaiologikes Hetairias 1920, p. 95/046 — N. KYPARISSIS, *Anaskaphai en kato Goumeniste ton Kalabryton* (Deltion archaiologikon IX, 1924 25, parart. 14/18)

ST. HABACUC

Sti. Joseph ab Arimathaea, Ramleh, Rama

probabiliter fuit situm in El Kenisey, prope Joppe, Palaestina. Dioc. Ramla-Lydda, nunc Jerusalem.

Abbatia fundata circa annum 1137/38. Amalricus quondam Prior in Gottesgnaden, tunc vero abbas Floreffiensis, anno 1136 profectus est in Terram Sanctam cum quibusdam confratribus ad praedicandum. Per aliquod tempus terram circuierunt tamquam praedicatores peregrinantes fundatorem Norbertum imitantes, sed mox, cogente Gulielmo Patriarcha Hierosolymitano, fixerunt se in solitudine sepulchri prophetae Habacuc probe Ramleh, ubi etiam ossa Sti. Joseph de Arimathaea colebantur. Primus abbas Amalricus anno 1152 factus est Archiepiscopus in Sidon Anno 1156 23 religiosi fuerunt in St. Habacuc. Anno 1187 a Saladino fuit dirutum, pars fratrum fuit necata. Vix serius haec canonia fuit restaurata et vix locus eius hodie invenitur.

Literatura: HUGO I 117 —'GEUDENS 35 — WAEFELGHEM 215 — RÖHRICHT, *Regesta* Nr. 323, 358 — IDEM, *Syria Sacra* 36 — HOTZELT III 148 f — WILHELMUS DE TYRO, libr. XVII, cap. 26 (de Amalrico) — A. ABEL, *Mirabel et la tour d'Aphec*, in: *Revue Biblique* XXXVI (1927) 390/400 — *St. Habakuk-Kloster*, in *„Wissenschaftliche Beilage zur Germania"*, Berlin 1904, S. 189 ff —

Abbates

1. Amalricus ca. 1137—1153 2. Heribertus 1153/60
3. Hellinus (Obit. Praemonstr., ed. Waefelghem, ad 21. VIII)

---

[4]) Secundum Hopf, Geschichte Griechenlands im Mittelalter, arx Kalavrytana iam anno 1263 a Byzantinis expugnata est. Secundum opus citatum Papandreu vero dominium Francorum hac in regione fuit annis 1205-1325, et 1404-07.

ST. SAMUEL

Nebu Samwil. Mons Gaudii. Montjoie
Situm in monte 8 km NE de Jerusalem. in eadem diocesi.

Abbatia. Balduinus II Rex Hierosolymorum hunc locum, ubi antiquitus a Judaeis. Christianis et Musulmanis sepulchrum Samuelis prophetae colebatur, primo Sancto Bernardo obtulit pro fundatione monasterii O. Cist. Sed ille recusavit, et suasit Regi[5]), ut eum Praemonstratensibus daret. Quod et fecit successor Balduini, Fulco rex, anno 1141. Filia Praemonstrati, etsi primi canonici eius ex diversis canoniis venerant, et haec domus ut proprietas totius ordinis ab initio considerabatur. Abbas Sti. Samuelis, „qui porte croce et non mitre ne anel"[6]), numerabatur inter sex abbates „suffraganeos" patriarchi latini Hierosolymitani.

Anno 1187 eversum, et maior pars religiosorum necata est. Superstites aufugerunt in Accon. Nihilominus in ruinis Sancti Samuelis adhuc aliqui fratres degebant, sed anno 1213 videtur fuisse omnino derelictum. Tentamina Generalis abbatis Gervasii et Hellini Abbatis Floreffiensis hanc domum restaurandi fuerunt in cassum. Sed paulo post annum 1229 successerunt, et iterum floruit St. Samuel usque ad annum 1244, quo religiosi definitive fugati sunt. Ibidem superest navis ecclesiae romanicae, tamquam sanctuarium Mahumeticum. Vide etiam supra apud Accon p. 400.

Literatura: HUGO II 735 — WAEFELGHEM 249 — GEUDENS 35 — T. TOBLER, *Zwei Bücher Topographie von Jerusalem und seinen Umgebungen*, Berlin 1853, II 886 — PP. SAVIGNAC et ABEL, *Neby Samouil*, in: *Revue Biblique* XXI (1912) 267/79 — RÖHRICHT, *Syria Sacra* 41 — IDEM, *Regesta* 216, 323, 854, 884, 906, 1087, 1127, 1197, 1217, 1244, 1249, 1271, 1275/78, Additam.. 216, 1062a, 1080, 1193a, 12155a, 1323b — HUGO, *Sacr. Ant. Mon., Epist. Gervasii*, Nr. 37, 38, 115, 130.

Abbates (Röhricht, Hugo Sacr. Antiqu. Mon: Obit. Prém.)

1. Theodoricus 1145
2. Radulphus 1156
3. Hugo
4. Hellinus 1216/18
5. Aegidius 1220
6. Johannes I. 1239
7. S 1244
8. Johannes II. 1254/63
9. Aegidius de Marle —1291

---

[5]) Röhricht, Regesta Nr. 216. — Epistolae Sti. Bernardi (Migne PL 182 p. 67 ff) epist. 253 et 355.

[6]) Livre de Jean d'Ibelin, chap. CCLXI (RHC, Lois I, Assises de Jérusalem I, Paris 1841) — „Croce" hic non intelligi debet modo italico = crux, sed modo gallico (crosse) = pedum.

DUBIA

CONSTANTINOPOLIS Sti. Nicolai extra Muros.

Hanc domum ad tempus saltem forsitan fuisse ordinis nostri tantum scimus ex catalogo Scheftlariensi, in quo expresse inter canonias Terrae Sanctae adducitur. Secundum Longnon, haec ecclesia tempore imperii latini pertinuit ad canonicos ordinis Sancti Sepulchri. Sed fieri omnino potest, Balduinum primum imperatorem latinum eam circa annum 1201 canonicis ordinis nostri, quos ex flandrica sua patria forte secum duxerat, primo tradidisse.

STUS. MICHAEL DE CLUSA

J. Michelet loquitur in opere suo „Le procès des Templiers" (Paris 1841/51) II 647 de monasterio quodam ordinis nostri, nomine Sti. Michaelis de Clusa, sito in insula juxta civitatem Beyrouth, ubi Julianus ultimus dominus Sidoniensis vitam suam finisset. — Nisi est error auctoris, haec domus, de qua alioquin nihil scimus, erat forsan prioratus dependens a Sto. Samuele Acconensi.

PAPHOS

Civitas in meridie insulae Cypri. Constat abbatiam Bellapais ibi habuisse domum dependentem anno 1246. Hoc anno Rogerus quidam eques Paphensis dedicat abbatiae pretiosam reliquiam Stae. Crucis, et fundat anniversarium sollemne pro se et pro uxore sua. Georgius abbas Episcopiae statuit, quod haec missa cantari posset in „domo nostra quam habemus in civitate Paphensi", et quidem „a fratribus nostris ibi degentibus". (MAS LATRIE, Histoire du Royaume de Ch. III 646/47)

Alioquin nihil scimus de hac domo, sed ex verbis supra allatis suspicari licet ibi fuisse verum conventum. Anno 1280 occurrit quidam „frater Dionysius praepositus abbatiae Episcopiae" (Röhricht Regesta Nr. 1437). Hoc tantum sic intelligi potest, quod iste frater fuit superior alicuius domus dependentis. Atqui tales habuit Bellapais in Nicosia et in Papho tantum. Nicosia videtur fuisse mera residentia, seu potius refugium (vide supra, notam apud Bellapaise), ergo possumus supponere, hunc Dionysium fuisse praepositum domus Paphensis.

PRAETERMISSA

BETHLEHEM

in terra Juda. Anselmus Episcopus Havelbergensis (qui fuit Ord.Praem.) in primo suo libro Dialogorum anno 1145 scribit de ordine suo, quod „extendit etiam palmites haec eadem sancta societas in partes orientis, nam in Bethlehem una, et in loco quem vocant Sti. Habacuc alia congregatio est.“

Secundum omnes peritos haec est aperta confusio cum St. Samuel. In Bethlehem numquam fuerunt Praemonstratenses.

Epistola Anselmi apud D'Achéry, Spicilegium XIII 111 — Hugo I 434 — Cottineau 367 — Geudens 4.

JERUSALEM

1) in Monte Oliveti, Ascensio Domini et 2) juxta „Templum Domini“. In ambobus coenobiis fuerunt canonici iam ante fundationem ordinis Praem., Ambae canoniae habuerunt abbates, et interdum fuerant appellati „albi monachi“. Non fuerunt canonici Sti. Sepulchri, apud Templum Domini vero erant „Canonici Templi“. Certe numquam fuerunt O. Praem., ut dicunt aliqui auctores. (Goov. IV 166) Cf. W. Hotzelt, Die Chorherrn vom Hl. Grabe in Jerusalem, Palästinahefte des Deutschen Vereins vom Hl. Lande 25/28, Köln 1940, p. 198/36 — Michelaut/Reynaud pp. 51, 162. — Lepaige I 97.

MONS STAE. CATHARINAE

adducitur in Catalogo Scheftlariensi. Probabiliter est confusio cum Sto Samuele, nisi forte idem sit ac Hermokastron, de quo vide supra.

NAZARETH

P. Louis de Gonzague Daras praetendit ibi fuisse ecclesiam cathedralem ordinis nostri. Hoc verum non est. Lethardus archiepiscopus Nazarenus († 1190) quidem erat ex ordine, sed capitulum ibi numquam erat regulare.

L. de Daras, Prieuré de Nazareth en Terre Sainte, in: ANN 1886, I 17/20 — Geudens 4 —. Goovaerts IV 165. — De Lethardo vide Wilhelmum de Tyro, lib. XXII, 18.

CIRCARIA LIVONIAE

Livoniae gentes ad orientalia maris Baltici litora sitae (ubi nunc temporis res publicae Latviensis ac Estoniensis sub servitute durissima gemitant) sero quidem sed Providentia Divina sic iam tunc probante de obumbratione paganismi ad lumen veritatis Christianae conversae fuerunt.

Vi praevalente crucis Christi verbo Divino seminato, neque minus vi gladii et peregrinorum, maxime colonizandi novam terram causa e Saxonia, Westphalia, Frisia ac aliis partibus Germaniae maritimae advenarum et ensiferentium fratrum Militiae Christi ca. 1203 hic fundatae. Quibus fratribus miserabili clade 1236 peremptis fratres Ordinis Teutonici succedentes, munus militandi contra gentiles tribus Livoniae susceperunt, nova plantatio virens Ecclesiae Romanae hic plantata, conflictu quidem hoc cum paganis praestantissimo ineunte saeculo XIII initiato, finaliter tantum centennio post peracto.

Regibus ac regulis propriis gladio peremptis et terra sic subjecta, convertendae et neoconversae gentes novis dominatoribus terrae originis Germanicae sive mitra ornatis episcopali sive ense cinctis Ordinis Teutonici sive colonistis urbium communitatibus adscriptis, ex eo parere tenebantur.

Nondum requievit terra ac ecclesia nova a bellis, iamiam novum nomen inter nationes occidentales valens Livoniae sive Terrae Marianae, prout ab Innocentio III P. M. anno 1215 durante Oecumenico Quarto Lateranensi intitulata acquisivit. Ab eo tempore usque ad quasi sub novatione lutherana exspirantem catholicum vere medium aevum provincia haec transmarina mirabiles in religione christiana progressus fecit, ut non postremam inter provincias Europae eius temporis dignitatem consecuta videretur. Meritorie revera namque ecclesia Rigensis (annis 1245 respective 1253 archiepiscopali dignitate aucta) sanctum munus evangelizandi ultimis in finibus occidentis christiani mediaevalis assumpsit et perfecit, secundum id, quod perbelle scriptor eius temporis historiarum reliquit: „Sic Roma dictat jura, Riga vero rigat gentes".

Episcopo resp. Archiepiscopo Rigensi vel in concionatione Verbi Divini supervigilanda, vel in rebus ecclesiasticis administrandis, vel etiam in causis civilibus cuiuscunque generis ad principatum terrae pertinentibus, Capitulum Cathedralis metropolitanae eius quod interdum Canonia erat Candidi et Canonici Ordinis Praemonstratensis candidissime a consilio et adiutorio fuisse haud explicandum.

Non dedecet autem hic brevis explicatio rerum Livonicarum in genere. Livoniam mediaevalem revera unionem vel confoederationem inter se, praeh horror, concertantium ardentissime et cruente et quidem saepius quam concurrentium dominorum terrae, maxime Archiepiscopi et Ordinis Teutonici, sed etiam aliorum episcoporum et civitatum fuisse historia docente apparet.

Hinc partes historicae et maximi valoris in rebus Livonicis Capituli Rigensis Archipraesuli suo assistentis et causam Ecclesiae Rigensis illustrissime promoventis. Historiae scriptores comprobant raro Canoniam Praemonstratensem natura sua exemptam, et etsi dignitate Capituli Archiepiscopalis ornatam, tam intrepidanter partes Antistitis sui tenuisse quam Capitulum Rigense. In silva documentorum mediaevalium res Livonicas vel potius Rigenses spectantium, rarissime extat pergamentum sive de ecclesiasticis sive de civilibus agens, quod non esset a membro Capituli in actu praesenti testificatum et sigillo Capituli sigillatum.

Proh dolor, scriptoris de rebus Livonicis nullam habemus enarrationem, quae solide et comprehensive de operibus Capituli huius Rigensis candidae aliquando Canoniae Praemonstratensis illustrissime peractis, invocet et perquirat.

Nec et nos etsi propensi hic munus hoc nobis commendamus: longum esset historiam centenariam conversionis gentium Livonicarum et laudes Praemonstratenses in missione terrae enarrare, longissimum esset, si commentarium de meritis Capituli Rigensis in administratione rerum ecclesiasticarum Archidiocesis decursu saeculorum suppeditaretur, immo opus esset et historiam Livoniae mediaevalis totam hic exponere, si competentiam Capituli Rigensis in rebus civilis potestatis examinaremus. Restat futuris diebus ac alia occasione opus hoc perficiendum. Hic et nunc tantum breviter de organisatione et particularitatibus Capituli Rigensis mentionem facere et in additione aliquod, in quantum superest, de altero Capitulo Livoniensi quod similiter ad Ordinem pertinuit Praemonstratensem, Capitulo nempe Semigallensis Episcopi de Mezotne memorare juvat.

MEZOTNE[1])

Medejohte, Mejohte, Majocti, Majotti.

Quondam residentia regum Semigalliae (germanice: Semgallen) mediae regionis et tribus Lettorum ante conversionem eius, saeculo XIII peractae. In Lettonia.

Documenta nonnulla de annis 1234 et 1237 mentionem de H. respective de Helia praeposito Semigalliensi sive de Majocti Ordinis Praemonstratensis faciunt, qui Helias antea (1226 et 1232) magister Capitulo Rigensi O. Praem. pertinuisse satis certe est supponendum. Paucissima scimus de Capitulo hoc Semigalliensis Episcopi, de supra laudato praeposito hoc tamen est conjiciendum; quod enim ipse ut membrum Capituli Rigensis et canonicus Praemonstratensis circa annos ut supra Capitulum Semigallense de Mezotne et organisavit et repraesentavit maxime curae missionis incumbendo et verisimiliter de facto Rigae residendo. Scimus Episcopum finitimum regionis Seloniae (1218 creatus) Bernhardum de Lippe (famosus antea miles cruciferens in Oriente et Abbas de Monte Sti. Nicolai in Livonia Ord. Cist.) se ardentissime sed ineffective ad conversionem Semigallorum paganorum adstrinxisse. 1225/26 rex Semigallorum Vestardus introitum et missionem in Semigallia de Mezotne excurrendo uni tantum sacerdoti permisit. Anno post (1226) episcopatus Seloniensis eliminatur et novus episcopatus Semigalliensis sub episcopo Lamberto adhuc Seloniensi creatur. Hoc anno verisimiliter Capitulum Semigalliense et hoc uti canonia Praemonstratensis est fundatum. Neque plus iam de re scimus. Semigallorum tribus de paganismo ad fidem veram ca. finem tantum saec. XIII conversa permanenter missionem disturbans certe et canoniam de Mezotne, si enim ibi residere assumpserit, oppugnavit quam maxime.

L i t e r a t u r a : Fontes ordinis nesciunt. Speciatim notanda sunt sequentia: Anal. Praem. IV (1928) 69 — GOOVAERTS IV 116, 293 — H. HILDEBRAND, *Livonica, vornehmlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vatikanischen Archiv.*, Riga 1875, Urk.-Nr. 21, S. 39/49, vide notas 2 et 3 pag. 49 — KRARUP, *Bullarium Danicum*, Kobenhavn 1932, Nr. 265 (Gregorius IX, 1234[2]))

RIGA B.M.V.

Regia, Riggen, Regiensis, Rigensis.

Civitas capitalis Livoniae, hodie Lettoniae, et sedes metropolitana pro terra baltica.

Capitulum Ecclesiae Cathedralis in honorem B.M.V. dedicatae 1209—1566 etsi cum intervallis, ut inferius, Canonia erat Ordinis Praemon-

---

[1]) Pronuntia modo gallico: Méjotne.

[2]) „H. prepositum de Majocti, premonstratensis ordinis, magistrum Heliam et magistrum Jordanum Rigenses canonicos eiusdem ordinis.“

stratensis. Episcopus primus Livonicae Missionis Meynardus († 1196) Ykescolae dum resideret,iam anno 1186 cum infulas recepisset, ibidem capitulum canonicorum secundum regulam Sti. Augustini instituit et vestem nigram praescripsit. Ipse enim Meynardus quondam canonicus Sti. Augustini Segebergensis in Holsatia fuerat. Successor eius secundus, Albertus (1198—1229) canonicus quondam Bremensis et procreator verus Livoniae mediaevalis, terram ingrediendo sedem et episcopi et capituli anno 1201 in novam civitatem Rigam transtulit. Albertus intimus erat amicus episcopi Raceburgensis Philippi qui dignus Sti. Norberti filius et frater Praemonstratensis recolitur. Mox advocat fratres ordinis e Westfalia et Saxonia missioni Livoniae insudaturos, advenerunt plures eorum e canoniis Cappenberg, Scheda et Gottesgnaden. Cum anno 1209 Philippus, Raceburgensis episcopus Livoniam visitaret, Albertus episcopus de rogatu consilioque illius Joannem canonicum Scheidensem praepositum capituli cathedralis Rigensis instituit. Quam reformationem inchoatam triennio post per aggregationem capituli ad ordinem Praemonstratensem perfecit. Capitulum Rigense tamquam Praemonstratense a Summo Pontifice annis 1227 et 1238 est recognitum. Initio videtur fuisse consideratum tamquam filia Gratiae Dei, id est Gottesgnaden in Saxonia, sed in posterum habebatur ut filia Praemonstrati, et habuit positionem omnino specialem in ordine. Cum e sola hac ecclesia Rigensi consisteret — ecclesia enim Semigalliensis ad breve tantum tempus ordini fuit incorporata —, „Circaria Livoniae" fuit valde theoreticum quid, et in praxi a fine saeculi XIII Riga considerabatur tamquam „nullius circariae". Gubernium ordinis solebat tres circarias Daniae, Slaviae et Livoniae cumulatim administrare et eas tamquam unam considerare. Praesertim cum canoniis pomeranis (Slavia) Riga intimas videtur habuisse relationes[3]). Propter magnam distantiam praepositus Rigensis omni septennio tantum Praemonstratum adire tenebatur. Archiepiscopi de jure a capitulo de gremio erant eligendi, sed de facto generatim ordini videntur fuisse alieni[4]).

---

[3]) Anno 1405 legavit Martinus Isenmenger, canonicus Rigensis, residens in Stralsund, „confratri suo" vicario Usedomensi et canonico Grobensi missale quoddam ordinis (Hoogeweg, Die Stifter und Klöster Pommerns, II 333).

[4]) Duo ex antiquis catalogis habent notitias haud parvi momenti de ecclesia Rigensi, quae res supra allatas elucidant. In Ninivensi secundo enim legimus: „in liuonia. Terra quae nuper est conversa ad fidem, terra ultra Poloniam sita, sedes cathedralis, modo metropolis, decem sibi subiectas ecclesias habens cathedrales, et est ecclesia filia premonstrati anno gracie mccxij, recepimus super hoc litteras alberti episcopi liuoniensis: Riga". — In Hilgenthalensi simul et in Windbergensi inveniuntur sequentia: „In Lyuonia. Riga Premonstr. Notandum quod ista ecclesia est metropolitana, nam conuentus eligit archiepiscopum, et ibi est prepositus, qui habet regimen canonicorum illius ecclesie. Et ille prepositus debet venire ad capitulum de septennio ad septennium,

Annis labentibus et certamine tremendo per longa saecula subsequentia durante inter Episcopum resp. Archiepiscopum Rigensem et praepotentem Ordinem Teutonicum rivalem eius, Capitulum etiam Rigense, fulcimentum intrepidum Antistitis, a Teutonicis fratribus oppugnatur ut, canonicis sibi subjectis, et totam Ecclesiam Rigensem Ordo sibi subjiceret.

Ne vestis candida canonicorum Praemonstratensium ansam daret ad admittendam similitudinem et consuetudinem spiritus fratrum et sacerdotum ordinis Teutonici, et ad incorporationem Capituli in illum aut vi aut dolo perpetrandam, Sigfridus Archiepiscopus anno 1373 regulam et vestem nigram canonicorum Sti. Augustini in capitulo reinduxit. Non vero per longum tempus. Anno nempe 1394 Ordo Teutonicus in climace potentiae capitulum Rigense vi sibi subjecit et canonici, corpore quidem sed non spiritu Magistro ordinis votum subiectionis voverunt, ea sub conditione, ut vestis candida et regula Praemonstratensium sibi redderentur. Quod et factum est. Sic vestis evasit signum aut contemptus aut adherentiae per saecula longa miserabiliter vitam torquens canonicam Capituli Rigensis strictiorem Praemonstratensium consuetudinem quidem praeferentis, sed ex abrenuntiatione supremationis fratrum Teutonicorum vestem una cum more abiurantis. 1423—1451 Capitulum Rigense denuo institutio ordinis Sti. Augustini erat, ratione maioris independentiae Archiepiscopi ab Ordine Teutonico, sed 1451 albis denuo induti, canonici Rigenses uti capitulum Praemonstratense cursum saecularem usque ad suppressionem Capituli anno 1566 lutheranismo supercrescente compleverunt.

Ecclesia cathedralis, annis 1211/16 constructa, simul cum claustro subsistit, sed nunc est lutherana.

Capituli Rigensis historiam splendidissime eo tempore, dum regulam Praemonstratensem colerent, inscribendam neque sub oppressione Ordinis Teutonici canonicos multum in incommodum vergentes Stum. Norbertum secuturos perscrutatorem operosum urgentissime advocare supra iam diximus. Opus hoc quamquidem ex defectu fontium decursu temporis loquacium eminenter aggravari certum est. Nec iam quidem historia Ecclesiae Rigensis mediaevalis in genere sufficienter elucidata adhuc extat. Historiarum scrutatores de rebus Livonicis agentes usque adhuc quasi lineam protestanticam tenentes, magis de partibus ordinis Teutonici, quam de progressibus ecclesiasticis Catholici aevi in opera contulerunt. Quoad Capi-

---

nisi de nouo fuerit procreatus, nec est ecclesia illa alicuius circarie propter ipsius remocionem item archiepiscopus habet decem suffraganeos ecclesie rigensi subiectos." — Bene apparet, ecclesiam Rigensem, tamquam unicam metropolitanam ordini incorporatam, illi tunc temporis haud parvam fuisse in gloriam.

tulum Rigense saltem habemus quotquot satisfactorie tantum quaestiones de mutatione vestis canonicorum (Kallmeyer), de organisatione regulari (Bunge et Mettig) necnon de membris Capituli Ordini Praemonstratensi pertinentibus in quantum nomina eorum a documentis traduntur (Arbusow, Mettig) examinatas. Et haec prae annis septuaginta et plus pro prelo parata opuscula iam urgentissime revidenda videntur.

Archivalia: Archivum Historicum Civitatis Rigensis, Sectio Secretior Senatus Civitatis Rigensis tum Interior, tum Exterior. — Archivum Rei Publicae Latviensis Rigae, Sectio Nobilitatis Livonicae et Theca copiarum de Archivo Vaticano. — Archivum et Bibliotheca documentorum Volksdeutsche Mittelstelle quondam in Posnania.

FONTES

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, hrsg. von F. G. v. BUNGE, erweitert von L. ARBUSOW sen. et jun., Riga 1853 et seqq.; *liv-, est- und kurländische Urkunden-Regesten bis zum Jahre 1300*, hrsg. von F. G. v. BUNGE, Leipzig 1881.

Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, Tomus V, hrsg. von M. DOGIEL, Wilna 1759.

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium ... historiam illustrantia, hrsg. von A. THEINER, Romae 1860.

Fontes Historiae Latviae Medii Aevi ed. A. SVABE Rigae 1937 et 1940 (Fasc. I et II Voluminis II: Anni usque ad 1256).

Livländische Güterurkunden I - II hrsg. von H. v. BRUININGK u. N. BUSCH, Riga 1908.

Brieflade, Est- und Livländische, III: Chronologie der Ordensmeister über Livland, der Erzbischöfe von Riga u. der Bischöfe von Leal, Oesel-Wiek, Reval u. Dorpat, hrsg. von R. v. TOLL u. Ph. SCHWARTZ, Riga 1879.

De Chronicis res Livonicas medii aevi spectantibus et inevitabiliter de Capitulo Rigensi agentibus hic mentio fit nonnullarum tantum: HEINRICI de LETTIS *Chronicon Livoniae* ed. W. ARNDT in MGH, SS. Tomus XXIII, Hannoverae 1874; in usum scholarum ex M. G. H. recudi fecit G. H. PERTZ, Hannoverae 1874.

LIVLÄNDISCHE REIMCHRONIK, hrsg. von Leo MEYER, Paderborn 1876.

HERMANNI de WARTBERGE *Chronicon Livoniae*, hrsg. von E. STREHLKE in Script. Rer. Pruss. II, Leipzig 1863.

LITERATURA

HUGO II 673 — WAEFELGHEM 209 — ZAK in Anal. Praem. V (1929) 247 — A. M. AMMANN S. J., *Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum*, Rom 1936 — L. ARBUSOW, *Livlands Geistlichkeit* (mit 2 Erweiterungen), Sonderabdruck aus dem *Genealog. Jahrbuch für Liv-, Est- und Kurland*, Riga 1909 et sqq. — L. ARBUSOW, *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*, Leipzig 1921. — L. ARBUSOW, Römischer Arbeitsbericht I - II (Acta Universitatis Latviensis XVII u. XX), Riga 1928 - 29; III - IV (ibidem. Seria Facultatis Philolog. I, 3 u. II, 4), Riga 1929 - 33. — E. BONNEL, *Russisch-livländische Chronographie*, St. Petersburg 1862. — H. BRUININGK, *Messe und kanonisches Stundengebet nach dem Brauche der Rigaschen Kirche im späteren Mittelalter (Mitteilungen aus der livl. Geschichte*, hrsg. von der Ges. für Gesch.- und Altertumskunde zu Riga, Bd. XIX), Riga 1903. — H. BRUININGK, *Die Geburtsstandsverhältnisse in den livl. Domkapiteln (Sitzungsberichte der Ges. f. Gesch.- u. Altertumskunde zu Riga .a d. J. 1908)*, Riga 1909. — A. v. BULMERINCQ, *Die Besiedlung der Mark der Stadt Riga 1201 - 1600 (Livl. Mitteilungen* Bd. XXI), Riga 1921. — F. G. v. BUNGE, *Livland, die Wiege der deutschen Weihbischöfe (Baltische Geschichtsstudien* I), Leipzig 1875. — F. G. v. BUNGE, *Der Orden der Schwertbrüder (Balt. Geschichtsstud.* II), Leipzig 1875. — F. G. v. BUNGE, *Die Stadt Riga im 13. u. 14. Jahrhundert*, Leipzig 1878. — G. A. DONNER, *Kardinal Wilhelm von Sabina, Bf. v. Modena, Päpstl. Legat in den nordischen Ländern* († 1251). Helsingfors 1929. — W. v. GUTZELT, *Das Stadtgebiet Rigas (Livl. Mitteilungen* Bd. XI), Riga 1865. — Th. KALLMEYER, *Geschichte der Habitsveränderungen des Rigaschen Domcapitels (Livl. Mitteilungen* Bd. XII), Riga 1880. — C. METTIG, *Zur Verfassungsgeschichte des Rigaschen Domcapitels (Livl. Mitteilungen*, Bd. XII), Riga 1880. — C. METTIG, *Bemerkungen zur Geschichte des Rigaschen Domcapitels* (Sitzungsberichte a. d. J. 1912), Riga 1913 — W. NEUHAUS (vide supra apud Scheda p. 190) p. 103 — W. NEUMANN, *Das mittelalterliche Riga*, Berlin 1892 — IDEM, *Der Dom zu St. Marien in Riga*, Riga 1912 — G. RATHLEF, *Das Verhältnis des livl. Ordens zu den Landesbischöfen und zur Stadt Riga*, Dorpat 1875. — O. v. RUTENBERG, *Geschichte der Ostseeprovinzen*, Leipzig 1859 - 60. — Th. SCHIEMANN, *Rußland, Polen u. Livland*, II (Onckens Allgem. Gesch. in Einzeldarstellungen), Berlin 1887. — A. SPEKKE, *Historia Lettoniae.* Italice Romae, Lettice Holmiae 1948, anglice praeparatur ad prelum item Holmiae. — J. STRAUBERGS, *Historiae urbis Rigensis* (lettice) Riga 1938. — A. SVABE, *Lettische Kulturgeschichte* II, (Lettice) Riga 1922. — A. SVABE, *Die Geschichte des Pagasts* (De decimis). (Lettice) Riga 1925. — F. WINTER, *Über den Anteil des Magdeburger Landes an der Eroberung und Germanisierung Livlands*, in: GBMagd (cf. Saxoniam) II 1867 34/48.

CIRCARIA HUNGARIAE

Haec circaria, una ex maximis universi ordinis, per totum aevum medium mansit immutabilis, semperque sola et cuncta monasteria in se continens antiqui regni Hungariae, quod a millennio limites suos conservavit ad annum usque 1919, quo maior pars eius adnexa est regnis et rebus publicis vicinis: Rumenia, Jugoslavia, Cechoslowakia et Austria.

Primi Praemonstratenses venerunt in Hungariam ex Praemonstrato, quod inter annos 1162 et 72 primum gregem emiserat in Varadiense coenobium; et ex abbatia Riéval in Lotharingia, quae annis 1170/80 canonias Garab, Nagyolasz et Bozok genuit. Kökényes, Lelesz et Jánoshida videntur etiam adhuc saeculo XII fuisse fundatae, tempore enim Belae regis tertii († 1196). Ceterae canoniae ortae sunt inter initium saeculi XIII et annum 1264. Maxima pars canoniarum certe semper fuit linguae hungaricae. Aliquae quidem domus sitae sunt in regionibus ab aliis gentibus habitatis, sed historia earum potius est hungarica. Ideo nomina earum uniformiter (praeter Ivanic, Hermannstadt et Kronstadt) in hac lingua inserenda esse duximus.

In nulla forte circaria viget maior confusio et incertitudo de nomine et numero singularum domuum, et nullibi, si Frisiam et Hiberniam excipis, documenta et integra archiva tam funditus sunt deleta et annihilata quam in hungarica; ita ut de plerisque monasteriis ne nomen quidem correctum, nec situm, nec certitudinem absolutam, num umquam extiterint, habeamus notam.

Hucusque nec ullus catalogus vel documentum quicquam medii aevi in Hungaria ipsa repertum est, quod omnium tunc monasteriorum nomina, fundationem, filiationem fideliter memoriae traderet. Propterea contenti esse debemus operibus exteris, quae res circariae nostrae tangunt quoque. Sed hic ingentibus premimur difficultatibus propter magnam discrepantiam eorum.

Deficientibus aliis fontibus, hac in circaria antiquis catalogis, de quibus supra pag. 15/18 et 351 (nota) fusius tractavimus, maximum momentum est attribuendum.[1]) Scatent quidem mendis. Apud nullam circariam enim

[1]) Horvath in articulo suo „Ad bibliographiam" videtur omnino rejicere catalogos ut fontes nullius valoris. Quam opinionem esse falsam abunde demonstrasse credimus.

nomina in catalogis adeo sunt corrupta ac apud nostram. Ante oculos debemus ponere, qualem commutationem attulerit descriptio litterarum et sonuum hungaricorum: cs, cz, gy, ly, ö, ü, ty etc — quae tantum gnari recte possunt proferre — in lingua latina iam in Hungaria ipsa, eo magis in circariis exteris, apud auctores linguae hungaricae ignaros, qui, si difficultas aliqua in lectione exoreretur, nullum remedium inveniebant et sic secundum indolem proprii idiomatis procedebant. Ita fecerunt Scheftlarienses Germani ex Zsambék: Stainboch, ex Szalankemen: Slanchenmund, ex Darno: Dornaw. Galli vero Thours vel Thury ex Turocz, Rockeniti ex Kökényes, Cothevan vel Goteshay ex Hatvan, Zutbeleniz ex Zenthbenedek (= Kaposfö). Sic multiplicabatur saltem nomine numerus monasteriorum, etiamsi annalistae ex uno eodemque fonte, nempe ex catalogis hauserant, quia saepe ne suspicabantur quidem, sub nominibus diversis unum idemque monasterium latere.

Usquedum duo tantum catalogi erant noti, L et P, qui sunt radix omnis confusionis. Maiorem certitudinem tantum ex coniecturis, comparatione omnium octo indicum interea exaratorum obtinere possumus. Propterea in hac circaria, praeter consuetudinem, in capite omnis canoniae exacte indicamus, quid praebeant de ea singuli catalogi.

Ninivensis primus, omnium antiquissimus, unam tantum canoniam hungaricam habet, nempe Stum. Stephanum Varadiensem, et quidem certe tamquam partem pro toto, quia tempore eius redactionis complures domus in Hungaria iam extiterunt. Ninivensis secundus habet 22 monasteria. Tamquam primus et unicus loquitur de Zich, Meszes, Kronstadt et Herrmannstadt, quae monasteria, paulo post redactionem illius anno 1241 a Tataris eversa, usquedum nobis fuerunt parum nota vel ignota. Omittit tamen iste index nonnulla monasteria certe ante annum 1235 fundata. Pretiosae sunt nobis eius notae circa filiationem et reformationem circariae[2]). Catalogi synoptici antiquiores, id est L, V et S (inter annos 1270 et 90 orti) indicant plura, L enim 45, V et S unusquisque 43 monasteria. V et S de filiatione tacent; quod hac in re habet L, plane est arbitrarium et nullius valoris. Indicationes eorum circa dioeceses valde discrepant ab

---

[2]) „In Hungaria. In strigoniensi provincia: NOTA: quod frater andreas canonicus sti. Stephani Waradinensis in hungaria anno gracie m cc xxx iiij tulit secum ad ecclesiam suam pro habenda uniformitate ecclesie premonstratensis lectionarium, integrum antiphonarium, graduale, missale cum nota collectaneum, martirologium, kalendarium, librum consuetudinum. NOTANDUM quod anno gracie m cc xxx v frater fredericus quondam abbas hamburnensis visitavit ecclesias hungarie in veritatem paternitatum et filiationum, sicut sunt hic notate, reportavit ad capitulum generale et fuit receptus reverenter et obedienter ubique."

illo, quod tradunt catalogi posteriores. Praeter unum alterumve casum, quo dioecesis revera fuit mutata, indices LSV quoad hoc cautissime sunt legendi. Inveniuntur tamen in illis complura coenobia (Drozo, Zopriza, Zemlen, Magedlin), quae secus nullibi sunt obvia. Nequaquam assentimus tamen Antonio Horvath, illa tamquam meras fictiones rejicienti[3]).

Catalogi synoptici recentiores (P: 39, W: 32, H, T: 34 monasteria hungarica) indicant primo loco novam „filiationem bohemicam" totius circariae, a Capitulo Generali anno 1294 decretam, praeter P, qui hoc omittit, sed aliquas canonias, quas in antiquioribus elenchis detexerat, adiungit. W, H, et T adducunt, praemissa proclamatione decreti supradicti, post singulas abbatias bohemo-moravicas, hungaricas praeposituras unicuique vigore illius subditas. Audiamus, quid habeat Windbergensis: „Anno Domini M° CC° nonag°. quarto in capitulo generali assignata fuit paternitas ecclesiarum circarie Hungarie quinque abbatibus inferius annotatis. Hoc diffinitum fuit et ordinatum a domino premonstratensi et a diffinitoribus capituli generalis propter defectum patrum abbatum, qui eas minime visitabant". Reliqua citamus ex H et T, mutatis vero nominibus in formam modernam: „Assignata est abbati Montis Syon paternitas de Sag, Hatvan, Bény, Kökényes; item abbati Lytomislensi: Majk, Moriczhida, Lelesz, Rátót, Kaposfö, Ócsa, et Jánoshida; item abbati Gradicensi: Bózók, Garáb, Türje, Zsidó, Sadium, Rajk, Szalankemen; Item abbati Lucensi: Jászó, Darnó, Zsámbék, Pályi, Ábrany, Adony; postremo Zabrdovicensi: Turócz, Csorna, Pók, Váradhegyfok, Insula Leporum, Insula Lazari, Csút, Cheim, Almás, Gedir." (W habet idem, sed Rajk et insulam Leporum omittit). Hugo dicit in praefatione suorum Annalium (Vol. I), hoc decretum a Capitulo Generali anno demum 1516 fuisse revocatum.

Historicis hungaris haec res maximum est in scandalum, et propterea putaverunt illam esse meram inventionem saeculi XVII[4]). Sed facta negari nequeunt, loquentibus manuscriptis huic decreto contemporaneis. Apparet vero abunde ex omnibus documentis indigenis, hoc decretum fatale, praepositis circariae nostrae absque dubio odiosissimum, numquam in

---

[3]) Argumentum enim eius ex silentio documentorum hungaricorum parum refert. Catalogi ordinis sunt enim fontes contemporanei aequi valoris ac illa. Quantopere sunt fide digni, iam elucet eo ex facto, formas nominum quas praebent omnino consonare illis, quae in documentis indigenis sunt obviae. Scimus insuper ex historia aliarum circariarum, saepius canonias iam brevi post fundationem iterum desiisse, aut in alium locum esse translatas, aut alii ordini traditas. Probabiliter simile quid hinc inde et in Hungaria evenit, sed propter interitum tot archivorum nullum diploma hoc memorat.

[4]) Confer A. Oszvald in Emlekkönyv p. 76/77, nota.

praxim fuisse deductum[5]). Constat a saeculo XIV (immo iam an. 1295) usque ad interitum circariae saeculo XVI patres abbates hungaricos consueto modo semper et ubique proprio marte, Praemonstrato soli submissos, munere suo esse functos. Nullum apparet vestigium in fontibus indigenis, ac si abbates circariae Bohemiae umquam exercuissent jus paternitatis in monasteria hungarica. Immo reges Hungariae, „juris patronatus supremi" sibimetipsis vindicati avidissimi, numquam dedissent possibilitatem huiusmodi ingerentiae.

Praepositi monasteriorum minutorum, de quibus mox loquemur, plerumque de rogatu patronorum a patre abbate sunt de suo gremio nominati. „Veritas paternitatum et filiationum", ut supra legimus, anno 1235 fuerat ordinata, quod iterum factum est anno 1270. Anno 1382, durante schismate, visitator circariae hungaricae, una cum illa Papae legitimo adhaerens, a Praemonstrato se ad tempus separavit et potestatem quasi generalitiam sibi vindicavit. Praepositi huius circariae, qui iam brevi infula sunt ornati, ab annua visitatione Capituli Generalis erant exempti propter distantiam, sed convenerunt cum prioribus suis in capitulis provincialibus, saepius Budae celebratis. Anno 1510 decretum est, ut omni sexennio unus praepositus circariae debeat adire Praemonstratum.

Etiam in his recentioribus catalogis supra allatis, invenimus aliquas canonias, quarum existentia a nullo quidem diplomate secus confirmata (Cheim, Insula Lazari, Sadium, Szalankemen), nihilominus videtur esse certa.

Catalogus L tamquam primus publicatus est anno 1603[6]). In Hungaria ipsa notio nostrae circariae tunc temporis iam adeo disparuerat, ut Petrus Pazmany ille anno 1629 catalogum Lairuelii, quinque novis monasteriis auctum, sed nullo errore correcto, iterum ediderit[7]). Quem catalogum Pazmanii propter maximam illius auctoritatem posterius fere omnes, immo Hungari ipsi, sine censura comprobabant. Anno 1633 Lepaige typis exscribendum curat suum catalogum, 39 monasteria continentem, qui iterum apud Hungaros ab initio magno fuit in honore. Centum annis post Hugo noster in suis annalibus topographiam a Lairuelz et a Pazmany satis confusam, porro dioeceses et comitatus, filiationemque adhuc magis confudit, quia non amotis mendis prioribus, nova addidit; et alienas, medio aevo non ad ordinem nostrum spectantes canonias in seriem suam recepit, immo nonnulla nomina, cum parva mutatione litterarum bis terve protulit, quasi essent diversa monasteria (Türe-Türje, Ocsa-Ocra). Sic potuit pro-

[5]) Vide amplam documentationem apud Oszvald, A Magyar premontrei középkori prépostsagok.

[6]) S. de LAIRUELZ, Optica Regularium, Pont a Mousson 1603, pp. 383/422.

[7]) Apud PETERFFY, Sacra Concilia (ed. 1629) p. 276

ducere 65 canonias. Sed si in praefatione operis sui legimus illas preces, illa verba supplicia, quibus petebat a Societate Jesu in manibus eorum habita et monasteria et huius circariae tangentia documenta et nihilo magis accepit ea, tunc facilius ignoscimus ei etiam propter mendas tam graves. Ipse voluit documenta accurata proponere, sed quia circaria Hungarica tunc nil fuit nisi merum „beneficium" abbatum Bohemiae absque veris conventibus, illos adiit. Qui vero pauca tantum et saepius erronea praebere potuerunt, et sic numerus mendarum in dies crevit. Sed et cum Hungari ipsi nullum fontem habuerint pro historia ordinis et circariae nisi auctores supradictos, errores illorum communiter apud eos sunt accepti.

Vestigiis his ingrediens numerum monasteriorum peraugebant Joseph Mallyo[8]) 50, Fuxhoffer 42, Schematismus Jaszoviensis et Csornensis anni 1891 65, recenter Zak[9]) et Waefelghem: 72 monasteria enumerantes. E contrario nimis restringunt Bekefi et Lukcsics[10]): 31, Horvath: 34; quia fontibus tantum indigenis nituntur. Oszvald in articulo suo citato 38 indicat. Nos autem habemus 41 monasteria ut certa, 3 ut probabilia, 8 ut dubia.

Si historiam huius circariae diligentius perspicimus, causas huius interitus omnium fere archivorum melius intelligimus. Initio quidem, saeculo XII et hinc inde etiam postea, canoniae illius erant abbatiae, sed in posterum integra circaria titulum abbatialem recusavit et praeposituralem quasi tamquam proprium quid nationale anxie retinuit. Ultimis saltem saeculis, pauca relative monasteria videntur fuisse, ut alibi, verae domus formatae, propriis communitatibus professisque provisae. Maior pars eorum consistebat ex „monasteriis generationum" seu „monasteriis minutis". Familiae enim nobilium in hoc regno fundaverunt sibi parva monasteria in usum proprium, in sepulturam membrorum earum et ad curam animarum in earum dominio exercendam. Disponebant de illis, quasi essent sua proprietas, et plus semel canonias „suas" angustiaverunt spoliaveruntque, arbitrarie bona ab atavis donata iterum avellentes.. Distinguebantur „monasteria generationis proprie dicta", id est familiae ipsius fundatoris reservata, et „monasteria communia in generatione", quae serviebant generationi illi in lato sensu, ergo omnibus propinquis eiusdem stirpis et

---

[8]) Brevis notitia circariae Hungaricae Ord. Praem, MS in Archivo secreto Jaszoviensi.

[9]) In articulo infra citato tentat, monasteria haec incerta quaerere in locis similis nominis; ita Albei in Algyő, Chuchas in Csuskas, Chöpefő in Csepelfő, Cudan in Csudany — sed in vanum, nil fecit nisi confusionem auxit.

[10]) Manuscriptum in archivo Episc. Strigoniensis, auctoribus R. Bekefi et L. Lukcsics, anno 1922 collatum ad substituendum „Catalogum Episcoporum" mendosum et inveteratum.

nominis. Ut scimus ex exemplo praepositurarum Adony et Darnó, quarum historia ex amplo archivo Leleszensi melius est elucidata, haec monasteria pluries carebant proprio conventu, et praepositi eorum, tamquam parochi nati cum uno alterove confratre parochiam loci administrantes, e gremio alicuius maioris communitatis erant desumpti. Habemus probabiliter apud maiorem partem harum canoniarum de facto parochias a religiosis administratas (quae ceteroquin fuerunt rarae hac in circaria) sub forma et nomine „monasterii minuti"[10]). Praecipuae tamen maiores canoniae, florentes et conspicuae, fuerunt Ság, Turocz, Bózók, Csorna, Jászó, Csút, Zsámbék, Lelesz et Stus. Stephanus Varadiensis.

Aliquid omnino speciale in Hungaria erant sic dicta „loca credibilia". Reges eius enim ius authentice sigillandi documenta quaecumque sibimetipsis primitus reservatum, postmodum pro instrumentis maioris momenti episcopis, pro illis minoris momenti monasteriis commiserunt. Talis locus vocabatur „credibilis", coram illo facti sunt exinde omnes actus juridici totius regionis illi commissae, moderni notariatus instar. Monasteria, in quibus institutae sunt ad hoc cancellariae cum notariis, subnotariis et scribis e gremio desumptis, ad tempus fere omnes videntur esse gavisa hoc privilegio, sed Ludovicus rex anno 1351 monasteriis minutis illud ademit. Archiva illa publica, quae ingenter concreverunt, vocabantur „regnicolaria", et in aliquibus locis adhuc subsistunt[11]). Non obstante hac occupatione mere civili, vitae conventuali tam perniciosa et a regibus initio imposita, multa extant vestigia e medio aevo abunde probantia, vitam regularem, spiritum pietatis pariter ac studiorum optime in hac circaria floruisse.

Problema nullo modo iam elucidatum est origo monialium in hac circaria. Quae cum esset orta versus finem saeculi XII, tempore enim, quo monasteria non amplius fundabantur ut duplicia, probabiliter non ex se genuit parthenones, sed moniales, quas saeculo sequenti in Hungaria invenimus, certe venerunt ab exteris. Vix venerunt e Gallia, cum primis Praemonstratensibus, quia gallicae abbatiae post annum 1137 fundationibus suis ad exteras sorores non iam adjungere solebant.

Documenta hungarica memorant tantum Ivanic ab anno 1246, sed non distincte indicant eius ordinem, pariterque Szalankemen ut monasterium ignoti ordinis, postremo ab anno 1511 sorores in Szeged, Somlyovásárhely et Moriczhida. Unde venerint, quomodo inter se cohaereant, et a quibusnam canoniis dependerint, authentice erui nequit.

Ergo refugiamus ad catalogos nostros, et revera possumus ex illis con-

[10]) Oszvald o. c. pp. 19/38

[11]) Ut v. g. in Lelesz. Fuse de hac re tractat optimus ille articulus B. KUMOROVITZ de „activitate authentica" illius canoniae, infra suo loco citatus.

iecturam instituere, quae videtur esse satis fundata. Prima mentio parthenonum fit in N secundo: Herrmannstadt et Kronstadt. In catalogis SVL non iam invenimus haec asceteria, eorum loco autem tria alia: Ivanic, Drozo et Zopriza. Catalogis HWT insertum est unum tantum: Szalankemen[12]). Putamus ergo rem sic se habuisse:

Moniales e Saxonia, ut videtur, emigratae, inter annos 1211 et 35 duo asceteria fundaverunt in Transsylvania: Hermannstadt et Kronstadt, quae „assignata sunt paternitati circariae Hungariae." Quae cum anno 1241, quo praedabundae immanium Tatarorum copiae integram pervastarunt Hungariam sicuti omnia fere alia monasteria essent deleta, aliis in locis se stabilierunt. Possumus supponere, conventus ex dissensione se divisisse in nationes: Hungaricae sorores se fixerunt in Drozo vel Zopriza, vel in ambabus, Saxones autem tenderunt in Ivanic, ubi de rogatu regis Belae, quem suppliciter adierant ,novum monasterium illis est commissum. Quia numerus earum forte nimis erat comminutus, et ut ex florente parthenone patrio novum vigorem assumerent, gregem sororum sibi expetierunt ex Marienbusch in Pomerania, sub cuius tutela se posuerunt. Non in vanum enim praeter morem in catalogo designatur Ivanic tamquam „filiam Rubi". Forte moniales hoc modo demonstraverunt contra decretum Capituli Generalis, eas assignans Circariae Hungariae, a qua in posterum de facto se alienaverunt. Drozo et Zopriza anno 1290 iam fuerunt derelictae, et moniales, in unicam communitatem forte redactae, abhinc habitaverunt coenobium Szalankemen, quod antea iam videtur extitisse tamquam canonia virorum. Quando desierit, nescimus. Circa annum 1500 autem moniales quaedam, aut Ivanicenses, aut (si adhuc extiterit conventus) illae de Szalankemen, aut ambae communitates una, a Turcis profugae secesserunt in castrum Szeged, Szalankemensi asceterio ceteroquin vicinum. Unde vero, cum refugium provisorium illis ibi traditum totam turbam virginum capere non posset, partim evolaverunt in pristinam abbatiam monialium OSB in Somlyovásárhely, anno 1511 illis relictam. Circa annum 1526 alia turba monialium (Szegedenses aut Ivanicenses?) secessit in Moriczhidam. Postremo circa annum 1560 reliquae moniales hungaricae ordinis nostri fugerunt in Austriam, ubi versus annum 1580 sunt exstinctae.

Saeculo XV infaustum systema commendarum, a dynastia Anjou in hoc regno iam saeculo elapso introductum, tantopere invaluit in hac circaria, ut plura monasteria, olim florentissima aut penitus delerentur, aut

[12]) Vide haec omnia infra suo loco. P habet praeter „Salanghen" etiam Juvantia et Stum. Lambertum (= Ivanic et Somlyovasarhely). Iam ex forma „humanistica" Juvantia, quae medio aevo non occurrit, apparet has esse additiones saeculi XVI.

in manus caderent aliorum ordinum, praesertim Paulinorum, a rege Mathia adeo dilectorum.

Cum res ordinis in toto regno coeperint graviter dilabi, initio saec. XVI exsurrexit vir quidam rarae fortitudinis, profundaeque simul pietatis: Franciscus Fegyverneky (1506/35), praepositus de Sag, visitator totius circariae, qui cooperantibus assessoribus suis praepositis de Turocz, Bozok, Lelesz et Csorna, in spiritu strenuae reformationis, a capitulis generalibus tunc initiatae, indefesso, fere per tria decennia protracto labore faciem totius circariae penitus renovavit. Monialibus a rabie Turcarum, ut videtur, expulsis, nova monasteria procuravit (Szeged, Somlyovasarhely), depopulata iterum integravit (Moriczhida), canonias ab aliis usurpatas valorose reclamavit (Csut, Zsambek), et ante omnia pro libera electione praepositorum violentiae patronorum se opponendo, et approbationem regiam quamquam instabilem sibi procurando, cum successu indefesse ac strenue concertabat, dum abbatiae aliorum ordinum, eodem tempore, sub jugo commendatorum gementes, se liberare non potuerint.[14]) Numquam fuit spiritus regularis in tanta harmonia cum activitate loci credibilis quam hac in periodo. In pluribus canoniis, ut in Lelesz vigorose reflorescenti, numerus religiosorum accrevit, et iam spes novi veris coepit lucescere, cum Turcarum irruentium rabies post cladem Mohacsensem anno 1526 omnia fecit ad irritum. Dimidium regnum dein ab illis expugnatum est, et omnia monasteria in ditione eorum sita subversa et simul cum archivis deleta sunt. In septentrionali parte regni autem ordo hoc saeculo aliis ex causis pessumivit et exstinctus est.

Monasteria ibi sita, incursionibus Turcarum, quibus continue fuerunt exposita, paulatim depopulata et ruinata, inciderunt in manus patronorum nobilium, aperte vel clam haeresi faventium, vel data sunt ut commendae praelatis profugis „ex partibus infidelium". Ita versus annum 1600 circaria haec olim tam florens propter adversa bellica huius expositi inter orientem et occidentem territorii plane exstincta est. Archiepiscopus Colocensis, A. Draskovics, iam anno 1583 adiit abbatem Teplensem, ut ordinem in Hungaria agonizantem restitueret. Qui statim initiavit restaurationem canoniae Jaszoviensis, cui Joannem Lohelium destinaverat in praepositum, cum per mortem abbatis simul et archiepiscopi biennio post omnia essent infracta. Centum annis post, Turcis expulsis ordineque ubique vigorose renovato, Franciscus de Schöllingen, abbas Pernecensis, acquisivit quasdam pristinas praeposituras hungaricas. Longum est, minutim vicissitudines huius rei exponere, cui patres circariae Bohemiae initio ne-

[14]) Vide de hoc viro praestantissimo optimum articulum A. Oszvald in Emlekkönyv pp. 51/109

quaquam faverunt.[15]) Anno 1692 Capitulum Generale decrevit, ut canoniae hungaricae recuperandae manerent penes circariam Bohemiae. Cum restauratio complurium monasteriorum per tantum tempus desolatorum vel penitus destructorum vires exiguae abbatiae Pernecensis longe excederet, illa vendidit ea aliis abbatiis. Anno 1710 Luca possedit praeposituras Varadiensem, Leleszensem et Jaszoviensem, Zabrdovice Janoshidam, Gradicium autem Csornam. Pernegg adhuc tenuit Türje, quod vero anno 1738 pariter vendidit Gradicio.

Dignum et justum fuisset tunc. ut opulentae abbatiae circariae Bohemiae paulatim canoniis hungaricis, feliciter recuperatis, libertatem redderent et circariam Hungariae in statum pristinum redintegrarent, ut Leopoldus rex sicut et abbas Schöllingen semper desideraverant. Quam vero spem Hungarorum fefellerunt abbates Bohemi, qui habuerunt praeposituras hungaricas pro meris curiis, et beneficiis lucrativis. Exstruxerunt quidem ibi partim novas aedes[16]), institueruntque in decursu saeculi XVIII in illis praepositos infulatos de proprio gremio, et parvas communitates, quibus paulatim et pauci Hungari se admiscuerunt, sed ne cogitaverunt quidem illis reddere libertatem debitam. Andreas Sauberer, professus Lucensis annis autem 1745/70 praepositurae suae Jaszoviensi, ingentibus obstaculis superatis, independentiam plenam obtinuit. Ordo ceteroquin anno 1760 circariam Hungariae consideravit ut restauratam. Anno 1767 etiam Türje iterum facta est sui juris, et Csorna sicut et Lelesz in eo erant, ut exemplum illius sequerentur, cum omnes canoniae annis 1785/87 a Josepho II rege suppressae sunt. Ita ordo in Hungaria altera vice exstinctus est.

Hungaricus populus, hoc aegre ferens, et gymnasiorum directionem religiosis committi anhelans, restaurationem complurium ordinum in hunc finem a Francisco II rege impetravit anno 1802. Restaurati sunt ergo et Praemonstratenses, et quidem canoniae Jaszo et Csorna. Adnexae sunt canoniae Jaszo praeposituræ Lelesz et Varadhegyfok, ut et harum beneficiis sat amplis adaucta, par fiat adimplendi onera trium gymnasiorum sustentandi. Csornae autem adiunctae sunt praeposituræ de Türje et de

[15]) Monasteria fere omnia tunc temporis in Hungaria fuerunt versa in praeposituras titulares (illa, quorum bona a nobilibus fuerunt rapta), aut commendas reales, a dignitariis ecclesiasticis quieta fruitione possessa. Immo tituli illarum domuum, quae reapse numquam extiterant, sed ex erroribus Lairuelii sunt ortae abhinc concessi sunt, simul cum infula, sacerdotibus saecularibus.

[16]) Omnes aedes medii aevi tot quondam canoniarum, in regione a Turcis subiecta interea omnes corruerant, praeter unam alteramve pulchram ecclesiam (Ocsa, Beny, Türje, Zsambek); in septentrione partim subsistunt, sed sunt generatim modestae ac exiguae. Saeculo XVIII aedificia visendae structurae tantum in Jászó sunt erecta.

Janoshida, cum onere sustentandi duo gymnasia et administrandi duas parochias. Gymnasia a canonicis directa optimam semper habuerunt reputationem, maximoque fuere in honore scientiae et studia. Educati sunt in collegiis illis viri praeclari in Hungaria: Fejér György historiographus, Széll Kalman cancellarius status, necnon inter ecclesiasticos Cardinales Primates Vaszary et Mindszenty.

Anno 1919 simul cum patria et circaria discerpta est. Jaszo et Lelesz addictae sunt Cechoslowakiae, Varadium autem Rumeniae. Jaszo, quae coacte adiuncta est circariae Cechoslowaccae, per decreta gubernalia omnia sua gymnasia amisit. Canonici eius stirpis Hungarici vero anno 1924 novum fundarunt collegium in Gödöllö prope Budapest. Csorna sola remansit hungarica cum collegiis suis. Anno 1924, de facto vero 1946 canonia Sti. Stephani Varadiensis iterum facta est sui juris et Abbati Generali immediate subdita. Recenter titulus abbatialis introductus est in circaria.

Spiritus restaurationis catholicae post bellum primum mundiale in Hungaria invalescens, etiam in hac nostra circaria zelum reformationis internae excitavit. Anno 1945 canoniae in Hungaria sitae, pariter ac illae, quae post brevem restitutionem ad pristinam patriam iterum Rumeniae et Csechoslowakiae sunt adnexae, omnibus fere suis bonis sunt destitutae, et scholae collegiaque ab illis administrata, paulo post sunt saecularizata. Canonici deinde pauperes, in activitate sua ad claustra et ad aliquas parochias de novo susceptas restricti, vitam regularem tamen intrepide continuerunt, usquedum anno 1950 omnes canoniae suppressae, et religiosi praeter illos qui potuerant effugere ad exteras, incarcerati sunt. Ita Circaria Hungarica nostris diebus tertia vice exstincta est. Sed iam bis surrexit, et etiam hac vice Deo adiuvante resurget.

Dioeceses in Hungaria

Cum dioeceses huius regni variis sub nominibus — tum latine, tum hungarice, tum germanice — generatim in literatura occurrunt, apud exteros saepius magna viget confusio. Ideo adducimus parvum elenchum earum dioecesium, quae ad nos attinent.

Nomen latinum	*hungaricum*	*germanicum*	*rumenum*	*slavicum*
Agriensis	Eger	Erlau	—	—
Albensis seu Albae Juliae	Gyulafehervar	Karlsburg	Alba Julia	—
Alba Regalensis	Székes-fehérvár	Stuhlweißen-burg	—	—
Colocensis	Kalocsa	Kalotscha	—	
Cassoviensis (1840)	Kassa	Kaschau	—	Kosice
Csanadiensis	Csanád	Tschanad		—
Cumania (anno 1241 interiit)	?	?	Milcov	—
Jauriensis	Györ	Raab	—	—
Neosoliensis (1776)	Beszterczebanya	Neusohl	—	Banska Bystrica
Quinque Ecclesiarum	Pécs	Fünfkirchen	—	—
Rosnaviensis (1776)	Rozsnyo	Rosenau	—	Roznava
Strigoniensis	Esztergom	Gran	—	—
Ultra Sylvane	(idem est ac Alba Julia)			
Vaciensis	Vác (Vácz)	Waitzen	—	—
Varadiensis	Nagyvárad	Großwardein	Oradea Mare	—
Vesprimiensis	Veszprém	—	—	—
Zagrabiensis	Zágráb	Agram	—	Zagreb

Abbreviationes Archivorum:

Cs. O. L.	Csornai Országos Levéltár (Arch. Loc. cred. Csornensis)
J. O. L.	item Jaszoviensis
L. O. L.	item Leleszìensis
M.N.M.t.a.	Magyar Nemzeti Múzeum Törzsanyag (Museum Nationale Hungariae, depart. principale) Budapest
M.N.M. cs.	Magyar Nemzeti Múzeum... család (Museum Nat. Hung. familia... (Budapest)
Orsz. lvt. Dl.	Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Osztály (Archivum Regnicolare Hung., Departim. Diplomat) Budapest
Orsz. lvt. Helytt.	Magyar Országos Levéltár Helytartótanácsi Osztály (Archivum Regnicolare Hung. Depart. Consilii Locumtenentialis) Budapest

FONTES

Anjou	Anjou-kori okmánytár, I/VI ed. NAGY Imre, Budapest 1878/91, VII ed. TASNÁDI NAGY Gyula, Budap. 1900
AUO	Árpádkori új okmánytár, 12 voll., ed. WENCZEL G. Pest1860/74
Bánffy	Oklevéltár a Tomaj-nemzetségbeli losonczi Bánffy-család történetéhez. Tom. I ed. VARJU E. Budapest 1908, Tom. II ed. IVÁNYI B. ibidem 1928
	BOSSÁNYI, Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvnek magyar vonatkazásu okmanyai, T. I (1342/52); T. II (1352/94) Bp. 1916/18.
C. D.	Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (-1440), 11 partes in 40 voll., 3 voll. indices, auctore FEJÉR G., Budae 1829/44
Csáky	Csáky Oklevéltár, 2 tomi
Egyházt.E.	Egyháztörténeti Emlékek a Magyarországi hitújitás korából (Mon. Ecclesiae tempore reformationis) edd. BUNYITAY, RAPAICS et KARÁCSONYI, 6 voll., Budap. 1902
	FEJÉRPATAKY, III. Béla királyi oklevelei. (Diplomata Belae III. regis) Budae 1917
FRAKNÓI	Oklevéltár a magyar kir. kegyúri jog történetéhez (Archivalia pro hist. juris patronatus regis Hung.) ed. FRAKNÓI W., Budapest 1899
Hazai Oklt.	Hazai Oklevéltár. edd.: Nagy I., DEÁK F. et NAGY G. Budapest 1879
Hazai okm.	Hazai Okmánytár. Edd. NAGY I., PAUR I., RÁTH K. et VÉGHELY D. 8 tomi, Győr 1865/73 et Budapest 1876/91
Hédervárу	A Héderváry család oklevéltára, edd. RADVÁNSZKY et LEVENTE
Hevenessi	Collectio Hevenessiana (MS in Bibl. Univers. Budapest)
Kaprinai	KAPRINAI St. Collectio Kaprinaiana. Hungarica Diplomata tempore Mathiae de Hunyad. 2 voll. Viennae 1767
Károlyi	A nagyk. gróf Károlyi-család oklevéltára ed. GERESI K., Budapest 1882
LUKCSICS	XV. századi pápai oklevelek (Documenta pontificia saeculi XV) Tom. I Budae 1931. II ibid. 1938
Máramarosi	Máramarosi Diplomák a XIV és XV századból. Egybegyűjté és jegyz. ellátta: Apsai MIHÁLYI János, Mármarossziget 1900
MHHS	Monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia, ed. THEINER, Romae 1859/60
MHH	Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 37 tomi, Scriptores 38. Pest 1857
Mon.Slav.	Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 42 voll. Agram 1868 sq.
Mon.Strig.	Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, 3 voll. edd. F. KRANCZ et DEDEK, Esztergom 1874/1924

Mon.Vat. Monumenta Vaticana historiam regni Hungarici illustrantia, Ser. 1:tom 1/6; Ser. 2:tom 1/2. Budapest 1884/91

Mon.Vespr. Monumenta Romana Epicopatus Vesprimiensis, 4 voll. edd. FRAKNÓI et LUKCSICS, Budapest 1896/1907

Sopr.Oklt. Soproni oklevéltár. Sopronvármegye története, 2 tomi, ed. NAGY I. (Sopron 1889). Név- és tárgymutató a soproni oklvt. I/II kötetéhez, ed. HAZI J. (Sopron 1922)

S.V.Lt. Sopronvármegye levéltárának oklevélgyűjteménye (1236/1526) ed. SÜMEGHY D. (Sopron 1928)

SZENTPÉTERY I, Regesta regum stirpis Arpadianae (Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke) Budapest 1923

SZTÁRAY A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray-család oklevéltára. 2 voll., ed NAGY G. Budapest 1887

Zalai Oklt. Zalavarmegye Története. Okleveltar, I/II szerk. NAGY I., VEGHELY D. és NAGY Gy. Budapest 1886/90

Zichy A zichi és vasonkeői Zichy-család idősb ágának okmánytára. Közli a Magy. Tört. Társulat, 9 voll. Pest 1871/1915

LITTERATURA

BALICS L. A római kath. egyház története Magyarországban (Hist. eccl. cath. in Hungaria) 3 voll., Budapest 1885/90

BUNYITAY V., A váradi püspökség története (Hist. Episc. Varadiensis) 3 voll. Nagyvárad 1883/84

CHOBOT F., A váczi egyházmegye történeti névtára 2 voll. (Schematismus Historicus episcop. Vaciensis) Vac 1915

CSÁNKI D., Magyarország történeti földrajza (Geographia historica Hungariae) 2 voll. Budapest 1894

DÁNIELIK A. A premontreiek. (Eger 1866)

DIVALD K., Magyarország művészeti emlékei (Monumenta Architect. Hungariae) Budapest 1927

F. ECKHART, Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter, in MIÖG IX, Ergb. 2. Heft, Innsbruck 1914

Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára 1134–1934 (Liber memorialis centenarii S. Norberti) Gödöllő 1934

A. ERENS, Supplicatio pro subsidio ad recuperanda monasteria hungarica, in: Anal. Praem. VIII (1932) 71/73

FUXHOFFER D., Monasteriologia Hungariae, 1 vol. in folio, Vesprimii 1803 — 2 a ed., procurata a CZINÁR, 2 voll. Pest/Vindobonae 1858/69

GÁBRIEL A., Breviarium-típusú kódexek (Codices in formatu Breviarii) in Emlékkönyv (v. supra) pp. 109/17

GEREVICH T., Magyarország művészeti emlékei. Románkori emlékek (Monumenta Architect. Hungarica Styli romani) Budap. 1938

HÓMAN B.-SZEKFŰ Gy., Magyar Történet, 5 voll., Budapest 1928/37
HORVÁTH A., De primordiis Circariae Hungariae, Anal. Praem. XIII (1937) 54/62
IDEM Praemonstratensia Hungarica, ibidem VIII (1932) 253/56
IDEM, Ad bibliographiam monasteriorum ex Hungaria, ibidem VII 1931 (183/201)
IDEM, Lex contra statutum. Adalék a premontrei rend történetéhez Magyarországon (Relatio inter vitam conventualem et activitatem loci authentici in medio aevo) in: Szombathelyi Értesítő 1933/34, pp. 16/27
KARÁCSONYI J. Ki építette az első premontrei monostort Magyarországon? (De fundatore primi monasterii O. Praem. in Hungaria) in: Turul 1927 1/3
IDEM, A magyar nemzetségek a XV. sz. közepéig, (Genealogia nobilium Hung, usque ad saec. XV) 2 voll. Budap. 1901
IDEM, Magyarország története főbb vonásaiban (Hist. Hungariae in principalibus delineamentis) Nagyvárad 1915
IDEM, Hamis, hibáskeletű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig (Catal. diplomatum falsorum, datationis minus rectae, vel sine datatione usque ad an. 1400) Budapest 1902
KÁROLYI J., Fejérvármegye története (Historia comitatus Féjer 2 voll., Székesfehérvár 1869/1904
KUMOROVITZ B., A leleszi konvent hiteleshelyi működése 1569-ig (De activitate authentica conv. Lelesz) in Turul 1928. Vide infra apud Lelesz.
MESZLÉNYI A., A tanító szerzetesrendek visszaállítása (Restitutio ordinum docentium anno 1802) in: Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 1933.
ORTVAY T., Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején (Descriptio geographica eccl. Hung. initio saec. XIV) 3 tomi, Budapest 1891/92
OSZVALD A., Fegyverneky Ferenc, sági prépost, rendi vizitátor 1506-35-ig; in: Emlékkönyv pp. 51/109 (De reformatione circariae, initio saec. XVI peracta)
IDEM, A magyarországi középkori premontrei prépostságok (Praepositurae Praem. Hung. in medio aevo) in: Gödöllői Értesítő 1938/39, pp. 3/38
IDEM, Premontrei urbáriumok a középkorban (Praescriptiones oeconomicae pro jobbagionibus in proprietatibus ordinis in medio aevo) in: Gödöllői Értesítő 1939/40 pp. 151/67
IDEM, A préposti szek betöltelse a XVI. Sz. elsö negyedében (Installatio praepositorum saec. XVI) in: Göd. Ert. 1941/42 pp. 276/83
PAULER J., A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt (Historia nationis hungar. sub regibus domus Arpadianae) 2 voll. Budapest 1899

PÁZMÁNY P., Acta et decreta Synodi dioecesanae Strigoniensis an. 1629 (Appendices I et III: „de religiosis ordinibus qui olim in Hungaria floruere") Tyrnaviae 1657

C. PÉTERFFY, Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab an. 1016 usque ad an. 1715; 2 voll., Posonii 1741/42

RUPP J., Magyarország helyrajzi története (Historia topographica Hungariae) 3 voll. Pest 1870

Schemat. Jász. — Schematismus canonicorum Reg. Sacri, candidi ac exempti Ord. Praem. Regiae Praepositurae St. Joh. Bapt de Castro Jászó, Cassoviae 1891 et 1902

Névtárak (Csornai) 1843, 1850.

SCHWARZ E., A templomi védőszentek és helységnevek (patroni ecclesiarum et denominationes locorum) in: Egyet. Philologiai Közlöny 1924

SÖRÖS P., Az elenyészett bencés apátságok (abbatiae ord. Sti. Benedicti devastatae) Budapest 1912

TIMÁR K., Premontrei kódexek, in „Pannonia" tom. I, Kalocsa 1924

TÓTH SZABÓ P., Magyarország a XV század végén a pápai supplicatiok világánál (Hungaria versus finem saeculi XV sub luce supplicationum papalium) in: Századok 1903.

IDEM, Oklevelek a kegyúri jog történetéhez (Diplomata in historia juris patronatus) in: Tört. Tár 1903

ZÁK A., L'ordre de Prémontré en Hongrie, in ROPM XIII (1911)

IDEM, Das Chorherrnstift Pernegg, Wien 1900

Göd. Ért. — A jászóvári premontrei kanonokrend gödöllői gimnáziumának évkönyve (Liber annualis gymnasii de Gödöllö)

Khelyi Ért. — A csornai premontrei kanonokrend keszthelyi gimnáziumának értesítője (Liber annualis gymnasii de Keszthely)

Szhelyi Ért. — Item gymnasii de Szombathelyi.

SZÁZADOK. A Magyar Történelmi Társulat Közlönye (periodicum Associat. Hist. Hung.) Budapest 1867—1941

Tört. Tár — Történelmi Tár. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága. (Publicationes Histor. Edit. ab Assoc. Hist. Acad. Hung.) Budapest 1878/99, és új folyam 1900/11

TURUL. A Herald. és Geneal. Társaság folyóirata (Periodicum societatis herald. et genealog.) Budapest 1813/1914, 1920/45

Catal. Ep. — BÉKEFI-KOLLÁNYI-LUKCSICS, A magyarországi apáti és préposti cimeknek oklevelek alapján kijavított jegyzéke (Catalogus titulorum abbatum et praepositorum Hungariae ope documentorum emendatus) 1922. MS in Curia primatiali in Esztergom.

Vide apud alias circarias: BRUNNER (ap. Germaniam)

VISITATORES ET VICARII GENERALES CIRCARIAE

Secundum Oszvald, ex Arch. Regnic. Leleszicnsi erutum. Visitatores primitus de jure ad annum, sed mox de facto ad plures annos sunt nominati, a fine saeculi XIV (1382) vero ad vitam.

Paulus praep. de Turocz 1354 vel 59
Stephanus praep. Sagensis 1357
Petrus praep de Lelesz 1362/65
Jacobus praep. de Bozok 1366/67
Aegidius praep. de Turocz 1369/70
Joannes praep. de Lelesz 1373
Dominicus praep. de Lelesz 1382—1401
Antonius praep. de Csorna 1431/38
Nicolaus Csicsery, praep. de Lelesz 1438—43
Stanislaus praep. Leleszicnsis —1451
Zorardus de Majthén, praep. de Turocz 1493, res. 1504
Franciscus Fegyverneky 1504—36
Victor Kaczvinsky (Jászó) 1889-93
Adolphus Kunc (Csorna) 1893-1905
Melchior Takacs (Jászó) 1905-24
Nicolaus Steiner (Csorna) 1937-42
Paulus Gerinczy (Jászó) 1942-45

ÁBRÁNY

pronuntia: Abragne

In documentis: Abraham (non vero Sanctus Abraham), Abraam, Monostorosábrahám, Molnosabran. Hodie dicitur hungarice Érabrany vel Felsöâbrâny. Vitetur confusio cum abbatia O. Cist Abraham in dioec. Colocensi, comit. Bodrog. In catalogis omnibus occurrit. Abraham: N, S, V, L, H. Habram: P, T. Habraham: W. Filia Sti. Pauli: N, L, P, W, T. Sti Stephani: H. In dioec. Waradiensi: L, P, W, H, T. Agriensi: V.

Sita erat prope Margitta (Marghita) juxta flumen Berettyó, in septentrione comitatus Bihar, dioec. Varadiensis. Hodie pertinet ad Rumeniam.

Praepositura, fundata ante annum 1235. Fuit semper sub patronatu generationis de Gut-Keled, ergo supponere licet, illam etiam canoniam fundasse. Filia de Pályi. Documenta probant hanc canoniam exiguam floruisse saeculis XIII/XV, de historia eius pauca scimus, probabiliter saeculo XVI a Turcis est diruta! Deinceps fuit praepositura titularis. Hugo dicit ecclesiam, quae subsistit, fuisse traditam Calvinistis, quod vero est confusio cum alia ecclesia similis nominis.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. Budapest

Litteratura: HUGO I 126 — WAEFELGHEM 216 — FEJÉR CD IX 3, 514 (Keler Autogr. T. IV p. 525) — COTTINEAU 10 — Göd. Ért. 1938/39 p. 19 — DHGE I 187 — Anal. Praem. VII (1931) 196 — BUNYITAY II 404/08 — FUXHOFFER CZINAR II 3 — BALICS II 2 270 — ORTVAY II 776 — RUPP III 253 — Catal. Episc. —

A D O N Y B. M. V. pronuntia: Odogne

in documentis Odun. Adon, Odonmonostura, Monostorosodon. — In catalogis: Ovdan (S); Odon (L, P, W, H, T). Omnes ponunt eam in dioecesim Varadiensem praeter S, qui, habet Agriensem, et omnes asserunt eam fuisse filiam Sti. Stephani. N et V eam nesciunt.

Hodie vicus Nyiradony in comitatu Szabolcs, secus viam ferream inter Debrecen et Mate Szalka, dioec. Varadiensis, postea Agriensis, Hungaria.

Praepositura, fundata inter annos probabiliter 1245 et 60 a generatione de Gut-Keled, pro qua erat „commune", et quae etiam canoniam de Abrany fundasse videtur. Postremo habuit patronatum familia Báthory. Adony non fuit monasterium proprie dictum cum conventu et propriis professis. Fuit quidem corpus juridicum quoad bona, sed practice mera parochia, primo canoniae Sti. Stephani Varadiensi, dein a medio saeculo XIV Lelesziensi commissa. Parochum, qui erat „praepositus et pastor animarum", nominaverunt praelati supradictarum canoniarum de gremio suo. Cum versus medium saeculum XVI mater Lelesziensis inciperet languescere, et ex defectu religiosorum praeposituram Adoniensem non amplius posset administrare (anno 1552 quidem praepositus Jaszoviensis adhuc a Capitulo Generali expresse nominatur pater abbas de Adony), illa venit in manus cleri saecularis, et facta est praepositura titularis usque ad nostra tempora.

A r c h i v a l i a : L.O.L. item Budapest Orsz. lvt. Dl

L i t e r a t u r a : HUGO I 135, II 437 — WAEFELGHEM 3 — COTTINEAU 21 — KAPRINAI T. 97 pp. 99/100 — Göd. Ert. 1938/39 pp. 19/20 — DHGE art. Adony — Anal. Praem. VII (1931) 186 — BUNYITAY III 180 — FUXHOFER CZINAR II 3 — ORTVAY II 802 — RUPP III 138 — ZAK 340 — A. OSZVALD, *Praepositura de Adony Ord. Praem. in Hungaria* (MS apud redactionem periodici Anal. Praem.)

P r a e p o s i t i (Oszvald)

Benedictus 1381/83	Andreas 1465
Thomas 1435	Antonius —1489
Damianus 1451	Clemens post 1489

A L M Á S pronuntia: Almache

Almazu, Almásmonostor, hodie dicitur hungarice Nagyalmás. Occurrit in omnibus catalogis. Almas . (N), Almask (P, H, T); Almath (W). S, V, L eam nesciunt sub hoc nomine. Sed puto voces Aiska (S), Alska (V), et Aiscka (L) „filiam Sti. Stephani (L) in diocesi Varadiensi (SVL), insertae eodem loco, quo in aliis invenitur Almás, probabiliter designare hanc nostram canoniam, non vero Ocsam, ut alii putant. PWHTN habent: filia Sti. Stephani, dioec. Albensis.

Secus rivum eiusdem nominis, inter Cluj (Kolozsvár) et Oradea Mare (Nagyvárad), in comitatu quondam Kolozs, dioec. Varadiensis, deinde Albae Juliae. Hodie pertinet ad Rumeniam.

Monasterium primitus ordinis Sti. Benedicti. Initio saeculo XIII patronus monasterii, comes Ladislaus de genere Kán, Benedictinis Praemonstratenses ex Sto. Stephano Varadiensi substituit, ut loco illorum curam animarum ibi exercerent. Probabiliter fuit ibi praepositus-parochus tantum, cum uno alterove confratre, ut apud praecedentem. Secundum quosdam auctores Praemonstratenses iam anno 1238 in canoniam suam Varadiensem sunt reversi. Quod vero vix credi potest, quia Almas omnibus catalogis ordinis, immo saeculo XIV redactis inserta est. Quidquid sit, etsi fere nulla documenta de ea supersint, licet suspicari, eam tamquam praeposituram nostri ordinis iam diu ante invasionem Turcarum desiisse. Hugo autumat eam fuisse destructam anno 1543. Non est praepositura titularis.

Archivalia: Arch. Secr. Vatic. Lib. I fol 242 — Orsz. lvt. Dl. Budapest

Literatura: HUGO I 153 — WAEFELGHEM 6 — ANJOU II 182 — MHHS II 161 — DHGE Art. Almas — COTTINEAU 62 — BUNYITAY II 350 — Anal. Praem. VII (1931) 186 — FUXHOFFER CZINAR II 6 — Göd. Ert. 1938/39 p. 20 — SÜRÜS 450 — Turul 1908 p. 123 — ZAK 341

BÉNY B. M. V. pronuntia: Bégn(e)

Ninivensis nescit. Ceteris est insertum: Bin (P, W); Bin sive Bien (L); Bein (S); Beyn (V); Vyn (H); Buy (T). Omnes consentiunt eam fuisse in dioec. Strigoniensi et filiam Sti. Stephani. In documentis: Ben, Bin, Byn, Been. Hodie dicitur hungarice Kisbény, slavice Ben.

Non longe a Strigonio, versus aquilonem, in comitatu et diocesi eiusdem nominis (Esztergom). In Cechoslovakia.

Praepositura fundata ante annum 1217 ab Amadeo comite de Hont-Pázmány. Filia Sti. Stephani Varadiensis. Saeculo XVI paternitas fuit penes praepositos Sagenses. Fuit „conventus minutus". A Turcis est diruta anno 1543. Triennio post ibidem „dominus praepositus loco plebani residebat". Anno 1561 collegio S. J. Tyrnaviensi data est in dotationem, fuit tamen deinceps praepositura titularis cleri saecularis. Saeculo XVIII adhuc extabant rudera monasterii, ecclesia pulcherrima biturris, styli romanici, mansit parochialis, sed in bello anno 1945 destructa est. Praepositi: Stephanus 1313, Symon 1445.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 13 842

Literatura: HUGO I 345 — WAEFELGHEM 24 — FEJER CD V. 2. 138; VII. 2. 29 — HEVENESSI VI 75 — MON. STRIG. II 674 — COTTINEAU 321 — Egyhaztört. E. IV 473 — Göd. Ert 1938/39 p. 20/21 — GEREVICH cf. indicem — Anal. Praem. VII (1931) 187 — BALICS II 2 259 — FUXHOFER CZINÁR II 6/7 — ORTVAY II 780 — RUPP I 126 — ZAK 341 — F. MONUS SZERENYI, *Bene Bena közseg jelene és multja, Berchovo 1934* — *Egyházt, Eml.* IV 473

B O Z Ó K Stus. Stephanus Rex pron. Bozauque

In documentis: Bozoch, -zouk, -souch. In catalogis Bozoch (N); Bozob (S); Bozok (V); Bozock (L); Bosouch (PWT); Resporych (H). Filia de Hradisko (Gradis) secundum N, W, T; de „Grapha" (L). Ceteri paternitatem tacent. Omnes collocant eam in dioec. Strigoniensem. Slavice dicitur Bzovik, ex quo fecerunt quidam veteres catalogi Pozvik.

In comitatu quondam Hont, prope Karpona, in regione potius a Slovakis habitata. Nunc pertinet ad Cechoslovakiam.

Abbatia initio, deinde praevalet titulus praeposituralis. Fundata est inter annos 1124 et 31 pro monachis Benedictinis a Lamperto comite de Hont-Pázmány et uxore eius Sophia, quae fuit soror Sancti Ladislai regis Hungariae. Dotatio novi monasterii erat ditissima. Inter annos 1171 et 80 loco monachorum eo venerunt Praemonstratenses ex abbatia Riéval in Lotharingia. Paternitas videtur transisse saeculo XIII ad abbatiam Gradicensem in Moravia. Reges Béla II. et Béla IV. confirmaverunt et ditaverunt canoniam, quae fuit constructa ad instar arcis et habuit etiam iurisdictionem civilem. Conventus rarissime fit mentio in documentis, etsi inter praepositos inveniantur visitatores circariae. Sigismundus Balassa, caput cuiusdam familiae nobilis vicinae, circa annum 1520 canoniam exspoliavit, religiosisque expulsis bona sibi arripuit, pro quo crimine immo confirmationem regiam obtinuit. Synodus Bratislaviensis anno 1567 decrevit restaurationem canoniae tamquam commenda saecularium, quod vero non successit. Postremo altera pars bonorum data est collegio S. J. in Tyrnava, altera mansit penes familiam Balassa. Praepositus de Ság anno 1579 in vanum nomine ordinis protestatus est. Post suppressionem societatis Jesu altera pars bonorum addicta est Universitati Budapestinae, altera vero Seminario Episcopali Strigoniensi. Titulus praepositi non amplius est concessus. Monasterii, quod transmutatum est in fortificationem, pars adhuc subsistit.

A r c h i v a l i a : Orsz. lvt. Dl. 21 839, 5775 — MNM ta 1519 Budapest

L i t e r a t u r a : HUGO I 393, prob. II 414, et II 585 (Posvik, quam confundit cum Pok) — WAEFELGHEM 41, 199 — FEJER CD II 82, III 62, IV 1, 5, 136, 3, 62; VII 5, 100 — Mon. Strig. II 370, 674, Anjou V 161, VI 175 — Göd. Ert. 1938/39 p. 21 — OSZVALD Fegyverneky, pp. 55, 78 — COTTINEAU 446 — BALICS II 2 260 — Anal. Praem. VII (1931) 187 — FUXHOFFER CZINAR II 7 — HOMAN I 393 — ORTVAY II 784/85 — RUPP I 128 — SÖRÖS 182/83 — SZENTPETERY I 1295 — W. MENCL, *Premonstratsky klaster Bzovik*, in *„Sbornik Matice Slovensky"* 1935, pp. 402/16 — ZAK 341

P r a e p o s i t i (Oszvald)

Stephanus 1263
Laurentius 1285/1311
Jacobus 1313/16
Ladislaus 1406
Paulus 1414
Albertus 1454

Michael 1326/31	Michael 1471
Egidius 1352/58	Benedictus de Gadocz
Nicolaus (intrusus) 1360	(detentor intrusus) 1505
Jacobus 1360/69	Andreas 1517/18
Nicolaus de Vytovia 1397	Paulus 1523

CHEIM (= Keme?)

Dioc. Agriensis, et filia Sti. Stephani secundum catalogos, ex quibus solis haec domus est nota. Cheim (N, P, W); Cheym (H); Themi (T).

Documenta hungarica omnino eam ignorant. Horvath ex hoc plane negat hanc praeposituram umquam extitisse. Cum vero catalogi diversi originis saeculorum XIII et XIV eam adducant, de existentia eius non licet dubitare. Quia iam invenitur in Ninivensi, probabiliter est fundata ante medium saeculum XIII. Assensus videtur esse praebendus Fuxhoffer-Czinar, qui dicit „conspicua rudera" in praedio dicto Keme prope Eger in comitatu Borsod nil aliud esse ac vetus nostra Cheim. Hugo praetendit insuper, eam fuisse destructam in expugnatione civitatis Agriensis anno 1596. Cum saeculo XVII tractaretur de restauratione praepositurarum in Hungaria, Cheim fuit praetermissa.

Literatura: HUGO I 507 — WAEFELGHEM 58 — ZAK 342 — FUXHOFER CZINAR — Anal. Praem. VII (1931) 187

CSORNA S. Michael

pronuntia: Tchorna

Chorna, Churna, Charna, Cherna, Czorna, Surna, Serna. In catalogis omnibus occurrit: Schirna (S, V, L); Zirna (N, W, T) Zirna seu Schirna (P), Syrna (H). Secundum omnes fuit filia de Hatvan et in dioec. Jauriensi. Prope Sopron et Győr, in comitatu Sopron iensi, dioec. Jaurinensi, in Hungaria.

Praepositura fundata est circa annum 1220, certe autem ante annum 1228, quo prima vice authentice occurrit, a comite Osl eiusque filiis[1]). — Filia de Hatvan, mater de Rajk, de Türje, forsan etiam de Moriczhida et de Horpács. Etsi fuerit „monasterium generationis", magnas tamen partes egit in historia circariae. Antonius praepositus († 1438) fuit „pater abbas Ord. Praem. provinciae Ungariae" ad vitam. Archiepiscopus Strigoniensis, secus patronus monasterii, cumulabat eum titulis et signis honoris, et supplicabat a Summo Pontifice anno 1418, ut ad dignitatem abbatialem promoveretur. Quo successu, ignoratur. Praepositus vero Elias fuit unus ex assessoribus Francisci Fegyverneky, postea factus est vicecancellarius regis et episcopus tit. Hipponensis. Patroni canoniae, praeser-

[1]) Ulteriores determinationes fundatorum inveniuntur hinc inde apud auctores, quae autem sunt arbitrariae et sine fundamento in re.

tim Mauritius de Osl, adeo cumulabant eam bonis et fundationibus, ut iam saeculo XIII. exeunte, possessiones eius a Danubio usque ad flumen Dravam se extenderint[2]). Jus patronatus acquirebant saec. XIV. nobiles de Kanizsay, dein familia Nádasdy, postremo vero familia Eszterházy. Canonia, quae anno 1520 obtinuit jus gladii, ab initio fuit locus credibilis. Hoc privilegium, post medium saec. XIV ei avulsum, anno 1393 a rege Sigismundo restitutum est. Anno 1542, ultimo praeposito ex ordine defuncto, data est in commendam. Optimus illorum praesulum commendatariorum fuit Matthaeus Szenttamásy († 1676), qui in loco residens, et conventum sacerdotum saecularium ibi instituens, ecclesiam novam super fundamenta „magnificae basilicae Csornensis" exstruxit anno 1658. Anno 1694 Franciscus de Schöllingen, abbas Pernecensis, canoniam redemit, sed anno demum 1702 possessionem illius de facto obtinuit. Exinde Csorna, ubi parvus conventus est constitutus, annis 1702/10 dependebat a Pernegg, annis 1710/86 vero a Hradisko. Inter praepositos eius infulatos eminebat Augustinus Kamenitzky, qui independentiam canoniae voluit restaurare, ad hoc novitios hungaricos accepit et anno 1780 magnifice reconstruxit aedificia claustralia. Anno 1786 Csorna suppressa est, anno 1802 tamen restituta. Unitae sunt ei antiquae praeposituræ Türje et Jánoshida cum bonis suis, insuper titulus illius de Horpács. Commissa sunt ei gymnasia de Keszthely et de Szombathely, necnon parochiae de Jánoshida et Türje. Anno 1945 amisit bona sua, anno 1947 aperuit novum collegium in Csorna ipsa. Anno 1948, quo omnia collegia eius sunt suppressa, accepit a suo discipulo Card. Mindszenthy parochiam noviter serectam im Bdapest-Margithid. Anno 1949 suscepit administrationem sequentium curatiarum: Csorna, Maglóca, Szombathely, Szalapa, B. Máriafürdö. Anno 1950 canonia suppressa est, religiosi sunt dispersi. Status personalis: 1786:7; —1802:5; —1833:38; —1928:54; —1948:62. Aedificia eius saepius incendio destructa sunt: 1242, 1401, 1561, 1790. Ecclesia anno 1658 erecta, in fine saeculi XVIII ornata est in stylo illius epochae, claustrum annis 1802/06 ampliatum est.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 159, 1079, 13873; 14098 — Helytt, Invent. conv. suppr. E 210 Bpest — Arch. Vat. Reg. Lat. 211, Suppl. 110 — MNM t. anyag és Kisfaludy cs. Bpest; — CSOL: Registr. Authent. ab anno 1535 Memorab. Praep. Csorn, saec. XVIII — Archivum Pernecense in Geras — Archivum Gradicense Brunae —

Litteratura: HUGO I 593, prob. 499/502 — WAEFELGHEM 70 — AUO VI 407, 427; VII 109; IX 286 — BALICS II 2 260/62 — COTTINEAU

[2]) Ad varia producta oeconomica commodius inter Budam et Vindobonam provehenda iam hoc tempore propria disponebat nave in Danubio, nomine „Kereph".

928 — Egyhazt. E. III 45, 52, 388, IV 4, 159 428/29; V 15, 259/63, 270/82 — FEJER CD 2/96, 2/144, 2/146, 2/208, 1/300; IV 1/77, 1/457, 3/303, 3/441; V 3/100, 3/444; VII 1/203, 5/227, 5/237, 5/566, 4/179; VIII 1/242, 3/649 7/46; IX 4/515, 5/369, 7/340; X 2/649, 2/653, 4/340, 5/145, 5/260, 5/330, 5/283, 5/414, 5/635, 5/828, 6/779: XI 360 — GOOVAERTS I 13, 25, 94 151, 160, 233, 341, 352, 431, 435, 462, 463, 471, 482, 519, 554, 566; II 19, 47, 116, 135, 191, 232; III 13, 29, 41, 45, 72, 147, 150, 163, 186; IV 35, 212, 231 — HAZAI OKLT. I 13, 31, 35; V 428 — HEDERVARY 151/58, 256/59 — HEVENESSI tom. XXII: *„Litterae et literalia instrumenta sacr. Ord. Praem. insignanter autem praeposituram S. Mich. de Csorna concernentia . . . excerpta ex actis familiae Nadasdianae"*. Tom. X, XLV, XLVII — KAPRINAI Tom. I, III 62, 76. Tom in folio I 68 — LUKCSICS *XV sz. pápák oklevelei I 59* — MON. STRIG. II 370 — ORTVAY II 798 — RUPP I 459 — S. V. Lt. 51, 55, 59/60, 77, 80/82, 89, 98, 100/03 — SOPR. OKLVT. I 17, 22/23, 47, 94, 172, 389, 538, 571, 573, 595; II 15, 41, 48, 81, 85, 181, 208, 247, 271, 273, 316, 327, 336, 344, 377, 405, 414, 417, 485, 514, 522, 544, 582, 597 — SZENTPETERY 444 — Anal. Praem. VII (1931) 188 — BRUNNER 15/22 — DHGE Art. Csorna — FUXHOFFER CZINAR II 10/12 — BELITZKY J.: *A csornai Prépostság alapitása és birtokszerzeményei a nemzetségi kegyuraság korában* (Fundatio statusque bonorum praep. Csorn.), in: „Regnum", Budap. 1936, pp. 61/92 — IDEM, *A felvideki besenyö telepek*, Budapest 1936 pp. 20 sq. — FLECK S., *Harsányi István és Buday Agoston prépostsaga 1802/16*, Dissert. Budap. 1948 — Göd. Ert. 1938/39 pp. 21/22 — HORVATH A., *A csornai premontrei prépostság commendátorai a XVI/XVII században* (Commendatores Csornenses saec. 16/17) in: Khelyi Ert. 1941/42 — IDEM, *A csornai konvent hiteleshelyi müködése* (Activitas loci cred. Csorn.) ibidem 1942/43 — IDEM, *A csornai prépostság 1542 körül* (Praep. Csorn. circa annum 1542) in: *„Vasi Szemle"*, Szombathely 1937 — JANZSO F. T.: *A keszthelyi Fögimnázium története* (hist. gymn. in Keszthely 1802-1920), ibidem — KARACSONYI: *A magyar nemzetségek* p. 401 — KERESZTESY L.: *A csornai prépostság összefoglaló története*, in *„Schola Norbertina"* 1940 — LAKY *A csornai prem. prépostság története*, in Csornai Névtár 1892 — MATICS D.: *A csornai prépostság története 1180-1526ig*, in: Khelyi Ert. 1911/12 — MESZLENYI 10 et passim — Nevtarak (Csornai) 1843, 1850, 1870, 1872 et 1892 — SCHWARTZ passim

Series praepositorum (Horvath, Keresztesy)

Stephanus 1278
Andreas 1291
Benedictus 1295
Paulus 1323
Simon 1340-55
Georgius 1370
Andreas 1400-05
Antonius 1409-38
Paulus 1445-50
Andreas 1450
Paulus 1455-81
Gregorius Apathoczy 1487
Sebastianus 1508
Albertus Nylkai 1509
Elias de Bucha 1521
Petrus Kaposy 1522-42
Emericus Keresztury 1542/59
Gregorius Kamánczy 1559-71

Matthaeus Galambóky 1573-93
Michael Kapornoky 1594-1605
Petrus Kálly 1607-21
Stephanus Szentandrásy 1623-30
Stephanus Simándy 1632-53
Matthaeus Szenttamásy 1653-76
Andreas Sebestény 1676-79
Franciscus Jány 1693-1702
Franz v. Schöllingen
abb. Pernecens. 1702-10
Robertus Sancius 1711-22
Richardus Vraclavsky 1722-32
Sigismundus Bartodesky 1732-38
Raphael Nolbeck 1738—54
Thaddaeus Schrabel 1754—66
Arnoldus Leszak 1767-74
Augustinus Kamenicky 1774-86, † 1801
Stephanus Harsányi 1802—03
Augustinus Buday 1803-16
Interregnum 1816-20
Paulus Gyöngyösy 1820-57
Emericus Szenczy 1858-60
Vincentius Simon 1860-84
Adolphus Kunc 1884-1905
Gregorius Burány 1906-29
Hippolitus Gergye 1929—35 res.
Nicolaus Steiner 1935-42
Eugenius Simonffy 1942 admin., 1943 praepositus

CSUT St. Eustachius pronuntia: Tchoutte

In documentis: Chuth, Chut,, Chyuth, Chewth, Cheth, Insula Chut. — Catalogis omnibus est inserta praeter Ninivensem. Chute (S, V); Chute sive Thut (L); Insula Chut (P, H); — Thut (W); — Thuc (T). Dioc. Vesprimiensis (P, W, H, T), Strigoniensis (S, V, L). Filia de Turocz (L, P, W, T); ceteri de paternitate tacent.

De situ huius canoniae auctores dissentiunt. Oszvald collocat eam in insulam nunc Haros dictam, in dextra parte insulae Csepel, prope Budapest versus meridiem. Ibi adhuc hodie conspiciuntur rudera. Comitatus Pest, dioec. Vesprimiensis, a saec. XVIII Szekesfehervar. In Hungaria.

Praepositura, fundata a Bela IV. rege anno 1264. Filia de Turocz, mater de Kaposfö. Fuit dives atque spectabilis, saeculo XIV ibi fuerunt 15 canonici. Anno 1475 Mathias rex canoniam, in qua, ut ipse fatetur „olim cultus divinus amplus et pulcherrimus peragebatur", tradidit eremitis Ordinis Sti. Pauli, vulgo Paulinis. Annis 1517/19 praepositus Sagiensis in vanum operam dedit recuperationi eius.

Archivalia: Orsz. lvt. — MNM t. anyag — Bibl. Univ. Cod, lat. saec. XV (Budapest).

Litteratura: HUGO I 899 — WAEFELGHEM 60 — FEJER CD IV 3/184, V 1/216; VI 1/188, VII 5/340 — AUO XII 616 — HAZAI OKMT. V 82 — MON. STRIG. III 535 — MON. VESPR. III 181 — LUKCSICS 145 — Göd. Ert. 1938/39 p. 22 — KUMOROVITZ B: *A leleszi v. téti Breviárium jogi* függeléke, in: Turul 1927 — OSZVALD, Fegyverneky pp. 70/71 — FUXHOFFER CZINAR II 14 — Anal. Praem. VII (1931) 188 — BALICS II 2 262 — ORTVAY II 791 — PAULER II 245 — KARACSONYI J. *Religio* (1913) pp. 636/38 — TIMAR 19/20 — RUPP I 135 — Catalogus Episc. — ZAK 342 — KAROLYI, *Féjer vm. törtenete* III 94 —

Ex praepositis duo tantum sunt noti: Jacobus 1364, Mathias 1388.

DARNÓ B. M. V.

in documentis: Darnow, Darnau-pataka. In catalogis cunctis invenitur, praeter Ninivensem. Dorna (P, W, H, T); Dornaw (S, V, L). In dioec. Agriensi (P, W, H, T), in Vaciensi (S, V, L). Filia de Jaszo (P, H, T). Stac. Crucis (L). Erat quondam vicus situs inter Olaszliszka et Tolecsva, in districtu Sarospatak comitat. Zemplen, dioec. Agriensis, non longe a finibus hodiernis Karpato-Ukrainae. In Hungaria.

Praepositura, fundata secundo in dimidio saeculi XIII, inter annos ut videtur, 1245 et 80. Filia de Jászó. Praepositi erant semper canonici de Lelesz, ergo fuit probabiliter „monasterium generationis", et quidem „minutum", id est parochia absque vel cum parvo conventu. Secundum Timar in Darnó erant sorores ordinis, quod nobis videtur esse minus probabile. Forsan est confusio cum sequenti. De historia eius fere nihil scitur, diu de situ eius disputabant auctores. Anno 1492 ultima vice in documentis occurrit, sed scimus praepositum Jaszoviensem, Georgium Ollyas, anno 1552 a Capitulo Generali esse confirmatum ut patrem abbatem de Darnó. Facta est in posterum praepositura titularis, de aedibus nihil superest.

Archivalia: LOL, Lelesz — Orsz. lvt. Dl.

Litteratura: HUGO I 633 — WAEFELGHEM duplicat hanc domum p. 74 et 79 — KAPRINAI Szmrecsek elenchus num. 106 — FEJER CD IX 4/198; Göd. Ert. 1938/39 p. 22/23 — OSZVALD Fegyverneky p. 32 — Cat. Episc. — ZAK 343 — COTTINEAU 948 — FUXHOFER CZINAR II 15/16 — CHOBOT I 83 — RUPP II 277 — Anal. Praem. VII (1931) 189 — TIMAR 5/12.

Praepositi (Oszvald)

Laurentius 1366/69
Lucasius ante 1399
Antonius (successor Lucasii) 1399
Aegidius 1418
Michael 1439
Franciscus 1492

DROZO

pron. Drozeaux

Parthenon, de quo nihil certi scimus, nec situm, nec nomen correctum. Notum est nobis ex antiquioribus catalogis tantum: Drozzo praepositura sororum (L); Drozza sorores (S); Dorozza sorores (V). Omnes collocant hanc domum in dioecesi Agriensi. Quia nomen Drozo videtur esse slavicum, supponere licet hoc asceterium fuisse situm in septentrione illius permagnae dioecesis, ergo in Slowakia. Suo loco invenitur apud Hugo I 643, Waefelghem 80, et alios. Stando nostris catalogis, in quibus nulla insertio est sine fundamento in re, de eius existentia saltem transitoria dubitare non licet, etsi in nullo documento hungarico memoretur — quidquid dicant Catalogus Episcoporum et Horvath Anal. Praem. VII

(1931) 189, qui existentiam eius negant. Floruit probabiliter inter annos 1240 et 90, quia in Ninivensi nondum, in catalogis recentioribus non amplius invenitur. Coniecturam, quomodo forte ortus fuerit hic parthenon, vide in praefatione huius circariae, et infra apud Zopriza.

GARÁB St. Hubertus

Grabensis, Graba, Grabia, Gravia. In catalogis, quibus cunctis est inserta. Graba (S, V, L, P, W, T); Glaba (H), Grabia (N). Filia de „Turna" (id est Jaszo) apud L, P, W, H, T. De „Sto. Joanne Baptista", quod est idem, apud N. In dioecesi Strigoniensi: N, W, H, T. In Vaciensi: S, V.

In comitatu Nograd, statio eius viae ferreae est Pasztó. Dioec. Strigoniensis, in Hungaria. Vitetur confusio cum monasterio O. S. B. eiusdem nominis in Syrmia sito.

Abbatia, dein praepositura, prima fundatio ordinis in Hungaria. Fundata ca. an. 1171 a Micudino praeposito in Szekésfehérvar, postea episcopo Jauriensi, ex familia de Kökényes-Radnot. Filia Regiae Vallis in Lotharingia (Riéval), sed mox paternitas transiit ad canoniam Jaszoviensem. Mater fuit de Kökényes. Canonia Garab fuit „commune in generatione" illorum de Kökényes-Radnot, qui erant etiam patroni eius. Anno 1436 conventus Grabensis iam erat exstinctus, et tunc praepositus de Sag a rege bona ipsius pro se petivit et impetravit quoque. Saeculo sequenti devastatum est. Anno 1688 bona unita sunt praepositurae restitutae Sti. Stephani Varadiensis, quae tamen ea iterum amisit. Saeculo XVIII, quo adhuc substiterunt rudera de ea, Graba habuit praepositos titulares ex ordine; postea autem, sicut et ante, e clero saeculari.

Archivalia: Orsz. lvt. Bpest. Dl. 12928.

Litteratura: HUGO I 747 (cf. II 409 et 615) — WAEFELGHEM duplicat 223 et 224 — AUO I 131; II 6; III 186; VI 361; VIII 257; X 454 XI 472, 547 — FEJER CD IV 3/292 — Göd. Ert. 1938/39 pp. 23/24 — FUXHOFFER CZINAR — Anal. Praem. VII (1931) 189/90 — BALICS II 2 263 — KARACSONYI, Ki épitette ... monostort ... — IDEM, Magyarorszag története 71 — HOMAN I 393 — ORTVAY II 790 — CHOBOT I 84 — Catalog. Episcop. — PAULER I 366, 574 — FEJERPATAKY *Emlekkönyv* Budapest 1917) 96/97 — A. HORVATH, *De fundatione praeposilurae Grabensis (Garab) in Hungaria, in:* Anal. Praem. IV (1928) 85/88.

GEDIR pronuntia: Gaidir

Gedirmonostor. In catalogis: Geidel (V, L), Gedir (W, T), Geydel (S), Gedir sive Geidel (P); Cedyw seu Gedir (H). Omnes consentiunt eam fuisse filiam de Ocsa et sitam in dioecesi Colocensi.

In comitatu Solt, dioec. Kalocsa, in Hungaria meridionali.

Praepositura, de qua praeter existentiam nihil scimus. Citatio eius in catalogis etiam antiquioribus (praeter Ninivensem) innuit, eam iam fuisse fundatam inter annos 1240/70. Fuit in posterum praepositura titularis. Ruinae eius videntur adhuc hodie.

Literatura: HUGO I 713 — WAEFELGHEM 93 — Anal. Praem. VII (1931) 190 — FUXHOFER CZINAR II 16 — ORTVAY II 773, 781 — RUPP III 34 — ZAK 343 — Catal. Episc. —

HATVAN St. Margareta pronuntia: Hatevanne

In documentis: Hotwin, -uan, -uon, -won, Hottwan, -won, -von, Hathuan, Nagatvan, Hatvanmonostor. In catalogis: Hotuin (N); Hocwan (S); Hotwan (V); Hottvvan (L); Cothewan (P); Cotawan (H); Cothwan [W]; Cathwau (T). Diocesis Agriensis (N, P, W, T); Strigoniensis(H); Vaciensis (S, V, L). Filia Sti. Stephani (N, P, H, W, T); de Janoshida (L).

Hodie oppidum Nagyhatvan in comitatu Heves, prope Gödöllö versus orientem. Dioec. Vaciensis, nunc Agriensis. In Hungaria.

Praepositura fundata initio saeculi XIII a Simone filio Banconis comitis, forsan ex familia de Nagyhatvan, quae in posterum patronatum exercuit. Ladislaus II rex autem dedit patronatum familiae de Bancha. Haec canonia dives fuit filia Sti. Stephani Varadiensis, et mater de Zsido. Postremo fuit sub paternitate praepositi Sagensis. Monasterium Hatvanense, quod hinc inde vocatur abbatia, iam saeculo XIII habuit amplam parochiam ei coniunctam, sicut et sigillum loci credibilis, sed modo ad annum 1351. Praepositi et fratres huius conventus ab initio saeculi XIV erant professi conventus Lelesziensis, quo omnes, munere suo functi, revertebantur. Anno 1521 adhuc memoratur praepositus ex ordine, sed anno 1539 Hatvan iam erat in manu cleri saecularis. Leopoldus I. Imperator feodum et bona eius donavit comiti de Salm, ea sub conditione, ut ille praeposituram nostram restitueret. Quod et factum est anno 1723, non autem ordini, sed tamquam commenda cleri saecularis, quod mansit usque hodie.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. Bp — Primasi lvt. X/9, Esztergom — Vat. lvt. Reg. Bull. vol. 312, fol. 293

Literatura: HUGO duplicat: I 559 (Cothavan) et 843 — item WAEFELGHEM 69 et 117 — COTTINEAU 1382 — HEVENESSI 447 — FEJER CD V, 2/ 82; VII, 5/400 — MON. VAT. Ser. I, tom. 3, 110 — SZTARAY I 250 — FRAKNOI 88/89 — Göd. Ert. 1938/39 p. 24 — Anal. Praem. VII (1932) 190 — FUXHOFER CZINAR II 19 —
BALICS II 2 263 — *Obituaire de Prémontré* I (ed v. WAEFELGHEM), die 14a Julii — CHOBOT I 78 — RUPP I 701 — ZAK 343

Praepositi (Oszvald)

Paulus 1345/51 — Albertus 1441/58 — Stephanus 1521.

HERMANNSTADT

Villa Herrmanni, rumenice Sibiu, hungarice Nagyszeben. Civitas in Transsylvania, dioec. Alba Julia, in Rumenia.

Parthenon, qui nobis notus est tantum e catalogo Ninivensi secundo. In fine illius invenimus enim specialem rubricam superscriptam sequenti nota: „Claustra sororum que diversas habent possessiones, et praepositi, hoc est rectores locorum ipsorum visitant et visitantur." Adducit permulta asceteria, praesertim in Germania sita, et ultimo loco duo, quae usquedum nobis fuerunt plane ignota: „In Hungaria / assignata est paternitas / dyocesis cumanie: Corona. Dyocesis ultra silvane: Villa Herrmanni."[17])

Puto haec asceteria sic esse orta. Saeculo XIII, praesertim annis 1211—15, multi Saxones, Westfali et Rhenani emigraverunt in Transsylvaniam, et fundaverunt ibi civitates, quae usque ad nostra tempora erant germanicae. Eodem tempore canoniae ordinis nostri in circaria Westfaliae coeperunt moniales suas dislocare, et illae circariae Saxoniae sorores suas sat rigorose expulsare, pluries tradentes eas ordini Cisterciensi. Probabiliter turba quaedam harum sororum expulsarum, ad alium ordinem transire nolentium, emigratores suae gentis concomitata est et in novis civitatibus ab illis constructis — Kronstadt et Hermannstadt — nova asceteria sibi exstruxit. Ordo vero, ne essent derelictae sibimetipsis, praesertim cum canoniae virorum gentis germanicae longe abessent, provide eas aggregavit circariae Hungariae. Probabiliter haec monasteria a Tataris anno 1241 sunt destructa. Hypothesim autem de sorte eorum vide supra in praefatione huius circariae, et infra apud Ivanic.

HORPÁCS S. Petrus pronuntia: Horpatche

In documentis: Hurpach, Horpach, Hurbach, Kyshorpács, Pusztahorpács. — Horpaz (S, V, L); L: filia de Csorna.

Prope Sopron, in comitatu eiusdem nominis, in limitibus Austriae, dioec. Jauriensis, Hungaria.

Extiterunt duo „Horpach" in illa regione, aliquas leucas inter se distantes. St. Petrus de Horpach (hodie Hirbach) prope Marz, ubi fuit canonia O.S.A, et quae tum Horpacs, tum Marc authentice vocatur, et aliud Horpács, ubi canonia Csornensis iam ab initio possedit bona et iura, et cuius ecclesia ab initio videtur illi fuisse incorporata. Haec vero se-

---

[17]) Dioecesis Cumaniae anno 1228 cum sede in Milkov pro gente cumana immigrata fundatur, sed anno 1241 per Tataros subvertitur. (LTK VI 299) Dioecesis „Ultra Sylvane" probabiliter idem est ac Alba Julia.

cunda Horpacs saltem ex fontibus indigenis monasterium quodlibet fuisse probari nequit, etsi saeculo XVIII in utraque adhuc videbantur ruinae aedium claustralium. Quae „duae villae Horpach" (Sopron oklvt. I 137) apparenter a plerisque auctoribus confunduntur. Nemethy et Horvath ex silentio documentorum negant alterum Horpács umquam fuisse canoniam O. Praem. Fuxhoffer, Stessel, Balics et Rupp autem affirmant, et quidem jure merito. Sed non frustra „Horpaz" inserta est tribus catalogis secundo dimidio saeculi XIII redactis, ita ut fundationem eius ante annum circiter 1275 ponere possimus, et non in vanum saeculo XVI — quo subditur paternitati abbatiae Gradicensis anno 1510 — et saeculis sequentibus considerabatur communiter ut pristina domus nostri ordinis. Constat insuper, secundum Gerevich, ecclesiam Horpacsensem, medio saec. XIII erectam et tamquam parochialem usque hodie superstitem, typum Praemonstratensem aperte demonstrare. Videtur exinde existentia canoniae O. Praem. ibi esse certa, sed probabiliter nil fuit nisi „monasterium minutum" duobus vel tribus canonicis Csornensibus ad curam animarum exercendam provisum. Abbas Franciscus de Schöllingen acquisivit eam anno 1705 „licet titulariter", quia bona pertinuerunt ad familiam Csaky Ab anno 1718 praepositi Türienses, dein ab anno 1802 Csornenses utuntur titulo „praepositi de Horpacs" usque hodie.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 159; N. R. A. 7706 (pagus H.) Ut apparet ex fontibus infra citatis, in archivis austriacis complura occurrunt.

Litteratura: HUGO I 837 — WAEFELGHEM 117 — COTTINEAU 1430 — Anal. Praem. VII (1931) 190 — BALICS II 2 264 — RUPP I 475 — FUXHOFFER CZINAR II 21 — ORTVAY II 799 — NEMETHY L., *A marcfalvi prépostság, Századok* 1900, p. 434 — STESSEL J., *A marci prépostság es a horpácsi monostor, Századok* 1901 p. 146 — R. DUELLUS, Experta Genealogico-Historica, Lipsiae 1725, I P. 1, p. 12 nr. XX — FEJER CD VII 2/183/84 — Niederösterr. Urkundenbuch I 184, 492 — SOPR. OKLT. I 137, 503, 189, 300, 420, II 147, 154, 293, 346, 377, 414, 247 — GEREVICH cf. indicem — HORVATH A., A Horpácsi préposztság, in: Sopron Semle 1940.

INSULA LAZARI

Varia dicunt singuli fontes de hac domo, quam extitisse dubitare non licet, etsi Horvath Anal. Praem. VII (1931) p. 191 proclamat: „monasterium talis nominis numquam existebat in Hungaria". Occurrit enim in omnibus antiquis catalogis, praeter Ninivensem, ex quo licet concludere eam esse fundatam inter annos 1240 et 90. Omnes inserunt eam sub voce „Insula Lazari", et collocant eam in diocesi Quinque Ecclesiarum, et quidem tamquam filiam de „Thours" (L), vel rectius de Ocsa (P, H, W, T). Secundum Hugo sita erat „inter Dravam flumen et torrentem Keo-

rit in comitatu Beranii" (= Baranya), in dioecesi Pecs, pariter ut filia de Ocsa, et est destructa a Turcis anno 1543. Catalogi S, V, et L habent duas canonias in hac dioecesi: Insula Lazari et Stus. Augustinus. Lairuelz, ex mera phantasia, dicit Insulam Lazari fuisse filiam de Turocz et matrem Sti. Augustini. Waefelghem praetendit canoniam Sti. Lazari fuisse in loco hodierno castri Szigetvar, et fuisse exstinctam ante annum 1450. Hodie existit iam a saeculis praepositura titularis „St. Augustini de Insula Lazari". Forte revera sunt idem atque unum, forte Insula Lazari est continuatio abbatiae Nagyolasz (v. infra), in eadem dioecesi sita.

Litteratura: HUGO I 897 — WAEFELGHEM 122 — ZAK 345 — COTTINEAU 1448 — Catal. Episcop. — FUXHOFFER CZINAR citat opus PATHMOCZY, *Hungaria*, et BELII „*Compendium Hungariae geographicum*"

IVANIC B.M.V. pron. Ivanitch

In documentis: Iwanch, Ivanich. Occurrit tantum in catalogis sequentibus: S (Ywancia sorores); V (Iwancia sorores); L (Ivvancia sororum. Monasterium disciplinae reformatissimum); et P (Juvantia moniales, filia Rubi). Hungarice: Ivanicsmonostor. Hodie nuncupatur Ivanic-Klostar.

Prope Zagreb, versus orientem. Dioc. Zagreb, in Croatia, Jugoslavia.

Parthenon fundatus anno 1246 a Stephano episcopo Zagrabiensi. In diplomate fundationis legitur: „ad instantiam et evidentem petitionem illustrissimi Belae regis et reginae . . . sanctimoniales . . . in eandem ecclesiam adduximus . . ." Ut iam in praefatione exposuimus, videntur moniales e Transsylvania anno 1241 expulsae a Tataris, suppliciter adiisse regem et reginam Hungariae, qui supradicto modo illis providerunt. Vide etiam in praefatione, quid censendum sit de paternitate Rubi, id est asceterii Treptow in circaria nostra Slaviae [19]) de quo vide supra p. 258 Singulare est enim, catalogum illum non ut de more, filiationem patris abbatis indicare, cui parthenon fuit subditus (quem in hoc casu nescimus), sed filiationem parthenonis, unde venerant primae moniales. Hoc tantum sic intelligi potest, quod moniales quaesierint aliam paternitatem ac Hungaricam, a Capitulo Generali illis impositam, ligamen unionis cum patria originali redintegrare studentes. A Circaria Hungarica, illis apparenter odiosa, de facto se in posterum separaverunt, in catalogis recentioribus (ab anno circiter 1300) Ivanic enim desideratur[20]). Anno 1288 memoratur „domina abbatissa et moniales de Iwanch", annis 1332 et 1406 „sanctimoniales B. M. V. de Ivanich", pari-

[19]) Cat. P falso dicit de eo: „Rubus, filia de Bethlehem, in Slavonia, dioec. Spalatensis." Quod sic est corrigendum: „in Slavia, dioec. Camminensis." Etiam in hoc casu indicat filiationem, et quidem recte, ex alio parthenone.

ter absque indicatione ordinis. Quae omnia innuunt, hunc parthenonem, quem Lairuelz absque ulla ratione nuncupat „disciplina reformatissimum", ab ordine versus finem saeculi XIII fuisse alienatum. Anno 1508 iterum communitas occurrit tamquam „moniales Ord. Praem.", sed tunc iam non invenitur in Ivanic, sed in alium locum, quem ignoramus, secessit. Forte, incursione Turcarum coactae, ordini tam diu neglecto se iterum aggregaverunt, refugientes dein in Szeged vel in Móriczidam. In Ivanic supersunt ruinae spectabiles.

Archivalia: Archiv. Archiepisc. Zagrabiense (Fundationalia)

Litteratura: HUGO I 959 — WAEFELGHEM duplicat: 126 Irania (ex Lairuelio, cf. ZAK 349), 132 Juvantia — FUXHOFFER CZINAR — Anal. Praem VII (1931) 191 et 193 (negat hanc domum umquam extitisse!) — J. B. THALCIC, *Monumenta historica civitatis Zagrabiensis* (Agram 1889/1905) I 87 — KERCSELICH, *Historica catholicae ecclesiae Zagrabiensis*, I 1, p. 61, 62 — TIMAR 5/12.

JÁNOSHIDA St. Joannis Baptistae pronuntia: Yanoche Hida

Fons Joannis, filia de Kökenyes (N); Pontus Joannis, filia de Jaszo (L); Pons (P) vel Pontis Joannis (H, W, T) filia Sti. Stephani. Omnes collocant hanc canoniam in dioecesi Vaciensi.

Juxta ripam fluvii Zagyva, inter oppida Jaszbereny et Szolnok. Olim in comitatu Pest, a saeculo XV in Külso-Szolnok, dein in Heves, nostro tempore vero in com. Jasz-Nagykun-Szolnok, in dioec. Vacz, in Hungaria.

Praepositura fundata ut fertur an. 1186, omni modo probabiliter sub Bela III rege (1173/96). Eam fuisse filiam primitus de Kökenyes, ut legimus in catalogo Ninivensi, est possibile, sed postea paternitas videtur transisse ad Stum. Stephanum Varadiensem. In documentis hungaricis autem Janoshida in fine demum saeculi XIII prima vice occurrit. Probabiliter a Turcis saeculo XVI est devastata haec canonia exigua, cuius ruinae adhuc videbantur anno 1692. Saeculis XVI et XVII fuit praepositura titularis in manu cleri saecularis, anno 1688 unita est abbatiae Zabrdovicensi in Moravia, quae ecclesiam, domum parochialem et parvum conventum ibi erexit. Anno 1785 simul cum abbatia illa est suppressa, anno 1802 autem canoniae resuscitatae Csornensi unita, quae eam possedit et parochiam ibi administrat usque hodie. Ultimus praepositus Stephanus Harsanyi anno 1802 a rege nominatus est praepositus primus Csornae ressuscitatae. In apside hodiernae ecclesiae inventae sunt nuper partes ecclesiae mediaevalis styli romanici.

[20]) Insertio in catalogum P, ut iam supra diximus, videtur esse manus posterioris, ex antiquiore catalogo forsan desumpta.

Archivalia: Vetera saeculo XVI. perierunt. Documenta saeculi XVIII. inveniuntur in Archivo Zabrdovicensi Brunae, et in Orsz. lvt. Helytt (Invent. Monaster. suppressorum)

Litteratura: HUGO II 579 — WAEFELGHEM 128 — FUXHOFFER CZINAR II 43/44 — Anal. Praem. VII (1931) 192 — BALICS II 2 264 — MESZLENYI 11, et passim — Göd. Ert. 1938/39 p. 25 — RUPP I 706 — FLECK (vide Csorna) — CSANKI I 29 — GOOVAERTS IV 200 — CHOBOT I 80 — ORTVAY II 792 — ZAK, *Das Chorherrnstift Pernegg* p. 149

JÁSZÓ S. Joannis Baptistae pronuntia: Yassot

Jazou, -szou, -zov, -zow, -sow, Jassau, Jaszovar, Castrum Jaszó, Turna.

In catalogis: Vallis Sti. Johannis Baptiste alio nomine Turna (N); Jazzaw (S, L); Jaszaw (V); Jasow (P, H, W, T). Secundum omnes filia Sti. Stephani et in Dioc. Agriensi.

Prope Kosice versus occidentem, in comitatu Abauj-Torna. Hodie pertinet ad Cechoslovakiam et appellatur Jasov sive Zamok Jasov. Dioec. Agriensis, (nunc Rosnaviensis). Ex privilegio autem stetit sub iurisdictione immediata archiepiscopi Strigioniensis; sicut et Zsámbék et Varadhegyfok.

Praepositura, nunc abbatia. Fundata post annum 1220 a rege quodam Hungariae et a Colomanno duce Galiciae, filia Sti. Stephani Varadiensis. Mater de Móriczhida, Darnó, Ócsa, Rátót. Exercuit etiam paternitatem in canoniam Garáb. Patroni eius fuerunt reges Hungariae. Fuit locus credibilis et conventus spectabilis, exstruxit metalla et nosocomium, possedit in toto 22 oppida, villas et portiones possessionarias. Ne canonia rapacitate nobilium vicinorum plane exspoliaretur, impetravit a Sigismundo rege anno 1436, ut instar arcis aedes suas fortificaret. Quod iterum factum est anno 1591, et exinde „Castrum Jászó, Jaszovar" est nuncupata. Ultimus praepositus ex ordine, Georgius Ollyás, qui unum solum religiosum habuit subditum, a capitulo generali nominatus est pater abbas Sti. Stephani Varadiensis, de Lelesz, de Pályi, Adony et Darnó. Ab anno 1552 Jászó, cum careret conventu, facta est commenda saecularium. Tentamen restaurationis, anno 1583 ab abbatia Teplensi inititiatum, non successit. Ab anno 1614 usque ad annum 1650 in Jászó fuit sedes capituli cathedralis Agriensis. Anno 1697 pro ordine redempta est per abbatem Pernecensem, qui eam vendidit anno 1700 canoniae Lucensi in Moravia. Illa anno 1710 ibi instituit praepositos infulatos et parvam communitatem. Praepositus Andreas Sauberer post longas lites et difficultates, nova canonia pulcherrime exstructa, Jaszo a Luca separavit et anno 1770 plenam eius independentiam obtinuit. Hoc anno in Jaszo, quae quadriennio post evecta est in abbatiam, fuerunt decem canonici et totidem novitii. Canonia assumpsit administrationem paro-

chiarum incorporatarum Jászó, Debröd, Mindszent et Felsö Meczenzef. et insuper ab anno 1778 gymnasii Rosnaviensis.

Anno 1787 canonia suppressa est, sed anno 1802 restaurata una cum praeposituris Varadiensi et Lelesziensi ei unitis. Onerata fuit tamen administratione gymnasiorum Leutschau, Roznava, Nagyvarad et Ungvar, quod ultimum paulo post mutavit pro Cassoviensi. Quibus accesserunt convicta nobilium in Cassovia et in Nagyvarad, et cathedrae facultatis philosophicae ibidem. Pars horum institutorum canoniae in posterum iterum est avulsa, manserunt illi gymnasia in Kassa, Roznyo et Nagyvarad. A saeculo XIX administravit parochias (praeter supra laudatas) in Rudnok, Felsönavaj, Nyesta. Cum anno 1919 Jászó cum suis scholis ab Hungaria esset separata, erexit gymnasium cum conventu in Gödöllö. Status personalis: 1880 68 DD; 1928: 76 DD, 12 prof., 5. nov; 1948: 23 DD. Anno 1950 Jaszo iterum est suppressa.

Archivalia: J. O. L. — Orsz. lvt. Dl. et Helytt. Bp. (Invent. Mon. Suppressorum) — M. N. M. t. a. ibidem — Archivum Lucense Brunae — Arch. Vat. Reg. Suppl. 162 et 475

Litteratura: HUGO I 861, prob. 656/60 — WAEFELGHEM 129 — COTTINEAU 1478 — GOOVAERTS I 13, 24, 36, 54, 64, 68, 150, 151, 212, 246, 247, 250, 260, 323, 348, 364, 395, 397, 412, 425, 426, 434, 435, 437, 441, 444, 454, 455, 457, 459, 461, 462, 465, 467, 468, 473, 503, 519, 556, 574, 585, II 13, 18, 30, 38, 57, 64, 70,76, 85, 92, 131, 136, 144, 190, 194, 201, 204, 207, 208, 210, 216, 218, 230. 231, 232, 233, 234, 235, 237, 250, 251, 270, 272, 273, 331, 333, 382, 425, 437, III 12, 13, 15, 19, 24, 41, 46, 53, 67, 72, 109, 144, 145, 146, 149, 161, 163, 165, 167, 179, 196, IV 17, 115, 120, 127, 180, 186, 213, 278, 335 — Anal. Praem. VII (1931) 192 — FEJER CD IV 1/304, 3/51, 3/191, 2/229; V 1/102, 1/343, 2/438, 3/403; VI 2/64; VII 1/2, 2/250, 5/403; X 2/68 1/59 — AUO II 189, VII 193, IX 287, X 53, 409; XI 373 — HAZAI OKMT. VI 202, 305, 501 — HAZAI OKLT. 235, 248 — LUKCSICS II 503, 1340 — *Egyházt. E.* I 45, 48, III 133, 194, 317, IV 491, 411. 496, V 4, 129 — *Göd. Ert* 1938/39 p. 25/26 — MESZLENYI 6/20 — *Tört. Tar* 1903 pp. 99, 102, 115 — OSZVALD, *Fegyverneky* 59, 74/82 — BOSSANYI *Regesta* 222 /23 — FUXHOFFER CZINAR II 22/32 — BALICS II 2 264/65 — BRUNNER 144/80 (auct. J. F. LENNER) — RUPP II 130/40 — ZAK 344 — FARKAS R., *A jászóvari kanonokrend története a viszaallitastol napjainkig (Jubileumi Névtar. 1802/1902)* Budapest 1902 — HERMANN E., *Andreas Sauberer, erster Abt von Jaszo 1745—79*, in *Anal. Praem.* II (1926) 357/78 — IDEM, *Das Prämonstratensergymnasium in Roznyo in Oberungarn 1778—87*, ibidem VII (1931) 255/69 — IDEM, *Zasio Andras jaszoi prepost tanaris es teologiai irodalmi munkassaga*, in *Emlekkönyv* 202/38 — IDEM, *Exempt Jaszo prem. plebaniak*, in *Göd. Ert. 1930/31* — SZENTPETERY Nr. 946, 1094, 1110 — LAGYI I., *A jászóvári premontrei kanonokrendi prepostsag története: a commendátorkorszak 1552—1699*, (1925/26 dissertatio, Budapest) Cf. recensionem in Anal. Praem. III (1927) 330 — POR A., *Nagy Lajos. kiralyi es a jászói konvent*, in: *Szazadok* 1905, p. 374 — SPILKA T., *A jaszóvari premontrei kanonokrendi prépostág birtokainak Arpadés Anjou-*

kari története, Dissert. Budapest 1924/25, cf. recensionem in Anal. Praem. III (1927) 327 — TOTH/SZABO P., *Szatmari György primas*, Budapest 1906 — IDEM. *Oklevelek a kegyuri jog történetéhez*. in: *Tört. Tar.* 1903, pp. 99/117 — IDEM., *Jászó a főkegyurijog történeteben*. in: *Szazadok* 1905 — IDEM, *Nagy Lajos és a jaszoi konvent*. ibidem 1905 p. 574

Series praepositorum (Oszvald, Lenner)

1. Albertus 1243/56
2. Johannes I. 1261/64
3. Andreas I. 1270/72
4. Wigandus I. —1275
5. Nicolaus I. 1275/77
6. Marcus 1278—80
7. Salomon 1281/84
8. Antonius I. —1286
9. Laurentius 1286—
10. Wigandus II. 1289/98
11. Antonius II. 1308
12. Michael 1310/30
13. Paulus I. 1330—50
14. Nicolaus II. 1351—75
    Joannes intrusus 1364/65
15. Paulus II. 1376—81
16. Johannes II. 1382—1401
    Interregnum 1403—09
17. Nicolaus III, 1411/20
18.. Petrus I. 1420—28
19. Johannes III. 1429—33
20. Nicolaus IV. Csicsery 1433 (Simul praep. in Lelesz)
21. Stanislaus 1434/41
22. Lucas Biro 1447/69
23. Bartholomaeus 1472/73
24. Johannes IV. Morc 1479/86 res.
25. Martinus 1486—96
26. Dominicus Bathory 1498—1501
27. Casparus de Csahol 1501—06
    Ladislaus de Vaja 1506—08
28. Paulus III. 1508—15
29. Gregorius de Karacsond 1515—21
30. Petrus II. de Kassa 1522—44
    Blasius de Peterwardein 1544—49
    Franciscus Josefit 1549—50
31. Georgius Ollyas 1550—52
    Georgius Draskovits 1553—57
    Andreas Dudich Sbardellatus 1564—65
    Georgius Bornemisza 1578—83
    Martinus Pethe de Hetes 1587—99
    Nicolaus Mikaczy 1599—1609
    Franciscus Petheö 1612—36
    Georgius Lippay de Zombor 1637—42
    (Fiscus regius 1642—48)
    Benedictus Kisdy 1648—60
    Thomas Palffy 1660—69
    Franciscus Szegedy 1669—75
    Georgius Barsonyi 1675—78
    Ferdinandus Palffy 1678—80
    Georgius Horvath 1681—85
    Petrus Korompay 1685— 87
    Georgius Fenessy 1687—99
    Gilbertus Mayer, can. Lucensis administrator 1699—1712
32. Nicolaus IV. Fromhold 1712—14
33. Albrecht v. Unverzagt 1714—17
34. Carolus Tesch 1720—36
35. Maximilian I. v. Goldegg 1736—45
36. Andreas II. Sauberer 1745—79
37. Gerardus de Csak 1780—86
38. Andreas III. Zasio 1802—16
39. Maximilianus II. de Bernath 1817—29
40. Aloysius Richter 1830—53 res.

41. Josephus Répassy 1854—67
42. Victor Kaczvinsky 1867—93
43. Cyprianus Benedek 1893-1900
44. Melchior Takacs 1900—33
45. Ambrosius Ebergényi 1° 1935—38
46. Paulus Gerinczy 1938—46
47. Ambrosius Ebergényi 2° 1946-

KAPOSFŐ St. Benedictus pron: Capochefeu

In documentis: Kaposfeu, -few, Copusfeu, Zenthbenedek, Magorfalu, monasterium Sti. Benedicti. In catalogis cunctis occurrit praeter Ninivensem: Coppuphe (P, W); Copuphe (T); Cappirpheu (H); Choppephev (S); -few (V); -feu (L). Filia de Csut P, W, T; Sti. Stephani H; de „Thours" L. Secundum omnes sita est in dioec. Vesprimiensi.

Haud procul a fluvio Kapos, aliquot stadia ad occasum ab urbe Kaposvár, comit. Somogy, dioec. Veszprem. Hodie dicitur Kaposszentbenedek. In Hungaria.

Praepositura fundata anno 1252 a Moyse et Alexandro filiis Moysis Palatini. Filia de Csut. Fuxhoffer Czinar, et post eum quam plures ex patrocinio concluserunt hanc domum exiguam fuisse ordinis Sti. Benedicti, sed absque ratione. Fuit locus credibilis. Patroni eius fuerunt nobiles de Gereczy, qui nominaverunt praepositos, et qui anno 1540 omnia bona sibi arripuerunt. Ultimus praepositus anno 1551 degit in Türje. Biennio post Kaposfő a Turcis est deleta, nihil de ea superest.

Archivalia: M. N. M. t. anyag. (1492) — Arch. conv. de Zala (Prot. C.) — Cs. O. L. f. 89 nr. 16 — Arch. Cap. de Poszony Capsa 66.

Litteratura: HUGO II, 1, 1185 (Zutbeleniz, id est corruptela pro Zenthbenedek) — WAEFELGHEM 58, 133, 331 — Anal. Praem. VII (1931) 193 — FUXHOFFER CZINAR I 308/09 — AUO I 304, VIII 80 — ZICHY 159 — — *Egyhazt. E.* V 429, 461 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 26 — OSZVALD *Fegyvernek* 81 — *Tört. Tar.* 1903 p. 100 — BALICS II 2 178 — FRAKNOI/LUKCSICS cf. indices — ORTVAY II 796 — RUPP I 298 — ZAK 343 — A. HORVATH, *Historia praepositurae de Kaposfö*, in *Anal. Praem.* VI (1930) 160/68 —

Praepositi (Oszvald, Horvath)

Petrus 1342
Mathias 1415
Franciscus 1521
Michael 1540/41

KÖKÉNYES St. Nicolaus? pron: Keukégnèche

in documentis: Kukynis, -ynus, -enus, Kekynes, Kwokenyesmonostora. In catalogis cunctis occurrit. Kokins (N); Cuknis (S), Cukins (V), Cuckins (L); Kukenis P, H, W); Kinkenis (T). Filia de Garab (N, P, W, T); Sti. Stephani (H, L). In dioecesi Vaciensi: omnes praeter H, qui habet Strigoniensem.

In comitatu Nograd, in parte septentrionali trianguli super Aszod et Hatvan, in confinio comitatuum Pest et Nograd. Hodie dicitur Nagykökényes. Dioec. Vácz, in Hungaria.

Praepositura fundata probabiliter tempore Belae III regis (1173/96) a nobilibus de Kökényes-Radnot, ut fertur, a Mikudino bano. Filia de Garab. Occurrit quidem prima vice authentice anno 1281, sed multo prius est fundata, quia est inserta catalogo Ninivensi et mater extitit canoniarum Sag et Janoshida. Patronatum exercuit generatio fundatrix de Kökényes-Radnot, et brevi post illam generatio Kacsich. Ultima vice memoratur anno 1428, de sorte eius ulteriore nihil scimus. Ex lapidibus ecclesiae Turcae anno 1596 arcem construxerunt in Hatvan. Hodiedum nihil de ea superest.

Archivalia: Tria documenta noscuntur tantum Orsz. lvt. Dl. (cf. regesta eorum apud Horvath l. c.)

Literatura: HUGO II 13 — WAEFELGHEM 242 — Anal. Praem. VII (1931) 197 — CHOBOT I 187 — FEJERPATAKY, Emlekkönyv 76 — A. HORVATH, *De praepositura Ord. Praem. de Kökényes in Hungaria, Anal. Praem.* III (1927) 322/26 — *Szazadok* 1875 p. 80 — ZAK 342 — HAZAI OKMT. VI 221 — Codex Andegavensis II 635 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 27

Praepositi (Horvath): Briccius 1332 — Johannes 1368

KRONSTADT

Corona. Rumenice Brasov, hungarice Brassó. Metropolis Transsylvaniae, in comitatu quondam Haromszek, nunc vero in Rumenia. Dioec. Alba Julia. Secundum Catalogum Ninivensem in hac civitate fuit parthenon ordinis inter annos circiter 1215/41. Vide supra apud Herrmannstadt.

LELESZ Sta. Crux. pron. Lailaisse

In catalogis pariter et in documentis: Leles (H, P, W, T); Lellez (S); Sta. Crux de Lelez (N); Lelesz (V). Selez. Unanimiter dicunt eam fuisse filiam Praemonstrati et sitam in dioecesi Agriensi.

In comitatu Zemplén, in medio inter Satoralja-Ujhely et Uzhorod (Ungvar). Dioec. Agriensis, sed erat de facto iurisdictionis spiritualis archiep. Strigoniensis, iam ab anno 1295. Nunc pertinet ad Dioec. Cassoviensem, et ad Cechoslowakiam, et scribitur Leles.

Praepositura insignis, fundata a Boleslao episcopo Vaciensi regnante Bela III rege, ergo inter annos 1173/96, sed anno demum 1214 confirmata est. Filia Praemonstrati. Fuit „ecclesia regalis", id est patronatus regii, et locus credibilis conspicuus. Praepositi de Adony, de Darno et de Hatvan generatim erant membra conventus Lelesziensis, quem Andreas II rex amplissime dotavit. Magnati vicini canoniam saepius angustiaverunt, ita familiae Paloczy 1403, Csicsery 1442, Dobo et Bebek 1555. Anno 1569

desiit conventus, probabiliter tamquam ultimus ordinis nostri in Hungaria. Abhinc erat commenda cleri saecularis. Anno 1697 pro 18 000 florenis ab abbate Pernecensi est redempta, sed iam anno 1700 transiit ad abbatiam Sti. Vincentii Wratislaviensem, et anno sequenti ad Lucensem, cui mansit unita usque ad suppressionem Lucae anno 1784. Habuit saeculo XVIII praepositos infulatos et administravit parochias Kiralyi Helmecz, Lelesz et Kiskapos. Anno 1787 suppressa est etiam Lelesz, sed iam anno 1802 restaurata et canoniae Jaszoviensi unita. Illa exinde administrat parochias supradictas, et archivum regnicolare et durante saeculo XIX instituit ibi conventum quinque canonicorum, hodie autem sunt ibi duo tantum. Integrae fere aedes e medio aevo supersunt.

Archivalia: Amplum archivum (30 805 documenta) in canonia ipsa. (L. O. L.) — Archiv. familiarum Csicsery, Keczer — J. O. L. saec. XV. — Arch. Vat. Reg. Suppl. 151, 497 et Reg. Lat. 439 — Orsz. lvt. Helytt. Invent. Monast. Suppress. —

Literatura: HUGO I 569, prob. 16/23, II 35 — WAEFELGHEM 146 — BRUNNER 180/90 — COTTINEAU 1583 — FUXHOFFER CZINAR II 36/41 KAPRINAI: 4. B. X. L. T. p. 18 — FEJER CD III 1/153, 171, IV 2/140, V 3/487, VII 5/204 — HAZAI Oklvt. 235, 237, 267 — AUO IX 514, 549, 558, XI 514, VIII 342 — SZENTPETERY 295 — LUKCSICS I 387, II 1331, 1009 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 27/28 — OSZVALD Coniunctio p. 4 et passim — FRAKNOI 217 — BUNYITAY II 162 *Anal. Praem.* VII (1931) 193 — GOOVAERTS II 234, IV 126 — BALICS II 2 268 — RUPP II 297 - ZAK, *Chorherrnst. Pernegg* 146 ff — B. KUMOROVITZ, *De conventus Lelesziensis activitate authentica diplomatibus expediendis usque 1569*, in *Anal. Praem.* VI (1930) 168/83. Summarium dissertationis proditae in „Turul" anno 1928 sub titulo „*A leleszi konvent hiteleshelyi müködese 1569-ig*". Fusa recensio iam apparuerat Anal. Praem. III (1927) 328/30 — IDEM, *A leleszi prepostsag tagjai és hiteleshelyi szemelyzete 1569-ig* (= series praepositorum et conventualium) in „*Emlekkönyv*" 22/50 — Századok 1905 p. 233

Series praepositorum (Kumorovitz)

Rogerus abbas (Obit. Prém. 9. X) ante 1250
1. Joannes I. Esterhazy 1250/70
2. Benedictus I. 1271/73
3. Demetrius 1273
4. Vigandus 1284/87
5. Benedictus II. 1290
6. David 1290
7. Nicolaus I. 1291
8. Blasius I. 1300
9. Dominicus I. 1302
10. Walterus 1302/04
11. Jacobus I. 1305/15
12. Blasius II. 1315
13. Stephanus I. 1318
14. Jacobus II. 1319
15. Joannes II. 1321
16. Stephanus II. 1325/26
17. Blasius III. 1326/34
18. Paulus 1334
19. Blasius IV. 1334/44
20. Thomas I. 1344
21. Blasius V. 1344
22. Petrus I. 1345

23. Blasius VI. 1345/48
24. Petrus II. 1348
25. Blasius VII. 1350
26. Petrus III. 1350
27. Blasius VIII. 1350
28. Thomas II. 1354
29. Elias I. 1355
30. Petrus IV. 1355/65
31. Joannes III. 1366/68
32. Dominicus II. Paloczy 1378—1403
33. Stephanus III. 1404/05
34. Nicolaus II. Csicsery 1405—41
35. Blasius IX. 1442
36. Stanislaus 1442—51
37. Blasius X. Bacskai 1451—79
38. Joannes IV. 1482
39. Blasius XI. 1483
40. Georgius I. (praep. de Varadhegyfok) 1483/84
41. Nicolaus III. Ostffy 1484—93
42. Sigismundus Vemeri 1493—98
43. Benedictus de Ruszka 1500—18
44. Andreas Devai 1518—21
45. Elias II. 1521—25
46. Joannes V. Pecsi 1526—47
47. Georgius II. Body 1547—57
48. Augustinus Bolussich 1557—66
Baltazar Meleg 1569— 82
Stephanus Matissy 1582—87
Paulus Szegedy 1588—97
Faustus Verancsics 1599—1605
Ferdinand Lang v. Langenfeld 1605—09
Ladislaus Habardy 1610—20
Stephanus Telekessy 1629—39
Stephanus Simandy de Vratistja 1640—53
Johannes Palfalvay 1654
Franciscus Somogyi 1654—66
Stephanus Vaskovits 1666—74 res.
Andreas Mokscay 1674—94
Andreas Sebestyeny 1680—82
Augustinus Benkovics 1683—1700

Administratores ex ordine:
Jacob Höger 1700—02
Gilbertus Mayer 1702—10
Item praepositi (ex Luca)
49. Franciscus Carolus Tahy de Tahvar 1710—29
50. Mathias Brauner 1730—33
51. Carolus Franciscus de Kounic 1733—64 res.
52. Theophilus de Edlingen 1764—79
53. Daniel Todl 1778—381
Augustinus Sohovsky 1781—87 (Administrator)
Ab anno 1802 idem ac praepositi Jaszóvienses.

MAJK B.M.V.

pron. Maïque

In documentis: Moyk, Maik, Mayk, Mik, Mayachk.

In omnibus catalogis citatur. Moyc N; Moik S, V, P, W, T; Moick L; Marák H. Filia Sti. Stephani N, L, P, W, T. Dioec. Strigoniensis N, S, V, L; Vesprimiensis P, H, W, T.

Sita est in parte meridionali comitatus Komarom, prope Tata versus austrum, et NE de Oroszlany.

Praepositura fundata ante annum 1241, immo probabiliter ante 1235, quia in Ninivensi catalogo occurrit. De fundatoribus eius nihil, de histo-

ria pauca scimus. Fuit locus credibilis jam ante annum 1281, ex hoc anno enim extat vestigium sigilli: „Sig. Capituli de Maik". Anno 1252 regitur ab abbate, et memoratur in instrumento fundationis canoniae de Turocz. Filia Sti. Stephani, anno 1516 vere stetit sub Csorna. Filiam genuit unam: Pok. Saeculo XVI interiit, et facta est commenda et praepositura titularis. In fine saeculi XVII ad breve tempus pertinuit ad abbatiam Lucensem. Initio saeculi XVIII autem transiit ad monachos Camaldulenses, qui pulchra et extensa nova aedificia ibi erexerunt, et monasterium usque ad suppressionem anni 1782 possederunt. Deinde usque ad annum 1945 cum bonis fuit proprietas principum de Esterhazy. De aedibus medii aevi nihil subsitit. Hodie iterum est praepositura titularis.

Archivalia: Primási lvt. Esztergom, reparato Cap. Budense — Orsz. lvt. (Acta eremi Majk 11/12)

Literatura: HUGO II 127 — WAEFELGHEM 162 — FUXHOFFER CZINAR II 44 — Anal. Praem. VII (1931) 194 — BALICS II 2 269 — ORTVAY II 787/88 — RUPP I 495 — Catal. Episcop. — ZAK 346 — BOSSANYI A., A majki prépostág története — FEJER CD IV 3/443, VII 3/79 — HAZAI Okmt. III 9, II 231 — MON. STRIG. I 552, II 434 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 28.

Praepositi: Johannes 1281 — Ambrosius prof. de Turocz, quondam praep. in Majk 1367.

MESZES pron. Maissèche

occurrit in catal. Ninivensi tantum (Mezzes). Sita erat in dioec. Alba Julia, ad pedem montium Meszes, in Transsylvania. Hodie Rumenia.

Praepositura fundata ante annum 1235, filia Sti. Stephani Varadiensis. Destructa est a Tataris anno 1241. Cetera nesciuntur.

MÓRICZHIDA Stus. Jacobus. pron. Mauritts-hida

In documentis: 1251 ecclesia de Raba; 1263 monasterium de Raba, et Moroczhida. Postea: Morich-hida, Moruchhida, Mororuchhida, et 1464: Morochyda.

Catalogi N et L omittunt. In ceteris citatur: Morricidia (S); Mowricida (V); Pons Mauritii (P); Pontis (H, T) seu Pontus (W) Mauritii. PHWT affirmant eam fuisse filiam de Csorna et sitam in dioec. Jauriensi.

In comitatu Györ, et quidem prope Arpás in ripa dextra fluminis Rába. In dioecesi Györ, in Hungaria.

Praepositura, postremo parthenon. Fundata pro canonicis anno 1251 a Mauritio comite de Neutra, de genere de Pók, sed non est iam totius generis, sed rami de Móriczhida tantum. Anno 1263 obtinet confirmationem regiam. Fuit filia de Csorna; forte primitus de Pok. De historia mediaevali pauca tantum scimus. Fuit longa lis inter praepositos eius et abbates OSB de Bakonybél circa possessiones finitimos, et possedit anno

1516 bona in Transsylvania, quorum tutor fuit praepositus de Ság. Hoc eodem anno videtur stetisse sub paternitate praepositi Türiensis. Circa annum 1530/40 habitata fuit a monialibus ordinis nostri, quae certe a Turcis paulo ante ex alio loco fuerant expulsae. Anno 1553 Margareta Zólyomi, Priorissa monialium in M., fugit a Turcis appropinquantibus. Iam antea monasterium videtur fuisse angustiatum ab haereticis, nuntiat enim anno 1549 locumtenens civitatis Pápa, se bona monasterii de M. bonis civitatis incorporasse. Moniales refugerunt in Somlyovásárhely, exinde circa annum 1560 in Wienerneustadt, postremo in Portam Coeli Vindobonae, ubi exstinctae sunt. Móriczhida venit in manus laicorum et in posterum deleta est. Superest magna pars perpulchrae ecclesiae saeculo XIII exstructae, quae nuper est renovata. Non est praepositura titularis.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. (Dicalis consc. 22/27 et Cam. Mon. Tyrn. 14/2).

Litteratura: HUGO duplicat II 235 et 579 — WAEFELGHEM 174 — AUO XI 158 — HAZAI OKLT. 53 — HAZAI OKLT. LV 313, V 339, 414 — *Egyházt. E.* IV 333, 403, V 263 — FEJER CD IV 2/85, 3/122 — SZENTPEERY 1330 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 29 Anal. Praem. VII (1931) 194 — FUXHOFER CZINAR II 46 — BALICS II 2 270 — ORTVAY II 783 —RUPP I 498 — TIMAR 9 — ZAK 346 — RÖMER F., *Arpás és a moriczhidai Szt. Jakabrol c. prépostság (Györi Tört. és Reg. Fürzetek* II 225, 358, III 31, IV 383 sq.)

Series praepositorum (Czinar-Rupp)

Simon 1370
Benedictus 1377
Johannes 1390/1420
Albertus 1436
Paulus 1455
Petrus 1464
Nicolaus 1489
Benedictus 1516
Margareta Zólyomi priorissa 1553

NAGYOLASZ Sta. Crux pron. Nadyolasse

In documentis: Fragauilla, Frangauilla, Frankavilla, Funchovilla, Nogolasy, Mandjelossa. Locus Stae. Crucis in Marchio juxta Francavillam, qui antiquitus Heremus vocabatur. Marchio vult dicere in possessione generis Maroth. Veteres catalogi hanc canoniam nesciunt.

Inter dexteram Danubii et sinistram Savae ripam, ubi montes Fruskagora se extollunt. Comit. Szerem, olim pertinuit ad dioec. Quinqueecclesiarum, et ad archidiaconatum de „Marchio". Nunc autem sita est in Yugoslavia, in dioec. Djakovar.

Abbatia fundata inter annos 1171 et 79. Fundatores nescimus. Filia erat (ut Garab) Regiae Vallis, id est Rièval in Lotharingia. Hac in regione enim saeculo XII vixerunt advenae e Gallia. Sörös dicit hanc abbatiam — sic enim semper nominatur — fuisse O.S.B., sed Horvath l. c. probat eam fuisse ordinis nostri. Dicit etiam patronos eius fuisse

usque ad saeculum XIV familiam Atinay, dein Marothy. Nescitur sors et exitus eius. Forsitan conventus ille in alium locum est translatus, (Insula Lazari, vel Stus. Augustinus, in eadem diocesi existentes) vel etiam quaerendus est in uno ex illis antiquis monasteriis in montibus Fruskagora sitis, olim latinis, nunc autem graeco-orthodoxis.

Archivalia: vide Riéval.

Litteratura: HUGO II CCCCIX/XII, CCCCXIV — JAFFE LOEWENFELD Nr. 13494, 14580 — Anal. Praem. VII (1931) 199 — A. HORVATH, *De abbatia Francavillensi in Hungaria*, in *Anal. Praem.* VI (1930) 363/66, idem hungarice: *Melyik rendhez tartozott a szentkereszti apátság Szerémmegyében*, in *Századok* 1927 p. 460/61 — PAULER I 192, 343 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 23 — SÜRÜS p. 431 — HOMAN I 393.

NYULAKSZIGETE St. Michael pron. Nyoulak Sigaitais

In documentis: Insula Budensis, — juxta Budam, — Leporum, — Virginis Mariae, — B. M. V.; — super Danubio. Monasterium Sti. Michaelis. Catalogis omnibus est inserta, praeter Ninivensem, tamquam „Insula Leporum", et enim L, P, H, T, tamquam filia Sti. Stephani. SVL attribuunt eam dioecesi Strigoniensi, recentiores vero (PHT) Vesprimiensi. Sita est in insula Danubii amnis, inurbe Budapest, hodie Margitsziget nuncupata. Floruerunt quondam in hac parva insula quatuor alia monasteria diversorum ordinum, cum quibus vitetur confusio. Nunc pertinet quidem ad dioecesim Strigoniensem, medio aevo revera ad Vesprimiensem. Secundum catalogum anni 1464 autem erat „jurisdictionis spiritualis Strigoniensis".

Praepositura fundata ante annum 1225, quo impetrat confirmationem ab Andrea II rege, ab alio quodam rege Hungariae. [5]) Anno 1278 fit verbum de abbate huius canoniae.

Propter situm eius centralem in ipsa metropoli regni maximi ponderis haec domus semper fuit in circaria. Extensa et zelosa etiam fuit activitas eius pastoralis. Circa annum 1526 vita conventualis desiit, et canonia versa est in parochiam. Tutor eius, praepositus Sagensis, strenue bona defendit contra familiam Podmaniczky illa invadentem. Bona saeculo XVII monialibus Stae. Clarae Budapestinis sunt addicta, quae ea tenuerunt usque ad earum suppressionem anno 1787. Nunc est praepositura titularis. Substitit ruina ecclesiae, quae annis 1930/31 est restaurata et cultui reddita.

Archivalia: Multa documenta supersunt in Orsz. lvt. Dl. 18821, 22200, 23801, 24054 et sq; deinde Dl. Eccl. cam. 4, 46, 2/28.

Litteratura: HUGO I 897 — WAEFELGHEM 121 — FUXHOFFER CZINAR II 33 — Anal. Praem. VII (1931) 191 — BALICS II 2 271 — Catal. Episc. — FRAKNOI / LUKCSICS 56 — HOMAN II 184

---

[5]) Anno 1245 rex Béla praeposituraе donat totam insulam Leporum et in documento sic de illa loquitur: „quam . . saepedicti fratres Praemonstratenses de gratia progenitorum nostrorum possidebant ab antiquo.

TIMAR 5 (falso dicit ibi fuisse moniales) — HEVENESSI XXXII 79/163 — FEJER CD II 2/11, 43; III 2/117; IV 2/43; V 2/56; VII 5/231, 440 — AUO VII 196 (Orsz. lvt. Dl. 291); IX 211, 220, XI 179 — *Egyhazt. E.* I 93 — Göd. Ert. 1938/39 p. 28 (Margitsziget) — OSZVALD *Fegyvernek* pp. 72/73 — ZAK 345 — KAROLY J[1] / NYIRAK, *Emlekkönyv a szekesfehervari püspöki megye szazados ünnepere.* Szekesfehérvar 1877 pp. 220/31 — KISS KOLOS J., *A margitszigeti szent Mihalyrol nevezett premontrei prepostsag törtenete*, Budapest 1931 et 32. (Recensio in Anal. Praem. VIII (1932) 265 — RADVANYI J., *Margitsziget*, Budapest 1858 — RUPP, *Buda és Pest Kömyekének helyrajzi törtenete*, Pest 1868, p. 58/62

Series praepositorum (Rupp)

Isou (Isaias?) prior 1245
Jacobus praepos. 1272
Martinus abbas 1278
Petrus praepos. 1294
Johannes 1344
Jacobus 1362—63
Albertus 1399
Martinus 1410
Ladislaus 1417—26
Thomas 1449—68
Benedictus 1468—74
(deinde praep. in Ratot)
Emericus 1453—91

ÓCSA B.M.V.

pron. Autcha

In documentis: Olcha, Olsa.

Occurrit in omnibus catalogis. Ocra (S, V, L); Alza (N); Olza (P, H, W, T). Filia Sti. Stephani (L, P, H, W, T); Vallis Sti. Joh. Baptistae = Jaszo (N). Dioec. Agriensis (S, V, L), secundum ceteros vero recte in dioec. Vaciensi.

Sita est prope Budapest, versus austrum, in directione oppidi Kecskemet. Dioec. Vaciensis, in comit. Pest, in Hungaria.

Praepositura, fundata forsitan ante annum 1235, prima eius mentio fit anno 1240. Fundator ignoratur. Fere nihil scitur de historia eius, quia nullum fere documentum de ea traditum est. Filia forsan primitus de Jaszó (Ninivensis), dein vero fuit definitive sub paternitate Sti. Stephani/Varadiensis. Filias genuit: Gedir et Insulam Lazari. Anno 1272 fuit abbatia. Floruit usque ad saec. XVI. Duobus saeculis post ruinae tantum, substiterunt; ecclesia romanica, quae est valde pulchra, anno 1777 tamquam parochialis protestantium est redintegrata. In posterum fuit praepositura titularis.

Archivalia: Zichy Oklvt. in pago Zsély, Nograd m. (No. 218. B. 17)

Litteratura: HUGO II 391 et 453 (duplicat) — WAEFELGHEM 185 et 187 — FUXHOFFER CZINAR II 48 — *Anal. Praem.* VII (1931) 194 — ZICHY I 4, 5, 28, — MON. STRIG. I 512 — Anjou I 135 — Göd. Ert. 1938/39 pp. 29/30 BALICS II 2 273 — ORTVAY II 803 — RUPP III 284 — ZAK 346 —

Praepositus (Ortvay): Benedictus 1240

PÁLYI St. Paulus pronuntia: Pailly

Monostoros-Palyi, Paly, Monotorpaly, Hérpalyi, Nyirpályi. In catalogis: Pauli monasterium (N), Paulini monasterium (S, V); Stus. Paulus (L, P); Ecclesia Pauli (H, W, T). Filia Sti. Stephani (N, L, P, H, W, T). Dioec. Agriensis (S, V); Varadiensis (N, L, P, W, T); Vesprimiensis (H).

In com. Bihár, prope Nagyléta versus occasum, juxta Hosszupályi. Duabus leucis distans a Debrecen, Dioec. Varád, Hungaria.

Praepositura, fundata ante annum 1240. Filia Sti. Stephani Varadiensis, mater de Abrany. Anno 1332 authentice occurrit quidam „praepositus de Nyirpalyi". Cetera nesciuntur. Anno 1552 videtur adhuc extitisse, quia hoc anno Georgius Ollyas, praepositus Jaszoviensis, a Capitulo Generali pater abbas Sti. Pauli nominatus est. Nunc est praepositura titularis.

Archivalia: MNM (Balassa cs. lvt.) Bp.

Literatura: HUGO duplicat hoc monasterium: II 471 et 499 — WAEFELGHEM 245 — ANJOU I, 120; II 47 — Göd. Ert. 1938/39 p. 30 — FUXHOFFER CZINAR — Anal. Praem. VII (1931) 198 — BUNYITAY II 410 — RUPP III 282 — ZAK 347 — Catal. Episc.

PÓK St. Stephanus Protomartyr pron. Pauque

Ignota est catalogis antiquioribus. Ceteri citant eam tamquam Pormik filiam de Moik, in dioec. Jauriensi (P, W, T) vel Pormiyk, filiam de Morich (H).

Vicus ille non iam existit. Situs erat quondam in com. Györ, non longe a flumine Raba, vicis Hal, Tét et Szemere vicinus. Ortvay autumat, Pok fuisse quondam partem vici hodierni de Tét. Dioec. Jaurinensis, in Hungaria.

Mauritius comes de Pok-Móriczhida, paulo probabiliter antequam fundavit anno 1251 canoniam vicinam Móriczhida, initium posuerat huic praeposituræ „communi in generatione" eiusdem nominis. Canonia, cuius dotatio initio videtur fuisse ampla, et de cuius historia fere nihil scimus, fuit filia de Majk. Probabiliter fuit primitus mater de Móriczhida. Ex utroque monasterio suo generatio fundatrix videtur praetulisse Móriczhidam, et econtra neglexisse Pok, quod elanguit et de quo post annum 1308 nulla amplius fit mentio. Nihil de eo superest, est tamen praepositura titularis.

Archivalia: Arch. Episc. Jaurin. —

Litteratura: HUGO II 585, sicut WAEFELGHEM 199 confundit cum Pozvik (Bzovik=Bozok) — BALICS II 2 273 — *Anal. Praem.* VII (1931) 195 — FEJER CD IV 3/87, 428, V 1/171 — AUO III 265, VIII 360 — HAZAI OKMT. IV 116 — ORTVAY II 784 — Göd. Ert. 1938/39 p. 30 — Catal. Episc. — ZAK 345 — KARACSONYI J., *A magyar nemzetségek* II 436, 446

Praepositi (Ortvay, Balics) Sebastianus 1271 — Stephanus 1308

RAJK B.M.V. pron. Raïque

In documentis: Royk, Rayk, Alsorayk.

Omittitur a catalogis N et W. Ceteri citant eam tamquam filiam Csornae, et quidem sitam in dioecesi Jauriensi (S, V), vel in Vesprimiensi (L, P, H, T), sub formis Raik (P, T); Royk (H); Royke (V); Rojkae (S) et Roick (L).

Sita est non longe ab urbe Nagykanisza, versus aquilonem, loco hodierni vici Alsorajk, Comit. Zala, dioec. Veszprem, in Hungaria.

Praepositura fundata inter annos 1240 et 74 a Csak I., bano ex familia Buzad-Hahot, filia de Csorna. Valde vexabatur a patronis suis, saepius graviter periclitabatur. Anno 1509 adhuc citatur „praepositus et conventus". Brevi post annum 1526, quo probabiliter est deleta, praepositura venit in manus saecularium. Ipsi patroni usurpaverunt possessiones, deinde facta est praepositura titularis. Supersunt ruinae in vicinitate hodierni vici Alsorajk.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 21955 — Vasv. Kplvt. Prot. 1572/12 — MNM t. a. 1519, IV 19 —

Litteratura: HUGO II 569 — WAEFELGHEm 205 — FEJER CD V 2/299, 3/481; VII 5/483 — KAPRINAI B 28, 279/80 — HAZAI Okmt. I 65 — *Tört. Tar* 1911 p. 100, 1896 p. 159 — *Egyhazt. E.* IV 147 — HEVENESSI 329 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 30/31 — OSZVALD *Fegyverneky* p. 79/80 — FUXHOFER CZINAR II 49/50 — *Anal. Praem.* VII (1931) 195 — BALICS 2 274 — ORTVAY II 815 — RUPP I 320 — FRAKNOI/LUKCSICS 153 — ZAK 346 — A. HORVATH, *Historia praepositurae B. M. V. de Rayk* in *Anal. Praem.* VII (1931) 65/70.

Praepositi (Horvath)

Petrus 1274/75
Walterus ca. 1290
Paulus 1370
Johannes 1385
Dominicus 1391
Albertus 1413
Andreas 1509

RÁTÓT pron. Ratôte

In documentis: Ratolth, Rathold, Ratholt.

Occurrit in omnibus catalogis praeter Ninivensem. Ceteri collocant eam in diocesim Vesprimiensem, praeter H (Aggriensem), et dicunt eam fuisse filiam de Jaszo. Ratolt (P, T); Racolt (H, W); Ratold (S, V); Ratoldt (L).

Prope Veszprem, versus septentrionem, inter Hajmáskér et Jutas, in dioecesi et comitatu Vesprimiensi, in Hungaria.

Praepositura fundata versus annum 1240 a Mathia Archiepiscopo Strigoniensi e familia Rátót. Patroni eius fuerunt nobiles Gyulafy de genere Rátót. Filia de Jászó. Prima eius mentio authentica occurrit anno 1279. Anno 1526 adhuc stabat, sed circa annum 1550 inventa est in mani-

bus saecularium. Anno 1694 de jure tradita est abbatiae Zabrdovicensi. quae autem possessionem eius de facto obtinere non potuit, et postea renuntiavit. Saeculo XIX tenues redditus commendae uniti sunt cum praepositura saeculari de Kismarton.

Archivalia: Orsz. lvt. Dic. Conscr. T. 39 — Archivum Archiep. Vesprim. (in quo latent multa numquam exarata)

Litteratura: HUGO II 597 — WAEFELGHEM 204 — ZALAI I 153, 169, 585 — *Egyhazt. E.* IV 146, 151, V 461 — HAZAI OKMT. II 265, IV 59 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 31 — FUXHOFER CZINAR II 50 —

Anal. Praem. VII (1931) 195 — BALICS II 2 275 — ORTVAY II 812 — RUPP I 321 — ZAK, *Chorherrnst. Pernegg* 146 — ZAK, *L'Ordre de Prém.* 346 — BEKEFI R., *A Balatan környekenek egyhazi és varai* p. 223 — *Egyhaztörténeti Emlékek* V 461

Praepositi (Rupp, Oszvald)

Thomas 1420/36 — Benedictus 1474 (cf. Nyulakszigete)

SAÁG B. M. V. pron. 'Châgue

sive Ság. In documentis: Sagh, Saagh, Saagha, Sag, plurimum vero Saag. In omnibus catalogis citatur, et quidem tamquam filia de Kökényes, praeter T, qui habet filiam Sti. Stephani. Omnes collocant eam in dioecesim Strigoniensem. Sag (N); Saga (S, V); Saag (P, H, T) Saac (L, W).

In municipio hodierno Ipolyság in comitatu Hont, ad flumen Ipoly prope Strigonium, in cuius dioecesi est sita, versus aquilonem. Hodie pertinet ad Cechoslovakiam et vocatur Sahy.

Canonia insignis, secunda in dignitate praeter Stum. Stephanum Varadiensem in Hungaria, quo collapso ab ineunte saeculo XV, primatum in circaria obtinuit. Fundata inter annos 1224 et 34 (Oszvald: 1235 et 41) a Martino bano de genere Hont-Pázmány. Filia de Kökényes. Ab initio fuit patronatus regii, locus credibilis extensae activitatis, et valde dives, historia eius est melius documentata quam aliarum domuum circariae. Anno 1407 obtinuit ius gladii. Parthenon Szeged,, et postremo permultae aliae canoniae fuerunt sub paternitate praepositi Sagensis. Franciscus Fegyverneky, vicarius generalis circariae, ineunte saeculo XVI maxime operam dedit reformationi illius. Anno 1552 canonia a Turcis est destructa, conventus anfugit in abbatiam Sti. Benedicti in Esztergom, a monachis nigris derelictam, ubi paulatim exstinctus est. Sag ipsa post annum 1570 facta est commenda cleri saecularis. Anno 1688 autem tradita est collegio S. J. in Beszterczebanya (Banska Bystrica) in dotationem, nihilominus mansit praepositura titularis usque hodie. Patres Societatis ex ruinis antiquae canoniae novas aedes erexe-

runt, qui adhuc existunt. Pariter subsistit antiqua ecclesia gothica, sed valde transformata. Anno 1773 Saág saecularisata est, sed triennio post Maria Theresia bona eius destinavit ad dotationem dioecesium neoerectarum Roznava et Banska Bystrica, quarum primae Sag ipsa addicta est.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 22005 sq.; MNM Balassa cs., Kubinyi cs., et Forgách cs. — Arch. Sti. Benedicti in Esztergom, F. 60 — Archiv. Capit. Esztergom 1530

Literatura: HUGO sequens Lairuelium, hanc canoniam duplicat II 717 et 763 — WAEFELGHEM item 215 — FUXHOFFER CZINAR II 53/56 — FEJER CD IV 1/351, 3/100, 243, 276; V 1/60, 39, 2/301, 409, VI 1/212, 217; VII 1/286, 5/266, X 3/275 — AUO I 89, II 288, III 42, IV 247, IX 103, X 289, XII 317 — ANJOU V 161, — HAZAI Okmt. IV 76 — MON. STRIG. II 79, 285, 370, 409, 674 — Egyházt. Eml I 31; II 250, 261, 287; III 128, 130, 142, 154, 466, 470 517, 558; IV 30, 34 381; V 60 — SZENTPETERY 1491, 1676 — Göd. Ert. 1938 p. 31 — ZAK 347 —
Anal. Praem. VII (1931) 196 — BALICS II 2 275/77 — RUPP I 175 — TURUL XXIII 80/81 — OSZVALD A., *Fegyverneky Ferenc sági prepost rendi visitator* 1506/35, in *Emlekkönyv* 51/108 — IDEM *Premonstrei Formulárium a XVIsz. elejéről*, in *Göd. Ert. 1939/40, pp.* 142/50 — IDEM, *A sági premontrei konvent okleveleinek intititulácioja*, in *Göd. Ert.* 1941/42 pp. 265/76 — IDEM, *A préposti szék betöltese* etc. ibidem 276/83 — CSERNYÁNSKY M., *Az esztergomi kincstár paramentumai*, Bp. 1933

Series praepositorum
(Rupp, Ortvay, Balics)

1. Roland 1244
2. Albertus 1258
3. Joachim 1262
4. Lucas 1263
5. Laurentius 1270
6. Ladislaus 1281—1300
7. Valentinus 1308
8. Iwanka 1323
9. Stephanus 1332—59
10. Johannes 1360—67
11. Gregorius 1367—70
12. Jacobus 1370—81
13. Johannes 1384— 1400
14. Thomas 1402—14
15. Gregorius 1414
16. Ladislaus 1415—35
17. Valentinus 1436—40
18. Paulus 1440—72
19. Georgius 1473—84
20. Johannes 1486—1500
21. Emericus Kalundai 1500—05
22. Franciscus Fegyverneky 1506—34
23. Urbanus Lipcsey 1537
24. Lazarus 1549—57
25. Mathaeus Poklostoy 1561—67

Nicolaus Telegdy 1583
Franciscus Diotalevi 1586—1603
Faustus Veráncz 1604
Paulaus Ruber 1610—15
Nicolaus Novák 1614/16
Petrus Domitrovich
Emericus Losy 1627—33
Nicolaus Böthi 1634—40
Michael Kopácsi 1643
Georgius Jakosith 1644
Johannes Pusky 1648
Joannes Gubasóczy S. J. 1688

SADIUM

Cat. N et L nesciunt. In ceteris occurrit: Zadwa (S, V); Sadium (P); Sadov (H); de Sadio (W, T). PHWT dicunt eam fuisse filiam Sti. Stephani Varadiensis. Solus P collocat eam in dioecesi Zagrabiensi, antiquiores vero (S,V) in Colocensi, H in „Zendriensi", T: „Zonadiensi", W: „Zenadiensi", quae omnia videntur esse corruptelae pro dioecesi Csanadensi.

Canonia, de qua praeter existentiam nil certi scitur. Horvath Anal. Praem. VII (1931) 196 immo proclamat: „Nobis ignotum est". Secundum Hugo sita erat „in dioecesi Zagrabiensi in Slavonia, ad Savi ripas, non procul a Velica regali". Postmodum (1516) Sagensi praeposito subditur. Parthenon Szalankemen ei fuit subiectus.

Fontes indigeni pariter nil certi sciunt. Antiquis catalogis bene comparatis novam hypothesim proponimus. Videtur haec canonia reapse non in dioecesi Zagrabiensi fuisse sita, unicus enim catalogus, isque incertus Lepaige, hoc enuntiat. Manuscriptorum originalium antiquiora collocant „Zadwa" in diocesi Kalocsa, et recentiores in Csanadensi illi contigua. In finibus ambarum diocesium situs erat parthenon Szalankemen. Longe probabilius est enim, Sadium hac in regione fuisse situm, ubi Savus in Danubium se profundit, quam prope Agram, quia parthenon ei subditus — Szalankemen — certe ei ab initio fuit vicinus. Si revera prope Agram fuisset situm, profecto non Szalankemen asceterium longe distans, sed potius Ivanic illi civitati vicinum ei fuisset subditum. De hac re vero nihil scimus.

De ubicitate praecisa Sadii complures possunt statui hypotheses. Probabilius quaerendum est in loco Sad (Swag, Sagad) in dioecesi Csanadiensi „inter duos fluvios Tymisi" (Ortvay) vel in Sagad, moderno Jazak in pago Szerem megye. Sed ibi fuisse umquam monasterium, in neutroque casu probari potest. Forsan Sadium idem est, ac abbatia Nagyolasz, in hac regione sita, de cuius sorte nil scitur (vide supra), vel saltem continuatio illius. Forte etiam aequiparari potest canoniae Denesmonostor, pariter in Csanadiensi dioecesi — in qua Sadium fuisse situm videtur esse probabile — existenti (Vide de ea infra sub dubiis).

Literatura: HUGO II 717 — WAEFELGHEM 215 —

SOMLYOVÁSÁRHELY St. Lambertus

pron. Chomyovacharhaille

sive Vasarhely tantum. In documentis: Wasarhel, Wasarhely, Vassarhel. Situm est in comitatu et dioec. Veszprém, in medio inter Veszprém et Szombathely, ad pedem montis Somlyo. In Hungaria.

Parthenon fundatus saeculo XI a regibus Hungariae pro monialibus O. S. B. Anno 1511 Ladislaus II. rex, amotis monialibus nigris, tradidit

eum canonissis ordinis nostri ex Szeged (de quo vide infra), quibus insimul concessit privilegium loci credibilis, ceteroquin coenobiis virorum reservatum. Hic paulo post orta sunt antiquissima manuscripta linguae hungaricae, quae sunt nota. Anno 1550 ultima vice „abbatissa" cum conventu occurrit, paulo post, ut iam anno 1544 fuerat provisum, sorores aufugerunt in Wienerneustadt, et postremo in Portam Coeli Vindobonae, de qua vide sub circaria Bohemiae, ubi ante annum 1580 sunt extinctae. Bona asceterii Sti. Lamberti autem anno 1600 a Rudolfo rege data sunt monialibus alius ordinis, ex Budapest in Poszony exulibus.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 22191 sq. (Dicalis Consor. T. 49, Acta Monial. Poson. F. 26) — MNM torzs. a. 1520/IV. 14; Tud. Akad. Budap. (Lanyi Kodex).

Literatura: HUGO II 15 — WAEFELGHEM 310 — *Anal. Praem.* VII (1931) 200 — Mon. Vespr. IV 211 sq.— *Egyházt. Eml.* II 385; IV 56,-143, 234, 362, 383, 428, 526, 542; V 16, 30 — TIMAR 26 — Göd. Ert. 1938/39 p. 32 — OSZVALD, *Fegyvernecky* 65/68 — IDEM *Urbariumok* 164 — *ZAK* 349 — LUKCSICS P., *A vasarhelyi apacak törtenete*, Veszprem 1923 — *Századok* 1924, p. 722 — GABRIEL A., *Breviarium-tipusu kodexek*, in: *Emlékkönyv* p. 109/77 — Urbarium publicatum est in *Tört. Tar.* 1903 pp. 414/19, Ordinarius (a. 1518/19) a KARACSONYI J. in „Magyar Nyelv" 1921 p. 149/51.

Praepositae (Keresztesy)

Catharina priorissa 1511 — Margaritha priorissa 1545
Martha Cseh abbatissa 1548—50

—

SZALANKEMEN pron. Salannkemenn

In documentis occurrit locus et eccl. parochialis de Salankamen, Zalonkamen —

In catalogis antiquioribus, praeter N, occurrit „Slanchènmund" (S, V, L) et quidem apparenter tamquam coenobium virorum[21]). Recentiores vero habent Salanghen (PHW), vel Salangha (T), quod tamen probabiliter est idem. PHWT designant eam ut asceterium et filiam de Sadio, et sitam in dioecesi Colocensi.

In loco ubi Dravus flumen in Danubium se effundit, prope Belgradum versus aquilonem, in Syrmia (comit. quondam Szerem), dioec. Kalocsa, nunc Vukovar. Hodie pertinet ad Jugoslaviam et vocatur Slan-Kamenj, id est Petra Salis.

Asceterium, secundum fontes hungaricos incerti ordinis, secundum ca-

[21]) Redactor archetypi catalogorum SVL, ipse Germanus, vocem Szalankemen linguae teutonicae adaptavit in „Slanchenmund". Hugo II 819, ipse Gallus, ulterius progreditur, reddendo hanc formam adhuc magis germanicam: Schlangenmund, id est os serpentis. Sine sensu sunt haec omnia. Cf. quod diximus de Schcftlariensi catalogo p. 16/17 et in praefatione ad circ. Hungariae.

talogos nostros vero indubite ordinis nostri, fundatum forte circa medium saeculum XIII tamquam canonia virorum, dein versus finem eiusdem saeculi datum monialibus, et canoniae de „Sadio“ subditum. Coniecturae sunt hae omnes, nihil scitur certi. Vide supra praefationem huius circariae, et monasteria Drozo et Sadium.

Forsan moniales saeculo XVI castrametatae sunt in vicinum Szeged, de quo vide infra.

Literatura: HUGO II 717, 819 — WAEFELGHEM 266, 274 — *Anal. Praem.* VII (1931) 189.

SZEGED St. Spiritus pron. Saiguette

In documentis: Zeged, Zegedinum, Szigeth, civitas in comitatu Csongrad, dioec. Csanad, in Hungaria.

Szigeth, civitas in comitatu Csongrad, dioec. Csanad, in Hungaria.

Parthenon, qui prima vice anno 1511, ultima vero anno 1516 memoratur. Quando, et a quo fuerit fundatus, nescitur. Forsan communitas quaedam aliunde huc translata est (Szalankemen?), forte erat statio transitoria alicuius conventus alicubi a Turcis expulsi (idem, vel Ivanic). Sub tutela praepositi Sagensis. Probabiliter quia in hac domo provisoria refugii pro toto conventu non erat locus, pars monialium translata est an. 1511 in Somlyovasarhély, ceterae mox a Turcis expulsae, forte tetenderunt in Moriczhida. Subsistit pretiosum antiphonarium conscriptum anno 1516 a sorore quadam Martha huius asceterii, nunc in Bibliotheca Franciscanorum in Szombathely.

Archivalia: Bibl. PP. Francisc. in Szombathely (Cod. lat. 6264, Antiph. Zeged) —

Literatura: HUGO triplicat: I 875 (Inged), II 745 (St. Spiritus) et II 1183 (Zegedinum) — item WAEFELGHEM 125, 222, 230 — TIMAR — *Szegedi Szemle* 1930 p. 24 — *Anal. Praem.* VII (1931) 196
GABRIEL in *Emlekkönyv* p. 138 — LUKCSICS, *A vasarhelyi apacak törtenete (v. supra) 96*

TŰRJE Annuntiatio B.M.V. pron. Túriet

In documentis: Gurla, Gurle, Gerlew, Ghurle, Churlee, Jirle, Jurla, -le, -lye, -lew, Juhrle, Jerleu, Thulev, 1433: Thyrle, Therle, Turle. In catalogis vero Gurla (N); Jurla (S, V, P, W, T); Uirla (H); Foerla (L). Gerla, quae catalogis S et V insuper est inserta, est probabilius duplicatio eiusdem. Secundum S, V, L erat in dioec. Jauriensi, PHWT collocant eam in Vesprimiensi. Filia de „Cella“ (N); „Telezensis“ (L); de Csorna (PHWT).

In medio inter Szombathely et lacum Balaton, juxta viam ferream Ukk-Zalaegerszeg. Comit. Zala, Dioec. Veszprem (quod diu fuit disputatum cum Episc. Jauriensi), in Hungaria.

Praepositura, quae hinc inde etiam occurrit tamquam abbatia. Fundata ante annum 1235 a Dionysio bano de generatione Türje,[22]) in qua monasterium fuit commune, et quae patronatum usque in finem fere exercuit. Quae sit ista „Cella“, quam catalogus Ninivensis designat fuisse eius matrem, nescimus videtur autem paternitas Csornae, quae semper viguit, ab initio esse certa. Privilegium loci credibilis anno 1351 ei fuit inhibitum. Ab anno 1541 per nobiles de Hagymássy, tunc temporis patronos eius haeresi deditos, canonia multum vexata, ultimusque praepositus necatus est. Circa annum 1550 exstincto conventu, praepositura videtur desiisse, et venisse in manus saecularium. Saeculo sequenti fuit proprietas praepotentis familiae de Battyány, quae illam dedit in commendam, sed tamen anno 1703 ordini, id est abbati Pernecensi restituit. Ab anno 1710 iterum praepositos habuit ex canonia supradicta, qui ab anno 1736 infulati sunt. Anno 1738 Pernegg vendidit Türje abbatiae Gradicensi, quae illam post mortem praepositi Walthum anno 1741 praeposituraе suae Csornensi univit. Anno 1766, postulante familia Battyány, Türje iterum sui juris facta est. Anno 1780 fuit ibi communitas 6 canonicorum. Anno 1786 suppressa est, sed anno 1802 restaurata et iterum canoniae Csornensi unita. Illa exinde semper ibi parvum conventum manutenuit. Ecclesia subsistit e saeculo XIII, monasterium constructum est a Pernecensibus.

Archivalia: Battyány csalad lvt., Körmend A. I. f. 29 (Doc. mediaev.) — Cs. O. L. (saec. XVIII/XX) — Archiva Gerusenum, Pernecense et Gradicense (saec. XVIII, vide suo loco) — Arch. Türiense (XVIII s.) — Orsz. lvt. Dl. cam. 19 et Helytt. Inv.

Literatura: HUGO triplicat: I 673 (Foerla) II 999 (Türe et Türje) — item WAEFELGHEM 89, 301 — HEVENESSI T. R. 61/290 — FEJER CD V 2/494; VII 5/272 — ANJOU III 444 — HAZAI Okmt. II 41, III 373, VI 225, 268 — ZALAI Oklt. I 5, 20, 22, 27, 44, 52, 120, 126, 158, 291, 352, 512, 583 — Egyhazt. E. IV 149, V 181, 457

Anal. Praem. VII (1931) 199/200, cf. VI (1930) 457/58 et VIII (1932) p. 254 — — FUXHOFFER CZINAR II 62/63 — BALICS II 2 278 — ORTVAY II 815/16 — HOMAN I 393, II 184 — RUPP I 340 — ZAK 348 — IDEM, *Das Chorherrnstift Pernegg*, passim — *Csornai Nevtar* 1870 p. 20/22 — HORVATH A., *A türjei premontrei prepostsag a XVIII szazadban*, in: *Emlekkönyv* 177/202

Göd. Ert. 1938/39 p. 33 — KUBINYI F., *A jurlei konvent mint hiteleshelyi* (Conv. de Jurla tamquam locus cred.) in: *Századok* 1869 pp. 38/40 — ibid. 1893 p. 764 — *Tört. Tár.* 1907 p. 246 — HORNIG, *Pádanyi Biro Márton* p. 223

---

[22]) Non vero anno 1184 a Lamberto quodam comite, ut autumat Laky in schematismo Csornensi anno 1857. Cf. Anal. Praem. VIII (1932) 254

Praepositi (Horvath, Oszvald)

Santhus 1264
A 1268
Johannes 1279
Nicolaus 1281
Martinus 1301
Johannes 1303
Stephanus 1316
Blasius 1322
Michael 1327—38
Johannes 1339
Petrus 1351
Johannes 1358
Simon de Therle 1438
Andreas 1451
Martinus 1550
Mathias Santich 1610/36
Michael Prodszinsky 1668
Michael Dvornikovich —1703
Adalbertus Pintár, can. Pernecensis, admin. 1703—18
praepositus 1718—34
Leopoldus Walthum 1734—41
Christophorus Girzik 1767—70
Isidorus Tichy 1770—86
Unio personalis cum Hradisko resp. Csorna 1741—66, et ab anno 1802

TUROCZ B.M.V. pron. Tourotts

In documentis: Castrum Turul, -de Thurucz; Thurocz, Thuroch, Turuch, Turul, Turch. In catalogis: N nescit. SVL duplicant Turocl, Curocl (S): Thowrs, Turoil (V); Thours sive Thury, et Tural sive Turna (L). Turz sive Turoch (P); Turz (HVT). Omnes consentiunt de dioecesi respective de filiatione: Strigoniensis, Praemonstrati. Slowakice, quae lingua praevalet in hac regione, dicitur Turc.

Situm est in medio inter Zniováralja Németpróna et Turócszentmárton, juxta oppidum et in comitatu ejusdem nominis, in montibus Slowakiae. Dioec. Strigoniensis, nunc Banska Bystrica. Nunc pertinet ad Cechoslowakiam.

Praepositura insignis, fundata anno 1251 a Bela IV rege Hungariae. Filia Praemonstrati, mater de Csut. Fuit dives, et locus credibilis, et in regimine circariae semper magni momenti. Patronatus erat regius. Inter praelatos, qui iam mature fuerunt infulati, eminet Iwanka, consiliarius intimus regis Andreae III. Inter annos 1529 et 44, durante bello, canonia venit in manus comitis de Revai, qui eam dereliquit desolatam. Anno 1538 nobilitas regionis a rege petiit restaurationem monasterii et loci credibilis, sed machinationibus diversis haec restauratio, iam provisa, inhibitur. Ultimo praeposito ex ordine anno 1550 defuncto, facta est commenda, quae anno 1586 cum omnibus bonis data est Societati Jesu in dotationem collegii Tyrnaviensis. In vanum ordo canoniam saepius reclamavit, ita Andreas Sauberer abbas Jaszoviensis post suppressionem Societatis anno 1773. Dein Turocz pertinuit ad Universitatem Budapestinam. Aedificia et ecclesia subsistunt, anno 1914 fuit in eis seminarium episcopale.

A r c h i v a l i a : Orsz. lvt. Camer. Jesuit. Tyrnav. 24/55 (ibi est instrumentum fundationis) — Arch. Capit. Posoniense, Prot. 9/24 — Arch. Capit. Strigon. C 18 — Arch. Vaticanum Suppl. 1118 f. 83, p. 394 f. 11

L i t t e r a t u r a : HUGO citat eam sub voce Thimerocz II 949 — WAEFELGHEM 293 — JANAUSCHEK LIII — FUXHOFFER CZINAR II 58/62 — KAPRINAL Misc. B. Tom. 28/103 — FEJER CD IV 2/135; VI 247; VII 1/332, 5/294, 5/473 — HAZAI Oklt. 19, 51, 89, 135, 155 — HAZAI Oktm. VI 65, 137, 169, 170, 322, 325; VII 249, 285 — ANJOU II 427, III 27, 202, 322; IV 24; V 161, 372, 495 — MON. STRIG. II 148, 163, 371, 539 — LUKCSIS I 149, II 797 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 32 — *Tört. Tár.* 1897 p. 13, 1904 p. 164 — OSZVALD, Fegyverneky, passim

— *Anal. Praem.* VII (1931) 199 et XIV (1938) 124 — BALICS II 2 278/80 — ORTVAY II 807/08 — RUPP I 673/83 — SZENTPETERY I 979 — *Egyhaztörténeti Emlekek* IV 387/89 — *Szazadok* 1896 p. 560, et 1921 p. 598 — A. HUSCAVA, *Joannes Literatus et falsa Liptovensia* (bohemice), Bratislava 1936 — D. MENCLOVA, *Architectura mediaevalis in Turc* (slovakice), in: *Sbornik matice slovanské* XXX pp. 60/64

S e r i e s p r a e p o s i t o r u m (Ortvay, Rupp)

Gerardus 1256
Daniel 1270
Iwanka 1283—1302
Valentinus 1313—26
Jacobus 1329—33
Paulus 1335—40
Nicolaus 1345
Paulus 1348—59
Zorardus 1361
Aegidius 1362—72
Demetrius 1377
Ladislaus 1381—90
Stephanus 1431—39
Andreas 1447
Zorardus Maythényi 1469/1504 res.
Uriel Maythényi 1506—1550
Thomas Vardai 1550—54
Nicolaus Olah 1554—61
Antonius Verancz 1563—66
Stephanus Radeczi 1572—78

V Á R A D H E G Y F O K St. Stephanus Protomartyr

pron. Vârad Hêdyifogue

Seu Varadelöfok, vel Promontor. In documentis: Sancti Protomartyris, Stus. Stephanus, Waradinum, Stus. Stephanus Varadiensis, in Promontorio Varadiensi. Occurrit in omnibus catalogis, immo in Ninivensi primo, tamquam Stus. Stephanus, dioec. Varadiensis, filia Praemonstrati.

In monte sita prope civitatem Varadiensem (nunc Oradea Mare), media hora distans versus orientem. Modo pertinet ad Rumeniam. Dioec. Varadiensis, sed „jurisdictionis spiritualis Strigoniensis", quod privilegium fuit anno 1454 confirmatum.

Canonia insignis, initio et hodie abbatia ,dein per saecula praepositura. Fundata secundum traditionem non probatam anno 1130. Comparatione palaeographica et textuali Obituarii Praemonstratensis (ed. Waefelghem 1913) apparet „Drogonem abbatem Sti. Stephani in Hungaria", IX Kal.

Dec. illi insertum, obiisse inter annos 1160 et 75. Cum additio „primus abbas", secus in hoc Obituario de more, nec illi nec alii abbati esset apposita, et ceteri abbates inserti aliunde ut posteriores noscuntur, probabiliter iste Drogo habuit praedecessores. Si igitur opinio, Stephanum III regem esse fundatorem canoniae, est recta, fundatio est ponenda inter annos 1162 et 72, secus ante, immo ad annum 1130 ascendere potest. Eam esse peractam ab abbatia Riéval in Lotharingia, videtur esse minus probabile. Traditio Stum. Stephanum esse filiam immediatam Praemonstrati, sub cuius paternitate semper stetit, tamquam probabilius tenenda esse videtur. Filiae. Stephani in circariae sunt numerosae: Adony, Almás, Bény, Cheim, Hatvan, Pályi, Jászó, Májk, Meszes, Nyulakszigete, Ócsa, Sadium?, Zsambék, Zich.

Haec canonia, primaria totius circariae, fuit dives et potens, locus credibilis. A fine saeculi XIV ab episcopis Varadiensibus vehementer vexata est et angustiata. Conventus tantopere diminuit, ut Ludovicus rex anno 1351 eum numerarit inter „conventus minutos". Quibus aerumnis accesserunt saeculo sequenti invasiones Turcarum, et a medio saeculo commendatarii intrusi. Anno 1482 ordo canoniam quae iam annis 1410 et 1474 incendiis fuerat devastata ,practice amisit.

Anno 1494 a rege, consentiente Summo Pontifice, donata est Carthusiensibus, qui vero eam numquam de facto occupaverunt. Bonis eius enim episcopus Varadiensis fundavit capitulum collegiatum in proprium favorem. Anno 1566 Sigismundus Joannes, princeps Transsylvaniae acatholicus, praeposituram occupavit bonaque illius dilapidavit. Tunc desiit esse locus credibilis, et de archivis canoniae et regnicolari ne vestigium quidem superest. Dein facta est praepositura titularis. Anno 1705 pro ordine redempta est ab abbate Pernecensi, qui eam tamen cessavit Lucensi quinquennio post. De aedibus antiquae canoniae iam tunc temporis ruinae tantum supererant, quae in posterum non iam sunt reconstructae. Luca autem in vicinitate anno 1770, in vico Pecze Szent Marton, prope fontes quosdam thermales, novum monasterium erexit. Antea aliqui canonici Lucenses vixerunt in domibus privatis Varadii. Nihilominus per totum fere saeculum XVIII ibi resederunt praepositi infulati, qui titulo „vicarii generalis circariae Hungariae" (absque ulla potestate) a parte abbatis generalis ordinis, et magnati supremi senatus regni a parte regis sunt insigniti. Anno 1787 suppressa est canonia, sed anno 1802 redintegrata est et Jaszoviensi unita. Illa saeculo XIX usque ad annum 1919 ibi instituit administratorem bonorum, et administravit per religiosos suos parochias incorporatas de Pecze Szent Marton et de Asszony-Vasara, insuper gymnasium Varadiense, ubi habuit residentiam a sedecim generatim canonicis habitatam. Haec nova domus anno 1924 sui juris est

facta, et post bellum peractum denuo in abbatiam evecta. Nuper a gubernio rumeno suppressa est.

Archivalia: Orsz. lvt. Dl. 24796 sq. — Zichy család lvt. 1 b 19 sq. — Vatic. Arch. Lat. 192 f. 244 sq. — J. O. L. — Archivum Lucense Brunae.

Litteratura: HUGO II 751 — IDEM, Sacr. Ant. Mon. 5, c. 3 — WAEFELGHEM 223 — FEJER CD II 341; IV 2/128; V 3/194; VI 2/201, 350, VII 2/320 — ZICHY I 150, 163, 210, 220, 248, 285, 298, 315, 319, 326 343, 386, 489, 565, 582; II 32/33 — MHS I 312 — AUO VIII 120, 374 XII 427 — LUKCSICS I 55, 322, 929, 930, 939, 946, 959; II 1340 — GOOVAERTS I 168, IV 39 — POTTHAST RPR 14779 — FUXHOFFER CZINAR II 64/66 — ORTVAY II 778 — HOMAN I 393 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 33 — ZAK 348 — BALICS II 2 280/82 — BUNYITAY cf. indicem — BRUNNER 190/99 — *Anal. Praem. VII* (1931) 196 — RUPP III 118 — *Tört. Tar.* 1899 p. 252 — NATAFALUSSY K., *A szent Istvan elsö vértanurol cimzett varadhegyfoki prepostsag története*, in: Schem. Jasz. —

Abbates et praepositi

(Lenner ap. Brunner, Oszvald)

Drogo 11 . .
Tobias 11 . .
Bata
Andreas
Petrus
Jonas 1209
Philippus 1219/24
Warinus 12 . .
Petrus 1252
Johannes 1264/86
Jacobus 1283, 1294/1301
Martinus 1301/09
Jacobus 1310
Martinus 1313/18
Jacobus 1319/26
Petrus 1326—39
Johannes (intrusus) 1339—71
Dominicus 1371
Sylvester 1390/96
Antonius 1407/18
Johannes 1423/24
Blasius 1425/35
Stephanus 1453/55
Petrus Crucifer 1456—69
Georgius 1469—84
(1483/84 simul praep. in Lelesz)
Nicolaus de Alagh 1485—94
Felix Helcher 1711—21
Johannes Klein 1728—38
Stephanus Szenczy 1771—87
1802—1946 unio personalis cum canonia Jaszoviensi
Paulus Gerinczy 1940—
(ab an. 1946 abbas Sti. Stephani tantum)

ZICH

pron. Zitche

Occurrit tantum in catalogo Ninivensi. Sita erat in dioecesi Alba Juliensi, hodie in Rumenia.

Praepositura fundata ante annum 1235, filia Sti. Stephani Varadiensis. Eversa a Tataris anno 1241, nec amplius surrexit. Secus nihil de ea scitur. Vide supra Meszes, quae eandem sortem habuit.

ZOPRIZA

Nomen hoc, quod occurrit etiam sub forma Copissa vel Topissa, probabiliter slavicum, est aliquo modo corruptum. Hunc parthenonem, pariter ac Drozo, cognoscimus ex antiquioribus catalogis tantum. Deest in Ninivensi, ergo fundatus est probabiliter post annum 1240. Invenitur vero in S(Zopprizza), V(Soprizza) et L(Zoppizza). Omnes consentiunt eum fuisse asceterium, et quidem situm in dioecesi Agriensi. Lairuelz, cui in his suis additionibus vix est credendum, adjungit: filia Sti. Pauli (= Pályi). Hypothesim de sorte et ortu huius asceterii cuius nec situs nec nomen correctum sunt nota, vide supra in praefatione huius circariae, et sub Drozo.

Litteratura: HUGO II 181 (Copissa), 981 (Topissa, ex „indice Gradicensi". Sub hac voce fuit praepositura titularis) et 1183 (Zopissa, ex Lairuelio) — WAEFELGHEM 67 (Copissa, secundum ZAK 347).

ZSAMBÉK St. Joannis Bapt. Pron. Jame Bécque

In documentis: Samboch, Sambok, Sambuk, Sambek.

In catalogis cunctis invenitur: Sambuch (N, P, T); Stainboch (S); Samboth (V); Steinboch (L), Sambouch (H), Sambuk (W). Omnes dicunt eam fuisse filiam Sti. Stephani Varadiensis. S, V, et L ponunt eam in dioecesim Strigoniensem, ceteri in Vesprimiensem. Ambae opiniones sunt rectae: sita erat enim de jure in dioecesi Vesprimiensi, stetit vero ex privilegio pontificali anni 1295 sub jurisdictione immediata primatis Strigoniensis. Hodie pertinet ad dioecesim Albae Regalis.

Tribus leucis distat a Budapest versus occasum. In dioecesi Vesprimiensi hodie autem Szekesfehérvar, comit. Pest, in Hungaria.

Praepositura insignis. Fundata, ut asserit Oszvald, anno 1255. Revera autem maturius, ante annum 1235, occurrit enim in catalogo Ninivensi. Fundator erat comes Smaragdus ex genere Szolgagyör, praepositus Albae Regalis, et electus episcopus Colocensis. Genus eius exercuit patronatum in canoniam, quae prima vice anno 1258 authentice occurrit. Saeculo XIV 20 canonici habitaverunt in ea. Anno 1475 Mathias rex tradidit eam Eremitis Sti. Pauli, ultimus eius praepositus vocabatur Georgius. In cassum anno 1520 praepositus Sagensis de hac spoliatione ordinis protestatus est. Paulo post a Turcis est eversa. Ecclesia perpulchra, styli romanici, iam fuerat reconstructa, sed saeculo XVIII terraemotu iterum concidit et abhinc est una de pulcherrimis ruinis Hungariae. A saeculo XVII Zsambék est praepositura titularis.

A r c h i v a l i a : Orsz. lvt. Dl. 22184 — Csaky cs. levéltara — Vatic. Arch. Suppl. 475/43

L i t t e r a t u r a : HUGO II 731 (Sambock) et 851 (Steinbach) — WAEFELGHEM item 267 et 283 — FUXHOFFER CZINAR II 57 — BALICS II 2, 277 — FEJER CD IV 2/482; VI 1/350 — CSAKY I 311, 314 — LUKCSICS II 1340 — MON. VESPR. III 249, 264/67 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 36 — OSZVALD *Fegyverneky* 70/71 — ORTVAY II 794 — RUPP I 245 — ZAK 347 — DIVALD K. in: *Akademiai Ertesitö* 1912 — *Anal. Praem* VII (1931) 198

ZSIDO St. Blasius pron. Gidot

In documentis: Sydo, Sydow.

In catalogis omnibus praeter Ninivensem. Schida (S, V, L); Sydow (P, H, T); Sidow (W). PHWT collocant eam in diocesi Vaciensi, ut filiam de Hatvan, S et V in Strigoniensi, L in Jauriensi, ut filiam de „Goteshay".

In parte septentrionali comitatus Pest, prope Gödöllö et Aszod. Dioc. Vaciensis, in Hungaria.

Praepositura fundata probabiliter inter annos 1235 et 70. Floruit adhuc saeculo XV. Secundum catalogos fuit filia de Hatvan, quae fuit ei vicina. Monasterium fuit „commune in generatione" nobilium de Zsido, postea, (adhuc anno 1422) patroni fuerunt nobiles de Csáky. Ex fontibus indigenis ne erui quidem potest, ad quem ordinem pertinuerit. Prima vice anno 1284, ultima autem anno 1446 in documentis occurrit. Nihil de ea superest, est autem praepositura titularis.

A r c h i v a l i a : Orsz. lvt. Dl. 14004 — Csáky cs. lvt.

L i t e r a t u r a : HUGO II 803, 779 — WAEFELGHEM 127 (Isido), 273, 279 — FUXHOFFER CZINAR II 57 — BALICS II 2 277 — *Anal. Praem.* VII (1931) 198 — CHOBOT I 88 — RUPP III 290 — Catal. Episc. — CSANKI I 37 — HEVENESSI 153 — AUO IV 264 — HAZAI Okmt. V 51 — MON. STRIG. II 41 — *Göd. Ert.* 1938/39 p. 36

DUBIA

ALBEI

S et L: Albei; V: Albea. Omnes collocant eam in dioec. Vaciensem et L addit: filia Sti. Stephani. Plane ignotum est monasterium huiusmodi. Potest esse duplicatio, sed vix perspici potest, pro quo nomine. Dicat quis, hic forte sumi, ut saepius, dioecesis (Albensis) pro monasterio, ut vidimus supra apud Linoma et Isagrabia. Fuit forsan monasterium quoddam „minutum", quod post brevem vitam ante finem saeculi XIII interiit. In catalogis enim recentioribus desideratur. Est praepositura titularis.

HUGO I 145 — WAEFELGHEM 5 — Anal. Praem. VII 186 — ZAK 340, qui in vanum eam quaerit in vico Algyö.

ASZOD Sta. Crux? pron. Assaude

sive Osztmach. Oppidum in comitatu Pest, dioec. Vacz. In nullo catalogo invenitur. P, S, V, L citant: Sta. Crux, filia de Thours, dioec. Vaciensis, quae a Zak 346 et a Hugo I 569 (cf. Waefelghem 13) aequiparatur nostro Aszod. Authentice nil scitur de hac domo. Forsan est confusio cum Lelesz, vel cum Sadio-Nagyolasz, vel cum alia domo. Certum est, saeculo XVII Aszod fuisse consideratam tamquam pristinam canoniam ordinis nostri. Leopoldus I. rex anno 1688 eam simul cum Janoshida tradidit abbatiae Zabrdovicensi, quae tamen eam brevi iterum amisit. Abhinc est praepositura titularis. — *Anal. Praem.* VII 187.

DÉNESMONOSTOR Stus. Spiritus
pron. Dénèche Monochetor

Dienesmonostra, Dionysii monasterium. In comitatu Zarand, prope Borosineu versus orientem, in Rumenia. Sita erat in exclavi dioecesis Agriensis a dioecesi Csanadensi, cui postea est incorporatum, circumdato.

Canonia fundata ante annum 1199 a familia Becse-Gergely. Fuit pauper. Anno 1390 designatur ut O.S.A., quod vero, ut iam saepe vidimus, paulum refert. A quibusdam auctoribus, ut Juhasz et Bunyitay, attribuitur ordini nostro. Monasterium anno 1502 iam erat in ruinis, ecclesia saeculo XVII adhuc stetit. Anno 1552 est „castellum". Nostris autem diebus nil de ea superest, nuper fundamenta ecclesiae sunt excavata. Forsitan idem est ac Sadium, quod in dioecesi Csanadensi esse situm recentiores catalogi videntur confirmare.

Litteratura: Fontes ordinis nesciunt. — *Anal. Praem.* VII 189 — *Mon. Vat. Hung.* I 3 67 — BUNYITAY II 412/15 — JUHASZ K., *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter,* Münster 1927, pp. 159/64

MAGEDLIN Sta. Magdalena?

Sic invenitur in catalogo V, S et L habent Maegedlin. In dioecesi Colocensi. Notum est ex his catalogis tantum. Tamen temerarium ex hoc esset existentiam huius domus plane negare, ut facit Horvath in Anal. Praem. VII 194. Probabiliter interiit ante annum 1290, vel in alium locum translata est. Nunc est praepositura titularis.

HUGO II 125 — WAEFELGHEM 156 — ZAK 346

MISLE Stus. Nicolaus pron. Michelet

Mischle. In comitatu Abauj, dioec. Agriensis. Secundum alios fuit ecclesia collegiata, secundum alios O. Praem. Hugo praetendit II 125 (sub voce Magedlin) hanc domum esse insertam antiquo cuidam elencho abba-

tiae Gradicensis[23]). Authentice nihil scitur, circa annum 1300 tamen fit mentio de „conventu in Misle". Forte versus hunc annum pro ordine nostro fundatum, mox in ecclesiam collegiatam versum est hoc coenobium. Nunc est praepositura titularis.

WAEFELGHEM 243 — Catal. Episc. — *Anal. Praem.* VII 198 — CSANKI I 213 (putat fuisse Ord. Praem.) — *Hazai Okmt.* VII 318 — *Karolyi* I 29

PETERMONOSTOR pron. Pétère Monochetor

Monasterium Sti. Petri. Bunyitay, quem sequitur Homan, dicit fuisse ordinis nostri. Catalogus Episc. tacet, Horvath Anal. Praem. VIII (1932) 255 praetendit se nullum novisse diploma quod Praemonstratense esse affirmet.

ST. AUGUSTINUS

in dioecesi Quinque Ecclesiarum, secundum cat. P, S, V, L. Lepaige addit: filia Praemonstrati, L autem: filia Insulae Lazari. Hugo identificat eam cum Insula Stae. Birgittae, de qua infra, Catalogus Episcoporum vero cum ipsa Insula Lazari. Authentice nihil scitur de hac canonia. Probabiliter est duplicatio. — HUGO I 231 — ZAK 345.

ZEMLEN St. Ladislaus pron. Zaimelenne

Occurrit sicut Magedlin in tribus catalogis: Zeynlin (S), Zenilny (V), Zemlin (L). Omnes asserunt hanc canoniam, de qua secus nihil scitur, fuisse in dioecesi Colocensi. Revera intra fines illius, prope Belgrad versus septentrionem, invenitur oppidum Semlin, sed nullum documentum probat ibi umquam fuisse domum ordinis nostri. Confer tamen, quod supra diximus apud Magedlin.

HUGO II 1183 — WAEFELGHEM 235 — *Anal. Praem.* VII 197

PRAETERMISSA

AHIRLOS

Hoc monasterium, in nullo catalogo obvium, habetur unice apud Hugo I 137: Ahirlos filia de Turna, ab anno 1294 de Litomysl, ab anno 1516

[23]) Catalogum hunc Gradicensem Hugo saepius invocat (cf. Zopriza). Non iam invenitur. Probabiliter erat similis catalogis SVL, sed videtur habuisse specialia pro circariis orientalibus. Hradisko semper habuit arctas relationes cum canoniis nostris in Polonia et in Hungaria sitis, ergo catalogus ibi redactus potest esse fide dignus.

autem de Csorna, Quae omnia consonant potius canoniae Türiensi, quae primitus vocabatur Gurla vel Jurla. Ergo probabiliter assentiendum est Waefelghem dicenti p. 3 Ahirlos esse corruptelam pro Jurla, et Turnam, quae secus eadem est ac Jaszo, in nostro casu pro Zirna-Csorna.

AICSKA

Hugo I 137, Waefelghem 4, Zak 341. Generatim putatur haec esse corruptela pro Ocsa. Sed cum in catalogis S(Aiska), V(Alska), et L(Aisdka) inseratur eodem quoque loco, quo in aliis invenitur „Almask", et adscribatur dioecesi Varadiensi, in qua Almas, non autem Ocsa fuit situm, puto Aicska potius esse corruptelam pro Almask, Ninivensi quidem inserto, apud SVL (qui omnes adducunt Ocra-Ocsa) vero desiderato.

CSUDANY

Adinventio Alphonsi Zak p. 343 est hoc monasterium. Invenerat nempe apud Lairuelium Cudan dioec. Agriensis, et coniecit hoc esse idem ac vicum modernum Csudany. Atqui Cudan, sicut et Ovdan - ut habet eodem loco Scheftlariensis - sunt corruptelae pro Adony. Waefelghem 71.

CURZOLA St. Nicolaus

slavice Korcula. Civitas in insula Dalmatiae eiusdem nominis. Ex archivo Vaticano, Minutae Brevium, citatur in periodico Törtenélmi Tar 1905, 350 (Kollonyi Regesta) anno 1546 conventus Sti. Nicolai Ord. Praem. Revera fuit Ordinis Praedicatorum, ut asserit Horvath Anal. Praem. V (1929) 176[24]).

FELSÖÖR

Praeposituram ibi fuisse ordinis nostri praetendit Homan II 184. Revera fuit capitulum collegiatum, uti apparet ex Registro titulorum a Bekefi correcto. Cf. Anal. Praem VIII (1932) 254.

HAJ St. Laurentius

In comitatu Bacs. dioec. Colocensis. Rupp III 34, Csanki II 190, et eos sequentes Zak 16 et Waefelghem 236 sine causa hanc domum attribuunt ordini nostro. Revera fuit capitulum collegiatum, ut affirmant Fuxhoffer Czinar, Balics II 268, Ortvay I 338, et Horvath Anal. Praem. VII. 197. Cf. Orsz. Lvt. Budapest Dl. 11748, 18400, 18729.

[24]) Horvath ibi negat ordinem nostrum umquam domum habuisse in Dalmatia. Sed cur abbas Osterhoviensis, cum anno 1480 de mandato abbatis Generalis Hungariam visitaret, se expresse nominat: „in circariis Hungarie, Austrie, Bavarie, Sclavonie, Dalmatie et Croatie visitator et commissarius deputatus?"

HANTA St. Michaelis

In dioecesi Veszprèm. Zak 16, et eum sequens Waefelghem 241 item falso attribuunt ordini nostro hanc ecclesiam, quam semper fuisse collegiatam asserunt A. Horvath, Anal. Praem. VII 197, Csanki III 233, Balics II 2 68/70, Rupp I 464 et Törtenèlmi Tar II 57.

INSULA STAE. BIRGITTAE

Hugo I 231, Zak 345, Waefelghem 123. Hi omnes eam identificant cum Sto. Augustino. Nisi forte sit corruptela pro Insula Stae. Margaritae-Nyulakszigete, illis assentire volumus. Censeo, Insulas Lazari et Stae. Birgittae, sicut et Stum Augustinum unum et idem esse monasterium.

ISAGRABIA

Ecclesia Cathedralis in Croatia (Zagreb, Agram), de qua fuse tractavimus supra p. 260. — Waefelghem 127. Vitetur confusio cum Zagrabia, abbatia O. Cist. in eodem loco.

LANDEK St. Nicolaus

In comitatu Szepes, Dioc. Strigoniensis. Fuit praepositura canonicorum Ordinis Sti. Sepulchri, olim in Keresztkomlos, anno 1312 translata est in Landék. In fine saeculi XVII Robertus Sancius, abbas Gradicensis, tamquam unicus praetendens hanc domum primitus fuisse ordinis nostri, profecto eam reclamavit. Sed nil potuit probare, et ideo nil obtinuit. Nunc est praepositura titularis. — Hugo II 15 dicit: „penes dicentem (sc. Sancium) sit fides et cautio" — Waefelghem 141 — Csanki I 261 — Rupp II 193 — Anal. Praem. VII 193 — Zak, Chorherrnst. Pernegg.

RADUCIUM

M. Dupré (Annales breves ord. Praem., 2a ed. Namurci 1886) scribit p. 28: „Raducense Turcis ereptum ordini restituitur" anno 1503. Ex illo hausit Hugo II 597, et post eum Waefelghem. Revera idem est ac Ratot.

ROCHENITZ (ROHONCZ)

Hugo II 675 ex „Ruckenis" et „Rockeniti", catalogis Lairuelii, et ut ipse fatetur, Gradicensi insertis, facit monasterium „Rochenitz". Revera sunt corruptelae, et quidem duplicatae pro Kökényes. Monasterium Rohoncz, quod ex Hugo sumentes quidam auctores addicunt ordini nostro (Homan II 184, Danielik 325.10 dubitat), est forsan confusio cum abbatia Rahoncza, quam vero Cisterciensium fuisse constat (cff. Horvath, Anal. Praem. VII (1931) 195 et VIII (1932) 255. — Waefelghem 210.

STA. CRUX

Catalogi P, S, V, L habent: Sta. Crux Dioc. Vaciensis[25]). L addit: filia de Thours. Nisi forte agatur de Aszod, est duplicatio pro Lelesz.

STUS. MICHAEL

Idem dic omnino ac de praecedenti. L in hoc casu addit: filia Stae. Crucis. Probabiliter est duplicatio Csornae vel Insulae Leporum (Nyulakszigete).

STEINBACH

Hugo II 851, Fuxhoffer Czinar, Zak 347, Waefelghem 283. Fuit per saecula praepositura titularis. Sed sine fundamento in re, quia est corruptela pro Zsambék.

ZARN sive Zardua

Hugo II 1183, Waefelghem 330. In dioecesi Colocensi. Revera numquam existebat, sed est, forte corruptela pro Zadwa = Sadium, de quo vide supra, quod nonnulli catalogi dioecesi Colocensi attribuunt. Horvath Anal. Praem. VII 200 autumat hanc esse corruptelam pro Jaszo.

Nota:

praepositos commendatarios inserimus quidem seriebus praelatorum sub singulis canoniis, sed absque numero, et minori typo impressos. — Nomina hungarica accentum habent in prima syllaba. Pronuntiatio phonetice in gallicam transscribi nequit quoad litteram a, quae tantum apposito accento (á) clare profertur, secus obscure, quasi in medio inter a et o.

---

[25]) Catalogi antiquiores (SVL), ut iam diximus, quoad dioecesim sunt valde incerti. Inde confusio et maior pars duplicationum.

APPENDIX

I

SCHEMATA GENEALOGICA

Multorum precibus et consiliis annuentes, praeter nostram primam intentionem haec schemata, tamquam ad historiam singularum circariarum elucidandam haud inutilia, in fine tamen uniuscuiusque voluminis esse apponenda censuimus.

Ad meliorem intelligentiam horum schematum sequentia sunt respicienda:

Omnis descendentia reducitur ad archicoenobium Praemonstratense, ideo supra schema circariae proprie dictae multa coenobia aliarum inseruntur circariarum. In margine ad latus notantur canoniae, quas singulae domus in aliis circariis fundaverunt. Sub unaquaque canonia invenitur annus eius fundationis, sicut et (aliis quidem typis) nomina parthenonum ab ea dependentium, nisi illa inseruntur suo loco tamquam monasteria primitus duplicia. Si aliqua canonia post annum 1140 fundata fuerit monasterium duplex, dum parthenon adiunctus caruerit proprio nomine, adduntur litterae „Md", quod tamen apud circariam Saxoniae omittitur[1]). Parthenonum annus fundationis pariter negligitur.

Apud circariam Hungariae descendentiae asceteriorum, ut valde hypotheticum quid, non adnotantur.[1])

Omnis circaria habet suum proprium schema, praeter Livoniam et Slaviam, quae Saxoniae, et Graeciam, quae Romanae apponuntur.

Linea descendentiae punctata designat, hanc canoniam non directa filiatione esse genitam, sed ex alio ordine transiisse ad nostrum et in posterum paternitati canoniae cuiusdam (plerumque Praemonstrati) fuisse subditam.

---

[1]) Confer praefationes harum circariarum.

Prémontré

Ursberg

Roth

Magdeburg

Vessra

Osterhofen
1128

Schäftlarn
1140 Md

Neustift
1140 Md

Wilten
1138

Steingaden
1147 Md

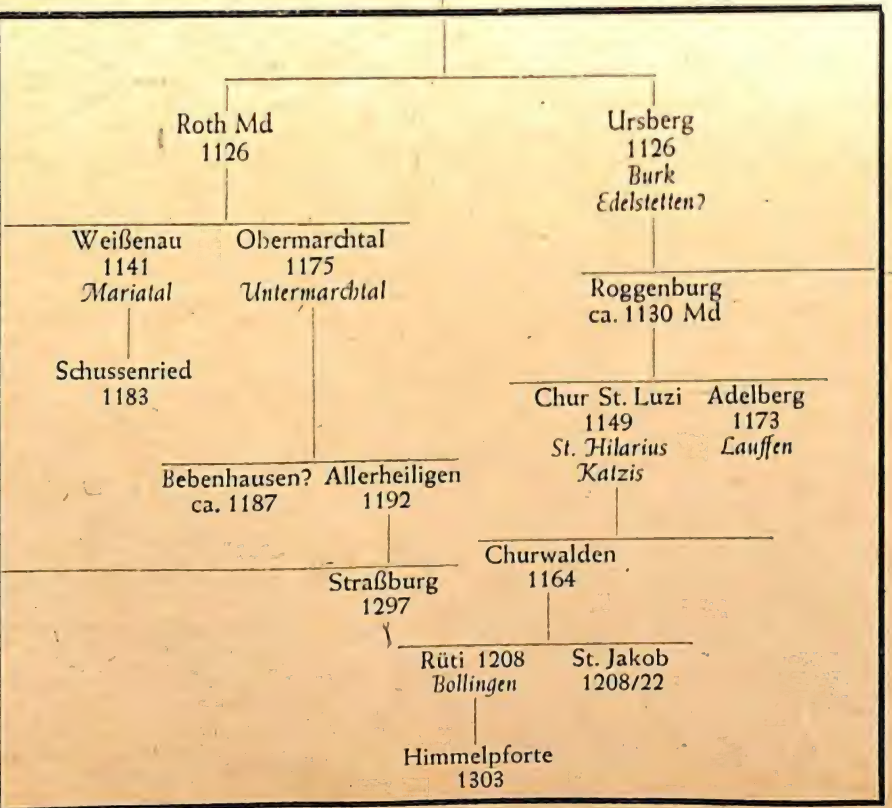
Griffen
1236

St. Salvator
1309

Speinshart
1145

Windberg
a. 1140 Md

Circaria Bavariae

Circaria Sueviae

Prémontré

Roth

Floreffe

Gottesgnaden

Steinfeld

Obermarchtal

Rommersdorf

Allerheiligen
1192

Arnstein Md
1139

Langenselbold
1139
Meerholz

Konradsdorf
1147 Md

Lorsch
1248
Steinbach

Kaisers-
lautern
1158

Rothenkirchen
1160
Hagen

Wadgassen
1135

Hagenau
1164

Ilbenstadt
1123
Wirberg?
Niederilben-
stadt

Jakobsberg
1164

Retters Md
1146

Gommersheim

Hachborn
1168
Md

Münster-
dreisen
1144
Mariental
Enkenbach

Circaria Vadegotiae

Prémontré

Magdeburg

Pöhlde

Spieskappel
1130
Oberkappel
Homberg
Kassel

Oberzell
1128
Unterzell
Gerlachsheim
Hausen
Bruderhartmannszell
Schäftersheim
Sulz
Michelfeld

Ilfeld
1190
Eppenberg

Vessra
1133
Frauenwald
Trostadt

Germerode
ante 1144
Md

Tückelhausen
1138
Lochgarten

St. Elisabeth
1295

Frauenbreitungen
a. 1183 Md

Georgenberg
1135?

Schweinfurt
1366

Griffen

Circaria Ilfeldiae

Prémontré

Floreffe

Laon
St. Martin

Gottesgnaden

Heylissem

Marienweerd

Langwaden

Cappenberg
1122
Wesel
Niederkloster

Marienroth
Md?

Wenau
Md?

Romersdorf
1135
Wulfersberg
Altenberg
Dorlar

Schillingskapellen

Arnsberg
1170/73
Rumbeck

Arnstein
1139
Affolterbach
Beselich
Brunnenburg
Keppel
Bethlenrode

Knechtsteden
1129
Dortmund
Ellen
Flaesheim
Kappel
Köln-Weiber

Varlar
1120
Md?

Bedburg
1124?
Md

Heinsberg
1145/64
Md

Quedlinburg

Scheda
1127/47
Elsey

Heiligenberg
1215/17

Klarholz
1133
Lette

Heiligental
1314

Steinfeld
1126
Antonigartzem
Blankenberg
Dünnwald
Marienstern
Meer
Niederehe

?

Stoppenberg
ante 1140
Md

Reichenstein
1131/36
Md

Houthem
1172
Md

Hamborn
1136
Füssenich

Oelinghausen
1174 Md

Berentrop
ante 1220
Md?

Sayn 1202
Engelport

Retters

Strahov
Zeliv, Tuam
Marne, Breslau
Mariengaarde
Dokkum

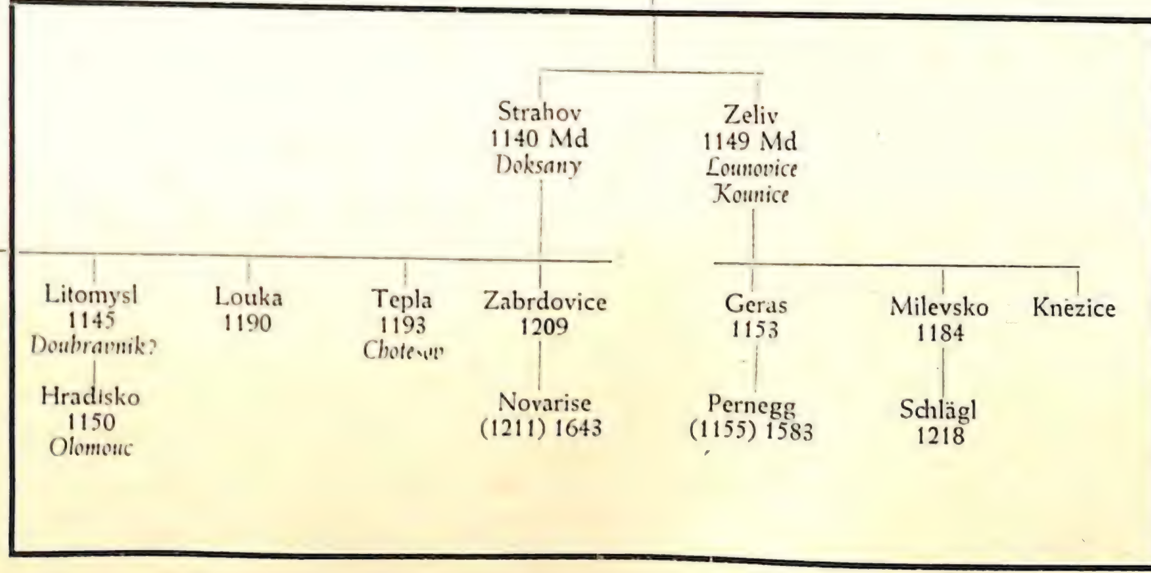
Gommersheim
Münsterdreisen

Circaria Westfaliae

Prémontré

- Cappenberg
  - Scheda?
    - Quedlinburg 1139/46
    - Riga 1211
      - Mezotne 12 . .
- Lund
  - Belbog 1208 *Treptow* *Stolp*
- Steinfeld
  - Mariengaarde
    - Belbog 1208 *Treptow* *Stolp*
- Magdeburg 1129
  - Pöhlde 1129
    - Ilfeld
  - Leitzkau 1133
  - Brandenburg 1138
    - Gottesstadt a. 1231
    - Themenitz? 12 . .
    - Harlungerberg 1443
  - Kölbigk 1142
  - Havelberg 1144
    - Grobe ca 1150
    - Brode 1240
  - Jerichow 1144
    - Gramzow 1216
  - Klosterrode 1147
  - Ratzeburg 1154 *Rehna*
  - Mildenfurt 1193
- Gottesgnaden 1131
  - Stade 1132
- Arnstein St. Habakuk

Circaria Saxoniae, Livoniae et Slaviae

Circaria Bohemiae et Moraviae

Prémontré

Steinfeld

Börglum
1176
Vrejlev

Tönsberg
ca. 1180

Dragsmark
1234

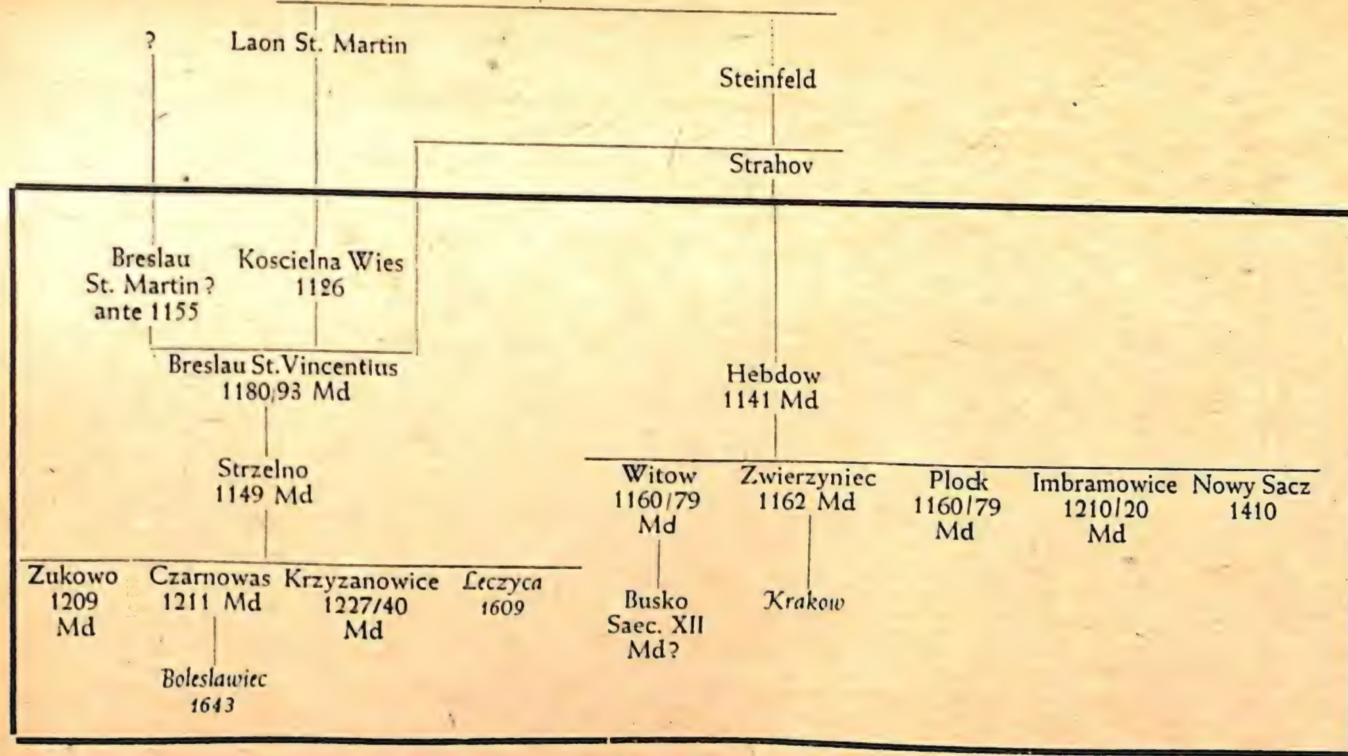
Lund
ca. 1164

Öved
ca. 1155
Md

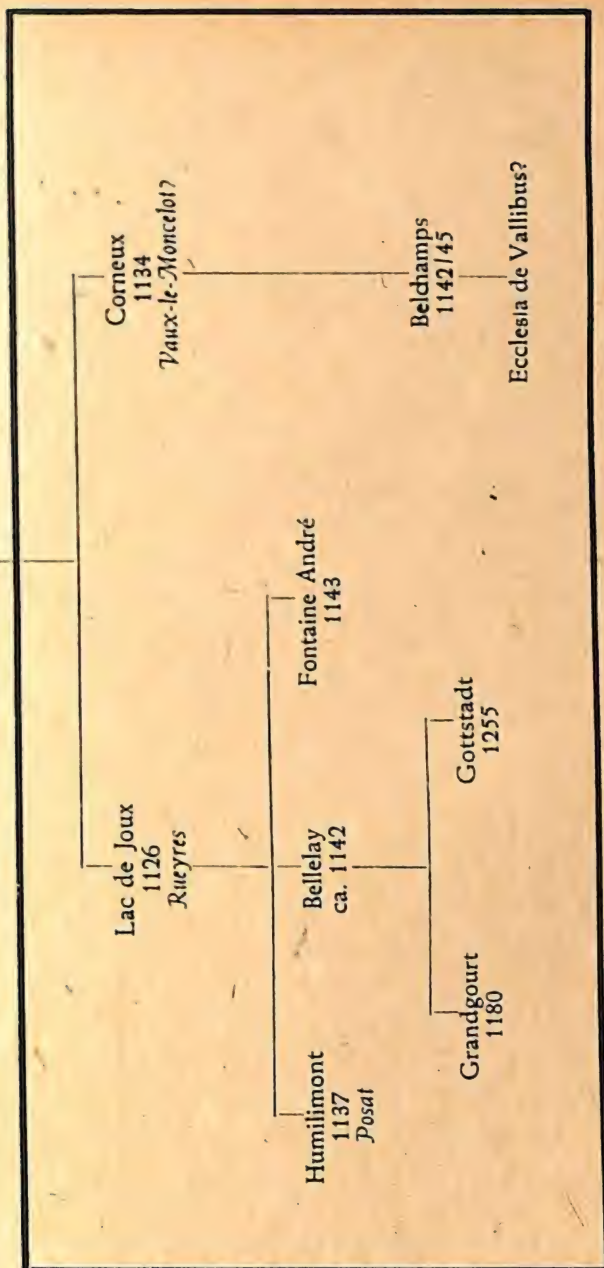
Tommarp
ca. 1155

Vä-Bäckaskog
ca. 1170

Circaria Daniae et Norvegiae

Circaria Poloniae

Circaria Burgundiae

Prémontré

?
Gottesgnaden
Ste. Marie du Bois
Belval
Metz ?

St. Habakuk 1129
St. Samuel 1141
Akkon ca. 1190
Bellapais 1206/11
Todi S. Leucio 1133 Md?
Kalavryta ca. 1218

Gratteri ca. 1140
Barletta ca. 1149
Antrodoco 1215
Roma St. Alexius 1231
Orvieto 1226

Brindisi ca. 1180
Camerota 1194
Hermokastron 1212

Circaria Romana, Graeciae et Hierosolymitana

- Prémontré
  - Riéval
    - 1170/80
      - Nagyolasz
      - Garab
        - Kökényes 1173/96
          - Janoshida 1173/96
          - Sag ante 1224
      - Bozok
  - Turocz 1248
    - Csut 1264
      - ?
        - Kaposfö 1252
  - Lelesz 1173/96
  - Varadhegyfok ante 1170
    - Sadium ?
    - Nyulakszigete 1214/25
    - Beny ante 1217
    - Majk a.1235
      - Pok a.1251
    - Cheim a.1235
    - Hatvan a.1235
      - Csorna a.1228
        - Türje a.1235
        - Rajk 1240/74
        - Moriczhida 1251
        - Horpacs? 1270/90
      - Zsido 1235/70
    - Meszes a.1235
    - Palyi a.1235
      - Abrany a.1240
    - Adony 1245/60
    - Almas a.1240
    - Jaszo post 1220
      - Ratot ca.1240
      - Darnó 1245/80
      - Ocsa? a.1240
        - Gedir a.1270
        - Insula Lazari 1240/70
    - Zich a.1235
    - Zsambek a.1235

Circaria Hungariae

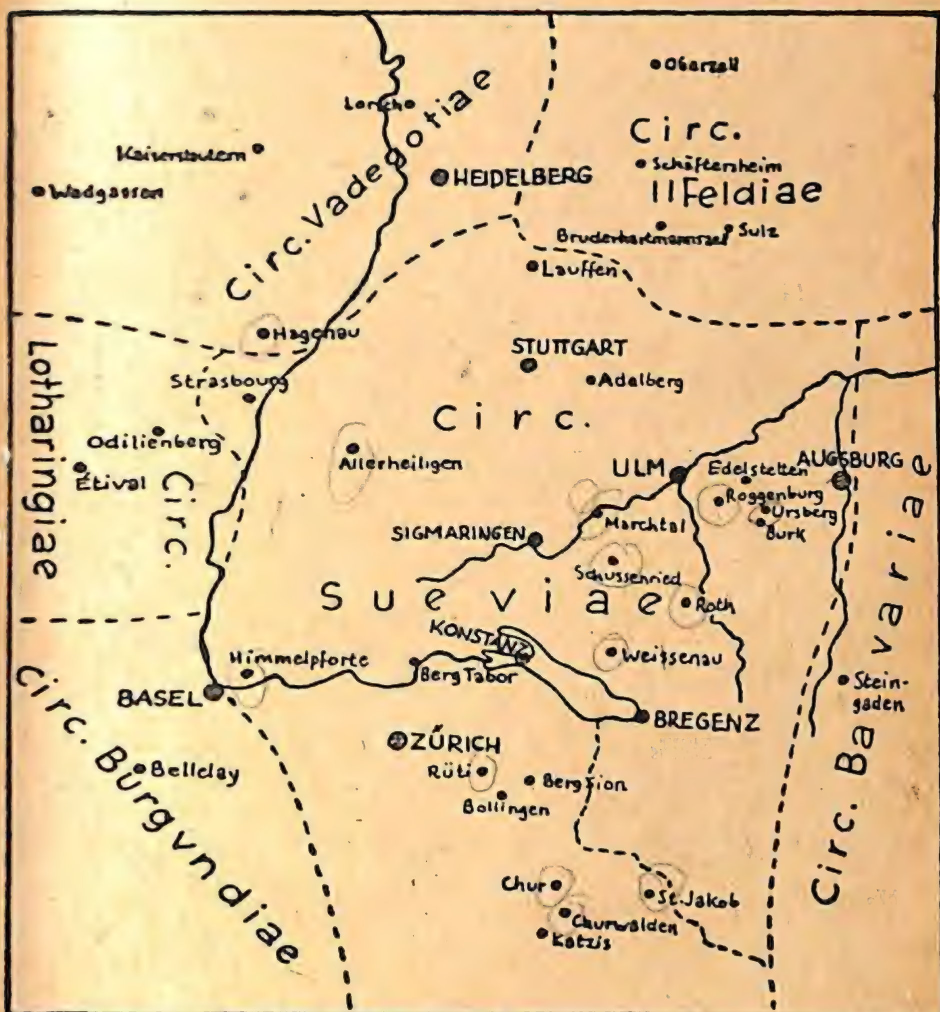
APPENDIX II

MAPPAE GEOGRAPHICAE CIRCARIARUM

Idem valet de illis, ac quod diximus supra in capite schematum genealogicorum. Puncta ex integro nigra designant canonias ordinis nostri (cuiuscumque generis), circuli maiores vel etiam minores vero loca ad elucidationem situs importantia, ut sedes episcopales, urbes etc. Si canonia quaedam sita est in urbe, non semper nomen eius illi adjunctum est, v. g. Pragae, Romae, Magdeburgi et alibi.

Circariae Bavariae et Bohemiae

Circaria Sueviae

Circariae Vadegotiae et Ilfeldiae

Circaria Westfaliae

Circariae Saxoniae et Slaviae

Circariae Daniae, Norvegiae et Livoniae

Circaria Poloniae

Circaria Burgundiae

Circariae Romana, Graeciae et Hierosolymitana

Circaria Hungariae

SUPPLEMENTUM

Additamenta utilia, et emendationes maioris momenti. Confer supplementum in fine voluminis secundi, et emendationes errorum typographi hic infra.

Praefatio

Volumen quoddam tertium, de quo fit verbum pp. 4, 6, 9, 10 et 15, est quidem projectum, sed omnino est incertum, numquid umquam in lucem edatur, aut quando. Quidquid sit, in subcriptione huius operis non continetur.

Auxilio mihi fuerunt insuper pro hoc praesenti volumine:

BURGUNDIA: Mr. Jules de Trévillers, Vesoul — Dr. A. Rais, Délémont — Arch. Dép. Hte. Saône, Vesoul — Arch d'État, Berne — Arch. Cant. Neuchâtel — Prof. L. Kern, Univ. Berne.

SUEVIA: Prof. Tüchle, Univ. Tübingen

WESTFALIA: Supplementa permulta procuravit O. Kürten, Köln-Nippes.

SAXONIA: Dr. W. Schroeder, Archivarius Magdeburgi — Arch. Status Berlin, Schwerin et Neustrelitz.

DANIA: Dr. O. Wieselgren, Bibliothecarius regius Holmiae.

BOHEMIA: Dr. K. Dolista, Pragae — Dr. J. Sajic, ibidem — Prof. L. Santifaller, in Univ. Viennae — † A. Zak, A. Pfiffig et I. Franz, canonici Geruseni.

POLONIA: PP Soc. Jesu, Nowysacz — V. D. Paulina Krukierek, Zwierzyniec — Prof. Dr. Engelbert, quondam Wratislawiae, nunc in Hildesheim.

ROMANA: Rev. D. Mario Pericoli, Parochus Tuderti — Rev. A. Santeramo, Canonicus Baruli — Rev. G. Gallo, Parochus in Licusati — Rev. D. B. Imburgia, parochus emeritus in Villabate Pomara — Prof. De Stefani, in Univ. Panormi — Prof. N. Vacca, Lecce.

HUNGARIA: D. L. Keresztesy, Canonicus Csornensis.

LITTERATURA GENERALIS

P. FABRE, *Le Liber Censuum de l'Eglise Romaine*. Paris 1892 — Rep. Germ. = *Repertorium Germanicum, Regesten aus den päpstlichen*

Archiven zur Geschichte des Deutschen Reiches und seiner Territorien im 14. 15. Jahrh. (Hsg. v. Kgl. Preuß. Histor. Institut in Rom, Berlin 1897 ff.)

G. SCHREIBER, *Prämonstratenserkultur des XII. Jahrhunderts* in *Anal. Praem.* XVI 53/109 et XVII 5/33.

E. VALVEKENS, *Les visites canoniques des abbayes prémontrées au XVIe siècle*, in: *A. Praem.* XXII/XXIII (1946/47) ed. text.

R. v. WAEFELGHEM, *Obituaire de l'Abbaye de Prémontré*, Ia pars in AOP, V-VIII (Bruxelles 1909/12); IIa pars in *Anal. Praem.* 1925/26 ed. textus. — A. ZAK, *Episcopatus Ord. Praem.*, in: *Anal. Praem.* IV (128) 1/4, et V (1929) 1/3.

CONSPECTUS PRAEVIUS

Catalogis pertractatis accedit Vincentinus, de quo lege p. 351, in nota. Lepaige I 325 loquitur de antiquis indicibus in Steinfeld, Oberzell, Schlägl et Knechtsteden. Hugo adducit Gradicensem, qui omnes videntur periisse. Evers (*Anal. Praem.* VI 422/26) enumerat indices in bibliothecis Averbodiensi et Parcensi hodiedum existentes — quorum vero copias, non obstante summo opere adhibito, obtinere non potuimus. Certe in archivis totius Europae hinc inde tales indices latent, qui cuius momenti sint, hoc in nostro opere abunde probavimus. Enixe igitur rogamus omnes archivarios et reiperitos, ut nobis copias catalogorum talium ignotorum benigne communicent, ut eos pro secundo volumine, et in ultimo supplemento etiam pro primo possimus exarare.

p. 19 CIRC. BAVARIAE: Adde Windberg St. Blasius Mon.

CIRC. BURGUNDIAE: dele Md apud Belchamps, Bellelay et Fontaine André, dele etiam Neuchatel. Loco Mons Vaux insere: „Vaux-le-Moncelot? Mon.", omittendo catalogos. Post Vaux les Vernois corrige: „A? N1 SPLW".

p. 22 FRISIA: addenda sunt: Appingedam? et Mariengaarde A Omn.

p. 23 GRAECIA. Adde: Hermokastron, et Paphos?

p. 24 HUNGARIA. Drozo Mon. Adde: SL.

p. 25 LOTHARINGIA. Adde: St. Arnual? A.

p. 26 POLONIA. Adde: Breslau St. Martin? A.

p. 27 ROMANA. Adde: Roma Ascet. III. ordinis, et dubia sequentia: Acqualta, Bagnaia, Cuccaro, S. Joannis in Plano et Orvieto Sta. Cecilia.

SUEVIAE adde: Berg Tabor Mon.

p. 28 WESTFALIA. Adde: Cappenberg Niederkloster.

DE CIRCARIIS GERMANIAE IN GENERE

p. 31, in medio corrige et adde: „Usque ad saeculum XVIII talia monasteria interdum immo manutenebant habitum quendam, et officium chori . . . adnumeranda sunt asceteria Kappel, Keppel, Wesel et Stolp . . ."

CIRCARIA BAVARIAE

p. 35 lin. 2 lege Wilhelmus loco Alberti.

p. 38 Fontibus adde: Th. BITTERAUF, *Die Traditionen des Hochstifts Freising, II*, München 1909.

p. 41 Griffen

lin. 19 dextr. Praepositus Maximilianus de Goldegg anno 1736 nequaquam obiit, sed praepositus in Jaszo factus est (Vide p. 447).

q. 42 Neustift

Litt.: BITTERAUF cf. indices — COTTINEAU 2059 — GROTE 161 - BRUNNER 745 — LAIRUELZ 409

p. 44 Osterhofen

Litt. COTTINEAU 69, 2153 — BRUNNER 748/49 — GROTE 11 — A. ERENS in Anal. Praem. IX (1932) 78/79

p. 47 Schäftlarn

Litt. BRUNNER 754 — BITTERAUF cf. indices — COTTINEAU 2974

p. 50 Speinshart

Litt.: BRUNNER 757 — COTTINEAU 3076 — FABRE I 172

p. 52 Steingaden

Litt.: BITTERAUF cf. indices — BRUNNER 760 — FABRE I 177/78, II 120 — C. VOLKMAR, *Die Exemption des Klosters St. von der Jurisdiktion des Augsburger Bischofs*, in: *Forschungen zur deutschen Gesch.* XXII (1882) 670/73 — ZAPF, *Reisen in einige Klöster Schwabens*, p. 190

p. 56 Windberg

Parthenon ad Stum. Blasium debet adduci separatim tamquam propria domus sui juris. Litt.: BRUNNER 764/65, 769

CIRCARIA SUEVIAE

p. 63 Adelberg

Litt.: BRUNNER 721 — COTTINEAU 18 — WVJH XXVII 16/23 —

K. O. MÜLLER, *Urkundenregesten des Präm.-Klosters Adelberg* 1178-1536, Stuttgart 1949

p. 64 **Allerheiligen**

Litt.: BRUNNER 722 — COTTINEAU 3197

p. 66 **Berg Sion**

Dioc. Chur, nunc St. Gallen. Abbas Sorethanus invitavit hoc asceterium in actu fundationis suae, ut Circariae Sueviae se aggregaret. Sed fundator, ipse sacerdos saecularis, recusavit et statim parthenonem suum episcopo Curiensi subdidit, quam separationem a jurisdictione ordinis asceterium usquedum anxie manutenuit. Mox Sion filias genuit in Berg Tabor, de quo vide infra, et Romae, de qua vide supra apud Circariam Romanam.

Litt.: J. WIDMER, *Das Prämonstratenserinnenkloster Berg Sion einst und jetzt*, Uznach 1932

Hic inserendus est:

Berg Tabor

prope Jestetten, non longe a Schaffhausen, Dioc. Constantiensis, Baden. Asceterium perpetuae adorationis ad instar Montis Sion supra laudati, fundatum anno 1776 a parocho Helg et a sororibus Sioneis, quae fundatio praecipitata iam anno 1782 iterum cessavit. (WIDMER o. c. p. 38).

p. 69 **Chur St. Lucius**

Germanice dicitur generatim: St. Luzi. Ex ecclesiis incorporatis Mistail non fuit parochia, sed perantiquum asceterium canonissarum (non vero ordinis nostri), quod perierat, et saeculo XII abbatiae Sti. Lucii tamquam curia est incorporatum. Litt.: BRUNNER 740 — COTTINEAU 831 — De abbate Th. Schlegel, qui fuit vir in restauranda vita religiosa, et in fide defendenda praestantissimus, vide LTK IX 266, et FRY *in Zschr. f. Schw. KG* XXIV (1930) 62/68

p. 71 **Churwalden**

Litt.: BRUNNER 728 — HOPPELER (v. infra ap. Rüti) — COTTINEAU 781

p. 74 **Lauffen**

Patrona huius parthenonis, saltem secundaria, videtur fuisse Sta. Regiswindis.

p. 75 Obermarchtal

Parochiae incorporatae: dele Kilchen, Niederraitenau, et Reutlingen (ubi abbatia habuit refugium tantum), adde vero Sauggart, Munderkingen, et Reutlingendorf. Litt.: LAIRUELZ 405 — BRUNNER 746 — COTTINEAU 1739 —

p. 78 Roggenburg

Litt.: BRUNNER 751 — COTTINEAU 2494 — F. BADER, *Neues zum Bauernkrieg von 1525 im Gebiet des chem. Reichsstiftes R.* (in *Zschr. Hist. Ver. Schw. Neubg.*, XLIII, 1917, p. 57 ff) — E. GROLL KLEBINGER, *Das Präm. Stift R. im Beginn der Neuzeit*, Dissert. München 1944 FABRE I 178, II 120 — De sorte partis archivi cf. Ursberg —

p. 79/80 Roth

Vitetur confusio etiam cum abbatia Mönchröden prope Coburg (O.S.B.). Litt.: BRUNNER 752 — COTTINEAU 2541 — FABRE I 156 — De B. Wilhelmo v. LEPAIGE II 518, 598/614 — De B. Odinone v. AA. SS. 1. Jan. 1086 —

p. 82 Rüti

Litt.: K. DÄNDLIKER, *Geschichte der Stadt und des Kantons Zürich*, 3 Bde., Zürich 1908, cf. indices — R. GREMINGER, *Die Gütergeschichte der Präm. Abtei Rüti im Kanton Zürich*, Dissert. Zürich 1950 — R. HOPPELER, *Der Verbrüderungsvertrag zwischen den Gotteshäusern Churwalden und Rüti 1468*, in *Zschr. f. Schw. KG* XIII 1919 — A. LARGIADÈR, *Geschichte von Stadt und Landschaft Zürich*, 2 Bde., Erlenbach/Zürich 1945, cf. indices — H. NABHOLZ, *Geschichte der Freiherrn von Regensberg*, Diss. Zürich 1894 — S. VÖGELIN, *Die Aufhebung des Klosters Rüti*, in: *Neujahrsblatt für Uster* Nr. 4, Uster 1869 — IDEM, *Die alte Kirche zu Uster und die Geschichte der Kirchengemeinde bis zur Reformationszeit*, Uster 1866 — *Urkundenbuch der Stadt und Landschaft Zürich*, 12 Bde (opus nondum completum) Zürich 1888/1931, cf. registra.

Series abbatum: Joannes Murer, qui occurrit adhuc anno 1465, secutus est Joannem Zingg, sed definiri nequit, quando alter desierit, et alter coeperit regnare, quia uterque voce „Joannes abbas" signare solebat.

p. 82 St. Jakob im Prätigau

fundata est probabiliter, pariter ac Churwalden, a nobilibus de Vaz, quorum in territorio sita erat.

p. 83 S c h u s s e n r i e d

lin. 26/28 commuta Eggmansried cum Steinhausen. — Litt.: BRUNNER 756/57 — COTTINEAU 2984 — P. WEISSENBERGER, *Das Präm. Stift Schussenried*, in *Theol. Quartalschrift* 4. Heft 1950 — Multa Archivalia ex Sch. in Stuttgart in bello combusta sunt.

p. 86 U r s b e r g

Ursimons. Archivum et Bibliotheca Ordinariatus Augustani in bello sunt combusta, quod tangit etiam Roggenburg et Edelstetten. — Litt.: BRUNNER 761 — LEPAIGE II 494 (de B. Grimone) — D. MOLLER, *De Abbatia Urspergensi*, Altdorf 1694 — Seriei abbatum inseri nequit: Arnulphus praep. in Ursperg die 21a febr. *(Obit. de Prém.*, ed v. WAEFELGHEM)

p. 88 W e i s s e n a u

Vitetur confusio cum Weißenohe sive Weißenau prope Nürnberg, abbatia O.S.B. — Archivalia, etiam Necrologium saec. XVIII extant in Arch. Abb. Teplensis — Litt.: BRUNNER 743/44 — COTTINEAU 3439 — FABRE I 156, II 120 —

CIRCARIAE VADEGOTIAE ET ILFELDIAE

p. 95 Litt: F. EBERT, *Unser Bistum*, Limburg 1940.

p. 96 In capite huius paginae adde: CIRCARIA VADEGOTIAE.

B e t h l e n r o d e

Secundum Ebert, hoc asceterium non omnes suas moniales anno 1144 misit in Stetten, sed extitit ad annum usque 1177, quo ultimae earum tetenderunt in Brunnenburg, — quam sententiam vero nullo fonte probat.

p. 99 H a g e n Litt.: GROTE 212 — SCHANNAT 165

p. 100 H a g u e n a u

Litt.: BRUNNER 730 — COTTINEAU 1369 — Crusius (v. Suevia) II 496

p. 101 I l b e n s t a d t

sita erat primitus in territorio comitum Friedbergensium. Litt.: BAERSCH (1855) 175/78 — BRUNNER 734/35 — COTTINEAU 1444 — De B. Godefrido vide Cappenberg.

p. 103 J a k o b s b e r g: COTTINEAU 1798

p. 103 Kaiserslautern

Ecclesiis incorporatis adde: Niederhausen, Krs. Kreuznach. — Litt.: BRUNNER 737 — GROTE 266.

p. 104 Konradsdorf

Litt.: GROTE 94 — G. SIMON, *Die Geschichte des reichsständischen Hauses Ysenburg u. Büdingen*, Frankfurt 1865, I 131 ff., 258 ff, 3.

p. 105 Langenselbold

Litt.: BRUNNER 757 — GROTE 293 — CALAMINUS, *Zur Geschichte des Klosters L. (Zeitschr. für die Prov. Hanau)* I 1839, pp. 389 ff, — G. LANDAU, *Beschreibung der Deutschen Gaue, I: Wettereiba* (Kassel 1855) p. 100ff — JUNGHANS, *Zur Geschichte des Dorfes L. (Mittlgn. des Hanauer Bezirksvereins* 6 (1880) 82ff, 99 — Series abbatum videtur sic esse ordinanda:

21. Konrad I. Brelle 1° 1464, res. 1467
22. Johann IV. Appel ex Breidenbach 1° 1467 res.
23. Konrad I. Brelle 2° 1467—78
24. Johann IV. Appel 2° 1478—84
25. Werner Lochmann 1484—1505
26. Johann V. Antel 1505—11
27. Petrus Fabri ex Marköbel 1511—32

p. 107 Lorsch

Secundum Lotz, *Kunsttopographie* (citatum apud GROTE 220) in Heiligenberg fuerunt moniales ord. nostri, quod videtur esse error. — Litt.: BRUNNER 752 — COTTINEAU 1656 — GROTE 311 — K. HENKELMANN, *Geschichte der Stadt Bensheim bis zum Ausgang des 30jähr. Krieges*, Bensheim 1920. Seriei praepositorum adde: 17a Lucas inter annos 1449 et 58, Visitator circariarum Vadeg. et Ilf. (Köhler Ilf. Reg.).

p. 110 Münsterdreisen

lin. 3. Dele verba: „initio mon. duplex", quia moniales statim collocatae sunt in Stetten.

112 Retters

Deleantur ultima verba: „habetur . . . Abb. Teplensis". Hic tomus enim pariter periit.

p. 115 Steinbach

Superest ecclesia, perpulchrum monumentum romanicum (Basilica Einhardiana) modo profanata. Cf. O. MÜLLER, *Die Einhardsbasilika zu Steinbach*, Diss. Leipzig 1940.

p. 117 Wadgassen

Archivalia spectabilia sunt in Archivo Abb. Strahoviensis Pragae, (aliquae chartae orig. saec. XIII/XVII, Liber Copialis saec. XVIII cum copiis diplomatum 1135/17., correspondentia ultimi abbatis) — Litt.: corrige BAERSCH (1856) pp. 94/103 — adde: BRUNNER 762 —

p. 122 Bruderhartmannszell

Hugo I 801 citat quoque „Zu Brouder Hartmann", confundens hunc parthenonem cum Hausen prope Kissingen. Litt.: P. SCHATTENMANN, *Die Einführung der Reformation in der ehemal. Reichsstadt Rothenburg o. d. T. 1520/80,* (Gunzenhausen 1928) pp. 26ff, 69, 85ff, 129 — *Zschr. f. Bayer. Kirchengesch.* IX (1934) 1/17, 65/69, X (1935) 147.

p. 123 Eppenberg

Litt.: GROTE 136 — NEUBER in *Mittlgn. d. Oberhess. Geschichtsver.* 1899, 21f — KÜHLER, *Ilfelder Regesten* Nr. 146

p. 124 Frauenbreitungen

Superest tantum turris ecclesiae, cetera aedificia (quae nunc sunt proprietas privata) sicut et ecclesia ipsa sunt recentia.

p. 126 Germerode

Apud literaturam omissa est integra linea: (Urkundenbuch des Klosters) Germerode, in ZVHGL, Suppl. I (1866) pp. 1/120 — IDEM, *Geschichte des Klosters* (G., ibidem . . .)

p. 126 Hausen

Patrocinium Stae. Crucis videtur esse recentius, sed forte est antiquum. Archivalia habentur etiam in Hennebergisches Archiv Meiningen.

p. 127 Homberg

GROTE 171 — Pulchra ecclesia gothica superest.

p. 128 Ilfeld

Litt.: BRUNNER 735 — COTTINEAU 1441 — Seriei abbatum addatur in fine: 28. Berthold Nihusius (Neuhauser) 1629-31

p. 130 Lochgarten

Archivum dioecesanum Herbipolense in bello combustum est, quod tangit omnia fere coenobia diocesis.

p. 132 Oberzell

Litt.: BAERSCH (1856) pp. 108/14 — BRUNNER 747 — COTTINEAU 2117 — LEPAIGE II 458 (de BB. Joanne et Henrico) — KÜHLER (cf. Ilfeld) p. 311

p. 134 Schweinfurt

Litt.: S. SCHOEFFEL, *Die Kirchenhoheit der Reichsstadt Schweinfurt*, Leipzig 1918, p. 85, 86.

p. 135 Spieskappel

Abbates: Ludwig electus anno 1378 — Johannes Rotʒmul 1418/40 (Köhler IIf. Reg.) Inseri nequit Ulricus *(Obit. de Prémontré*, ed WAEFELGHEM, die 28a martii)

p. 137 Tückelhausen

Patronus erat Stus. Georgius, non autem St. Joannes. Circa annum 1300 fuit conventus canonicorum, dependens a Cella Superiori. Anno 1305 recepit ultimas moniales Michelfeldenses. Inde irae, quas translatio canonicorum in Cellam biennio post est consecuta. —

Patrocinium B.M.V. in Unterzell est probabile, sed non certum.

p. 139 Vessra

Litt.: Dele HUYSKENS — Adde: BRUNNER 763 — COTTINEAU 3351 — DEHIO I 405 f — *Chronicon Hennebergense, q. d. monachi Vessernsis saec. XVI*, edd. JUNCKNER l. c., et J. P. REINHARD in *„Beyträge zu der Historie Franckenlândes"*, Bayreuth 1760, p. 102/30; et O. LORENZ, *Deutschlands Geschichtsquellen* II 94 —

Series abbatum sic corrigatur:

23. Hermann v. Bibra 1351/59
24. Otto II. 1364/74
25. Albrecht v. d. Kere 1387/99
27. Johann I. 1408/38
28. Berthold II. 1443/51
29. Bartholomaeus Morlein 1475
32. Petrus 1484/1510
33. Paulus 1524/26

p. 142 CIRCARIA WESTFALIAE

consule notas magni momenti pro tota circaria pp. 176 et 196, cum additamento hic infra p. 512 — p. 146 in medio recte: IDEM, *Beschl. d. Kölner Provinzialkapitel f. d. Westfälische Zirkarie O. Praem. 1629-1717*, in *Anal. Praem.* VI (1930) 1-4, VII (1931) 2, VIII (1932) 1, IX (1933) 1 editio textus. — PODLECH Bd. 2 und 3 — AHVN 1855 ff.

p. 148 Altenberg

Vitetur confusio cum abbatia eiusdem nominis, Ord. Cist., prope Düsseldorf versus orientem. — Dele: Cella in Monte Sti. Michaelis, hoc

enim videtur attinere ad Wulfersberg.[1]) — Litt.: BRUNNER 767/68 —

149 Antonigartzem: BAERSCH (1885) pp. 163/64.

p. 149/50 Arnsberg

Dele: Wedinghofen, et in fine: „monasterium . . . municipale".

Litt.: BAERSCH (1856) 103/06 — BRUNNER 722 — COTTINEAU 156 — LEPAIGE II 514 — PODLECH II 218/26 — Secundum Westf. Ub series abbatum sic corrigatur:

6. Hartmod 1217
7. Hartwinus 1235/37 (1246?)
8. Otto 1241/51
9. Wilhelm 1253
10. Heinrich I. 1258
11. Friedrich 1261
12. Eustachius 1267/70
et ita porro, mutato numero
23. Burchardus ca. 1371
26. Arndt Wulf 1391/98
28. Christian II. ante an. 1424
29. Gerwin v. Schungel 1424—54

p. 152 Arnstein

Conradum de Marburg fuisse Ord. Praem. est minus probabile, cf. DHGE art. Conrad. Lin. 23/24 corrige: „annis 1869/71 praeclarus primus abbas in Maredsous, Dom P. Wolter OSB, frustra . ." — Litt.: BAERSCH (1855) pp. 141/44 — BRUNNER 723 — COTTINEAU 157 — GOTTLIEB 293/98

p. 154 Bedburg

Anno 1252 certe adhuc fuit monasterium duplex. Parochia incorporata: Kleve St. Joh. Evang. — Litt.: BRUNNER 768 — EWALD IV 3 Lf. 43

p. 155 Berentrop

Obituario de Prémontré, ed WAEFELGHEM, p. 206 ad 24. oct. insertus est „Theodericus praepositus et fundator loci in Berlingro", a manu quidem XIII saeculi ineuntis (ante 1219). Waefelghem putat Berlingro idem esse ac abbatiam Barlings in Anglia. Atqui illa iam fundata est anno 1154, et insuper numquam habuit praepositos, nec fundator eius fuit Theodoricus quidam. Alia domus a praepositis gubernata, similis nominis, non est nota. Ergo Berlingro est probabilius corruptela pro Bertelinctorpe = Berentrop.

---

[1]) In bulla Alexandri III anni 1179 enumerantur inter pertinentias Rommerdorfienses (BAERSCH l. c.): „Cella in Monte Sti. Michaelis, cella Wulffersberg, cella quae vocatur consilium Dei". Nihilominus puto hanc Cellam in Monte Sti. Michaelis non designare Altenberg (quod hic omittitur), sed esse duplicationem erroneam pro Wulfersberg, cui soli haec denominatio quoad situm et quoad patronum convenit.

p. 156 B e s e l i c h

Varia documenta sunt in Histor. Archiv Köln. Litt.: BRUNNER 768 — GROTE 41 — p. 157 B l a n k e n b e r g CLEMEN V 746 — Bredelar: COTTINEAU 438 —

B r u n n e n b u r g

Sententia F. EBERT o. c. p. 67 documentis non probata: Hoc asceterium fuisse fundatum per translationem residui conventus in Bethlenrode et ultimarum sororum Arnsteinensium circa annum 1170.

p. 158 C a p p e n b e r g Niederkloster

Moniales monasterii duplicis Cappenbergensis post annum 1145 translatae sunt ad pedem montis, vulgo „Niederkloster", id est monasterium inferius. Nequaquam enim omnes sorores tetenderunt in Wesel, et Niederkloster floruit usque ad finem saeculi XIV. Hermannus II. praepositus (1344/69) tentaverat adhuc reformationem huius parthenonis. Aedes eius post dissolutionem versae sunt in fines oeconomicos (Waschhaus), saec. XVIII in scholam; hodie nihil superest. Litt.: SCHNIEDER p. 40

Item canonia virorum: paternitatem exercuit etiam in canonias Varlar et Klarholz, ad tempus etiam in Bedburg. Fuit monasterium duplex usque ad finem saeculi XIV.

Litt.: BAERSCH corrigas sic: (1855) pp. 141/52 — BRUNNER 726/27 — COTTINEAU 595 — GROTE 74 — LEPAIGE II 513 — G. PFEIFFER, *Das Präm. Stift Cappenberg vor der Aufhebung*, in *Westf. Zschr.* 88 (1931) I 208/37 — RAMACKERS *Adl. Stifte, Anal. Praem.* V 320/28 — IDEM, *Ein Cappenberger Totenbuch*, ibidem IX (1933) 232/46 — S. SCHNIEDER, *Cappenberg 1149-1949*, Münster 1949 (cum fusa bibliographia)

Series praepositorum: 6. etiam Andreas v. Senden vocatur abbas in Obit. Prém. (ed. WAEFELGHEM) † 6. IX. 1232.

p. 161 D o r l a r: GROTE 111 — LEHFELDT 699/701

D o r t m u n d: BAERSCH (1855) 154.

p. 162 D ü n n w a l d

Litt.: BAERSCH (1855) 153/58 — COTTINEAU 1010 — GROTE 116

p. 63 E l l e n

Litt.: BAERSCH (1855) 158/59 — corrige: PODLECH III 115/18 — CLEMEN IX/1 (Krs. Düren)

p. 164 **Elsey**

In nota adde in tertia linea: (nostri monasterium), etsi (idipsum etc.).

Engelport: BAERSCH (1855) 159/61

Füssenich

Nota de Sto. Alderico. Historia eius iam invenitur apud Chr. v. d. Sterre (Natales O. Praem. 1627) item Lepaige (1633), qui praetendit eam esse haustam e „segregatis eiusdem monasterii codicibus". Nihilominus res manet plus quam dubia. In archivo Düsseldorfensi (III Nr. 187, cf. Schorn p. 604, Msc. c. 1638) invenitur vita Sti. Alderici, auctore Jacobo Polio, et quidem „zu Füssenich fabriciert auf Grund einer necrologischen Notiz des dortigen Calenders". In genealogiis regum Galliae, quae pro saeculo XIII sunt fideles et exactae, nullus invenitur Aldericus, quem spurium fuisse vix credere possumus. Conversus ille Cisterciensis, cum quo apparenter confunditur, vocabatur Alexander (non autem Albertus), fuit princeps Scotus, et deinceps pastor pecorum in Fusniaco-Foigny. Cf. de eo DHGE II 258. Ante saec. XVI de B. Alderico eiusque cultu in Füssenich nullum invenitur vestigium.

P. 166, linea 3 adde: . . . translatus est in Füssenich, adiecta ut videtur, turba sororum e Dünnwald. Anno 1200 verbum fit de canonicis in Füssenich.

Corrige Dirlo in Dirlau. Archivalia inveniuntur etiam in Gutsarchiv Bettenhoven. Litt.: Corrige: CLEMEN IX/1 (Krs. Düren) 144/51 — Adde: GROTE 165 — LEPAIGE II 505 — BINTERIM MOOREN 2a ed. I 96, 98, II 91 — OFFERMANN 112 — AHVN XXV 269, XLIV 24, HLVII 46, LV 45, LVII Reg. — *Aachener Zschr.* III 219, 220, VII 185, X 264, XI 109, 110, XII 184, XIV 79 — MIRAEUS 50 —

p. 167 **Hamborn**

Ecclesia abbatialis iterum est reconstructa. Archivalia sunt etiam in Stiftsarchiv Xanten. Litt.: BAERSCH (1855) 167/68 — BRUNNER 731 — GROTE 209 — COTTINEAU 1374 — PODLECH II 204/11 — TESCHENMACHER 177 — G. P., *Ein paar Blätter aus der Geschichte der Abtei H.*, in *„Heimatkunde"* 1879, S. 6 — *Nachrichten von der hochadeligen Prüm. Abtei H. nebst Codex Diplomaticus Hambornensis*, in D.A.C. BORHECKS *Bibliothek für die Geschichte, Erd- und Staatskunde . . . des Niederrhein. Deutschlands* I (1801) Nr. 3 S. 19/57 — Seriei abbatum adde: 7. Friedrich resignavit. 36. Albert v. Heerdt 1694-1705.

p. 169 **Heiligenberg**

Abbates: Hermann v. Nienburg 1360/83, res., +1385

Heiligental

Litt.. GROTE 221, 273 — W. REINECKE, *Geschichte der Stadt Lüneburg*, 2. Bde., Lüneburg 1933. Cf. indices.

p. 170 **Heinsberg**

Ecclesia ad tempus incorporata: Oidtweiler. Parthenon fuit valde dives. Altare maius ecclesiae illius nunc est in Haaren, stalla chori sunt in Vlodrop. Litt.: BAERSCH (1855) 168/75 — COTTINEAU 1397 — BRUNNER 776 —

p. 171 **Houthem**

Litt.: BAERSCH (1855) 164/66 — J. HABETS, Geschiedenis van het tegenwoordige Bisdom Roermond (Roermond 1875/1927) III 646/47, 677 — MULLER, Geschiedkundige Atlas der Nederlanden (1921/23) III 82.

p. 173 **Keppel**

Archivalia: „Quod supererat in Keppel" etc. deleatur, agitur enim hic de rebus nullius momenti pro historia ordinis. — Litt.: BAERSCH (1856) 109/15

p. 174 **Klarholz**

secundum catalogos antiquissimos primitus pertinuit ad circariam Frisiae, ubi videtur exercuisse paternitatem in canoniam Schildwolde. Litt.: BAERSCH (1855) 152 — COTTINEAU 801 — GROTE 274

p. 175 **Knechtsteden**

Dele: Knesteden, adde: Knetstede. Abbatia, quae possedit praepositiuram in Remagen, iam longe maturius ceteris juribus pontificalibus erat insignita, nempe sub Godescalco abbate 1216/26.

Litt.: COTTINEAU 1524 — GROTE 277 — PODLECH II 193/203 — A. ERENS, *Relatio visitationis monasterii Knechstedensis*, in: *Anal. Praem.* VIII (1932) 73/78 — K. SCHMIEDER, *Zur achten Jahrhundertfeier der Knechtstedener Wallfahrtskirche 1138-1938*, ibidem XIII (1937) 35/53

p. 178 **Köln Coll. Norbertinum**

Litt.: BRAUN, *Die Vorsteher des Collegium Norbertinum in Köln*, AHVN VI (1859) 168/71.

p. 179 **Köln Weiher**

Litt.: AHVN LXV 217, LXXI 214 — PODLECH III 150/55 — *Mittlgn. aus dem Stadtarchiv Köln* Bd. 24/25 p. 33

Langwaden: GROTE 294 — BAERSCH (1855) 180 — PODLECH III 127/30

p. 180 Marienroth

Monasterium, quod fuit exiguum et numquam alicuius momenti, certe tamen iam extitit ante annum 1131. De jure quidem stetit sub Floreffia, de facto autem plurimum sub paternitate abbatum Rommersdorfensium. Usque ad annum 1231 advocati eius fuerunt equites de Dieblich. Anno 1520 partim, tempore belli XXX annorum ex toto combustum est. Anno 1794 moniales refugerunt in Boppard, suppressio definitiva peracta est anno demum 1802 Tria altaria ecclesiae nunc sunt in Niederfell.

Archivalia: Documenta anno 1231 anteriora perierunt. — Archiv d. Abtei Maria Laach (Zinsregister 1546)

Litt.: CLEMEN XVI/3 (1944) p. 127/29 — BROWER MASEN, *Metropolis* II 68 — BAERSCH (1856) 181 — A. GOERZ II Nr. 1974 — LEHFELDT 221 600 — DE LORENZI II 140 f — ANSFELD 80, 163 — C. ZEIM, *Mariaroth*, in: *Heimatblätter für den Landkr. Koblenz* 1931 —

p. 182 Meer

Litt.: BAERSCH (1855) 185/86 — LEPAIGE II 488 (de BB. Hildegunde et Hadwige)

Niederehe: BAERSCH (1855) 186/90

Oelinghausen

BAERSCH (1855) 190/95 — PODLECH III 135/41

p. 184 Reichenstein

Ecclesiae ad tempus incorporatae et administratae, praeter allatas: Süsterseel (usque ad an. 1299), Euskirchen St. Martin (jure patronatus), Roetgen, Bergstein (1425), Eicherscheid (1713), Contzen, Montjoie (ubi nunc est altare maius ex Reichenstein), et capella in Kalterherberg.

Litt.: BAERSCH (1856) 62/69 — BRUNNER 781 — PODLECH III 141/44

p. 186 Rommersdorf

Saeculo XIII commissa est abbatiae directio hospitalis ad Stum. Nicolaum in Andernach. Litt.: BAERSCH (1856) 69/77 — COTTINEAU 2528

p. 188 Rumbeck BAERSCH (1856) 77/78

Sayn

Parochiae. dele Waldbreitbach. Archivalia etiam inveniuntur in Staatsarchiv Wiesbaden et in Diözesanarch. Trier. Litt.: BAERSCH (1856) 78/84

— COTTINEAU 2970 — Loco „Kunstdenkmäler" lege CLEMEN XVI/3 (1944) 303/30 — AA. SS. Oct. XII, 28a Oct. p. 428 ff — J. Ph. v. REIFFENBERG, *Antiquitates Saynenses* (anno 1684 collectae), Aachen 1830 — G. ZEDLER, *Die Inkunabeln nassauischer Klosterbibliotheken*, in: *Nass. Ann.* XXXI, 1900, 1. Heft.

p. 190 Scheda

Inter filias eius etiam sunt censenda Hamborn et Oelinghausen. Litt.: BAERSCH (1856) 84/89 — PODLECH III 212/17 — COTTINEAU 2976

p. 192/93 Steinfeld

Affirmari nequit Sibodonem fundatorem fuisse ex familia Hochstaden. Constat tamen Theodoricum I. de Are (1102/26 fuisse advocatum canoniae illius „ab atavis suis fundatae". Sibodo rectius designatur tamquam „comes pagi dicti Ahrgau" — Parochiae: Loco Hochneukirchen lege Hochkirchen. Abbatiae Steinfeldensi anno 1289 parthenon Cisterciensis Frauenkron (Rubus sive Corona S. Mariae) in vicinitate situs et plane collapsus, incorporatus est. Exinde ibi non amplius fuit conventus (cf. Lorsch-Heiligenberg) — Litt.: COTTINEAU 3088.

p. 196 (Stoppenberg) Circaria Westfaliae

Ad notam adde: Desiderium emancipationis a parte sororum non autem sola et unica ratio fuisse videtur suppressionis unius alteriusve communitatis virorum in earum favorem. Probabiliter primo loco patres circariae, Praemonstrato, cui monasteria duplicia fuerunt odiosa, obedientes, illa decursu saeculi XIII omni modo supprimere studuerunt, quod factum est tunc in virorum, tunc in mulierum favorem. Necessaria fuit talis solutio problematis, ceteroquin insolita, quia hac in regione totalis suppressio monialium a capite ordinis postulata, respectis circumstantiis fieri omnino non potuit. Nihilominus machinationes et aspirationes monialium his in decisionibus certe haud parvi fuerunt ponderis.

p. 198 Varlar

Litt.: BAERSCH (1856) 91/93 — Inseri nequeunt: Abbas Bertrandus, die 29a Augusti, et Macarius praepositus, die 7a martii in Obituario Praemonstratensi (ed. WAEFELGHEM occurentes. Bertrandus ille proprobabiliter inter annos 1209 et 1227 est ponendus.

p. 200 Wenau

Litt.: BAERSCH (1856) 106/08 - PODLECH III 156/61 - BINTERIM MOOREN E. K. I 99 — *Mittlgn. des Vereins für Kunde der Aachener Vorzeit* X (1898) 101/11, XI 11 — ZGBV XV 102.

Wesel

Fundatum est hoc asceterium per translationem aliquarum (sed non omnium) sororum in Cappenberg degentium. Archivalia sunt etiam in Archivo Municipali in loco. Litt.: BRUNNER 783 — LACOMBLET IV nr. 668, 673 — *Westf. Ub.* Erhard II nr. 1795.

p. 205 Grefrath: AHVN XCIV 50

CIRCARIA SAXONIAE

p. 213/14 Adde: Alberti CRANTZII Saxonicarum rerum libri XIII, Coloniae 1596 — Titulus articulorum MÜLVERSTEDT sic. complendus est: „*Verzeichnis der im heutigen landräthlichen Kreise N. früher und noch jetzt bestehenden Klöster, Kapellen, Calande, frommen Bruderschaften und Hospitäler sowie der geistlichen Schutzpatrone der Kirchen des Kreises*". Tractantur districtus (Landkreise) Wolmirstedt, Calbe, Wanzleben, Neuhaldensleben, Jerichow, Saalkreis und Stadtkreis Halle, Magdeburg, ehemals erzstiftisch Magdeburgische Lande und Dahme, et quidem omnes in GBMagd I—VII (1865/71).

G. S.: G. WENTZ/G. ABB/F. BÜNGER, *Germania Sacra . . . 1929/41.*

Quoad tres ecclesias cathedrales (Havelberg, Ratzeburg, Brandenburg) consule ZAK, *Episcopatus Ord. Praem.*, 1928 et 1929.

p. 217 Brode

Nota est corrigenda. Primus praepositus in Wanzka fuit canonicus quidam Brodensis, dotatio huis asceterii facta est de bonis eiusdem canoniae (G. S. Havelberg 298, 305), ideo quasi certum est, moniales Brodenses mutata regula fuisse translatas in Wanzka.

p. 219/20 Gottesgnaden

Litt.: GROTE 186 — Praepositi: 21. Andreas Witte 1475/79, postea praep. in Magdeburgo B.M.V.

p. 221, 230, 244 Gramzow, Leitzkau, Stade

Secundum cat. V. praepositi earum fuerunt infulati.

p. 224 Havelberg

Litt.: D. PFÄNDTNER, *Ein Brief des Prämonstratenserbischofs Anselm v. Havelberg*, in *Anal. Praem.* VII (1931) 97/107 —

p. 226 Jerichow

Praepositi: Inseri nequit: Dietrich, ex *Obit. Prém.* (WAEFELGHEM die 13a Aprilis. Probabilius non est idem ac nr. 2 -

p. 233 Magdeburg.

Monasterium in bello partim tantum destructum est. — Archivalia conspicua sunt in Arch. Abb. Strahoviensi Pragae: Privil. Pontificale anni 1192, Acta Cpit. Prov. Circ. Saxoniae ab anno 1492, correspondentiae ex annis 1628/31 — Litt.: COTTINEAU 1704 — KÖHLER Ilfelder Reg. 308.

p. 238 Pöhlde

Praepositi (sec. KÖHLER *Ilf. Reg.*): Ernst *v.* Hagen res. anno 1441, quem sequitur Heinrich Helmoldt dictus Knochenhauer. Heinrich Barcken intrusus simul cum eo 1441/53. Werner Schmitgen sive Schmedichen 1522—30. Ex eodem fonte corrigatur series praepositorum in

p. 240 Quedlinburg

9. Konrad I. 1218/28 — Bernhard II. Schubuß — 1482 — Lambert Borse 1544/45.

p. 241 Ratzeburg

Litt.: LEPAIGE II 587/88 (de Ulrico Blücher) 589/90 (de B. Wiperto).

p. 246 Hilwartshausen sita est in districtu Einbeck, non longe a Fredelsloh.

p. 247 Praetermissis adde: Braunschweig St. Cyriacus (Mons Sti. Cyriaci). GROTE falso attribuit p. 57 hanc ecclesiam collegiatam ordini nostro.

p. 249, 260, 261 Lübeck, Huènes, Ivenoc

Probabilius Lubeca est corruptela pro Lubena = Imbramowice, Huènes pro Huveaune in Circ. Gasconiae, Ivenoc pro Ivanic (Circ. Hungariae).

p. 250 Rilzmadum: V habet Riczmandu.

p. 257 CIRCARIA SLAVIAE — Pudagla

Pudagla et lacus Schmollensee non sunt sita in terra firma, sed pariter in insula Usedom. — Litt.: GROTE 191/92.

p. 267 CIRCARIA DANIAE — Börglum

Litt.: J. ENGELS. *Pro Nostris* XVI (1950) 69/71 et 96/98 — Praepositi: In Obituario Praem. ed. WAEFELGHEM invenimus: die 1a Aug. domni Tuchonis, praepositi Burgillanensis, qui Rome obiit cum electo ecclesie sue episcopo — die 18a decembr.: Isaac.

p. 272 Tommarp

Abbates ex eodem fonte ac supra, qui pariter inseri nequeunt: Aegidius die 29a oct. (resignavit) — Hamundus 20a maii (forsan ille H., qui in documentis occurrit anno 1219).

p. 276/77. Notae [1]) adde diocesim Litomericensem, erectam saeculo XVII. — Fontibus indigenis diligentius perscrutatis, Henricus Zdik videtur esse ingressus circa annum 1137 in Jerusalem non ordinem nostrum, sed apud ipsum Sanctum Sepulchrum alium ramum familiae canonicae Sti. Augustini ibi degentis. (Vide supra p. 407.) Quos canonicos Sti. Sepulchri etiam secum tulisse videtur ad fundandam canoniam „Montis Syon" Pragae. Certe vero domum reversus ordinem nostrum mox ingressus est, forsitan anno 1140 Windbergae, et fundationem suam Pragensem coeptam huic ordini nostro aggregans complevit. (CDB I 157/61, FRB II 485/86) Nisi forte Praemonstratenses anno 1137, antequam in Sto. Habacuc se fixerint, fuerint apud Stum. Sepulchrum, quod vero vix est probabile.

p. 287 Doksany

Omissa est hic initio integra linea. Addatur: (Fundatus) est post annum 1143 a Gertrude, uxore Vladislai II ducis (ab an. 1158 regis) Bohemiae. Primae (Moniales etc.) — Litt.: COTTINEAU 998 — In serie praepositorum omissus est 9. Godefridus?

p. 290, 292 G e r a s COTTINEAU 1275, H r a d i s k o ibid. 1434.

p. 296 Litomysl

Adde in fine: (Svitaviensem archiepiscopo), et sic episcopatus (simul etc.).

p. 298 Louka

COTTINEAU 1676 — POTTHAST RPR Honorius III 5007.

p. 301, 306, 309 M i l e v s k o COTTINEAU 1854, P e r n e g g ibidem 2252, S c h l ä g l 2979.

p. 311 Strahov

Litt.: COTTINEAU 2353 — LEPAIGE II 481, 506, 615/19 — In serie abbatum corrige: 24. Martinus 1359—63, 25. Otto 1364—67, 26. Conradus 1367—90.

p. 317 Tepl

item corrige: 17. Hermannus 1365/78. Dele 18. — Litt.: COTTINEAU 3133.

p. 323 Dobrovitium? est delendum. Certe nil habet commune cum Doubravnik.

p. 324 J i h l a v a

Hanc domum iam in fundatione sua fuisse formatam, authentice probari nequit. Sed annis 1468—1567 eo reapse fuit translatus conventus Siloensis, ita ut abbates non iam vocati sint „Siloenses“, sed „Iglavienses“. (*Arch. Cesky* XV 63, 64).

CIRCARIA POLONIAE

p. 334 in fine. S t. V i n z e n z. Abbatia O.S.B. fundata est ante annum 1139. Confer quod infra dicamus de abbatia Sti. Martini.

Litt.: COTTINEAU 491 — A. MOEPERT, *Die ältesten Urkunden und Besitzungen des Vinzenzstiftes in Breslau*, in *Arch. f. Schles. Kirchengesch.* VI (1941), quod tangit etiam abbatiam Sti. Martini.

p. 351 B r e s l a u S t. M a r t i n

Abbatia Sti. Martini in Breslau jure merito ponenda est inter Dubia. Haec abbatia enim, quae anno 1155 apud ecclesiam Sti. Martini (quae non est eadem ac cathedralis) unica vice, et quidem absque indicatione ordinis memoratur, secundum omnes historicos Silesiae (cf. MOEPERT p. 29) fuit ordinis nostri, etsi hoc authentice probari nequit. Forte ante annum 1149 iam ibi fuerant monachi nigri, probabiliter paulo post Walterus episcopus eo advocavit Praemonstratenses ab exteris, ad reformandum capitulum suum cathedrale. Videtur haec abbatia fuisse parva, et cum membris et bonis suis anno 1180 illi Sti. Vincentii unita. Anno 1193 ecclesia Sti. Martini, et bona, quae ad abbatiam Sti. Martini anno 1155 pertinuerant, enumerantur inter possessiones Sti. Vincentii.

Litt.: W. SCHULTE in *ZschVGSchl* XXIX (1895) p. 58/112 — IDEM, *Die Martinsabtei und die älteste Burg in Breslau*, in „*Darstellungen und Quellen zur Schles. Geschichte*“ XXIII (1918) 185 — M. J. MIDUNSKY *Die Urkunde Papst Hadrians IV. für das Bistum Breslau vom Jahre 1155*, in: *ZschVGSch* LXX (1936) — A. MOEPERT, *Zur ältesten Bistumsurkunde von 1155*, in *Arch. f. Schles. Kirchengeschichte*. II (1937) 1/32.

p. 353 •W l o s t o w i c e

Secundum Engelbert hoc est probabilius idem ac Elbing. Loßwitz semper fuit proprietas Cisterciensium in Leubus.

p. 359/60 CIRCARIA BURGUNDIAE — B e l l e l a y

In fine litteraturae adde: Hoc breve necrologium publicatum est a N. BACKMUND in Zschr. Sch. KG 1950 pp. 252/56. — Abbates: 33. Joannes XI. Simon Feunat.

p. 371 Ecclesia de Vallibus

In aliquo diplomate anni 1170, cuius vigore comes Montis Biligardi confirmat abbatiae Belli Campi quasdam donationes, occurrit tamquam primus inter testes: „Cono prelatus ecclesie de Vallibus“ (Arch. Nat. Paris K 25 no. 3). Etsi nobis videatur haud esse omnino certum, an hoc in casu agatur de vero abbate, tamen est probabile, praesertim cum respiciamus factum, quod catalogus Ninivensis primus, cui inserta est haec canonia, solas abbatias virorum adducat. Secus vero ex nullo necrologio vel alio cartulario Burgundiae usquedum existentia huius abbatiae probari potuit. Forsan haec ecclesia de Vallibus, quam eandem esse ac Vaux-les-Vernoy nunc pro certo habere possumus, saeculo XII fundata est tamquam abbatia, dein post medium saeculum XIII facta est prioratus modicus, sed adhuc sui juris (occurrit enim in catalogis SVL!). Anno 1290, cum redigi coeperunt catalogi recentiores, iam versa erat in curiam abbatiae Belli Campi, subiit ergo similem sortem ac canonia Berentrop in circaria Westfaliae. Censeo parthenonem Corneolo primitus adiunctum nil habere commune cum hac nostra ecclesia.

p. 372 Inter Praetermissa ponatur prioratus de Chancey (WAEFELGHEM p. 54). R. P. Dunand MS 3a fol. 19 Bibliothecae Bisuntinensis putat hunc prioratum, situm prope Gray, fuisse ordinis nostri et quidem Corneolo subiectum. Revera haec ecclesia spectabat ad abbatiam Sti. Pauli Bisuntinensem O.S.A., de qua supra p. 360 et 365 audivimus.

p. 379 CIRCARIA ROMANA — Antrodoco

Abbates: Filippo Buonaccorsi — 1727 — Mario Tanzi 1727—54.

p. 381 Barletta

Abbates: Henricus 1216.

p. 385 Gratteri

Nil constat certi de transitione ad ordinem Sti. Augustini saeculo XIII, praeter silentium omnium nostrorum indicum.

p. 386 Orvieto

Lin. 12: corrige textum parenthesis in sequens: antiquae abbatiae O.S.B., de quibus vide infra sub dubiis. — Litt.: omissa est integra linea: (POTTHAST) RPR 13093, 17022, 19094, 25376 — MORONI XLIX pp. 220, 223/24 — Seriem abbatum auge:

Martirius 1265
Raynaldus 1274
Bartholomaeus 1277, 1290/97
Nicolaus 1373/99

Commendatarii Cardinales saec. XVII et XVIII:

Giovanni Aldobrandini
Antonio Barberini (temp. Urbani VIII)
Paoluzzo Altieri 1°
Francesco Maria Febei
Paoluzzo Altieri 2°
Giambattista Altieri, qui eremitam in abbatia desolata instituit.

p. 388 Roma SS. Alexius et Bonifatius

In prima linea adde: Anno 1420 adhuc obtinuit abbatem regularem, canonicum quendam Ratzeburgensem, tamquam ultimum. Anno 1423 „abscinduntur arbores et vineae abbatie Sti. Alexii". — Abbates: Christianus Cobaut 1420/23, de quo vide *Anal. Praem.* XXVI (1950) p. 175.

p. 390 Roma Coll. Norb. — Lin. 7 dele: emend. a Nys.

p. 391 Todi St. Leucius

Apud BATELLI tav. 11 invenimus bullam Innocentii III de anno 1207, in qua abbatia nostra Sti Leucii designatur tamquam benedictina. Aliunde certitudo nostra tam firma est, hoc veritati omnino non concordare[1]), ut nonnisi errorem — quod enim saepius irrepsit scribis curialibus — vel potius fraudem a parte religiosorum suspicari possimus. Disciplina benedictina nempe hoc tempore habebatur tamquam nostra longe mitior, praesertim cum apud ordinem Sti. Benedicti tunc omnis abbatia fuerit libera et independens, a nullo abbate vel capitulo generali in sua relaxatione molestata. Ideo religiosi Tudertini forte se coram Curia Romana Benedictinos esse finxerunt.

p. 393 adde duo dubia:

Acqualta St. Petrus

(Aqua Alta) In Umbria. Anno 1150 adhuc fuit abbatia O.S.B., quae ante annum 1220 propter collapsum unita est abbatiae Sti. Severi, tunc adhuc eiusdum ordinis. Anno 1277 fuit ibi parva communitas fratrum sub tutela abbatis Sti. Severi, quae videtur fuisse ordinis nostri (HUGO II 743).

Bagnaia S. Jacobus

(S. Jacobus in Bagnaria Vulsini), pariter in Umbria. Idem dic omnino ac de praecedenti. Confer de ambobus monasteriis, quod diximus in praefatione p. 375/77, apud Todi 391/92 et apud Sto. Joanne in Plano p. 394.

---

1) Primo: abbatia invenitur in variis catalogis saeculi XIII, secundo: praesente quodam canonico Sti. Severi Urbevetani, Henricus „custos rerum monasterii", qui expresse designatur tamquam „ordinis primonstrat.", rationem reddit de inventario illius anno 1243 (Arch. Vat. Instr. Tud. 10)

p. 396 Verinando B. M. V.

potest esse etiam corruptela pro „Vermando", abbatiae circariae Flandriae, tamquam analogia cum errore supra allato apud Mille.

p. 404 CIRCARIA GRAECIAE ET HIEROSOLYMITANA

St. Habacuc

COTTINEAU 2575 — Confer quod diximus hic supra de B. Henrico Zdik, apud Circariam Bohemiae.

p. 406 lin. 28. Dele vocem „tantum".

p. 415 CIRCARIA HUNGARIAE

• lin. 8 corrige in: quod, ut videtur, inter annos 1162 et 72, forsan vero iam ante, primum gregem etc.

ERRORES TYPOGRAPHICI

Mendae, quae faciliter ut tales recognoscuntur, vel quae sensum nullo modo mutant, omittimus.

Pagina	*linea*	*loco*	*lege*
4	2	expertes	expertos
12	8	expers	expertus
20	14 sin.	Svitavka	Svitava
20	8 dextr.	Mecheln	Mechelen
47	13	meridionem	meridiem
59	33 dextr.	1590	1592
79	33	1834	1934
83	infra	deferunt	defecerunt
86	37	G. SCHRÖDER	G. SCHRÖTTER
92	22	/49	/47
96	1	Schannat	A. Fr. Schannat
96	12	G. F.	G. W. I.
98	11	146	1146
104	30	Kannsdorff	Kunnsdorff
107	3	Sigisbertus	Sigfridus
107	33	Birkenbach	Bickenbach
108	11 dextr.	Werkheim	Wertheim
111	12	1699	1669
133	15	quidem	quidam
138	ultima	praesiturae	praepositurae
141	20	nex	nec
147	13	Wendinghausen	Wedinghausen
153	12	18883	1883
163	19	Eller	Ellen
163	35	inicant	indicant
165	15	1760	1670

Pagina	*linea*	*loco*	*lege*
176	22	GOOSSES	GOSSES
181	18	Scheiden	Schleiden
187	3 sin.	Macharias	Macharius
201	1	canonicam	canoniam
208	11	difficultatibus	difficultates
209	7	hanc	hunc
209	10	designire	designare
213	11	C. SCHMIDT	IDEM
214	27	/42	/41
215	15	Antiquus	Antiqua
217	12 dextr.	episcopo	episcopi
220	29	181	186
222	8	1196	1186
230	7	Bd. 17	Bd. 17, 19, 21
238	2	Göttingen, St. Alban,	Göttingen St. Alban,
239	32	crypta a Sti.	crypta Sti.
275	10	probabiliter 7)	probabiliter:
277	28	I 430/32	II 430/32
278	18	protacta	protracta
280	9	solaria	salaria
282	19	6 V partes	6 partes
282	28	STOUKAL	STLOUKAL
283	8	tota linea deleatur	
283	10	BUDIK	DUDIK
283	28	dejimy	dejiny
284	20	spolechosti	spolecnosti
284	38	kraloystvi	kralovstvi
286	24	GRASSI	GRASSL
296	36	cholarum priarum	Scholarum Piarum
301	30	Milevsso d	Milevsko a
303	18	1532. In Bibl.	1532 (in Bibl.
303	19	21 Adami	21) Adami
303	20	Neoriensi	Neorisiensi
306	ultima	Urban Leser ponatur tres lineas superius	
307	8 dextr.	1707—35 deleatur	
308	2	, Cella, Ste.	, Cella Ste.
311	9	Libotjnice	Libotejnice
311	10	Velka, Chyska	Velka Chyska,
312	15	III 217/88 semel deleatur	
319	7	Insula, Lazari	Insula Lazari,
335	3	Posnitz	Polsnitz
335	4	Elbrüg	Elbing
338	6,11	Oplno	Opole
338	21	1710	1810
355, 361	36, 25	DORMIER	DORNIER
361	33	Le Petit	Le Nouveau
366	26	aquilonem	austrum

INDEX MAIOR

indicans, quo in loco singulae canoniae in hoc volumine explicite tractantur, incluso supplemento. Variantium nominum vero tantum aliqua communiora adducimus, praesertim ea, quae in Annalibus Hugo sunt obvia.

Confer indicem generalem, qui secundo volumine adiungetur.

INDEX MINOR

Consule etiam indicem huic praecedentem, supplementum, ad quod refert hic infra secundus numerus, et indicem generalem in fine alterius tomi.

EXPLICIT TOMUS PRIMUS